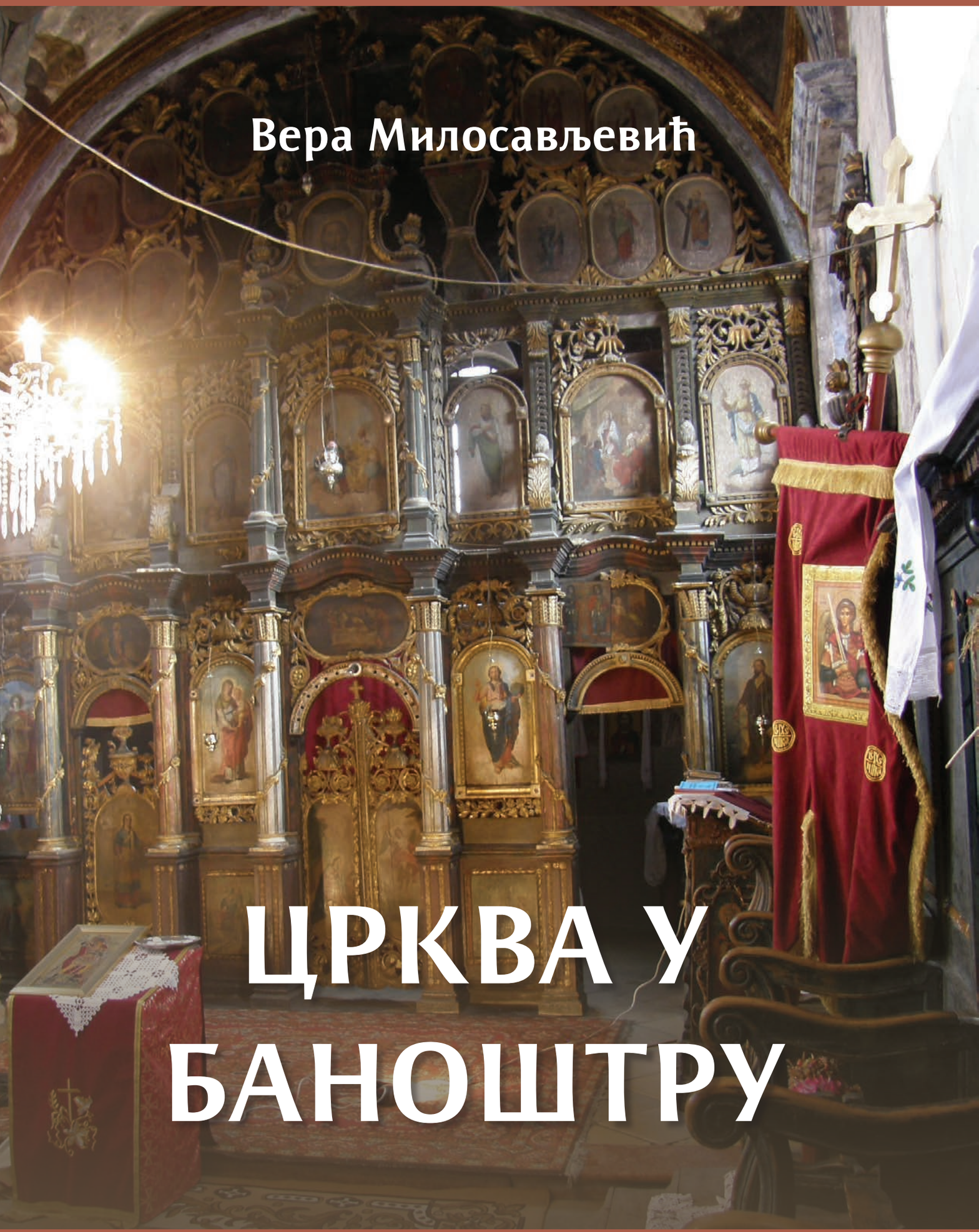

Вера Милосављевић

ЦРКВА У БАНОШТРУ

Вера Милосављевић - ЦРКВА У БАНОШТРУ

Вера Милосављевић

ЦРКВА У БАНОШТРУ

Са архијерејским благословом Његовог преосвештенства
епископа сремског господина ВАСИЛИЈА

Издавачи
Српска православна епархија сремска, Сремски Карловци
Центар за црквене студије, Ниш

Уредници
протојереј ставрофор Душан Н. Петровић
др Драгиша Бојовић

Рецензенти
академик Димитрије М. Калезић
академик Драган Недељковић

Фотографије
Бранко Милосављевић, Светислав Исаков, Тијана Станковић, Мирослав Лазић,
Зоран Вукоманов Шимоков, из документације Галерије Матице српске,
других установа и породичних архива

Дизајн
Мирјана Исаков

Контакт:
Вера Милосављевић
021/454-150; 021/879-396; 064/0828-742
E-mail: mpetar@uns.ac.rs

Штампа
Графоофсет, Челарево

Тираж : 500

ISBN 978-86-84105-42-6

Књига се штампа иждивењем ауторке
и прилогом баноштарске породице Матић у Мелбурну,
а ради обновљења православне цркве Св. Георгија у Баноштру.

Вера Милосављевић

ЦРКВА У БАНОШТРУ

Сремски Карловци – Ниш

2014.

Његово преосвештенство епископ сремски господин ВАСИЛИЈЕ, рад сликара Воје Јуришића

Светој успомени брата у Христу
Богонадахнутог песника и књиговодства
Слободана Костића (1952-2012)

Српски православни храм Св. Георгија у Баноштру је једини у целости сачуван споменик дуге и богате прошлости овог места и живо жариште духовности кроз векове. Подигнут 1682. године, овај храм спада међу неколико најстаријих парохијских цркава у Срему зиданих од тврдог материјала у доба пре велике сеобе под патријархом Чарнојевићем. Парохијске цркве од камена у 17. веку имало је само неколико сремских насеља: Сланкамен, Сремски Карловци, Крушедол, Баноштар, Шуљам, Илок. Баноштарски храм Св. Георгија или Ђурђа, подигли су православни Срби у преломном времену, пред сам крај турског доба у Срему, а био је украшаван и дограђиван у време политичке доминације Беча у овим крајевима, односно, за владавине Хабзбуршке династије која је трајала нешто више од два века. Наджживео је обе царевине, и турску и аустријску. Ушао је у српску и, одмах потом, југословенску државу и из ње изашао непромењен. Ова црква је од великог значаја за читаво сремско Подунавље.

Када сам добила благослов владике сремског господина Василија да пишем о православној цркви у Баноштру, примила сам и савет Његовог преосвештенства да, осим о цркви, пишем и о селу, а то значи и о људима који су овде чинили и који чине живу Цркву Христову. Тако ова књига има три дела. У првом делу се говори о храму као о православној светињи и историјском споменику. У другом делу књиге, под насловом Парохија варошка и сеоска*, у центру пажње је народ, односно, жива Црква од времена подизања храма до краја двадесетог века. Трећи део књиге* Град са старохришћанском црквом и средњовековним манастиром *односи се на древну прошлост насеља. У насловима појединих поглавља другог и трећег дела књиге истакнута су имена личности које су биле значајне за српско друштво и Цркву у овим крајевима, а чијом делатношћу је обележен почетак и крај појединих историјских раздобља.*

Насеље у Баноштру је прастаро. Овде, на северној граници (лимесу) Римског царства, било је војно утврђење познато под два имена: Малата и Бононија. Одавде је водио најкраћи пут са Дунава до колоније Сирмијум на Сави. У Бононији је била стационирана флота ове доњопанонске римске престонице. Такође, овде је био прелаз преко Дунава до римске тврђаве Онагринум која се налазила у атару данашњег Бегеча. Новијег датума је археолошки налаз о постојању ранохришћанске цркве у Баноштру крајем четвртог века и то у непосредној близини храма Св. Георгија.

Баноштар је био од великог значаја и у средњем веку. Византијски цар Манојло I Комнин 1164. године утаборио се у овом месту и потом прешао Дунав идући ка црквеном центру у Бачу. Често се помиње средњовековни манастир у Баноштру посвећен св. првомученику Стефану. Њега је, на свом поседу, половином 12. века, подигао српски и угарски великаш Бан Белош. Манастир је био на стратешки важној тачци, на путу између српске престонице у Расу и угарске престонице у Острогону у време када су у две државе управљала два рођена брата, Урош II као велики жупан Рашке и Бан Белош као угарски палатин, односно, вицекраљ. Њихова сестра Јелена била је угарска краљица, супруга Беле II Слепог. Касније је у манастиру, једно краће време (1231-1247) био римокатолички

мисионарски центар или седиште новооснованe Сремске бискупије, које је потом пренето у цркву Св. Иринеја крај Сремске Митровице. Манастир је разорен приликом татарских и турских упада у Срем. Угарско војно утврђење (castrum) и средњовековно насеље које је имало статус града (civitas) а потом било турска паланка, разрушени су у 17. веку. Када су се Турци повукли, овде су остале рушевине једног каштела и мала зидана „рашанска“ црква, односно православни храм Св. Георгија. Баноштар је тада још имао статус вароши.

Археолошка ископавања открила су у овом месту и трагове праисторијског насеља тако да се с разлогом може мислити да и овај локалитет спада у ред насеобина које су припадале најстаријим праисторијским цивилизацијама у Подунављу. Откако се памти, Баноштар су насељавали Срби, али и припадници других народа. У науци се све више прихвата схватање средњовековних писаца о томе да је Подунавље прадомовина Словена.

Током хришћанске ере Баноштру је више пута мењано име. И данас ово село у Беочинској општини има два имена. У државној администрацији оно се води као Баноштор, а у народу се зове Баноштар. Рођена и одрасла овде, примила сам име села онако како се у народу изговара, како смо писали у школи и како сам нашла да стоји у старијим документима српске провенијенције. Проблему имена посвећено је последње поглавље.

Баноштар се у историјској литератури често помиње, али само узгред. Грешна и недостојна, споро и богобојажљиво, са осећањем дуга и љубави према прецима и одговорности пред потомцима, радила сам монографију о овом малом, а опет некако значајном, месту. Нисам све непознанице открила и све недоумице отклонила. Много више је белих, неисписаних страница и избрисаних трагова о прошлости овога насеља, а тек понеки сачуван податак, понеки детаљ, помажу да се наслути његов лик и делимично осети дух вечнога живота који из њега просијава. Ипак, ово место је било на путу значајним историјским личностима и догађајима. Писати о једној сеоској цркви, о једној парохији и ономе што им је претходило или сапостојало, даје могућност да се новим, конкретним садржајем обогати знање о народној целини и да се она осветли из још једнога, посебног угла. Ослањајући се на литературу и поуздане изворе, нисам одолела искушењу да на више места одбацим устаљене историчарске моделе и укажем на могућност другачијег тумачења познатих чињеница. Честим напоменама о изворима и литератури желела сам да омогућим проверу наведеног и да олакшам посао будућим истраживачима. Приказ историје и опис храма Св. Георгија треба да послужи онима који ће радити на обнављању и конзервацији овог историјског споменика.

У књизи је учињено једно одступање од важећег правописа за које молим разумевање. Великим словом писана су само имена лица: физичких, духовних и правних, имена установа и места, али не и имена појава као што су ратови, устанци, сеобе, покрети.

Благодарим старим Баноштарцима који су ми својим сећањима, казивањима и породичним фотографијама помогли да употпуним слику о Баноштру у 20. веку. Књига је намењена и људима који у овом селу живе и живеће или су само овде рођени, а расути су по свету – да сазнају још понешто о прецима и да не забораве свој род и своје име. Биће добро ако она подстакне даља истраживања и сагледавање живота српског народа и Цркве у Срему и панонским пределима. Дугујем захвалност онима који су читали овај рад пре објављивања, посебно блаженопочившем оцу Галактиону, монаху манастира Ковиља (у свету Бранко Арсеновић, инжењер и писац) на њиховим корисним примедбама.

Топло захваљујем рецензентима ове књиге академицима проф. др Драгану Недељковићу и протојерeју ставрофору проф. др Димитрију М. Калезићу који су ме, и овога пута, охрабрили да објавим плод својих сазнања.

1. део

ХРАМ СВЕТОГ ГЕОРГИЈА

ПОДИЗАЊЕ И ОСВЕЋЕЊЕ ХРАМА

У центру свих центара, свих идеја, свих делатности стоји Богочовек Христос и његов Богочовечански колектив: Црква.

Архимандрит др Јустин Поповић

Православна црква у Баноштру посвећена је празнику Обновљења храма и преноса моштију светог великомученика и победоносца Георгија (Ђорђа или Ђурђа) који се слави као Ђурђиц 3. новембра по старом, јулијанском, односно 16. новембра по новом, грегоријанском, календару. Ова стара, скромна црква, подигнута на висоравни у средишту села, види се издалека, са околних фрушкогорских обронака, али и са бачких ширина. Њен лик се памти попут славне иконе светог Георгија на белом коњу.

Баноштар се налази на средокрађи пута Петроварадин – Илок. Ово село у Беочинској општини протеже се уз саму обалу Дунава, а његов централни део смештен је између два моћна фрушкогорска потока, Читлучког и Текенишког, који се уливају у Дунав на раздаљини од једног километра. Храм Св. Георгија, стар више од три века, стоји на тлу које крије трагове двомиленијумске прошлости овог насеља. На југозападном крају села налази се старо православно гробље иза којег су остаци римских и предримских некропола.

Податак да је православни храм од камена сазидан у Баноштру још 1682. године[1] потиче из пописа и описа цркава и свештеника Епархије сремске, који је сачињен 1732-3. године по налогу митрополита карловачког Вићентија Јовановића. Прота Димитрије Руварац у књизи *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века* је, на основу овог пописа, донео следеће редове о Баноштру:

> 2. Баноштар. 1732. 28. Децембра. Црква је направљена од турске џамије, која је сазидана од камена око 1682. Препрата је плотом заграђена а блатом олепљена, трапеза, умиваоница и крстионица разорена. Х.[рамовна] с.[лава] Св. Георгије. Осветио је митр.[ополит] сремски Стефан. На трапези 4 беле плаштенице од беза, а једна од свиле, здраво стара, антиминс здраво стар, ковчежић од дрвета, свећник од туча, московско јеванђеље а српски служебник. На проскомидији: путир од калаја, здраво стар, звездица и кашика од сребра, дискос од бакра, здраво стар, ваздух и дарци. Од одежда: 2 одежде од свиле и белог беза, два стихара од бела беза и картона, 2 стара епитрахиља од свиле, два појаса од бакра позлаћена и с пафтнама сребрним, 2 пара наруквица од свиле и чита. Петохлебница од калаја, а кадионица од туча. На иконстасу, образ Спаситељев и Матере Божије, а у препрати седам икона. Апостоли на хартији. Од црквених књига, московских: велики псалтир, октоих, апостол, општак, 2 триода и требник велики.
>
> Свештенство: Јован Кирилов, 34 год., рођен у Бачкој у Легену; зађаконио га Нићифор Димитријевић, а запопио Нићифор Стефанович. Не зна о тајнама ништа. Има одежду белу од беза и епитрахиљ од свиле, крст од дрвета; руски требник. Има сина и кћер.[2]

[1] *Енциклопедија православља*, уредник др Димитрије М. Калезић, Београд 2002, I,128.

[2] Димитрије Руварац, *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века*, Сремски Карловци 1902, 38-39.

Поглед на цркву и село са брда Клен

Баноштарци су сазидали православни храм годину дана пре турске опсаде Беча и пре почетка такозваног великог бечког рата између царстава турског и аустријског. Разуме се да су Турци рачунали на подршку Срба у томе рату за који су се спремали. Тиме се може објаснити давање дозволе за подизање православне цркве у Баноштру. Без дозволе турских власти, подизање цркве не би било могуће. Рат је трајао дугих шеснаест година (1683-1699) и вођен је на огромном простору од Беча до Скопља. Током овога рата десила се чувена велика сеоба Срба под патријархом Арсенијем III Чарнојевићем (1690). После овога рата, завршеног Карловачким миром 1699. године, Срем је подељен између два царства. Баноштар, заједно са делом Срема западно од линије Сланкамен – Митровица, припао је Аустрији, а на простору источно од те линије задржала се Турска све до следећег рата (1717-1718) који је завршен Пожаревачким миром. Тада су Турци предали Аустријанцима остатак Срема, Београд и северне делове Србије, све до Западе Мораве. Граница на Сави и Дунаву између два царства устали-ла се тек после следећег рата (1737-1739) завршеног Београдским миром. Тада су и Београд и северни делови Србије враћени Турцима, али је цео Срем остао у Аустрији, односно, Угарској.

Податак о томе да је у 17. веку у Баноштру постојала зидана српска црква, док су у већини места у Срему биле цркве од дрвета и плетера, потврђен је и у запису једнога странца, насталом три деценије пре поменутог описа цркава у Митрополији карловачкој. Италијан, опат Ђовано Бонини био је 1698. године представник принца Ливија Одескалкија на примопредаји знатног дела новоосвојеног Срема од стране аустријског цара Леополда I овој италијанској грофовској породици. Опат Бонини је и касније дуже боравио у Срему, добро га је упознао и сачинио је опис сремских манастира и насеља. Овај документ из 1702. године чува се у Архиву Одескалки у Риму, а објавио га је 1990. године, са благословом епископа сремског господина Василија, Марко Јачов у својој књизи *Срем на прелому два века (XVII-XVIII)* и то у српском преводу и у италијанском оригиналу. У *Уводу* књиге Марка Јачова каже се да је до почетка бечког рата у Срему било 320 насељених села, 10 вароши и два града. Такође се наводи да су у то време значајне зидане цркве, осим манастирских, биле још само у Сланкамену, Карловцима, Гргуревцима, Баноштру и Шуљму. Из даљег описа места у овој књизи види се да је и у Илоку била зидана црква „названа калуђеричком, која је у време Турака остала нетакнута“, што значи да је у то доба била православна. С ње су нови аустријски властодршци скинули мермер, којим је била споља украшена, и од њега су направили врата на петроварадинској тврђави.[3] У Бонинијевом опису Баноштра из 1702. године пише да се у селу налази „једна безначајна зидана рашанска црква и зида-

[3] Марко Јачов, *Срем на прелому два века (XVII-XVIII)*, Сремски Карловци 1990, 41.

Поглед на цркву са брда Вуковац

ни каштел, који је разрушен". Још се каже да је Баноштар „насељен Рашанима (хајдуци и хусари)".[4] Италијан је, дакле, у Баноштру затекао Србе, који су као припадници српске милиције називани хајдуцима (пешаци) и хусарима (коњаници).

Са Бонинијевим сведочанством сасвим је сагласно запажање Димитрија Руварца који у својој поменутој књизи каже:

> „Из обелодањених овде описа и пописа, јасно се види, како су 1732-3. године биле сиромашне наше цркве. Већина их је било направљено од плетера, брвана и трском покривене, а само неколико од камена, које су биле сграђене пре прелаза нашег под патријархом Црнојевићем".[5]

Нове цркве од тврдог материјала зидане су у Срему почев од времена поменутог митрополијског пописа цркава, дакле, од тридесетих година 18. века.

Цркву у Баноштру осветио је, како је наведено у опису из 1732. године, митрополит сремски Стефан. О овом високом јерарху Српске православне цркве, популарно званом Стефан Метохијац (рођен је у Пећи) зна се да је завладичен пре велике сеобе (али не и где) и да га је патријарх Арсеније Чарнојевић, приликом реорганизације Српске православне цркве у Аустријској царевини, предложио за митрополита сремског са седиштем у манастиру Врднику. Томе се успротивио Бечки двор, који је Стефана потврдио за владику горњокарловачког и зринопољског, али га је патријарх задржао у Срему да управља Горњим Сремом и Фрушком гором. Митрополит Стефан је 1699. био на челу изасланства које је ишло руском цару Петру Великом да се жали на безобзирну језуитску пропаганду и унијаћење православних Срба. Патријарх је још 1702. године предложио народним првацима Стефана Метохијца за свога помоћника са правом наследства. Када је патријарх умро 1706. године, већ приликом сахране у Крушедолу, Стефан је изабран за митрополита и архиепископа свих православних Срба у Аустрији и у Далмацији која је тада била под млетачком влашћу. Аустријске власти нису признале овај избор, али је митрополит Стефан остао на овом месту до изборног Црквенонародног сабора у Крушедолу јануара 1708. године који је он и припремио. У међувремену, преместио је седиште из Врдника у Карловце, одакле је управљао двема епархијама, Фрушкогорском и Бачком. Одрекао се кандидатуре за поглавара Српске православне цркве у Хабзбуршкој царевини и тако омогућио да се избор митрополита Исаије Ђаковића на Сабору у Крушедолу обави једногласно. Сабор је потврдио став Стефана Метохијца да се не смеју кидати канонске везе са Пећком патријаршијом, насупрот

[4] Исто, 25.

[5] Димтрије Руварац, нав. дело, 16.

жељама Бечког двора, а новоизабрани митрополит Исаија Ђаковић изборио се да се јурисдикција карловачког митрополита односи на све Србе у царевини, а не само на оне досељене са патријархом Чарнојевићем. Обе одлуке су биле од далекосежног значаја за будућност Срба, за очување духовног јединства Српске православне цркве и за афирмацију територијалне распрострањености овога народа на његовим етничким просторима у оквирима Пећке патријаршије. После изненадне смрти митрополита Исаије Ђаковића, која је уследила већ 20. јула 1708. у Бечу, Стефан Метохијац је 8. августа постављен за администратора Митрополије. На томе месту у Карловцима затекла га је и смрт 27. априла 1709. године. Погребен је у манастиру Велика Ремета. У значајним догађајима оног времена учествовали су и баноштарски прваци, капетани српске милиције. О капетану Косану Рунићу и капетану Исаку, брату митрополита Исаије Ђаковића, биће речи у другом делу ове књиге.

Не може се са сигурношћу одредити датум освећења баноштарске цркве. Уверљива је претпоставка да је митрополит Стефан Метохијац био у Срему и током последњих година турске владавине. Он је могао осветити баноштарску цркву и пре 1690. године, али и после тога. Рад на јачању православне вере и Цркве у оним преломним ратним годинама морао је бити жив. Претпоставка да је храм Св. Георгија у Баноштру пропојао још у деветој деценији 17. века биће оснажена у другом делу књиге приказом улоге коју је Баноштар имао у време великог бечког рата.

Храм није сачуван у првобитном облику из 17. века. Првобитни храм је био нижи од садашњег и по изгледу је могао бити сличан старој цркви Св. Стефана у Сремској Митровици. Ова митровачка црква је настала, такође, у турско време, прилагођавањем једне профане грађевине којој је у 18. веку дозидана апсида и торањ. Изглед прве цркве у Баноштру није забележен на некој гравири или цртежу, али су сачуване њене иконе са иконостаса из 18. века (данас у Галерији Матице српске). Богородичин трон са иконом Богородице Винчанске и певнице из старе цркве, такође из 18. века, и данас стоје у храму. Црква у Баноштру има спољашњи и унутрашњи изглед који је добила у 19. веку.

На порталу изнад јужних улазних врата храма стоји уписна година 1800. То не треба схватити као годину настанка храма на овом месту, него би то могла бити година неке од његових обнова. Међутим, ни као такав овај податак није тачан. У шематизму *Српска православна митрополија карловачка по подацима од 1905. године* стоји да је црква у Баноштру „сазидана 1819. године за време владе Франца I и митрополита Стефана Стратимировића“[6]. Овај податак односи се на дозиђивање, а не на подизање првобитне цркве. Сачуван је архивски документ који сведочи да је године 1818. Црквена општина у Баноштру закључила уговор (*Контракт*) са карловачким зидаром Андрејом Шобером да „на један клафтер и један шух“ надзида цркву, поново подигне олтар, сазида свод итд.[7] Уговор су, осим свештеника, потписала још 33 парохијана. Испред потписа пароха Василија Марковића отиснут је његов пачат у црвеном воску на којем су иницијали В. М. Испред имена осталих парохијана, која су писана истим рукописом, стављени су крстови, као што је у тексту уговора и назначено, и печат Баноштра. Потпис мајстора Шобера је на немачком језику и са његовим печатом. А све је својим потписом оверио протопрезвитер Јован Максимовић који је био старешина Карловачког протопопијата и, као службено лице, присуствовао је потписивању *Контракта.* Максимовић је овај документ упутио на одобрење Конзисторији после чега је Уговору додата потврда коју је потписао и печатом оверио секретар Конзисторије архиђакон Георгије Хранислав.

Текст овог уговора, преписан савременом ћирилицом, без других правописних и језичких измена, гласи:

[6] Мата Косовац, *Српска православна митрополија карловачка по подацима од 1905. год.* Сремски Карловци 1910, 279.

[7] *Контракт* се чува у Архиву САНУ у Сремским Карловцима (АСАНУК) Акта Конзисторије, бр 103, 1818.

Контракт

Помеђду Нами долуподписаним Обшчеством Баноштарским, и Зидаром Карловачким Андрејем Шобер следујушчим начином устројен и сочињен, и убо:

1.Предреченић Зидар обвезује себе стару Церкву кроме Звонаре, целу у њеном окружију на Један Клафтер и један Шух с нашим Материалом надзидати.

2. Олтар от основанија до крова по старом обаче, уже твердо стојашчем основанију из нова подигнути, исправити и добро созидати.

3. Целу церков вне и внутре јуду новим Малтером чисто и постојано обложити и обелити.

4. Церков в внутре с Циглиом и Кречем свести; и с Црепом покрити.

5. Звонару репарирати и обложити и целу Церков до последњаго Јулија т. л. со всем за богослужение совершити;

А за целић сеј труд Мајстеров обешчает и обвезуетсја обшчество јему дати:

1. У готову Новцу 1350 f. и то у три Кварта да исплатит, сих по истечении каждаго Мца по једину третину, а по совершенији дела да будет Мајстер со всем исплаћен.

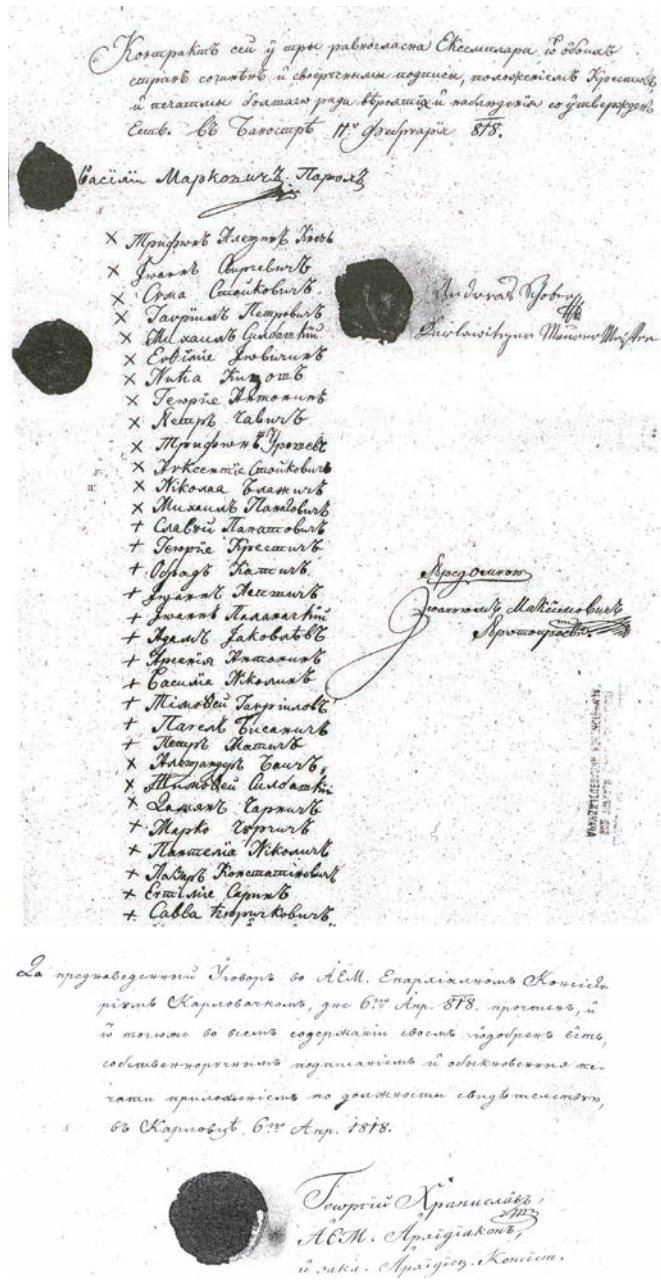
2. Обвезујетсја обшчество Мајстеру благовремено вес Материал, скеле и посленике, без закосненија и његове дангубе, колико јему потребно будет, давати.

3. Обвезујетсја обшчество Мајстеру сваке треће Седмице подвоз туне до Карловаца и натраг давати. Ако би пак Мајстер више потребовао, то от своје собствености да платит.

По совершенију уговора дадосмо Мајстеру 200 f. као Залог уговореног дела.

Контракт сеј у три равногласна Ексемплара от обоих стран сочињен и својеручними подписи, положенијем Крестов, и печатми болшаго ради веројатија и набљуденија соутврежден јест.

В Баноштре 17. февруариа 818.

Потписи на Контракту
Архив САНУ у Сремским Карловцима

Василиј Маркович, Парох

Трифон Алексин, Кнез
Јоанн Свирчевич,
Сима Стојкович
Гаврил Петрович
Михаил Силбашкиј
Јефтимије Јовичин
Нића Кицош
Георгије Антонин
Петр Чавич
Трифон Урошев
Авксентије Стојкович
Никола Блажич
Михаил Панатович
Славуј Панатович
Георгије Крестич
Обрад Катич
Јоанн Лепшич
Јоанн Паланачкиј
Адам Јаковљев

Арсенија Антонин
Василија Николин
Тимотеј Гаврилов
Павел Бисанич
Петр Матич
Александар Баич
Тимотеј Силбашкиј
Дамјан Чарнич
Марко Чурчич
Пантелија Николич
Лазар Константинович
Јевтимије Сарин
Савва Ђуричкович
Михаил Очеговић

Andresias Schober
Karlovitsyner Maurerner Meister

Передомнојy
Јоанном Максимович
Протопресвит...

Да преднаведениј Уговор во АЕМ Епархиалном Консисториуме Карловачком, дне 6-го Апр. 818. прочтен и от тогоже во всем содержании својем отдобрен јест, собственоручним подписанием и обикновенија печати приложением по должности свидетелствују в Карловце 6-го Апр. 1818.

Георгиј Хранислав
АЕМ Архидиакон,
и закл. Архидиец. Консист.
Карлов. Нотариј.

Све што је овим *Контрактом* уговорено, било је и остварено. Храм Св. Георгија у Баноштру је овим надзиђивањем добио свој данашњи облик и величину. После петнаест година црква је и живописана. Следећи пут Баноштарска црква је оправљана 1924. године, а потом крајем девете деценије 20. века и првих година 21. века.

Пре баноштарске, надзидане су и друге најстарије цркве у Срему попут оне у Шуљму (1799) и у Гргуревцима (такође крајем 18. века)[8].

[8] Мирјана Лесек, *Уметничка баштина у Срему,* Нови Сад 2000, стр. 383-384.

СПОЉНИ И УНУТРАШЊИ ИЗГЛЕД ХРАМА

Храм Св. Георгија у Баноштру, дужине 22 и ширине 7 метара, једнобродна је базилика са полукружном апсидом, плитким правоугаоним нишама за певнице и три травеје. Црква је покривена црвеним бибер црепом. Спољни зидови су малтерисани и обељени, са високим соклом обојеним црвено (у циноберу). Између лучно засвођених и удубљених зидних површина у којима су прозори, налазе се јаки потпорни стубови, пресечени хоризонталним линеарним венцем у висини на којој почиње лучно обликовање прозорског простора. Зидна површина завршава се линеарним поткровним венцем, односно симсом, без украса. Осам високих, лучно засвођених прозора, по четири са северне и са јужне стране храма, чине да је његова унутрашњост светла и често обасјана сунчевим зрацима. Један прозор је на средини апсиде. Шездесетих година 20. века на место старих прозора са дрвеним оквирима постављени су нови са металном конструкцијом и малим квадратним окнима. Црква има двоја врата: двокрилна су на бочном зиду са јужне стране, а једнокрилна, уводе у храм од западног портала.

На источном делу крова, изнад олтара је јабука са гвозденим крстом. На западном крају храма изнад улазног трема је торањ (звоник) са гвозденим крстом на врху барокне капе обојене црвено. На торњу су три прозора са дрвеним жалузинама (старим, вероватно, колико и торањ). Торањ са барокним западним порталом чини складну целину иако је несразмерно низак у односу на брод цркве. Он није надзиђиван, него је само обновљен, што се види по уговору о надзиђивању храма од 1818. године. Торањ и западни портал остали су од старе цркве и по њима се може судити о њеној пређашњој висини и изгледу.

Да првобитни храм, подигнут у турско доба, и није имао торањ, то се да закључити на основу описа баноштарске цркве из 1732. године у којем се торањ не спомиње. Торањ је призидан старој цркви нешто касније, вероватно у време подизања торња у манастиру Шишатовац, односно половином 18. века. Да је торањ са тремом накнадно зидан, више деценија после подизања првобитне цркве 1682. године, о томе сведоче и дупли зидови између звоника и брода цркве, који належу један на други. Баноштарска црква није усамљен пример по томе што јој је звоник касније дозидан. Старој цркви светог Николаја у Сремским Карловцима, која је била на месту данашње Саборне цркве, био је призидан звоник уз слободни фасадни зид са западне стране између 1718. и 1733. године.[9] Тих година у Срему су грађене нове цркве по узору на ову карловачку међу којима су цркве: у Нерадину (1732-1734) у манастиру Беочин (започета 1731) у Иригу (Николајевска црква започета 1732) и у Сремској Каменици (1742-1758). Ово помиње Војислав Матић у своме раду о старој цркви Светог Николе у Карловцима. Исти аутор каже да су све ове цркве у Срему грађене под утицајем српске касносредњовековне архитектуре моравског стила. Првобитна баноштарска црква, подигнута пола века раније, вероватно, није имала куполу, што је иначе карактеристика моравског стила и била је много скромнија од поменутих цркава. Када је баноштарски храм надзиђиван 1819. године, торањ није мењан. Иако мањи и скромнији од некадашњег торња манастирске цркве у Шишатовцу, баноштарски торањ подсећа на овај шишатовачки чији је изглед познат само по гравири. Ктитор шишатовачког торња, подигнутог 1742. године, био је чувени царски официр и племић, благородни Вук Исаковић. У њему је била капела посвећена св. Георгију, опремљена свиме што је потребно за богослужење. Вукова задужбина није била дуга века – торањ је срушен приликом зидања нове манастирске цркве (1758-1778). Баноштарски торањ је остао онакав какав је био у 18. веку. Он представља својеврсни споменик црквеног градитељства из прве пловине 18. века. Околности указују да је исти пуковник Вук

[9] Војислав Матић, *Стара црква светог Николе у Сремским Карловцима,* Зборник Матице српске за ликовне уметности 11, 1975, 92-94.

Исаковић могао бити ктитор и торња храма Св. Георгија у Баноштру. Вук је рођен у Баноштру а имао је овде и велико имање под виноградима. На западном порталу Баноштарске цркве стоји уписана година 1924. Те године црква је обнављана. О овој обнови може се говорити само на основу усменог предања пошто летопис цркве није сачуван. Тада је црква добила и нова звона пошто су стара звона скинули Аустријанци током првог светског рата да би их претопили у оружје. Нова звона баноштарској цркви даровали су Срби из Америке. Звона је купио чувени Србин родом из Идвора у Банату, славни научник Михајло Пупин, велики добротвор који је сву своју имовину поклонио своме народу у отаџбини. Око набавке звона ангажовао се Баноштарац Миливоје – Мика Живић, који се још није био вратио из печалбе у Америци. Сачувана је фотографија на којој се виде Баноштарци са звонима натовареним на воловска кола. Звона су до Беочина стигла возом 1925. године.

Унутрашност храма је онаква каква је била и у 19. веку када је црква надзидана и живописана. После олтара и солеје са певницама, остали део наоса подељен је луковима на три травеја. Између наоса и припрате или „женске“ цркве (простор где стоје жене) је зидна преграда висине од преко једног метра, са нешто нижим банком са западне стране на којем стоје старе целиваће иконе празника.

Поглед на Храм Св. Георгија:

Са југоистока (слика 1)

Из Црквене улице (слика 2)

Изнад стрмог и уског пута са турском калдрмом којим су се парохијани из Доњег краја вековима успињали идући на службу Божју (слика 3)

Под храма је покривен квадратним жутим керамичким и сивим каменим плочама истих димензија. У женској цркви се налази остатак старе, полупане, камене крстионице, уграђен у поду. Биће да је то иста крстионица која се као „разорена“ помиње у опису цркве од 1732. године.

Високи иконостас и иконе сачуване су са малим изменама и оштећењима у првобитном стању из прве половине 19. века. Веома је оштећен зидни живопис. Стари, ванредно лепи, певнички столови и Богородичин и архијерејски трон су сачували првобитни изглед, али су трагови времена и старости на њима веома видни.

Дрвени мобилијар, седишта за певницама и столови у мушкој цркви су из времена подизања иконостаса у 19. веку и потичу од истог мајстора који је резао иконостас. Изнад припрате је кор, дрвена галерија за хор, која је подигнута много касније што се види по томе како је носећа греда ушла у сам живопис на зидовима. Галерија је могла бити подигнута 1924. године када је црква оправљана. Тих година је ова црквена општина имала веома добар црквени хор који је појао на богослужењима, а наступао је са успехом и на такмичењима црквених хорова и то је дало подстрека за изградњу галерије.

Следећи пут црква је оправљана под крај 20. века, крајем девете деценије. А потом су значајни радови на спољашности храма извођени у првој деценији 21. века. Од 2005. до 2008. године изведени су следећи радови: замењена је кровна конструкција, постављен је нови црвени бибер цреп уместо старог сивог бибер црепа, а спољашни зидови, као и торањ, заштићени су новим малтером и окречени. У порти је скинут један слој земље да би се спречило продирање влаге у храм и постављена је уска стаза од цигала око храма. Радови су извођени по одобрењу надлежних црквених власти, а под надзором Покрајинског завода за заштиту споменика културе. Црквеној општини су у овом послу прилозима помогли мештани и пријатељи из околине, као и Месна заједница Баноштар и Општина Беочин.

Гледана споља, баноштарска црква је сада у добром стању. Сто година раније, како стоји у шематизму Митрополије сремскокарловачке из 1910. године, баноштарски храм, порта и православно гробље били су, такође, у добром стању.[10]

[10] Мита Косовац, нав. дело, 279.

У близини православне цркве све до 2008. године налазио се стари парохијски дом од набоја (набијене земље) а на снажним каменим темељима, грађен, вероватно, још у 18. или 19. веку. Он је срушен и на његовим темељима подигнута је нова кућа са станом за свештеника. Нови парохијски дом осветио је владика сремски господин Василије у суботу 2. маја 2009. године. Истога дана Његово преосвештенство је служило архијерејску литургију у храму Св. Георгија. Саслуживали су протојереј ставрофор и архијерејски намесник сремскокарловачког протопопијата Божа Совиљ, протојереј ставрофор и ректор Српске православне богословије св. Арсенија I Сремца у Сремским Карловцима Душан Н. Петровић, и свештеници из Черевића, Сусека и Нештина. Појао је црквени хор из Черевића под управом чувеног диригента Георгија Максимовића. У беседи, надахнутој идејом о вери, нади и љубави, подсећајући на тешку прошлост, владика је изговорио реченицу: Остао је Бог и остао је народ. Он је такође навестио да ће ускоро доћи и до обнове унутрашњости храма.

Православно гробље у Баноштру је старије од цркве. Оно се налази на југозападу, на самој ивици села, поред Грабовачког пута. Терен је оцедит и валовит, са неколико узвишења за које се може претпоставити да су, у ствари, стара гробишта из давних времена (громиле, холмови). На гробљу има и надгробних каменова старих више векова. Натписи на некима од ових старих споменика још су били читљиви пре пола века, али су данас једва видљиви, уништени загађењима у атмосфери што је појава новијег датума. Већина камених обележја на баноштарском гробљу потиче из 20. века. Гробље се нагло проширило крајем тога века када су у Баноштар пристигли избегли и прогнани Срби из Српске Крајине у Хрватској и из Босне и Херцеговине. Многи од њих су се у овом селу брзо упокојили, а неки су овамо пренели већ сахрањене посмртне остатке својих најближих из њихових гробова у завичају. И по конфигурацији терена и по најстаријим споменицима, централни, стари, део гробља одаје утисак дубоке древности. Баноштарци су најревноснији у побожности када је у питању однос према покојницима. О Задушницама и трећег дана Ускрса, ретко да из неке породице нико не дође на гробље да запали свећу и прелије гробове својих покојника.

Осим Српске православне цркве Св. Георгија, у Баноштру је било и верских објеката других конфесија, али су они остали без верника те су напуштени и зарушени.

Здање православног храма у Баноштру је огњиште православне духовности и представља значајан споменик српске културе и историје. Целокупно здање није добило статус споменика културе који би му донео право на заштиту државе по Закону о споменицима. Међутим, иконостас и зидне слике из 19. века, Богородичин трон, певнички столови и још један део мобилијара из 18. века, затим, пет старих богослужбених књига баноштарске цркве, добили су својство споменика културе године 1968. и 1970. Било би пуно разлога да се заштити и торањ баноштарске цркве као споменик сакралног градитељства из 18. века, а и храм у целини.

Статус споменика није добио ни свети престо у олтару вероватно зато што приликом прегледа цркве није био откривен натпис који говори о његовој старости. А престо је старији и од иконстаса и од зидног живописа. Свети престо од камена у олтару постављен је 1821. године као дар грађана новосадских хаџи Кирила Николића и Константина Трифковића. Овај дар они су принели за спасење душа своје преминуле браће Христифора и Константина Николића. Натпис урезан на плочи испод Престола, транслитерисан на савремену ћирилицу, гласи:

> Агнче Божиј вземљај грехи мира прими Престол сеј свјатиј јегоже во украшеније церкве баноштарскија, храма с.в.м. Георгија и спасеније душ усопших своих братии Христифора и Константина Николича, покоишту твоем усердно приносјат хаџи Кирил Николич и Константин Трифкович, граждане н. садски 1821.[11]

Покрајински завод за заштиту споменика културе 24. јула 1970. године донео је *Решење* којим се утврђује да својство споменика културе у православној цркви у Баноштру имају: два певничка стола – клироса, шестоугаони сточић са токареним украсима, Богородичин трон, иконостас и зидне слике и да се они уписују у Регистар споменика културе Покрајинског завода за заштиту споменика

[11] Према тексту натписа објављеном под бројем 4125. у књизи Петра Момировића *Стари српски записи и натписи из Војводине, књига 3,* Нови Сад 1996, 69.

културе у Новом Саду. Решење је постало правоснажно 29. октобра 1970. године и достављено је Српској православној црквеној општини у Баноштру, шефу Месне канцеларије у Баноштру, Скупштини општине Беочин, Епархијском одбору Епархије сремске у Сремским Карловцима, Републичком заводу за заштиту споменика културе у Београду, Сектору евиденције и Документације Завода и Архиви Завода. У Решењу се налаже: „Српска православна општина у Баноштру дужна је ове заштићене објекте редовно одржавати и чувати, а без претходне дозволе овог Завода не може предузимати било какве радње које могу проузроковати промену облика или изгледа истих“. Ово Решење је од изузетног значаја за Црквену општину у Баноштру јер јој даје могућност да тражи помоћ државе у заштити, рестаурацији и конзервацији ових споменика. Међутим, ни четири деценије после доношења Решења о својству споменика културе ништа није предузето на њиховој заштити. Унутрашњост цркве, крај све своје освештане лепоте, делује исувише патинирано, чак веома трошно и оставља утисак заборављености. Иконостас и живопис баноштарске цркве још нису дошли на ред да буду рестаурирани, али треба веровати да то време обнове већ више није далеко. Грађевинским радовима на спречавању урушавања спољашности овога здања и ширења влаге у храму, створени су услови да се студиозно и стручно прође обнови унутрашњости храма.

Иконостас цркве у Баноштру изрезбарен је 1826. године а иконописан је године 1836. Иако превучене патином, иконе су добро очуване. Из истог времена је, по мишљењу стручњака, и живопис на зидовима цркве. Али живопис је веома оштећен. У баноштарској цркви има и старијих споменика од иконостаса и зидног сликарства. Икона на Богородичином трону и певнички столови су из 18. века. Они су остали у обновљеном храму из старе цркве. Три сачуване иконе са старог иконостаса из 18. века предате су на чување Галерији Матице српске.

Решење о споменичком својству ових освештаних предмета у баноштарској цркви донето је на основу стручног мишљења историчарке уметности Оливере Милановић Јовић, кустоса у поменутом Заводу, која је прегледала баноштарске споменике 1963. године и 22, 23. и 24. јуна сачинила је извештаје који су заведени у књигама Завода за 1963. годину под бројевима: 2343, 2344, и 2345. Стручно и концизно писани, са подацима о настанку, о садржају и значењима дела, ови извештаји су засада најпотпунија информација о споменицима у православној цркви у Баноштру.

Иконостас из 19. века

Када побожно ступа у Божји храм, верник усмери поглед прво ка иконостасу. Тога тренутка он се суочава са видљивим знаком невидљиве божанске стварности. Православна икона је оваплоћени лик оваплоћеног Бога и његових светих угодника и представља средство непосредног ступања у везу са прволиком или самим суштаством Бога. Икона предаје вернику невидљиву силу светости и светих који су на њој изображени и зато је она веома битна у постизању циља спасења. У теолошком смислу, она је сведок и самог оваплоћења Бога, односно јављања личности Сина Божјег у људском телу и лику, без губитка божанске природе и суштине. На истини о оваплоћењу Сина Божјег почива величанствена победа поштовалаца икона над њиховим противницима у осмом веку. У част победе над противницима икона (иконоборцима) на Седмом васељенском сабору (787) у Православној цркви је у време царице Теодоре (843. године) установљен Празник православља који пада у прву недељу Часног поста и којим се прославља икона као важан и суштински део православног култа и културе. Хришћанство од свог почетка почива на откривењу Речи Божје и поштује откривење Лика Божјег. Иконопоштовање је важан део богопознања. Преданим и побожним посматрањем иконе, верник, по сведочењу светих отаца, постиже евхаристијски циљ: „усељење“ своје људске природе у ипостас Логоса, или спајање са Личношћу Бога живога.

Поред молитвене примене у богослужењу, у храму и у дому, икона има и поучни, васпитни карактер, јер оно што је реч за оне који чују и читају, то је икона за оне који гледају. Са иконе вер-

ник „чита“ најважније моменте из живота Исуса Христа, Матере Божје и светих Божјих угодника. Ликови светаца му постају блиски и он путем њих спознаје суштину и садржај хришћанства и историју Цркве. Зато су небески ликови и догађаји на иконама строго прописани по православном учењу, а сликање икона је својеврсно служење Богу.

Иконостас у православним храмовима представља преграду између апсиде или олтара и наоса или брода цркве. У олтару се на литургији догађа света тајна претварања хлеба и вина у Тело и Крв Христову. Верници током службе Божје стоје у наосу и припрати храма и помно прате свештеникове молитве Богу, појући црквене песме и одговарајући на јектенија. У овом савршеном поретку у храму, који представља истовременост вечности и садашњости, повезаност живих и мртвих са свима светима у Господу Исусу Христу, иконостас, са својим дверима, има важну улогу као веза између небеског, невидљивог, божанског и земаљског, видљивог, света. Са иконостаса зрачи она нестворена Светлост коју је Бог даровао свету. А из те Светлости израњају ликови на иконама који имају свој пралик у невидљивом свету. Само иконостас који се тако прима као поглед са висина усмерен на нас доле у храму, а не као изложба слика са религиозном тематиком које су израз уобразиље сликара, има своје оправдање и остварује своју благодатну улогу. О таквој природи иконе писано је много, а нарочито посвећено у књизи *Иконостас* великог руског православног мислиоца Павла Флоренског[12].

Сама реч иконостас дала би се превести као носач или постоље икона. Иконостаси у православним храмовима су или зидани или резбарени од дрвета. Високи резбарени иконостаси, рађени као комбиновани рамови за слике, од пода до свода храма, каснијег су датума и настали су из жеље да се на тој површини нађе што више икона и ликова светих. Распоред и садржај икона на иконостасу је утврђен црквеним канонима или правилима, а начин сликања икона чак посебним уџбеницима или приручницима за иконописце, од којих је најчувенија грчка књига *Ерминија*, која је преведена са руског на српски језик[13].

[12] Павле Флоренски, *Иконостас,* превео и предговор написао др Димитрије М. Калезић, Никшић 1990.

[13] *Kako se slika Stari zavet. Kako se slika Novi zavet. Kako se živopišu crkve. Prevod sa ruskog iz Ермнинія ili Наставленіе въ живописномъ искусствъ составленное іеромонахомъ и живописцемъ Діонисіемъ Фурноагрофиотомъ 1707-1733. Киевъ 1868.* у књизи: Nemanja Brkić, Tehnologija slikarstva, vajarstva i ikonografija, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Београд 1984. 119-325.

Иконографска уметност је оформила своје теме и определила како има да се слика који светац, празник, библијска сцена или парабола, како се почиње сликати икона, како се постаје иконограф (иконописац) и каквим режимом живота има иконограф да живи. Над кандидатом за иконографа обављало се мољење пред иконом Богородице Одигитрије (Путеводитељке) и даван му је благослов за иконописање. Икона и иконостас су завршени тек чином њиховог освећења од стране свештеника, а никако пуким окончањем сликарског посла. Тек освећењем, иконе постају живе светиње као што су и друге црквене утвари. Свештено лице одлучује и о стављању записа на икони. Тек кад свештеник потврди да изображени лик припада одређеном прволику, самом Господу, Богородици или свецу, ставља се сугнатура.

Иконостас у баноштарском храму Св. Георгија спада у ред високих резбарених иконостаса. Без обзира на скромне димензије, и овај иконостас, и у погледу резбарије и у погледу распореда и тематике икона, рађен је по правилима за високе иконостасе, устаљеним у 18. веку. Улазећи у овај стари храм, верник поима да га са иконостаса гледају божански ликови и он је упућен или позван *свише* да созерцава личности и догађаје изображене на иконама. Многе генерације Баноштараца, од којих су данас појединци расељени и живе у далеким земљама, стекле су у детињству то искуство. Сви они, приликом посете старом крају, долазе у храм Светог Георгија као на огњиште православне духовности са којег су понели основне појмове богопознања и честитости, упили и собом у свет однели лепоту православља. Овде они доживљавају топле сусрете са живима и молитвено се сећају својих предака, родитеља и рођака и заједничких предака који су ову светињу подигли, украсили, чували и обнављали. Без те живе Цркве Христове, коју чине све генерације од памтивека до данас, немогуће је сачувати идентитет народа и његово духовно здравље. Био би грех препустити заборави имена градитеља, уметника, ктитора и приложника, свештеника и појаца или просто верника ревносних на богослужењу који су својим богугодним делом кроз векове стално подизали и обнаљали Цркву, одржавали литургијски живот и чинили да храм Св. Георгија у Баноштру поје више од три века (са прекидом само током другог светског рата).

Садашњи иконостас у баноштарској цркви дело је карловачког дрворезбара Максима Лазаревића и настао је између 1826. и 1836. године. Исти дрворезбар радио је и столове за ову цркву, као и за цркву у Черевићу (1824) и иконостас у Крњешевцима (1837)[14]. Позлата на дрворезбареном иконостасу у Баноштру је већ изгубила сјај, има и мањих оштећења, али конструкција се држи чврсто и сведочи о мајсторској солидности и уметничком укусу времана у којем је иконостас направљен. Описала га је историчарка уметности Оливера Милановић Јовић у свом извештају о прегледу цркве у Баноштру од 24. јула 1963. године који је заведен у Покрајинском заводу за заштиту споменика културе под бројем: Е – 63/Б, бр. инв. 2344. У њеном опису се каже:

Резбарија иконостаса. Најкарактеристичнији мотив је окренута ваза, а затим волута од увијеног лишћа у којој је розета.

Резбарија је доста оштећена и на пуно места недостају делови.

Цео иконостас је рађен по угледу на друге сеоске иконостасе, без посебне оригиналности, како кажу историчари уметности. Детаљан опис резбарије иконостаса дала је др Мирјана Лесек.[15] Али, он оставља утисак да је баш онакав каквог су га желели и замишљали наручиоци. Иконостас има строг линеарни план. Вертикални распоред икона фиксиран је пиластрима са стопама и капителима у два нивоа, а хоризонтално иконе су распоређене у три зоне.

Иконе на иконостасу у Баноштру дело су сремског сликара Константина Пантелића. Податак о времену настанка икона на иконостасу налази се у запису на картуши на полеђини иконе *Оплакивање Христа*, која стоји изнад царских двери. Тамо пише да је иконостас сликан за владе цара Фердинанда I и митрополита Стратимировића. Наведена су, такође, имена протопрезвитера и његовог администратора у протопопији и име свештеника у Баноштру. На крају је записано име сликара, односно живописца и датум завршетка радова. Запис транслитерисан на савремену ћирилицу, гласи:

[14] Павле Васић, *Уметничка топографија Сремских Карловаца*, Нови Сад 1978, 81.

[15] Мирјана Лесек, *Црква светог Георгија у Баноштру* у књизи *Уметничка баштина у Срему III*, Нови Сад, 2005, 248-249.

Во славу Бога Оца. Сеј иконостас совершисја Царствујушчу Государју Фердинанду 1-му при Архиепископе и Митро:карловачкому Стефану от Стратимирович, Протопрезвитеру Г. Јоану Максимовичу и его Администратору Г. Петру Поповичу и Г. Јоану Маричу Пароху, иждивенијем благочестиваго Общества, художеством Г: Константина Пантелича Академическаго живописца у Баноштру 29-го февруарија 1836.[16]

Иконостас је, како пише, урађен трошком (иждивенијем) верног народа. Сликар Константин Пантелић рођен је 1802. године у Руми. Отац му Јован такође је био сликар. Као трговачки помоћник у Новом Саду, Константин је посећивао атеље сликара Арсе Теодоровића, а 1827. године уписао се на сликарску академију у Бечу коју је напустио 1830. године. Одмах по повратку из Беча, вероватно по препоруци владике и великог српског песника Лукијана Мушицког (коме се обраћао за помоћ тражећи стипендију за Италију и Русију) добио је да слика иконостас породичне капеле митрополита Стратимировића у Кулпину. Потом је, уживајући подршку митрополита Стратимировића, сликао иконостасе по црквама у Срему, а касније и у Банату. По сопственој изјави, урадио је 18 иконостаса. Познати су му иконостаси у Илоку (1830) у Адашевцима (1832) у Бачинцима (1835) у Баноштру (1836) у Дечу (1848) у Михаљевцима (1855) у Доњем Товарнику (1873). У Банату, Пантелић је радио иконостасе за цркве у Ботошу (1834) у Сефкерину (1839) у Томашевцу (1843) у Сакулама (1856). Његових икона има и у другим местима. Преминуо је у Доњем Товарнику 1882. године[17].

Константин Пантелић је закључио уговор за сликање иконостаса са Црквеном општином у Баноштру 1834. године о чему је сачуван документ у Архиву Карловачке митрополије. (АСАНУК, К. а. бр. 145, 1834.) а завршио га је 1836.[18] Овај уговор, према сачуваном рукопису, гласи:

Уговор

Помежду восточнаго Исповеданија Обшчеством Баноштарским от Јединој и другијаже страни Константином Пантелич Живописцем Академическим и Жителјем Румским, в смотренији измолованија и позлашенија Темпла Церкве реченаго Обшчества, следујушчим Начином под долуподписаним летом, М(се)цем и днем уговорен и сочинен јест, и убо:

1. Упомјанутиј Живописец Константин Пантелич обвезујетсја цело Церкве Баноштра Темпло весма лепо по изрјадњејшему восточнаго Благочестија в Кусу јакоже ми дело јего испитали јесмо, финими бојами измалати, а такожде и на њем находјашчесја древјана у Крашенија („Lulunbung“) с финим Катаринским Златом и Сребром лепо и чисто позлатити, и посребрити, и проча древјана дела различито и лепо офарбати и измарморирати.

2. Такожде и обвезујетсја вишепомјанути Живописец, вес внутр Олтарски Зид со Кречним фарбама лепо измарморирати и в Проскомидији Пропјатије Г-дње фино измалати, такожде и на Своду образе с.тих Јерархов измалати.

3. Упомјанути Живописец обвезујет себе, такожде и на первом Церкве Своду Савваота и четири Евангелиста изрјадно и вкусно измалати, а прочи над Певница зид со обичним кречни фарба измарморирати.

4. Јешче обвјазуетсја вишесказани Малер Новонаходјашчесја певнице, и Архијерејски Стол, т. е. на њим находјашчесја цифре Златом, и Сребром фино и чисто испословати и на Столе Находјашчусја Икону такожде с Образом с.таго Јоанна Златоустаго у Красити.

5. На Кое предсказаное Обштчество Баноштарско обвјазуетсја реченом Малеру 2700 f. w. w. и словом две хиљаде и седам стотина фори(нти): платити и тако при подписанију Контракта 500

[16] Овај натпис објављен је у оригиналу старом црквенословенском ћирилицом у књизи Петра Момировића *Стари српски записи и натписи из Војводине, књига 3,* Нови Сад 1996, стр. 171, под бројем 4638.

[17] Према одредници о Пантелићу од Миодрага Коларића у Enciklopediji likovnih umjetnosti, 3, Загреб 1964. и према раду Оливере Милановић Јовић *Аутори и дела ликовних и примењених уметности евидентираних у Банату* објављеном у зборнику Грађа за проучавање споменика културе Војводине VIII-IX, Нови Сад 1978-1979, 326.

[18] Мирјана Лесек, *Уметничка баштина у Срему*, Нови Сад 2000, 216.

f. w. w. а при самом начати дела 500 f. w. w. прочих пак 1700 f. w. w. одолжаетсја вишеречено Обшчество од долу назначенаго дне 3 љета честно и са благодарностију исплатити.

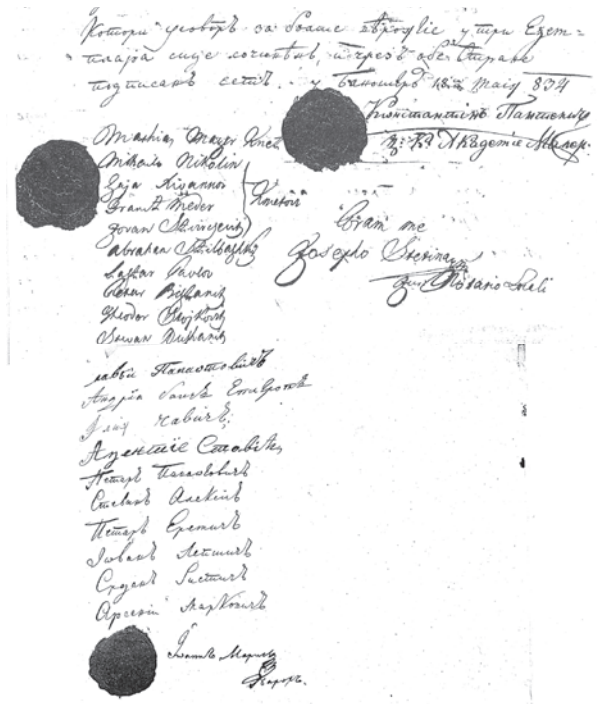
6. К тому јешче 1000 ока жита, 600 ока кукуруза, 10 акова вина и два акова добре ракије, као Кола има једна Кола Дрва и такођде нуждно Подвоз двапут у месец дана и от каждаго дома једну кокош и 5 јајца, Свободно Обиталишче и Посао за себе.

7. Вишепомјанути Малер обвјазуетсја сие дело в скоре начати, и от долу назначенаго дне за једно лето совершити.

Котори уговор за болше вероjатие у три Егземплара сице сочињен и чрез обе Стране подписан јест.

У Баноштру 18. маја 834.

Константин Пантелич
Ц. К. Академије Малер

Потписи на Уговору, Архив САНУ у Сремским Карловцима

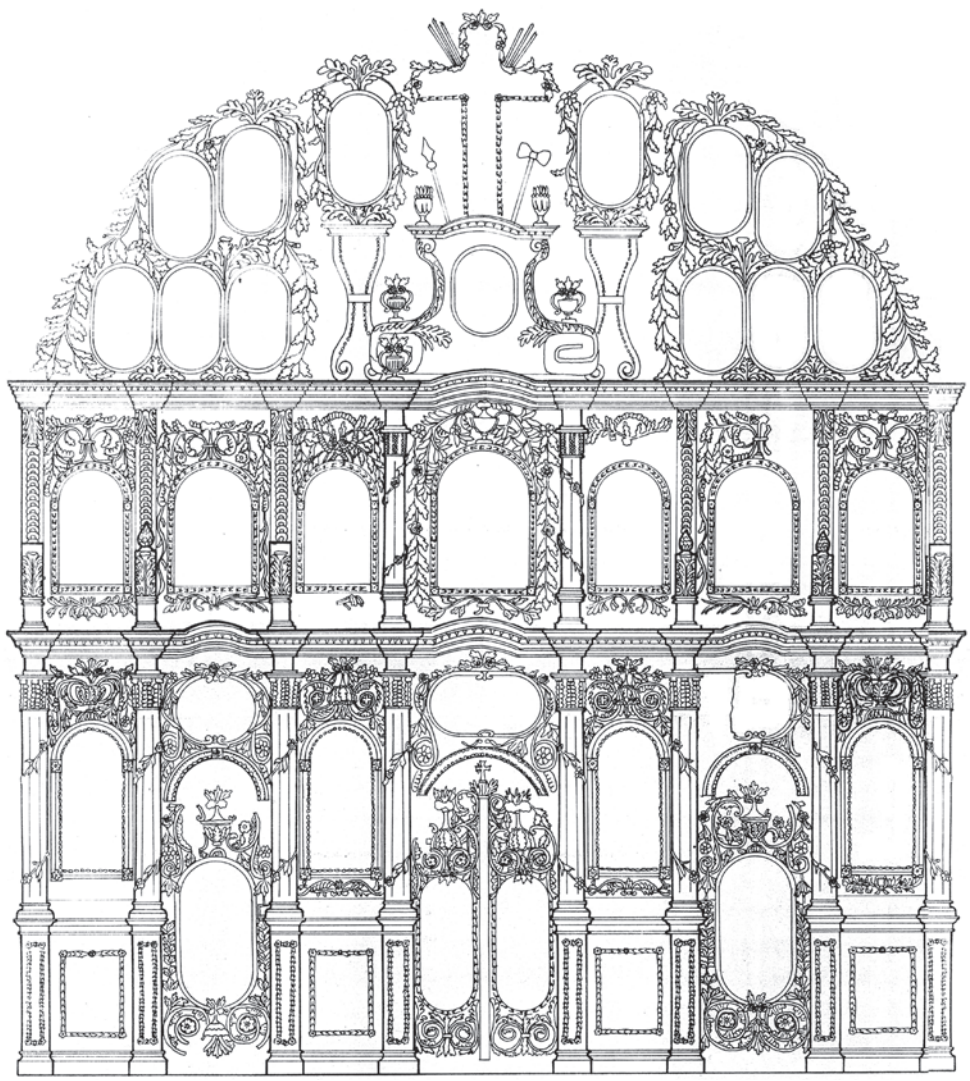
Martin Majer Knez		*Андрија Баич, Епитроп*
Mihailo Nikolin	}	*Илија Чавич*
Duja Živanov	}	*Аксентије Стовић*
Franz Meder	} *Kmetovi*	*Петар Панаотович*
Jovan Svirčević	}	*Стеван Алексич*
Abraham Silbaški	}	*Петар Јеремич*
Lazar Pavlov ...	}	*Јован Лепшич*
Cvetko Bisanić	}	*Срдан Ристич*
Teodor Stojković	}	*Арсенij Марковић*
Stevan Dušanić	*Jozefo Sterina...*	*Јоанн Марич, Парох*
Славуј Панаотович	*Notario Locali*	

Уговор између баноштарске црквене Општине и академског сликара Константина Пантелића врло прецизно је предвидео обавезе обе стране. У потпису Уговора, осим сликаревог имена и његовог печата, налазе се имена Баноштараца и то у две групе. У првој групи су имена писана латиницом по неком импровизованом правопису и то је оверено потписом локалног нотароша или бележника. На првом месту међу потписницима је име сеоског кнеза који је у оно време био Немац Мартин Мајер. Међу потписницима био је и Немац Франц Медер, један од четири сеоска кмета чија имена су уписана одмах после кнежевог. (Ова четворица су, као помоћници кнеза, имали различите дужности: стражара, чувара, пољара, курира). После њих следе још пет имена Баноштараца Срба, писана латицом. На следећој страници Уговора су имена још 10 парохијана и име сеоског пароха Јована Марића која су исписана ћирилицом. Епитроп, односно председник Црквене општине био је Андрија Бајић. Потписи су оверени печатима: сликара Пантелића, Баноштарске општине и пароха

Марића. Уговор се чува у Митрополијском архиву у Сремским Карловцима у фонду Архидијецезалне конзисторије.

Из Уговора се види да сликар Пантелић није радио само иконе на иконостасу него и зидне слике у олтару и фреску Саваота са четири јеванђелиста на своду изнад амвона. Урадио је и икону на архијерејском трону са ликом св. Јована Златоуста. Пантелић је радио и позлату на иконостасу а обојио је, „марморирао“ (имитирајући изглед мрамора) дрвени мобилијар у храму. Ова модросива боја на дрвеним облогама иза столова у цркви још је постојана. На исти начин, марморирањем, обојио је и зид у унутрашњасти олтара – темпла.

Историчарка уметности др Оливера Милановић Јовић сачинила је 1963. године опис иконостаса у баноштарској цркви и он је потом приложен уз Решење Покрајинског завода за заштиту споменика културе. У опису се даје распоред сцена на иконостасу идући од подножја ка врху. Овај распоред је касније потврђен, уз мала одступања, у *Попису сликарских и вајарских дела у друштвеној и приватној својини на подручју Срема III.*[19]

План иконостаса храма Св. Георгија – из документације Покрајинског завода за заштиту споменика културе

[19] *Попис...* је штампан у издању Друштва музејских радника Војводине, Секција историчара уметности, Нови Сад 1977. 10. У овом *Попису,* међутим, стоји да је иконостас рађен 1833. године, а не 1826, како је горе наведено.

При самом дну иконостаса, у соклу, идући са северне ка јужној страни, четири су иконе: Свети Ђорђе који пробада аждају и три са сценама из *Новог завета*: Бегство у Египат; Христос и Самарјанка; Усековање главе св. Јована Крститеља.

Престоне иконе, у истом смеру: Св. Георгије; Богородица са Христом; Исус Христос; Јован Крститељ.

На царским дверима су Благовести (Богородица на десном, Арханђел Гаврило на левом крилу). На северним дверима је Архиђакон Стефан; на јужним: Арханђел Михаило (према Оливери Милановић Јовић) односно св. Димитрије (према цитираном *Попису*, што је погрешно).

Изнад двери су иконе у три зоне. У првој зони, изнад северних двери, је икона Христа на Маслиновој гори (према Оливери Милановић Јовић) односно, Молитва у Гетсиманском врту, према *Попису.* Изнад јужних двери је икона Неверство Томино; над царским дверима је икона Оплакивање Христа.

У другој зони, у центру је икона Св. Тројице. Са једне и са друге њене стране су иконе светих апостола Петра и Павла и поред њих иконе празника: Васкрсење и Силазак Светога Духа. На крајевима тога низа су иконе старозаветних пророка: са северне стране је икона пророка Мојсија, а са јужне икона пророка Илије.

У трећој зони у средини је икона Нерукотворени образ (у *Попису* стоји: Убрус); над њом је Часни крст, поред којега су, са северне стране, Богородица и, са јужне, св. Јован Богослов; бочно, са обе стране, су још по пет икона светих апостола.

И распоред икона на иконостасу и њихова тематика у складу су са канонском традицијом иконостаса утврђеном у Карловачкој митрополији током 18. века.

На почетку описа Оливере Милановић Јовић, датираног 23. јула 1963, после навода о ауторству и цитирања записа на картуши, налази се следећа оцена о стилским карактеристикама Пантелићевих икона:

Извесна композициона и фигурална решења иста су као у Сефкерину (Бег у Египат и арханђел Михаило на јужним дверима). Раније је примећено да код Пантелића има доста угледања на К. Данила. И сада је то уочљиво али је ту, како се чини, још доминантнији утицај Арсе Теодоровића који се испољава у цртежу ликова нарочито, и Христа и Богородице и архиђакона Стефана.

Појединачни опис сваке иконе историчарке уметности Оливере Милановић Јовић преноси се овде курзивним словима. После њеног описа, дају се запажања о ликовима и библијским сценама приказаним на иконама.

Због уобичајене тематске везе између престоних икона и икона у соклу, оне се овде приказују упоредо.

1. Међу престоним иконама прва са северне стране је икона ***Свети Георгије – храмовна слава***. *Икона је нова, нема оригиналне Пантелићеве.* На икони је при врху уписано име свеца: Св. Великм. Георгије. А при дну иконе је натпис: *О мојој слави св.*

Престона икона Св. Георгије

Свети Георгије убија аждају

Ђурђу – дарујем овај свој рад св. Храму у Баноштру. Др Јован Живковић. Черевић 1953. Није сачуван податак о икони која је пре ове стајала на иконостасу. Дародавац и аутор нове иконе је доктор правних наука, родом из Черевића, син гостионичара Живка Живковића.

Испод славске иконе, у соклу је **икона Св. Георгије убија аждају**. На овој Пантелићевој икони: *Лево је светитељ у раскораку у полупрофилу надесно, држи у десној руци мач, копљем у левој руци пробада аждају. У позадини високи брежуљак са жбуњем а иза св. Георгија у позадини архитектура.* Св. Георгије који убија аждају овде није на коњу, као што је често приказиван, него у стојећем ставу. На икони је сигнатура на црквенословенском писму, која, транслитерисано, гласи: „В пролозје месеца апри: ден 23“. Указује се да је то икона празника Ђурђевдана који се слави означеног датума, 23. априла, по старом календару, односно 6. маја, по новом, и да се у Прологу под тим датумом налази житије овога свеца. У књизи *Житија светих* (за април) др Јустина Сп. Поповића налази се дугачак и један од најлепших текстова о светом великомученику и победоносцу Георгију.[20] Много краћи али врло добар текст о светом Ђорђу је из књиге *Охридски пролог* великог српског теолога двадесетог века, св. владике Николаја, и он овако гласи:

> **Св. вел. муч. Ђорђе**. Овај славни и победоносни светитељ беше рођен у Кападокији као син богатих и благочестивих родитеља. Отац му пострада за Христа, и мајка му се пресели у Палестину. Када порасте, Ђорђе оде у војску, где доспе у двадесетој својој години до чина трибуна, и као такав беше на служби при цару Диоклецијану. Када овај цар отпоче страшно гоњење на хришћане, ступи Ђорђе пред њега и одважно исповеди да је и он хришћанин. Цар га баци у тамницу, а нареди да му се ноге ставе у кладе а на прси тежак камен. По том нареди, те га везаше за точак, под којим беху даске са великим ексерима, и да га тако окрећу, док му цело тело не поста једна крвава рана. По том га закопа у ров, тако да му само глава беше ван земље, и остави га у рову три дана и три ноћи. По том преко некога мађионичара даде му смртоносни отров. Но при свим овим мукама Ђорђе се непрестано мољаше Богу, и Бог га исцељиваше тренутно, и спасаваше од смрти на велико удивљење народа. Када и мртваца једног молитвом васкрсе, тада многи примише веру Христову. Међу овима беше и жена царева Александра, и главни жрец Атанасије, и земљоделац Гликерије, и Валерије, и Донат и Терина. Најзад осуди цар Ђорђа и своју жену Александру на посечење мачем. Блажена Александра издахну на губилишту пре посечења, а св. Ђорђе би посечен 303. год. Чудесима која се десише на гробу св. Ђорђа нема броја. Нема броја ни његовим јављањима у сну и на јави многима, који га споменуше и његову помоћ поискаше од онда до дана данашњега. Разгоревши се љубављу према Христу Господу светом Ђорђу не беше тешко све оставити ради те љубави: и чин, и богатство, и царства почаст, и пријатеље, и сав свет. За ту љубав Господ га награди венцем неувеле славе на небу и на земљи и животом вечним у царству Свом. Још му дарова Господ силу и власт да помаже у бедама и невољама свима онима који га славе и његово име призивају.[21]

Свети Георгије, Ђорђе или Ђурђе, један је од најчешћих ликова у православној иконографији и представља се као победоносац. Пошто је био војник, приказује се са оружјем, копљем и мачем, а врло често, на коњу. Аждаја коју он убија је из приче о једном његовом подвигу, али она је и симболична представа неверја и зла који траже плен нарочито међу младима. Женска фигура у позадини на појединим иконама светог Георгија победоносца је девојка коју је он спасао да је не прогута аждаја, али она изазива сећање и на преподобну царицу Александру и сваку невину душу коју свети Ђорђе спасава од лукавога, односно од ђавола. На другом типу икона светог Ђорђа (кефалофор) он је представљен као великомученик који своју одсечену главу приноси на жртву.

Јесењим празником светог Георгја или Ђурђа (Ђурђиц) обележава се догађај преноса моштију овога свеца из места страдања, Никомидије, у Палестину и потом у Лиду. У *Житију* за 3. новембар др Јустина Сп. Поповића о томе пише:

> „Пред смрт своју Свети Георгије умоли слугу свога, да му узме тело по смрти и пренесе у Палестину, одакле му и мајка родом беше, и где имаше велико имање, које раздаде сиромасима. Слуга тако и учини. У време пак цара Константина Великог буде сазидан у Лиди красан храм светом Георгију

[20] Архимандрит др Јустин Сп. Поповић, *Страдање светог славног великомученика Георгија победоносца,* у књизи *Житија светих за април*, Београд 1994, 347-374.

[21] Епископ Николај*, Охридски пролог,* Београд 1999. стр. 307-308.

од стране побожних хришћана, па приликом освећења тога храма пренесу се у њега мошти Светитељеве, и ту сахране. Безбројна чудеса догодила су се од чудотворних моштију Светог Георгија, великомученика Христова".

Стари град Лида, (на грчком Диосполис) налазио се у равници Саронској, у пределима племена Венијаминова. Данас је тамо насеље и аеродром Лод код Тел-Авива. О чудима светог Георгија после његове смрти као и о подвизима за живота му, говори се у *Житију* за 23. април.

Свети Георгије побуђује у српском народу велико усрђе, јача љубав према Христу и учвршћује веру у Свету Тројицу. Иако слављен у целом хришћанском свету, св. победоносац и великомученик Георгије у нас се доживљава као да је нашега рода што се види и по српском облику имена Ђурђе или Ђорђе.

Ђурђевдан који се слави 23. априла по старом календару, односно 6. маја, крсно је име многих српских породица и једна од најчешћих слава у Срба. Иако није обележен црвеним словом у црквеном календару, Ђурђиц је велики празник за оне који га славе као крсно име. Као храмовна слава цркве, у Баноштру се овај благдан дочекује и слави са радошћу. Ђурђиц је и градска слава Новог Сада с обзиром да је новосадска Саборна црква посвећена св. Георгију.

2. О **престоној икони Богородица са Христом** у опису Оливере Милановић Јовић пише: *Богородица са Христом. Стојећи став са ослонцем не левој нози, горњи део тела завaљен, глава приклоњена ка детету. Доња одећа бела са смеђесивим сенкама, химатион светлијецрвен, мафорион маслинастозелен. У десној спуштеној руци држи крин, у левој држи Христа обученог у белу кошуљицу и жутосмеђи химатион.*

У соклу, испод престоне иконе Богородице са Христом, је сцена из *Новог завета* која се тематски везује за престону икону. На њој је приказано бегство Богородице са Христом Младенцем и Јосифом у Египат. У опису иконе стоји: ***Бег у Египат***. *Ев. от Мат. Гл. 2, ст 14. Магаре је приказано спреда, у скраћењу, на њему Богородица јаше на женски начин и држи у наручју дете, десно Јосиф, окренут фигуром према гледаоцу, повио се и хвата магаре за узду, у левој руци у нарамку држи свој алат. Лице средовечно са малом смеђом брадом и брковима.*

У другој глави *Јеванђеља по Матеју*, на коју упућује овде цитирани запис на овој икони, говори се како мудраци, видевши звезду на Истоку, као знак да се родио цар јудејски, дођоше у Јерусалим да му се поклоне. То уплаши цара Ирода „и сав Јерусалим с њим". Сазнавши да се Младенац родио у Витлејему, Ирод пошаље тамо мудраце да га траже па када га нађу, да му јаве где је те да и он дође на поклоњење. А када, вођени звездом, мудраци пронађоше и „видјеше дијете

Престона икона Богородица са Христом

Бег у Египат

Престона икона Исус Христос

Христос и Самарјанка

са Маријом мајком његовом и поклонише му се“ и дароваше га златом, тамјаном и смирном, они, „примивши у сну заповијест да се не враћају Ироду, другим путем отидоше и земљу своју“. Затим се анђео Господњи јави Јосифу у сну и рече му да са дететом и матером његовом бежи у Египат јер ће Ирод тражити дете да га погуби. Наша икона илуструје стих у којем стоји: „И он уставши, узе дијете и матер његову ноћу и отиде у Египат“ (Мт. 2. 14). Видевши да су га мудраци преварили, Ирод нареди да се погубе сва деца по Витлејему и по свој околини његовој од две године и ниже. А кад Ирод умре, Јосиф са Маријом и дететом се врати, али не у Витлејем, где би га пронашао нови цар Архелај, син Иродов, него оде у Назарет и настани се тамо те по имену тога града Исуса зваше Назарећанин, како је пророковано.

3. Између царских и јужних двери је **престона икона: *Исус Христос***. *Стојећа фигура у правцу гледаоца, у светло-ружичастој доњој одећи и плавом химатиону са жутосмеђом поставом. Десном руком благосиља, у левој држи куглу.*

Христос је глава Цркве, и он, као цар васељене, благосиља царско свештенство у храму, оне који прослављају Светотројичног Бога, све вернике у Цркви својој и сву творевину Божју коју он, симболично као куглу (мундус) држи у својој шаци. У хришћанској иконографији у најранијем периоду Христос је представљан као Пастир добри са јагњетом око врата и две овце са стране, али је представљан и другим симболима, као јагње и као риба. Касније, лик Спаситеља је изображаван на више начина, од Христа Младенца у наручју Богорице преко Нерукотвореног образа и Христа распетог на крсту до Христа архијереја и Христа пантократора или владара (обично у кубету или на своду храма). Најраспрострањенија у православном свету је икона Христа Пантократора са Књигом у левој руци док десном благосиља. Место на иконостасу између царских и јужних двери одређено је за Христа који седи на престолу или у стојећем ставу, целом фигуром фронтално. Начин сликања Христовог лика у стојећем ставу на престоним иконама у црквама Карловачке митрополије толико је једнообразан да је, на први поглед, тешко приметити да се ради о различитим сликарским рукописима уметника барокне и класицистичке епохе у црквеној уметности. Иконе сведоче да је то увек иста личност.

Испод престоне иконе Христа, у соклу је **икона *Христос и Самарјанка***. *Лево од четвороуганог бунара седи Христос а десно у профилу стоји Самарјанка и десном руком се хвата за бакрач на бунару. Између њих у позадини високо стабло са крошњама при врху, а иза тога у даљини архитектура.* Икона приказује догађај из четврте главе *Јеванђеља по Јовану*. На овом месту се говори како је Исус на путу из Јудеје

за Галилеју пролазио кроз Самарију, и близу села Сихар „које даде Јаков Јосифу, сину својему“ седе крај извора Јаковљева. А тада:

Дође жена из Самарије да захвати воде. Рече јој Исус: Дај ми да пијем.

Јер ученици његови бијаху отишли у град да купе хране.

Рече му жена Самарјанка: Како ти, који си Јудејац, тражиш од мене жене Самарјанке да пијеш? Јер се Јудејци не друже са Самарјанима.

Одговори Исус и рече јој: Кад би ти знала дар Божији, и ко је тај који ти говори: дај ми да пијем, ти би тражила од њега и дао би ти воду живу. (Јн 4, 7-10)

Овај одломак Јеванђеља чита се на литургији и свештеници га тумаче овако: Јудејци су презирали Самарјане као неку нижу расу, а Исус Христос је имао милости за све народе и све људе. На све који су знали дар Божји, односно који су имали дар вере, ширила се његова благодат коју он назива вода жива после које се не жедни и која тече, односно, води у живот вечни. Познање Бога, истине и правде његове, дато је људима и народима по Божјој благодати и по вери и слободној вољи свакога.

На позив жене, Самарјани изиђоше из града да виде Христа и позваше га да два дана проведе код њих. Пошто га видеше и чуше, још много више њих поверова да је он обећани Месија и Бог:

Те жени говораху: Сад не вјерујемо више због твога казивања, јер смо чули и знамо да је ово заиста Спаситељ свијета, Христос.

А послије два дана изиђе оданде, и оде у Галилеју.

Јер сам Исус посвједочи да пророк у својој постојбини нема части (Јн 42-44).

Овим се указује на веру и чест коју су незнабошци указивали Христу, за разлику од већине у његовој родној Јудеји. Тај исказ се понавља и у остала три јеванђеља. У *Јеванђељу по Луки* Исус изговара ове речи: „Заиста вам кажем да ниједан пророк није признат у постојбини својој“ (Лк 4, 24). У *Јеванђељу по Марку* тај Исусов исказ је још детаљнији: „Нигде није пророк без части до у постојбини својој и међу родбином и у дому своме“ (Мк 6, 4). а у Јеванђељу по Матеју скоро исто: „Нема пророка без части осим у постојбини својој и у дому своме“ (Мт 13, 57). У српском језику сачувана је изрека: Нико није пророк у својој кући.

4. На јужној страни иконостаса је **престона икона *Св. Јован Крститељ***. *Стојећи став са ослонцем на десној нози, десна рука пружена устрану, у левој држи високи танки крст. Доња одећа смеђа, химатион тамносив. Ноге обнажене, лева до изнад колена. У позадини иза стабла дрвета неколико громада стена и на њима на врху зелено жбуње. Десно исто, а иза стена је узана, кривудава река. Лево, сасвим при дну, потпис сликара: К. Пантеличь изобрази 836.*

Свети Јован Крститељ и Претеча, по правилу, добија ово место на иконстасима, са леве стране Господа Исуса Христа. За Јована, сина Јелисаветина и Захаријева, у Јеванђељу се каже: „Би човјек послан од Бога по имену Јован. Овај дође за свједочанство да свједочи о свјетлости, да сви вјерују кроз њега“ (Јн 1, 6-7). Он је у реци Јордану крстио људе водом која спира праотачке грехе. Крстио је као човека и самога безгрешног Исуса, Сина Божјег. А кад га изасланици фарисеја упиташе зашто крштава кад он није ни Христос, ни Илија ни пророк:

Одговори им Јован говорећи: Ја крштавам водом, а међу вама стоји кога ви не знате.

То је Онај што долази за мном, који преда мном би, коме ја нисам достојан одријешити ремен на обући његовој.

Ово се догоди у Витанији с оне стране Јордана гдје Јован крштаваше.

А сутрадан видје Јован Исуса гдје долази к њему, и рече: Гле, Јагње Божје које узима гријехе свијета!

Ово је Онај за кога ја рекох: За мном долази човјек који преда мном би, јер прије мене бјеше (Јн 1, 26-30).

Мало затим св. Јован дода и ово:

Онај који ме посла да крштавам водом он ми рече: На кога видиш да силази Дух и остаје на њему, то је онај који крштава Духом Светим.

И ја сам видио и засвједочио да је он Син Божји“ (Јн 1, 33-34).

Престона икона Св. Јован Крститељ

Усековање главе св. Јована Крститеља

Тек после овог сведочења Јовановог и крштења Исуса у реци Јордану, кренуше први апостоли за Христом, најпре Андрија Првозвани, па брат његов Симон назван Петар, а затим и остали.

Испод престоне иконе Јована Крститеља, у соклу је **икона *Усековање главе св. Јована Крститеља***. *Само Јованово тело без главе и над њим џелат уздиже Јованову главу, а у левој руци држи крвави мач.* Ова сцена илуструје стихове из *Јеванђеља по Марку*, глава шеста, стихови 24-28 у којима се описује погубљење Јованово по наређењу цара Ирода, а по жељи Иродијаде, жене брата његовог са којом се цар грешно ожени. Јован је цару говорио „Не можеш ти имати жене брата својега“ и зато је Иродијада желела да га убије. Али се Ирод бојао Јована, знајући да је човек праведан и свет и радо га је слушао. Но кад је Јован допао тамнице, зби се кобни догађај који је описан овако:

> И дође дан погодан, кад Ирод на дан свога рођења даваше вечеру великашима својим и војводама и старјешинама галилејским.
>
> И кад уђе кћи ове Иродијаде и игравши и угодивши Ироду и гостима његовим, рече цар дјевојци: Ишти од мене што год хоћеш и даћу ти.
>
> И заклео јој се: Што год заиштеш од мене даћу ти, макар и пола царства мога.
>
> А она изишавши рече матери својој: Шта ћу искати? А она рече: Главу Јована Крститеља.
>
> И одмах, брзо ушавши к цару, заиска говорећи: Хоћу да ми одмах даш на тањиру главу Јована Крститеља.
>
> И ожалости се цар веома, али заклетве ради и гостију својих не хтједе јој одрећи.
>
> И одмах посла цар џелата, и заповједи да донесе главу његову.
>
> И он отишавши посијече га у тамници, и донесе главу његову на тањиру, и даде је дјевојци, а дјевојка је даде матери својој“ (Мар 6, 21-28).

По угледу на иконе Јована Крститеља са одсеченом главом, коју светац приноси на тањиру, рађене су иконе истога типа (кефалофор - главоносац) са ликовима и других светаца који су такође пострадали усековањем главе, као што су свети Георгије, св. Јован Владимир или српски свети кнез Лазар.

Свети Јован који се слави 7. односно 20. јануара крсна је слава многих породица у Баноштру, па тако и моје фамилије Милановић.

Царске двери заузимају централно место на иконостасу како по свом положају тако и симболично. Двери симболизују Матер Божју кроз коју је Спаситељ дошао као Богочовек у земаљски свет. Православни храмови имају неколико двери (врата). Веома је поучан кратак текст блаженопочившег епископа шумадијског Саве о практичном и симболичном значењу двери и зато га овде доносим:

> *Иконостас* има троје двери: двери на средини иконостаса које се зову *царске двери,* будући да кроз њих за време *великог входа* пролази Цар царствујућих и Господ господствујућих, и

свете двери, јер се кроз њих износе *свети дарови* и кроз њих могу, у одређеним деловима богослужења пролазити само свештена лица: ђакони, презвитери и архијереји. На царским дверима, које представљају пресвету *Богородицу*, кроз коју је прошао *Спаситељ*, а она су попут врата која је видео пророк Језекиљ (44, 1-4) остала затворена, обавезно се сликају Благовести. Врата која се налазе лево и десно од царских двери називају се *северне* и *јужне* двери или *ђаконске двери*, јер кроз њих у току богослужења улазе и излазе ђакони, ради произношења *јектенија*. Кроз северне двери врши се на *вечерњу мали вход*, а на *литургији* мали и велики вход, *литија* на вечерњу, изношење *Часног крста,* 14. септембра, 1. августа на *Крстопоклону недељу.* Кроз јужне двери улазе ђакони у *олтар* после изговорених јектенија, после *кађења*, а свештеник после прочитаних свјетилничних и јутарњих молитава испред царских двери. На западној страни храма, према олтару постављају се врата која су позната под називом *красна,* или *црквена велика врата,* која симболизују Спаситеља који каже: *Ја сам врата...*(Јн 10, 9). Ова врата користе се за свечане уласке и изласке из храма.[22]

Сцена Благовести, обавезна на царским дверима, приказује како Дјева Марија прима вест да ће родити Исуса Христа. У *Јеванђељу по Луки* о томе се каже (Лк 1, 26-35):

> А у шести мјесец послан би од Бога анђео Гаврило у град галилејски по имену Назарет, Дјевојци зарученој за мужа, по имену Јосиф, из дома Давидова; дјевојци бјеше име Марија.
>
> И ушавши к њој анђео рече: Радуј се, благодатна! Господ је с тобом, благословена си ти међу женама!
>
> А она видјевши га, уплаши се од ријечи његове и мишљаше: какав би ово био поздрав? И рече јој анђео: Не бој се, Марија, јер си нашла благодат у Бога!
>
> И ево зачећеш и родићеш сина, и надјенућеш му име Исус.
>
> Он ће бити велики, и назваће се Син Вишњега, и даће му Бог пријесто Давида оца његова.
>
> И цароваће над домом Јаковљевим вавијек, и царству његову неће бити краја.

Царске двери
Благовести

[22] *Енциклопедија православља,* Београд 2002, 404.

А Марија рече анђелу: Како ће то бити кад ја не знам за мужа?

И одговарајући анђео рече јој: Дух Свети доћи ће на тебе, и сила Вишњега осениће те; зато и оно што ће се родити биће свето, и назваће се Син Божји.

Благовести на царским дверима на иконотасу цркве у Баноштру, насликане су према канонском правилу.

На левом крилу Богородица клечи пред катедром, у ружичастој хаљини и светлоплавом химатиону, на глави смеђи мафорион, лево зелена завеса а пред Богородицом смеђа катедра. Доле испод подијума плетена корпа и у њој платно.

Неуобичајен је став анђела (Гаврила). Као да слеће низ облаке у белој кошуљи отвореној на грудима и обнажених ногу до изнад колена. Десном руком показује на небо, у левој држи струк крина. Фигура у правцу гледаоца, глава приклоњена на леву страну ка Богородици. Код фигуре Богородице уочљива мала диспропорција између главе и дужине тела.

На три до сада описане иконе имамо лик Богородице. Мада се о овоземаљском изгледу Богородице мало зна, њене иконе чувају њен свети прволик који је тако упечатљив да га лако препознају, особито верујући. У светоотачкој литератури сачувани су ретки описи изгледа Богородице. У *Енциклопедији православља* (2002, I:224) се парафразира опис који је дао Епифаније, калуђер калистратског манастира у Цариграду и аутор *Житија Богородице* из деветог века а у којем се каже да Богородица „беше средњег раста, али помиње како неки рекоше да беше и виша од средњег раста, тамног лица, русих власи, очију благолепих, обрва црних, носа повијеног на доле, руку, прстију и лица дугог. Носаше и одећу од предене вуне, боје нити плаве нити љубичасте. Сматра се да је са петнаест година примила благу вест од арханђела Гаврила, са сином својим, Богом нашим, проживе још 33 године, а по Вазнесењу Господњем проживе још 24 када се престави са 72 године“.

У најчешће проузношеној молитви Богородици која почиње речима „Радуј се благодатна Маријо, Господ је с Тобом“ најкраће и најсажетије је исказано назначење које је Пресвета Дјева примила још у мајчиној утроби да буде храм Бога живога. Архангел Гаврило је само донео благу вест да треба да се збуде оно што је већ било уписано у икономији спасења. Тај возглас Богородици: Радуј се, понавља се и у другим молитвама, химнама и акатистима испеваним у њену част, али он је упућен и целом људском роду јер је узрок за радовање општи: рођење, наука и васкрсење Исуса Христа, Спаситеља људи и уништитеља смрти.

На баноштарском иконостасу изображен је *св. првомученик **Архиђакон Стефан – на северним дверима**. Стојећа фигура у полупрофилу надесно, на смеђем тлу, у позадини облаци, а лево глава анђела који држи раширену књигу и на њој ознака: Сты первомученик и архидиякон Стефанъ. Доња одећа црвена, доле са белосребрнастом чипком, стихар плав, у средњем делу жутосмеђ, орар белосмеђ. У десној руци кадионица у левој трикиријум. Запис: С-ти Стефан первомученик.*

Свети првомученик Стефан био је први од седам ђакона које свети апостоли рукоположише и поставише на службу око помагања сиротних и удовица у Јерусалиму. Силином своје вере чинио је велика чуда међу људима. Злобници, побеђивани увек његовом мудрошћу, оклеветаше га невиног и изведоше га пред народ да му суди. У кратком пролошком житију овог свеца од владике Николаја пише:

„Тада Стефан стаде пред народ, и сви видеше лице његово као лице ангела, то јест лице му беше озарено благодатном светлошћу као негда Мојсеју, кад је с Богом говорио. И отвори Стефан уста своја и изређа многа доброчинства и чудеса Божја, која Бог учини у прошлости народу Израиљском као и многе злочине и противљења Богу од стране тога народа. Нарочито их изобличи за убиство Христа Господа назвавши их издајницима и крвницима. И док они шкргутаху зубима, Стефан погледа и виде небо отворено и славу Божју. И то што виде он објави Јеврејима: ево видим небеса отворена и сина човечјега где стоји с десне стрне Бога (Дела ап. 7). Тада га пакосници изведоше ван града и убише камењем. Међу мучитељима његовим беше и његов сродник Савле, доцније апостол Павле. У то време стајаше у даљини на неком камену Богородица са св. Јованом Богословом и гледаше мученичтво овога првога мученика

за истину Сина њеног и Бога молећи се Богу за Стефана. То се десило на годину дана после силаска Духа Светога на апостоле.“[23].

Много година касније, у петом веку, благочестива царица грчка Евдокија, супруга цара Теодосија Млађег (408-450) подиже прекрасну цркву у Јерусалиму на месту где је првомученик Стефан био убијен. Култ архиђакона Стефана јачао је са ширењем хришћанства и многи храмови су му посвећени. Српски великаш и жупан, а угарски палатин, Бан Белош половином 12. века био је подигао у Баноштру манастир посвећен св. архиђакону Стефану. Храм такозване Старе цркве у Сремској Митровици из 17. века посвећен је светоме Стефану. Истом свецу посветио је своју гробну цркву и свети краљ Милутин у 14. веку у манастиру Бањска на Косову. Светог Стефана славила је владарска кућа Немањића. Празник светог Стефана се слави на трећи дан Божића (27. децембра, односно 9. јануара). У Баноштру су биле ретке породице са овом крсном славом. Међу њима била је моја тетка, очева сестра Драгиња, Драга (1911-1956) удовица Стевана Кончара, черевићког финанса, родом Личанина из Плитвичког Љесковца. Живела је са нама у кући па смо са њом сви држали славу Св. Стефана.

Икона арханђела Михаила је на јужним дверима. У опису ове иконе се каже: *Исти став као у Сефкерину и Сакулама. Обема ногама, растављеним, гази крилату неман са човечјом главом, десном уздигнутом руком снажно замахује. Сатана је сликан тамносмеђим тоновима а анђео као ратник, у плавим чакширама, светлијесмеђим ципелама без прстију, у зеленом панциру, црвеном плашту. Залепршана драперија и размакнута крила одговарају снажном и наглом, жестоком покрету фигуре.*

Архистратиг Михаило је војвода целе анђеоске војске коју сачињавају девет анђелских чинова. То су: шестокрили Серафими, многооки Херувими и богоносни Престоли, Господства, Силе и Власти, Начала, Архангели и Ангели. У књизи *Ерминија* постоје правила о томе како се сликају девет анђеоских чинова и то у три лика:[24]

Први лик: престоли, херувими и серафими.

Престоли се сликају као огњени точкови са многокраким крилима, повезани, образујући као царски престо.

Херувими се сликају у виду главе са два крила.

Серафими се сликају са шест крила, од којих двама прикривају своја лица, двама ноге, а двама лете. У рукама држе рипиде са текстом: „Свет, свет, свет“. Овако их је видео пророк Исаија (VI-3).

Други лик: украси, сачињавају господства, силе и власти.

Сви се они сликају у дугим стихарима, опасани златно-зеленим орарима. У десној руци имају златно жезло, а у левој држе дискос са словом Х, које означује Христа.

Трећи лик: сачињавају начала, арханђели и анђели.

Свети првомученик и архиђакон Стефан – северне двери

Арханђел Михаило – јужне двери

[23] Епископ Николај, *Охридски пролог*, Београд 1999, 1037.

[24] Nemanja Brkić: *Tehnologija slikarstva, vajarstva i ikonografija,* Beograd 1984, 153-154.

Сликају се у војничким униформама, опасани златним појасима; у рукама држе копља.

У пролошком житију Архангела Михаила од светог владике Николаја дат је овакав опис његовог подвига:

> Када је сатана, Луцифер, отпао од Бога и повукао собом у пропаст један део ангела, тада је Михаило устао и викнуо пред неотпалим ангелима: вонмемъ! Станемъ добре, станемъ со страхомъ! И све небеске војске верних ангела громовито су запојале: свјат, свјат, свјат Господ Саваот исполн небо и земља слави Твојеја! Међу ангелима влада савршено једномислије, једнодушност и љубав, а уз то још потпуна послушност нижих чинова вишим чиновима и свих укупно вољи Божјој. Сваки народ има свога ангела хранитеља (чувара) а осим тога и сваки хришћанин има свога ангела хранитеља... Михаил на јеврејском језику значи: ко је као Бог или ко је раван Богу? Свети Михаил изображава се још од првих времена хришћанских као војвода, који у десној руци држи копље, којим попире Луцифера, сатану, а у левој палмову зелену гранчицу. На врх копља има платнену пантљику са црвеним крстом. Архангел Михаило сматра се нарочито чуварем вере православне и борцем против јереси верских.[25]

Празник Архангела Михаила установљен је у четвртом веку и пада у дан 8. односно 21. новембра. То је крсна слава највеће баноштарске фамилије Стојковић. Најстарији члан ове фамилије Светозар, иако је у позним осамдесетим, активан је црквени појац, редован на свакој литургији и другим богослужењима.

Према опису Оливере Милановић Јовић, изнад северних двери је **икона *Христос на Маслиновој гори***. *У меком благоталасавом пејсажу стоји Христос у ружичастој доњој и плавој горњој одећи, пред њим лево ниско исечен шупљи пањ и уз пањ секира, а лево према Христу лети анђео и носи путир. Огрнут је светлоружичастом драперијом. Све су боје маслинастосмеђег тона, само је одећа Христа и анђела светла са много тонова.*

У цитираном *Попису* ова икона је названа *Молитва у Гетсиманском врту* што није противречно првоцитираном називу, него је исти предмет назван другим именом. Јер, Гетсиманија је место на западном подручју Маслинске горе на којем се Христос молио после Тајне вечере у ноћи у којој је био предат непријатељима. А Маслинова или Маслинска гора, брдовити венац источно од Јерусалима, у време боравка Богочовека Христа у овим пределима, била је густо пошумљена, богата маслинама. Била је осматрачница Јерусалима јер се са ње видело ко прилази граду. Са Маслинове горе Христос је кренуо у Јерусалим да проповеда. Одавде је Христос одведен у Јерусалим да му се суди.

Христос на Маслиновој гори

[25] Епископ Николај, *Охридски пролог*, Београд 1999, 891-2.

Са Маслинове горе он се узнео на небеса. У Гетсиманији, на светом месту које је Христос походио, остало је до данашњих дана седам дрвета маслина старих две хиљаде година.

А молитва Христова у кобној ноћи на Маслинској гори или у Гетсиманском врту једно је од најпотреснијих и најдраматичнијих места у Јеванђељу. Ево како јеванђелиста Лука описује тренутке после Тајне вечере и Христовог саопштења апостолима да је дошао тренутак да се над њим изврши што је писано:

> И изашавши, отиде по обичају на гору Маслинску, а за њим отидоше и ученици његови.
>
> А кад би на месту рече им: Молите се да не паднете у искушење.
>
> И сам одступи од њих колико се може каменом добацити, и клекнувши на колена мољаше се говорећи: Оче, кад би хтео да пронесеш ову чашу мимо мене! Али не моја воља, но твоја нека буде!
>
> А јави му се анђео с неба крепећи га.
>
> И будући у самртној борби, мољаше се усрдније; а зној његов беше као капље крви које капљу на земљу.
>
> И уставши од молитве дође ученицима, и нађе их да спавају од жалости.
>
> И рече им: Што спавате? Устаните и молите се да не паднете у искушење!
>
> Док он још говораше, гле народ, и један од дванаесторице, звани Јуда, иђаше пред њима, и приближи се Исусу да га пољуби. Јер им беше дао овакав знак: Кога пољубим, тај је! (Лк 22, 39-48).

У целом хришћанском свету Јуда Искариотски је остао симбол издаје. Тема издаје има значајно место у предању и православној књижевности у Срба, поготово кад је реч о косовској бици 1389. године. Национална и историјска свест у Срба веома је осетљива на проблем издаје. Христос није одобравао издају али је знао да Јуда ради оно што му је писано да би се збило оно што је морало да се збуде по вољи Оца: смрт Сина на крсту и васкрсење.

После мука и смрти Христове на крсту, Пилат је допустио да се тело његово преда Јосифу из Ариматеје да га сахрани по јудејским обичајима. Тиме је омогућено да Христос буде оплакан и испраћен од најближих. Тај тренутак испраћаја приказан је на икони изнад царских двери. То је:

Икона *Оплакивање Христа.* *На средини на одру лежи Христос, глава на десној страни. Иза одра нагнута над Христом Богородица, љуби његове руке, огрнута жутосмеђим мафорионом. Десно жена у светлоплавој одећи а поред ње Јован у светлоружичастој. Лево је друга мироносица у светлозеленој одећи и светло љубичастом огртачу, а лево од ње старац и белосивој одећи и црвеном огртачу и црвеном турбану са белим ивицама. Десно пред одром мали путо плаче и спушта трнов венац на камен. Анђео је огрнут светлоружичастом драперијом, а лево бакарни суд у облику лавора*

Оплакивање Христа

Друга и трећа зона иконостаса

и други у облику ибрика и три ексера. Једна од најлепших композиција по распореду фигура, по изразу ликова, по колориту.

Жена у светлоплавој одећи је Марија Магдалина, а Јован Богослов је онај међу апостолима коме је Христос пред смрт поверио своју Матер и у чијем дому је она касније живела. Њихови ликови се у иконографији често приказују скупа. Друге две жене мироносице су Марија, мати Јаковљева и Јосијина из породице преподобног Јосифа, и Саломија, мати синова Заведејевих које су биле уз Богородицу у време Христова страдања, ишле за Исусом из Галилеје и служиле му. Мироносице су у дан Христовог васкрсења, рано ујутро, дошле на његов гроб и прве су чуле од анђела да је Христос устао и изашао из гроба и отишао у Галилеју. А старац крај Христовог одра је онај Јосиф из Ариматеје, ученик Исусов, који доби дозволу да сахрани Господа или како се у Јеванђељу каже:

> И узевши Јосиф тијело, зави га у платно чисто.
> И стави га у свој нови гроб што је био исјекао у камену; наваливши велики камен на врата, отиде.
> А ондје бјеше Марија Магдалина и друга Марија које сједаху према гробу (Мт 27, 59-61).

Икона Оплакивање Христа или Надгробни плач у православној иконографији увек се приказује као групна сцена са више ликова. У римокатоличким црквама оплакивање Христа се приказује као *Пијета*, где Мати Божја држи у крилу и оплакује умрлог Сина. Најчувенија и најлепша је *Пијета* коју је као скулпуру у белом мермеру урадио славни Микаланђело. Она се налази у цркви Светог Петра у Риму. У православној иконографији честе су иконе Богородице са Христом Младенцем на којима брижна Мати тужи наслућујући страдање свога Сина и Бога.

Изнад јужних двери је ***Неверство Томино***. *Икона је за време окупације, приликом упада усташа, вертикално препукла и леви део сасвим недостаје, управо изгледа као пререзана. Види се Христос који стоји и лево апостол Тома у светлозеленој одећи полуклечи и пружа руку према Христу и дотиче га. Иза апостола Томе још два апостола, али су им лица и фигуре у сенци, као у сфумату, али*

су контуре оштрије но код А. Теодоровића. Ипак овај детаљ указује на Арсин утицај.

Када се Христос после васкрсења јавио апостолима, међу њима није био апостол Тома. Чувши о сусрету апостола са васкрслим Христом, Тома није могао да поверује да је то сам васкрсли Господ све док није видео ране на рукама његовим и метнуо руку своју у ребра његова. А тада, уверивши се рече: „Господ мој и Бог мој!“ На то:

> Рече му Исус: Зато што си ме видио, повјеровао си; блажени који не видјеше а вјероваше (Јн 20, 29).

Ова порука о веровању у невидљиву, оностpану, вишу реалност, упућена је свим потоњим покољењима и народима хришћанским. Њено значење је да је вера драгоцени Божји дар, последица Божје благодати и слободне воље сваког човека, те да богопознање не тражи опипљивих и видљивих доказа о постојању Бога. Само чврста вера може довести до спознаје. Свети владика Николај у логору, на питање мучитеља о веровању у постојање Бога одговорио је: Ја не верујем, ја знам. То значи да је знање производ вере.

Света Тројица

У другој зони икона на баноштарском иконостасу *у средини је* ***Света Тројица.*** *Христос у ружичастом хитону и светлоплавом химатиону. Држи десном руком поред себе усправно крст представљен са бочне стране у малом скраћењу. Бог Отац у белосмеђем хитону и жутосмеђем химатиону. Са стране су иконе са апостолима, лево Петром, десно Павлом, затим до апостола по једна празнична сцена, лево Васкрсење, десно Силазак Св. Духа и најзад још једна икона са фигурама пророка, лево Мојсије, десно Илија.*

Овде, у свим описма др Оливере Милановић Јовић, ознака лево и десно дата је из перспективе наоса, а примереније би било десном страном означавати оно што је са десне стране из перспективе лика Господњег, дакле, из перспективе олтара. Отац Павле Флоренски, у својој књизи *Иконостас,* даје и теолошко образложење за овакав став. Друга могућност је да се позиција иконе означава према северној и јужној страни храма као што ће бити делимично примењивано и у нашем опису.

Икона Свете Тројице, заузимајући средишно место на иконостасу, доминира и својом темом и поруком. Њоме је сажето изражен *Симбол вере* који садржи основне догмате православног хришћанства. Један Бог јавља се у три ипостаси или три личности: као Отац, Син и Свети Дух. То је најдубља разлика хришћанског веровања у једног Бога у односу на старозаветни јудејски монотеизам. Неки видови тројичног бога јављали су се у старим митологијама, на пример у индијској (браманизам) и старој српској, односно словенској религији (старословенски бог Триглав).

Света Тројица је у иконографији приказивана старозаветно у виду три особе или три анђела који седе за столом и госте се у врту Аврамовом и Сарином. То је симболично назначење појаве Христа на Земљи. Најчувенија икона тога типа Свете Тројице је икона руског иконописца Андреја Рубљова из 15. века која лепотом превазилази све виђено (Троица ветхозаветная 1422-1427). Има више типова икона са новозаветним приказом Свете Тројице а најчешћи у нас је тип иконе на којој Бог Отац седи на престолу, а Бог Син седи му с десне стране; између њих је космос – васељена украшена атрибутима Христовог страдања: крстом, копљем и трском са сунђером. Изнад васељене у ореолу лебди Дух

Св. апостол Петар

Васкрсење Христово

Свети у виду голуба. Бог Отац и Бог Син могу да имају на глави круне што је утицај из Западне цркве.

На Пантелићевој икони Свете Тројице у храму Св. Георгија од атрибута Христовог страдања само је крст, а Бог Отац левом руком додирује одозго куглу (мундус) која представља васељену или свет.

Историчарка уметности О. Милановић Јовић, чији опис икона цитирамо, није описала ове иконе у другој зони, осим што је само назначила њихов распоред.

На икони **Св. апостол Петар**, која је са десне стране од Свете Тројице, лик свеца је у складу са правилом – старац са округлом седом брадом који у левој руци држи кључ од Врата вечности или Раја. Десна рука му је савијена и шака положена на грудима у пределу срца. Фигура је приказана фронтално, а не као што се приказује у икони Деисиса, лицем ка Христу.

Св. апостол Петар, рибар по занимању, био је прво ученик св. Јована Крститеља заједно са својим братом Андрејем и њих двојица су први пошли за Христом. Петар је стално био уз Христа док је Господ ходио по земљи и ширио веру у Светотројичног Бога, а његов рад после Христовог васкрсења приказан је у *Делима апостолским,* књизи *Новога завета* коју је написао св. апостол и јеванђелист Лука. У ноћи Христовог страдања Петар се три пута одрекао Христа, али се одмах покајао и остао је чврст у вери попут камена (πέτρα – petrus – камен).

Икона св. апостола Павле је истога типа као икона св. Петра, са стојећом фигуром постављеном фронтално. Лик апостола је знатно млађи, црне косе и браде. Он у левој руци држи мач, а десна рука му је положена на грудима, са шаком у пределу срца.

Св. апостол Павле, школовани фарисеј из племена Венијаминовог, који се у младости борио против хришћана, доживео је обраћење када му се на путу за Дамаск јавио Господ, изабравши тако и њега за свога ученика. Павлова богата мисионарска делатност исцрпно је описана у *Делима апостолским*, а посведочена је и његовим посланицама. Написао је 14 посланица – расправа за ширење вере, које се налазе у новозаветној књизи званој *Апостол,* поред саборних посланица св. апостола Јакова (1) св. апостола Петра (2) св. апостола Јована (3) и св. апостола Јуде Јаковљевог (1). И св. Петар и св. Павле, као проповедници хришћанства, погубљени су у Риму где су и сахрањени. И *Дела апостолска* и *Апостол,* као књига апостолских посланица, од капиталног су значаја као извори за историју хришћанства и Цркве Христове.

Иако су иконе светих апостола Петра и Павла на овом иконостасу издвојене из групе икона дванаесторице апостола, они се догматски не издвајају од осталих апосто-

ла. Црква „оправдава свој континуитет са апостолским колегијумом у целини“ (ЕП, 1, 85) као саборна и апостолска, поштујући непрекинуто прејемство епископа и јерархије (чином хиротоније или рукоположења) од апостолских времена до данас и заувек. Осим дванаест првоизабраних ученика Христос је изабрао још 70 или 72 такозваних малих апостола који су били послати у свет да шире хришћанску веру.

Две иконе празника на баноштарском иконостасу: **Васкрсење Христово** и **Силазак Светог Духа на апостоле**, у другој зони, Оливера Милановић Јовић није посебно описивала. Оне су сликане по устаљеном типу мада у нешто скромнијем обиму прописаних иконографских елемената. Није чудо што су баш ова два празника изображена на скромном баноштарском иконостасу на којем није било места за иконе 12 великих празника Господњих и Богородичиних, какве се могу видети на великим иконостасима као што је онај у Саборном храму Св. Николаја у Сремским Карловцима. Васкрсење (или Ускрс) као празник победе живота над смрћу и Духови (или: Педесетница, Тројице, Молитве) као рођендан Цркве Христове, представљају врхунац празновања у православном календару.

У *Ерминији* је овако описано правило за сликање Васкрсења Христовог које је у основи испоштовао и иконописац Константин Пантелић:

> Код гробнице, на крају камена који је био навађен на гроб, седе два анђела у белим хаљинама. Христос се јавља над самом гробницом, у великом сјају, благосиљајући десном руком, док у левој држи заставу са златним крстом. Неки стражари гроба беже, а други леже на земљи као мртви. У даљини се виде мироносице, са миром у алабастрима.[26]

Празником Васкрсења слави се победа живота над смрћу, и он чак и не спада у циклус великих празника јер их по значају све превазилази. А празником Духова прославља се оснивање Цркве Христове. То су два суштинска момента за хришћанство. Вера и нада у васкрсење чини суштину хришћанства, а праве вере нема без и мимо Цркве Христове која је отпочела свој живот чином силаска Светог Духа на апостоле.

Васкрсење Христово није Христов повратак у свет ове физичко-хемијске реалности као што је било васкрсење праведног Лазара, после којег се опет умире. Христос је васкрсао „у свет (и за свет) нове реалности да више не умре, нити се тамо уопште умире“, пише о овоме Димитрије М. Калезић. Сви којима се јавио васкрсли Христос уверили су се да то није утвара или привид „него виша реалност, друкчија од ове непреображене која је без славе васкрсења“. Философ и теолог Калезић из овога закључује: „То ће бити

Св. апостол Павле

Силазак Светог Духа на апостоле

[26] Nemanja Brkić, нав. дело, 199.

Св. пророк Мојсеј

поуздан ослонац наше вере да стварно буде *тврдо чекање онога чему се надамо* (Јев 11,1)“.[27]

Иконографско правило за *Силазак Духа Светога* према књизи *Ерминија* овако гласи:

У соби седе у полукругу 12 апостола. Под њима се види омања пећина, а у њој старац са круном на глави, држи пред собом на обе руке раширен пешкир, на коме лежи дванаест свијених хартија. Над њим је исписано – Свет – . У врху собе види се Свети Дух у облику голуба. Око њега блешти јарка светлост, а из ње излази дванаест огњених језика и спуштају се на сваког апостола.[28]

На нашој икони **Силазак Светог Духа** међу апостолима налази се и Богородица, што је чест случај у православној иконографији. Овде нема пећине са старцем, пешкиром и савијеним свицима хартије као налогом апостолске проповедничке делатности примљеним преко Духа Светога од Господа Исуса Христа. Овде, само Дух Свети у виду голуба баца јаку светлост према главама апостола и Богородице која је у центру призора.

Празник Духови назива се и *Тројице* јер се Треће Лице Свете Тројице – Свети Дух појавио на видљив начин. Другим називом празника као *Педесетница* исказује се да је Свети Дух у педесети дан после Васкрсења Христовог сишао на апостоле, предао им благодатни дар да иду у свет и да на свим језицима проповедају наук хришћански и подижу живу Цркву Христову. Овај празник је један од највеличанственијих, са литијама око храмова или чак излажењем у поља, чиме се наставља традиција старозаветне Педесетнице као празника жетве. Тога дана храмови се украшавају свежим зеленилом и цвећем, а на сличан начин и домови хришћана. У српском народу овај празник се зове и *Молитве* због посебног поретка богослужења, јер се у наставку литургије првога дана празника служи и вечерње. Ово је вечерње сутрашњем дану, јер су апостоли одмах по силаску Св. Духа почели да служе и проповедају. На овој вечерњој служби читају се молитве св. Василија Великог којима се „Црква моли за даривање Духа благодати, за исцељење телесних и душевних тегоба, и да нас он све удостоји небеског Царства“. Док архијерej или свештеник, клечећи, чита ове молитве, сви учесници богослужења су такође на коленима, слушају речи молитве и плету венчиће од траве и цвећа положеног на поду храма.

Нису ретки људи који погрешно сматрају да веровање у Бога не подразумева и обавезно припадање Цркви. Да је поимање Бога условљено и омогућено једино Црквом, то се у православном свету спознаје већ у раном детињству. Једном приликом, трогодишња девојчица ми се успротивила када сам рекла да је Бог на небу. Рекла је: Бог није на небу. Бог је у цркви. Малом детету је још непојмљиво да је и небо у Цркви, а да је црква и на небу и на Земљи. Али, оно доживљава храм као кућу Божју, а икону као Његово присуство. Пред иконостасом у Новосадском саборном храму светог Георгија, ова девојчица тихо је изустила: Јако је лепо. Хоћу да верујем да је дете доживело истинску лепоту, ону за коју је велики православни писац Достојевски рекао да ће спасти свет. Таква духовна лепота, која снисхођењем долази из невидљиве више реалности, литургијски и молитвено се доживљава или наслућује и у сасвим скромним храмовима Божјим.

[27] *Енциклопедија православља 1.* Баоград 2002, 330.

[28] Nemanja Brkić, нав. дело, 200.

Икона пророка Мојсија на баноштарском иконостасу препознатљива је по томе што старозаветни пророк држи таблице Закона који је примио од Господа. Одевен је по источњачком јеврејском обичају. О светом пророку Мојсеју Боговидцу у *Охридском прологу* св. владике Николаја под датумом 4. септембра пише:

> Велики вођ и законодавац народа Израиљског. Рођен у Египту око 1550. год. пре Христа. 40 година живео је у Египту на двору фараона. 40 година живео је као пастир у созерцању Бога и света; а 40 година последњих водио је народ кроз пустињу у Земљу Обећану, коју је видео али у њу није ушао, јер у једноме згреши Богу (IV. Мојс. 20, 12). Упокојио се у 120 години живота свога. Као чудотворац био је праобраз Христа, по речима св. Василија Великог. Јавио се из онога света на гори Тавор при преображењу Господа. А по сведоџби св. Јована Лествичника јављао се и монасима у манастиру Синајском.[29]

Св. пророк Илија

Пет првих књига у *Библији*, у *Старом завету*, су књиге Мојсијеве које се зову: 1. *Постање*, 2. *Излазак*, 3. *Левитска*, 4. *Бројеви*, 5. *Закони*. У њима је изложена историја од постања света до јављања Бога Мојсију, тумачења закона и заповести Божјих, до старости и смрти Мојсијеве.

Икона св. пророк Илија је на крају друге зоне икона, на јужној страни, наспрам иконе пророка Мојсија на северној страни иконостаса. Свети Илија је приказан у белом хитону и жутосмеђем химатиону са светлоплавим плаштом. Десна рука му је подигнута и у њој држи мач, а у спуштеној левој руци држи свитак.

О св. пророку Илији, који се празнује 20. јула, односно 2. августа, у *Охридском прологу*[30] дато је ово кратко житије и *Расуђивање* поводом њега:

> Боговидац, чудотворац, ревнитељ вере Божје, св. Илија би родом из племена Аронова из града Тесвита, због чега је прозват Тесвићанин. Када се Илија роди, отац његов Савах виде ангеле Божје око детета, како огњем дете повијају и пламен му дају да једе. То би предзнамење Илијиног пламеног карактера и његове богодане силе огњене. Сву младост своју провео је у богомислију и молитви, повлачећи се често у пустињу, да у тишини размишља и моли се. У то време царство јеврејско беше раздељено у два неједнака дела: царство Јудино обухватајући само два племена, Јудино и Венијаминово, са престоницом у Јерусалиму, и царство Израиљево обухватајући осталих 10 племена са престоницом у Самарији. Првим царством владаху потомци Соломонови. Највећи сукоб имаше пророк Илија са израиљским царем Ахавом и његовом опаком женом Језавељом. Јер ови се клањаху идолима и одвраћаху народ да служи Богу јединоме и живоме. Притом још Језавеља, као Сиријанка, наговори мужа те подиже храм Сиријскоме Богу Ваалу, и одреди многе свештенике на службу томе лажном богу. Великим чудесима Илија показа силу и власт Божју: он затвори небо те не би кише три године и шест месеци; спусти огањ с неба и запали жртву Богу своме, док жречеви Ваалови то не могоше учинити; сведе кишу с неба молитвом својом; чудесно умножи брашно и уље у кући удовице у Сарепти, и васкрсе јој умрлог сина; прорече Ахаву, да ће му пси крв лизати, и Језавељи, да ће је пси изести, што се и догоди; и друга многа чуда учини и догађаје прорече. На Хориву разговараше с Богом и чу глас Божји у тихом светлом поветарцу. Пред смрт узе Јелисеја и одреди га за наследника у пророчком звању; својим огртачем пресече воду у Јордану;

[29] Епископ Николај, нав. дело, 695.

[30] Исто, 557, 558.

и најзад би узнет на небо у огњеним колима са огњеним коњима. На Тавору јавио се заједно с Мојсијем Господу нашем Исусу Христу. Пред крај света опет ће се Илија јавити, да сузбије силу Антихристову.

После овог кратког пролошког житија о подвизима и слави св. Илије, св. владика Николај у рубрици *Расуђивање* овако пише о снази и суштини вере и греху неверовања:

Пишући о животу своје сестре св. Макрине, св. Григорије Ниски устеже се да набраја чудеса њена, „да не будем, вели, виновник греху неверовања немоћних људи". Он назива немоћним оне који не верују. И заиста, ништа немоћније нема од човека без вере. Безверник верује у моћ мртвих ствари и мртвих стихија природних, но не верује у моћ Божју нити у моћ људи Божјих. То је тупост духовна, а та тупост равна се са смрћу духовном. И тако живе душе верују а мртве не верују. Живе душе верују у моћна чудеса пророка Илије; њих та чудеса радују и храбре, јер оне знају да је то пројава моћи Божје. Кад Бог пројављује своју моћ кроз мртве ствари и стихије, како да је не пројављује кроз живе и свете људе? Оно што нарочито радује верне јесте то што се пророк Илија јавио жив на гори Тавору, у време преображења Господњега. За живота на Земљи овај велики пророк давао је доказе постојања јединог и живог Бога, а по смрти, и то после неколико стотина година, својом појавом на Тавору дао је људима јаван доказ живота после смрти.

Свети Илија је крсна слава многих српских породица и у народу веома поштован и слављен. Празник св. Илије је значајан датум у српском народном календару као и прзник Преображења који пада само 13 дана пре Светог Илије. Датуми ових празника везују се за временске промене и има читав низ обичаја и народних изрека као што је она: После Светог Илије, Сунце све милије. Исто тако у народу се верује да се о Преображењу и време мења. У Срему се сматра да не треба јести грожђе пре Преображења. Свети Илија је у народу познат као Илија громовник, а када грми, говори се како то св. Илија вози своје кочије по небу. У литератури је св. Илија често упоређиван са старословенским богом Перуном.

Икона Нерукотворени Образ не описује се посебно у цитираном опису баноштарског иконостаса Оливере Милановић Јовић. Тамо се каже само ово: *Изнад друге зоне је Нерукотворени образ, над њим крст, са стране Богородица и Јован Богослов, а бочно још по пет икона са апостолима, доле по три, горе по две. Међу апостолима јеванђелисти су са симболима а остали углавном држе велике крстове, поред Филипа је крст окренут наопако.*

Тип иконе Нерукотворени образ настао је у жељи да се прикаже истинити Христов лик из времена док је ходио по Земљи те је Црква прихватила два типа Христовог лика неурађеног људском руком већ отиснутог од самог Христа. Немања Бркић у својој поучној књизи, у одељку *Теологија иконе*[31] пише о томе овако:

Kazivanje o otisku lika Hristova koji je Spasitelj poslao knezu Avgaru izlaže Jevsevije u IV stoleću. Po tom izlaganju, oboleli knez Avgar zamolio je Hrista da mu dođe i pomogne. Hristos, budući sprečen da dođe, pošalje knezu Avgaru otisak svoga lika na ubrusu. Knez Avgar dodirnuvši ovaj lik ozdravio je. Apostol Tadej je docnije došao u Edesu i pokrstio Avgara. Ovaj „nerukotvoreni obraz" bio je dragocena svetinja grada Edese, koji je postao mesto hodočašća. Godine 944. ovaj se ubrus Avgarov svečano prenese u Carigrad, gde je pod imenom – Mandelijon – obožavan. Krstaška vojska je ovaj nerukotvoreni obraz opljačkala i odnela na zapad 1204. godine i o daljoj istoriji njegovoj mišljenja naučnika su različita. Kazivanje o ubrusu Avgarovom pominje u VI veku Evagrije, sveti Damaskin u VIII veku.

Na liku (otisku) Hristos se pojavljuje bezbolnog lika pun veličanstvenog mira, bez trnovog venca na glavi, duge razdeljene i talasaste kose i razdvojene brade. Ovaj Avgarov tip Hrista postao je dominantan u crkvi, naročito na istoku, i naziva se u ikonografiji vizantijski tip ili salvator tip.

Drugi tip lika Hristova koji je crkva usvojila jeste lik Veronikinog ubrusa. U pozadini ovog lika leže kazivanja o njegovom poreklu. Po prvom izlaganju koje je iz VIII veka, tvrdi se da se otisnuti lik Hrista nalazio na njegovoj haljini. Povodom čega je Hristos otisnuo svoj lik na haljini, i kako je došao u posed Veronike, legenda ne kazuje. Oboleli car Tiberije, čuvši za ovaj Hristov čudotvorni lik, pozove Veroniku u Rim da donese otisnuti lik Hristov, od čijeg dodira Tiberije ozdravi. Marinus Skotus navodi da je Hristos otisnuo svoj lik i dao ga Veroniki, a Verner iz Niderhajma iz XII veka govori kako je, po narudžbini Veronike, jevanđelist Luka tri

[31] Nemanja Brkić, *Tehnologija slikarstva, vajarstva i ikonografija*, 299-301.

puta bezuspešno slikao Hrista. Tada se Hristos sažalio, došao u dom Veronike i posle obeda oprao ruke i obrisao peškirom i otisnuo svoj lik na njemu pa ga Veroniki poklonio. Treća verzija o Veronikinom liku Hrista govori da je Veronika podnela Hristu ubrus na njegovom mukotrpnom putu na Golgotu da obriše znoj i krv sa lica i tom prilikom na ubrusu je ostao otisnut lik Hristov.

Ovaj Veronika-tip Hristova lika karakterističan je po tome što ima na glavi trnov venac i u licu izraz bola. Ovaj tip lika slikan je mnogo u crkvi na zapadu i došao je do vrhunca svog karakterističnog izraza u slici Ecce homo.

Традиција сликања иконе Нерукотворени образ наставља се не само у барокном и класицистичком црквеном сликарству него и после тога. Баноштарска икона Нерукtворени образ припада византијском типу иконе у складу са важећим иконописним програмом.

Крст распећа у врху иконостаса у Баноштру је најтрошнији његов део. Лик распетог Христа на њему је потамнео, скоро се више и не разазнаје посматран са удаљености из наоса и припрате. Са десне стране овог Распећа је лик Матере Божје, а са леве лик св. Јована Богослова. Них двоје су били уз Господа на Голготи док је умирао на крсту. И ове две иконе су веома потамнеле. Иако слабо видљиве, ове иконе представљају круну иконостаса. Крст је главни знак хришћанства или „символ пута којим се иде ка Господу Исусу Христу и штит који заклања хришћане од свих непријатеља“.[32]

Велики првославни теолог преподобни ава Јустин Поповић каже да крст Исуса Христа „побеђује све демоне, сва искушења, све грехе, сва зла, све смрти; крст је наставак слепих, лекар немоћних, васкрсење свих умрлих; крстом процветава бесмртност; крстом бива спасење и обожење; крст благодаћу освећује оне који га целивају, јер је извор светиње и свима узрок обожења; крстом се ум наш просвећује; грлећи преславни крст Господњи, ми се просвећујемо и страсти одгонимо; крст је лествица којом узлазимо на небеса; крст је поборник праведних и спаситељ преподобних; крст је радост целоме свету“. На икони са крстом из петог века из Винице у Источној Македонији пише: „Христов крст побеђује кроз Христову крсну смрт“.

Симболички мотив крста је старији од хришћанства и откривен је у разним праисторијским културама. Крст у облику свастике, стар око 15000 година, био је ознака летњег солстиција. Крст је имао своје симболично значење и у вучедолској и у микенској култури пре седам, односно четири хиљаде година, затим у египатској (као посебан хијероглиф) и у илирској култури пре три хиљаде година (на археолошком локалитету Гласинац). У старих Римљана, међутим, крст је био оруђе за мучење и погубљење и баш као такав постао је средство спасења. Јер, на таквом дрвеном крсту је разапет Исус Христос да би својом жртвом преузео грехе света и отворио поново врата вечности онима који се својом слободном вољом одлуче да следе његов пут. Зато, нема ни хришћанства ни Цркве без крста. На сваком хришћанском храму крст се поставља и споља и унутра, он је уцртан и у крстообразној основи многих храмова. А осењивање верника крсним знаком при улазу и излазу из храма, пре, после и током молитава у храму, у домовима верника и на сваком другом месту када се за тим осети потреба, заштита је од злога, од „лукавога“, односно, од Сатане.

Крст је постао симбол хришћанства нарочито после признавања ове вере у Римском царству у доба св. цара Константина који је знаком крста побеђивао непријатеље и после проналажења од стране цареве мајке св. царице Јелене и воздвижења Часног крста на којем је страдао Исус Христос у Јерусалиму. Вертикала на крсту упућује на однос човека према Богу, а хоризонтала на однос човека према ближњима, према људима. „Крст је симбол синтезе и мере: у њему се додирују небо и земља, вечно и пролазно“.

Десет икона са ликовима апостола распоређено је око Распећа, по пет на обе стране, пошто су иконе двојице од 12 првоизабраних апостола, Св. Петар и Св. Павле, већ добиле место поред иконе Свете Тројице. Фигуре апостола су у стојећем ставу са уписаним именом на свакој икони.

Грчком речју апостол означава се послање, функција, служба, звање. Хришћанско схватање апостолата или послања има своје полазиште у самој Светој Тројици. Бог отац је *послао* свога Сина у свет и ово послање или служба оваплоћеног и очовеченог Сина Божјег је претеча апостолата или пра-

[32] Сви цитати о крсту узети су из *Енциклопедије православља, Друга књига,* Београд 2002, 1058-1061.

апостолат. Службом дванаесторице првоизабраних посланика заснован је јерархијски апостолат у Цркви са правом преношења благодати, прејемства на нове чланове јерархије рукоположењем. У православној Цркви постоји непрекинути ланац прејемства, односно преношења благодати и власти од првих апостола. Приликом организовања првих хришћанских општина било је обавезно позивање на апостола који је благословио оснивање општине, односно на њихове ученике да би се доказало апостолско порекло и карактер Цркве.

Осим јерархијског постоји и апостолат лаика или општи апостолат који је продужена рука јерархијског апостолата и подразумева сарадњу са њим. Тај општи апостолат свих хришћана израста из уцрквењења верујућих, односно од њиховог учлањавања у Христа или причешћа (учешћа, урастања) мистичном телу Христовом – Цркви. Апостолат лаика има своје корене у природном и натприродном дару човека који је тај дар примио од Бога и користи га у одређеним пословима на добробит појединцима и друштву. Зато се каже да је грех ако неко не користи и не развија своје таленте. Теолог Димитрије М. Калезић пише: „Будући да је апостолат служба која упућује на спасење људи и, преко њих, света – апостолат је служба освећујуће намере (...) он неминовно мора да има своје полазиште и циљ у унутрашњем животу, у животу у Христу, и да се храни из врела Светог Духа који делује у Цркви. Стога, апостолат стварно постоји и његове службе се умножавају под крстом“.[33] Служба која је сведена само на економску и социјалну раван, а нема за циљ духовни преображај, уздизање и спасење није апостолат и нема његове квалитете, каже овај аутор.

Схватање да чињење добрих дела и делање у разним областима рада и стваралаштва има карактер апостолата оставило је трага и у српском језику. Када се каже да се неко осећа позваним да нешто учини, треба да се мисли на благодатно Божје позвање или послање на делање у циљу спасења. Припадност Цркви обавезује на благодатно делање сваког њеног члана у складу са његовим даровима.

Иако скроман по броју икона, баноштарски иконостас садржи најглавније теме и поруке којима испуњава и охристовљује душу и уздиже дух верујућих ка Богу. Као и други иконостаси, раскошнији или скромнији, и овај је својеврсна визуелна литургија или служба Богу са циљем спасења човека и целокупне Божје творевине.

Богатство садржаја и порука са иконостаса потврђује почетну мисао ове књиге да је баноштарска православна црква благодатно здање и драгоцени историјски споменик.

[33] *Енциклопедија православља, Прва књига*, 83.

Станоје Поповић, Деисис, Галерија Матице српске

Иконостас из 18. века

Иконе из прве половине 18. века са старог иконостаса баноштарске цркве и Богородичин трон са иконом *Богородица Винчанска* из друге половине истога века учинили су да овдашњи храм Светог Георгија заузме значајно место у топографији и историји српске црквене уметности онога времена.

Из записа који је 19. септембра 1961. године сачинила Оливера Миловић, а који је заведен у Архиви Покрајинског завода за заштиту споменика културе године 1963. под бројем 1148. сазнаје се да је у баноштарској цркви постојао иконостас старији од данашњег и да су неке иконе са тога иконостаса пренете у Галерију Матице српске. У том извештају се каже:

„Списак икона пренесених из православне цркве у Баноштру у Галерију Матице српске

1) Деизис 57 x 150

2) Фриз апостола 57 x 130

3) Фриз апостола 57 x 130

Све три плоче су рад истог аутора и представљају део старог иконостаса из прве половине XVIII века.

Подаци преписани из општег списка који је доставила Галерија Матице српске. Уложити у досије Баноштра“.

Пре преноса у Галерију, иконе са старог иконостаса у баноштарском храму Св. Георгија стајале су на банку прегрaдног зида у женској црви где данас стоје целиваће иконе светаца и празника. После преноса у Галерију Матице српске, иконе из Баноштра су први пут биле показане у Новом Саду 1963. године на изложби названој *Иконе фрушкогорских зографа*. Изложбу и каталог припремио је ондашњи кустос Галерије, потоњи академик Динко Давидов. У каталогу је репродукован и детаљ (лик Богородице) са иконе Деисис из баноштарске цркве. Исте баноштарске иконе биле су изложене и 1977. године у Београду на великој изложби *Иконе српских зографа 18. века*.

Деисис је грчка реч са значењем: молитва, посредовање, и тако се зове веома свечана, репрезентативна икона на којој се представљају три лика: Господ Исус Христос на престолу, као свемоћни цар неба и земље, са његове десне стране Богородица, а са леве св. Јован Крститељ, обоје у молитвеном ставу. На баноштарској икони између Хрита и Богородице је архангел Михајло, а између Христа и св. Јована је архангел Гаврило. На истој табли су и свети апостоли Петар и Павле. Са обе стране ове

Станоје Поповић, Фриз апостола из композиције Деисис, Галерија Матице српске

централне табле су посебне табле са ликовима осталих апостола на овој икони. Ова икона поставља се на иконостасу изнад царских двери, у средини трећег реда икона где су иконе светих апостола.

Сачуване иконе са старог иконостаса у Баноштру одликују се јаким колоритом, непосредношћу и експресивношћу ликовног израза, карактеристичним за сликарство зографа, народних уметника који су радили за парохијске цркве. Напуштајући поствизантијски манир, зографи нису били прошли кроз утицај руског и западног барока, те су, у времену тешких борби за народни опстанак, самосталније тражили сопствени израз. О непосредности израза у зографским радовима писао је још педесетих година 20. века један познавалац овог сликарства, рано преминули Раде Предић. Он је у тим иконама видео нешто оригинално што га је подсећало на модерно фовистичко сликарство.[34] Онима, пак, који су у тој особини видели некакво сељачко сликарство, различито од градског, високостилизованог, историчар уметности Павле Васић супротставио се 1961. године следећим ставом:

> Подела на сеоске и градске иконописце не даје две оделите категорије сликара које су стварно радиле и развијале се одвојено једна од друге. Напротив, оне су биле прожете једна другом, и у многим селима радили су иконописци за које се може рећи – према тадашњим мерилима – да су заступали прогресивна уметничка схватања, док су у значајнијим местима и манастирима заступљени мајстори чије дело носи рустично обележје. Због тога нам изгледа срећнија подела према стилском развоју: од почетка сазнања о руском црквеном бароку до потпуног владања тим стилом у току педесетих година у Војводини и Мађарској.[35]

У истом тексту Павле Васић помиње и иконе са старог иконостаса баноштарске цркве и каже да су то радови „једног рустичног мајстора“, Нинка Ивугана, који је сликао иконе за цркву у Љуби.[36] По ондашњем мишљењу Павла Васића, икона Богорице на Богородичином престолу у баноштарској цркви је из истог времена као и иконе Нинка Ивугана на иконостасу у Љуби. Показаће се да то није било тачно.

Пре овде поменутих изложби, црквено сликарство мајстора зографа у Епархији сремској било је слабо истражено, и није чудо што су неке иконе атрибуиране погрешно или приписиване непознатим ауторима. Тек крајем седамдесетих година и касније стручњаци су новим сазнањима осветлили ово сликарство. Тако је и Павле Васић 1978. променио своје мишљење о сликару икона са старог

[34] Rade Predić, *Slikarstvo (srednjovekovnih) kanona i (nacionalnog) otpora,* Polja, God. 4, br. 33, 1958, str. 4.

[35] Павле Васић, нав. дело, 76.

[36] Павле Васић, *Српски сликари XVIII века у Срему,* Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе, Београд 1961, прештампано у књизи Павла Васића *Доба барока,* Београд 1971, 71.

Станоје Поповић, Фриз апостола из композиције Деисис, Галерија Матице српске

иконостаса баноштарске цркве и утврдио да је њих радио зограф Станоје Поповић,[37] што су каснија истраживања историчара уметности прихватила и потврдила.

У децембру 2005. године у Галерији Матице српске била је отворена велика изложба *Станоје Поповић (1689-1760) иконописац и свештеник* на којој је било изложено 57 од око 120 познатих Станојевих икона. Показало се да је откривено велико име српског сликарства прве половине 18. века. Изложбу је поставила и Каталог сачинила историчарка уметности мр Драгојла Живанов.

Станоје Поповић рођен је у Сечују 1698. године у свештеничкој породици. Са оцем се преселио у Даљ где је тада било седиште патријарха Арсенија Чарнојевића, а затим одлази у манастир Шишатовац где наставља образовање за свештеника започето уз оца. Добија потом парохију у Мартинцима где, са оцем Вујом, подучава будуће свештенике. Овде започиње и свој сликарски посао за који се спремао и у Шишатовцу, а нарочито је био под утицајем сликарских дела која су доношена са југа, из солунске радионице, као што су иконе у Старој цркви св. Стефана у Сремској Митровици. Први радови су му из треће деценије 18. века. У Каталогу поменуте изложбе Драгојла Живанов пише:

> Наслеђени начин сликања Станоје Поповић је успео да развије до својственог и особеног иконописног израза. Крајем пете деценије, под утицајем украјинског барока, Поповићево сликарство се мења. Барокна декоративност, стилизована флорална орнаментика, употреба златног тапета све су присутнији. Приметне су и новине у начину сликања фигура које добијају на пластицитету. (...) Утицај сликара Јова Василијевића приметан је на Поповићевим иконама у Баноштору, Шаренграду, Грабову (Планинско) и Великим Радинцима. Углавном се ово односи на престоне иконе, али и фризове са Деизисом и апостолима“.

Иста ауторка на овом месту истиче:

> По стилу и иконографији Станоје Поповић је ближи традиционалном и солунском сликарству него руско-украјинском бароку. (...) У историји зографског сликарства Станоје Поповић остаје препознатљив по томе што је створио један од прототипова *Христа великог архијереја* и *Богородице са дететом* којима остаје веран до краја своје сликарске делатности.

Станоје Поповић радио је пре свега за цркве у Срему и то у протопопијатима: нештинском (Свилош, Ремета, Нештин, Дивош, Визић, Баноштар, Грабово, Шаренград) шидском (Чалма, Бачинци, Мала Вашица) митровачком (Мартинци, Велики Радинци) иришком (Врдник). Касније је сликао и у Славонији (Сотин, Батињани). До нашег времена остале су на своме месту иконе Станоја Поповића једино у црквама у Глоговцу (рађене за цркву у Црној Бари) и иконостас у Сотину. Станојеве

[37] Павле Васић, *Зограф Станоје Поповић и његово доба,* Зборник Матице српске за ликовне уметности 14, 1978.

иконе, које су биле у Старој цркви у Сарајеву и у манастуру Папраћа, вероватно су тамо пренете из Срема. Драгојла Живанов у каталогу закључује:

> У односу на зографске савременике, сликарско дело Станоја Поповића одликује приметна индивидуалност, сажето изражавање са елементима експресионизма а његова дела се оправдано убрајају у најлепше примере орнаменталног манира. Без обзира на то, сликарство Станоја Поповића није оставило великог трага на делима наступајуће генерације, пошто је прихваћен руско-украјински барокни манир.[38]

Једна снажна жила у традицији српског црквеног сликарства је била пресечена ликовном политиком црквене јерархје која је била у складу са културним и политичким приликама онога времена. Динко Давидов, пишући о наглом процвату зографског сликарства међу Србима у Аустрији, каже:

> Само за неколико деценија насликали су иконостасе готово у свим црквама Карловачке митрополије. Реч је о неколико стотина цркава у селима, варошима и манастирима. У тако кратком времену они су у пуној мери испунили важну уметничку, културноисторијску и култну мисију. Ни пре, ни после тога сликарство код Срба није имало тако исхитрени, тако нагли замах стварања. Било је то због тога јер је оновремени иконостас требало да задовољи прешне потребе: био је то црквено-политички задатак велике важности.[39]

Исти аутор наводи мисао историчара Мите Костића који је 1930. године написао да су у бившој Хабзбуршкој Монархији у 18. веку готово све бриге српског народа и клира биле управљене на одбрану вере и народности. Тако треба схватити и одлуку српске црквене јерархије да се српскословенски језик замени рускословенским и да се за српске цркве набављају само књиге из Москве и Кијева. То је заповеђено у *Инструкцији* датој свештенству од архиђакона Вићентија Стефановића 1732. године, који је сачинио поменути попис цркава и свештенства у доба митрополита Вићентија Јовановића. На то указује Димитрије Руварац у својој књизи речима: „Ето, кад и како је престала употреба Србуља – србуљских црквених књига“.[40] Православни Срби у оно време нису имали више својих штампарија нити дозволе да их отварају, а србуља (књига на српскословенском језику) било је све мање. У друге књиге, осим руских, они нису имали поверења.

Стручњаци су сагласни у томе да су Станојеве иконе у Баноштру настале после 1747. године. То би значило да су престоне иконе Христа и Богородице и седам икона у припрати које се помињу у опису храма Св. Георгија у Баноштру од 28. децембра 1732.[41] биле дело неког другог аутора и о њима данас нема трага. Непознато је да ли је Станоје био аутор само сачуваних икона или целог иконостаса у Баноштру, односно, да ли је он сликао и престоне иконе за баноштарску цркву, што је и иначе била његова специјалност. И где би данас могле бити те престоне иконе?

У ондашњим православним црквама, нарочито у онима грађеним у турско време, које су, по захтеву турских власти, биле ниске (а таква је била и црква у Баноштру све до 1819. године) олтарске преграде су имале два реда икона: престоне иконе и још један ред, обично проширени Деисис са апостолима. Сликањем Деисиса истицана је улога Исуса Христа као судије и молитвеног посредовања Богородице и св. Јована Претече за милост и опроштај грешницима. У то молитвено посредовање пред Богом на проширеном Деисису придруживани су и архангели Михаило и Гаврило и св. апостоли. Такав проширени Деисис са архангелима и апостолима је и овај урађен за баноштарски иконостас. Станоје Поповић је доследно поштовао иконографске прописе који су се поштовали у 18. веку и пре појаве грчке књиге *Ерминија* Дионисија из Фурне. Пре појаве ове *Ерминије* употребљаван је приручник попа Данила.[42] Дрвене табле на којима је Станоје Поповић сликао иконе припремане су онако како је то препоручивано у старијим сликарским приручницима. Поштовањем иконографских приручника чувана је канонска аутентичност типа иконе и чистота и лепота православне вере.

[38] Галерија Матице српске, каталог *Станоје Поповић (1698-1760) иконописац и свештеник*, Нови Сад 2005, завршни став у уводном тексту Драгојле Живанов.

[39] Динко Давидов, *Иконе српских зографа 18. века*, Београд 1977, 8.

[40] Димитрије Руварац, нав. дело 21.

[41] Димитрије Руварац, нав. дело, 38.

[42] Мита Костић, *Сликарски занат код Срба у XVIII веку*, Гласник Историског друштва у Новом Саду, књ. III, 1930; Милка Медић, *Стари сликарски приручици II*, Београд 2002. 27, 80, 298-299.

Баноштарци и данас могу бити поносни што су њихови преци у 18. веку умели да изаберу врсног уметника који је био и духовник, а познавао је и верску догму и сликарску вештину. Баноштарци су у оно време били живо присутни и у верском животу и у војничком животу српског народа у Срему. Вероватно да су им и у црквеним пословима помагали духовници и официри који су били ктитори цркава и манастира, а нарочито они који су били рођени у Баноштру као што је благородни пуковник Вук Исаковић. Све указује на то да је управо он био ктитор и звоника баноштарске цркве и Станојевићевих икона рађених за иконостас овога храма.

Грешна је, али примамљива, помисао да је штета што није сачувана првобитна ниска црква у Баноштру са иконама Станоја Поповића на иконостасу. Било би то верно сведочанство о времену смене царстава и сеоба а и потврда великог духовног и уметничког уздизања. Међутим, нове политичке, културне и верске прилике увек су имале своје нове захтеве, па се тако и надзиђивање ниских цркава, које су остале из турског периода, може разумети. Зар су у време већ изграђених високих цркава у Нештину, Сусеку и другде, са Крачуновим иконостасима и иконама других великих мајстора, Баноштарци могли остати задовољни својом ниском скромном старом црквом? А све што је рађено у црквама у дугом периоду архијерејства митрополита Стефана Стратимировића (1790-1836) било је са његовим благословом.

Чудотворна икона Богородице Винчанске

Према подацима из Покрајинског завода за заштиту споменика културе, најстарији споменици који су и до наших времена остали у баноштарској цркви су певнице из 1749. године, а затим икона Богородице на Богродичином трону из 1781. године.

Икона Богородице на Бо-городичином трону у храму св. Георгија у Баноштру је копија чудотворне иконе Богородице Винчанске или Бездинске која је, опет, као копија чудотворне иконе Богородице Владимирске, донесена из Русије. По запису на икони у Баноштру, међутим, могло би се закључити да је она старија од певница.

У запису на икони стоји да је ово верна копија („истиное изображениje“) иконе Богородице зване Винчанска, за коју се каже да је пребивала и у руском царству и чија благодат не престаје да чини чуда изливајући, као из извора своје пресвете иконе, свима немоћнима исцељења, прогонећи из људи нечастивога (*духа лукавија* – духа лукавства). Затим се каже да је ова икона („сије же изображениje“) устројена (начињена) по наредби Арсенија IV, архиепископа пећког и све Србије и целог Илирика патријарха 1743. године. Следи молитвено обраћање Богородици да спасе и помилује све који са вером долазе у храм и клањају се њеном пресветом Престолу. Иконописац се потписао као Григориј Чалмански. Запис у целини на црквенословенском гласи:

> Истиное изображениje Чудотворнаго Образа Пресветија Богородици зовом Винчанские и под Светим Образом написано от куду и когда и кого лета списан и где пребивал в росијском Благочестивом Царстве. Благодат же пресветија Деви Богородици не престајет и до селе чудодејствовати Точашчи аки Источника от пресветија Својеја икони целби всјаким Недугованијем и лукавија Д(у)ха от человек Прогоњаши. Сије же изображениje устроисја Повељенијем Блаженопочившаго Господина Арсенија Четвретаго Архиепископа пекскаго Всеја Сербии и цјелаго Иллирика Патриарха, лета 1743: Пресветаја Богородице и присно Дјево спаси и помилуј нас и всја иже с вјерују приходашчија и поклонајушчијасја Престолу Твоему Амин
>
> соверши Григориј Чалман[ски].

На посебној картуши испод саме иконе је следећи запис:

> Сему Образу Пресветија Богородици и целому Иконостасу сему Бист Ктитор Господар Илија Живкович житељ Баноштарски за вечниј спомен Августа 6. 1781.

На питање да ли је икона Богородице на Богородичином престолу у Баноштру настала 1743, како стоји у запису испод саме иконе, или 1781. како се то води у документацији Покрајинског завода за заштиту споменика културе, историчари уметности су давали различите одговоре.

У извештају сачињеном 23. јула 1963. године, а који је у Покрајинском заводу за заштиту споменика културе заведен исте године под бројем 2345, Оливера Милановић – Јовић коректно је пренела оба ова записа оригиналним старословенским писмом и закључила следеће:

Из прочитаног текста се јасно види да је Григорије Чалмански сликао икону 1781. г. али се цео текст и година односе на време када је Арсеније IV дао да се слика Бездинска Богородица па је тај догађај и датум уписан. Иначе, ктитор ове иконе је свакако Илија Живковић а радио је Чалмански.

У датирању настанка иконе ауторка цитираног текста није уважила запис на самој икони у којем се наводи 1743. као година настанка, него је као датум настанка иконе узела годину забележену у другом запису који говори о ктитору. Запис о ктитору могао је бити постављен или за живота или после смрти Илије Живковића. Он је исписан на посебној картуши испод иконе, а не на самој икони, и датум на њему свакако говори о постављању овог медаљона. Да је картуша (медаљон) одвојен предмет од иконе, каже се и у уводном делу извештаја Оливере Милановић – Јовић. Њен извештај почиње речима:

Копија чудотворне иконе Богородица Винчанска, рад Григорија Давиговића Опшића у Баноштру

На Богородичином трону је горе икона Богородице са Христом , испод тога картуша са записом, а доле недостаје икона и уместо ње стављена је нова икона али је мања од одређене површине и уоколо се види бео зид.

Можда икона и картуша нису постављене истовремено. Бео зид, на који указује историчарка, могао би бити доказ да је на Богородичином престолу у доњој зони дошло до промена приликом постављања картуше са ктиторским записом из 1781. године. То би значило да Богородичин престо и икона Богородице са Христом на престолу могу бити старијег датума од картуше са ктиторским записом. Али то је претпоставка без доказа.

Историчар уметности Павле Васић није доводио у питање годину 1743. као време настанка иконе Богородице на престолу у баноштарској цркви. Он је 1961. године објавио рад *Српски сликари XVIII века у Срему* и у њему написао:

Иконописац Георгије Чалмански је насликао икону Богородице са Хрис-

том на престолу цркве у Баноштору. На полеђини слике налази се натпис да је икона завршена 1743. године и да је њен аутор Георгије Чалмански. Иконе Чалманског налазе се и у Музеју Српске православне цркве у Београду, али се о овом сликару ипак мало зна, мада он попуњава празнину у току четрдесетих година. [43]

Павле Васић је, дакле, сматрао да је сликар Григорије (или како он пише: Георгије) Чалмански стварао четрдесетих година 18. века. Али, судећи по томе што је написао да је запис „на полеђини слике“, а то није тачно, поставља се питање да ли је Павле Васић уопште видео Богородицу баноштарску или је користио информацију која је негде већ била забележена. Могуће је да је израз „на полеђини слике“ омашка. На полеђини једне иконе на иконостасу у баноштарској цркви налази се запис о настанку иконостаса 1836. године. Карактеристично је и то што Васић не помиње да је ова икона копија иконе Богородице Винчанске, иако то пише на самој икони.

Оливера Милановић Јовић о сликару Чалманском није дала никакве ближе податке. Она је мислила на сликара Григорија Давидовића Опшића који је стварао у другој половини и крајем 18. века. Григорије Давидовић Опшић (или Обшић) рођен је у Чалми у Срему, па отуда име Чалмански у ауторској сигнатури. За њега се каже да је учио код Теодора Крачуна и Јакова Орфелина, да је урадио иконостас за цркву у Опатовцу (1781) и иконостас у Чалми. Његов највећи рад су иконостас и зидне слике манастира Шишатовца (1793-5) које су уништене у другом светском рату, а насликао је и иконостас у Товарнику (1804). Последњи његов рад је икона св. Архангела Гаврила коју је сликао 1808. године за манстир Кувеждин. За њега Мидраг Коларић каже да „није био нарочито даровит и није умео да црта, али је био осећајан колорист“[44]. Павле Васић, у овде цитираном раду, изричито помиње сликара Григорија Давидовића Обшића (али без додатка Чалмански) и каже да је он радио зидне слике манастира Шишатовца, архијерејски сто у манстиру Јаску и целивајуће иконе у селима Манђелосу и Великим Радинцима[45]. За њега су Чалмански и Давидовић Обшић два различита сликара.

У стручној литератури преовладало је мишљење да се ради о једном сликару друге половине 18. века. У штампаним каталозима Галерије Матице српске име Григорије Давидовић Општић јавља се и са додатком Чалмански и без тога додатка. У великој монографији *Галерија Матице српске,* објављеној 2001. године, појавило се име *Григорије Давидовић-Опшић (Чалмански)* са следећим подацима: сликар и позлатар (Чалма, средина 18. века – после 1817). На овом месту

Ктиторски запис на картуши испод иконе Богородице

[43] Павле Васић, *Доба барока*, Београд 1971, 71.

[44] *Enciklopedija likovnih umjetnosti, 2,* Загреб 1962, 16.

[45] Павле Васић, нав. дело, 76.

Богородица Винчанско Бездинска у Саборној цркви у Сремским Карловцима

је наведено десетак икона од овог аутора. Ако је Григорије Давидовић Опшић рођен средином 18. века, онда он није могао бити аутор иконе живописане 1743. године. Према томе, или је ову икону он радио касније или Давидовић-Опшић није њен аутор.

Одлучујући глас у питању атрибуције баноштарске иконе имала је историчарка уметности др Мирјана Лесек, кустос Музеја Срема у Сремској Митровици, која је истраживала црквено сликарство на овом терену. У своме тексту *Непознати радови Григорија Давидовића-Опшића,* објављеном у Раду војвођанских музеја, 15-17, 1966-1968. године, она је саопштила да је овај сликар урадио „у Баноштору за Богородичин престо копију Винчанске Богородице". А затим и ово:

> Давидовић-Опшић је 1781. године радио копију Винчанске Богородице за Богородичин престо у баношторској цркви. У тексту који се налази у барокном медаљону испод иконе, спомиње се као ктитор Богородичиног престола и целога иконостаса Илија Живковић, житељ баношторски, на основу чега се може закључити да је Давидовић-Опшић исте године за цркву у Баноштору сликао и иконостас. Данас од старога иконостаса нема трага у баношторској цркви, а садашњи иконостас је рад Константина Пантелића из 1836. године.[46]

Ако би се претпоставка Лесекове о Давидовић-Опшићевом иконостасу у Баноштру из 1781. могла узети као оправдана, следило би да је између Станојевог и Пантелићевог иконостаса био још један. То се чини мало вероватним, јер није било реалне потребе за постављањем новог иконостаса све док није дошло до надзиђивања цркве у деветнаестом веку. Осим тога, у баноштарској цркви су сачуване Поповићеве иконе са иконостаса, а не и Давидовић-Опшићеве. Биће да је податак о Живковићевом ктиторству „ и целог иконостаса" дат тек онако, од ока. Илија Живковић је забележен као сеоски кнез у Баноштру 1762. године. А 15. октобра 1778. исти Илија Живковић је забележен као приложник манастира Шишатовца. Медаљон са ктиторским натписом могао је бити постављен још за живота овог житеља баноштарског, али и постхумно.

У своме тексту *О аутору иконостаса цркве Св. Арханђела у Лаћарку* Мирјана Лесек је поновила свој став о атрибуцији баноштарске иконе. Она тамо каже:

> Текст на слици је погрешно протумачен и када се пажљивије прочита може се запазити да је Винчанску Богородицу за баношторску цркву сликао према копији из 1743. године. [47]

При томе, Лесекова не открива која би то била копија из 1743. према којој је урађена баноштарска икона, где је та копија данас и да ли је она уопште постојала или је постојало само патријархово наређење од те године да се она уради. Остао је незапажен део записа на баноштарској икони који гласи: „под Светим Образом написано от куду и когда и кого лета списан и где пребивал в росијском Благочестивом Царстве". Да ли би ово требало да значи да је на икони Богородице Винчанске, чија је ово копија, постојао некакав такав запис или је то просто реторички исказ којим се жели постићи већа уверљивост о чудотворици која је, доиста, стигла из Русије?

Мирјана Лесек каже да јој је записе са Богородичиног трона у Баноштру ставио на располагање Петар Момировић, виши кустос Покрајинског завода за заштиту споменика културе и да јој

[46] Мирјана Лесек, *Уметничка баштина у Срему*, Нови Сад, 2000, 216.

[47] Исто, 207.

је скренуо пажњу на поменути анахронизам. Цитирајући ове записе добијене од Момировића, Лесекова чини интервенцију па уместо речи „баноштарски“, како је код Момировића, а и у оригиналном запису, пише „баношторски“. Међутим, у својој трећој књизи *Уметничка баштина у Срему* (2005) у раду о баноштарском храму она доследно пише име села као Баноштар. Петар Момировић, богослов и историчар, сачинио је обимно дело у пет књига са насловом *Стари српски записи и натписи из Војводине*. У првој књизи (1993) Момировић је пренео запис са иконе баноштарске Богородице и сврстао га у групу записа из 1743. године. Други запис, онај са медаљона (картуше) из 1781. године, он ја сврстао у групу записа из те године[48].

Чудотворна Богородица Нештинска, рад Рафаила Милорадовића, 1724.

Како сада ствари стоје, ако се не појаве неки други докази, година 1743. у запису на Богородичиној икони у Баноштру може се схватити једино као датум издавања наређења од стране патријарха Арсенија IV да се копира икона Богородице Винчанске, а не и као датум када је таква копија урађена. Икона Богородице Баноштарске није ни једина ни ретка копија чудотворне Богородице Винчанске у Карловачкој митрополији. О овим копијама писао је историчар уметности Дејан Медаковић још 1955. године[49] Касније, у раду *Српска црквена уметност у18. и 19. веку* Медаковић је написао да су се копије иконе Богородице Винчанске, односно Бездинске, раширile по целој Карловачкој митрополији, па чак и до северне Далмације, која је била под венецијанском влашћу.[50]

У *Енциклопедији православља* Ксенија Ј. Пејовић пише да се првобитна икона Богородице Винчанско-Бездинске, односно руска копија Богородице Владимирске донета из Русије, данас налази у владичанском двору у Вршцу, куда је пренета из Бездина 1935 године.[51] О томе где је прва копија иконе рађене по наређењу патријарха Арсенија IV из 1743. године пише академик Војислав Матић. У своме раду *Капела Светог Трифуна у Сремским Карловцима*, у напомени бр. 17 он каже:

> Историјат сеоба ове Богородичине иконе, за коју се наводи да је „доносила приход“ или „подигла“ манастир, карактеристичан је за период око половине XVIII века. После петнаестогодишњег боравка у манастиру крај Кијева у Русији, калуђер са Крфа монах Пајсије, на поласку у постојбину добио је од братства на дар чудотворну икону Богородице. Приликом његовог проласка кроз Београд 1727. године, икону је запазио тадашњи митрополит Мојсије Петровић. Успео је да задржи Пајсија неколико година и најзад му је понудио на избор два манастира. Пајсије се одлучује за оближњи манастир Винчу, постаје игуман, прикупља братство међу којим је и његов каснији наследник Теодосије Веселиновић, и коначно 1732. године обнавља поменути манастир. Тако икона о којој је реч добија име *Винчанска Богородица*. Већ 1733. године, бежећи испред Турака, братство манастира Винче прелази у банатски манастир Бездин, са свим драгоценостима међу којима је и чудотворна икона. После овог преласка икона почиње да се назива и *Богородица Бездинска*. Марта месеца 1743. године, по налогу патријарха Арсенија IV сва покретна имовина манастира Винче (око четрдесет различитих предмета) пренесена је под драматичним околностима из Бездина у Сремске Кјсијевог братства, а сада бездински игуман Теодосије Веселиновић, подноси жалбу Ратном већу и у њој захтева повраћај чудотворне иконе и свих осталих предмета од вредности. Спор се одужио и окончан је тек после смрти Арсенија IV 1748. године. На ос-

[48] Петар Момировић, *Стари српски записи и натписи из Војводине, Књига I,* Нови Сад 1993, стр 627-628 и 407.

[49] Дејан Медаковић, *Путеви српског барока*, Београд 1971, 265-266. Медаковићев рад *Један сликарски уговор из XVIII века* из ове књиге први пут је објављен у часопису Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XXI, 1-2, Београд 1955.

[50] Дејан Медаковић, *Српска црквена уметност у 18. и 19. веку* у књизи *Барок код Срба*, Загреб 1988. 33-34.

[51] *Енциклопедија православља*, прва књига, Београд 2002, 378.

Чудотворна икона Богорица са Христом у цркви манастира Беочина

нову пресуде икона и остале винчанске драгоцености враћене су у манастир Бездин. Претходно, у Сремским Карловцима је начињена верна копија чудотворне Богорице, тако да се не може рећи којој од завађених страна је припао оригинал. Убрзо, године 1752, поново се помиње чудотворна икона у „придворној“ капели Св. Трифуна. Године 1756. „иконописац“ Димитрије Поповић је радио за цркву у Орловату копију *Бездинске Богородице* а 1771. године присуство чудотворне иконе је забележено у манастиру Бездину. Године 1901. једна се од ових икона налазила у Саборној цркви у Сремским Карловцима, где се према најновијим подацима налази и данас“.[52]

Да је икона Богородице Бездинске у Саборном храму у Сремским Карловцима мисли и Петар Момировић, не изјашњавајући се о томе да ли је реч о копији донетој из Русије или о копији урађеној по патријарховом налогу. У првој књизи *Стари српски записи и натписи из Војводине* (1993) он је под бројем 688 пренео кратак запис са иконе у Карловцима „урезан по унутрашњем рубу нимба“, који гласи:

Христе Спаситељу мој, прими молбу пресвјатија твојеја матере о рабје твојем Арсенији IV патријарсе сербском, 1745-го.

Текст записа из 1745. је веома разговетан и лако се може прочитати на икони Богородице која стоји испред олтара у Саборној цркви у Сремским Карловцима. Разложно је веровати да је ова икона настала 1745, две године по преношењу оригиналне иконе из манастира Бездина у Карловце и после издавања наредбе од 1743. да се уради њена копија. Јер, у запису се не говори о настанку иконе него се саопштава само патријархова молитва. У истом запису, такође, не помиње се ни једно од имена чудотворне иконе: Владимирска, Винчанска, Бездинска. Икона Богородице са Христом, окована сребром и богато украшена драгим камењем, која стоји у Саборној цркви у Сремским Карловцима испред олтара, поменута је у књизи *Уметничка топографија Сремских Карловаца*, али без ознаке да се овде ради о копији иконе Богородице Винчанске-Бездинске, већ само са податком да је на њој запис из 1745. године[53]. Текст записа чак није цитиран. Реч је, вероватно, о истој икони и о запису који је објавио Петар Момировић.

Саборна црква светог Николе у Карловцима има велелепне, високе престоле, али на трону са северне стране није икона Богородице, како је уобичајено, него лик цара Душана, док је на архијерејском престолу лик Светога Саве. Оба ова лика насликао је Паја Јовановић и они су овде постављени после темељне преправке Саборне цркве 1909. године.

Година 1781, која је забележена у ктиторском запису испод иконе Богородице Винчанске у баноштарској цркви, значајна је и по томе што су те године Теодор Крачун и Јаков Орфелин радили нови иконостас за нову Саборну цркву светог Николе у Сремским Карловцима коју је 1758-1762. подигао митрополит Павле Ненадовић на месту порушене старе цркве Св. Николаја. Исте, 1781, Богородичин престо из старе карловачке Саборне цркве купила је Нештинска црквена општина.[54] Нештин је у оно време био варош и седиште Нештинског протопопијата, а црква је већ имала своју чудотвор-

[52] Војислав Матић, *Капела светог Трифнуна у Сремским Карловцима*, Матица српска. Зборник за ликовне уметности, 16, 1980. 125-128.

[53] Павле Васић, *Уметничка топографија Сремских Карловаца*, Нови Сад 1978, 71.

[54] Мирјана Лесек, *Уметничка баштина у Срему*, Нови Сад, 2001, 32.

ну икону коју је насликао Рафаило Милорадовић из Бачке Паланке 1724. године[55]. У вези са овим поставља се питње порекла Богородичиног престола у Баноштру. Он старином и стилом одудара од осталог мобилијара у баноштарској цркви. Није ли баноштарска црквена општина, можда, купила Богородичин престо из капеле светог Трифуна у Карловцима? У прилог овој могућности иде и чињеница да капела Св. Трифуна већ од 1780. године, и пре но што је изгорела 1788, није била „у служби“.[56] За све ово тек треба тражити потврде у архивској грађи, ако су неки подаци о томе сачувани. У стручној литератури нисам наишла на опис дрворезбарског рада на Богородичином престолу у Баноштру нити ономе у некадашњој капели Св. Трифуна у Карловцима. Али дрворезбарски рад на Богородичином трону у Баноштру је изузетне лепоте.

Међу чудотворицама у овом крају најпознатија и највише поштована је чудотворна икона Богородица са Христом у цркви манастира Беочина.

Богородица Владимирска, једно време у Третјаковској галерији, а потом у храму Св. Николаја у Толмачама у Москви

Иако Баноштарска Богородица припада типу иконе Богородице Владимирске, она не припада стилу руског оригинала. Икона Богородице у Сремским Карловцима је доста вернија копија (из 14. века?) оригиналне Богородице Владимирске која је у Русију донесена из Цариграда (Константинопоља) почетком 12. века. Баноштарска икона само понавља задате иконографске елементе у погледу композиције и у свему поштује правила за овај тип иконе Богородице који се грчки зове Елеуса (Милостива) или код Руса: Умиленије. И ово је један од примерака иконе на којој Богородица Христа држи на десној руци, а он је своју леву руку обавио око њеног врата. Однос телесне привржености између мајке и детета, пун нежности и љубави, карактеристичан је за Богородицу Владимирску. Лик Богородице на баноштарској икони ни изразом ни колоритом не подсећа на Богородицу Владимирску, а однос мајке и детета није тако присан. Овде нема ни оне специфичне дубоке туге у очима Богородице која наговештава Христово страдање нити црта лица карактеристичних за византијски начин сликања Богородице. Баноштарска Богородица, рађена у постбарокном или класицистичком стилу, зрачи једним другим светлом, друкчијег времена и простора. Пуна је неког смиреног али торжестевног достојанства којим сведочи мање о страдању, а више о постојаности. Уметнички квалитети ове иконе су далеко испод вредности руског оригинала који је непревазиђен.

Баноштарска икона Богородице Винчанске има светао колорит који је на ликовима Богородице и Христа Младенца прилично избледео. На лицу Богородице се примећује оштећење у виду подуже огреботине. У сваком случају, овој икони није посвећена одговарајућа пажња у стручној литератури нити су на њој извођени конзерваторски или рестаураторски радови. Са патином коју је на њој оставило време, икона је онаква каквом је насликана пре скоро два и по века.

Икона Баноштарске Богородице има оков од метала, вероватно од позлаћеног сребра. Постављањем окова исказивало се поштовање икони и ликовима на њој. На главама Богоридице и Христа су металне круне, а од истог материјала је и оков на рукама Богородице и звезда на њеном мафориону.

[55] Др Мирослав Тимотијевић, *Богородица Нештинска*, Сунчани сат X/10, Сремска Митровица 2001, 187-210.

[56] Војислав Матић, *Капела светог Трифуна у Сремским Карловцима*, Матица српска. Зборник за ликовне уметности, 16, 1980, 131.

Богородичин престо

Звезде на Богородичином мафориону су архаични знак небеске јерархије – печат Господа из неприсутне светлости. Као мајка Непролазне Светлости Богородица је предсказана у старозаветним књигама. У Акатисту Богородици пева се да је она светлосна звезда која ће родити Сунце.[57] Звезде су постојале и у култу паганске богиње Иштар. Црквена поезија, односно химнографија и литургија веома су утицали на црквено сликарство. Иконописци су сликали Богородицу онако како су је опевали песници, Јован Златоусти, Јован Дамаскин и други. А испевано је 15.000 химни Богородици.[58]

Житељи баноштарски и не знају да у храму св. Георгија на Богородичином престолу имају чудотворну икону са исцељујућим моћима. Чудотворне иконе и мошти светитеља у Карловачкој митрополији имале су у 18. веку велики значај у побожности. Чудотворна икона Богородица Нештинска, још док је била у приватном власништву познате породице Рашковић, досељене из Старога Влаха (сјенички крај) точила је сузе током четири дана, од 8. до 12. септембтра 1753.[59] Такво или слично чудо није забележено у случају иконе Богородице Баноштарске. Али то не значи да она нема чудотворну моћ. Верује се да се моћ чудотворне иконе преноси на све њене потоње копије.

И у Карловачкој митрополији било је настојања да се међу чудотворицама нађе она која ће бити паладиј и Цркви и народу у Аустријској Царевини као што је икона Богородице Владимирске била паладиј старих руских држава. Под њеним предводништвом и заштитом руски кнезови и народ су побеђивали непријатеље на бојном пољу, одвраћали их од напада и били чувани од многих зала. У доба Руског Царства под овом иконом обављани су обреди крунисања цара и патријарха. У студији о Богородици Владимирској, историчарка уметности Мирјана Ђурић-Татић указује на огроман број Богородичиних икона типа Елеусе (Умиљенија) и цркава њој посвећених и каже, цитирајући свете оце,

[57] Према *Енциклопедији православља*, Београд 2002, 223.
[58] Исто, 230.
[59] Мирослав Тимотијевић, *Богородица Нештинска,* Сунчани сат, X/10. Сремска Митровица 2001, 191.

да кроз ове иконе долази велико „милосрђе Слова“ или „дух Милости“.[60] Она пише да је у временима верских распри и борби против јереси лик Умилитељне, Богородице Владимирске, својом физичком лепотом и емоционалним потенцијалом чинио да буде очигледна догма о јединству божанске и људске природе, па каже:

> Тужни лик Богородице Владимирске изражава најдубље саосећање, двоструко мотивисано сапатништвом за муке које њеног сина чекају на крсту, и саосећање за патње и невоље којима је изложен цео људски род.[61]

Сама чињеница да Баноштар има икону која се надовезује на традицију светиње Богородице Владимирске велика је благодат за храм Св. Георгија, за ову парохију, па и за ширу околину.

Није ли чудотворна икона Богородице са Христом на престолу у Баноштру, заједно са свим светима у овом храму, заклањала овај Божји дом током ратова? У другом светском рату баноштарска црква је била поштеђена страдања какво су доживеле многе цркве у Срему. При усташком упаду у овај свети храм, оштећена је само једна икона на иконостасу изнад јужних двери: икона Неверство Томино је тада препукла и остала је без једног свог дела.

Икона Св. Јован Златоусти на архијерејском престолу у баноштарској цркви, наспрам трона Пресвете Богородице, потврђена је натписом на свитку који светац држи у левој руци. Ова икона није забележена у опису других светиња у баноштарској цркви од стране Оливере Милановић Јовић. Икона је млађа од Богородице Винчанске на Богородичином трону. Могуће да је и њу насликао Константин Пантелић, како о томе пише Мирјана Лесек (2005), или ју је само обновио. Уговором са баноштарским Обшчеством сликар се обавезао да ће „цифре“, односно слова и бројке на певничким столовима и на архијерејском трону златом и сребром „фино и чисто испословати“ и да ће „находјашчујесја икону такожде с образом светаго Јоана Златоустаго у красити“. Ово би могло да значи да се сликар обавезао да ће на икони на архијерејском трону насликати лик светог Златоуста, а могло би да значи и да ће већ постојећу икону само „украсити“. Прво тумачење изгледа вероватније. Стручњаци тек треба да потврде ко је живописао лик св. Јована Златоуста на архијерејском трону цркве у Баноштру. Дрворезбарски рад на овом трону је дело истог дрворезбара који је резао иконостас, карловачког мајстора

Архијерејски престо са иконом Свети Јован Златоусти

[60] Мирјана Татић-Ђурић, *Богородица Владимирска*, Матица српска, Зборник за ликовне уметности, 21, Нови Сад, 1985, 29-50.

[61] Исто, 41.

Максима Лазаревића. Основним обликом и димензијама он је примерен старијем престолу Богородичином, али се стилом веома разликује од овога.

Светог Јована Златоуста Црква православна прославља три пута годишње: 13. новембра, 27. и 30. јануара, по старом календару. Јован Златоусти је један од великих отаца Цркве и живео је у четвртом веку. Сачинио је литургију која се служи у православним храмовима током целе године изузев у десет случајева када се служи литургија св. Василија Великог. Јован Златоусти рођен је у Антиохији 354. године. Учећи грчку философију „згнуша се на грчко незнабоштво и усвоји веру хришћанску као једину и свецелу истину". Као патријарх цариградски током само шест година управљао је Црквом са несравњивом ревношћу и мудрошћу. „Народ га прослави, а завидљивци га омрзоше" каже св. владика Николај у пролошком житију овог свеца. Царица га је два пута послала у изгнанство, па је у изгнанству и умро на Крстовдан 407. године. Тридесет година после упокојења, мошти св. Јована Златоуста пренесене су из села Комана у Јерменији у Цариград. Када су мошти унесене у цркву Светих Апостола и постављене у престо архијерејски, присутни свет је чуо из његових уста речи: Мир свима. Глава од моштију Златоустових почива у Успенском храму у Москви, а тело у Ватикану.

У једанаестом веку у време цара Алексија Комнина поведе се у Цариграду међу верницима спор о томе који је највећи од три света оца: Василије Велики, Григорије Богослов или Јован Златоусти. Спор би решен Божјим промислом и установљењем заједничког празника *Три јерарха* и заједничком службом којима се прослављају сва три свеца. Празник Три јерарха грчки народ сматра не само црквеним него и својим националним и школским празником. Ови свеци су за Грке оно што је Свети Сава за Србе. Алмашка црква у Новом Саду има храмовну славу о празнику Три јерарха (12. фебруара по новом кландару). Све до половине 20. века, био је обичај да верни народ из Баноштра тога дана иде на ову црквену славу, нарочито они који су имали рођаке у Новом Саду.

Зидни живопис

Зидни живопис у баноштарској цркви је веома оштећен. Описала га је Оливера Милановић Јовић овако:

И по колориту и по стилу и третману рекло би се да постоје две врсте зидних слика. Једне је радио К. Пантелић а друге непознати аутор који се у извесним ликовима показује сличан Павлу Симићу.

Од Пантелића је живопис на своду над солејом: Саваот на облацима и неколико глава анђела, а у угловима су јеванђелисти. Стање: нестручним чишћењем испрана је боја са целе површине, само су ликови мало поштећени.

На своду, одвојеном потпорним луцима, над средњим делом храма су фигуре српских краљева оивичене врло богатим сликаним рамовима који донекле имитирају барокне престоле, иако су фигуре у стојећем ставу.

У првом травеју је цар Урош. Натпис над другом фигуром је оштећен.

У другом травеју су Св. Сава архиепископ српски и св.Никола.

Над последњим травејем (тзв. женском црквом) су две старозаветне сцене: Жртва Аврамова и Мојсије прима заповести.

На западном зиду су три површине, које се горе завршавају у облику потковице, са три сцене. На средњој је нејасна садржина. Горе је Христос и Саваот, доле група људи.

Рекло би се у првом моменту да и ове зидне слике треба приписати Пантелићу због лика на фигури цара Уроша. Међутим, по другим ликовима а и по сцени Мојсије прима заповести то се не би усвојило. Ту чак има нечега, као и на бочним зидовима, што опомиње на рад Павла Симића или на некога из његовог круга.

На бочним зидовима су сцене у друкчијим оквирима, у сивим тоновима, док су напред описане у јаким окер тоновима. Сцене на бочним зидовима су много више затамњене и не може да се разазна квалитет.

На јужном зиду су сцене, од запада ка истоку: Васкрсење Лазарево и Сан Јаковљев.

На северном зиду: Прва је јако оштећена, не може да се разазна садржина, друга је Изгон Адама и Еве из раја.

Свети Цар Урош, детаљ зидног живописа

Касније је дата друкчија атрибуција баноштарског живописа. У *Попису сликарских и вајарских дела у друштвеној и приватној својини на подручју Срема* каже се да је зидне слике цркве у Баноштру радио Петар Камбер, сликар новосадски, 1857. године.[62] Ово је посведочено написом у листу *Српски дневник* из 1858. бр. 25, а исто помиње и Васа Стајић у књизи *Новосадске биографије II*[63]. Олга Микић и Мира Цепина у

[62] Društvo muzejskih radnika Vojvodine, Sekcija istoričara umetnosti, *Popis slikarskih i vajarskih dela u društvenoj i privatnoj svojini na području Srema III*, Novi Sad 1977. 10.

[63] Васа Стајић, *Новосадске биографије II,* Нови Сад 1936, 185-187.

Саваот са еванђелистима, фреска на своду изнад солеје

каталогу Галерије Матице српске *Новосадске уметничке радионице* дале су основне податке о сликару Петру Камберу који је био син познатог новосадског лекара др Андреје Камбера. Радио је иконе за православне цркве у Крчедину, Бачком Градишту, Баноштру (1857-1858) и Ђурђеву. Обновио је и очистио иконостас у Инђији (1858).

Ипак, запажање Оливере Милановић Јовић да зидне слике у баноштарској цркви није радио један уметник заслужује пажњу. То што је Петар Камбер радио зидне слике у баноштарској цркви не мора да значи да је он радио све слике у њој. Ово питање захтева да буде даље стручно истраживано. Утолико пре што се у Уговору Обшчества баноштарског и сликара Пантелића помиње његова обавеза да на првом своду цркве измала Саваота и четири евенгелиста, зидну слику која и данас тамо стоји.

На остатку записа испод краљевског лика у првом травеју на јужној страни за који Оливера није могла да установи коме припада, читљива су последња слова имена као *анъ*. Из тога се да закључити да је овде било исписано име: *Стефанъ*. Ако је тако, ово би могао бити лик краља Стефана Дечанског, деде цара Уроша или, можда, цара Стефана Душана, Урошевог оца.

У опису сцена живописа на западном зиду цркве, речено је да су две бочне сцене готово сасвим уништене, док су у средини на горњој површини ликови Исуса Христа и Саваота, а на доњој група људи. Међутим, из остатка записа који гласи *Побијање св. Архиђакона* да се закључити да је на доњој површини приказано каменовање светог архиђакона Стефана. Услед накнадног постављања галерије за хор (1924. године) ове фреске на западном зиду храма су невидљиве из наоса.

Покретне иконе

На зидној прегради у женској цркви је читав низ веома старих целивађих икона на металним плочама које стручно нису обрађиване нити датоване, а међу којима има и веома лепих. Ове иконе треба да се нађу у музејској поставци уз храм Св. Георгија, када се за то створе услови.

На зидовима цркве је постављено неколико новијих икона. У женској цркви на јужном и северном зиду су иконе Св. Георгија, у масивним позлаћеним рамовима, рађене уљем на платну. Ове иконе су припадале породици Панаотовић и пренете су у цркву као дар Ивана Чистопољског који је последњи од чланова породице живео у кући Богдана Панаотовића чији је био зет. Неколико икона постављено је и у мушкој цркви. Икона Св. Јована Крститеља, уље на платну, дело је Косте Ђуричковића из Новог Сада, пореклом из Баноштра. Наспрам ње, на јужном зиду у наосу је икона Св. Пантелејмона, рад протонамесника и сликара Владе Лазића, бившег пароха баноштарског. Ову икону цркви је поклонио Сава Латинчић, својевремено председник Црквеног одбора. Икону Св. Луке цркви је даровала побожна мештанка Маркана (Сека) Бајрић. Од покретних икона у храму је једна икона на стаклу са ликом Св. Георгија. Икона је рад Љиљане Безуљ из Новог Сада која ју је даровала баноштарској цркви 1993. године. На зиду иза северне певнице је икона Светог Саве коју је цркви баноштарској поклонио 1991. године свештеник Тодор Илић Бата из Сремске Каменице. Остале изложене иконе на зидовима храма су репродукције ликова са фресака из старих српских манастира које су цркви доносили верници са поклоничких путовања.

Стојковићева славска икона на стаклу

Својство споменика културе има још једна икона у Баноштру. Али она не припада цркви него је у приватној својини. У дому Светозара Стојковића, чија крсна слава је Св. архангел Михаило, поштује се и слави икона на стаклу која је стара преко два века. На икони су ликови светих архангела Михаила и Гаврила. Између два свеца горе је Исус Христос који благосиља обема рукама, са Светим Духом у виду голуба на врху ореола, а доле је модел барокне цркве. У подножју, крај ногу оба свеца су два анђела који стоје на картушама у којима је исписан тропар празника. На икони је следећи запис: *Написана сиа икона у Баноштру Игнатии Стојкову: В лето 1794.* Стојковићева икона на стаклу оцењена је од стручњака као „изврстан рад сомборске радионице“[64]. Она свакако спада међу најлепше примерке ове врсте иконописа која се у српским панонским крајевима развијала под утицајем са Запада.

Свети Архангели Михаило и Гаврило – славска икона породице Стојковић

Фамилија Стојков или Стојковић пореклом је из околине града Призрена у Метохији и, према породичном предању, она је дошла у северне српске крајеве у време велике сеобе са патријархом Чарнојевићем. Игнатије Стојков, сто година после сеобе своје фамилије, морао је бити угледан и добро стојећи домаћин у Баноштру кад је могао да наручи овако драгоцену икону. Родословно стабло ове породице, која се током три века разгранала и расула од Баноштра до Канаде и Аустралије, и од које у Баноштру данас има још неколико кућа, приказано је на великој мапи која се, такође, с поносом и поштовањем чува у дому Светозара Стојковића и у другим кућама ове фамилије.

[64] Душан Шкорић, *Српске иконе на стаклу*, Сомбор 2000. 57.

Северна певница

Певнички столови и црквени мобилијар

Певнички столови или клироси проглашени су за најстарије споменике у баноштарској цркви. Столови су израђени половином 18. века и о њима историчарка уметности Оливера Милановић Јовић пише:

Најстарији предмети у православној цркви су два певничка стола – клироса. Значајни су и због сликарског рада на њима и необичних дрворезбарних украса. Док је резбарена орнаментика изразито западњачког карактера да по облицима, композицији орнамената, елементима мотива и детаљима подсећа донекле на ренесансну орнаментику, дотле је сликарски рад супротно томе чисто зографски и у техничком и у стилском погледу не одступа нимало од честих зографских радова у Војводини.

И предња сртана и бочне украшене су врло плитком рељефном декорацијом. На предњој страни у средини је четворолисно поље у којем је представа једног јеванђелисте.

Уз ивицу певница су тордирани пиластри који се завршавају коринтским капителом. Изнад капитела на око 20 см. испод горње површине певнице је фриз сличан јонском киматиону.

У доњем реду је запис у два реда о времену прављења клироса са горње и доње стране оивичен профилисаним испадима у којима је горе и доле по један низ астрагала. Орнаменти су биљног порекла, углавном стилизација акантуса, композиција симетрична, јавља се и шкољка као мотив. Горње површине биле су покривене кожом која је на ивицама била исечена у ресице.

Сликани делови су јако излизани и изгребани прањем. Фигура је већа од архитектуре у позадини.

Запис почиње на северној певници, а наставља се на јужној. (Запис у прилогу).

Слова су врло китњаста и веома педантно писана, као што је цео рад врло солидан и као што је орнаментика умерена, сигурних, прецизних линија и форми.

На јужној певници приказан је на предњој страни светитељ који седи за столом застртим столњаком и на њему је књига. На левој страни је насликано дрво стилизованим формама, десно је кућа са отвором. Цртеж је оскудан и примитиван тако да он само омогућује наслућивање облика. Боје су без икаквих нијанси, чисте у површинама. Све је доста оштећено, јако излизано, истрвено, збрисано. Једино се од натписа са десне стране види део: што је вероватно део имена Јована Дамаскина. (Према остатку дела натписа рекло би се да је приказан Јован Дамаскин).

На бочним странама су такође фигуре хришћанских песника, на једној страни Роман Слаткопевац, са развијеним свитком, у црвеној одећи са зеленим ораром, на другој св. Митрофан са свитком. Доња одећа му је тамнозелена, огртач смеђ.

На северној певници је један од песника, вероватно Давид, али се натписи не виде јер су збрисани. Решење је у свему потпуно исто као у певнице на јужмој страни само су боје нешто измењене. Овде је одећа плава, архитектура светли окер, предња фасада ружичаста, кров маслинастозелен, столњак плав са књигом чије су ивице окер.

На једној бочној страни (северне певнице) насликан је Козма Светогорац у тамносмеђој одећи и светлољубичастом огртачу, са свитком, а на другој страни сигнатура је збрисана. Сликани део оштећен је од црвоточине.

Запис на клиросима гласи: Сија два клироса устроишасја При преосвештењејшем Гсдне. Гсдне. Павле Ненадовиче Православном Архиепископе И митрополитие славеносербском И при игумане кир никаноре јеромонасје Тшчателним прилежанием И трудом рукоделним Мне многогрешнаго Хажи Силвестра Јеромонаха лета Гдна 1749 деке 24.

Записом на певницама, који је у извештају исписан оригиналним словима црквенословенске азбуке, а овде пренесен савременом српском ћирилицом без других измена у правопису укључујући и нерегуларно писање великих и малих слова, завршава се опис певница. Текст записа би се на савременом српском језику могао приказати овако:

Ова два клироса (певнице) направљена су у време Преосвештењејшег Г. Г. Павла Ненадовића, православног архиепископа и митрополита славеносрбског и игумана господина Никанора јеромонаха, усрдним старањем и својеручним трудом мене многогрешнога Хаџи Силвестра јеромонаха, лета Господњег 1749. децембра 24.

Творац овог изузетно вредног дела монах Силвестар Поповић, дрворезбар, сликар и писац, дошао је из Арада (где је био егзарх арадског епископа Јоаникија) у манастир Раковац и овде се замонашио 1733. године. Био је врло талентован дрворезбар. Од његових дела сачуване су, изгледа, само певнице у баноштарској цркви. Монах Силвестар је са Јеротејем Рачанином, познатим духовником и писцем, посетио Свету земљу, Јерусалим, и тако је стекао предикат хаџи.

Преосвештењејши владика Павле Ненадовић, који је постао митрополит исте године када су певнице израђене, 1749. и остао на томе трону до упокојења 1768, ушао је у црквену и српску националну историју као ревностан духовник који је много учинио за црквену просвету и културу српског народа у своје време. Оживео је запустеле школе и оснивао нове као и фондове за подмирење црквених и школских потреба од којих су неки постојали све до другог светског рата. Установио је конзисторију (црквени суд), основао је епархијске и митрополитску архиву и библиотеке, а посебно се старао о поштовању правила монашког живота. Захваљујући генералној визитацији свих манастира, коју је он наложио 1753. године, и извештајима сачињеним том приликом, сачувани су драгоцени подаци о манастирима и монаштву из оног времена. Митрополит Ненадовић је подигао у Сремским Карловцима нови саборни храм посвећен св. Николају (на месту старога) који је и данас средиште верског и духовног живота у Епархији сремској. Посебно је био ревностан у одбрани православља пред унијатским притисцима и на Србе и на Румуне. Његово име и лик светле на споменицима Српске православне цркве, а баноштарска црква има чест да се име овог великог архијереја и у њој помиње у овом натпису на певницама. Игуман Никанор, који се спомиње у натпису, био је настојатељ мана-

стира Раковац од 1740. до 1768. године и веома је заслужан за изградњу манастирских конака и уређење манастира.

У новијој стручној литератури из историје уметности наводи се да су ове певнице биле израђене за манастир Раковац. Нигде се не каже зашто, како и када су оне доспеле у Баноштар[65]. При томе, новији истраживачи се ослањају на Павла Васића који је о певницама у Баноштру 1961. године објавио следеће:

Јужна певница

> У ред непознатих иконописаца долази Хаџи Силвестар Поповић, јеромонах манастира Раковца. За сада смо видели само његове радове у Баноштору. То су две певнице, прилично зналачки резбарене и обојене, на којима је насликано шест певничких икона, али су оне тешко оштећене да се једва могу распознати. Запис при дну јужне певнице каже да је она рађена „приљежанијем и трудом рукодјелним мње много грјешнаго Хаџи Силвестра јеромонаха љета Господња 1749-го деце. 24“. Хаџи Силвестар се спомиње у *Опису српских фрушкогорских манастира 1753.* Тако о њему има више података. [...] Ми верујемо да су ове две певнице припадале 1753. године манастиру Раковцу, јер се у опису из 1753. спомињу резбарене и сликане „скамије“ у инвентару манастира Раковац.[66]

У Уговору између сликара Константина Пантелића и баноштарског Обшчества помињу се „новонаходјаштесја певнице“, а то значи да су певнице донете у баноштарску цркву у 19. веку у време обнове храма, било да су поклоњене или купљене. Драгоценост певница у баноштарској цркви не потиче само од дрворезбарског и сликарског талента њиховог творца и оних који су благословили његово дело. Да би се бар донекле разумео духовни смисао, значење и вредност порука које пружа овај изузетан споменик потребно је, макар и у најкраћем, рећи нешто о значају црквеног појања и о личностима које су изображене на певницама.

За израз појање стручњаци кажу да он „означава, у ствари, читаво богослужење у Источној православној цркви. Све химнографске врсте (тропар, стихира, кондак, канон и др.), па и апостол и јеванђеље, богослужбено се остварују кроз певање“. Наводи се да је свети Јован Златоусти, који је установио литургијски поредак и чија се литургија и данас служи у православним храмовима, написао: „Ништа тако не узвисује душу, ништа је тако не окриљује, не удаљава од земље, не ослобађа од телесних уза, не уводи у философију и не помаже да се достигне потпуно презрење свакидашњих ствари, као складна мелодија и ритмом вођени божанствени песмопој“[67]. Богато духовно црквено песништво, које даје садржај и смисао црквеном појању, стварано је вековима од многих песника, а најрепрезентативније је представљено у богослужбеним књигама *Осмогласник* и *Псалтир.*

---

[65] Бранка Кулић, *Манастир Раковац,* Београд – Нови Сад, 1999, 113-114.
Мирјана Лесек, *Уметничка баштина у Срему*, Нови Сад 2000, 33.

[66] др Павле Васић, *Доба барока*, Београд 1971, 72-73.

[67] Ђорђе Трифуновић, *Азбучник српских средњовековних појмова*, Београд 1990, 258.

Ликови изображени на клиросима баноштарских певница сведоче о томе да је живописац, исти Хаџи Силвестар, био добро упућен у историјат црквеног песништва и појања. Избор црквених песника које је он представио на певницама то најбоље потврђује. На јужној певници, на предњој страни, он је приказао лик творца поменутог *Осмогласника* св. Јована Дамаскина, који у светоотачкој литератури заузима место великог песника и богослова. У житију овога свеца, који се слави 4. децембра по црквеном календару, каже се да је „свети Дамаскин песник каквог није било у Цркви ни пре ни после њега". Још за живота светог Дамаскина у 8. веку *Осмогласник* је био примљен у богослужењу Цркве на целом Истоку, а кроз неко време и на Западу. У *Осмогласник* су ушле и песме неких других византијских песника; но углавном је он дело светог Дамаскина. *Осмогласник* је само једно од његових дела. У житију је приказано шта је све он написао и урадио у служби Цркве Христове. Тамо пише и ово:

> Свети Дамаскин се прославио не само својим песмама него и својим другим знаменитим богословским делима, која га стављају у ред великих и највећих Отаца Цркве. Подвижник светога срца и светога ума, он је први међу светим Оцима изложио богословско учење Православне Цркве у складном систему. То је он учинио у своме знаменитом делу: „Изложење православне вере". Ово је дело образац православне догматике заувек. – Уопште, све што је свети Дамаскин написао, од трајне је и непролазне вредности у Цркви Христовој и за Цркву Христову. Све је велико од њега, који је велики и као догматичар, и као полемичар, и као историчар, и као философ, и као беседник и као песник. Дела су његова ова: *Дијалектика*, *Књига о јересима*, *Свештене паралеле*, *Руководство*, *О правилном размишљању*, *О Светој Тројици*, *О лику Божјем у човеку*, *О природи човека*, *Три речи противу иконобораца*, *Апологија против мухамаданаца*; и дела против несторијанаца, против монофизита, против монотелита, против манихејаца. Свети Дамаскин је дао и кратка тумачења на посланице светог апостола Павла. Писао је опширно о светом мученику Артемију. Драгоцене су његове проповеди на Преображење Господње, Рождество и Успеније Богородице, *Реч о преминулима у вери*, *Поучење о осам злих помисли*, итд.
>
> Најзад, свети Дамаскин је учинио драгоцену услугу Цркви односно богослужбеног поретка, јер је прегледао и допунио Устав Јерусалимски, састављен Светим Савом Освећеним, и саставивши Месецослов – Календар.[68]

Овај свети човек из Дамаска у Сирији (по имену града прозван је Дамаскин) живео је у седмом и осмом веку; Бог га је поживео дуго (једни кажу 104, а други 74 године) и тако му дао времена да створи велико дело. Високог друштвеног порекла, изванредно образован и надарен, стекао је славу хришћанског мислиоца и писца још док је живео у свету и био на високом државном положају. Али његов благодатни дар није могао да га спасе страдања и тешких искушења. Неправедно оптуженом, била му је одсечена шака десне руке. Шака му је поново срасла чудотворном помоћи Богородице којој се молио усрдним речима међу којима су биле и ове: „О Богомати! нека ова рука моја напише у похвалу Теби и Сину Твоме оно што јој Ти будеш дозволила, и нека писањем својим помогне православној вери. Ти можеш све што хоћеш, јер си Мати Божја".[69] Свети је свој завет честито и штедро испунио. Дошло је до чудесног исцељења, после којег је Дамаскин, као већ познати писац у хришћанском свету и бранилац икона од иконоборачке јереси, разделио сиромасима своја безбројна имања и отишао у манастир Светог Саве Освећеног у Јерусалиму да би се замонашио. Али, међу братијом многи су одбили да се прихвате да буду наставници у духовној философији и монашким подвизима овако мудром човеку, све док га не прими један старац „прост по нарави, али врло паметан". Да би га научио врлинском животу, старац му је прописао веома строга правила, па и најтеже: забранио му је да пише. Тек много година касније, када је преминуо један монах те лавре, на молбу његовог уцвељеног брата Дамаскин је написао надгробне тропаре које Црква и данас пева на опелу покојника. Знамо их по почетним стиховима: „Која то сладост живота остаје недирнута тугом?", „Таштина је све људско што после смрти не остаје", „Авај мени, какву борбу има душа када се одваја од тела!" О снажном доживљају ових погребних песама не сведоче само православни. Многи иноверац, када чује православно опело, пожели да буде сахрањен по православном обреду.

---

[68] Архимандрит др Јустин Сп. Поповић, *Житија светих за децембар*, Београд 1998, стр 121. и 122.

[69] Исто, стр. 112.

Скромни лик свеца на јужној певници у баноштарској цркви подсећа да је велики и свети Јован Дамаскин својом чистом вером и божаственом поезијом увек са нама у Христу, на свим богослужењима, у многим приликама читавог нашег живота, па и онда када се нађемо на самртном одру.

Крај јужне певнице: Трива Савкић, Светозар Стојковић и појац из Сусека Јован Шодић

Велики Божји угодник је и други хришћански песник представљен на бочној страни јужне певнице, Роман Слаткопојац (на грчком Роман Мелод). Упокојио се 510. године. И он је био пореклом из Сирије као и свети Јован Дамаскин. Чудотворном моћи Пресвете Богородице доживео је преображење од неуког, неписменог и понижаваног црквењака у богонадахнутог песника и појца. То чудо је обзнанио на бденију уочи празника отпевавши са амвона свој најлепши кондак *Дјева днес*, односно: *Дјева данас рађа Превечнога*... Изазвао је дивљење и покајање оних који су му се дотада ругали због његовог незнања и био је произведен у ђакона. Испевао је преко хиљаду црквених песама: кондака, икоса, химни за све празнике Господње, Богородичне и светих. Савремени српски православни песник и књигословац Слободан Костић написао је: „Романове песме испуњене су Духом истинске љубави и вере и наде у вечну радост живљења у Богу, те у себи садрже димензију вечности и спасења“.[70]

На другој бочној страни јужне певнице предстаљен је свети Митрофан. Ради се, вероватно, о преосвештењејшем Митрофану, епископу смирнском, који је, такође, био песник. Његови тројични канони су ушли у састав *Осмогласника*.[71]

И северна певница у баноштарској цркви украшена је ликом великог песмотворца. На њој је изображен старозаветни Давид, цар израиљски и јудејски, који је живео хиљаду година пре Христовог рођења. Био је не само храбар војник и моћан владар него и велики песник и пророк. Његовим именом означена је 19. књига *Старога завета*. То су чувени *Псалми Давидови*. Иако се данас, с разлогом, сматра да су многе од 150 псалама у *Псалтиру* (назив црквене књиге псалама) сачинили други песници, где год се у *Светом писму* говори о јеврејском богослужењу, спомиње се само Давид као творац црквених песама. *Псалтир* је важна књига у хришћанском молитвословљу и богословљу, можда најчитанија библијска књига. Познато је да је Свети Сава у *Карејском типику* прописао да се цео *Псалтир* отпоје за дан и ноћ. Псалми су најчешће цитирани текстови и у српских средњовековних писаца. У првој књизи *Енциклопедије православља* је написано: „На земаљском шару не постоје такве песме које би се могле поредити са *Псалмима Давидовим*“.[72] Лик цара и песника Давида веома је често представљан у црквеном сликарству, па и у световном сликарству са библијским темама. Скромно изображен на северној певници у Баноштру, лик цара и песника опомиње да његови стихови, стари три миленијума, и данас надахњују човечанство, и певају се на свим богослужењима. Тема мог првог семинарског рада на студијама светске књижевности били су *Псалми Давидови*.

На бочној страни северне певнице, према налазу историчарке уметности Оливере Милановић – Јовић, насликан је лик Козме Светогорца. То би могао бити свети Козма Мајумски који се

[70] Слободан Костић, *Фрула духа светога*, Православно дело, година I, број 4, Манастир Бањска 2004, стр.5.

[71] Ђорђе Трифуновић, *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова,* Београд 1990. 222.

[72] *Енциклопедија православља*, прва књига, Београд 2002. стр. 503.

У столовима: Васа Стојковић, Бране и Петар Поповић и Никола Милановић на литургији о Светом Сави 1990. године

слави 12. октобра по старом календару и који је био песник и помагао светом Јовану Дамаскину у састављању *Осмогласника*. Пошто је у детињству остао без родитеља, светог Козму су усинили родитељи Дамаскинови и омогућили му високо образовање и духовно усавршавање, као и своме рођеном сину. Обојица су се замонашили већ као зрели и угледни људи у истом манастиру Светог Саве Освећеног у Јерусалиму. Свети Козма је такође писао дивне каноне а саставио је и чувену песму у част Богоматере која се помиње као „Честњејшују херувим...“ У Житију светог Козме пише да је она посебно угодна Богородици која је то саопштила у своме јављању песнику. Такође пише да су многи способни за созерцавање духовних ствари виђали Пресвету Богомајку како благосиља оне који певају ову песму. Зато је вероватно да је на певници представљен лик светог Козме Мајумског који се представио 787. године као епископ у палестинским приморском граду Мајуми, недалеко од Јерусалима.

Решењем Покрајинског завода за заштиту споменика културе од 24. јула 1970. године статус споменика културе у баноштарској цркви добио је и један **шестоугаони сто са токареним украсима.** Њега је Оливера Милановић Јовић описала у свом извештају од 24. јула 1963. године који је у Покрајинском заводу заведен под бројем: Е – 63/Б, бр. инв. 2344. У опису се каже:

Шестоугаони мали сто са токареним украсима. Токарени украси су у три хоризонтална појаса са округлом таблом на горњој површини стола на чијој се бочној ивици виде трагови коже и оковани ексери које су прекривали месингани украси у облику розета.

Сто је боље очуван него исти у Куману. На једној бочној страни у средњем реду има између токарених украса мали отвор у облику портика.

Овај сто који је доскора био у употреби при освећењу икона и црквених утвари или при обредима крштења и парастосима, данас се чува у олтару храма.

Део мобилијара у цркви Св. Георгија у Баноштру на који стручњаци нису обраћали пажњу јесу **столови у наосу** у којима стоје верници током службе Божје. Зидови храма, до висине коју домаша људска рука и на које се столови наслањају, обложени су дрвеном плочом. Украси на њој указују да ова плавомодра мелирана (марморирана) дрвена облога припада истом комплексу олтарске резбарије. Столови су не само из истог времена него и од истог мајстора који је резбарио иконостас. Ова претпоставка добила је неочекивану потврду приликом прегледа богослужбених књига 13. јула 2009. године. У књизи *Минеј* за месец август, московског издања из 1788. године, на унутрашњем омоту задње корице, открили смо запис, делимично оштећен и нечитак на појединим местима који гласи: *Столови от 1-го септембра до (...) већ готови (...) биша чрез мајстора Максима Лазаревича, жителя карловачкога и (...) учитеља Василија Игњатијевич (...) и више именовати (...) житељ такожде.* Истим рукописом је додато: *Престависја (...) Несторович вечна му памјат 20. јула 825. Јего Високоблагородни Господин Стефан Несторович.* Запис је, по свему судећи, исписао учитељ баноштарски Василије Игњатијевич године 1825. или нешто касније. Година смрти школског надзорника Стефана Нестровића, овде записана, представља временски оријентир и за датирање израде столова у цркви.

Ово даје основа да и столови са високим дрвеним облогама на зидовима наоса у баноштарској цркви буду сматрани споменицима културе, као што је и олтарска преграда, односно, иконостас и да буду тако третирани приликом рестаурације унутрашњости цркве.

У овешталом амбијенту храма уочљиви су неки нови делови мобилијара и црквених утвари – приноси верника. У олтару на светом Престолу је нова, веома лепа, дарохранилница, коју је принео протојерej ставрофор Душан Н. Петровић, ректор Карловачке богословије. Два нова литијска барјака даровали су храму исти отац ректор и Јован Стојковић, житељ баноштарски. Делови мобилијара и свети Престо у олтару цркве, затим поједине иконе на зидовима, украшени су декоративним заторима од црвене тканине, белог веза и хекланим радовима које су приложиле верне парохијанке.

Велики стаклени полијелеј у наосу даровао је цркви покојни Милан Теларов, грађанин новосадски а рођењем Баноштарац, који почива на баноштарском гробљу. Тешко би било побројати све оне дарове које су верници прилагали. Сви дарови, па и најмањи, израз су побожности и љубави парохијана према Цркви и овоме храму Божјем.

Икона Богојављења на старом храмовном барјаку

Вредан помена је стари црквени барјак који виси на огради кора и привлачи пажњу иконом *Св. Богојављења* која је на њему насликана. У горњем, већем пољу је сцена крштења Исуса Христа у реци Јордану. У доњем делу је сцена из сељачког живота – орање: два сељака у народној ношњи иду за плугом који вуку два пара белих волова. Овим је осведочен земљораднички карактер баноштарске парохије.

Из приказа светиња у баноштарској цркви види се да је храм Св. Георгија сабрао највеће Божје угоднике и подвижнике православља око Свете Тројице, Христа Спаситеља и пресвете Богородице и да представља читаву православну васељену у малом. Ово свето место је ризница Премудрости и Милости, најважније благодатно учило којим село располаже. У њему је непресушни Извор духовне снаге и спасоносне енергије са којег треба пити непрестано.

Старе богослужбене књиге, записи и натписи

Око четрдесет старих богослужбених књига на црквенословенском језику чува се у храму Св. Георгија у Баноштру – читава мала црквенословенска библиотека. Неке од ових књига су још у богослужбеној употреби.

Решењем Покрајинског завода за заштиту споменика културе број 942/67 од 5. јуна 1968. године стављено је под заштиту Закона пет старих богослужбених књига у власништву баноштарске православне цркве. То су: *Празнични минеј* Ђакона Коресија, штампан у Сас Себешу (у данашњој Румунији) 1580; *Октоих (првогласник)* штампан у Москви 1687; *Требник велики*, штампан у Москви 1698; *Октоих (петогласник),* штампан у Москви 1699; *Служба св. Георгију*, рукописна књига коју је даровао цркви баноштарској Никодим, духовник манастира Гргетег. У поменутом Решењу се, између осталог, каже да је ималац заштићених књига дужан:

- да брижљиво чува књиге и да се стара о правилном одржавању;

- да допусти истраживање и проучавање у културне и научне сврхе лицу које има за то одобрење овог Завода:

- да о сваком намераваном отуђењу, залагању или давању у државину неке од књига претходно обавести Завод.

А затим се посебно наглашава да:

Без претходне дозволе овог Завода не смију се: предузимати било какве радње које могу променити облик или изглед ових књига и нарушити њихов интегритет.

Виши кустос Покрајинског завода за зашиту споменика културе Петар Момировић, у свом *Предлогу за стављање под заштиту Закона књига српске православне цркве у Баноштору,* датираном 12. децембра 1966. године, дао је детаљан опис сваке предложене књиге. Тај опис заслужује да буде сачуван. Зато се овде преноси у целости:

Празнични минеј *Ђакона Коресија – Шебеж, 1580. г. Ово је други примерак нађен у Војводини. У врло је рђавом стању, без корица, изгрижен од мишева, поцепан, запрљан, измољчан, у жалосном стању и врло рђаво се чува.*

Величина листова је 18,6 Х 28,6 см. Сада има 392 листа. Недостају му у I кв. 1. и 8. л.; у II 1-7, V 8, VI 1. VIII 1. и 8; IX 2, 3, 4, 5. и 6; X 8; XI 1; XVI 4. и 5; XVII 1-7; XVIII; XIX; XXIV 4. и 5; XXV 8; XXX 1. и 8; XXXVII 1. и 8; XXXIX 1,2 и 6; XLVII 1,2 и 8; XLIX 1; L 1; LI 8; LII ; LVII 8; и све остало до краја, само са извесном оградом да ово није апсолутно тачно и да се можда десило да је који лист прибројен каквом другом кватерниону. Такође му недостаје и приличан број гравура: као св. Петка св. Никола, св. Ђорђе и др.

Потребна је асанација ове ретке књиге, као њена конзервација, чишћење, уређење и повезивање. Смештај јој је веома рђав и слабо се о њој води рачуна.

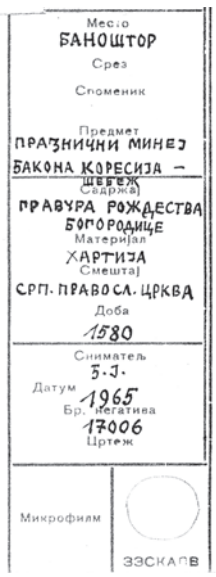
Осмогласник *(првогласник) – Москва, 1687. Величина листова је 19 Х 30 см. Има 1 + 481 лист. Укоричена је у дрвене корице обложене црном кожом са биљним орнаментима. Корице су одваљене и кожа знатно поцепана, нарочито хрбат. Листови су поцепани, похабани, искрзани и прљави, нарочито предњи и последњи. Сачуван је предговор и гравура св. Јов. Дамаскина. Потребна је конзервација.*

Требник велики *– Москва, 1698. г. Књига је величине 18,5 Х 29,5 см. Има 1 + 388 листова, можда неколико недостаје, као нпр. први. Корице су дрвене, пуне, у смеђој кожи орнаментираној мотивима барокних волута, са цветовима између њих. У угловима су, изгледа, јеванђелисти, а на средини цар Давид. Доња је корица мркоцрвена и украшена је по рубовима такође барокним волутама, а исто тако и тракама истог мотива по средњем пољу. Хрбат је накнадно промењен. Корице су од-*

ваљене, али је стање добро. Записа има на доњим маргинама од предговора па надаље.

Октоих *(петогласник) – Москва, 1699. Повезан у дрвене корице обложене црном орнаментираном кожом са биљним мотивима. Има 1 + 422 листа. Сачуван је лист предговора. Од записа има на полеђини предговора: да је 6. априла 1793. г. било бурно време са снегом. У запису се помињу: цар Францишко II, митрополит Ст. Стратимировић, месни парох и други личности.*

Корице су му поломљене, кожа овештала, листови су прикрпљени и запрљани. Потребна је конзервација.

Место
БАНОШТОР
Срез
Споменик
Предмет
ПРАЗНИЧНИ МИНЕЈ
БАКОНА КОРЕСИЈА –
ШЕВЕЖ
Садржај
ПРАВУРА РОЖДЕСТВА
БОГОРОДИЦЕ
Материјал
ХАРТИЈА
Смештај
СРП. ПРАВОСЛ. ЦРКВА
Доба
1580
Снимаљ
З.Ј.
Датум
1965
Бр. негатива
17006
Цртеж
Микрофилм
ЗЗСКАПВ

Гравира Рождество Богородице из књиге Празнични минеј Ђакона Коресија, евиденциони лист у Покрајинском заводу за заштиту споменика културе, снимак Ђорђа Јовића

Рукописна Служба св. Георгију. *То је преписивачки рад манастирских посленика ове врсте познијег времена. То је препис службе за дан храмовне славе – патрона, исто као у черевићкој цркви службе св. Прокопију. О преписивачу службе св. Георгија говори нам старији запис на доњим маргинама од почетка текста и један млађи накнадно исписан на другом празном, л., из 1884. г. Запис вели да је књигу даровао цркви баношторској Никодим, духовник манастира Гргетега.*

Препис књиге начињен је на белој, чврстој и пунијој хартији са воденим знацима: флорентинским крином, словима ФР и уздужно пресеченим словима S. Величина листова је 21 Х 28 см. Књига има сада 38 л. Исписана су 29 л., а 9 су празна, 4 предња и 5 задњих. Текст запрема 16 Х 22,2 см. Уоквирен је са три стране двоструко извученим линијама и једноструком са четврте при хрпту. Потпуне странице имају по 20 редова. Књига је исписана црним и црвеним мастилом по извученим сувим линијама. Писана је уставним словима између основних линија до пет, а преко линија 7-9 мм. Размак између редова је 7 мм. Језик је рускословенски и књига је препис из штампаних минеја руских издања XVIII в. Сам по себи рукопис нема никаквих особитих палеографских особина ни значаја, мада је као калиграфски рад лепо, чисто и стрпљиво изведен. Иницијали у тексту су средње величине и сасвим обични и слични штампаним. Украса нарочитих нема, сем што је изнад копираног заглавља исцртана колорисана заставица, која се састоји из три расцветана цвета са ситнијим округлим круничним листовима. Такви се украси јављају на сличним рукописима из друге половине XVIII и првих деценија XIX века.

Књига је лепо укоричена у картонске корице, обложена танком смеђоцрвеном кожом, која је по крајевима украшена танким тестерастим орнаментом врло ситних зубаца. На средини корица је један мали ромб испуњен лиснатим ситним украсима. Доња корица је исто тако.

Све наведене и описане књиге имају своју културно-историјску вредност, библиографски значај и споменички карактер. Добри су примерци за проучавање књижне и књижевне прошлости, особито са почетка XVIII века. Стога се предлажу за стављање под заштиту Закона.

Предлог је усвојен на седници стручног већа Завода 25. августа 1967. године.

Прегледом старих богослужбених књига у храму Св. Георгија који су обавили 10. и 13. јула 2009. године свештеник Зоран Перић и Вера Милосављевић констатовано је да се у храму налазе три од наведених пет књига са својством споменика културе:

Октоих првогласник, штампан у Москви 1687. или, како на књизи стоји, 1683.

Четворојеванђеље, Москва, 1701

Требник велики, штампан у Москви 1698.

Октоих петогласник, штампан у Москви 1699.

Овом приликом нису пронађени: *Празнични минеј* Ђакона Коресија из 1580. године и рукописна *Служба св. Георгију*.

Прегледом свих старијих књига у храму утврђено је да се овде чува још око 30 старих богослужбених књига на црквенословенском језику из 18, 19. и са почетка 20. века.

Из 18. века су следеће књиге на црквенословенском језику:

Четворојеванђеље из 1701. године, штампано по заповести руског цара Петра Великог у Москви. Књига је добро очувана. Повез дрвених корица обложених тамноплавим плишем је новијег датума.

Четворојеванђеље из 1789. године, штампано по заповести руске царице Катарине Велике. Има 457 листова. На крају књиге су, на 34 листа, *Страсна јеванђеља* која се читају на Велики четвртак. Књига је повезана у корице од картона обложене плишем и на њима је сребрни оков. У окову на угловима књиге су ликови четири јеванђелиста, а у средини је звезда са ликом Исуса Христа.

Празнични минеј из 1701. године (или 1710) московско издање.

Маргарит, московско издање из 1746.

Шестоднев, московско издање из 1756.

Пролог, московско издање 1718.

Пролог, московско издање 1718, са записом да је књига цркве нештинске и другим записом из 1747 (или можда 1797?) по којем је књига својина цркве баноштарске.

Посни триод, нема године и места издања, Момировић каже: руско издање из 18. века. На књизи је запис да је приновљена 1738. године.

Ирмологија, московско издање из 1759.

Србљак – Правила молебнаја свјатих сербских просветитељеј, московско издање 1765. (штампарија Димитрија Теодосија у Венецији)

Минеји за сваки месец у години у 12 књига. Московско издање из 1788. године. Сачувано је једанаст књига. Нема Минеја за месец фебруар.

Псалтир, штампан у Кијевопечерској лаври 1790.

Зборник (Собраније разних недељних и празничних поученија) у три дела, штампан са благословом православног архиепископа и митрополита карловачкога (не пише име) у Бечу у штампарији Стефана Новаковића. Ова штампарија је радила у последњој деценији 18. века, у време митрополита Стефана Стратимировића те је и књига из тога периода, а и благослов је од овог митрополита.

Књиге на црквенословенском језику из 19. века:

Апостол, штампан у Москви 1849. године.

Цвјетослов, штампан у Бечу 1855.

Триод, штампан у Бечу 1855.

Требник, штампан у Бечу 1855.

Пентикостар, штампан у Бечу 1855.

Октоих – првогласник, штампан у Бечу 1855.

Општи минеј, штампан у Москви 1862. године.

Часослов, штампан у Бечу, без уписане године издања, али из времена митрополита и патријарха Јосифа Рајачића чије се име помиње у књизи.

Посни триод – Триодион, без места и године издања, али из времена Цара Франца Јосифа I што се види у предговору. Књига је из друге половине 19. века.

Осмогласник – петогласник. Без датума и места. Али, пошто је на крају књиге молитва за цара Франца Јосифа I, онда је књига из друге половине 19. века.

Октоих – петогласник, без предговора, вероватно друга половина 19. века. По записима судећи књига је припадала цркви у Грабову.

Књиге на црквенословенском језику без године издања:

Требник. Оштећен примерак. Мали формат. Сачувани листови од 17. до 293.

Акатисти. Без датума. Дрвене корице обложене смеђом кожом.

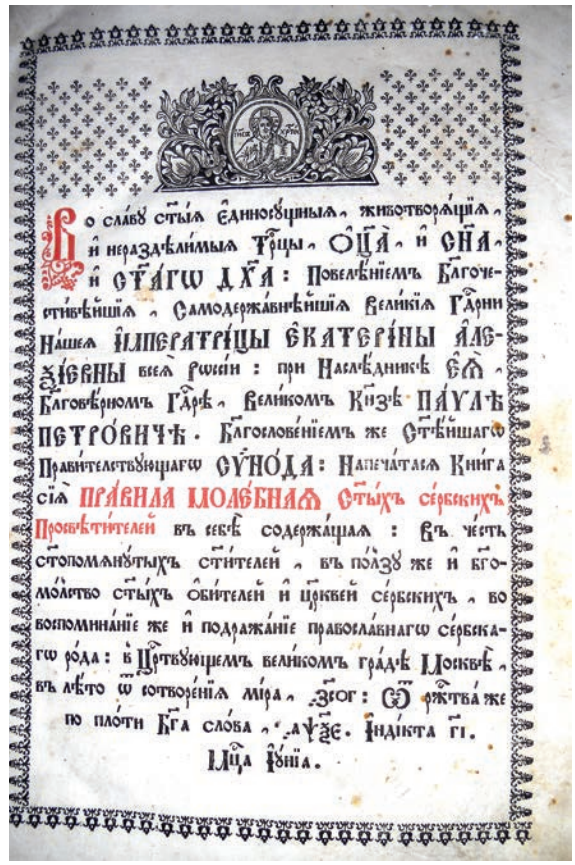
Велики зборник. На крају књиге је *Типик*, штампан руском грађанском ћирилицом.

Апостол, књига без почетка и без краја, без корица, у јако лошем стању.

Књиге из 20. века на црквенословенском:

Велика Катавасија. штампана 1911. трошком српскога књижара и типографа Натошевића. Садржи на крају књиге *Химну* цару Фрањи Јосифу.

Часослов, штампан у Љубљани 1929. године у Југославјанској типографији.

Србљак – Правила молебнаја свјатих сербских просветитељеј, Москва, 1765. (штампарија Димитрија Теодосија у Венецији)

Служебник, без података.

Од свих наведених наслова књига, само *Празнични минеј* из 1580. је србуља, писана српско-словенском редакцијом старословенског језика и ова књига није виђена приликом прегледа у лето 1909. године. Све остале књиге су писане рускословенском редакцијом црквенословенског језика, а разликују се по месту издања. Књиге из 18. и прве половине 19. века су руска издања, док су књиге из друге половине 19. века штампане претежно у Бечу. После гашења српског црквеног штампарства, које је било једно од најстаријих у Европи, и ускраћивања права Српској цркви да отвори своју штампарију, Бечки двор је најпре дозволио увоз књига из Русије за потребе Српске цркве, а потом је то желео да спречи штампањем књига у Бечу. Ово сведочи о настојању Аустрије да сузбије утицај и везу Српске са Руском православном црквом.

Записи на богослужбеним књигама у баноштарској цркви потичу од лица која су ове књиге користила или су им оне биле приступачне. Пошто нису сачувани црквени протоколи и летописи, нити било каква архива из ранијих векова, из оскудних извора какви су записи на књигама, може се понешто сазнати о историји баноштарске цркве и парохије. Већина ових записа објављена је у књизи Петра Момировића *Стари српски записи и натписи из Војводине.* Сви записи које је Момировић објавио биће овде наведени према његовој књизи, уз проверу на самом извору, и биће наведен и број под којим се сваки запис налази у шестотомној Момировићевој књизи. После ових, наводе се записи који нису ушли у Момировићеву књигу. Записи на богослужбеним књигама које се чувају у храму Светог Георгија су на црквенословенском или на славеносерпском језику и на старом ћириличком писму. Овде се они преносе у језику оригинала, али савременом ћирилицом.

Два најстарија записа су на књизи *Празнични минеј* или *Општи минеј – Антологион – Цвјетослов*, руског издања 18. века, како каже Момировић. На књизи стоји да је књига издата 1701. године. Оба записа говоре о датуму када се „црква поновила“, односно када је књига набављена, а то је било 5. марта 1738. године. Записи (442, 443) гласе:

(1) Саја книга глагољемаја минеј празничнаја, храма с[ве]таго и великомученика Георгие церкве баноштар... Поновисја в лето 1738, м[е]с[е]ца марта 5 ден, подписа.

(2) ...книга глаголемаја Минеја праздничнаја храма с[ве]таго Георгиа, поновисја лето 1738, м[е]с[е]ца марта 5.

На књизи *Требник велики* (1698) московског издања, која је заштићена као споменик културе, записано је да је набављена истога датума као и претходна, 5. марта 1738. године. Подсетимо да је у попису цркава од 1732/3. године забележено да је баноштарска црква имала „српски служебник“, што значи једну србуљу (књигу писану српскословенским језиком) међу осталим московским књигама које су биле писане рускословенском редакцијом црквенословенског језика. Ово значи да су књиге руских издања већ у оно време биле широко распрострањене у српским црквама и да су замениле, иако нису и сасвим потиснуле, дотадашње књиге штампане на српскословенској редакцији црквенословенског језика.

На књизи *Триод посни*, руско издање из 18. века, записано је да ју је купио 1738. године господар Теша Захарјић. Текст записа (461) гласи:

...Триод ц[е]ркве баноштарске храма с[ве]таго Георгиа, понови се в лето 1738. Откупи ју г[о]с[по]дар Теша Захарјић.

На књизи *Пролог*, московско издање од 1718. године, на другом листу текста записано је да ју је купио 1747. године господар Теша Михатов. Запис (725) гласи:

Знати се сија књига Пролог ц[е]ркве с[ве]таго Георгија. Подписа господар Теша Михатов. Откупи у ц[е]ркву Баноштарску за сви своји мртви душу и за живи здравље 1747 (?) [или 1] јуниа 25 (?).

На рукописној књизи *Служба св. Георгију* је записано да ју је даровао цркви баноштарској „за своју душу“ 23. априла 1760. (дакле, на Ђурђевдан) Никодим, духовник манастира Гргетега. Крајем 19. века ово потврђује својим записом и баноштарски парох Никифор Поповић. Записи (1047 и 6583) гласе:

(1) Сију с[ве]тују и д[у]шеспасителнују књигу давор(!) [дарова?] Никодим д[у]ховник монастира Гргетега ц[е]ркви баношт[а]рској во храме с[ве]таго Георгија даровал за своју д[у]шју 1760 лето, м[е]с[е]ца априлија 23 дне.

(2) Књигу ову душеспасителну приложи светој цркви баношторској, честити јеромонах и духовник монастира Гргетега за вечити спомен души својој. Никодим лета 1780, 23 априла.

Забележио ово год. 1884 Никифор Поповић, парох.

Момировић је напоменуо да је „последњи преписивач погрешно прочитао годину 1760. као 1780“. Осим овога, може се приметити и то да је преписивач, парох Никифор Поповић, друкчије него у другим записима писао име места Баноштра. Уместо: цркви баноштарској, он је забележио: цркви баношторској. У претходном запису на истој књизи ова реч је писана уз изостављање овог самогласника коришћењем лигатуре, те се не може рећи да је Поповић погрешно преписао. Он је само одступио од дотадашњег начина писања имена Баноштар на другим књигама. Судећи и по неким другим примерима, пред крај 19. века државна администрација је вршила притисак да се пише Баноштор. Овај запис се може видети код Момировића, али се не може проверити јер приликом прегледа књига у баноштарској цркви 2009. године ова рукописна књига није пронађена.

Велика је штета што није пронађена ни књига коју је баноштарској цркви поклонио митрополит Јован Георгијевић 1772. године. То је *Пасхална служба* коју је написао сам митрополит и штампао је о сопственом трошку у Бечу 1772. године. Један примерак ове књиге већ у фебруару исте године био је поклоњен баноштарској цркви. На књизи, према Момировићу, постоји следећи запис (1658):

Сију с[ве]тују и д[у]шеполезнују књигу даровао ју преосвештењејшиј Г[о]сп[о]дин Јоан Георгијевич екселенција, церкви баноштарској во храме с[ве]таго Георгија, лета 1772-о м[е]с[е]ца февру...

Највероватније да је примерак поклоњене књиге својеручно потписао сам митрополит Јован Георгијевић, па је треба тражити у библиофилским збиркама скупљаним по овом критеријуму: књиге са потписом познатих личности.

На *Октоиху* (петогласнику) штампаном у Москви 1699. забележено је, на полеђини предговора, да је 6. априла 1793. била олуја (бурја ветренаја) са великим снегом који се задржао два дана. У запису још стоји да је тада император био Франц II, митрополит Стефан Стратимировић, парох Василије Марковић, сеоски кнез Богдан Панајотовић... (даље избрисано). Доле је још забележено оловком да је овај запис читао Велимир Крстић 1886. године, 18. фебруара. Запис овај значајан је како због памћења великог невремена тако и због помињања личних имена Баноштараца: пароха Василија Марковића, сеоског кнеза Богдана Панаотовића и Велимира Крстића који је запис читао после скоро сто година. Овај запис (2737) гласи:

> 1793-го априла 6 дне бист бурја ветренаја са снегом доволне и трајет два дни снегу. Тогда бист державнејшиј император Г[оспо]дин Францишко втори и високопревосхителнејшиј Г. архиепископ и митрополит Стефан от Стратимирович и парох местниј Василиј Маркович. кнез Богдан Панајутович [даље избрисано једно име]: и ветру непресечно, непресечно(!) [даље није дописано].
>
> Чита је ово писмо Велимир Крстић у 1886, 18 фебруара.

На *Псалтиру* баноштарске цркве, штампаном 1790. године у Кијевопечерској лаври, на првом предлисту стоји записано да је књига купљена за равно 5 ф[оринти] у Новом Саду 30. новембра 1801. године, а при свештенику Василију Марковићу, пароху баноштарском (3186).

> Сија књига именуемаја Псалтир цркве баноштарск[е], храма с[ве]таго великомученика Георгија, купљена ценоју за 5 f равно, в Новосаде 1801-о лето, ноемвриа 30-го, при с[ве]штенику Василију Марковичу пароху баноштарскому.

На *Шестодневу* – васкрсне службе на осам гласова, штампаном у Москви 1756. записано је да је овај *Осмогласник* приложио господар Богдан Панаотовић 1806. и да је књига купљена за 20. форинти. Запис (3408) гласи:

> Сеј Осмогласник приложи Г[оспо]дар Богдан Панаотович цркви, храму стаго великомученика Хр[и]стова Георгија, лета Господња 1806, ценом 20 f.

За историју цркве у Баноштру посебно је значајан запис који говори о њеном надзиђивању. На већ поменутом *Псалтиру* издања Кијевопечерске лавре из 1790, на последњем доњем предлисту стоји записано да је 1818. године у Баноштру школски учитељ деце био Николај Драговић, житељ буковачки. Затим пише да је исте године сазидана нова црква, али да није била довршена. Другим речима, надзиђивање је почело 1818. а довршено је 1819. године. Запис на последњем доњем предлисту (3980) гласи:

> 818-го Николај Драгович у Баноштру бившиј учитељ јуности, житељ буковачкиј.
> 818-ое лето церков новаја созидана бје и недовршена.

Још један учитељ је оставио трага о свом раду у Баноштру. На књизи *Триод посни,* руског издања из 18. века, забележено је да је Василије Игњатијевич био овде учитељ током четири године, од 1820. до 1823. А на истој књизи исти учитељ Василије Игњатијевич је забележио да је тих година парох овога места „честњејшиј муж паче многих свјашчеников“ био Василиј Маркович. У потпису стоји: „Василиј Игњатијевич у Баноштру лета 820 учитељ, родом из Карловаца, бист препаранд“.

Први запис (4078) је на доњим маргинама од 1. листа Маркових глава, а други (4079) је на 3. листу Маркових глава, на маргини при хрпту књиге. Они гласе:

> (1) Василиј Игњатијевич учитељ бист четириј лета 820-го, 821-го, 822-го и 823-ћег, конец.
>
> (2) Парох тогоже места Василиј Маркович, честњејшиј муж паче многих свјашчеников, Б[о]г да га сподоби в царство н[е]б[е]сное.
>
> Василиј Игњатијевич в Баноштру ле. 820. учитељ, родом из Карловаца, бист препаранд.

На московском издању књиге *Маргарит* из 1746. године записано је да ова књига била у храму светога великомученика Георгија у Баноштру 15. јуна 829. године. Запис (4383) на првом предлисту гласи:

Сија књига зовомаја Маргарит, јест церкве, храма с[ве]таго в.мученика Георгија в Баностре сушчија 15-го јунија (1829).

На већ помнутом московском издању књиге *Шестоднев,* из 1756, на доњем предлисту налази се запис (4481) из 1831. године на латинком језику који гласи:

Anno 831 fuit Philippus Budysakovics Docens Banosturinis et Parochus J. J.
Vanitas vanitatis omnia vanitas fui.

Ово би значило да је 1831. године учитељ баноштарски био извесни Филип Будисакович. Име баноштарског пароха означено је само иницијалима J. J. (како је прочитао Петар Момировић). Могуће је да су ти иницијали исписани и као J. M. јер је у то време парох у Баноштру био Јован Марић. Латинска изрека би се дала превести као: Таштина од таштине, све беше таштина. Запис је вероватно сачинио учитељ Филип.

Још један учитељ оставио је трага на црквеној књизи о свом боравку у Баноштру. На већ помињаном кијевопечерском *Псалтиру* на последњем доњем предлисту стоји запис (5591) који гласи:

Аврам Стојановић, учитељ из Лединаца, дошао у год. 857.

Запис је карактеристичан по томе што је први који није писан на црквенословенском него на српском народном језику и реформисаном ћирилицом.

На књизи *Пролог* (Москва 1718) на доњој маргини првог листа на којем почиње текст књиге стоји запис (8517) начињен око године1860. следеће садржине:

Знати се како је сиј Пролог ц[е]ркве нештинские, храм с[ве]ти безсребреник Козми и Дамјана.

Судећи по овом запису књига је припадала нештинској цркви. Међутим, на доњим маргинамана на следећим листовима записано је да је ово књига цркве баноштарске. И то је поновљено више пута. А на првом предлисту исте књиге *Пролог* из 1718. године, стоји запис (8657) из 1767. године који гласи:

Сија књига глаголемаја Пролог при ц[е]ркви баношторског храма с[ве]таго великомученика Хр[и]стова Герга. Г[оспо]дар Теша Аднаћ. У Баноштру селу шанац мал.

Књигу је цркви, вероватно, поклонио Теша Аднаћ. А значење последње реченице такође није потпуно јасно. Да ли се њоме саопштава да у селу Баноштар постоји мали шанац (војна јединица) или можда и то да је господар Теша у оно време био хаднађ (поручник, наредник) у том малом шанцу. Теша Аднаћ помиње се и у другим изворима као земљопоседник који је имао винограде у баноштарском атару. Презиме Хаднађ или Хаднађев које потиче од мађарске речи којом се означава војнички чин, и данас постоји у Срба. А међу карактеристичним презименима у Черевићу, забележено је презиме Аднаћевић.[73] Ово је, иначе, трећи становник Баноштра са именом Теша који се помиње у записима на црквеним књигама. То говори да је име Теодор, чији хипокористик је Теша, било често у оно време.

У запису на истом *Прологу* (московско издање из 1718) који је сврстан у записе из времена око 1775. године има нејасних места. У њему се помињу имена господина Марковића и преосвештеног епископа Мојсеја Путника. Овај запис (8761) на полеђини првог предлиста гласи:

Сија књига глаголемаја Пролог во цркви баноштрској с[ве]таго Георгија.
Високомонакомудреному нашему Господину Марковичу наместру(?).
Преосвештењејши и словесњејши Г[оспо]дин Мојсеј Путник.
Високоплеменитородни Г[оспо]дар чрез Краљевство јеја величества.

Преосвештени Мојсеј Путник у време из којег потиче запис био је још владика бачки, а митрополит је био од 1781. до 1790. године. Другим ословљавањем Путника као високоплеменитородни господар овде се казује да је он био добио угарско племство од краљице Угарске, односно од царице

[73] Bogdan J. Petrović, *Gospodsko selo Čerević*, Novi Sad 2008, 277.

Марије Терезије. Титулисање пароха Марковића са *високомонакомудреному* није довољно јасно, а реч *наместру* је сасвим нејасна.

Прегледом богослужбених књига у Баноштру у лето 2009. године открили смо још неколико записа који се не налазе у Момировићевој књизи.

На *Минеју* за август, московског издања 1788. на унутрашњој страни задње корице стоји значајан запис о дрворезбарским радовима у цркви у првој половини 19. века. Непотпуно прочитан запис гласи: *Столови от 1-го септембра до* (нејасан датум) *већ готови биша чрез Гг. мајстора Максима Лазаревића, жителя карловачкога (...) учитељ Василије Игњатијевич.* Крај записа о столовима је нечитак. На истом месту је и запис да *Јего Високоблагородије Стефан Несторович престависја 20. јула 825. г. Вечна му памјат.* Стефан Несторовић је био инспектор за српске школе у Аустрији. Учитељ баноштарски Игњатијевић забележио је датум његове смрти. Запис, дакле, потиче из 1825. године или најдаље 1826. Значајан је по томе што се из њега сазнаје да је столове у баноштарској цркви радио исти мајстор који је резао и иконостас и да су столови, изгледа, били готови и пре самога иконостаса.

На московском Четворојеванђељу из 1789. године, на предлисту на почетку књиге је запис: *Дана 29. јула у недељу 1979. посетили смо село Баноштар. Еп.[ископ] Никанор бачки. Адм.[министратор] Епархије сремске.* Владика бачки Никанор Иличић (1955-1986) био је у редовној канонској посети баноштарској цркви док се као администратор старао и о црквама у Епархији сремској, у време када је владичански престо у тој епархији био упражњен.

На *Псалтиру* из 1790, осим старих горе цитираних, има и новијих записа. Тамо стоји: *Црква коначно сграђена 1819. Ђ. Зељајић.* А одмах испод тога, истим рукописом: *Податак о градњи нове цркве данашње, Ђорђе Зељајић, богослов, 3. III 1971.* Зељајић је оставио запис и на бечком издању *Октоиха првогласника* из 1855. који гласи: *Ученик богословије у Сремским Карловцима из Баноштра 5. II 1972.* и *3. III 1973. Проучавао историјат Баноштра.* На *Осмогласнику – петогласнику* из друге половине 19. века налази се запис: *Ђорђе Зељајић, свршени богослов 10. II 1972. и 3. III 1973. проучавао историју св. храма у Баноштру.*

На једном Зборнику црквених песама новијег издања, крупним словима и читким рукописом на другој страни предлиста је записано: *Овај Зборник црквеног појања поклања светој Ђурђевској цркви син покојног Нићифора Поповића, појца и трудбеника на њиви Господњој пуних 40 година, одликованог од Преосвешт. Господина Макарија, епископа сремског 1971. год. Поклонио Петар Поповић. У Баноштру 26. I 1984.* Судећи по лепом, читком рукопису, овај текст исписао је ондашњи свештеник Миливој Недељковић, али није ставио свој потпис. На првој страни истог предлиста има неколико својеручних потписа Ниће Поповића.

Овај баноштарски појац је на предлисту московског *Минеја* месеца јула забележио: *1965. године била незапамћено велика вода од Дунава тако да је и порушила више од 20 кућа. забележио Ниђа Поповић, црквени појац баноштарски.*

У књизи *Минеј месеца децембра* (Москва 1788) на другој страни после предговора је запис без датума који гласи: *Матић Славко, црквени појац Баноштра.*

На московском Четвојеванђељу из 1701. године на последњем предлисту записано је: *Прекоричено 5. фебруара 2008. јерej Зоран Перић, пр.(ивремени) парох.*

На једном примерку *Октоиха петогласника* који је без предговора и штампан је вероватно у другој половини 19. века налази се више записа. На предлисту латиницом стоји записано: *Branko Trifunović iz Grabova pevac. Piso Lazar Momirović pravi Grabovčanin rođen 1888.* Другим рукописом и ћирилицом на истом месту је записано: *Мита Ђорђевић. Писао 23. IV 1946.* А на полеђини истог предлиста је потпис и датум: *Остојић Станко 1946.* На задњем предлисту два пута је забележено: *Бранко Трифуновић, певац у Грабову, 28. Н(овембра) 1910.* На последњој страни текста у књизи је потпис: *Ђорђе Зељајић, дипломирани богослов. Појац у Грабову на Велику Госпојину 1972. године.* На другој страни задњег предлиста крупним словима исписано је име: *Остојић Станко Чанча 1946, 23. јуна.* А испод овога скраћеница: *СФ – СН,* што значи: Смрт фашизму – слобода народу! То је била формула којом су се завршавали сви дописи и службена акта после другог светског рата. И после овога има још два потписа Станка Остојића са нешто каснијим датумом. Књига је, очигледно, донета из Грабова.

Архијереји СПЦ забележени на споменицима у храму Светог Георгија

Свети Сава, први архиепископ српски (1219-1234)

Арсеније IV Јовановић Шакабента
патријарх српски (1725-1748)

Павле Ненадовић
митрополит карловачки (1749-1768)

Јован Ђорђевић
митрополит карловачки (1769-1773)

Мојсеј Путник
митрополит карловачки (1781-1790)

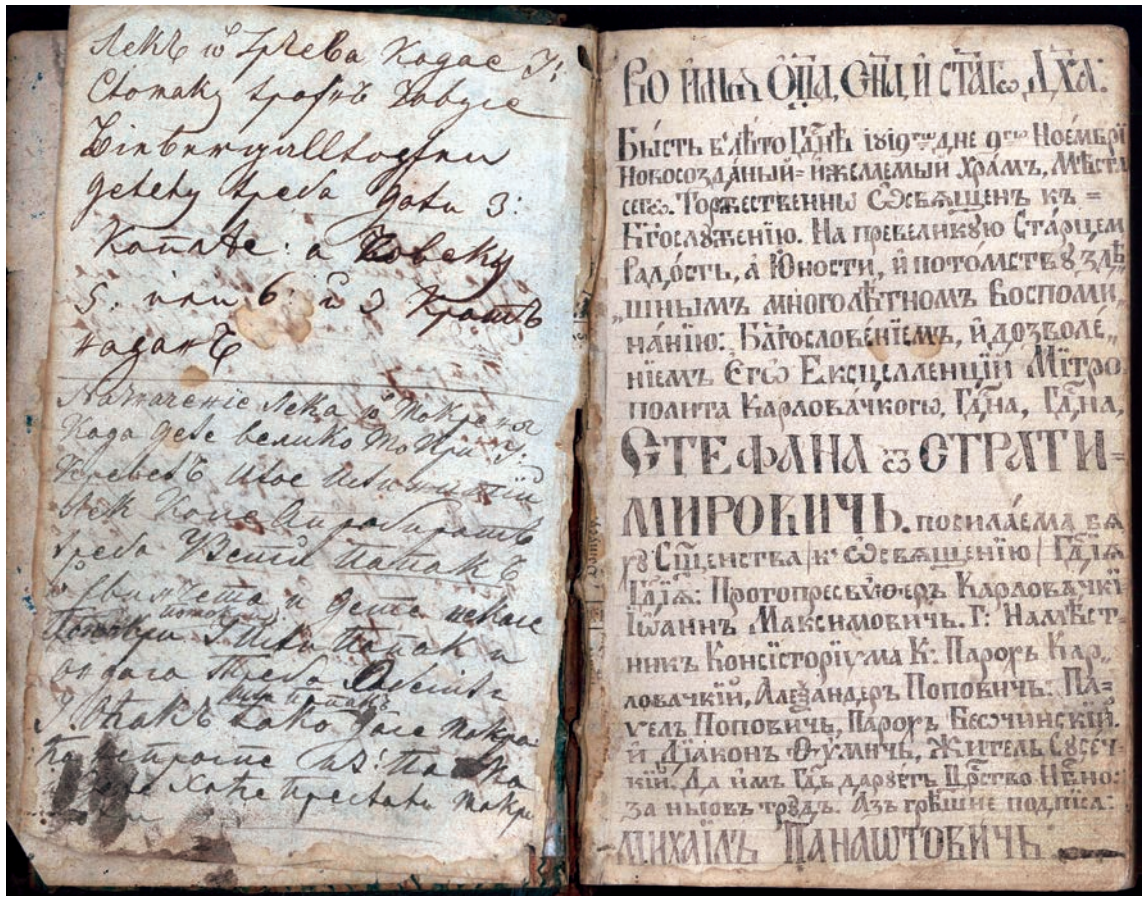
Стефан Стратимировић
митрополит карловачки (1790-1836)

Макарије Ђорђевић, епископ сремски
(1955-1978)

Никанор Иличић, епископ бачки (1955-1986)

Запис о освећењу храма Светог Георгија 1819. године – на листу Библије у власништву породице Панаотовић

Панаотовићева Библија

Корпусу старих богослужбених књига у баноштарској цркви припада, на неки начин, једна *Библија* на црквенословенском језику у својини баноштарске фамилије Панаотовић. На изложби под називом *Свето писмо,* коју је приредила Библиотека Матице српске у Галерији Матице српске у Новом Саду 2003. године, била је изложена и ова *Библија* коју чува Душко Панаотовић из Новог Сада.

Свето писмо, књига на црквенословенском језику – својина фамилије Панаотовић – нема ознаке места и године издања. Књига није млађа од 18. века, а могуће да је и старија. Садржи: *Нови завет* (*Јеванђеља, Дела апостолска, Посланице светих апостола, Откривење Јованово* (Апокалипсис), *Месецослов, Тумачење Псалама* Маркелину од оца Атанасија архиепископа Александријскога и *Псалтир*). Листови су нумерисани: 3-30, 38-232, 407-461, 2. Листови од 31-37 су отцепљени. Недостаје први лист са насловном страном и првом страницом предговора Јеванђељима, а други лист, са другом и трећом страницом предговора увезан је (приликом прекоричења) на крају књиге. Судећи по редоследу текстова и пагинацији, књига је састављена на основу два кодекса: први је чинио *Нови завет*, а други *Стари завет* из којега је преузето *Тумачење Псалтира* и *Псалтир* (почев од стране 407). Панаотовићева *Библија* је у тврдом повезу, обложена тамносмеђом кожом. Повез је прилично оштећен. Видљиви су и трагови копчи на корицама којима је књига затварана, а које нису сачуване.

На празним листовима Панаотовићеве *Библије* а и на маргинама неких страница са штампаним текстом, налазе се породичне белешке. Већина записа потиче од трговца Јована Панаотивића рођеног у Баноштру 1798. године који је касније био грађанин новосадски, а потписивао се овде и као Ј. Д. Панаотовић. Судећи по средњем слову, отац му се звао Душан или Душко, име које има традицију у овој фамилији. Два, временски последња, записа унела је у трећој деценији 20. века Милена Панаотовић, кћи Богданова у Баноштру. Судећи по записима, ово је био трећи Богдан у породици. Његов унук, Богдан Панаотовић четврти живи у Новом Саду и Баноштру.

Записи не теку хронолошким редом. У ознакама године из које записи потичу често је изостављана прва цифра па је уместо године 1833, на пример, писано само 833. Записи су на српском језику (изузев прва два који су на немачком) и унесени су црквенословенским писмом – тзв. грађанском ћирилицом, неуједначене ортографије и правописа. С обзиром на веома мали број писаних извора из Баноштра у 19. веку, ови записи имају значаја за сагледавање прошлости једне старе фамилије, самога места, али и шире.

Записи се најчешће односе на породичне прилике (рођење, упокојење или женидба чланова породице) на временске прилике, непогоде и предсказања, на стање усева и цене пољопривредних производа. Велики број записа садржи рецепте за лечење појединих болести. Посебно се истиче запис на 4. страници који говори о освећењу храма св. Георгија у Баноштру после његовог дозиђивања 1819. године. Овај запис је исписан калиграфски, црквенословенском ћирилицом (полуустав), а потписао га је Михаил Панаотович. Име Михаила Панаотовича може се наћи и међу потписницима *Контракта* од 1818. године склопљеног између Баноштараца и карловачког зидара Андреја (Андреаса) Шобера о надзиђивању православног храма у Баноштру. Међу 32 потписника овог уговора било је име још једног члана породице Панаотовић који се звао Славуј.

Запис о освећењу храма заузима целу страницу и гласи:

> ВО ИМЈА ОТЦА, СИНА И СВЕТАГО ДУХА:
>
> Бист в лето Господње 1819, дне 9-го Ноембрија. Новосозданиј и желаемиј Храм, Места сего, Торжествено Освјаштен к Богослуженију. На превеликују Старцем Радост, а Јуности, и потомству здешним многолетном воспоминанију: Благословением и дозволением Јего Екселенции Митрополита Карловачкого Господна, Господна СТЕФАНА от СТРАТИМИРОВИЧ. посилаема бјаху Свештенства к Освјаштенију Господија Господија: Протопресвитер Карловачкиј Јоанн Максимович. Г: Наместник Консисторијума К: Парох Карловачкиј, Александер Попович, Павел Попович, Парох Беочинскиј и Диакон Димич, Житељ Сусечкиј. Да им Господ дарует Царство Небесно: за њиов труд. Аз грешне подписа: МИХАИЛ ПАНАОТОВИЧ.

И овај запис потврђује да је надзиђивање и оправка баноштарског храма завршена 1819. године. Његовом освећењу није присуствовао митрополит Стефан Стратимировић него само његови изасланици: протопрезвитер карловачки Јован Максимовић који се ангажовао и око радова на обнављању цркве баноштарске, затим, карловаки парох и намесник Конзисторијума Александар Поповић. На освећењује је учествовао и парох беочински Павле Поповић из грабовачко-баноштарске породице Поповић која је током два и по века дала десетак свештених лица. Био је присутан и ђакон Димић, житељ сусечки. Нису присуствовали пароси околних села: Черевића, Грабова, Нештина. Био је то велики дан за баноштарску парохију.

Већ следећи запис у Панаотовићевој *Библији* од лета 1833. године је сасвим приватне природе и гласи: „У Име Божије Маја 15-го био сам у Прагу. Јулиа 20-г био сам у Карлобаду 20 дана и дошао сам Мојему Дому Августа 15-го. Карлобад отстоји от Прага 18 миљ. Ј. Панаотович“.

Записи на књигама говоре о значају баноштарског храма Св. Георгија и старању које су према њему испољавали јерарси Карловачке митрополије, месни пароси, али и лаици, парохијани, учитељи и други. Од владика из 18. и 19. века помињу се Јован Георгијевић, Мојсије Путник и Стефан Стратимировић, а из 20. века епископ сремски Макарије (Ђорђевић) и епископ бачки Никанор (Иличић). Од свештеника помиње се духовник манастира Гргетег из 18. века као дародавац, потом парох баноштарски Василије Марковић, који је својим четрдесетогодишњим богоугодним служењем у Баноштру

обележио један од врхунаца побожности у овом месту као и намесник карловачког протопопијата у исто време Јован Максимовић. У њихово време црква је надзидана и обновљена и добила је данашњи изглед. Уз њих поменут је и дрворезбар Максим Лазаревић. Помињу се, затим, свештници: карловачки Александар Поповић, беочински Павле Поповић и баноштарски Никифор Поповић. Такође је значајно што су у записима сачувана имена, иако ретка, парохијана баноштарских из 18. и 19. века као што су: Теша Захарјић, Теша Михатов (можда Мијатов?), Теша Аднаћ, Богдан Панаотовић, Велимир Крстић. У записима је сачуван помен неколико баноштарских учитеља у 19. веку: Николаја Драговића (1818) родом из Карловаца, Василија Игњатијевића (1820-23) родом из Буковца, Филипа Будисаковића (1831) и Аврама Стојановића (1857) из Лединаца. Забележено је и име школског инспектора из прве половине 19. века Стефана Несторовића. Као црквени појци у 20. веку забележени су Нићифор Поповић, Славко Матић и Ђорђе Зељајић. На Панаотовићевој Библији забележено је више имена ове фамилије. Вероватно да би се пажљивим прегледом богослужбених црквених књига могао открити још покоји запис или рашчитати понеки који је непотпуно прочитан. Старе богослужбене књиге баноштарске православне цркве треба чувати у олтару храма све док једнога дана Црквена општина у Баноштру не буде могла да оформи ризницу или црквени музеј ове парохије. Њима би требало придружити и ретке споменике који се чувају у појединим породицама као што је Панаотовићева *Библија* и *Читуља* породице Поповић у којој је забележено десетак свештеника из ове фамилије.

Матичне књиге

Када је 22. јула 1963. године виши кустос Покрајинског завода за заштиту споменика културе Петар Момировић прегледао старе богослужбене књиге у православној цркви у Баноштру, он је констатовао постојање и једног броја матичних књига у овој цркви. У своме извештају који се под насловом Баноштор и сигнатуром В-63 и бројем 2173 чува у Заводу, он је у одељку Црквено-административне књиге забележио све матичне књиге на које је наишао, а које су припадале православним црквама у Грабову и у Баноштру.

Део извештаја који се односи на Баноштар гласи:

Матице српске православне цркве у Баноштру:

Матице рођених: 1827; 1859; 1939.

Матице венчаних: 1827.

Матице умрлих: 1827.

Заједничке матице: 1828-1830 в у (у 3 свеске) 1832; 1834-1837 (4); 1839; 1841; 1843; 1844;1846 р у в; 1848; 1849; 1851; 1852; 1878; 1879; 1880; 1881-1884 р у (4);1885-1889 р у (5); 1890-1892 в у (3); 1896; 1898;1902-1905 р в у (4); 1907; 1909-1929 (21);1931; 1932;1940; 1941.

Ознаке *р, в, у* на појединим местима у овом попису треба схватити као скраћенице од речи: *рођених, венчаних, умрлих*. Бројка у загради означава број свезака у тим годиштима.

Један свежањ од ових књига видела сам у лето 2009. у Месној канцеларији у Баноштру. Тамо сам прегледом *Протокола умерших* за 1889. нашла датум смрти свога прадеде Димитрија Миановића. У другом свежњу су биле старе матичне књиге из Грабова. За актуалне административне потребе у Месној канцеларији у Баноштру користи се *Матична књига рођених (црквене), Баноштор, 1902-1941*. Прегледала сам *Књигу рођених и крштених Српске православне цркве храма Св. Георгија* од године 1947. до 2010. и *Књигу умрлих у Баноштру* од 1947. до 2010. које се, као и *Књига венчаних* за овај период, чувају у Парохијској канцеларији. Из ових књига може се сазнати ко су и у којим годинама су били поједини свештеници у Баноштру; летописа и протокола никаквих нема. У Парохијској канцеларији нема матичних књига из 19. века, које је констатовао Петар Момировић 1963. године. Њих треба пронаћи и вратити их на ово место.

У Шематизму по подацима из 1905. године стоји да се матрикуле (матичне књиге) у баноштарској цркви воде од 1757, за крштене и венчане, а од 1752. за умрле.[74] То значи да су почетком 20. века ове књиге постојале у Баноштру. Непозната судбина више матичних књига и лоше чувана и растурена архива, велики су губици за баноштарску парохију. За православне Србе двадесети век је био погубан по ратним страдањима и великим људским жртвама, али и по уништавању писаних и других сведочанстава о њиховом постојању у прошлости.

Натписи на надгробним споменицима и други

Од старих натписа у баноштарској цркви пажњу привлаче најпре они на надгробним плочама у порти храма. И ови натписи забележени су у књизи Петра Момировића и према њој ће овде бити цитирани хронолошким редом.

У црквеној порти налази се неколико надгробних обележја. Натписи на две водоравне надгробне плоче су највећим делом уништени. Види се само толико да је натпис на већој плочи на црквенословенском језику јер почиње речима: Здје почивает.

У јужном зиду порте, лево од улаза уграђена је плоча на којој пише (1519): *Здје п...чивает раб Б...жи Па(вле) П...п...вић а престависе ва лет 1768.*

На спољњој страни олтарске апсиде, у соклу, уграђен је надгробни споменик од белоружичастог мермера на којем пише (2963): *Здје почивает раб Божји Василиј Маркович, поживе ... лет и престависја месеца ... 18...; и супруга јего, поживе лет 34 и прест. 9-ог априла; и син их јего Петар престависја марта 18-г 1797. Вјечна им памјат*.

Овај споменик подигао је за живота парох Василије Марковић а после смрти своје супруге и сина. На споменику је уписано име свештеника Марковића и остављено је празно место да се касније упише месец и година његовог упокојења која почиње са хиљадуосамстотом. Ово значи да је споменик подигнут, вероватно, првих година 19. века, убрзо после упокојења супруге и сина. По уписаном датуму престављења супруге, чије име се не наводи, и сина Петра изгледа да су они умрли исте године, прво син, 18. марта, па супруга 9. априла 1797. Не види се колико је син био стар али, вероватно, је био новорођенче. Отац Василије поживео је после њих још 32 године. Нико се није нашао да на споменику упише датум његове смрти.

Уз зид јужне певнице прислоњен је надгробни споменик са натписом: „Гавра Поповић, парох грабовачки 1802 †1880“. Овај натпис објављен је у четвртој књизи Момировићевој под бројем 6460.

Осим натписа на надгробним споменицима, у баноштарској цркви има и натписа новијег датума који говоре о обнови и приложницима храма.

Крај јужних врата храма са спољне стране на бакарној плочи забележена је 1990. као година обнове храма. Запис гласи: *Црква св. Ђурђица Баноштор обновљена прилозима села и викенд насеља лета 1990. год.* Тада су изведени мањи радови на спољашности храма.

На улазу у црквену порту, на зидној површини при врху портала изведена је икона св. Георгија. У дну иконе је натпис: Прилажу *Станимир и Софија*

Надгробни споменик Павлу Поповићу на зидној огради порте – 18. век

[74] Мита Косовац, *Српска православна митрополија карловачка по подацима од 1905. год.,* Сремски Карловци 1910, 280.

Надгробни споменик баноштарском пароху Василију Марковићу (1790-1829) – на спољњем зиду апсиде

Надгробни споменик Гаври Поповићу пароху грабовачком 1802 - 1880.

Матић из Баноштра 1990. А испод тога је сигнатура иконописца: *Нада Крaкановић Ранковић*. Сликарка је из Черевића.

На двокрилним вратима од кованог гвожђа на истом порталу стоје две табле са натписима. На десном крилу је натпис: *Поклон од Матић Раде и Стане*. А на левом: *Израђено 2000. год. Ж. Милица*. Брачни пар Рада и Стана Матић, рођена Живковић, су из старих баноштарских фамилија које су давале значајне приложнике, црквене дародавце и монахе. Од 1969. године они живе у Аустралији. Станина мати Милица Живковић старала се око постављања ове улазне капије. Рада и Стана су даривали цркви и стојеће свећњаке за приношење свећа, на којима су исковани и њихови иницијали.

Покојни Станимир Матић је из исте фамилије. Његова супруга, покојна Софија, рођена Живковић, из друге је баноштарске фамилије Живковића.

У унутрашњости храма има и других натписа о приложницима. Одмах крај јужних врата, са леве стране од улаза, на кутији са струјомером, стоји натпис: *Светој цркви увели струју 1968. г. Стојан и Мара Стојковић*.

На северном зиду, изнад преграде која одваја „женску“ цркву, у застакљеном раму налази се велики списак са именима приложника који су помогли обнову храма крајем девете деценије двадесетог века. Списак је потписао јереј Петар Ковачевић 1990. године, а сачинио га је тадашњи парохијски благајник Светозар Стојковић. У првој деценији 21. века, у време свештеника Владе Лазића и Зорана Перића, дошло је до још темељније обнове баноштарске цркве. Али о приложницима за ову обнову нема у цркви видљивог трага.

Владика сремски Г. Василије служи свету архијерејску литургију о Ђурђицу 1990. године. Са владикине леве стране свештеник Светозар Јовановић, а други са десне стране свештеник Божидар Шапоња – некадашњи баноштарски пароси

Свештеници у храму Св. Георгија

Најраније забележено име једног православног свештеника који је служио у Баноштру у 16. веку је Богут поп. То стоји у турском дефтеру (пореској књизи) из 1566/7. године. О овоме свештенику, сем имена, ништа више се не зна. Име му се нашло међу именима домаћина 49 православних и 10 муслиманских кућа који су тада вођени као порески обвезници у Баноштру. О храму у којем је служио овај поп Богут ништа се не зна.

Следећи подаци о православим свештеницима у Баноштру потичу из 18. века. Најранији су они који су сачувани у опису и пописима цркава и свештеника Сремске епархије које је спровео архиђакон Вићентије Стефановић 1732/3. и 1733/4. године по налогу митрополита Вићентија Јовановића. Парох у Баноштру 1732. године био је јерej Јован Кирилов, родом из Бачке, који је имао 34 године и двоје деце. То је објавио Димитрије Руварац у својој књизи о Карловачкој митрополији.[75] Када је исти аутор, десетак година касније, објавио оригиналан текст Извештаја Вићентија Стефановића од 15. септембра 1733. до 3. децембра 1734, у њему је опширније и, вероватно, тачније написано о *јерeју Јоану баноштарском.* Тај извештај о баноштарским свештенослужитељима из прве половине 18. века у целини гласи:

> *Јерej Јоан баноштарски,* стар 30 љ., родом из Легена предјела бачког, училсја в Сомбору код њекоего попа Радосава, потом оженившисја рукоположил јего на диаконство пок. Никанор Костајнички а на свјаштенство Никифор славонски, сингелие неимает, се третие љето от нелиже наредил јего у Бано-

[75] Димитрије Руварац, *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века*, Сремски Карловци 1902, 38-39.

штар генерални ексарх Павел, хљебова имат 50, читати может, појати неможет, писати простачки; тајне церковне с формами вједает добрје прежде во кратце что било сложено, пространоеже известие имат преписато њине учит, 40 правил имат на которим поп Јоан дивошки писави, подписал Г. Мит. имја, тако и оно 16 правил прежде сложених имат.

Диакон Авксентиј баноштарски, стар 18 љ., родом од тога мјеста училсја у Бегечу код попа Грује, рукоположил јего на степен диаконства вл. Максим Несторовић, о воскресенију година прошла; доста прилично читает книги, појати самогласно и гдјекое от малих подобиа может, писати слабо. Возрастом мален, таинства церковна с формами вједает онако, како прежде чрез екзарха било предато, последње јеже имает начисто преписато тако и из малога букварца повељена, јоште на изуст сва недокончал. Потребно поидет в школу јоште что постизати, обаче сказует да јест весма убожан, ако би му сја наредило от кога село да му пол прихода идет за прекормление, подобает повељети јему некоснити да поидет.[76]

Док у поменутој Руварчевој књизи стоји да јерej Јован о црквеним тајнама не зна ништа, овде је записано да је јерej Јован учио код некога попа Радосава у Сомбору и да тајне зна добро. Исто тако, док у Руварчевој књизи пише да је јереја Јована зађаконио Нићифор Димитријевић, овде стоји да је то учинио покојни владика Никанор Костајнички. Младом ђакону Авксентију, родом из Баноштра, препоручено је да настави школовање. А пошто је био врло сиромашан (весма убожан) требало би да неко нареди да му пола прихода за исхрану даје село и тада би му се могло заповедити да, не каснећи, пође у школу. Штета што није записано чији син је био овај млади ђакон, родом Баноштарац.

Иако млади, још у фази учења, овде поменути баноштарски свештенослужитељи су били спремни за обављање својих дужности. Баноштарској парохији и данас припадају села Грабово и Свилош а и у прошлости је међу овима постојала блиска веза. Из цитираног извештаја види се да је Грабово у оно време имало свог свештеника, јереја Николаја, старог 40 година, родом из Бачке. Из старе читуље баноштарске породице Поповић види се да је овај грабовачки јерej Николај био први забележени предак ове породице која је током два века дала више свештеника и монаха. Пре досељења у Грабово и он је учио код истог попа Јована у Сомбору. Грабовачкој парохији, како се види из Стефановићевог Извештаја, припадао је и Свилош. У Грабову је било 42 „главе“ (домаћинства) а у Свилошу 20. У Баноштру је било 50 „хлебова“ или домаћинстава. Свилошани су тек били почели да подижу цркву, па престали, а грабовачка је била у трошном стању те је извештач препоручио да поп престане да служи литургију док људи не поправе цркву која само што не падне.[77]

Према подацима из књиге Д. Руварца о Карловачкој митрополији, у Баноштру је 1750. године свештеник био Никола Остојић. У то време Баноштар је имао само 30 православних кућа; епитроп је био Кузман Свирчев, црквени син Живко Милутинов, кнез Јеремија Лазић. Школе и учитеља није било. Епитроп је био на челу црквене општине, црквени син је био тутор, а кнез је био орган народне власти у селу која је била подређена жупанијском чиновништву. До смањења броја православних домова у Баноштру дошло је четрдесетих година 18. века због одсељавања више војничких породица после укидања Подунавске војне границе којој је и Баноштар припадао.

У Руварчевој књизи помињу се као свештеници у Баноштру 1766. године Михајло Андрејев (служио од 10. 04. 1759) и Јован Попов (од 21. 11. 1963).[78] У молби карловачком митрополиту од 9. маја 1758. године Баноштарци су тражили да им се за свештеника постави њихов земљак, ондашњи ђак у Карловцима Михаило Андрејевић. А 21. јуна исте године Петар архиђакон и Јован протођакон поднели су податке о свећоносцу Михаилу Андрејевићу из Баноштра. Ови дописи се чувају у Архиву митрополије.[79] Свештеник Михајло Андрејев или Андрејевић помиње се као свештеник у Баноштру и у молби коју су Баноштарци упутили карловачком митрополиту 1762. године да им за свештеника одреди њиховог ђака Јована Поповића (Попова). О свештенику Михајлу зна се да је био родом из Баноштра и да је као четрнаестогодишњи дечак био манастирски ђак код јеромонаха Авакума Вукми-

[76] *Извештај Виђентија Стефановића, архиђакона од 15. септембра 1733. до 3. децембра 1734.* Архив за историју српске православне карловачке митрополије, Година III. 1913. Сремски Карловци, Српска манастирска штампарија 1913. стр. 28-29.

[77] Исто, 28.

[78] Димитрије Руварац, *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века*, Сремски Карловци 1902, Б 33. и 46.

[79] АСАНУК, ПМ „Б“, кутија 20. инв. број 29 и 28.

ровића у Шишатовцу што је забележено приликом визитације манастира Шишатовца 1753 године.[80] За јеромонаха Авакума Вукмировића је написано и да је имао „брата ожењена Андреу у селу Черевићу".

У шематизму Карловачке митрополије штампаном 1910. године записана су имена свештеника и године њиховог службовања у баноштарској цркви од краја седме деценије 18. века до почетка 20. века. Тај попис, изгледа, није потпун, а према њему, у баноштарској цркви су служили следећи свештеници: Јован Поповић 1769-1780, Михајло Андрон 1769-1776, Нићифор Поповић 1786-1789, јеромонах Арсеније Шишатовачки 1789, Јован Радиновић 1789, Василије Марковић 1790-1829, Адам Милутиновић 1829, 1830. и 1852, Јован Марић 1830-1852, Георгије Јанић 1852, Јован Поповић 1852-1857, Георгије Поповић 1857-1858, Јован Максимовић 1858, јеромонах Венијамин Бароцки 1858, проигуман Димитрије Христифоровић 1859, Никифор Поповић 1860, 1869-1880, јеромонах Митрофан Павловић 1869, Константин Лучић, парох сусечки 1888, 1890. и 1892, јеромонах Венијамин Јеличић 1889-1892, јеромонах Лаза Азуцки 1890-1892, Георгије Максимовић, парох черевићки 1891, јеромонах Герман Милошевић 1893-1897, јеромонах Исидор Спасојевић 1897, јереј Никола Поповић 1897-1898, јеромонах Јустин Којић 1898-1905. и јереј Бранко Цвејић, почев од 1905. године.[81]

У попису је неколико свештеника са презименом Поповић, међу којима и два Никифора или Нићифора, један у 18. а други у 19. веку. Обојица су из исте грабовачко-баноштарске породице Поповић која се у Срем доселила из Бачке. Њихов потомак Нићифор (трећи) Поповић био је у 20. веку појац у баноштарској цркви. Никола Поповић, који је као свештеник служио у Баноштру крајем деведесетих година 19. века, из исте је породице – био је син ранијег баноштарског пароха Никифора Поповића. За остала два Поповића из 19. века, Јована и Георгија не може се са сигурношћу тврдити да ли су пореклом били Баноштарци. По надгробним плочама у порти баноштарске цркве види се да су овде била сахрањена још два свештеника Поповића: Павле, који се преставио 1768. и Гавра, парох грабовачки који се преставио 1880. а био је рођен 1802. године. У старој читуљи баноштарске породице Поповића уписан је и овај свештеник Гаврило.

Двојица баноштарских прота, Матеј и Андрија, који су 1778. даривали сребрне кадионице манастиру Шишатовац[82] у овом списку се не помињу. Али се из списка види да је та година остала непокривена именом свештеника. У Списку клирика који су похађали карловачку Богословију од 1794-1820, објављеном у књизи *Карловачка Богословија (1794-1920)* под бројем 74. и 76. налази се име Георгија Георгијевића са местом боравка у Баноштру који је похађао Богословију у Карловцима од 1801-4.

Прота Никифор II Поповић, парох баноштарски 1860. и 1869-1880.

Јеромонах Венијамин Јеличић, парох баноштарски 1889-1892.

[80] Димитрије Руварац, *Опис фрушкогорских манастира 1753. год.* Ср. Карловци 1903, 145.

[81] Мита Косовац, *Српска православна митрополија карловачка по подацима од 1905. год.* Сремски Карловци, 1910, 280.

[82] Слободан Милеуснић, *Црквено-уметнички предмети манастира Шишатовац*, Манстир Шишатовац – Зборник радова, Београд 1989, 215-222.

и 1804-1805. године. Његова претходна спрема била је учитељска.[83] Не види се да ли је Георгијевић био баноштарски учитељ. У том периоду у Баноштру је службовао свештеник Василије Марковић (1790-1829). У истој књизи у списку клирика од 1875-1920. под бројем 647. налази се име Николе Поповића, пароха који је претходно матурирао као гимназијалац у Сремским Карловцима, а Богословију је похађао од 1886. до 1890. године. Био је парох у Баноштру 1897-1898. године.[84]

Један од знаменитијих свештенослужитеља баноштарских био је млади парох Бранко Цвејић (1882-1951) родом из Чалме. Он је у Баноштар дошао 1905. и остао до 1909. године. Међу својим парохијанима развијао је љубав према црквеном појању, па је набавио и мелодијум као испомоћ у учењу хорског певања. У Баноштру му се 1907. године родио син Жарко који ће постати првак Београдске опере. Поп Бранко је из Баноштра отишао у Руму, али је успомена на њега остала дуго жива. Колико је протојерej Бранко Цвејић, као дугогодишњи професор и диригент, био посвећен црквеном појању, о томе сведочи и *Уџбеник српског народног црквеног појања* који је он написао 1942. године и који се чува као рукопис у Народној библиотеци Србије. У *Енциклопедији православља*, у којој је забележен овај податак, донесена је репродукција насловне стране фототипског издања овог рукописа од 1971. године и једне од страница из ове књиге са потписом: *Србљак, нотама записане службе у част светих Срба, по карловачком напеву,* аутограф Бранка Цвејића, (Београд, Народна библиотека Србије, РМ 31, 1942).[85]

После Бранка Цвејића, једно кратко време, од октобра 1909. до априла 1910. године, у Баноштру је свештеничке дужности обављао претходни баноштарски парох Јустин Којић, а од 1910. па до 1919. служио је јеромонах Гаврил Ковачевић. После њега је дошао парох Богдан Матковић, али је остао само око две године да би 1921. опет децу у Баноштру крштавао Гаврил Ковачевић. Наредне три године од 1922. до 1925. у Баноштру је служио јеромонах Арсеније Јеремић кога накратко замењује черевићки парох Душан Поповић, па Сергије Клаузович, руски емигрант, све док 1926. није дошао калуђер Герасим Мојић и овде остао до 1931. или 1932. године. Монах Герасим је рођен у Раковцу а дошао је из једног села у околини Ђакова у Славонији где је раније био парох. На једној фотографији са ђацима и учитељима испред основне школе у Баноштру направљеној почетком тридесетих година види се у средини слике један старији свештеник. То би могао бити Герасим Мојић. Године 1932. долази из Тузле свешеник Предислав Миливојевић, млад мирски поп, са попадијом Ковом. Они су из Баноштра отишли у Крагујевац. Затим је године 1939. дошао монах Михаило Поповић, син бегечког свештеника Љубише Поповића. Њега су у селу звали поп-Браца. Черевићки поп Душан био му је стриц или брат од стрица. Ови Поповићи су једна грана фамилије Поповића из Баноштра и Грабова која је Српској цркви дала више мирских свештеника, калуђера и црквених појаца у 18, 19. и 20. веку. Попа Брацу су хрватске усташе протерале из Баноштра почетком рата 1941. године.

Први свештеник у Баноштру после другог светског рата био је раванички јеромонах Дамаскин (Душан Петровић, 1913-2005) који је овде, са кратким прекидима, остао до 1954. године. Родом из Бачке Паланке, јеромонахом је постао после десетогодишњег ђаковања у манастиру Врднику. Као дете остао је без родитеља и у манастир је отишао 1929. године после завршене Гимназије у Новом Саду. Заволео је фрушкогорске манастире, Раваницу Врдничку и Крушедол у којима је служио Богу и овим српским светињама и српском имену близу седамдесет година. Отац Дамаскин је заволео и баноштарску парохију. Ипак, с поносом је говорио о родној Бачкој као најправославнијој српској земљи. Указивао је да су Бачвани, за разлику од Сремаца, и у годинама комунистичког безбожништва бринули о својим црквама. У Баноштру је обновио црквени и литургијски живот којег није било током рата због забране рада Српске православне цркве у фашистичкој Независној Држави Хрватској. Изванредног певачког дара, отац Дамаскин је служио у цркви и гласом и срцем. О великим празницима служио је и јутрење и вечерње. На литургији апостол су читала деца основношколског узраста која су, са својим старијима, редовно похађала цркву. За читање апостола нас децу из Доњег краја

[83] Др Никола Гавриловић, *Карловачка Богословија (1794-1920)*, Сремски Карловци 1984, 197.
[84] Исто, 249.
[85] *Енциклопедија православља*, књига трећа, Београд 2002, 2072-3.

припремао је црквени тутор деда Паја Крстић. Баноштар је тада имао изванредне појце: Нићу Поповића и Славка Стојковића, који су појали за јужном певницом. За северном певницом био је појац Славко Матић. Отац Дамаскин се вратио из Баноштра у манастир Врдник, а од 1967. прешао је у Крушедол у којем је стекао и чин архимандрита. У Крушедолу се упокојио 2005. године и сахрањен је у манастирској порти. По дуговечности и преданом служењу у ова два манастира, архимандрит Дамаскин се уврстио међу корифеје фрушкогорског монаштва. У старости, као архимандрит и настојатељ манастира Крушедола, отац Дамаскин увек се интересовао за своје Баноштарце, слао им поздраве и благослов и молио се за њих. Памтио је до краја живота имена прохијана, нарочито својих вршњака и пријатеља.

Архимандрит Дамаскин (Душан Петровић) парох баноштарски 1946-1954.

Оца Дамаскина Раваничког је повремено замењивао јеромонах Дамаскин Паунковић који је остао баноштарски парох и током 1955-6. године. Затим се у наредне две године брзо смењују свештеници: прво Вићентије Јовић, па Тодор Илић. Године 1958. у Баноштар долази свештеник Светозар Јовановић, кога су звали поп Цвеја. Он је овде остао до 1970. године.

Свештеник Светозар Јовановић рођен је у Белегишу 1931. године. Завршио је вишу гимназију у Земуну 1949. године, а 1952. отишао је у манастир Раваницу где је учио богословију. За ђакона је рукоположен 1955. Касније је завршио и Карловачку богословију. Пре Баноштра поп Цвеја је службовао у Попинцима и Прхову, а после у Чортановцима, Попинцима и Бешки. Пред пензију 1994. године постао је протојерej. Био је ожењен Славицом Кечић, званом Таца, из Крчедина. У овом месту је и живео по одласку у пензију. Био је тих, смеран човек, али активан и вредан свештеник, кога су парохијани у Баноштру волели и поштовали. У његово време практикована су окупљања парохијана у парохијском дому о чему сведоче и сећања и фотографије.

После поп-Цвеје свештеник у Баноштру једне године био је Божидар Шапоња, а од 1972. до 1977. Максимилијан Зељајић, родом из Нерадина. Син овог свештеника Ђорђе Зељајић је такође био богослов, долазио је у баноштарски храм и оставио је више записа на богослужбеним књигама. Крајем 1977. године за свештеника у Баноштар поново долази Божидар Шапоња и остаје овде четири године. Имао је још малу децу, сам је обрађивао црквену земљу и тако је издржавао породицу. Њега на кратко замењују јеромонах Нестор Пандура (1982) и јерej Остоја Пејаковић (1983). А од године 1984. до 1989. свештеник у Баноштру је био високообразовани јеромонах са дипломом професора светске књижевности, Миливој Недељковић. Он је одавде отишао у свој сомборски завичај. Тамо је, и његовим залагањем, подигнут један манастир крај Сомбора. Упокојио се у првој деценији 21. века. Наредне две године Баноштар није имао свог свештеника, него је черевићки парох Лазо Пајић служио и у храму Св. Георгија. И баш у његово време започиње оправка и обнова храма о чему је остао запис крај улазних врата у храм. Од године 1991. до 1998. у Баноштру је служио млади јерej Петар Ковачевић, родом из Трпиње. После његовог премештаја за духовника у манастир Беочин, наредних пет година, баноштарски парох је протонамесник Милош Илић, родом из околине Смедерева. Протонамесник Владо Лазић, родом из Босне, био је парох у Баноштру од 2003. до 2007. године и у том времену извођени су темељнији радови на обнови храма Св. Георгија. Отац Владо, који се бави и иконописањем, отишао је из Баноштра у Прибој. Радови на обнови храма су настављени и после доласка младог јереја Зорана Перића 2007. године, коме је ово прва парохија. Јерej Зоран, рођен у Новом Саду, завршио је Богословију у Сремским Карловцима, а свештеничку праксу усавршавао је у Успенској цркви у Новом Саду.

Свештеници у Баноштру су се често мењали и нису остајали дуго. Може се претпоставити да је то због тога што је Баноштар мала и сиромашна парохија и што су свештеници трпели оскудицу па

Рада и Стана Матић са стрицом Павлом (свештеномонахом Никодимом) испред храма Светога кнеза Лазара у Бирмингему

су одлазили на боља места кад би им се указала прилика. То није било добро за црквени живот у селу. Ипак, Црква у Баноштру уживала је благодатну пажњу и заштиту архијереја Српске православне цркве. Њихова имена помињу се на споменицима у самом храму Св. Георгија и у другим изворима. Велика зидна слика у виду иконе, која је веома оштећена, носи име Светога Саве. Међу натписима и записима у храму, и у другим изворима за историју храма и парохије, а који су поменути у овој књизи, забележена су имена: Стефана Метохијца, митрополита сремског и бачког († 1709) Атанасија Љубојевића, митрополита карловачко-зринопољског (1698-1712) Данила Љуботине, епископа карловачко-сењско-приморског (1713-1739) Викентија Јовановића, митрополита карловачког (1731-1737) Никанора Димитријевића, епископа костајничко-зринопољског (1716-1728) Никифора Стефановића, епископа пакрачког (1721-1743) Максима Несторовића, епископа вршачког (1728-1738) Арсенија IV Јовановића Шакабенте, патријарха српског (1725-1748) Павла Ненадовића, митрополита карловачког (1749-1768) Јована Ђорђевића, митрополита карловачког (1769-1773) Викентија Јовановића Видака, митрополита карловачког (1774-1780) Мојсеја Путника, митрополита карловачког (1781-1790) Стефана Стратимировића, митрополита карловачког (1790-1836) Георгија Бранковића, патријарха српског (1890-1907) Макарија Ђорђевића, епископа сремског (1855-1917) Никанора Иличића, епископа бачког (1955-1986).

Тридесетих година 20. века Баноштарска парохија дала је Српској православној цркви два монаха о којима је, после другог светског рата, у селу мало ко нешто знао или их помињао. Они нису као свештеници служили у баноштарској цркви, али су као дечаци, овде одрасли, у храму Светог Георгија примили доживљај православља и стекли прве појмове богопознања. О првом од ових монаха, оцу Мини, у Летопису манастира Радовашница (1940) налазе се ови подаци:

> ЈЕРОМОНАХ МИНА (Момчило Јеремић), рођен 19-IV-1909, у селу Баноштру, у Срему, од оца Радивоја, ратара, и матере Маре. Свршио пет разреда основне школе, четири разреда ниже трговачке школе у Новом Саду 1924 и Монашку школу у ман. Раковица 1928. Као искушеник ман. Благовештења постријжен је 19-VIII-1932. По благослову блаженог епископа жичког Господина Јеврема, постриг извршио архимандрит Митрофан (Иванчевић) старешина овог манастира. По добивеном канонском отпусту 7-V-1935 год. примљен у шабачко-ваљевску епархију и упућен у братство манастира Троноше. У чин јерођаконски, 16. јула 1935, у лозничкој цркви, а у чин јеромонашки, 17 јула исте године, у шабачкој цркви рукоположио га Епископ Господин д-р Симеон, и поставио га за намесника ман. Троноше, одакле

Старо православно гробље у Баноштру

је премештен 17-X-1935 за намесника Боговађе. Премештен по потреби службе и 4. децембра 1937 постављен за старешину манастира Радовашнице.[86]

Отац Мина припадао је равногорском покрету Драже Михаиловића[87] и као интендант четничке болнице бринуо се о исхрани рањених и болесних. Живот на овом свету му је окончан током рата у непознатим околностима.

Отац Никодим други је православни монах рођен у Баноштру 1919. као четврти син Радивоја и Љубице Матић и на крштењу је добио име Павле. Закалуђерио се уочи рата. Био је најмлађи српски иконописац, школовани уметник. Вероватно је похађао и Монашку школу у манастиру Раковици. Почетком рата отеран је из Панчева у логор у Немачкој. Потом су га заробили Енглези. Био је у кругу Срба око краља Петра у Лондону. Служио је као православни свештеник у цркви у Кардифу. Сарађивао је у црквеној периодици у Енглеској. Радио је иконе за више цркава. Умро је од срчаног удара у пролеће 1999. године, баш у дане када је почело свакодневно и дуготрајно бомбардовање Србије. Земља је била под санкцијама и међународни саобраћај обустављен. Због тога му није могла бити испуњена жеља да буде пренесен у отаџбину и да почива на старом баноштарском гробљу. Ни многобројни Баноштарци, пострадали на стратиштима и бојиштима у 20. веку, нису сахрањени на овом гробљу. Некима од њих родбина је овде, ипак, подигла надгробне споменике. То је знак, понекад и једини, да су ти људи постојали. За будуће генерације, ови споменици су скрили трагичну истину да се не зна гроба онима чија су имена и слике на њима. Једино на споменику Николи Свирчевићу (1918-1942) који су подигле мати и сестре, то је казано урезаним дистихом:

Овде пише име моје / ал не лежи тело моје.

У храму Светог Георгија на празник Усековања молитвено се помињу имена страдалих Баноштараца у другом светском рату.

---

[86] *Манастир Радовашница – Летопис*, сепарат из дела Атанасија М. Поповића *Поменик Шабачко-ваљевске епархије*, Београд 1940, 9-10.

[87] Душан Трбојевић, *Церско-мајевичка група корпуса пуковника Драгослава Рачића,* Крагујевац 2001, 54, 123, 125.

При освећењу славског колача о Ђурђицу у храму св. Георгија: Љубица Поповић, Јула Радошевић, Влада Оданић из Турије, Милица Силбашки, Никола Милановић, Љубица Стојковић, Марко Урошевић, Драга Ракић, Лепа Аћимовић, Јова Силбашки, Јелица Јеремић, Љубица Пантелинац и Јованка Чарлић из Черевића

2. део

ПАРОХИЈА ВАРОШКА И СЕОСКА

Тополе на месту некадашњег пристаништа за путничке бродове

У историји је увек нешто било пре и нешто после нечега. И често се не може добро разумети оно што је било пре ако се нема у виду оно после и обрнуто. А и време може да иде од садашњега ка прошлом, од последица ка узроцима, од следећега претходном. Поглед у будућност могућ је само са становшта прошлости и садашњости. Садашњост је онај главни моменат или догађај који се осветљава, од којег се креће у оба смера и који, опет, све сажима. Садашњост не значи тренутачност и не мора бити уско временски ограничена. Садашњост као главни ДОГАЂАЈ, може се појмити и као знак или симбол вечности.

Догађај којим се бави ова књига, то је подизање и живо трајање православног храма Св. Георгија у Баноштру. Тек потом успостављају се везе са раздобљима хришћанске ере која су претходила овом догађају. У трагању за сликом Баноштра могло се ићи онолико далеко колико досадашња истраживања, извори, литература и лична имагинација дозвољавају. Требало је суочити се са две хиљаде година колико-толико познате историје овог места којем се не зна почетак. Треба, међутим, имати на уму јеванђелску истину да у почетку беше Логос, Слово, Реч, Смисао. То значи да у свему, па и у осветљавању живота једне парохије и једног насеља, треба тражити ред и смисао, словесност, односно праву реч и Духом Светим надахнуту мисао. Од словесног (логосног) успостављања веза међу историјским чињеницама зависи животворност приказивања.

Баноштар је више пута у прошлости мењао статус: био је римска и угарска тврђава или град – civitas, турска паланка, граничарска насеобина Подунавске војне крајине у Аустрији, па коморско место и спахијски посед. Био је варош па село, био је самостална општина у првој Југославији и месна заједница у другој Југославији и у Србији. У њему је вековима живела мала скупина или сабор српскога рода. Ово српско становништво чинило је Баноштарску парохију у саставу Епархије сремске. Парохија или црквена општина је најмања црквено-управна област којом управља парох и која има бар један црквени храм. То је основни облик окупљања верника или православних породица око свештеника – пароха, који се стара о духовном животу и потребама људи у својој парохији. Реч парохија је пореклом грчка (παροικία) са значењем „туђина". Ранохришћанске општине су саме себе називале изразом парохија сматрајући се странцима у овоме свету. Већ тиме је био наглашен небоземни карактер Цркве и самобитност њене организације која није подложна другим организационим облицима људског друштва. Постоји и друго тумачење, односно схватање, такође прихватљиво, на које нам је указао академик проф. др Димитрије М. Калезић. Грчке речи παρα (поред, мимо, са стране) и οικία (кућа) дале си значење: кућа поред пута. То је „станица" на путу, и прузи, за вечност. Јер, Црква је ту и овде, сад, али – са оријентацијом на (у) вечност.

Епископална Православна црква је живи богочовечански организам, а парохија је један такав организам у малом. Свети преподобни отац Јустин Ћелијски говорио је да је Црква, као свештено сабрање у телу Господа Исуса Христа, једина непролазна реалност у овом пролазном свету. Овај чувени српски теолог и философ, професор универзитета др Јустин Поповић, учио је да су Црква и Бог једина истинска реалност, а човек само утолико уколико оваплоти у себи Бога Логоса, уколико се

ологоси, односно, обожи. Српски језик има израз побожан човек, што буквално значи човек по Богу. То је онај који има Христов Лик као идеал достојан човека јер човек је Богом одабран за оваплоћење Сина Његовог. Човека нема без Бога. Човек без Бога у себи само је потчовек или нечовек, каже св. Јустин Ћелијски. Проповедајући смрт Бога, болесни умови били су осудили и човека на смрт. Црква је та која, као свевремени богочовечански организам, омогућује опстајање човека и његово спасење, а не ни држава, непостојана и променљива, не ни политичке партије ни разна удружења или верске секте. Зато је Црква у Баноштру тема овога рада.

У писаним историјским изворима сачуван је податак да је Баноштар у 16. веку имао православног попа чије је име било Богут. Ако је место имало пароха, онда је имало и парохију. То не значи да парохија није постојала и раније. У турском дефтеру од 1566/7. године, у којем је поменуто ово име баноштарског свештеника, пише и да је Баноштар плаћао тапијску таксу на земљиште цркве. Било је то десет година после обнављања Пећке патријаршије у време великог везира Мехмед-паше Соколовића и његовог брата српског патријарха Макарија Соколовића. Патријаршија је била духовна домовина која је остала народу после пропасти средњовековне српске државе, а обухватала је велика пространства на којима су Срби живели у две империје, Османској и Хабзбуршкој, и у Млетачкој Републици. Границе Пећке патријаршије ишле су од Скадра до изнад Задра, Карловца, Загреба, па до изнад Балатона (Блатног језера) Острогона и Будима, на северу. На истоку, граница је ишла од Великог Варадина и Јенопоља до близу Видина и Софије, обухватајући Самоков, а на југу: Разлог, Штип, Скопље, Тетово и Призрен. Пећка патријаршија се на југу граничила са Охридском архиепископијом, а на истоку са Цариградском патријаршијом. На том широком подручју православни Срби су, живећи уз људе других вера и других народности, били потчињени, па и тлачени од туђинских власти, а слободни само у Српској цркви.

Прво поглавље другог дела књиге обухвата време од непуна два века турске владавине Сремом (16. и 17. век) и носи назив Од Цара Јована Ненада до деспота Георгија II – грофа Ђорђа Бранковића*. Овим именима обележени су догађаји који су се збили на почетку и на крају овог периода. Били су то покушаји обнове српске државе, војничким и дипломатским путем. Оба пута, Баноштар је имао учешћа у овим догађајима. При крају тога раздобља подигнута је и баноштарска црква Св. Георгија.*

Друго поглавље, названо Од патријарха Арсенија III Чарнојевића до патријарха Георгија Бранковића*, обухвата време од последње деценије 17. до почетка 20. века. Живећи у туђинској држави, верно служећи ћесару, Срби су били организовани као посебно друштво путем Српске православне цркве која је по језику била народна, односно словенска, а по обреду Источна или грчка. Живот у Српској цркви главно је обележје њиховог трајања у Хабзбуршком царству. Срби по роду и језику, а римокатолици по вероисповести, били су део Западне, латинске цркве (и по обреду и по богослужбеном језику) и због тога је мање долазило до изражаја њихово учествовање у животу српског друштва у овој држави, а нарочито је оно било запостављано у каснијем приказивању српске прошлости, што је велика штета. Они су касније, почев од друге половине 19. века, а нарочито у 20. веку били изложени похрваћивању.*

Век борбе српског народа за право на независну државу, за слободу и правду, обрађен је у поглављу Од краља Петра I до Слободана Милошевића*. Овај век је обележен великим ратовима и жртвама којима је и Баноштар принео свој део. Народ је прошао голготу, али му је остало светолазаревско косовско завештање, нада и вера у васкрсење. У одељцима:* Хроника основне школе у Баноштру, Казивања старих Баноштараца и Старе баноштарске фамилије *учињен је покушај да се овековечи што више ликова и имена људи који су овде живели и живе. Њихово помињање има молитвени смисао. Нека им Господ свима подари мира и спокоја на овом и на оном свету.*

ОД ЦАРА ЈОВАНА НЕНАДА ДО ДЕСПОТА ГЕОРГИЈА II – ГРОФА ЂОРЂА БРАНКОВИЋА

Треба више слушати Бога него људе.
Свети Сава Ердељски (Митрополит Сава Бранковић)

Подизање православног храма Св. Георгија у Баноштру године 1682. догодило се у време када је Срем још био под влашћу Османског царства. А та је власт овде трајала око 170 година, од треће деценије 16. до претпоследње деценије 17. века. Да би се осветлио сам догађај подизања храма, потребно је сагледати живот српског народа у Срему у времену које је непосредно претходило томе чину и прилике које су га омогућиле.

Баноштар је пре пада под Турке био војно утврђење у одбрамбеном појасу Краљевине Угарске. Године 1521. Турци Османлије су освојили Београд и продрли у Срем. Том приликом освојили су и разорли градове: Беркасово, Митровицу, Купиник, Барич, Земун, Сланкамен, Карловце, Черевић. Баноштар се не помиње, али није вероватно да су га Турци овом приликом заобишли, уколико он и раније није био разаран. После тог наглог продора, они су се повукли из Срема и однели материјал од разрушених градова и цркава да би њиме утврдили Београд. Већ 1526. Турци су поново продрли у Срем, да би овде остали скоро два века. Може се рећи да 16. и 17. век представљају турско доба у историји Срема.

Баноштар и Черевић су се предали Турцима 28. јула 1526. године, само дан пре окончања битке за Петроварадин која је, и поред вишедневне јуначке одбране, завршена победом Турака 29. јула. Одбраном Петроварадина командовао је Ђорђе Алапић. Турци су исте године наставили продор према северу и добили су битку код Мохача која је означила пропаст Угарске. Мохачка битка је била кобна за Угарску као и косовска битка за Србију. Али, док је српски кнез Лазар, после усековања главе му, просијао своме народу као светац и утемељивач косовског завештања, угарски краљ Лудовик (Лајош) II, после одсудне битке, удавио се у мочвари и оставио је неславан траг у историји. Све до 1541. године, када су Турци освојили и трајно запосели Будим, и до њихове победе код Сигета 1566. године, којом приликом је умро славни султан Сулејман Величанствени, хришћани разних народности су на разне начине и у различитим покретима бранили Угарску од некрста. Ове четири ратне деценије обележене су именима српских војсковођа и бораца као што су били цар Јован Ненад и његов капетан Челник Радослав или „од Сријема Рајко“, српски деспот Стеван Бериславић, Павле Бакић, са својом браћом, свети Стефан Штиљановић, Радич Божић, Марко Јакшић, Петар Петровић и други.

Баноштар у српском царству Јована Ненада

Да ли то што се 1526. године Баноштар предао Турцима без борбе значи да су посада и становништво преживели и остали у овом месту? И у већим градовима, као што су Печуј и Будим, староседеоци су се добровољно предавали Турцима да би остали на својим поседима. А да би били ослобођени пореза, они су ступали у турску службу и држали поседнуте градове. Могуће је да су се неки Баноштарци, после предаје тврђаве Турцима, привремено склонили у Бачку. Турци су незаустављиво напредовали десном обалом Дунава и ушли су у Будим без борбе, јер престоницу није имао ко да брани. Од Будима су се враћали кроз Бачку.

Ускоро се показало да је у народу још било воље за отпором и то највише међу Србима који су, како пише историчар Алекса Ивић, и по броју душа и по организованости и по способности својих поглавица били јак фактор у Угарској.[87] Појавила се до тада непозната личност – Цар Јован Ненад, прозван Црни Човек. Он је повео Србе у борбу против Турака. „Цар Јован је свакако најзагонетнија личност наше прошлости“ – овим речима историчар Душан Ј. Поповић започиње казивање о Цару Јовану Ненаду за кога исти писац још каже да је то била „најјача фигура наше прошлости тога доба“.[88] Јован Ненад је узео титулу цар јер је хтео да подигне Српско царство. Ова титула је остала саставни део његовог имена (зато се овде пише великим словом) а тако су га звали и претенденти на угарски престо Фердинанд Хабзбуршки и Јован Запоља. Цар Јован, изванредно способан ратник, кренуо је са војском коју је окупио на североистоку српског етничког простора, у Поморишју, у околини Липове, и зачас је очистио од Турака Банат и Бачку. Јаку борбу са Турцима имао је у околини града Бача. Потом је прешао у Срем и освојио од Турака две сремске тврђаве, Баноштар и Черевић, са околним местима, те поставио у њих српску посаду. Тако су се крајем 1526. године, Баноштар и Черевић изненада обрели у „Српском царству“ – српској слободи! Нема сумње да је и сам Цар Јован Ненад боравио у овим местима. У његовој војсци свакако је било и Сремаца, а Срби су му пристизали са свих страна из земаља под Турцима. Може се замислити колико је веома побожни Цар Јован у својим ноћним молитвама благодарио Богу кад је ступио на тло „сремског острва“ које је желео да ослободи „из паганских руку“. А тек какво је морало бити одушевљење у Православној баноштарској парохији која је дочекала „српског цара“. Цар Јован је желео да настави освајање сремских градова али није имао топова, а српски деспот Стеван Бранковић није хтео да му их да.

Седиште Јовановог Српског царства било је у Суботици. По местима у Банату и у Бачкој Цар Јован је за старешине постављао своје људе. Није дозвољавао мађарским племићима да се враћају на своја имања тврдећи да они нису у стању да бране земљу од Турака. А била му је потребна и храна са њихових имања за његову војску. Уредно је плаћао своје војнике и имао је подршку пре свега у простом народу. Српски племићи и великаши, нарочито они знатнији као деспот Стеван Бериславић, Марко Јакшић, браћа Бакићи, Радич Божић и Петар Петровић, држали су се према њему хладно па и непријатељски. Историчар Алекса Ивић овако оцењује улогу Цара Јована:

> Мада Срби магнати нису хтели да се солидаришу са радом цара Јована, он је у свом раду био представник српског народа и тадашњих српских идеја и у ширем значењу тих речи. У његовом табору мисао о потпуном ослобођењу српских земаља није силазила с дневног реда. У борбу око угарског престола између Запоље и Фердинанда увучен је додуше и цар Јован, али је он сматрао ову борбу као споредни посао, а борбу против Турака и ослобођење балканских држава као свој главни задатак.[89]

---

87 Алекса Ивић, *Историја Срба у Војводини*, Нови Сад 1929, 67.

88 *Војводина I. Од најстаријих времена до велике сеобе,* Нови Сад 1939, 189-204.

89 Алекса Ивић, *Историја Срба у Војводини*, Нови Сад 1929. 71.

О ратовању Цара Јована Ненада има доста података у мемоарима његовог савременика Ђорђа Сремца[90] (родом из Сремске Каменице) затим у преписци аустријског надвојводе Фердинанда Хабзбуршког, који се прогласио за угарског краља, и у других историјских личности онога доба. О његовом пореклу и ранијем животу, међутим, нема ништа поуздано у српским историјским изворима. Сам је тврдио, према сведочењу савременика, да је потомак српских деспота а, по другој верзији, да води порекло од цариградских царева. По Ђорђу Сремцу, био је пореклом из Поморишја, од Липове. То је крај у којем је уточиште нашао и Димитрије Мрњавчевић, брат Краљевића Марка, а син краља Вукашина. Он је овде постао кастелан града Вилагоша. Док Ђорђе Сремац, Запољин присталица и пратилац, у својим мемоарима каже да се Јован називао царем Срба, енглески посланик Валоп је забележио да се звао „царем (императором) Цариграда". Енглески посланик још каже да је Јован Ненад мислио о себи да је пророк кога је Бог послао „да Турке казни и да их из Грчке протера". Посланик каже: из Грчке, а не каже: из Србије. Енглези као да су журили да забораве српско краљевство и царство.

У сукобу око престола између Јована Запоље и Фердинанада Хабзбуршког, који су се обојица били крунисали за угарског краља, Цар Јован је стао прво на страну ердељског војводе Запоље. И сам је у борбу био кренуо из Ердеља. Осим тога, Запоља је био словенског рода. Ђорђе Сремац пише да је овај „по народности био од босанских Словена из села Запоља".[91] Али, ласкава обећања и богати поклони аустријског надвојводе а потоњег угарског краља Фердинанда, које је Цар Јован примио из вештих руку његових преговарача, утицали су да он пређе на другу страну. Историчар А. Ивић мисли да је Цар Јован то учинио јер је веровао да ће му Фердинанд бити од веће помоћи у борби против Турака него Запоља. То је, међутим, ослабило његов положај. Сада га више нису нападале само Фердинандове присталице као што је био Валентин Терек, суботички властелин који је изгубио битку са Царем Јованом, него су почели да га нападају и Запољини људи. Када је чуо да ће га, са те стране, напасти бискуп Имре Цибак и војвода Петар Перењи, цар Јован је војводи послао свога посланика са питањем: „Зашто је твоја велможност скупила толико војске против нас Трачана? Зар нисмо и ми хришћани? Боље би нам било да се сложимо и да ослободимо Сремско острво из паганских руку". Овако пише Ђорђе Сремац који је Србе добро познавао и ценио. Он их је звао Трачанима и овако је упозоравао Перењијеве људе да их не нападају:

> О ви будале, мислите о себи као да сте лавови, о сатрће вас они Трачани. Зар не знате да ја пишем њихове молбе? И ја сам из њих разумео какве војнике има онај Црни човек, јер већ има под собом палатина и ризничара, војводу Суботу. И зар нисте чули да је надвладао Валентина Терека? Зар нисте чули да је лишио главе велеможног Ладислава Чакија и да је читаву његову чету оборио на земљу? И твој господар Петар Перењи, већ је кривоклетник те неверан и несталан према краљу Јовану, јер (мислиш) да ми не знамо да сте били код краља Фердинанда и да сте издали краља Јована".[92]

Сем што је био римокатолички свештеник, дворски каноник и пратилац краљева, о овом Ђорђу Сремцу из Сремске Каменице, чији је отац био гостионичар, не зна се много, па ни које је био народности. Знао је и мађарски и српски језик, а књига му је написана на не баш савршеном латинском – језику комуникације у ондашњој Угарској.

О преласку православног Цара Јована на страну аустријску, преговоре су водила двојица римокатолика: у име цара Јована фрањевац из Илока Фабијан Литерат, а у име Фердинанда племић Јован Хоберданец од Залатнока. Кад је Запоља сазнао да је Цар Јован Ненад прешао Фердинанду, заплакао је. Цар Срба, о коме су записали да је био човек од врлина, није био и најбољи дипломата, па је свом великом противнику Валентину Тереку одмах јавио да њихово непријатељство престаје, јер су сада обојица присталице Фердинандове. А Терек је своме човеку на то рекао: „Добро је; сада ће умрети од моје руке". Тако је и било. Али пре тога, Фердинанд је успео преко Валентина Хоберданеца да приволи српске војнике, главаре и народ да се закуну да ће у случају погибије Цара Јована остати верни

[90] Ђорђе Сремац, *Посланица о пропасти Угарског Краљевства*, Београд 1987.
[91] Исто, 90.
[92] Исто, 97-7.

„нашем природном и милостивом господару Фердинанду“. Фердинанд Хабзбуршки је знао шта ће се догодити и осигурао се.

Отимање два претендента на угарски престо око Јована Ненада није било безразложно: по војној снази својих трупа (десет до петнаест хиљада војника) он није заостајао ни за Фердинандом ни за Запољом. Сваки губитак људства брзо је попуњавао јер су му Срби хрлили из крајева под Турцима. Али, упавши у маказе између Запоље и Фердинанда, Цар Јован није могао даље да самостално води своју акцију. Када је Фердинанд кренуо војску на Угарску, којом је господарио Запоља, Јован Ненад је, на Фердинандов позив и уз упозорење да се чува јер му спремају смрт, пошао да овога дочека у Будиму. На томе путу, у Сегедину, на своме терену, био је смртно рањен из заседе док је шетао улицом у обичном кућном оделу („гримизном и пурпурно-павом“, како пише Ђорђе Сремац) без панцира и оклопа. Однесоше га у склониште у село Торњош крај Суботице. То буде јављено Валентину Тереку, који је у међувремену био прешао на Запољину страну. Овај брзо стигне у Торњош и одсече главу Цару Јовану. Погибија Цара Јована прослављана је међу Запољиним присталицама звоњавом црквених звона, благодарењем у црквама и пуцањем из топова. Глава Јованова однесена је Запољи у Будим где јој је приређено сурово ружење пре но што је бачена у Дунав. Ђорђе Сремац дао је веома живописан опис погибије и посебно церемоније са главом Јована Ненада.

Део српског народа из Бачке прешао је тада у Срем са Радославом Челником, највишим заповедником у војсци Јована Ненада. Али крај у којем је цар Јован ратовао и владао, задржао је српски карактер. Јован је био одлучан у ставу да су само Срби способни да од Турака бране ове крајеве. Историчари, и Алекса Ивић и Душан Ј. Поповић, сматрају да је заслуга цара Јована у томе што је ударио основ каснијем посебном привилегијалном положају Срба у Угарској, односно у Аустрији. То њихово мишљење је било више израз потреба политичког тренутка када је у Југославији оживљавана идеја о Војводини, него дубље промишљање о улози Јована Ненада. Цар Јован је бесумње допринео афирмацији Срба, њиховом опстанку и слави српскога имена у стародревним српским крајевима Угарске. Његови шајкаши су после његове смрти успели да на Дунаву код Будима пробију турску блокаду и стигну до Коморана. Тамо су се утврдили и увећали. Служили су верно Хабзбурговцима кроз векове. Али циљ Јована Ненада није била Војводина у Угарској или Аустрији него српско царство. Врли јунак није изгубио главу ни на мегдану а ни у бици, него је мучки убијен тек пошто је потпао под заштиту краља Фердинанда. Било је то типично политичко убиство које је ишло у рачун и једном и другом краљу, јер је њиме политички и војно маргинализована улога Срба. Ипак, мучко убиство Цара Јована и усековање главе дају овој личности иконографски ореол страдалника и праведника. Он је својом жртвом послужио својој идеји.

Само зато што му се тачно не зна порекло, цар Јован Ненад је као историјска личност омаловажаван у српској култури и историји. О њему је, поводећи се за хроничарем грофом Ђорђем Бранковићем и за мађарским историчарима, са потцењивањем писао већ Јован Рајић у својој *Историји* назвавши га славољубивим лажљивцем, односно нелегалним претендентом на престо српских деспота. Рајић је, на основу мишљења грофа Ђорђа Бранковића, указао да је Јован био црногорског порекла и да је потицао из фамилије Ангелине Бранковић, супруге деспота Стефана Бранковића. Ако је тачно оно што је запазио енглески посланик да је Јован говрио о своме царском пореклу, и што је о деспотским претензијама Јовановим и тамном пореклу писао Јован Рајић, могло би се све то доводити у везу са тајанственом повести о слепом Гргуру Бранковићу и његовој жени која је, по Рајићу, била грчка принцеза из Епира, Теодора Кантакузина. По грофу Ђорђу Бранковићу и Рајићу, Змај Огњени Вук, први Србин који је од угарског краља примио титулу српског деспота, није био ни ванбрачни ни једини син слепог Гргура Бранковића (који је као монах умро у Хиландару) како то званична историја данас тврди, него је Гргур имао још два сина: Лазара и Григорија.[93] Немајући изворних историјских доказа о њима, историчари су прогласили њихово непостојање.

[93] Јован Рајић, *История...Сербовъ*..., четврта књига, Беч 1795. фототипско издање: Историја словенских народа, Нови Сад 2002. 4-14.

Легендарности Јована Ненада допринео је и опис његовог физичког изгледа и моралног лика. Алекса Ивић овако пише о њему:

> Црномањаст, орловског носа, средњег раста, витког стаса, оштрог ума, љубазан, слаткоречив и убедљив, енергичан, неуморан, врло моралан и побожан. Ноћу је два сата спавао, а трећи сат се молио Богу тако да је трећину ноћи проводио у молитви. На телу је имао једну црну пругу у ширини једног прста, која је почињала код десне слепоочнице и ишла у правој линији све до стопала десне ноге. Та црна пруга је појачавала у очима савременика тајанственост његове личности. Овај човек је причао људима да се зове Јован Ненад и да га је Бог послао с неба да ослободи народ од Турака.[94]

Споменик Цару Јовану Ненаду у Суботици Рад Петра Палавичинија – обновио Сава Халугин

Предан православној вери до мистичног заноса, Црни Човек је успешно ширио око себе веру и наду у могуће спасење. По мађарском историчару Иштванфију, Цар Јован Ненад је имао сјајну управу и послугу. „Понашао се као владар, имао је телесну гарду, даривао је племство поседима“. Имао је добре сараднике. Генерални капетан је био Радослав Челник, а војвода Субота Врлић му је био палатин (заменик цара) и ризничар (благајник). Дипломатску службу за Цара Јована обављали су илочки фратар Фабијан Литерат и Ирижанин Јован Долић. Иако записи савременика и историчара дочаравају романескну причу о цару Јовану, у српској књижевности није написана епопеја о овом делу српске историје у којој је Јован Ненад био главни али не и једини изванредни јунак. Његов саборац Радослав Челник, који га је надживео, ушао је у народну песму као „од Сријема Рајко“ или „Рајко војвода“ можда баш зато што је поживео дуже и што је наставио да дели несрећу са српским народом у Срему под Турцима и после пропасти Јовановог подвига. Романтичарска трагедија у стиховима *Цар Јован* Мите Поповића, објављена 1891, дала је бледу слику оног времена и личности.[95]

Детаљ о Баноштру и Черевићу, који су се нашли у српском царству Јована Ненада, потврђује да су житељи ових места у Краљевини Угарској били православни Срби. Природно је да је цар Јован ишао онима који су га радо дочекали и пружили му подршку. Између предаје Турцима у лето и освајања Цара Јована у јесен исте године није могло доћи до промене становништва у овим местима. Могуће да су неки и били пребегли у Бачку, али су се онда вратили са Царем Јованом и могли су да му буду од велике помоћи. Свакако да је и географски положај ових места, Баноштра и Черевића, утицао да надарени војник, какав је био Јован Ненад, баш овде пређе Дунав. Баноштар и Черевић налазе се између два велика војна утврђења на Дунаву: Петроварадина и Илока. Били су погодни као полазиште за ширење војних операција. И раније и касније служили су као врата кроз која су пролазиле војске и покрети народа. Из Баноштра се најкраћим путем из Подунавља стизало у Митровицу и на обалу Саве, а одатле је пут водио у јужне српске земље. Са висова око Баноштра цар Јован Ненад је могао угледати обрисе планинских врхова и градова у Србији и Босни. После погибије Јована Ненада 26. јула 1527. године, Турци су опет ушли у Баноштар и Черевић. Али ту није био и крај ђудљивим догађајима у Срему у првој половини 16. века.

---

[94] Алекса Ивић, 68.

[95] Мита Поповић, *Цар Јован. Хисторијска трагедија у пет чинова*, Летопис Матице српске, 167, 22-53, 168, 80-127.

Промена царства у Срему и у другим јужним областима Угарске Краљевине није одмах значила крај немира и ратова у овим крајевима. Као после великог земљотреса, тло се смиривало још много година. Удова деспота Јована Бранковића, са својим малолетним сином из другог брака Стеваном Бериславићем, није дочекала продор Турака у Срем 1521. године у престоном граду Купинику, него је побегла у Славонију на посед Бериславића. Ова деспотица Јелена била је из чувене српске породице Јакшића чија је рођена сестра Ана, удата за литванског великаша Василија Глинског, била баба по мајци руског цара Ивана Грозног. Име овог цара треба разумевати као Иван Силни, попут имена Душан Силни. У руском језику глагол *грозить* значи претити, угрожавати. Мајка Ивана Грозног такође се звала Јелена као и њена тетка, српска деспотица. Пошто су се Турци брзо повукли из Срема, деспотска породица се вратила 1522. и затекла разорене градове: Купиник, Земун, Барич, Митровицу, Сланкамен, Беркасово, Карловце, Каменицу, Петровардин, Черевић, Илок. Биле су узалудне четворогодишње молбе деспота Стевана краљу Лајошу II да пошаље помоћ за обнову градова и утврђења – државна каса била је празна. Краљ и угарски великаши нису се спремали за рат. Када је 1526. пао Петроварадин и остала места у Срему и Подунављу, млади деспот Стеван је био у Пожеги са краљевим налогом да штити Славонију. Није подржао покрет Јована Ненада, али и он је преговарао са Фердинандом, добио многа обећања и, као и Јован Ненад, у лето 1527. кренуо је ка Будиму да дочека будућег угарског краља чијем крунисању је и присуствовао. Међутим, како ни тада није добијао тражени новац за одбрану, он почетком 1529. године повуче своју војску из градова Бача и Фелеђхаза те их Турци одмах заузму. Деспот и мати му због тога буду оптужени за издају и Јован Хоберданец, исти онај племић који је, у Фердинандово име, преговарао са Царем Јованом, ухапси деспота и матер његову и баци их у тамницу. Деспот успе некако да се избави из ропства, побегне у турски табор, пријави се султану и понуди у службу. Султан га прими и преда му на управу раније поседе у Срему и Славонији. Деспот је потом давао помоћне чете Турцима, а Турци су га заклањали од Фердинандових чета. Султан је био склопио споразум са Јованом Запољом и признао га за краља Угарске. Већ помињани Фердинандов присталица Јован Хоберданец, за кога историчар Душан Ј. Поповић пише да је у оно време био човек који је готово пресудно утицао на живот нашега народа, покушао је да убије Запољу, али је био савладан, свезан и потом удављен у Дунаву. Деспот Стеван је, и после свега, опет покушавао да се приближи Фердинанду, али безуспешно. Султан Сулејман је већ био на путу за Угарску и деспот га дочека са двеста коњаника у Осеку и прикључи му се. Наш историчар каже да се не зна зашто је дошло до сукоба деспота Стевана и босанског санџакбега Хусрефа у којем је овај убио деспота почетком 1535. године[96].

Млади српски деспот Бериславић, по оцу из племићке римокатоличке породице са поседом у околини Славонске Пожеге, бранио је, са мајком, деспотицом Јеленом, деспотовину и од Турака и са њима. Савременик деспота Стевана, латински писац Бартоломеј Георгијевић, такође из Подунавља као и Ђорђе Сремац, али присталица цара Фердинанда, оштро је осудио деспота као „срамотан пример“ зато што је „тај деспот или, ако волиш, господар Србије“ ... „склопио савез са босанским санџаком“.[97] Георгијевић је ватрено заступао идеју слоге хришћанских народа и владара у борби против Турака. Ово „господар Србије“ треба разумети у складу са чињеницом да су од 16. века па надаље, како наводи историчар Душан Ј. Поповић,[98] Срем и Славонија на картама обележавани као Rascia, тј Србија. Цела десна обала Дунава је на мађарском називана Рацорсаг (српска држава).

Следећи деспот био је Павле Бакић, српски великаш и пожртвовани војсковођа цара Фердинанда који је са породицом дошао из области око Аранђеловца. Изгубио је два брата у борбама против Турака. Павле је погинуо у бици ког Горјана, недалеко од Ђакова 1537. године, исте године када је и добио титулу деспота. До Срема није ни стигао, а не зна се ни да ли је до њега стигла вест о дарованој му деспотској титули. После Бакића предводио је Србе у борби против Турака Стеван Штиљановић који је у ове крајеве прешао из Паштровића у Црној Гори и боравио прво у Моровићу, а потом био кастелан града Шиклоша. Легендарном двомесечном одбраном опседнутог славонског града Валпова 1743. године (који Турци „јако птицу уловише“ како о томе пише Јован

[96] *Војводина I*, 180.

[97] Бартоломеј Георгијевић, *Моје робовање и обичаји Турака (са шест слика из 16. века)*, Скопље 1926, 65.

[98] Душан Ј. Поповић, *Срби у Срему,* Београд 1950, 17.

Панорама Београда 1521. године, бакрорез

Рајић) командовао је Штиљановић. Сами Турци су се дивили херојској одбрани града. Штиљановић је, и као витез и као народни доброчинитељ, од народа и Цркве овенчан светачким ореолом.

На Цариградском друму

Прилике у Срему, па и у Баноштру, смириле су се тек у другој половини 16. века када је Османска царевина овде већ имала развијен систем владавине. У својој књизи *Цариградски друм од Београда до Будима у 16. и 17. веку* турколог Олга Зиројевић каже да су Турци у Срему, осим што су увели свој феудални систем, примили, у извесној мери, и наслеђени угарски порески систем. Обавезе према спахијама, сва давања и кулуци, били су исти као и у другим крајевима под Турцима, уз неке олакшице у 16. веку. Уместо харача, Сремци су плаћали филуриjу – 60 акчи од сваке куће без обзира на број одраслих мушких глава и величину имања. Удовичке куће плаћале су на име филуриje само шест акчи. Војница, порез за војску кад султан иде у војне походе, износила је 50 до 60 акчи. Сви хришћани, Ђаури или Џебраци (Gebran), како су их Турци звали, били су потчињена раја с тим што су донекле били повлашћени они који су обављали неку службу у корист државе као: дербенџије (чувари кланаца или опасних места на путу), ћуприџије (одржавање мостова), мензиџије или улакчије (одгајивачи поштанских коња), возари, мериметчије (мајстори за одржавање и поправку кућа) и слични.

У најтежем, стравичном, положају било је робље које би турски војници покупили у ратним походима и продавали трговцима робљем, а ови су их даље препродавали широм Османског царства. Историчари пишу да је после мохачке битке одведено у робље двеста хиљада хришћана.[99] И то није било последње робљење у Славонији и у Угарској. Мало је ко од ових несрећника успео да побегне а

[99] Тадија Смичиклас, *Двјестогодишњица ослобођења Славоније, Први дио,* Загреб 1891, 1.

да, при том, и преживи. Један од таквих, већ поменути Бартоломеј Георгијевић, Угрин из Подунавља, римокатолик чије презиме упућује на православно порекло[100], био је заробљен у мохачкој бици и провео је у турском ропству 13. година. У својим многобројним књигама на латинском језику, које су већ за његова живота у 16. веку биле штампане, превођене на друге језике и читане широм Европе, описао је не само страхоте робовања него и многа друга сазнања о Османској империји, њеном уређењу и моћи. У српској књижевности му није поклоњена заслужена пажња. У сваком случају, много мање је познат него писац из 15. века, Константин Михајловић из Островице (код Новог Брда) такође турски заробљеник, јаничар, потом у служби угарског краља Матије. Михајловић је оставио значајно мемоарско дело на пољском језику, преведено на српски и објављено 1966. године.[101]

Срем је у турско доба био доста прометно подручје што је изискивало и додатне обавезе потчињеног становништва. Цариградски друм кроз Срем имао је две трасе: једна се држала Дунава, а друга је ишла од Земуна, јужније, преко Митровице. Обе трасе су се спајале у Вуковару. Јужном трасом се обично кретала војска која је ишла у ратне походе. Речни пут Дунавом, низводно и узводно (уз људску вучу) био је у предности над друмским, јер се тако сигурније и брже путовало, без опасности од напада хајдука и разбојника. Дипломатска путовања, трговачки каравани и војни походи чинили су свакодневицу Срема. Тачно су биле распоређене дужности појединих села да се старају о путевима и мостовима, да на станицама уступају коње и кола, а војне посаде у тврђавама да се старају о безбедности путника. Осим тога, села су имала обавезу да званичним посланствима, која су туда пролазила, дају храну и то бесплатно. Путнике је увек чекао готов ручак и вечера, а онима који су путовали Дунавом изношена је храна на обалу реке. Општине су унапред обавештавале једна другу о доласку таквих посланстава и броју путника. Европски путописци су забележили да је увек било довољно јахаћих и теглећих коња, кочија, хране за коње и за људе, воде за пиће, дрва и других потреба а све на трошак народа, како је паша наређивао. За трговачке путнике било је каравансараја, ханова за преноћиште, станица за изнајмљивање коња и кола, а могло се коначити и по приватним кућама. Поштански саобраћај је био редован.

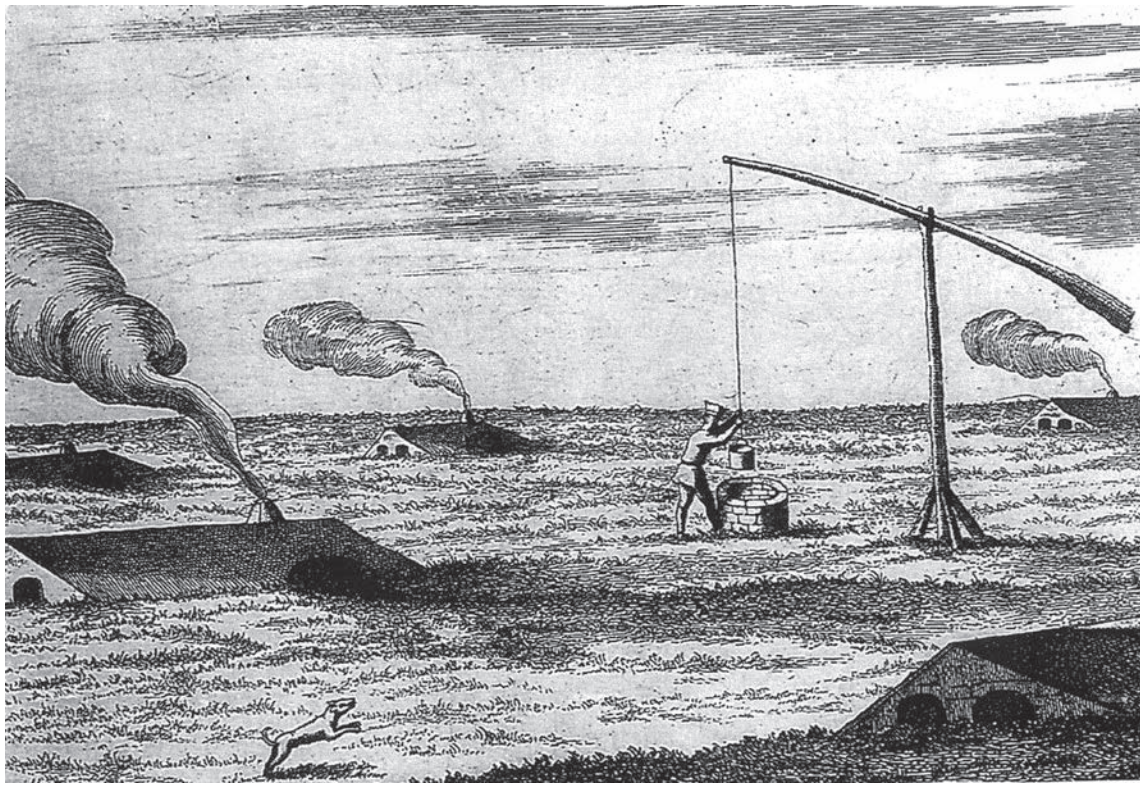
Путописце је изненађивао скроман изглед села и кућа у којима се у Срему живело. То су биле куће укопане у земљу са косим крововима на две воде који допиру скоро до земље. У кућу се силазило степеницама и долазило до огњишта око којег је био банак на којем се грејала цела породица. Из ове заједничке просторје одвајали су се, као лагуми, ложнице у којима су спавали укућани и гости, а матере са децом пребивале су тамо и дању, док су старији и гости били око огњишта. Куће су имале најнеопходнију опрему, али и разбоје за ткање платна. Цртеж насеља са таквим кућама у равници из којих се високо извија дим са огњишта и са једним бунаром на ђерам често се репродукује у литератури о томе времену. Један путописац је забележио да Срби не зидају веће куће него живе у колибама и земуницама како би се могли, чим затреба, преселити са једног места у друго. А други је објаснио да су улазна врата у куће веома ниска зато да обесни Турци не би могли улазити у куће на коњима. Економичност и еколошку страну оваквог становања нико није истицао. А, наиме, укопане у земљу, куће су у жарким летњим данима давале хладовину, а зими су чувале топлоту.

Осим села, Срем је био начичкан градовима, тврђавама, варошима, паланкама, али и манастирима. Сви данас познати српски православни манастири у Срему, а и многи који су нестали, подигнути су пре доласка Турака, о чему најбоље сведоче баш турски катастарски дефтери из 16. века и други службени списи. Истричар оријенталиста Бранислав Ђурђев уочио је да је у првом турском дефтеру из четрдесетих година 16. века у Варадинској нахији био манастир Баноштар.[102] Намеће се закључак да се овде радило о остацима или развалинама задужбине Бана Белоша из 12 века. Можда су се, после повлачења римокатолика, у овај манастир били уселили православни калуђери, али га нису и обновили, те се он више није помињао. Историчарка Олга Зиројевић у књизи П*оседи фрушкогорских манастира* приказала је имовно стање и друге чињенице битне за сваки манастир

[100] Фр. Кидрич, *Бартоломеј Георгијевић,* предговор у наведеној књизи Б. Георгијевића, IX.

[101] Константин Михаиловић из Островице, *Јаничарове успомене или турска хроника,* Београд 1966.

[102] Branislav Đurđev, *„Prodaja crkava i manastira" za vreme vlade Selima II,* Godišnjak Istoriskog društva BiH, IX, 241-247.

Цртеж сремског села из путописа др Едварда Брауна

појединачно. Идући азбучним редом ауторка је дала податке прво за два манастира: Акалово и Баноштар. О манастиру Акалово Зиројевићева је записала ово:

Акалово. Најранији помен овог манастира – име му је погрешно прочитано као Рикала – налази се у хуџету (судској одлуци – ВМ) из 1549. године. Њиме се калуђерима дозвољава да поправе ћелије које су и раније настањивали.

У пољу села Сусека и данас постоји потес Вакалова који свакако треба повезати са поседом Акал деспотице Јелене из 1520. године. У најранијем турском попису (из 1546) под овим именом (заједно са Ирвеницом?) уписује се један рибњак. Ту се, такође, уписује и манастир „у близини ове вароши". Но, највероватније је реч о манастиру Баноштору. Није, међутим, искључено да је рибњак Акал могао првобитно улазити у састав његовог имања, као што су могле постојати и друге везе.

У турском попису из 1566/67. године уписан је, овог пута крај села Сусека (чији се атар граничи са баношторским) рибњак Акалова (опет са Ирвеницом?), а исто име (Акалова) носило је и земљиште (zemin), које је служило као сеалиште суседног села Сусека, уз још неколико мезри (поља – ВМ), обрадивог земљишта и винограда. Приход од рибњака попео се на 1.200, а од земљишта Акалова (које је обрађивала раја села Сусека) 999 акчи. Сам манастир се не помиње, што би сведочило о његовој привременој запустелости. Али се зато са сигурношћу може тврдити да су рибњак и земљиште Акалова (а не треба искључити ни поменуте мезре и винограде) улазили у састав његовог имања.

Почевши од 1578. изриком се бележи манастир Акалова; тада је на име ушура и ресмова манастир плаћао 100 акчи годишње, а поседовао је виноград, башту и ливаде. Граница имања ишла је, судећи по ранијем попису, од манастира до Карапата, одатле до Хазага, па до илочког пута, одатле до Цветкове куће, даље до Црне реке, а затим до реке Дунава, док су годишња давања била двоструко већа.

Оба пописа (значи, и онај последњи с краја XVI века) бележе такође земљиште Акалову, сеалиште села Сусека и Корушке (са приходом од 300 односно 800 акчи) и државни (mirî) рибњак Акалову (опет уз Ирвеницу) код поменутог села, са неизмењивим годишњим приходом од 1.200 акчи.

Манастир је после 1614. сасвим напуштен. Да ли су његови монаси, напустивши га из ко зна каквог разлога, потражили уточиште у манастиру Шишатовцу придодавши му нешто од свог имања, рибњак

Акалову, на пример? Или су калуђери Шишатовца дошли до овог рибњака једноставно куповином? Или је, рецимо и то, Акалова можда била филијала манастира Шишатовца?

Истакнимо још да се у попису царских хасова (из 1651) налази и рибњак Акалова (са Ирвеницом) лоциран близу Сусека (коме је и припадао, приход је неизмењен).[103]

Овде је пуно загонетки а највећа су манастир Акалово и име и локација места Ирвеница. Ако претпоставимо да су први глас/слово у имену Ирвеница додали Турци, остало би име Рвеница. Овај облик највише подсећа на име Раваница, како је тек касније прозван манастир у Врднику. Али, пре би се рекло да је у питању било име Реметица или Реметинци, како се звао Шишатовац пре обнове манастира 1520. године. По звучности, овоме имену близак је топоним Ривица, недалеко од Врдника и Мале Ремете. Ако не означава Реметицу (Шишатовац), Ирвеница засад остаје тајна. Такође је нејасно на шта се мислило код помена „манастир Баноштор". Белошев манастир био је разорен у 15. веку. Можда су православни монаси на његовим развалинама основали неку своју обитељ? Јер, не зна се ни за један други помен манастира Баноштар у турско доба. А пошто се манастир Баноштар помиње само у дефтеру из четрдесетих година, а не и касније, биће да су онда још постојале развалине старе опатије чији су остаци потом развучени као грађевински материјал.

Међутим, извесно је да је манастир и рибњак Акалова 1520. године, пре турског освајања Срема, био на имању деспотице Јелене Бранковић, заједно са Ирвеницом. Черевић је припадао поседу њеног супруга, рано преминулог деспота Јована Бранковића који је у овом месту имао свој двор. Судећи по каснијим поседовним односима Акал је био везан за манастир Шишатовац, а у даљем истраживању прошлости овога манастира треба очекивати и одговор на загонетку о Ирвеници. О манастиру и рибњаку сведоче и две судске одлуке из друге половине 17. века које су биле чуване у манастирима Шишатовац и Мала Ремета. Прва, од 1661. године, је потврда дозволе Махмуд-аге да калуђери манастира Шишатовца са правом поседују рибњак Икалова који се налази у области Баноштра за који плаћају годишњу таксу од 600 аспри (акчи). Па пошто ову суму редовно плаћају, у поседовању рибњака их не смеју узнемиравати ни баноштарски скелеџија ни други странци. У другој одлуци, од 1664. године, забрањује се скелеџији (власнику скеле) у Илоку и Баноштру по имену Хазер-ага, да калуђере манастира Шишатовца узнемирава и поседу њиховог рибњака Икалова тражењем нових дажбина или додељивањем истог другима, „пошто је судски доказано да калуђери правно, према царском протоколу и на основу њихових хартија о земљи и према садржају фетве (судске одлуке, ВМ) или посвећене пресуде муфтије, поседују ову бару као власништво".[104] Из свега се да закључити да би „манастир у близини ове вароши" могао бити управо Шишатовац, а не неки манастир Баноштор. А није немогуће да је у пределу Акалова или у Баноштру постојала нека филијала манастира Шишатовца. Блиске везе између Баноштра и манастира Шишатовца биће потврђене и касније, у доба аустријске владавине Сремом.

У поменутој књизи о цариградском друму Олга Зиројевић написала је о Баноштру, између осталог, и ово:

> У турском попису Срема из 1546. године Баноштар спада у категорију насеља градског типа – село-варош – у њему је забележено 15 кућа, један кнез и један мартолос. Сви су били Срби. Обична домаћинства плаћала су по 60 акчи на име филурије. Највећи приход пристизао је од скеле – уписан заједно са приходом од скеле Черевића и ушура од рибе – 5.500 акчи. Укупан приход Баноштора осим филурије, износио је 2.457 акчи. Највећи износ забележен је од шире – ушур је износио 200 пинти или 1.000 акчи. Од житарица највише је било пшенице – 70 кејла или 560 акчи. Приход од два рибњака износио је годишње 300 акчи. На Дунаву су радила два млина. Забележен је приход од манастира у близини Баноштора.
>
> Мада је у каснијем времену дошло до значајног пораста броја становника у Баноштру, ово насеље се у турском попису из првих година владавине Селима II (попис 1566-67 – ВМ) назива селом. Поред 49 хришћанских домаћинстава овде је било и 10 муслиманских. Међу хришћанима – Србима – забележен

[103] Исто, 53.

[104] Војислав Матић, *Фрушкогорски манастири на основу турских докумената из XVI и XVII века*, Грађа за проучавање споменика културе Војводине, XI-XII, Нови Сад 1982/3, 63.

је један поп. Промет који се обављао преко баношторске скеле, био је сада далеко интензивнији. Укупан годишњи приход, заједно са скелом Черевића и ушуром од рибе, износио је 38.000 акчи. Приход Баноштра од ушура и ресмова износио је 12.000 акчи. Највеће суме забележене су од пшенице – 290 кејла, односно 4.060 акчи и шире – 320 пинти или 3.200 акчи. Порез на ситну стоку износио је 350 акчи, ушур од кошница 250 акчи, а порез на свиње 220. Из пописа сазнајемо да су, поред житарица, гајене следеће културе: лан, конопља, сочиво, бакла (боб – ВМ), грах, репа, купус, црни и бели лук и воће (не наводи се поименце). На Дунаву је радило шест млинова, ваљарица је било пет. Уписана је тапијска такса на земљиште цркве.

Попис настао десетак година касније показује да се, у међувремену, повећао број хришћанских домаћинстава на 51. Сходно томе нешто је повећан и укупан годишњи приход од Баноштора као и приход од скеле. Уписан је приход од државног рибњака – 1.000 акчи. Далеко значајнија је чињеница да су становници овога села постали возари на скели. Они су од сваке куће давали по два кејла пшенице и два кејла јечма, на име филурије 51 акчи, од 15 пинти шире једну пинту, уместо ресми гијаха и химе по 28 акчи, од четири овце једну акчу, од 15 кошница једну кошницу, давали су и сефер филурију као остала раја. Били су ослобођени намета аваризи диваније и текјалифи урфије. Једна порушена неверничка кућа од камена продата је за 40 акчи.

Последњи сачувани попис Срема из 16. века – настао је пред крај владавине Мурата III – бележи у Баноштору 14 муслиманских и 44 хришћанска домаћинства. Међу муслиманима су забележени имам и демирџија, а међу хришћанима – Србима – ћурчија. Укупан приход од села је готово неизмењен, а приход од скеле (заједно са скелом Черевића и ушуром од рибе) износи 18.800 акчи. Место је припадало царском хасу. На основу помена имама може се закључити да је у селу постојала исламска богомоља.

У државну односно војну службу, био је укључен и муслимански део становништва. Муслимани су поправљали бродове који су се налазили на скели, а заузврат били су ослобођени намета аваризи диваније и осталих тешких кулука. Готово непромењено стање регистровано је и у попису из 1614. године.

Баноштар помињу, у својим путним дневницима, и неколико европских путописаца: Дерншвам (1553) казује да је у њему становао сремски епископ, иначе пријатно место, али опустошено и празно, а Сал. Швајгер видео је овде разорено село и градић Wonost. Разорена тврђава Баноштор пада у очи и секретару аустријског посланства Прандштетеру. У време проласка Евлије Челебије овде је постојала паланка са диздаром и око четрдесет војника. Паланка се налазила на обали Дунава и није била тако изграђена ни насељена; имала је само једну џамију и око стотину ћерамидом покривених кућица. Од органа власти ту су се налазили будимски емин и наиб.

Џамија сазидана од камена око 1682. године (можда је реч о истој богомољи) претворена је касније у хришћанску цркву.[105]

Ради разумевања наведеног текста у белешци се даје објашњење значења турских речи према *Речнику* у књизи из које је цитат узет.[106]

[105] Олга Зиројевић, *Цариградски друм од Београда до Будима у XVI и XVII веку*, Нови Сад 1976, 108-110.

[106] *авариз, аваризи диваније* – читав низ посебних обавеза раје, непосредих државних пореза, давања у натури, кулука, првобитно у ванредним приликама, нарочито ратним, а касније као сталне дажбине, разноврсне и тешке; *акча* – сребрни новац у Турака који се у Европи звао аспра. Вредност овог новца је опадала, па је 1510. један млетачки дукат вредео 54, а 1590. године – 120 акчи; *демирџија* – ковач, гвожђар; *диздар* – заповедник града, кастелан, старешина посаде у тврђавама; *емин* – државни повереник, управитељ, надзорник царских и других добара; *имам* – верски службеник који у џамији предводи молитве; *кејл* – мерица за жито, различитог обима у разним местима и временима. Цариградски кејл износио је од 18 до 22 оке или око 25 кг.; *кулук* – служење; обавезни рад сељака за опште државне потребе; *мартолос* – припадник посебног рода турске војске у нашим земљама. Мартолоси су били посаде у тврђавама, граничари и шајкаши у речној флоти. Били су углавном хришћани. Врховни заповедник мартолоса у једном санџаку (административна и војна област) био је санџак-бег, заповедник санџака. Непосредне старешине мартолоса звале су се баше, војводе, харамбаше и аге. (Кад се за једно место каже да је војводалук, значи да је имало јединицу мартолоса са војводом као заповедником. У сремском говору дуго се задржала реч матроз као име за морнаре и лађаре); *наиб* – заступник, пуномоћник кадије (судије) било у седишту кадилука или неком другом месту те судске области; *паланка* – мање утврђење изграђено од дрвета и земље, опасано ровом и плотом од брвана, олепљеним земљом. Пошто су разрушили угарске тврђаве у граничном појасу, Турци их, сем највећих, нису обнављали. Уместо њих подизали су паланке. Ова врста утврђења подизана је на важним саобраћајницама и у граничном подручју. (Више места у Србији и данас носи име Паланка – Бачка, Смедеревска, Бела, Велика. У каснијој употреби у српском језику реч паланка означавала је заосталу малу варош, са маловарошким, паланачким, обичајима и менталитетом – ВМ); *пинта* – стара угарска мера за вино и другу течност. – износила је један и по литар; *ресми* – порез, такса, дажбине – општи назив за све феудалне новчане порезе; *ресми гијах* – порез на сено, у натури или новчано; *сефер филурија* – стари угарски порез (војница) који је раја плаћала кад је султан ишао у војни поход (прво 50, а после 60 акчи); *тапија* – исправа о

Главна брига државе била је да од поданика уредно покупи све порезе и дажбине. Из горе наведеног описа Баноштра види се да је за њега и у турско доба било пресудно што се налазио на прометном Цариградском друму и на Дунаву и што је у њему обављан превоз преко реке. Приход од скеле и од риболова је био највећи и део тога новца Баноштарци су носили у Јаварин (данашњи Ђур у Словачкој) и предавали га турској војсци, како је то наведено у попису опата Бониниja из 1702. године. Значајан је био и принос пшенице и вина од којих је село давало ушур од укупно око 750 килограма пшенице и 490 литара шире (оцеђено, још непреврело, слатко вино).

Војводалук и турска паланка

Европски путници су, у турско доба, пловећи Дунавом поред Баноштра или путујући Цариградским друмом, уочавали овде првенствено остатке старих насеља, рушевине, сиромашно село и трагове турског пустошења. То је била уопштена слика какву су они оставили о целом Срему. Друкчији поглед на иста места и пределе имао је турски путописац који је у другој половини 17. века у Срему видео удобан живот, цветне баште са поточићима, изворе и чесме, ханове и амаме, гостопримство и обиље. Тачно један век после катастарског пописа из 1566/7. године, чувени турски путописац Евлија Челебија, који је описао своја путовања широм Османског царства, пролазио је кроз Срем 1665. године и описао места у Фрушкој гори и сремском Подунављу. Његов опис Баноштра је веома кратак и штур и у њему има извесних нејасноћа. Опис у целини гласи:

> Опис паланке Баноштора. На латинском језику то значи женски град. И данас је познат по имену безвјерничке жене (по којој је назван) али се овај град у вулгарном језику назива град... И он је освојен 927/1521. године од стране Сулејман-хана акцијом Сари Рустем-паше. То је војводалук на територији сремског санџака. Један орган власти у овом мјесту је будимски емин, само мјесто припада финансијској управи Кањиже. То је нијабет (испостава) илочког кадилука. Ту се налази диздар и око четрдесет чланова градске посаде. Сама Паланка налази се на обали Дунава и није тако изграђена и насељена. Има само једну џамију и око стотину ћерамитом и даском покривених кућица.
>
> Одатле сам путовао три сата кроз камењаре, шуме и виногради. Са тога пута виде се многе тврђаве на оним странама као, на примјер, град Купиник, град Врба, град Митровица, град Гргуревци, град Баја и град Ноћај. Има још много градова са лијеве и десне стране Дунава. Виде се и неки градови у великој удаљености, али пошто сам се ја, сиромах, по старом обичају, стално држао правила да не описујем ниједан град о којем нисам стекао сигурна и истинска обавјештења или који нисам властитим очима видио, то сам многе градове посматрао из даљине, али нисам био у стању да их у пролазу опишем, јер на овој будимској крајини има много градова по планинама, ријечним прелазима и на скелама.
>
> Пошавши из ове паланке Баноштора стигли смо за три сата (у Илок). [107]

Каква штета што до нас није допрло име Баноштра „у вулгарном језику“ него уместо њега стоје три тачке у Челебијином путопису. (Не знамо да ли је тако и у његовом рукопису). Највећу пажњу у опису Баноштра писац је поклонио питању имена и статуса места и органима турске власти. Потврђено је да је Баноштар имао паланку, значи, војно утврђење, са диздаром као заповедником војне посаде. Познато је да су овакве посаде чинили мартолоси који су били углавном хришћани. Вероватно је и заповедник посаде у Баноштру био хришћанин што је за командовање и одржавање дисциплине хришћанске војне формације било корисно. Али, путописац то не каже. Место је означе-

земљишном поседу. (приликом добијања тапије плаћала се тапијска такса) *текјалуфи урфија* – државни, законом уведени, порези и намети, засновани на шеријатском наслеђеном или обичајном праву; *ушур* – дословно значи десетина, а као правни термин то је општи назив за све натуралне порезе на производе из пољопривреде, пчеларства и рударста; *филурија* - порез који плаћају власи, односно сточари. Свака кућа у Срему је плаћала филурију без обзира на број одраслих мушких глава и величину богатства. Током 16. века износ филурије са попео са 50 на 80 акчи; *хас* – велики феудални посед који је доносио приход од најмање сто хиљада акчи годишње. Царски хас означавао је припадност поседа султану; *химе* – огревно дрво; уместо кола дрва годишње могла је да се даје и новчана накнада од сваке куће по 40 акчи.

[107] Евлија Челеби, *Путопис. Одломци о југословенским земљама*. Сарајево 1973. 521-2.

но као војводалук, а то је, у Турака, била посебна војно-административна целина у оквиру санџака. У њему је седео војвода као нека врста среског поглавара. Био је и управитељ пашиних села и добара. Паша је управљао санџаком. Назив војводалук Турци су примили од Срба, а касније су употребљавали своју реч кајмакам. Реч војвода у оно време, како наводе наши историчари, имала је исто значење као и капетан. Баноштарски капетани, о којима ће овде тек бити речи, били су исто што и војводе из турског периода – војни заповедници српске милиције. Баноштар је имао и порезника (скупљача пореза) и заступника судске власти. Али, код овог путописца нема ни речи о земљишним поседима и привређивању у Баноштру. Не помиње се чак ни баноштарска скела, мада је она постојала што је потврђено и у малопре цитираној судској одлуци од 1664. године. Помињу се само уопштено скеле на речним прелазима. Као да је путописац желео да о самом месту и становништву што мање каже, па је брзо прешао на опис предела које је угледао по изласку из Баноштра. Челебија је био задивљен ширином видика са околних висова са којих је угледао, осим сремских места, и прекосавски Ноћај, а вероватно и Црну Бару, јер топоним Баја, поменут испред Ноћаја, могао би да се односи баш на ово место на десној обали Саве. Ова Црна Бара ће касније у аустријском периоду бити седиште оберкнеза и оберкапетана (мајора) Вука Исаковића, врховног заповедника српске милиције. А све докле је Челебијин поглед допирао, па и даље, на све стране, било је – Османско царство.

Челебија не помиње никакву цркву у Баноштру, иако су поп и тапијска такса на црквено земљиште констатовани у дефтеру из 16. века. Он помиње само једну џамију, али не и имама. Шта је било са старом црквом на коју су Баноштарци имали тапију и плаћали таксу за њено земљиште? Без посебне дозволе султанске власти, Срби нису имали право не само да подижу нове цркве него ни да оправљају старе. Судска дозвола је била потребна, на пример, игуману манастира Велика Ремета да би могао делове унутрашњих врата цркве, оштећене пожаром, да обоји и окречи. А калуђери манастира Мала Ремета морали су имати такву дозволу да би у зиду своје кухиње сазидали пећ за печење хлеба.[108]

Евлија Челебија је оставио загонетку и у погледу назива Баноштра који, по њему, носи име неке безверничке жене. Које би то женско име могло бити, и то у „вулгарном језику", ако се зна да се Баноштар на латинском звао Малата, Бононија и Монастериум Бани. Да ли је локално становништво чувало неко старо предање или легенду о женском имену у називу Баноштра? Челебија потврђује да је у имену места била садржана и реч која је означавала град. У Челебијином рукопису и преписима име Баноштра писано је као *Бабоништра* и *Бабостра*. Топоним Баноштор на почетку Челебијиног текста исписао је преводилац његове књиге. Овај топоним као *Баноштор* пише и Олга Зиројевић, док су овде цитирани историчари Алекса Ивић и Душан Ј. Поповић писали *Баноштар,* онако како се у Срему говорило у њихово време и у временима о којима су писали, а вероватно и када је Челебија овуда пролазио. Дакле, Баноштар, са ознаком града у самом топониму.

У опису Черевића, за разлику од описа Баноштра, Челебија наглашава муслимански карактер града који назива ласкавим именом шехер. Путописац бележи да Черевић има једну џамију (као и Баноштар) али има и више месџида (мале исламске богомоље у појединим деловима насеља) медресу (врста средње школе) више мектеба (основних школа за малу децу) текију (кућу, стан дервиша, исламских монаха) више ханова и магацина, доста дућана, винограда и башти. То што писац истиче да је у стара времена овај град био добро изграђен и насељен, значи да је све што је у граду путописац затекао овде остало од раније и да је Черевић у Евлијино време већ био у опадању: имао је 70 кућа, а Баноштар – стотину.

У раном периоду турске владавине Сремом, исламизација још није била узела маха, него тек крајем 16. века и касније. Па и тада, исламизирано је становништво по градовима и већим местима. Најјачу исламизацију доживела је Митровица која је била насељена готово искључиво муслиманима, са незнатним бројем хришћанског становништва. Зато је и прозвана шехер. Шехером се звало веће градско насеље настањено искључиво или претежно муслиманима. И данас на то подсећа назив једне улице у Митровици која се популарно зове: Шећер сокак.

[108] Војислав Матић, нав. дело, 55. и 57.

Баноштарски домаћини – порески обвезници у 16. веку

У турском дефтеру од 1566/7. године сачуван је попис личних имена становника, односно имена глава породица или домаћина који су били порески обвезници. После навођења имена, каже се да је у селу било 10 кућа муслимана и 49 кућа неверника или, у оригиналу: Gebran. Турци су хришћане звали и Ђаури или Каури. Реч Gebran са значењем: неверници изговарана је од Срба као Џебраци. Половином 20. века у српском говору у Срему још се могла чути ова реч са пежоративним призвуком, иако нејасног значења.

У овом дефтеру, штампаном турском латиницом на турском језику у Анкари 1983. године, налазе се имена ондашњих Баноштараца.[109] Муслиманска имена становника Баноштра из 1566/7. године (транслитерисано на српску ћирилицу) гласе: Муса б. Хасан, Мухји б. Хамза, Бали б. Курт, Хусејин б. Мурат, Гази б. Хусејин, Гази б. Шади, Курт б. Абдулах, Хасан б. Мустафа, Курт б. Искендер, Ферхат б. Искендер. (Слово *б*. између презимена и личног имена је скраћени начин писања речи бег, са значењем господин или господар).

А ово су хришћанска имена становника Баноштра по истом попису: Никола *birader-i* Вујић, Јако Малић, Петар Милосав, Дамјан Рашко, Никола Ивлајак(?) Павал Иван, Ивладко Селак, Милак – доселац, Дамјан Радоња, Новак Истепан, Томаш *birader-i* Никола, Петар Мати, Козма Јован, Ђурко Вујић, Димитри *birader-i* Ицветко, Петко Радонић, Истепан Петре, Вукосав Милутић, Радивој Вукашин, Херак Никола, Радул Вукићевић, Рајак Павал, Вучко Милош, Истепан Вујин, Богут – поп, Петко Димитра, Јован Козма, Вукдираг – доселац, Гонома (?) Иван, Трифун – доселац, Димитра Миклош, Патар Јован, Марко Бојић, Михајло – доселац, Јован ...?, Илија Маринић, Радул Вук, Истанко Петре, Радман – доселац, Димитра Ицветко, Истепан Вук, Вукман – доселац, Филип Петровић, Ђурко Богдан, Јован – доселац, Милован – доселац, Бродан – доселац, Богдан Преслица, Иван Преслица.

Реч *birader-i*, која се појављује између неких имена и презимена, са значењем *брат* остављена је овде у латиничном оригиналу. Требало би разумети овако: Никола Вујић, са братом (или: са браћом). Наглашавало се да у домаћинству, осим домаћина, има још одраслих мушкараца или очева. Запажа се да је код неких имена презиме већ формирано наставком *-ић* или *-ин*, а код неких на месту презимена стоји друго лично име, вероватно име оца. Редактор издања, или сам састављач списка, на местима где није био сигуран у тачност записа, уз име или презиме стављао је знак питања. Због тешкоћа при изговору сугласничких скупова у појединим именима, Турци су додавали слово *И* на почетку имена или у средини. Исто су поступали и у писању назива места. Тако имамо: Искендер, уместо Скендер, Ивладко, уместо Влатко, Истепан уместо Степан, Ицветко уместо Цветко, Истанко уместо Станко. Али, исто тако, писали су Исвилош уместо Свилош. А тек код имена Вукдраг писар је имао муке са три узастопна сугласника у средини, па га је забележио као Вукдираг. У овом попису забележен је манастир Иврачеви. Пописивач или редактор издања ставио је ту знак питања јер није знао о којем манастиру се ради. Није знао да је црква манастира Раковац посвећена светим Врачима, Козми и Дамјану, па је верни народ манастир звао Врачеви, што је у дефтеру постало Иврачеви. Али највише муке имали су турски пописивачи код имена једног становника из села Радинци у којем је било пет сугласника и само један самогласник. Они су то име, које је гласило Тврдко, записали као: Итвиртико! Сигурно је грешком у латиничном оригиналу име Ицветко писано са *ч* а не *ц*. Јер српско име је Цветко, а не Чветко. У имену Јако вероватно је омашком изостављено слово *н* у средини речи или слово *в* на крају. Име баноштарског домаћина написано као Јако Малић може се схватити као Јанко или као Јаков Малић. Презиме Преслица могло је постати од речи преселац, слично изразу доселац. Писано је такође са *ч* као и реч доселац што сви српски аутори аутоматски коригују и не пишу

[109] Bruce W. McGOWAN, *Sirem Sancagi Mufassa, Tahrir Defteri*, Ankara 1983, 188-9.

ни доселач ни преселач него како треба. Али, док је реч доселац овде писана малим словом, Преслица је писано великим словом на почетку речи, па је оправдано мислити да је тако гласило презиме. Име Петар Мати највероватније је имало на крају презимена слово *ћ*. Пошто је Матића са именом Петар било у Баноштру и у каснијим вековима, чини се да презимену Мати у турском тексту старом три и по века треба додати слово *ћ*. Исто тако, презиме Милутић делује несигурно у овом списку: вероватно је требало да стоји само Милутин, или Милутиновић. А можда и Милетић?

Питање је да ли и нека данашња фамилија води порекло од ових баноштарских Срба из 16. века. Јер, упркос свим променама, бежанијама и збеговима, људи су се и враћали на стара огњишта кад год су могли. Иако је Баноштар вековима остајао са ограниченим бројем од две, три, до само неколико стотина становника, ово насеље је стално примало нове досељенике, све до данашњих времена. Многе старе породице су расељене или затрвене захваљујући ратним погибијама или су се гасиле због других разлога. У преломним временима сиротиња је најчешће остајала у месту или се у њега враћала за разлику од богатих који су се селили да би сачували или задобили богатство. Сиротиња је овде чувала и српство и православље од првих векова хришћанства. Овим именима, сачуваним у турском попису, припада иста част и чест као и именима великаша о којиме се понешто више зна и по којима се састављају историјске приче. Зато ова имена заслужују да буду наведена онако како су их, вероватно, изговарали они који су их носили. Били су то:

Никола Вујић, Јанко или Јаков Малић, Петар Милосав, Дамјан Рашко, Никола Влајић, Павао Иван или Јован, Влатко Селак, Милан – доселац, Дамјан Радоња, Новак Степан, Томаш Никола, Петар Матић, Козма Јован, Ђурко Вујић, Димитрије Цветко, Петко Радонић, Степан Петров, Вукосав Милутиновић, Радивој Вукашин, Херак Никола, Радул Вукичевић, Рајак Павао, Вучко Милош, Степан Вујин, Богут – поп, Петко Димитрија, Јован Козма, Вукдраг – доселац, Гонома (?) Иван, Трифун – доселац, Димитрија Миклош, Патар Јован, Марко Бојић, Михајло – доселац, Јован ...?, Илија Маринић, Радул Вук, Станко Петров, Радман – доселац, Димитрија Цветко, Степан Вук, Вукман – доселац, Филип Петровић, Ђурко Богдан, Јован – доселац, Милован – доселац, Бродан – доселац, Богдан Преслица, Иван Преслица.

Дефтер из 1566/7. године показује да је Баноштар у оно време припадао нахији Черевић у илочком санџаку. Сусек је у истом дефтеру забележен као Сусек у оквиру илочке нахије а Корушка као Корушка, Свилош као Исвилош – у черевићкој нахији. Черевић је, за разлику од Баноштра, имао више муслиманских кућа – 75, а само 35 хришћанских. Имао је доста муслиманских здања и установа. Срби у Черевићу су имали кнеза који се звао Никола Прејић. Међутим, мања села око Баноштра која су на истом месту пописана: Корушка, Свилош и Грабово, била су чисто српскоправославна. Корушка је по овом попису имала 16 хришћанских домаћинстава и кнеза који се звао Радица или Радиша Радул. Свилош је имао 34 хришћанске куће, још две удовичке и само једну муслиманску. Кнез им се звао Петар Богдан. У попису села Грабово стоји да је имало 21 кућу и попа који се звао Ицветко (Цветко). Срби су били окупљени у својим парохијама у којима се живело по црквеном календару и по старим православним обичајима.

Подизање православног храма Св. Георгија

Према овом попису из доба султана Сулејмана II и великог везира Мехмед-паше Соколовића, види се да је Баноштар био претежно хришћански и да је имао попа. Тек у попису крајем 16. века, кад је Баноштар имао 14 муслиманских кућа, помиње се имам, што значи да је тада у селу постојала и џамија у којој је овај верски службеник предводио молитве верника. То је могла бити иста џамија коју је касније овде затекао Евлија Челебија 1665. Олга Зиројевић, међутим, каже да је џамија зидана 1682. године. Неће бити да су Турци почели да граде џамију тек крајем 17. века када су већ били кренули у свој последњи велики поход на Беч који ће довести до дугог шеснаестогодишњег рата и њиховог

Српска Патријаршија према дефтеру из 17. века. Из Историје српског народа III-2

дефинитивног повлачења из Баноштра и овог дела Срема. Много је вероватније да су Османлије, у време припрема за рат, више рачунале на оданост хришћанског елемента у систему одбране. А православни Срби су умели да искористе погодности и да, на основу старе тапије затраже подузање нове цркве. Зато годину 1682. треба схватити као годину подизања православне цркве, а не џамије. Наравно да су Срби за то морали имати дозволу турских власти. Они су тада свакако били и спремнији за овакав подухват него што ће то бити по избијању рата који је донео бежанију и друге бриге, а касније и притисак аустријских власти за прихватање уније.

Турколог Олга Зиројевић, која пише да је то била изградња џамије у Баноштру, не наводи ниједан турски извор који би тај податак потврдио. Она тако закључује вероватно зато што је тако

разумела ону недовољно јасну реченицу из књиге Димитрија Руварца о Сремскокарловачкој митрополији која гласи: „Црква је направљена од турске џамије, која је сазидана од камена 1682. године“. Граматички, ова реченица је некоректна. Ако се промени ред речи добија се други смисао: црква, сазидана 1682. године, направљена је од камена са турске џамије. У рукописној књизи Опис парохија у Крловачкој митрополији, која се чува у Патријаршијској библиотеци у Београду, на четвртом листу, налази се индиректан податак о времену градње цркве у Баноштру. Под датумом: Лета Господња 1732. децембра 28. дан, записано је да има педесет година од како је у Баноштру камена црква направљена од турске џамије, да црква има жртвеник од камена и да ју је освештао покојни митрополит господин Стефан. Такође, пише да у Баноштру постоји веома стара, али мала тврђава. Тај запис гласи:

> Црков етаја храм Свети великомученик Георгии освештен рукоју покојнаго митрополита кир Стефана. Жртвеник свети од камена и на столпе каменом. Велми старое но малое утврежденије имејет. Тако и церков старо времена от џамиј турски има лет = 50 то јест церков камена.

Прерачунавањем се дошло до 1682. као године подизања цркве. Ако је Баноштар све време под Турцима имао војну посаду, ако су православни Срби били возари скеле на Дунаву и убирали отуда знатне приходе од којих је, како бележи опат Бонини 1702. године, део ношен царској војци у Јаварину (данашњи Ђур у Словачкој, на Дунаву) ако је имао војводалук са посадом мартолоса (од имена овога рода војске у српском говору у Подунављу остао је израз матроз са значењем морнар или лађар) сасвим је могуће да су православни Срби у овом месту 1682. године, са одобрењем власти, зидали цркву. Није ли се муслиманско становништво повукло у јужне, мирније крајеве Османског царства, не чекајући овде рат и хришћанску војску која је потерала Турке од Беча? На стражи су могли остати само Срби, спремни да дочекају нове освајаче и да пређу на њихову страну или да беже за Турцима. Да ли би власти римокатоличке Аустрије, за које је Баноштар словио као некадашње седиште Сремске бискупије, радо и одмах по заузећу овог места, дале дозволу за подизање „рашанске“, дакле, православне цркве? Такву дозволу Баноштарци су пре могли да добију од Турака. „Православну веру Османлије су понекад и гониле, али су је сматрале за веру и поштовале као веру“. Ово каже у једној својој беседи 1937. године српски патријарх Варнава. На Порти је било доста потурчених Срба. Први турски паша у Будиму Мустафа Соколовић, био је пореклом Србин и, вероватно, рођак чувеног великог везира Мехмед-паше Соколовића који је Српској православној цркви омогућио обнову Пећке патријаршије 1557. године. Први патријарх обновљене Пећке патријаршије Макарије Соколовић (1557-1571) основао је нове епархије са седиштима у Будиму, Печују, Сегедину, Араду, Темишвару, Вршцу, манастиру Ораховици, манастиру Рмњу (за Далмацију) Самокову и Тетову, повратио је нарушени канонски поредак и сачувао саборност Српске православне цркве.

Велики везир Мехмед-паша Соколовић

Патријах српски Макарије Соколовић

Савременици су га називали патријархом целе српске земље и поморских и северних крајева и осталих.

У Срему је свакако било доста Срба мухамеданаца. У време Турака овде и није било римокатоличке црквене организације. „Католици беху у време турско напуштени од својих свештеника“, пише прота Стеван Михалџић. Аустријске власти, чим су стигле у ове крајеве, наметале су унију православних са Римокатоличком црквом на чему је радио сремски бискуп Фрања Јани уз подршку аустријске војске. Унијатски владика у Срему деведесетих година 17. века био је Лонгин Рајић, а поунијатио се и његов брат Јован Рајић, игуман православног манастира Ораховица. Пастирском делатношћу патријарха Чарнојевића, пружен је знатнији отпор унији и поунијаћени Срби у неким местима су враћени у Цркву православну. Све говори у прилог томе да је аустријска власт, када је стигла у Баноштар 1688. године, затекла овде већ изграђен православни храм Св. Георгија. Баноштарци су имали разлога да пожуре са подизањем и освећењем православног храма на месту џамије или на старом црквишту, а од камена са џамије.

Упечатљиву слику о положају православног српског становништва у Баноштру на крају турске владавине даје већ помињани запис Италијана опата Бонинија из 1702. године који гласи:

> Баноштор је насељен Рашанима (хајдуци и хусари). У време Турака нису плаћали траварину ни деветину. Не сећају се ниједног власника земље хришћанина.
>
> У селу се налази једна безначајна зидана рашанска црква и зидани каштел, који је разрушен. Сада је фискално место.
>
> Нису признавали турскога власника земље, јер су били директно потчињени Порти и сви су били војници.
>
> Годишњи порез за пролаз узимао је старешина који је становао у селу, а паре давао војницима стационираним у Јаварину.[110]

Бонинијев запис је сведочанство о непрекинутом трајању баноштарског српског становништва које је било у војној служби. Судећи по садржају исказа, њега су дали мештани који су овде живели и под Турцима. Ако се ово што је забележио Бонини упореди са Челебијиним записом, постаје јасно ко је чинио војну посаду у Баноштру и зашто се о имовини и о земљи код Челебије ништа не каже. Баноштарци су били привилеговани као војници, нису припадали ниједном спахији, него су припадали царском хасу и били су потчињени директно Порти. Били су, у ствари, граничари. Они су тај статус, за извесно време, задржали и у Аустрији. Прво су били граничари, а потом коморско место што значи: у надлежности угарског министарства финансија, а тек потом су предати спахијама. Баноштарци су се тешко помирили са статусом кметова на спахијском имању када их је то задесило у другој половини 18. века.

Свети Георгије, стара целивађа икона у баноштарској цркви, непознати аутор

Као и великомученик Георгије, коме су посветили православни храм, и Баноштарци су служили цару невернику. Али, у души и духу, они су служили небеском цару – Господу Исусу Христу и његовим угодницима, по примеру светога Ђурђа. И није необично што су у години када се Турска спремала да зарати са Аустријом, они, као турски поданици, градили хришћански православни храм. Та „безначајна зидана рашанска црква“ била им је потребна као тврђава за одбрану духовног, али и моралног и националног идентитета који им није био угрожен само под Турцима, него и у хришћанској империји која их је потом освојила. Следећи пример Цара

[110] Марко Јачов, нав. дело, 25.

Јована Ненада, сремских деспота, косовских јунака и давнашњих српских владара и витезова, они су то чинили узносећи молитве Исусу Христу, Светој Тројици, Пресветој Богородици, великомученику Георгију и другим Божјим угодницима. Имали су своју парохију, своју веру православну и то им је давало снагу да поднесу све невоље на овоме свету. Дојучерашње војводе и диздари, мартолози у турској војсци, постали су хајдуци и хусари, капетани и припадници српске милиције у Аустрији, војевали су и понашали су се према приликама и могућностима, баш као и у време Турака. Краљевине и царевине су ратовале, потискивале једна другу, а на овом малом парчету земље Божје опстајала је Црква православна, Баноштарска парохија.

Вредно је пажње да опат Бонини у Баноштру није затекао рушевине неког манастира него каштела, дакле замка или града. Манастир је разорен много раније.

Проглас деспота Георгија II – грофа Ђорђа Бранковића стиже у Баноштар

Приликом пада под Турке, Баноштар је закратко био обасјан надом у обнову српске државе коју је ширио Цар Јован Ненад. Иста идеја по други пут је дошла до ове подунавске вароши тек пошто су овамо стигли Аустријанци 1688. године. Овога пута, она је дошла путем Прогласа послатог из града Оршаве на Дунаву, а од грофа Ђорђа Бранковића кога су Срби његова времена, а и он сам себе, називали наследним деспотом српским Георгијем Другим. Ђорђе, односно Георгије, био је далеки потомак легендарног Вука Бранковића, који „по госпоству“ беше први у српској држави у време кнеза Лазара, како каже народна песма. Вук је био самостални господар Зете и западних српских земаља, а отац му Бранко имао је у цара Душана највишу титулу севастократора, која се давала само члановима владарске породице. Бранко и отац му војвода Младен потицали су од Вукана, најстаријег сина Стефана Немање. Кнез Лазар, венчавши се на престо, одмах је одликовао свога зета Вука Бранковића највишим достојанством – деспотством, и предао му је на управу „класичну земљу Немањића – Подримље с Призреном и Ситницу с Приштином!“ Ове земље су касније и Турци признавали Вуку као своме вазалу. Овако је о пореклу Вука Бранковића писао, на основу српских споменика и других извора, Чедомиљ Мијатовић.[111] Историја ћути о потомцима трећег Вуковог сина Лазара кога су Турци погубили 1410. године у Једрену, истовремено када су погубили и Вука Лазаревића, сина кнеза Лазара и брата деспота Стефана. Биће да баш од овог Лазара, трећег сина Вука Бранковића, воде порек-

Деспот Георгије Други – гроф Ђорђе Бранковић непознати аутор

Латински натпис око портрета у преводу: Георгије Бранковић, Сербије и Расције деспот. Преминуо у Егри 9. дец. 1711. Ћирилички текст испод слике: Георгиј Бранкович, всем Илирическим, Тракијским и иним Восточним, Северним областем Прадедњаго Отечества наследниј Деспот, вишној и нижној Мисији Херцег и Великиј Књаз Свјатој Римској области јакожде же Држави Стаго Сави и Чернија Гори Дедињаго же Господар Херцеговскиј, Сремскиј и Јонаполскиј, Угарскаго Краљевста и странам их Гроф и пр.

[111] Чедомиљ Мијатовић, *Деспот Ђурађ Бранковић,* прва књига, Београд 1880, 10-26.

ло јенопољски Бранковићи који су се, прогањани у својој отаџбини, иселили на североисток још у првој половини 15. века. Током три века, ова јенопољска породица, пореклом из Коренића у Херцеговини, дала је неколико војсковођа са различитим титулама: деспота, кнеза и бана, и више православних свештеника и архијереја. Далеко и од Подгорице и од Херцеговине, они као да су остали заборављени, јер их готово нема у српским изворима и историјама. Али, угарски историчари Бонфини и Иштванфи, затим Енгел, нису пропустили да забележе и нека њихова имена и славна дела у 15. и 16. веку, што је нама пренео наш историчар Јован Рајић. Он пише да је угарски краљ Матија, чувши да се Турци спремају за војни поход, поверио одбрану земље поглаварима пограничних области, седмиградском војводи Стефану Баторију и „Павлу Бранковичу Књазу и Деспоту названому".[112] Наш историчар је описао више јуначких подвига кнеза Павла Бранковића у ратовима које су водили угарски краљеви Матија и Владислав. Његов сродник Јосиф Бранковић био је од самог Павла постављен за начелника града Темишвара. Потомак јенопољских Бранковића, Ђорђе Бранковић, добио је од цара Леополда I Хабзбуршког најпре титулу барона 1683, затим титулу грофа 1688. године, а титулу наследног деспота српског су му признали српски прваци онога времена. Иницијатива за обнову српске државе кренула је, дакле, из Јенопоља као и у случају Цара Јована Ненада. После битке на Косову и после пропасти српске деспотовине, Јенопоље је било јако српско упориште. Јенопоље у Ердељу су у оно доба називали Рашка јер је било пуно Срба. Идеја о српском царству код Јована и о илирском, односно српском краљевству код Ђорђа Бранковића, има исте корене у ондашњем схватању српске државне традиције.

Ђорђе је био учен човек и диломата са знањем неколико језика. Рођен је 1645. године у Липови и одрастао је уз старијег брата Саву, митрополита ердељског. Васпитан је у православном и у српском националном духу и припреман је за историјску мисију ослобођења Срба. Тврдио је да је још 1663. године био миропомазан за српског деспота од пећког патријарха Максима, Чарнојевићевог претходника, а да је као такав добио благослов и од патријарха Чарнојевића. Доказивао је то патријарховом посланицом од 5. маја 1688. године. Одржавао је везе, пријатељске и родбинске, са влашким кнезом Шербаном Кантакузином. Као дипломата у служби ердељског кнеза живео је једно време у Једрену и Цариграду, прво као преводилац код ердељског посланика на Порти, а потом и у улози посланика. Рано је остварио контакт са представницима бечког Двора. А када је велики бечки рат добио нови замах и хришћанска војска освојила Београд, Ђорђе Бранковић је 1688. поднео цару Мемоар у којем је предлагао да се он, као наследни српски деспот, стави на чело српских устаника против Турака и да, уз помоћ царских трупа, извојује слободу за српски народ и земље, те да обнови српску државу која би била под заштитом ћесара. После тога, 20. септембра 1688. добио је од цара диплому и звање грофа. Цару је била потребна помоћ Срба у протеривању Турака из Угарске и са Балкана. Бранковић је упућен да у Ердељу и Влашкој скупља присталице и устанике. Његова мисија је била и то да приволи влашке и ередљске господаре да се одрекну вазалства Турцима и прију аустријском цару. Аустрија, међутим, није имала намеру да обнавља српску државу. Тактика ћесареваца била је да придобију српске прваке и народ и да уз њихово учешће освоје српске земље од Турака. Чим је ћесарска војска стигла у Србију, чим је добила подршку и војну помоћ од народа, започео је лов на српске прваке који су могли бити на челу политички и војно организованог српског народа. На удару су се нашли гроф Ђорђе Бранковић и патријарх Арсеније Чарнојевић.

Иако ништа тајно није радио, иако није био обавештен да цар не прихвата његове предлоге о обнови српске државе, гроф Ђорђе је 1689. године, у погодном тренутку домамљен на веру и ухапшен. Као сужањ, без суда и доказа кривице, он је провео 22 године, све до смрти, у заточеништву, прво у Бечу, потом у Хебу у Чешкој. Историчар Радонић, најбољи познавалац живота и рада Ђорђа Бранковића, пише како Бранковић ни после хапшења није допустио „да се преко њега прелази као преко политичког мртваца. Он из затвора развија веома жив рад који га је, управо, начинио познатим и прославио у широким слојевима српскога народа".[113] У прво време сужањства, у Бечу, он је саве-

[112] Јован Рајић, *Историја словенских народа, III део*, Нови Сад 2002, 277.

[113] Јован Радонић, *Од прве опсаде Беча до Велике сеобе*, Војводина 1, Нови Сад 1939, 528.

тима и писаним саставима помагао српским поглаварима, а пре свега владици јенопољском Исаији Ђаковићу, око постављања српског питања на бечком Двору. Српски прваци су га 1691. године прогласили за деспота и тражили да буде пуштен на слободу. Узалуд су се око тога ангажовали и српски патријарх и руски цар. Двор је остао неумољив. Живећи у изолацији, Бранковић је написао *Хронике славеносрбске*, огромно дело на близу три хиљаде страна, које су Срби преписивали и обилато користили и у историографији и у политичкој борби све до буне 1848. године. А онда, у другој половини 19. века, као да су се одрекли Бранковића.

Какву је улогу имао Баноштар и Баноштарци у збивањима око грофа Ђорђа Бранковића, несуђеног вожда или деспота српског? Вест о идеји ослобођења и планираној акцији Ђорђа Бранковића донео је у Баноштар јуна 1689. године баноштарски капетан, односно војни и цивилни заповедник места. Био је то, вероватно, исти онај капетан Косан Рунић, који ће јуна 1690. године бити у Београду на саветовању са патријархом Арсенијем III Чарнојевићем. Овај баноштарски капетан, са капетанима из Черевића, Футога и Карловаца, ишао је чак у Оршаву (место на левој обали Дунава наспрам Кладова) да би се срео са Бранковићем и оданде донео његов Проглас којим овај најављује своје „пришаствије“ у средње Подунавље. Почетком 1689. године у Баноштру је била стационарана регуларна аустријска војска. Овде је тада боравио пионирски пуковник аустријске војске гроф Марсиљи (Luigi Ferdinando Marsigli) каснији преговарач у име Аустрије на склапању Карловачког мира. Овај високообразовани Италијан, научник и војни писац, политичар од формата, показао је интересовање за Бранковића и 6. фебруара поменуте године написао је писмо грофу Кинском, чешком канцелару у Бечу и једном од најутицајнијих царевих саветника. У писму се распитивао за грофа Бранковића. Марсиљи је писмо послао из Баноштра, вароши између Илока и Петроварадина на обали Дунава или, како он каже: „da Banostor, borgo fra Illok e Peter Varadino alla ripa del Danubio“. Писмо се чува у Дворском и државном архиву у Бечу, у фонду Turcica, 1689, fol 27, како наводи историчар Јован Радонић.[114] Гроф Марсиљи је тражио податке о пореклу грофа Ђорђа Бранковића. То је, изгледа, чињено с намером да се доведе у питање тачност података о Бранковићевом пореклу и наруши његов углед. Марсиљијево интересовање за Бранковића у фебруару, само четири, пет месеци након што је овоме издата царска диплома и грофовска титула и одлазак капетана српске милиције из Баноштра и околних места на састанак са Бранковићем у мају исте године, упућују на претпоставку да су та два чина била у некој вези.

Бранковић је 12. јуна исте године упутио проглас као Ђорђе II, наследни деспот Горње и Доње Мизије, велики кнез Свете Римске Империје, господар Светосавског Дуката, Црне Горе, Херцеговине, Срема, Јенопоља итд. и позвао народ на устанак против Турака. Овај проглас однели су у Србију, преко Смедерева, калуђер по имену Доситеј и епископ јенопољски чије име је записано у италијанском тексту као Сава. Требало је да они у Србији наговарају људе да приступе устаницима које је Бранковић водио са собом из Ердеља и Влашке. Историчар Јован Радонић пише да је „Бранковић истога дана упутио још један проглас преко капетана из Черевића, Моноштора, Футога и Карловаца који имају *наше тамо пришаствије да вазвестет“*.[115] (Име Моноштор овде се односи на Баноштар). Овим прогласима он се први пут огласио међу Србима као њихов вожд. Текст Прогласа које су капетани понели из Оршаве почиње овим речима:

> Георгије втори Божијеју милостију, васем илиричаским, тракијским и иним васточним и северним области, прадеднаг отачествија наследниј Деспот, вишој и нижној Мисиј Херцег, и великиј Кнез Светој Римској области, такождеже државниј Светога сави, и чрне горе дединиже Господар Херцеговски, Сремски, и Јенополски, Угарскаг Краљевства и странам их Гроф, и проч. В сем, и особним, Преосвештеним, взвишеним и светлосијателним преименителним, и велможним, благородним, племенитим, и властеливим, Првоначелним Кнезем духовнаг и мирскаг чина, војевождам, Графом, величајшим, боља-

[114] Исто, 520.

[115] Јован Радонић, *Од прве опсаде Бечa до велике сеобе*, у: Војводина I, Издање Историског друштва у Новом Саду, Нови Сад 1939, 522.

рином, плковником, тисуштником, и иним воинственим и поместним строителства достојним такождеже десетствујуштим и скелу бдештијим.[116]

Представивши овако себе и оне којима упућује посланицу (народним првацима духовног и световног чина, великашима, пуковницима, командантима, десетарима и надзорницима прелаза преко реке или скеле) Бранковић их поздравља и обавештава да по вољи непобедивог монарха цара римског (аустријског – ВМ) и помоћју даном „свише“ полази да учини дело благоугодно Богу и људима и на општу корист хришћанства. Зато шаље капетане черевићкога, баноштарског, футошког и карловачког да најаве његов долазак и уверава да ће испунити своје обећање и тражи да се овима (капетанима) укаже поверење и омогући миран повратак као пуноправним заступницима „православија нашег“. У потпису је само име Георгије Бранковић, без титуле. А испод места печата стоји потпис: Доситеј, самодржавни прото писар.

Капетани у Оршаву нити су ишли нити су могли ићи тајно од аустријских војних власти у чијој служби су били. Више је вероватно да су они били послати Ђорђу Бранковићу него да је он баш њих позвао да му дођу. А ако су они отишли у мају, а прогласи су упућени 12. јуна, онда се може претпоставити да је Бранковић (а можда и сам „државни прото писар Доситеј“) могао имати и подстрека са њихове стране да састави и пошаље прогласе који су узнемирили аустријске команданте. Био је потребан корпус деликти за оптужбу и хапшење Бранковићево.

Проглас послат у Србију није тамо наишао на добар одзив, јер је царева војска више импоновала и нудила. А каква је била судбина онога прогласа – посланице коју су носили наши капетани, то се не зна. Тек, аустријске војне власти су дошле до овог другог писма и оно је сачувано у Дубровачком архиву. Ђорђе Бранковић никада није стигао до Баноштра и других места у сремском и бачком Подунављу, јер је већ крајем октобра 1689. године био ухапшен од аустријских војних заповедника и послат је у Беч. Одузета му је диплома коју је само годину дана раније добио од цара и послата је у Беч – на чување. Међутим, титула грофа се тако прилепила уз Ђорђа да је постала обавезни део његовог имена и никад није оспоравана. Сметала је само његова титула деспота коју је он желео и коју су му потврдили српски прваци у Будиму после велике сеобе.

Марсиљијево писмо из Баноштра од 6. фебруара грофу Кинском било је знак упозорења царским саветницима који су одлучивали када се Бранковићу доделила грофовска диплома. Тек касније, кад је гроф Марсиљи са војском фелдмаршала Баденског био у Србији, из Беча је примио писмо никопољског бискупа, фра Антонија Стефанија од 23. јуна 1689. године, и у прилогу тога писма „раније обећану копију Меморијала Деспота“, односно текст Бранковићевог Мемоара цару Леополду од 1688. године. „Ко су ти Босанци, Срби, Бугари, Рашани, Трачани, Албанци, Македонци“ пита се бискуп Стефани у свом пропратном писму, парафразирајући Бранковића који наводи имена народа у име којих иступа пред царем. У оно време добро се знало да су у питању били Срби који су себе радо називали према именима покрајина у којима су живели. Могло се лако сазнати да се под свим тим именима налази један народ једнога језика, као и то да су се, по правилу, једино Срби масовно одазивали на позиве за борбу против Турака. Никопољски бискуп Стефани је био стари познаник Бранковићев и његово писмо кипти од негативних осећања према овоме.

У пролеће 1689. у Бечу су већ имали узапћена писма руских царева упућена васељенском патријарху Дионисију, патријарху Чарнојевићу и кнезу Шербану Кантакузину (тада већ покојном) у којима се види да су се ови обраћали Русима с молбом да им помогну у ослобађању од Турака. Међутим, до хапшења Бранковића нису довела ни узапћена писма руских царева, ни Мемоар из 1688. ни Стефанијево оговарање, него баш Бранковићеве посланице које је он упутио Србима. О њима цару пише фелдмаршал Баденски 26. јула и добија одговор да пажљиво домами Бранковића, па да га и ухапси ако треба. Овај је 29. октобра 1689. у Кладову, на веру домамио Бранковића и ухапсио га.

Марсиљи је сачувао текст Бранковићевог Мемоара аустријском цару на латинском језику из 1688. године. Овај текст на латинском језику штампао је историчар Јован Томић 1905. године према

[116] Цитирано према тексту Посланице објављеном у књизи *Српски споменици* Павла Карано-Тврковића 1840, стр. 345. Текст је са црквенословенске ћирилице пренесен савременом српском ћирилицом, без редиговања.

препису који је за њега сачинио један службеник архива Универзитета у Болоњи где се документ чува. На истом месту објавио је и писмо бискупа Стефанија.[117] Иако је историчар Јован Радонић нашао да је препис Мемоара лош, овај документ још није објављен у бољем латинском препису и у преводу на српски језик. А документ је важан јер се појавио у судбоносном тренутку када се правила нова карта Европе после протеривања Турака. Гроф Ђорђе Бранковић је у том тренутку смело изашао на историјску позорницу и рекао да нико нема право да са те карте избрише Србе и њихову државу. Да ли је или није постојала реална могућност да се та држава обнови већ тада и да ли је и сам Бранковић имао такву процену, то је велико питање. Било је, међутим, битно што је он на време обавестио бечки Двор о томе чије земље Аустрија заузима од Турака. То упозорење вредело је више од било каквих привилегија и повластица које би овај истакнути Србин могао уживати да је друкчије поступио и да је, као многе генерације пре и после њега, прихватао да Срби просто ратују за аустријске империјалне интересе. Бранковићу служи на част што је написао ову Представку цару Леополду, а Марсиљију припада дужна хвала што је поступио као научник и сачувао овај документ.

Радонић је указао на још један детаљ у преписци из онога времена по којем се може закључити да је јенопољски владика Исаија Ђаковић, старешина фрушкогорског манастира Крушедола, сарађивао са Бранковићем и пре његовог заточења у Бечу. Радонић, наиме, каже да је сасвим могуће да је један од оне двојице гласника који су 1689. носили Бранковићев Проглас у Србију, забележен као владика Сава, био, у ствари, владика јенопољски Исаија. Траг о имену владике остао је у његовом писму Бранковићу које није сачувано у српском оригиналу него у преводу на италијански језик. Радонић претпоставља да је „италијански преводилац овога писма могао рђаво прочитати његово име, пошто и сам код Савина потписа вели да су слова нејасна (*questa sottoscrittione era scritta con le cifre troppo ignote*). А да није овај Сава главом владика Исаија Ђаковић са којим је Ђорђе Бранковић доцније у Бечу, као интерниран, одржавао интимне везе и који се толико много заузимао за интернираног грофа Ђорђа Бранковића?“[118] Није познато да је године 1689. владика јенопољски био неки Сава. Напротив, зна се да је владика јенопољски био Исаија Ђаковић који ће већ идуће године носити цару Леополду захтеве са београдског саветовања патријарха Арсенија Чарнојевића са црквеним и народним првацима и њихово признање овога цара за српског краља.

Радонић скреће пажњу на значајну чињеницу да су крајем 17. века јенопољски епископи били уједно и старешине манастира Крушедола, задужбине последњих деспота Бранковића. Ово је велики аргумент у прилог томе да је Српска црква доводила у везу јенопољске Бранковиће са ктиторима манастира, деспотском породицом Бранковића. Неумесна је сумња или оспоравање чињенице да су и патријарх пећки Максим и патријарх Арсеније Чарнојевић благословили Ђорђеве претензије на цивилно поглаварство над српским народом. Није било разлога да они тако не чине. Ђорђе није био неки незнанац. Из његове породице јенопољских Бранковића била су четворица архијереја српске Цркве пре Ђорђеве политичке мисије. Његов рођени, много старији, брат Симеон, потоњи митрополит Сава II Бранковић (1656-1680) канонизован је као св. Сава Ердељски и у црквеном календару Српске православне цркве уписан под тим именом 7. маја по новом календару, односно, 24. априла, по старом. Он је васпитавао Ђорђа од малих ногу и спремао га за државничку улогу. Још као младића водио га је у Москву на представљање руском цару. Њихов стриц Сава I био је митрополит ердељски (1607-око 1629) а отац овога, Матеј Бранковић-Коренић, био је епископ јенопољски у другој половини 16. века. Још један владика из исте породице, Лонгин Бранковић, био је такође епископ јенопољски (1629-око 1636), а потом и митрополит у Влашкој. И није случајно баш Крушедол, који је подигао митрополит Максим Бранковић, изабран 1708. године за седиште Митрополије после Сентандреје. Седиште је измештено у Карловце 1713. године. Посмртни остаци грофа Ђорђа Бранковића, три деценије после његове смрти, пренети су у манастир Крушедол и свечано сахрањени 1743. године, у цркви манасти-

[117] Јован Томић, *Два нова податка о деспоту Ђорђу II Бранковићу*, Споменик СКА, XLII, други разред, књига 37, Београд 1905, 35-42.

[118] Радонић, наведено дело, 522.

ра у којој је био сахрањен и патријарх Арсеније Чарнојевић и митрополит Исаија Ђаковић, а касније и капетан Атанасије Рашковић који је и пренео Бранковићеве посмртне остатаке из Хеба.

Српска државна идеја везивала се за име Бранковића. У оно време још су се памтили Бранковићи и Јакшићи са разним звањима: деспота, бана, кнеза, који су у 15. и 16. веку војевали на балканским и европским ратиштима за интересе Угарске и источних кнежевина у данашњој Румунији. Позитиван однос Српске православне цркве, али и српских војних старешина и народа, према Ђорђу Бранковићу трајао је све до иза мађарске буне 1848. године. А када се учинило да је већ дошло време да Аустроугарска овлада свим српским земљама, требало је опет рушити идеју о српској државности коју је заступао и Ђорђе Бранковић. И опет је то чињено проблематизовањем Ђорђевог порекла. То су за Ђорђева живота прво радили језуити и царски саветници на бечком Двору, уз помоћ Италијана (никопољски бискуп Стефани и гроф Мрсиљи из царске армаде). Насупрот Бранковићевом пројекту о обнови српске државе, они су протурили идеју о великохрватској држави од Јадрана до Црног мора. Натурализовани Хрват немачког порекла Павле Ритер Витезовић изложио је ту идеју у књижици Croatia rediviva (Оживљена Хрватска) која је штампана 1701. године. Бранковић је „одговорио“ писањем огромног историјског дела, на преко две и по хиљаде страна, названог *Хронике славеносрпске*. Ово дело, стварано уз коришћење извора и значајне литературе, допуњено мемоарским текстом, ни после три века није у целини штампано. А Бранковић је био један од најученијих и најумнијих Срба.

У другој половини 19. века аустроугарски историчари тзв. критичке бечко-брлинске школе приказали су Бранковића као проблематичну личност. У томе се нарочито истакао гргетешки архимандрит Иларион Руварац. Потом су се тако према Бранковићу односили и они историчари који су о њему писали са разумевањем. Овим је задат тежак ударац српској идеји, већ угроженој лажном хрватском идејом југословенства коју је заступао ђаковачки бискуп Јосип Јурај Штросмајер, а којом се прикривала идеја великохрватства. Узалуд су се српски грађански историчари, нарочито Јован Радонић и Никола Радојчић, здушно залагали за штампање Бранковићевих *Хроника.* Још је кнез Михаило Обреновић у другој половини 19. века настојао да се ово дело штампа, али није успео да добије рукопис од патријарха Јосифа Рајачића. Штампању *Хроника* у југословенској држави између два рата супротставио се идеолог југословенства, историчар, професор на Београдском универзитету и српски академик Виктор Новак. Тек деведесетих година 20. века или, како се то обично каже, у Милошевићево време, у Српској академији наука и уметности, предузети су кораци да се дело штампа. Рад на припреми критичког издања у сврху научног проучавања овог дела започет је 1997. године, а поверен је доктору славистичких наука Ани Кречмар из Беча. Године 2008. и 2011. појавили су се се први и други од планираних пет томова овог издања. Вредело би приредити популарно издање овога дела у савременој језичкој верзији, које би омогућило да се српски читаоци упознају са делом и писцем. У Румунији је још 1893. а потом 1917. и 1987. године штампана Бранковићева кратка хроника писана на румунском језику као *Хроника Словена Илирика, Горње Мезије и Доње Мезије.* Ово дело је на српски превео румунски држављанин, српски књижевник Стеван Бугарски и објавио га у Новом Саду 1994. године. У тој књизи налази се и ова заветна мисао Ђорђа Бранковића:

> Дакле, ми православни хришћани, не уздајем се ни у снагу руку, ни у врлину мноштава или у дубину филозофских наука, као други, него ми препуштамо нашу Источну цркву заједно са самима собом под окриље великога и превечнога Бога.[119]

Ђорђе је знао да је грех према Богу када нешто добро можеш да учиниш, а то не урадиш. Он је до краја радио за српски народ све што је могао. Да је желео само личну славу, част и богатство, што му се тенденциозно приписује, радио би друкчије. Док рукопис Бранковићевих *Хроника* чами у фијоци, Срби непрестано имају муке око државности.

Ни Цар Јован Ненад ни гроф Ђорђе Бранковић, носиоци српске државне идеје у оно, за Србе, глуво доба, нису заборављени. Али, чување њихове успомене било је подложно променама историјских прилика које су по Србе углавном бивале неповољне. Четири века после Цара Јована Ненада,

[119] Ђорђе Бранковић, *Хроника Словена Илирика, Горње Мезије и Доње Мезије,* Нови Сад 1994, 56.

грађани Суботице су му подигли споменик од белог мермера – њему и његовим сарадницима: Суботи Врлићу и Фабијану Литерати. Откривању споменика у новембру 1927. године на главном градском тргу присуствовао је и кнез Павле Карађорђевић као изасланик краља Александра. Штампана је и *Споменица* са текстом историчара Алексе Ивића, који је био иницијатор целе ове акције. Већ у априлу 1941. године мађарски војници, хортијевци, срушили су камене фигуре, одсекли им главе и вукли их по тргу да би се, потом, пет деценија оне потуцале по разним подрумима и двориштима, заједно са другим споменицима који су доживели сличну судбину. Међу овима је био и споменик српским ослободиоцима Суботице 1918. године који је био срушен после другог светског рата! А онда су једнога дана новинари написали да је „обезглављени цар тако био сведок обезглављеног односа према властитој историји“, а Културно-уметничко друштво „Буњевачко коло“ затражило је враћање овога и других споменика на њихово првобитно место. Акцију у том смислу покренули су и Српски културни центар „Свети Сава“ и Буњевачки културни центар те је, после петиције грађана, Скупштина општине донела одлуку о враћању неколико споменика, па и овог. Споменик је рестаурирао вајар Сава Халугин и он је поново откривен 9. новембра 1991. године. И данас стоји у центру Суботице „као стрела одапета у небо“.[120] Све је, међутим, остало само део локалне суботичке традиције. Срби су још далеко од тога да Цара Јована Ненада славе онако како Французи славе своју хероину, светицу Јованку Орлеанку.

Гроф Ђорђе Бранковић још није добио споменик, ваљда зато што још није прошло четирсто година од његове смрти него тек тристо. Али, постоји његов славни сликани портет са дугом брадом о којој су се испредале легенде. Ни историчари, који су се слагали око Цара Јована Ненада, нису били јединствени око оцене историјске улоге и личности Бранковићеве. Парадоксално је да је историчар Алекса Ивић, који је толико величао улогу Цара Јована Ненада, са много жестине осуђивао грофа Ђорђа Бранковића (полемика Јован Радонић – Алекса Ивић у Летопису Матице српке од 1940) и да у његовом деловању није препознао исте мотиве, исту идеју и исто њено извориште као у Цара Јована. У сваком случају, историчари су оставили недовршеним посао реваloризације Бранковићеве историјске улоге. Наивне су оцене о томе да је Ђорђе био наиван, лаковеран, сујетан и да је све чинио због личне славе. Он је само у правом тренутку обелоданио пред светом чињеницу о српском природном и српском историјском праву. Својим више срчаним него лакомисленим гестом 1688. године, Мемоаром аустријском цару, Ђорђе Бранковић је изразио мисао најкраће формулисану два века касније у стиху Ђуре Јакшића који гласи: *Отаџбина је ово Србина*. Заслужио је да га поштују сви честити Срби до краја века и да га помињу у својим молитвама, уз име његовог брата митрополита светог Саве Ердељског. Митрополит Сава Ердељски је страдао као бранитељ православне вере. Био је ражалован са архијерејског трона и допао је затвора, али не због „његових политичких амбиција“ (како је, са призвуком осуде, написано у тексту приређивача прве књиге *Хроника славеносрпских* у издању САНУ) него је страдао што је, као високи архијерej, само вршио своју дужност у одбрани православља од протестантизма. Ердељски калвинисти су га прогањали и нудили му да изабере било коју од четири хришћанске деноминације: калвинску, лутеранску, римокатоличку или, чак, аријанску, само да напусти православље. Одбио их је речима: Треба више слушати Бога него људе.

Баноштар је два пута узимао учешћа у пословима око српске државности. Први пут ова мала православна парохија дочекала је и подржала Цара Јована Ненада. Други пут прваци Баноштра и околних места били су спремни да подрже грофа Ђорђа Бранковића у организовању ослободилачке борбе. Они нису могли или морали знати да ће њиховим посредовањем Бранковићу бити нанета штета. Објективно, и они су послужили да се Бранковићева акција осујети. Када једнога дана Баноштарска парохија буде имала музеј, видно место у њему треба да добију два честита Србина и узвишена православна хришћанина који су оставили трага и у овом месту: Цар Јован Ненад и деспот Георгије II – гроф Ђорђе Бранковић.

[120] Овако је Зоран Д. Вељановић насловио свој чланак у суботичком часопису *Луча* од 13. априла 1995. парафразирајући речи академика Бошка Патровића изговорене приликом другог постављања споменика.

У свим приликама у туђинским државама, ратујући за било коју страну, Срби су највише бринули о вери и Цркви. Једино у њима су налазили утеху, љубав и наду. И у најтежим временима и у најбеднијим материјалним приликама, за цркве је увек морало бити. Манастирска имања су повећавана и под Турцима – поклонима и завештањима. Било је и пљачки и отимачина манастирских имања од стране грабљивих турских властодржаца. Али је било и некакве законске заштите која није морала увек бити и ефикасна, што показују многи примери. Од самог почетка организоване турске власти, која је све што је затекла у освојеним земљама прогласила имовином турског цара, манастири су морали да од државе, и по неколико пута, откупљују своја сопствена имања. Тако је у време пописа 1678. забележено да су неисплаћени дуг за откуп манастира Врдника и Старог Хопова платили хришћани из околних места. Један од тих хришћана био је јузбаша Добросав из Ирига,[121] а то значи старешина над сто војника, Срба, у турској служби. И поред свих намета, спахијске самовоље и пљачки, српски манастири су под Турцима сачували и статус и своје поседе. Највећи број заштитних судских исправа, које су издате фрушкогорским манастирима, потиче с краја 17. века, из ратног времена, и у њима стоји да манастире не смеју узнемиравати ни редовна војска ни хорде Татара.[122] Заштита верских права сиротиње раје, јединих права које је српски народ, како тако, сачувао под Турцима и до којих је веома држао, била је важна полуга у одржавању поретка. Срби су ратовали за муслиманску државу, али су се светосавски молили Светој Тројици, Богородици, светом Ђурђу и свим Божјим угодницима. Молили су се и свим српским светим краљевима, кнезовима, деспотима и витезовима чије мошти су чували по манастирима. Строго су држали постове и причешћивали се знајући да се живот не завршава бедним скончањем на земљи.

Све говори у прилог томе да су Баноштарци могли добити дозволу за градњу цркве 1682. године. Непознато је како су се звали ти баноштарски мартолози или граничари који су уочи рата бринули о својим верским потребама и ко је био њихов војвода, диздар или капетан у моменту избијања бечког рата. Не зна се ни ко им је био свештеник. Ко је у Баноштру испратио Турке, а сачекао Аустријанце и грофа Марсиљија, опата Бонинија и другу господу? Тешко да ће се то икад сазнати. Из једног раног аустријског пописа са наведеним именима пореских обвезника у Сремској жупанији из првих година 18. века нестао је баш онај део из Вуковарске жупаније који је садржао податке о Баноштру. Али све упућује на то да је ово место било јако упориште православља. И турски и аустријски властодршци затирали су сваки облик цивилне или војне власти српске провенијенције и настојали су да српске ратнике оставе без њихових војвода и војсковођа. Зато је православни храм био једина ознака идентитета тих Рашана, хајдука и хусара, које помиње опат Бонини. То што је Бонини приметио да је овдашња рашанска црква зидана од камена била безначајна, сасвим је разумљиво. Првих двадесет година њеног постојања, које су биле ратне, није ни могло бити неког знатнијег украшавања храма. Ова црква је и данас веома скромна, али је за православне Србе презначајна. Подигнута у преломном времену, она шаље јасну поруку: царства се мењају, а ми, уз Божју помоћ, остајемо своји на своме.

Историчар Душан Ј. Поповић у књизи о Србима у Срему каже да је „Срем кроз неколико векова био централна област која је потпуно везивала српски народ. Није било ниједног, иоле знатнијег, кретања нашег народа које није ишло преко Срема“. И додаје да су „у становништву Срема заступљени сви делови нашег народа, и они са Југа и они са Севера, као и они са Истока и Запада“. [123] Оцена да је Срем био „централна област“ не би се могла односити само на „неколико векова“ како каже наш историчар. Ако би се прошлост Срема претресла у свим историјским раздобљима, видело би се да је то важило за свако од њих. Срем је одвајкада био и остао *једна* од централних области српског народа. То показује и историја Баноштра, малога села загонетног имена, у сремском Подунављу.

[121] Branislav Đurđev, nav. delo, 245.

[122] Војислав Матић, нав. дело, 54.

[123] Душан Ј. Поповић, *Срби у Срему до 1736/7. године. Насеља и становништво,* Београд 1950, 5.

ОД ПАТРИЈАРХА АРСЕНИЈА III ЧАРНОЈЕВИЋА ДО ПАТРИЈАРХА ГЕОРГИЈА БРАНКОВИЋА

Овде се лепо и чисто српски говори а и српска песма пева.
Протојерej Василије Константиновић о Баноштру

Године 1702. опат Бонини је запазио у Баноштру „једну безначајну зидану рашанску цркву“ и нашао да овде живе „Рашани, хусари и хајдуци“, дакле, Срби, војници. Овај народ су током векова различито називали, а у времену о којем је овде реч, најчешће као: Грчки милет, Расцијани, Раци, Славени, Славеносрби, шизматици, гркоисточно несаједињени, Грци, Власи... У званичним документима Хабзбуршке монархије најчешће су их називали Илирима а понекад, из незнања или злонамерно, чак и Арбанасима. Српски патријарси били су „илирически“, а чувене српске привилегије бечки Двор је издавао „илирском или расцијанском“ народу. Избегавано је српско име. Осим тога што су Баноштарци, како каже Бонини, „сви били војници“ – хусари (коњаници) и хајдуци (пешаци) они су били и ратари и сточари. Ти и такви православни Срби, војници, ратари и сточари, посветили су новоподигнути храм св. Георгију који је, по предању, заштитник војника, ратара и сточара.

Свети Стефан Штиљановић са макетом цркве манастира Шишатовца, рад зографа Станоја Поповића

Нова црква у Баноштру, зидана од камена, посвећена је празнику преноса моштију и обнови храма Св. Георгија. Градитељи су живели у доба ратова и сеоба а култови, чување и преношење моштију светаца, били су један од видова очувања верског и националног идентитета. После пада Србије под Турке, у сремске манастире су пренете мошти св. кнеза Лазара, св. краља Стефана Првовенчаног, св. цара Уроша. Овде, у Срему, концем 15. и почетком 16. века, већ су биле мошти светаца из породице деспота Бранковића: св. Стефана Слепог, донете из Београда италијанског, и сина његовог св. деспота Јована. Мошти ових Бранковића ношене су и у Влашку и отуда су враћене у Срем. Њима су касније у манастиру Крушедолу придружене мошти још два члана ове свете породице, св. Максима, митрополита београдско-карловачког и св. Мајке Ангелине. Један од најраширенијих култова у оно време у Срему,

Барањи и Славонији, био је култ „последњег деспота“ српског св. Стефана Штиљановића, војника, браниоца и храниоца српске сиротиње. Његове мошти пренете су у манастир Шишатовац из Шиклоша у Барањи где је овај Пераштанин, који је дошао међу Србе у Угарску да се бори против Турака, добио двор (кастел). Свечеве мошти опет су покренуте пред турском најездом 1683. и ношене су до Будима да би, кад је опасност прошла, биле враћене 1702. у Шишатовац. Шишатовац је, после Крушедола, био нови маузолеј Срба, војних и црквених личности. На поклоњење Штиљановићевим моштима у Шишатовцу долазили су у 17. веку из Пећи српски патријарси Пајсије и Максим, а касније и патријарх Арсеније Чарнојевић (1687). Мошти св. Стефана Штиљановића остале су у Шишатовцу све до другог светског рата када су, пред најездом хрватске усташке војске, пренете у Београд. Да није тако учињено, Штиљановићеве мошти би изгореле у запаљеном манастиру Шишатовцу као што су 1716. године изгореле мошти светих деспота Бранковића у Крушедолу. О томе како су 6. априла 1941, под зујањем немачких штука које су летеле да бомбардују Београд, монаси манастира Раванице у Врднику на воловским колима превозили мошти српског св. кнеза Лазара да их склоне у манастир Бешеново, оставио је живо сведочење учесник овог узбудљивог догађаја јеромонах Дамаскин, потоњи парох баноштарски и касније архимандрит врдничке Раванице и манастира Крушедола.[126] Из дубоког народног искуства и метафизичког поимања човека и света потекла је она чувена реченица Милоша Црњанског: „Има себа, смрти нема“.

Арсеније Трећи Чарнојевић, патријарх српски.
Детаљ иконе Исус Христос из цркве у Острогону – рад непознатог зографа око 1708. године

[126] Љуба Вукмановић, *Житије архимандрита Дамаскина* у књизи: Шум речи, Нови Сад 2005, 227-245.

Баноштарски капетан Косан Рунић на Београдском саветовању са патријархом Чарнојевићем

О значају Баноштра у време великог рата између две царевине, турске и аустријске (1683-1699) и сеобе Срба под патријархом Арсенијем III Чарнојевићем (1689/1690) говори и податак да је један Баноштарац непосредно учествовао у одлучивању о судбини српског народа. У историјским изворима он је забележен као капетан Баноштра Косан Рунић. Био је заповедник српске милиције у овом месту. Као баноштарски капетан, Косан Рунић је био на договору или саветовању српских првака са патријархом Арсенијем III Чарнојевићем 18. јуна 1690. године у Београду. Тамо су 16. јуна примљени *Инвиташторија* цара Леополда I од 6. априла 1690. којом је цар позвао народ Балкана да се диже на устанак против Турака и да њега призна за законитог владара и царево писмо упућено патријарху лично у којем цар тражи да га Срби признају за свога краља. Већ 18. јуна, на саветовању патријарха са црквеним и народним првацима, одлучено је о признавању аустријског цара за српског краља и о наставку борбе против Турака са територије Угарске која је у то време већ била у рукама аустријске војске. Цар Леополд је 1687. на Сабору угарских сталежа у Пожуну признат за краља Угарске.

Патријарх је почетком 1690. био у Коморану и он је одатле дошао у Београд на саветовање са народним првацима. Коморан на Дунаву, јако упориште шајкаша, имао је православну цркву посвећену Ваведењу Пресвете Богородице. Сачуван је печат Српске православне црквене општине у Коморану на којем стоји датум 11. мај 1511. године.[127] У граду је било и неколико српских породица са племићким дипломама добијеним за ратне заслуге пре великог бечког рата. Судећи по неким новијим истраживањима патријарх је већ 1689. године из Коморана упућивао писма (која су сачувана) цару и једном званичнику Бечког двора тражећи заштиту за српски народ. Штета је што није сачувано или обелодањено царево писмо које је он упутио том приликом патријарху на којем му овај писмено захваљује називајући то писмо привилегијом.[128] Патријарх Чарнојевић је 1685. године био у Бечу и после ове посете још три месеца боравио је у манастиру Грабовац. С ким и о чему је патријарх у Бечу онда разговарао, да ли му је и шта обећано, то се не зна али се, с правом, верује да је он тамо ишао због народних послова. Било је и ранијих канонских посета патријарха Чарнојевића прекосавским крајевима у границама Пећке патријаршије. Убрзо после устоличења на патријарашком трону, Чарнојевић је 1676. посетио Срем, а 1684. био је у околини Пакраца. Као што ни велика сеоба није почела тек 1690. нити се завршила исте године, него је то био дуготрајан процес, тако ни преговори са царем нису могли бити ни једноставни ни једнократни. О преласку Срба на страну аустријског цара преговарало се на различитим нивоима, па тако и са старовлашким кнезовима Рашковићима и другим племенским старешинама, који ће потом играти значајну улогу у аустријској војсци. Али, цару је била потребна потврда са српске стране о признању његовог „наследног права“ на српске земље које „припадају угарској круни“, права које би било изречено у име целог народа. То „наследно право“ односило се на све српске земље. И зато је било организовано саветовање патријарха са народним првацима у Београду.

Ко су све били учесници саветовања на којем је био и баноштарски капетан, то пише у *Историји српског народа*:

> У раду сабора учествовали су Срби из Јужне Србије, Шумадије, Старе Србије, Срема, и босанског Подриња. Српску милицију је заступало једанаест капетана, од којих су из Србије били четворица: кнез Јован Рашковић, властелин и старовлашки капетан, рачански капетан Радослав Пијанић, крупањски капетан Мишко Рац и крагујевачки капетан Аврам Антонијевић. Из Срема су дошли капетан-баша и

[127] Љубивоје Церовић, *Срби у Словачкој*, Бачки Петровац – Нови Сад 1999, 95.

[128] Стефан Чакић, *Велика сеоба Срба и патријарх Арсеније III Црнојевић,* Нови Сад 1990, 137-149.

Српски војник
Бакрорез Мартина Енглбрехта, Војни музеј Београд

митровачки мештер Јаношевић, иришки капетан хаџи-Комнен Георгијевић, купиновски капетан Тодор Марјановић, гргуревачки капетан Максим Аминовић, карловачки капетан хаџи-Милош Штрбић, баноштарски капетан Косан Рунић и черевићки капетан Ђурка Хорват. Од грађанских лица, у раду сабора су учествовали заступник Београдске општине Иван Милутиновић, београдски „рихтер“, представник сремскомитровачке општине поменути Јаношевић и “биров иришки“ Никола Храленовић. Сем патријарха Арсенија III, од вишег свештенства учествовали су београдски митрополит хаџи-Симеон Љубибратић, руднички епископ Теофан, топлички и белоцрквански владика Спиридон Штибица и јенопољски епископ Исаија Ђаковић. Ниже свештенство су заступала седморица игумана великих манастира: из Србије су били игуман Максим из Сопоћана и игуман Василије из Студенице, а из Срема игуман Силвестар из Крушедола, игуман Јелисеј из Ремете, игуман Ананије из Хопова, игуман Теофан из Бешенова и игуман Саватије из Шишатовца.[129]

Сви учесници Сабора, на челу са патријархом, ставили су своје потписе и печате на веровно писмо или кредендионалит са којим је владика Исаија Ђаковић ишао цару. Капетан Баноштра Косан Рунић је, такође, ставио свој потпис и печат од црвеног воска на пуномоћје владици. Косан Рунић је био, по свој прилици, исти онај капетан Баноштра који је годину дана раније, у мају 1689, ишао у Оршаву на састанак са грофом Ђорђем Бранковићем, а чије лично име том приликом није било забележено. Баноштарски капетан Косан Рунић је био у аустријској служби када је 1690. ишао у Београд на саветовање са патријархом Чарнојевићем. Да ли је он остао у Баноштру после патријарховог преласка у Срем или се са патријархом заједно упутио у северне крајеве, не зна се. Његове заслуге пред новим царем биле су знатне. Да ли је имао потомства? У аустријско-турском рату 1737-1739. учествовао је граничарски поручник Јован Косанић,[130] који је, судећи по презимену, могао бити син Косана Рунића. Српске војничке породице имале су, обично, више активних војних лица. Међу именима из оних времена које је историја забележила, помиње се калочки капетан Тодор Рупић. С обзиром на сличност ова два презимена, могуће да је овај Тодор био и Рунић, што значи да је могао бити брат заслужног баноштарског капетана Косана. Оба презимена су јединствена и не помињу се у другим случајевима. Капетан Рупић је почетком 1991. године био задужен да мобилише Србе за оправку ра-зорених утврђења и путева и за предстојећу борбу са султановом војском која је стално напредовала после освајања Београда 8. октобра 1690.[131] Исти капетан Тодор Рупић учествовао је на Сабору српских првака у Будиму марта 1691. а са владиком Исаијом Ђаковићем и подвојводом Монастирлијом био је изасланик код Ратног савета 1691-1692. године у Бечу. Тражио је да буде постављен за капетана Купинова,[132] што значи да је желео да се врати у Срем и то у место које је било седиште некадашњих сремских деспота Бранковића.

Међу потписницима пуномоћја владици Исаији Ђаковићу већина су били Сремци који су на саветовање у Београду 1690. дошли са територије коју је већ држала аустријска војска. Владика Исаија Ђаковић однео је цару или ћесару, како су га Срби звали, пунктове (тачке), односно захтеве и

[129] Рајко Л. Веселиновић, *Срби у великом рату 1683-1699.* у*:* Историја српског народа, трећа књига, први том, Београд 1994, 526.

[130] *Историја српског народа IV/1,* Београд 1994, 115.

[131] Стефан Чакић, нав. дело, 237.

[132] Алекса Ивић, *Историја Срба у Војводни,* Нови Сад 1929, 313-314.

тражења о положају и правима српске Цркве и народа изложене у шест тачака и патријархово писмо. У *Летопису Матице српске* објављене су три повеље са овог скупа: *Креденционалит Исаије Ђаковића*, *Пунктови у којима се тражи народно-црквена аутономија* и писмо патријархово у којем *Патријарх признаје суверенитет Леополда I*.[133] Јенопољски владика Исаија Ђаковић је био најпре свештеник у свом родном селу Грабовцу код Сланкамена. После смрти супруге, замонашио се у манастиру Крушедолу, а пећки патријарх Арсеније Чарнојевић га је, још у време турске владавине Сремом, рукоположио за јенопољског и арадског епископа. Знао је немачки и латински језик и, као српски посланик, могао је са царем да разговара о привилегијама за српски народ. Цар је већ 21. августа 1690. издао Србима прву привилегију у којој он на првом месту похваљује њихову „понизну захвалност“ и истиче „вечиту обавезност“ Срба који су признали „Наше право“ те им „од сад под сенком Наше заштите ваља живети и мрети“ и „под управом Наши војвода“ војевати. Потом цар каже да „са прирођеном Нам благошћу“ одобрава Србима да могу „по обичају источне цркве грчкога обреда“ слободно опстајати и да им „никоји црквени или мирски сталежи никакве досаде чинити не могу“.

Митрополит крушедолски Исаија Ђаковић

Хабзбурговцима није била непозната државна традиција српског народа која би их једнога дана могла угрозити у земљама насељеним Србима. Цару је било потребно јавно признање са званичног места, од српског патријарха, али и не само од њега, него и од других представника овога народа, да га Срби признају за свога апсолутног владара да би им он, тек после таквог признања, издао привилегију којом их ставља под своју заштиту – све док му они буду верни, а то значи: док буду ратовали за њега. Ратни циљ Беча није био само протеривање Турака него и сузбијање српске идеје о обнови српске државе.

Срби од цара нису тражили више од онога што су имали под Турцима, а то је право на православну веру и Српску цркву. У овом дописивању између патријарха и цара није било речи ни о каквој сеоби, него о томе под чијом заставом ће Срби ратовати и каква права ће уживати у Аустрији. Радило се о промени царства, а не земље. Треба имати у виду да око 170 година, за све време турске владавине, није било никакве границе од Будима до Скопља, од Пеште до Пећи, па ни на Сави и Дунаву. Покрети народа и сеобе зависили су од ратних прилика. Аустијска војска ушла је у Београд 6. септембра 1688. године. Међутим, само једну годину раније 1687, док су Турци још били у Срему, а чуло се да је аустријска војска заузела Осек, побегло је много света из Срема и монаси фрушкогорских манастира у крајеве под Турцима. Не знајући шта их чека, пред надолазећом аутријском војском прешли су у Шабац и кренули даље према планини Цер. Монаси из манастира Хопова пренели су мошти св. Теодора Тирона у Шабац, а одатле у манастир Радовашницу под Цером. Тек једну годину касније, када је аустријска војска заузела Београд, они су се вратили у Срем. Пошто је дошло до промене власти, сви поданици нове царевине и припадници српске милиције, која је раније функционисала под

[133] Каменко Суботић, *Уговори између Леополда I и српског народа*, Летопис Матице српске, књ. 184, св. 4, 1895, 1-12.

турском влашћу, морали су да полажу заклетву лојалности цару Леополду I и новим властима. Али већ октобра 1690. Турци поново освајају Београд, а Срби из јужних крајева, који су били прешли на страну аустријског цара, морају да се повлаче даље на север.

Бежећи од турске освете из своје јужне постојбине, Срби су се задржавали у оним крајевима Угарске у којима је било њихових сународника међу староседеоцима а није више било Турака. То су подучја на десној обали Дунава: Срем, Славонија, Барања, жупаније Толна и Шомођ, па све до Будима и Сентандреје; кретали су се у границама Пећке патријаршије, крајевима који су традиционално били српски, и ишли су „као своји својима, као браћа браћи“, како је писао Сава Текелија. У сукобу два царства, која су се отимала о туђе, Срби су били веома важан чинилац. А они су ишли са надом да ће им под хришћанским царем бити боље.

Патријарх је царску Привилегију од 21. августа 1690. примио у Коморану у којем је и раније боравио. Патријарх се потом преместио у Сентандрејy. Али наредних година он је био стално у покрету, обилазећи и штитећи свој православни народ у делу Пећке патријаршије који се нашао у Аустријском царству. Од цара је добио властелинство у Даљу и у Сирачу у Славонији, али је био спречен да у Славонију, око Пакраца и Пожеге, насели избегли српски народ, иако је он то тражио и то му је било обећано. Држава је из предострожности спречавала већу концентрацију Срба на одређеним територијама. Мада је напустио традиционално седиште у Пећи и променио царевину, патријарх није напуштао територију Пећке патријаршије; он се кретао путевима којима су ишли и његови претходници. И пре велике сеобе, за владавине Турака, било је седам епископија Српске православне цркве у овим северним пределима Пећке патријаршије: Будимска, Пожешка, Липовска (Јенопољска) Темишварска, Вршачка, Фрушкогорска (Сремска) и Бачка. Римокатолика је на овим територијама за турске владавине било мало, јер су се сви, који су то могли, повукли северније од граница Османског царства. По напуштању Пећи, патријарх Чарнојевић је на северу оснивао нове епископије: Великоварадску и Јегарску, Барањску и Мухачко-сигетску, Карловачко-сењску и Костајничко-зринопољско-личку, за шта је 1695. године добио одобрење цара Леополда I. Треба имати у виду да у оно време Турци још нису били протерани из Панониje, да се тек 1696. године одиграла битка код Сенте у којој је аустријска војска однела одсудну победу и то, опет, уз помоћ Срба. Важну улогу у овој битци одиграо је капетан Јован Текелија, прадеда Саве Текелије.

Цар Леополд I кога су Срби 1690. признали за свога краља

Патријарх се сталним преговарањем борио за права свога народа. Из дипломе цара Леополда српском народу од 2. априла 1691. сазнаје се да је одбијен захтев за пуштање на слободу заточеног деспота, грофа Ђорђа Бранковића, а дозвољен је избор подвојводе и обећана је храна и муниција српским борцима који буду ратовали под царском заставом. За подвојводу је изабран Коморанац, искусни војник, Јован Монастирлија (пише се и Монастерлија). Патријарх је успео да сузбије унијаћење православних Срба, које се ширило са напредовањем царске војске после опсаде Беча претећи да затре православље у српским крајевима освојеним од Турака. Када је Аустријска војска стигла до Славоније и Срема, 1686. године, сремски унијатски епископ Лонгин Рајић залагао се да Срби пређу на страну Аустрије.[134] Застрашеност унијатском пропагандом могла је бити узрок и оног бегства Срба из Срема 1687. преко Саве и према Церу. Са патријарховим успесима на јачању православља расло је непријатељство према њему и његовом народу према којем нове власти нису биле нимало нежне. Патријархова делатност је била сузбијана тако што му је ограничено право кретања само на територију више Будима, а спречаване су његове канонске визитације и јурисдикција у осталим дијецезама. Патријарх је, практично, био интерниран у Сен-

[134] Стефан Чакић, *Велика сеоба Срба и патријарх Арсеније III Црнојевић,* Нови Сад 1990, 41.

тандреји и под строгим полицијским надзором. Нису помогла ни његова обраћања Русији за помоћ. Прота Стеван Михалџић овако описује новонастало стање:

> Сад је дакле српски народ имао два старца, два заточеника своја, деспота Ђорђа Бранковића у Хебу у Чешкој и патријарха српског Арсенија. Ниједан од њих не сиђе више жив међу свој народ, обојицу мртве пренесе народ да мирно почивају у манастиру Крушедолу![135]

Коморан са српском црквом, детаљ гравире из 18. века

Исти писац каже да су се српски крајеви Барања, Толна и Шомођ десет година после „ослобођења“ (наводници Михалџићеви) нашли у много горем стању него што су били под Турцима „који не учинише толико неправде, не нанеше толико увреде ни души ни телу Српскога народа колико нанесе ‘ослобођеној’ земљи кроз 10 година своје управе Аустрија“.[136] Српски живаљ је, потом, највише страдао од Мађара током Ракоцијевог устанка за независност Угарске (1703-1711). Број страдалих Срба у овим сукобима, нарочито оних у „Рацорсагу“, како су називали предео између десне обале Дунава и реке Драве, и у Бачкој, процењен је, према историчару Душану Ј. Поповићу, на око 200.000 глава. Број ових жртава поклопио се, отприлике, са бројем оних Срба који су досељени са патријархом. Када се Ракоци уверио да Србе не може придобити, обећао је да ће их искоренити, каже Михалџић. То није ишло лако, па је Ракоци писао грофу Естерхазију 1706. године: „Благи Боже! Да ли из земље ниче тај силни Рац или пада са неба као киша?!“[137] Силне општине насељене Србима око Блатног језера и Печуја остале су и после ових догађаја са својим српским именима, али – без Срба. Срби су од стране Беча били принесени на жртву разбукталог мађарског сепаратизма. Али, пред царем, они су положили испит верности. Патријарх није жив дочекао крај овом страдању. Умро је 1706. године у Бечу где је, у наредна два века, умрло више српских архијереја.

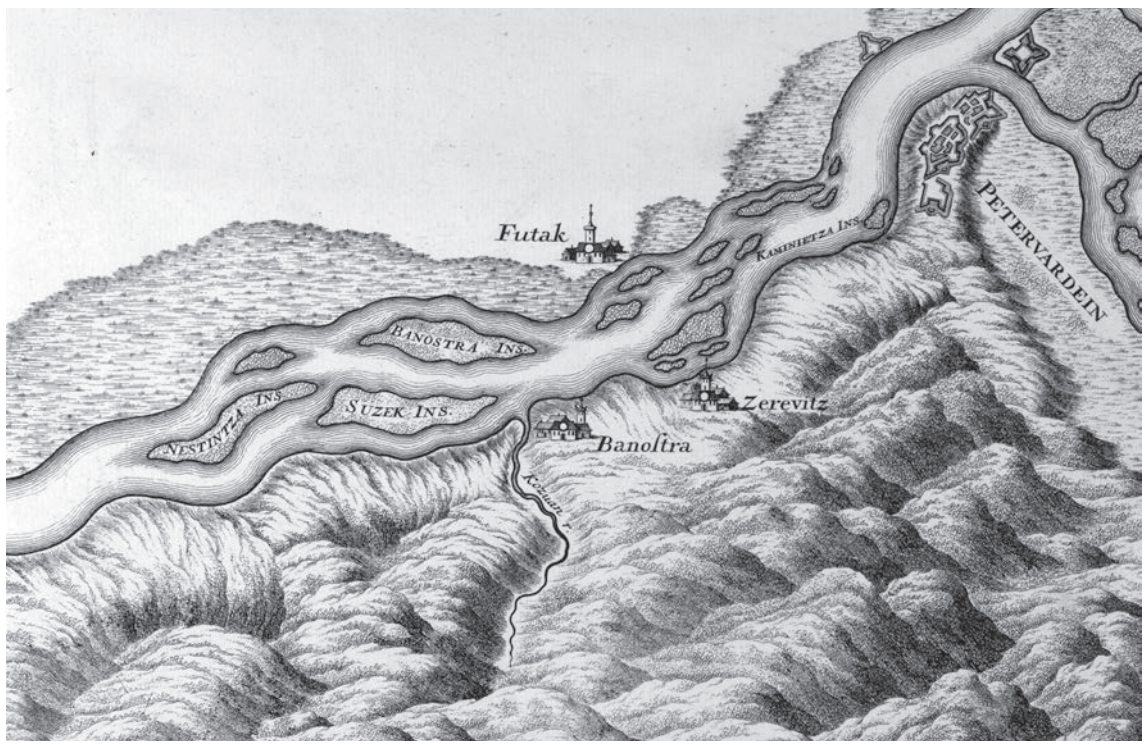
Није било једноставно превести поглавара Српске православне цркве на страну Аустрије, а с њим и многобројне Србе са југа који ће, потом, за ћесара ратовати током више од два века, кад год и где год буде потребно. Пошто је запалио Скопље 1689. године, заповедник јужног крила аустријске војске генерал Пиколомини се повукао и дошао је у Приштину; одатле је кренуо ка Пећи и Призрену и 3. новембра послао је ултимативно писмо патријарху Чарнојевићу да се одмах врати у Пећ, иначе ће он поставити тамо новог патријарха. Патријарх Арсеније се био склонио на Цетиње и оданде је ступио у преписку са млетачким провидуром у Котору премишљајући да ли да се стави под заштиту Млетака. Историчари пишу да је патријарх похитао на генералов позив и да је свечано дочекао Пиколоминија у царском граду Призрену 6. новембра, да су они тамо разговарали и преговарали и да је Пиколомини већ 9. новембра умро од куге. Писаних траговора о овим преговорима нема, а историчар Јован Томић допушта претпоставку да се аустријски војсковођа и српски патријарх никако и нису састајали.[138] По њему, могуће је да је 6. новембра у Призрену Пиколоминија дочекао само римокато-

[135] Стеван Михалџић, *Барања од најстаријих времена до данас,* Нови Сад 1937, 294.
[136] Исто, 302-3.
[137] Исто, 363.
[138] Јован Томић, нав. дело 163.

Из књиге Луиђија Фердинанда Марсиљија Danubius Pannonico-mysicus

Ток Дунава између Нештина и Белегиша са означеном границом од Сланкамена ка Митровици која је после Карловачког мира 1699. делила Срем на турски и аустријски

Ток Дунава поред Баноштра са уписаним адама: Нештинском, Сусечком,Баноштарском и Каменичком

лички архиепископ, скопски надбискуп Петар Богдани, да га је он, а не патријарх Чарнојевић (како се обично пише) тамо причестио и опојао. Богдани је и сам преминуо од куге већ после месец дана, 6. децембра исте године. Ова Томићева претпоставка изгледа више него вероватна баш као што је вероватно да је Чарнојевић, одмах после Пиколоминијеве смрти, напустио југ Србије и пошао пут Коморана.

Но, патријарх се, на Пиколоминијев позив, свакако са Цетиња вратио у Пећ. И српски устаници и ћесаревци добили су тиме доказ његовог пристајања уз Аустрију. Али, после смрти Пиколоминија, нови заповедници су почели да губе битке са Турцима и поверење народа који их је дотле подржавао. Војска је почела да се повлачи ка северу а са њом или испред ње и народ који је био устао против Турака. Многобројне српске породице кренуле су за патријархом, преко Новог Пазара и Студенице ка Београду. Чарнојевић, формално, није био заробљеник. Али, за њега више није постојала могућност избора. Све што је после уследило, па и саветовање у Београду, било је мање-више процедура или парада. Једина трајна победа коју су ћесаревци извојевали у овом ратном пробоју на југ Србије било је преотимање патријарха Чарнојевића од Турака, од Млечана па, на неки начин, и од Руса, којима се патријарх, такође, обраћао за помоћ.

Преласком на страну Аустрије, патријарх Чарнојевић је преузео велику одговорност да буде не само духовни него, практично, и световни вођа народа српског у тој монархији. Таква улога му је призната царским привилегијама. Државне власти су од самог почетка манипулисале улогом Чарнојевића и привилегијама, онако како је њима одговарало. Час су их признавале, час кршиле. А циљ је био само један: покорити и однародити српски народ, укинути му национални идентитет и име, угасити му огњиште у Старој Србији и Македонији, затрти му памћење. То се да видети у многим сведочанствима, а показало се већ у тексту Инвитаторије – Прогласа цара Леополда I балканским народима од 6. априла 1690. године. Још тада је зачет пројекат да се Срби замене Шиптарима или „Албанцима".

Значајан учесник великог бечког рата, Италијан пореклом, пионирски пуковник гроф Луиђи Фердинандо Марсиљи (1658-1730) преговарач са аустријске стране у закључивању Карловачког мира 1699. године, учен човек, писац и истраживач, спада међу најбоље познаваоце ондашњих прилика, па и српских земаља и народа. Написао је књиге о Подунављу (Danubius pannonico-mysicus, 1726) о Отоманском царству (L' Etat militaire de l' empire ottoman, ses progrès et decadence, La Haye, 1732) и друге ствари. У велелепној књизи о Подунављу, међу мапама које приказују целокупан ток Дунава од изворишта до ушћа, по појединим секцијама, налази се и мапа која приказује Дунав у његовом току поред Баноштра. На тој мапи – секција 11, прецизно су уцртане баноштарске и черевићке аде које и данас постоје и уписана су места са обе стране реке. Баноштар је уписан у облику свог народног имена као Banostar. Овај познавалац Срба и српске историје, о којој је написао и књигу, „задужио" је, међутим, историографију и једним мемоаром о Албанији који је саставио за цара у Бечу. То је његов рад *Memoria su l'Albania* или, како су српски историчари превели, *Мемориал о Арбанији.* У овом раду писац је православне Србе помешао са римокатоличким Арбанасима из племена Клименте. Испало је да су Арбанаси на челу са патријархом Чарнојевићем преговарали са генералом Пиколоминијем и дизали се на устанак против Турака, њих око 20.000, у Старој Србији, Македонији и Црној Гори. А у оно време било је свега 210 арбанашких кућа у Старој Србији и Македонији и Арбанаси, за разлику од Срба, нису масовно пришли ћесаревцима. Они су мирно сачекали повратак Турака и, пошто су ћесаревци повукли за собом много Срба, почели су да се спуштају у Стару Србију и да је насељавају. Информацијом о великој Албанији, састављеној од три дела који се зову Млетачка Албанија, Турска Албанија и Слободна Албанија, (што је, ваљда, значило – аустријска) овај учени човек је допринео да се у поменутој *Инвитаторији* од 6. априла 1990, цар на првом месту обрати „поглавито народу арбанаскоме", па тек онда и народима „који живе по свој Арбанији, Србији, Мизији, Бугарској, Силистрији, Илирији, Маћедонији и Рашкој" и у другим земљама „које од угарске круне зависе". Позив да се дижу на устанак против Турака дошао је у време када су се Турци већ били повратили на Косово и Метохију. Марсиљи није био са генералом Пиколоминијем на Косову и Метохији и у Македонији, и није могао лично да се увери о ондашњем демографском стању у овим крајевима. Али, Римокато-

личка црква је имала тамо своје прелате. Марсиљијеве информације су биле из друге руке и он их је могао добити, како се претпоставља, од фратра Томе Распасановића када су се обојица у лето 1689. нашли у Нишу. Овај фратар, викар скопског надбискупа Петра Богданија, желео је да постане надбискуп велике Албаније, али је погинуо у Србији. Он је могао бити творац слике о „три Албаније". Марсиљијево погрешно знање из друге руке ушло је, међутим, у дипломатске канале и у историјску литературу. Већ је српски историчар Јован Рајић негодовао против тога што пећког славеносербског патријарха Арсенија III хроничари од 1689. године и угарски историчари називају патријархом албанских Климента: „Албанским Климентинов Патријархом називает, весма обаче неправилно, зане он Патријарх бил Сербскиј на престоле Свјатаго Сави седјашчиј".[139] Ово питање расправио је детаљно историчар Рајко Веселиновић 1960. године[140], али у каснијој *Историји српског народа III/1* (Београд 1994, друго издање) и он је то питање забашурио. Лажна слика о великој Албанији у којој су били и српски царски градови Призрен и Скопље и Пећ и Рожај итд. била је створена још онда. И у овом случају заобишло се национално име Шиптари, као што се избегавало и име Срби.

Добегли Срби се нису лако помирили са губитком старог завичаја и веровали су да ће се у њега вратити. Спремни да се боре за ослобођење од Турака, желели су за себе посебну војну и цивилну власт. Српске старешине на скупштини у Будиму 20. марта 1691. изабрале су за српског деспота грофа Ђорђа Бранковића, уз захтев да он буде пуштен из затвора и да се стави на чело народа као законити владар. За подвојводу изабрали су племића и искусног војника из Коморана (у данашњој Словачкој) Јована Монастирлију. Цар је потврдио избор Монастирлије, али не и Ђорђа Бранковића, који је ухапшен 1689. и држан у изолацији, прво у Бечу, потом у Хебу у Чешкој, пуне 22 године, све до смрти. Монастирлија је водио Србе до краја великог бечког рата и где су они били, ту су ћесаревци добијали битке. Са својих десет хиљада војника пресудно је допринео да у бици код Сланкамена 1691. ћесаревци победе турску војску предвођену великим везиром Мустафом Ћуприлићем који је ту и погинуо. Био је то онај велики везир који је желео да обнови опустошену Србију после повлачења хришћанске војске и позивао је одбегле Србе да се врате. По завршетку рата Монастирлија је добио као награду нове поседе, дипломе и повељу у којој је писало да му се указује милост „што је од младости, командујући Србима, послужио часно без икакве плате или награде од ерара (државне касе – ВМ), него се свагда борио о свом руху и круху".[141] То се, наравно, односило и на његове војнике. Међутим, Монастирлија тада није добио и виши војнички чин као други официри, јер је ово била прилика да се српски војници дефинитивно изведу испод његове команде. Дворски ратни савет је дуго радио на томе да се српски народ одвоји од патријарха и Монастирлије и да се српска милиција потчини немачким командантима. Али, избио је Ракоцијев устанак (1703-17011) и Монастирлија је био опет потребан да предводи Србе у борби против мађарских побуњеника, куруца. И тек 1704. године Монастирлија је добио чин пуковника. Када је овде формирана Подунавска војна граница почетком 18. века, заповедник српске милиције у Граници прво је био стари Коморанац и племић Монастирлија, па потом новодосељени старовлашки кнез Мојсеј Рашковић, али овај без титуле подвојводе. Честити војник Јован Монастирлија, који је много помогао патријарху Чарнојевићу, умро је готово истовремено кад и патријарх, у јесен 1706. и то од последица рана задобијених у лову. Сахрањен је у манастиру Шишатовцу, где је већ почивао свети деспот Стефан Штиљановић. Ту ће бити сахрањени и синови баноштарског капетана Исака, пуковник Вук и капетан Трифун Исаковић. Оно што је Монастирлија био у великом бечком рату, Вук Исаковић је био у аустријско-турском рату 1737-1739 – заповедник целокупне српске милиције. Ни овај није после тога рата добио чин пуковника, него тек пред пензионисање 1753. године.

Половином 18. века био је и крај српског сна о слободи у хришћанској царевини и о политичкој самосталности српског народа. Све потом било је само служење, страдање и трпљење. Једино место где се Србин могао узносити била је његова Црква и није чудо што је он о њој толико бринуо и за њу се борио. Међу борцима за одбрану вере и Цркве био је и баноштарски капетан Исак, брат митрополита Исаије Ђаковића, а отац царских официра Вука и Трифуна Исаковића.

---

139 Јован Рајић, *Историја словенских народа,* књига четврта, Нови Сад 2002, 130.

140 Рајко Л. Веселиновић, *Ко су „Албанци" и „Климентии" у аустријским изворима са краја XVII века?* Зборник за друштвене науке Матице српске, 25, 1960, 93-124.

141 Љубивоје Церовић, нав. дело, 87.

Баноштарски капетан Исак на Крушедолском црквенонародном сабору

У овој књизи први пут се отвара питање о пореклу славне браће Исаковића, царских официра, Вука и Трифуна, и о улози Баноштра у збивањима после смрти патријарха Арсенија III Чарнојевића. Војничко-свештеничке породице, из каквих потичу браћа Исаковићи, Вук и Трифун, нису биле ретке у Срба. Међу браћом једни су бивали војници, а други монаси и свештеници. Отац двојице Исаковића, капетан Исак, био је заповедник српске милиције у Баноштру где му се 1694. године родио син Вук. Капетан Исак, заповедник српске милиције у Баноштру, био је брат владике Исаије Ђаковића што је утврдио историчар Иларион Руварац, који није олако давао оваква мишљења. Руварац пише како је у једном раковачком поменику нашао да је на Крушедолском црквено-народном сабору 1708. године учествовао „от Баноштра капетан Исак“ и додаје да је тај Исак био брат Исаије Ђаковића.[142] А владика јенопољски Исаија Ђаковић је на Крушедолском сабору изабран за митрополита. После смрти патријарха Арсенија Чарнојевића 1706. године, владика Исаија Ђаковић, стриц Вуков и Трифунов, био је први, од државе признати, поглавар Српске цркве у Аустрији. Његов брат Исак, као баноштарски капетан, учествовао је на Крушедолском црквено-народном сабору 1708. године, али и у припреми овога скупа. На Крушедолском сабору су донете судбоносне одлуке за српски народ, које нису биле по вољи Бечког двора, што је већ споменуто у првом делу ове књиге. То није било лако постићи снагама којима је располагала и у условима у којима је битисала ондашња Српска црква.

Врло мало се зна о капетану Исаку. Природно је да је он, и као заповедник српске милиције и као брат владике Исаије Ђаковића, могао и морао помоћи око Крушедолског сабора. Сачуван је један битан податак о њему, историјски значајан. У књизи *Карловачко владичанство* од једног другог историчара српске Цркве из Руварчева времена, проте Манојла Грбића, описана су збивања пре и после Крушедолског сабора. Цитиран је и један извештај саборског комесара (изасланик Двора на Сабору) упућен цару о комесаревом сусрету са митрополитом Атанасијем Љубојевићем у Черевићу. У том извештају се помиње баноштарски капетан, али без личног имена, него само као „капитан моноштorски“, који је био присутан на том вечерњем сусрету у Черевићу 7. новембра 1707. године. И место сусрета, а и повод, гарантују да се ради о баноштарском капетану. Иако је лично име капетана прећутано, а име села преличено (моноштorски уместо баноштарски) овај навод Манојла Грбића, односно цитиране речи у комесаревом извештају, указују на важну улогу баноштарског капетана Исака у овом догађају.

Крушедолски сабор је одлучио да се Српска црква у Хабзбуршкој монархији не издваја из Пећке патријаршије и да је карловачки митрополит поглавар свих православних Срба у Аустријској царевини, а не само оних досељених са Чарнојевићем. Двор је био противан овим ставовима и покушао је да спречи њихово усвајање. Око првога става настојао је нарочито митрополит сремски Стефан Метохијац, архијерej који је осветио баноштарску цркву. За други став изборио се посебно митрополит Исаија Ђаковић, уз помоћ, пре свих, митрополита Босанске крајине, Лике и Крбаве Атанасија Љубојевића и уз помоћ представника војног сталежа, односно капетана српске милиције који су га подржали, а међу којима је био и његов брат Исак. На Крушедолском сабору, осим тројице поменутих архијереја, учествовао је још само један, владика пакрачко-славонски Софроније Подгоричанин. Остали епископи нису дошли јер, по одлуци Двора, нису ни добили позиве. Позив није добио ни митрополит Атанасије Љубојевић. А он је, ипак, дошао.

Ево како је било.

---

142 Иларион Руварац, *Стари Сланкамен* у књизи Зборник Илариона Руварца, Београд 1934, 400.

У последњој години живота, 1706, патријарх Арсеније Чарнојевић добио је од цара Јосифа I потврду српских привилегија а, између осталог, и то да му се признаје световна и црквена власт над српским православним народом и у Хрватској, у хрватском Приморју, и у Лици, Банији, Крбави, Карловачком генералату и Зринопољу, и свугде у Царевини где има православаца. Угарска дворска канцеларија прогласила је потврду ових привилегија. Међутим, језуити су удесили да се потврда ове царске привилегије не прогласи у Хрватској, па се за њу тамо није ни хајало него се наставило са наметањем унијатских владика и са директним превођењем православних Срба у римокатоличку веру. Када је, после смрти патријарха Чарнојевића, одобрено одржавање изборног црквено-народног сабора, сам цар је одустао од права датог патријарху и пристао је да се на сабор позове само онај народ који се преселио са патријархом Чарнојевићем. Зато из Беча нису послате позивнице и пропуснице за путовање на сабор ни митрополиту Атанасију Љубојевићу ни осталим заступницима из тих западних и северних крајева. Цела десна обала Дунава, тзв. Рацорсаг (Барања, Толна, Шомођ), према писању проте Стевана Михалџића, била је искључена из јурисдикције поглавара Српске православне цркве и њени јерарси нити световна лица одавде нису позивани на народно-црквене саборе.[143] Међутим, стари владика Љубојевић имао је искуства у односима са разним властима. Он је служио Српској цркви и под Турцима, као митроплит добробосански од 1681. године, и под млетачком влашћу у Далмацији, у коју је избегао од Турака, и у Лици, куда је притекао у помоћ православном народу да га спасава од уније, преневши у Медак своје седиште. Тако се он потрудио да и у време првог изборног црквено-народног Сабора после смрти патријарха Арсенија Чарнојевића у правом часу стигне на право место. Митрополит Љубојевић је успео да у Срем дође и без позива и без пропуснице, да тамо сачека царског комесра Христофа од Гаријена, коме се пријавио истога дана када је овај стигао у Черевић, 6. новембра 1707. године, пред вече. О томе сусрету комесар је поднео опширан и врло прецизан извештај цару у којем стоји и ово: „Атанасије Љубојевић, митрополит личко-крбавског округа – човјек око 80 година – пријави се с молбом да га удостојим те части да ме може походити, што је по пријави одмах и шљедовало. Пошто ме он поздрави и ја му за то захвалим, запитам га између осталога, како је и зашто он амо дошао? На што ми он, у присуству капитана моношторског, а пред неколицином становника истога мејста, одговори, да му је владика Исаија Ђаковић јавио, како ће стићи Ђенералату Карловачком, да му тамошњи ђенерао има допустити, да слободно може отпутовати у Сријем ради избора новог митрополита, заједно са осталијем посланицима из тамошњијех окружја. (...) Будући пак да ова заповјест није на вријеме стигла, *то је он мислио да ће закаснити*, те је тако без оклијевања кренуо на пут...“[144] На питање комесара како је могао доћи без знања и дозволе тамошњих генерала и без путног листа, митрополит одговори да „он није прошао кроз ниједно мјесто уз пут гдје би било каквијех заповједника“. Нису помогла комесарева наговарања да митрополит Атанасије Љубојевић одустане од учешћа на Сабору, а када је митроплит на крају рекао да он неће признати новоизабраног митрополита ако и сам не буде учествовао у избору, и да би и он сам тако могао себе за митрополита наметнути у своме владичанству, комесар је устукнуо, уз објашњене цару „да је тај старина у великом поштовању и уважењу, па тијем што би се његова особа јавно презрела и искључила могло би у овом јогунастом народу букнути не само велико незадовољство, него би врло ласно могло повући за собом и опасну шизму (расцјепљење или раскол)“.[145] Тешко је проценити да ли комесар није знао или се правио да не зна да у Бечу баш желе то расцепљење или поделу Српске цркве. Сабор је једногласно изабрао Исаију Ђаковића за митрополита, а Карловачко владичанство је, како пише Манојло Грбић, „законито прикопчано за своје природно црквено средиште, а баш су бискупи против тога озбиљно војевали. Да није баш овога пута тако урадио митрополит Атанасије, када се је ударао темељ самовласној Српској митрополији у Ћесаревини, Бог зна како би се то касније окретало (...) Божја милост подијелила је старцу младачку снагу, да поднесе све путне тегобе – а усред љуте зиме – дрмајући се на кључини – од Метка из Лике, до Крушедола у Фрушкој Гори – а прије немало двјеста

[143] Стеван Михалџић, *Барања од најстаријих времена до данас,* Нови Сад 1937, 367.

[144] Манојло Грбић *Карловачко владичанство*, прва књига, Карловац 1891, 263.

[145] Исто, 265.

година: – па да тако спасе и Православље и Српство за вијекове у овоме владичанству ако Бог да! Слава ти блажени владико!“.[146]

Атанасије Љубојевић (1630-1712), митрополит Босанске крајине, Баније, Лике и Крбаве и митрополит зринопољско-карловачки 1698-1712.

Са митрополитом Атанасијем на Сабор је дошао и архимандрит Данило Љуботина, касније владика Карловачког владичанства. Он је наставио политику очувања и јачања православља у западним српским крајевима коју је митрополит Љубојевић успешно спроводио. Три века касније, у манастирима у Србији борави, са истим именом и из исте фамилије истарских Срба, архимандрит Данило Љуботина. Његова беседа на литургији у Новосадској саборној цркви на Савиндан 2007. године остаје за памћење по достојанству и светлости слободног, светосавског, српског православног духа.

Да улога капетана Исака у овим догађајима није била безначајна, то се може претпоставити и по томе што је комесар и самом цару нагласио присутност ове војне личности и његове пратње на разговору са старим, непослушним, српским архијерејем. Он је могао, али није морао, знати и то да је капетан Исак брат владике Исаије Ђаковића на кога се у Бечу тада рачунало. Околности у којима је радио комесар биле су такве да је он одлучио да води рачуна о „том јогунастом“ народу.

Владика Исаија Ђаковић знао је да му је потребна подршка не само црквених него и војних личности па је тражио да му на припремни договор пред Сабор пошаљу капетане српске милиције: „господара Манојла, капетана од Пеште, а другога од Табахани (Табан је било српско насеље у Будиму – ВМ) а једнога од Сент-Андрије“ а од војинставних поглавара „Хаџи Мојсеја (Рашковића) и још једнога од Лике и Крбаве и нека узму печате од свију официра“.[147] Са овима и другима из војног и свештеничког сталежа митрополит сремски Стефан Метохијац и владика јенопољски Исаија Ђаковић одржали су саветовање пре Сабора и утврдили црквено-народну политику. Стефан Метохијац се одрекао кандидатуре за митрополита, а Исаија Ђаковић је пристао да, и поред притиска Двора, на Сабору буде потврђено духовно јединство Српске цркве у оквирима Пећке патријаршије. Крушедолски сабор је одржан у јануару 1708. а новоизабрани митрополит Исаија Ђаковић је већ истога лета умро у Бечу, на појутарје Светога Илије, „у загонетним околностима“, како пише академик Славко Гавриловић у *Српском биографском речнику*. Отворено треба рећи: Исаија Ђаковић, фаворит бечког Двора у избору поглавара Српске цркве у Аустријској царевини после смрти патријарха Чарнојевића, није испунио очекивања Двора и Сабор је прошао онако како у Бечу нису желели ни очекивали. Митрополит је сахрањен у манстиру Крушедолу. Како и када је окончан земни живот његовог брата Исака, капетана баноштарског, и где је он сахрањен, не зна се. Ако је сахрањен у неком манастиру, онда је то могло бити у Раковцу или у Шишатовцу. Можда је остао негде на бојном пољу, а можда почива и на баноштарском гробљу на којем су се доскора на старим надгробним каменовима могли прочитати натписи још из 16. века.

О пријатељском односу митрополита Атанасија Љубојевића и капетана Исака говоре и неки поступци Исакових потомака. Капетанов унук Исак Исаковић године 1753. поклонио је књигу звану *Камен вјери* манастиру Комоговина који је основао и подигао исти митрополит Атанасије Љубојевић 1693. године. У томе манастиру столовале су владике до треће деценије 18. века када је владичанска катедра пренета у Костајницу. А усвојени син Исака Исаковића, Лазар, био је вероучитељ у Костајници и истицао је своје порекло од деде Вука Исаковића. Антимис у капели Св. Георгија у звонику манастира Шишатовца, чији ктитор је био Вук Исаковић, освештао је костајнички владика Никанор. Исти владика Никанор костајнички зађаконио је баноштарског пароха Јована Кирилова који је у Баноштру служио почетком тридесетих година 18. века. Пријатељска и духовна веза ових људи из два српска краја трајала је деценијама.

[146] Исто 268, 269.
[147] Исто, 259.

Свети Георгије, бакрорез непознатог аутора за цркву Светог Георгија у Пешти, 1701.

После смрти Исаије Ђаковића, митрополит Софроније Подгоричанин добио је од пећког патријарха Калиника I потврду о аутономији Крушедолске, односно Карловачке митрополије у оквиру Пећке патријаршије чиме је потврђена канонска основа ове Митрополије и сачувано духовно јединство Српске православне цркве.[148]

Аустријске власти у 18. веку мешале су се у устројство Српске цркве доносећи уредбе којима су регулисале црквена питања у складу са својим интересима. То мешање државе и притисци у различитим видовима нису изостали ни у 19. веку. А у којем смеру су се они кретали, то се може закључити и по неким статистичким подацима. Власти су радиле на смањењу броја не само монаха у манастирима него и мирских свештеника у српским парохијама. Упоредни приказ броја села, кућа, црква и свештеника Сремске епархије у годинама 1732. и 1900. то најбоље показује. Првом цифром исказује се стање 1732. године а другом, стање 1900. године. А стање је изгледало овако: села 138 – 187; кућа 7.785 – 29.289; цркава 111 – 117; свештеника 179 – 139. Број села је повећан за око једну четвртину, а православних домова чак за три и по пута. Истовремено, број цркава је незнатно повећан за свега шест, а број свештеника је смањен скоро за једну четвртину.[149] Какав је ово губитак био за народни живот, то се може схватити ако се има у виду да је у већини села свештеник био једина, како тако, учена глава. Какви су притисци вршени на Србе и њихову Цркву и како је стваран вештачки, погубан, јаз између црквене јерархије и народа у 18. веку може да се чита на много места. Знамените су две књиге: прву је писао Немац, министар на Двору царице Марије Терезије и председник Илирске дворске депутације барон Бартенштајн 1761. године као *Кратак извештај о стању расејанога многобројнога илирскога народа по цар. и краљ. наследним земљама,* а другу, од три дела, написао је Србин, професор српске учитељске школе у Карловцу прота Манојло Грбић и објавио 1891-1893. под насловом *Карловачко владичанство*. У напомени се указује на најновија издања обе књиге.[150]

148 Ђоко Слијепчевић, *Историја српске православне цркве*, *Прва књига*, Београд 1991, 370.

149 Димитрије Руварац, *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века*, Сремски Карловци 1902, Б 10.

150 Ј. Х. барон Бартенштајн, *О расејаном илирско-расцијанском народу,* приредио Славко Гавриловић, Гутембергова галаксија, Београд – Ваљево 1995. Манојло Грбић, *Карловачко владичанство 1-3*, приредио Славко Гавриловић, Топуско 1990.

Исаковићи – ктитори манастира Шишатовца и цркве у Баноштру

Црква у Баноштру и манастир Шишатовац у 18. веку имали су за ктиторе исте личности војничког сталежа, а исти иконописци радили су иконе и за Шишатовац и за баноштарску цркву. На првом месту, реч је о пуковнику Вуку Исаковићу и његовом брату, капетану Трифуну Исаковићу, затим о иконописцима Станоју Поповићу и Григорију Давидовићу Опшићу.

Вук Исаковић, за кога је у манастирским књигама у Шишатовцу писало да је рођен 1694. године у Баноштру и да је крштен у овом манастиру, најзнаменитија је историјска личност рођена у овом месту. Његово име прослављено је у два велика дела српске књижевности, у *Мемоарима* Симеона Пишчевића (1731 – 1797) где је приказан као историјска личност, и у роману *Сеобе* Милоша Црњанског (1893 – 1977) где је ова личност послужила као прототип за главног јунака романа. Вук Исаковић је и главни јунак филма *Сеобе* редитеља Александра Петровића. Податак о рођењу Вука Исаковића у Баноштру објавио је историчар Душан Ј. Поповић.[151] Вук је већ као млад заставник учествовао у рату 1716-1718, а од 1720. године био је хајдучки (пешадијски) капетан аустријске Војне крајине. Године 1730. постао је оберкнез и оберкапетан (мајор) Црне Баре којој су припадали Ваљево, Бела Црква и друга места. Отуда му надимак Црнобарац, па и уверење код неких да је он рођен у Црној Бари или у Зворнику. Ми верујемо шишатовачком протоколу јер се у Шишатовцу најбоље знало ко је и чији је Вук Исаковић. Он је и крштен и сахрањен у овом манастиру. Осим тога, не треба сумњати да је баноштарски капетан Исак био отац Вука Исаковића, на шта се овде први пут указује.

Као и отац му, ни Вук није био само војник, него и народни првак. Учествовао је на Црквено-народном сабору у Карловцима 1726. године на којем је за митрополита карловачког изабран митрополит београдски Мојсије Петровић. На Сабору у Карловцима 1735. године, у време митрополита Вићентија Јовановића изабрани су „народни посланици: у лицима владике костајничког Стевана Љубибратића, Вука Исаковић и Гаврила Рашковића, да у Бечу с народним секретаром Јованом Матулом, у име српског народа заступају и бране народне интересе, чине преставке и одговоре на питања, која се тичу српског народа, а уједно и у погледу поднетих тужба од стране бачког владике Висариона Павловића против митрополита Вићентија“.[152] Било је то у време када је Аустрија држала територију северне Србије, све до Западне Мораве. У аустријско-турском рату 1737-1739. године Вук Исаковић је командандовао целокупном српском милицијом бранећи од Турака ту аустријску Краљевину Србију, успостављену 1719. године. Али, нису је одбранили. После слома аустријске војске, Вук се вратио у Срем. Касније, као командант Славонско-подунавског пука учествовао је у аустријским ратовима у Баварској и другде. Потпуковник је постао у Граничарској регименти (пуковнији) у Петроварадину 1744, а пуковник 1753. године. Већ идуће године је пензионисан. Носио је предикат благородни што је у Срба означавало припадност племићком сталежу. Избројано је да је чак деведесет Срба официра у 18. веку добило племство за заслуге на ратиштима. То и није тако много ако се зна да је у томе веку за Србе у Аустрији било 56 ратних година. Кад није ратовао, Вук је са породицом живео у Митровици, где је била команда Петроварадинске регименте. Умро је 1759. у 65. години и схрањен је 19. септембра у манастиру Шишатовац, по сопственој жељи, у припрати цркве чији је био ктитор. Три дана после Вукове смрти умро му је и син Ђорђе од ратних рана задобијених у Саској. Иза Ђорђа су остали синови Никола и Павле и пет кћери.

---

151 Душан Ј.Поповић, *Срби у Војводини. Књига друга*, Нови Сад 1990, 174.

152 Димитрије Ривараац, *Протокол о пленипотенција овлашчених и мирских депутатов что на Сабор приходили љета 1735. јулија 20. од свих епархија*, Летопис Матице српске, књига 165, 1891, свеска прва, 23.

Вуков брат, капетан Трифун, такође професионални војник, био је, као и Вук, велики добротвор манастира Шишатовца. Умро је 6. марта 1763. године „од јектике“ (туберкулозе) у 63. години живота. И он је сахрањен у Шишатовцу. Трифунов син Исак, поручник, купио је кућу у Новом Саду 1766. године. Ови подаци о Исаковићима узети су из књиге историчара Душана Ј. Поповића.[153]

О Исаковићима је писао и Васа Стајић у првом тому своје књиге *Новосадске биографије* и његови подаци се унеколико разликују од Поповићевих. Он каже да је Исак био Вуков син (не, дакле, Трифунов, како стоји код Поповића) да је био богат човек и да је од оца наследио богатство. Он је име добио по деди Исаку. Био је ожењен Неранџом и нису имали деце. Пензионисао се као поручник, а Стајић наводи и податак (забележен у петој књизи Љубе Стојановића *Стари српски записи и натписи*, стр. 110) да је Исак из Руме, где је био фендрих, 30. јуна 1753. године послао књигу *Камен вјери* на дар манастиру Комоговина (северозападно од Костајнице на Уни). Његов усвојени син Лазар био је учитељ славеносербске школе у Костајници и потписивао се као „Лазар от Исаковича внук почившаго господина оберштера Вука Исаковича“.[154] Рођено име овога Лазара било је Лазар Алимпић. Али, Лазар је стигао у Костајницу баш по томе што га је тамо препоручивало име Исаковића.

Никола Исаковић, Ђорђев син а Вуков унук, кога помињу и Душан Ј. Поповић и Васа Стајић, био је капетан компаније, односно заповедник граничарске војне јединице у Бешки уочи аустријско-турског рата 1788-1791. године. Он се као такав помиње у књизи о цркви у Бешки у којој се каже: „Капетан бешчанске компаније Никола Исаковић је 19. децембра 1787. издао сведочанство за пароха Григорија Анђелића по коме се његов рад у Бешки врло позитивно оцењује, јер је служио на задовољство народа“.[155] О Николи из Бешке, као Вуковом унуку, Васа Стајића пише: „21. марта 1783. јавио се из Бешке Никола, поручник пешачке пуковније петроварадинске, коју он и Павле, овај заставник исте пуковније, имају да наследе“.[156] Браћа Никола и Павле Исаковић парничили су се око наслеђа са супругом свога покојног стрица Исака, Неранџом Исаковић, која је дуго живела после смрти мужа. Никола и Павле су пензионисани као капетани 1806. године. У списима новосадског магистрата они се тих година ретко помињу, каже Васа Стајић и додаје: „Године 1802. пензионисани капетан Павле хтео је да прода ону поточњачу у Бешенову која је служила као хипотека за годишњи сарандар Ман. Шишатовцу. Пошто је томе био противан игуман Шишатовца, Гаврило Стефановић, и Магистрат Новога Сада, продаја је изостала“.[157] То је завршетак историје о Исаковићима и манастиру Шишатовац. А она је почела читав век раније, са браћом Вуком и Трифуном и њиховим оцем, баноштарским капетаном Исаком, који је у манастиру Шишатовцу крстио свога сина Вука.

Однос браће Исаковића, Вука и Трифуна, према Српској православној цркви и манастиру Шишатовцу представља модел карактеристичан за ондашње српско друштво. Оба брата били су ктитори овог манастира. Баш поводом овог манастира примећено је да „никада доцније фрушкогорски манастири нису били тако омиљени у народу као у томе веку“,[158] осамнаестом. А историчар Душан Ј. Поповић писао је како су се наши официри врло често састајали да би се договарали о питањима Цркве и народа и били су ктитори цркава и манастира. Многи од њих су и сахрањени у црквама и манастирима: Јосиф Монастирлија, Вук и Трифун Исаковић у Шишатовцу, Атанасије Рашковић у Крушедолу, Секула Витковић у Фенеку, Михајло Продановић у Успенској цркви у Новом Саду, Александар Рашковић у Бешенову, Тодор Станисављевић у Ковиљу, Аврам Путник у Араду. У архијерејским визитацијама манастира, које су сем радног имале и манифестациони карактер, на литургијама и свечаностима учествовали су и официри. Једна таква визитација у манастиру Раковцу приказана је на бакрорезу Христофора Жефаровића *Св. Кузман и Дамјан* из 1743. године. На прилазном путу у

153 Исто, 174

154 Васа Стајић, *Новосадске биографије* том 1. фототипско издање, Нови Сад 2002, 289.

155 *Црква Ваведења пресвете Богородице у Бешки,* уредник Душко Лупуровић, Бешка – Сремски Карловци 2003, 21, према архивском податку који се чува у АСАНУК, ПМА „Б“, 22/1790.

156 Васа Стајић, нав.дело, 291.

157 Исто, 292.

158 Динко Давидов, *Стилски преображај фрушкогорских манастира*, Манастир Шишатовац. Збрник радова, Београд 1989, 53.

Поворка испред манастира Раковца. Детаљ са гравире Свети Кузма и Дамјан Христифора Жефаровића

манастир приказује се процесија: владика или митрополит са скиптром, свештена лица у његовој пратњи и, много ситнија, цивилна лица за њима, затим коњаници и запрега која вуче кочију, сви иду ка манастиру. Њих дочекују монаси са кадионицом, у одеждама и мантијама. А на другом путићу види се колона војника са заставом како маршира према улазној капији манастира. Овакве свечаности и церемоније прављене су у интересу јачања свести о националном и верском идентитету и у интересу што јаче афирмације Срба у вишенационалној и вишеконфесионалној држави. Просто речено: Није требало заостајати за другима.

Приликом визитације фрушкогорских манастира 1753. године у манастиру Раваници у Врднику митроплит Павле Ненадовић служио је архијерејску литургију на Видовдан, уз саслужење владике Партенија Павловића и више архимандрита, игумана и мирских свештеника. На тој литургији било је велико мноштво народа „от клера, такожде и от народа политичкаго, идјеже бил славне Петроварадинске регименте дифантерије обрстлајтнант Вук Исаковић“.[159] Истога лета, само после две седмице, 30. јуна Вук Исаковић је био и у Дивши (Ђипша), филијали манастира Кувеждина, приликом визитације манастира. И тамо је литургију служио исти митрополит са истим владиком и још осам свештеника. Тамо се нашао, „случилсја“, и владика карансебешки Јован Георгијевић, а „от благородних г. Вук Исаковић, славне петроварадинске регименте у Сирмији и подунавију обрстлајтнант“.[160] Владика Јован Георгијевић, као потоњи митрополит, такође је бринуо о цркви у Баноштру и, како је већ наведено, даровао јој богослужбену књигу коју је сам написао и штампао.

[159] Димитрије Руварац, *Опис фрушкогорских манастира 1753*. Сремски Карловци 1903, 71.
[160] Исто, 201.

Св. Стефан Штиљановић, бакрорез Христифора Жефаровића, ктитор Вук Исаковић

Приказ манастира Шишатовца, детаљ са иконе Св. Стефан Штиљановић

О чествовању Вука Исаковића међу Србима говори и следећи податак. После смрти патријарха Арсенија IV 1748. године на састанку епископа и виђенијих официра и цивила одлучено је да се царици предложи да бачког епископа Висариона Павловића постави за администратора Митрополије, а да поред њега народни куратори буду Георгије Поповић, потоњи епископ темишварски, и обрстлајтнанти Секула Витковић и Вук Исаковић.[161] Највероватније да је Вук био и у делегацији која је ишла у Беч да тражи од царице дозволу за одржавање изборног народно-црквеног сабора који је и одржан у септембру исте године. Митриполит изабран на овоме Сабору, Исаија Антоновић, преминуо је у Бечу 22. јануара 1749. године, само четири месеца после избора. Иако и по трећи пут постављен за администратора, бачки владика Висарион Павловић није ни у јулу исте године изабран за митрополита, него владика горњокарловачки Павле Ненадовић. Овај је потом двадесет година успешно управљао Митрополијом, унапредио просвету и подигао нови Саборни храм у Сремским Карловцима који и данас стоји на месту старе Саборне цркве св. Николаја.

Приликом визитације фрушкогорских манастира 1753. године по наредби митрополита Павла Ненадовића, сачињен је детаљан опис манастира, монаштва, инвентара и имања, са навођењем привилегија, ктитора и приложника. На самом почетку описа манастира Шишатовца, посвећеног Рождеству пресвете Богородице, помиње се јеромонах Теофил који је са братијом, монасима Иларионом и Висарионом, подигао храм 1520. године, а већ у другој реченици се каже да манастир има камени звоник чији је ктитор обрстлајтнант Вук Исаковић и да ова „звоница јест созидана љета 1742. благословенијем Блажењејшаго Патријарха Арсенија четвертаго, при игуману кир Викентиј Поповић, нињешним Архимандритом“.[162] Затим се наводе имена других ктитора овог манастира: капетан Трифун Исаковић, оберкапетан Јован и његов брат оберстер Јосиф Монастирлија, који је положен овде у гробници у припрати са леве стране. Међу ктиторима наведени су и браћа Витковић, обрстлајтнант Секула и капетан Јефтан.

[161] *Историја српског народа,* IV/1, Београд 1994, 271.

[162] Димитрије Руварац, нав. дело, 131.

Звоник манастира Шишатовца описан је овако:

При церкви торон каменозидат, покривен плехом, верху крест жељезн велики, моловат. В том торону капела св. Георгија, на нej 2 прозора са стаклами. На торњу три прозора велика, малиже на кубету 8, от полудне стране три образа моловата, и в нем 3 звона, 2 от по 2 центе, а третје ново добијено од центе.[163]

Опис капеле овако гласи:

В капели торонској, храмје св. великомученика Георгија, престол јест при стјење, честнаја трапеза од дрвета, неосвјашчена, на њеј антиминс освјашчен епископом Никанором костајничким 1724.

Обретајетсја в капели образ св. вел. Георгија с рамом изрјадним, 7 икона, 2 свјешчника от туча, три покрова. Проскомидија малена при стјење, кадилница от туча, ибричић, анафорница, звонце.[164]

Спољни изглед овога звоника сачуван је на бакрорезној икони *Свети Стеван Штиљановић* Христифора Жефаровића насталој 1753. године, опет, по наруџбини Вука Исаковића и на једној икони са ликом истог свеца коју је урадио Станоје Поповић. Овај иконописац, зограф, урадио је, нешто раније, још једну икону Св. Стеван Штиљановић са ктиторском макетом старе шишатовчке цркве али без звоника, док он још није постојао. Веома упечатљив, стамени лик свеца на овој Станојевој ранијој икони подсећа на лик Вука Исаковића како га замишљамо упоређујући га са ликом владике Исаије Ђаковића који му је био стриц. И Захарија Орфелин, на бакрорезу манастира Кувеждина, приказао је шишатовачку цркву са звоником. Али, његов приказ је поједностављен, шематски. Жефаровићев приказ манастира, будући да је рађен раније и за истог човека који је био и ктитор звоника, свакако је веродостојнији. Његову веродостојност су потврдили и наши савремени стручњаци за црквену архитектуру.[165] Касније је указивано да је Вуков шишатовачки звоник грађен по узору на високе звонике руских цркава, односно звоник Иван Велики у московском Кремљу. Аутор који је о овоме писао видео је у томе доказ о емотивној и духовној вези ктитора и иконописца са Русијом.[166] Тај његов став не би требало доводити у питање мада се Исаковићи нису одселили у Русију 1752-53 године са припадницима војног сталежа из развојаченог дела Границе, како је то приказано у роману *Сеобе* Милоша Црњанског, него су остали у служби Хабзбурговаца. Али, словенски сентимент и православна духовност свакако су им били својствени као и онима из Поморишке границе и Баната који су заиста отишли у Русију и на територији данашње Украјине основали Нову Сербију и Славеносербију. У сваком случају, да није Жефаровићеве представе старе шишатовачке цркве, не би се знало како је изгледао овај звоник на старој цркви манастира Шишатовца, ктиторско ремекдело Исаковића. Звоник је срушен само коју деценију пошто је саграђен ради подизања новог храма. Приликом надзиђивања баноштарске цркве у 19. веку није срушен стари звоник из 18. века, који је призидан старој цркви као и онај Вуков у Шишатовцу. И мада је низак у односу на повишени брод обновљене цркве, баноштарски звоник и западни портал сачували су своју првобитну достојанствену лепоту.

Торањ призидан старој цркви у родном месту Вука Исаковића надживео је, дакле, торањ шишатовачки. Није ли ктитор и овога звоника у Баноштру био Вук Исаковић? Прваци из војничког сталежа сматрали су својом дужношћу да помажу Цркву. Вук Исаковић је био наручилац и других дела за цркве и манастире. Тако је Вук код Станоја наручио иконостас за цркву у Црној Бари. Овај иконостас је сачуван и стоји у цркви у селу Глоговцу у Мачви. С обзиром да је исти иконописац, за Вукова живота, сликао иконе за баноштарску цркву, поставља се питање каква је у томе била Вукова улога и није ли он био наручилац и ових баноштарских икона? У најмању руку, могао је бити од помоћи Баноштарцима у избору иконописца. Када је на медаљону у Баноштарској цркви записано 1781. године да је ктитор иконостаса био Илија Живковић, житељ баноштарски, од Вукове смрти било је прошло 22 године.

---

163 Исто, 147-148.

164 Исто, 159.

165 Војислав Матић, *Архитектура фрушкогорских манастира,* Нови Сад 1984, 93-102.

166 Јанко Магловски, *Стари торањ манастира Шишатовца* у: Манастир Шишатовац. Зборник радова, Београд 1989, 233-240.

Капетан Трифун Исаковић подигао је 1750. године гробљанску капелу у Шишатовцу посвећену св. апостолима Петру и Павлу која је веома детаљно описана приликом поменуте визитације. У капели је био олтар са две престоне иконе а изнад двери са иконом Недремано око и крстом од дрвета са иконом Распећа. У капели је било још 26 других икона.[167]. За ову капелу иконе је радио Димитрије Бачевић. Трифун је обновио и ћелије у конаку манастира, а у подруму испод ових ћелија био је подрум у којем је Трифун држао своје вино и ракију.[168]

У прилог томе да је Вук Исаковић могао бити ктитор звоника баноштарске цркве и икона које је за ову цркву урадио зограф Станоје Поповић иде и чињеница да је Вук у Баноштру имао велики земљишни посед – 611 мотика винограда. То је преко 76 јутара винограда (осам мотика – једно јутро). У баноштарском атару постоји потес који се у катастарским књигама води као Вуковац. Можда баш по Вуковим виноградима? Ту су сада оранице и, делимично, викендашка зона између Крушевља и Дуге међе одакле се према шуми, на Мајнолишу, Кленовцу и Матином парлогу простиру велике површине нових засада плантажних винограда. Поглед на све четири стране света са врха брда Вуковац је очаравајући. У евиденцији о баноштарским виноградарима у 18. веку многи власници се воде као „странци“ што значи да нису становали у овом месту. И Вук је био „странац“ (живео је са породицом у Митровици). Још 322 мотике винограда или 40 јутара држали су људи који, такође, нису живели у Баноштру. Међу њима је био и православни свештеник из Грабоваца, родног места митрополита Исаије Ђаковића. Овај власник није хтео једне године приликом бербе да дође у Баноштар ради предаје десетине провизору, коморском чиновнику – поручио је да он „не мари за провизура“. На то му је провизор Хорват запленио све његово грожђе и однео га у Ириг у коморску качару. Значајно је да је овај свештеник – виноградар био из сремског села Грабоваца, родног места митроплита Исаије Ђаковића а, вероватно, и његовог брата баноштарског капетана Исака. Можда је грабовачки поп – баноштарски виноградар био из исте фамилије. И ова веза Грабовци – Баноштар указује на грабовачко-баноштарско порекло Исаковића. Остали „странци“ власници винограда у Баноштру били су углавном Бачвани: Бегечани, Футожани и Новосађани.

И Вуков брат Трифун „von Servianern“ имао је земљу у Баноштру. Поседовао је воћњак са 600 стабала шљива. Подрум му је био, као што је речено, у манастиру Шишатовцу. По броју стабала шљива у Баноштру одмах иза Трифуна био је хаднађ Теша чије име је забележено и на једној богослужбеној књизи у баноштарској цркви. Он је имао 500 стабала шљива. Ове драгоцене податке из архивских докумената објавио је академик Славко Гавриловић.[169] Било би незамисливо да баноштарски велепоседници нису прилагали баноштарској цркви: ко књигу, као хаднађ Теша, ко икону, ко звоник. Торањ баноштарској цркви призидан је истих година када и звоник у манастиру Шишатовац. Можда се једнога дана и о томе нађе неки архивски податак.

Постоји разлика између историјске личности Вука Исаковића и лика Вука Исаковића у књижевности и на филму. Историјски Вук Исаковић био је из угледне српске војничкосвештеничке породице; од младости је био ратник и војни заповедник, а стигао је до чина пуковника; био је велепоседник и племић или благородни, како су Срби говорили, који је племство добио за војничке заслуге; био је народни првак и добротвор, врли православац и породични човек са познатим потомством. Није погинуо у рату него је умро у кревету у 65. години и сахрањен је у својој задужбини у манастиру Шишатовац. Био је и успешан човек и патник. Пожурио је да склопи очи три дана пре сина Ђорђа да не би гледао како му син умире од ратних рана. Историјски Вук је достојно представљао свој народ не само на ратиштима него и на Двору у Бечу. Истина да је касније зла срећа пратила ову српску фамилију митрополита Исаије Ђаковића и његовог брата баноштарског капетана Исака. Стигао их је заборав и помрачење славе која им је припадала. То није изузетак него правило у српској традицији.

Пошто су се ктитори Исаковићи појавили у једном прелазном или преломном времену за историју Цркве и црквене уметности Срба у Угарској, њихове задужбине нису добро прошле. Тек 15

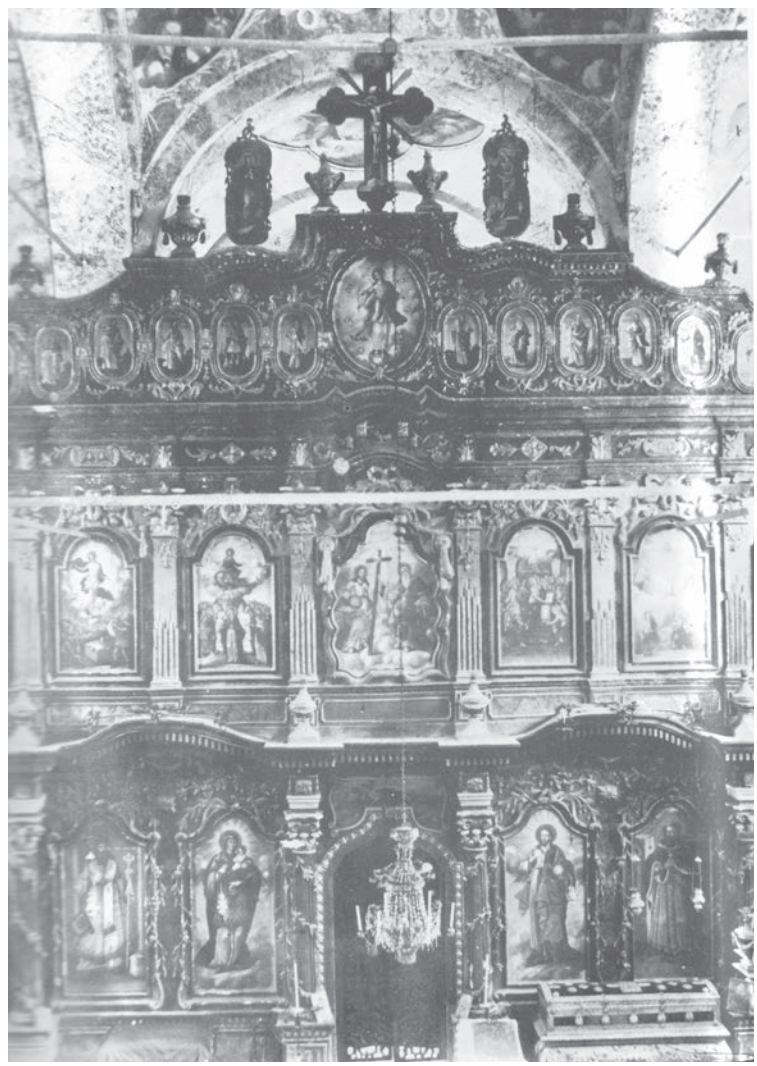
[167] Димитрије Руварац, нав. дело, 158.

[168] Димитрије Руварац, нав. дело, 154-155.

[169] Славко Гавриловић, *Коморски Срем у другој половини XVIII века*, Београд 1995, 49-50.

година стар, звоник са капелом Св. Георгија чији је ктитор био Вук Исаковић, нестао је приликом рушења старе манастирске цркве коју је био подигао 1520. године игуман Теофило са монасима из манастира Жиче. Црква је срушена ради зидања нове која је грађена двадесет година, од 1758. до 1778, у новом стилу. Гробљанска капела манастира Шишатовац, коју је подигао Вуков брат Трифун, а за коју је иконе радио чувени уметник Димитрије Бачевић, временом је девастирана до непрепознатљивости. Само је звоник баноштарске цркве остао у свом првобитном изгледу. Зато њега треба чувати као аутентичан споменик из 18. века и нипошто га не треба надзиђивати! Овакав какав је, он постоји више од два и по века и ништа није изгубио од своје лепоте и оригиналности. У заборав је био пао и Станоје Поповић, свештеник и зограф, који је за манастир Шишатовац урадио више целивачких икона са сценама празника и ликовима светаца међу којима и две иконе св. Стефана Штиљановића и који је радио олтарске иконе за баноштарску цркву. Дело овог, можда најталентованијег зографа у Срему око половине 18. века, бива поново откривено тек крајем 20. века и тада је оцењено као изузетно значајно.

Стручњаци су приметили да се укусу, који је диктиран из страних духовних средишта и центара политичке моћи, приклањала и српска црквена јерархија, не толико због притисака колико из жеље да се не заостаје за другим конфесијама, пре свега за Римокатоличком црквом. Тако је ликовном политиком црквене јерархије, у складу са културним и политичким приликама онога времена, била пресечена једна снажна жила у традицији српске црквене уметности, зографски иконопис. Мада је зографско иконописање „на уверљив начин приказивало духовни профил својих наручилаца и паства оних скромних, чак сиротињских, богомоља за које је и настало“ и мада је „на иконама сремских зографа исписана виталност нације у буђењу“,[170] на зографе, па и на Станоја Поповића вршен је притисак, по цену забране рада, да напусте стари стил и да прихвате стил руско-украјинског барока. А у доба барока: „Радило се о трансформацији иконе у религиозну слику“. Тако је ову промену стила дефинисао историчар уметности, академик Динко Давидов[171]. Са православног становишта, велика је разлика између иконе и религозне слике која је ближа жанру историјске слике, о чему је најлепше писао већ поменути отац Павле Флоренски. Барокна уметност са римокатоличког запада стигла је Србима преко православне Украјине. Само неисцрпним извором уметничких талената и духовном снагом Цркве постигнуто је да и оно ново што се тражило у црквеној уметности, постане блиско и народу и свештенству и да буде у функцији коју му је Црква наменила. Највећи међу зографима, као Ста-

Иконостас цркве манастира Шишатовца са иконама Григорија Давидовића Опшића уништен у другом светском рату

[170] Динко Давидов, нав. дело 46.
[171] Исто, 49.

ноје Поповић, налазили су наручиоце и заштитнике до краја живота. Један од оних добротвора који су имали склоности према православном и националном идеалу лепоте био је Вук Исаковић. Али, зар је успешни и моћни шишатовачки архимандрит, потом вршачки владика Виђентије Поповић, могао избећи искушењу да у Шишатовцу поруши стару цркву из 16. века са новим Вуковим звоником и да подигне нов, висок и, на свој начин, леп храм? Да ли је то чињено у духу светосавском или „у духу времена“, о томе није овде место да се суди. Шишатовачки храм је јако пострадао у другом светском рату, како храм тако и настојатељ манастира Шишатовца иконописац и сликар Рафаило Момчиловић, али храм је обновљен и даће Бог да још дуго траје. Иконостас и зидни живопис за нову шишатовачку цркву урадио је 1793. године Григорије Давидовић Опшић, можда мање талентован и мање снажан сликар од Станоја Поповића, али друкчији и, за оно време, савременији. То је исти сликар који, дванаест година раније, „соверши“ икону Винчанске Богородице на Богородичином трону у Баноштру. То значи да је, и после Исаковића, постојала веза Баноштра и Шишатовца, баш као што је постојала и веза са манастирима Раковац и Гргетег, што се види и по записима на књигама у баноштарској цркви. Манастири су били једина места окупљања православних на широким просторима расејаног српског народа. Крепи сазнање да је Баноштарска парохија у 18. веку била живо присутна и у војничком и у верском животу српског народа у Срему.

Што се баноштарског порекла Исаковића тиче, оно, на основу изнетих чињеница, изгледа неоспорно. Вук се родио 1994. године у Баноштру, брат Трифун се родио 1700. а отац им Исак, као баноштарски капетан, био је учесник Крушедолског црквенонародног сабора 1708. године. То све говори да је ова породица живела у Баноштру и да су Вук и Трифун одрастали у овом месту и припремали се за војнички позив. Када је избио аустријско турски рат 1716-1718. године, Вук је у њему учествовао већ као заставник, а Трифун је имао 16, односно 18 година и сасвим је могуће да је и он већ онда био војник. Касније су браћа мењала место боравка зависно од потреба службе, али су за Баноштар остали везани својим земљишним поседима, виноградима и воћњацима. Међутим, ни Исаковићима ни Баноштру није било дато да буду приказани у своме пуном српском православном идентитету нити је сагледан њихов значај за живот српског друштва у Угарској онога времена. Подаци које су, Богу хвала, објавили угледни српски историчари Иларион Руварац, Душан Ј. Поповић и Славко Гавриловић, омогућују да се васпостави потпунија и тачнија представа о Исаковићима и Баноштру, древној српској парохији на Дунаву.

Баноштар – граничарско па коморско место а потом спахијски посед

На почетку 18. века Баноштар је спадао међу осредња места по величини у ондашњем Срему. О томе колики је био Баноштар почетком 18. века има података у разним пописима Карловачке митрополије, државних органа и нових власника земље. Према најстаријем попису из 1702. године, који је остао од опата Бонинија, Баноштар је имао 54 домаћина или главе породице. Суседни Черевић је имао 95, Сусек 65, а Нештин 75 домаћина. Највише домаћинстава у Срему имали су Чортановци: 226, Карловци: 211 и Ириг: 250. Домаћини ове 54 српске куће у Баноштру имали су седморицу неожењене браће, 38 синова и 18 кћери. У селу је било и 18 инквилина – „подстанара или најамника или породица које су дошле са стране“, дакле, 18 придошлица, што породица, што појединаца, беземљаша. Од стоке, Баноштарци су имали 15 коња, 35 волова, 20 крава, 36 телади, само 8 оваца и коза и тек две свиње. Имали су 183:8 сесија или 1500 дана (јутара) земље, 106 дана обрадивих винограда и чак 1.300 дана подивљалих винограда, 1.500 дана шума, само 57 дана пшенице и један дан јечма[172].

[172] Марко Јачов, нав. дело, 15.

Тешко је коментарисати ове податке о имовини јер се не зна ни како су радили пописивачи ни како су се према попису односили они који су давали податке. Могуће да је било пуно запустелих винограда, јер се овде дуго војевало током великог бечког рата од 1683. до 1699. а смењивала су се и царства и поседници. Делује неуверљиво да је у селу било тако пуно дана обрадиве земље, а само 57 дана пшенице и један дан јечма, и то спрам 35 волова. Такође, чудно изгледа да је било 36 телади, а само 20 крава. Да ли је неко нешто прикрио, а пописивачи нису били у стању да броје и мере? Ко је могао да преброји свиње у шумама или овце и козе по стрњиштима и ливадама? Уз касније државне статистичке прегледе о имовини сретају се упозорења да подаци нису баш поуздани, управо због тога што су сељаци прикривали право стање желећи да им дажбине буду што мање. Државна управа је касније овоме доскочила тако што је контрибуција (главни државни порез) разрезивана према броју чланова породице, а не према величини имовине.

Димитрије Руварац је објавио статистичке податке о величини насеља, броју цркава, свештеника и о приходима свештеника, према црквеним пописима 1732, 1756, 1776 и 1791. године. Према првом попису из 1732. Баноштарска парохија је по величини била на осмом месту међу 16 парохија у нештинском протопопијату којем је припадала. Имала је 53 куће (једну мање него 1702), једну цркву и једног свештеника. Највећа места у протопопијату била су Черевић са 150 кућа и пет попова, Нештин са 132 куће и једним попом и Сусек, са 126 кућа и три попа. Упоредо са овима, дати су и подаци о броју кућа у тим местима године 1900. Дакле, на крају 19. века Баноштар је имао 140 кућа (скоро три пута више), Черевић 344, Сусек 241, а Нештин 194. Сразмерно најмањи пораст броја кућа имао је Нештин. А највећи пораст броја кућа био је у Лежимиру, са 65 на 235 и у Дивошу, са 70 на 263 куће. Оба села су у близини манастира који су имали привлачну снагу духовних и економских центара. У целом протопопијату са 16 села (Черевић, Баноштар, Грабово, Свилош, Сусек, Нештин, Илок, Шаренград, Визић, Опатовац, Мохово, Моловин, Бингула, Ремета, Лежимир, Дивош) било је 1732. године 937 кућа, 13 цркава, 22 свештеника. Пад броја православних кућа у датом периоду 1732-1900. десио се само у Шаренграду, са 56 на 44 куће.[173]

Још у току дуготрајног аустријско-турског рата, године 1687. знатан део Срема је предат у власништво римском кнезу Ливију Одескалкију, синовцу актуалног папе Иноћентија, и то као војводство или кнежевина која неће бити саставни део краљевстава Славоније и Хрватске нити ће подлегати њиховим законима. Овим је намирен дуг Бечког двора према овој кнежевској породици. Италијан Ђузепе Аванчии (Avanci Giuseppe) који је био у служби кнеза Ливија Одескалкија, у својој књизи на латинском језику (1699) и на италијанском (1700) о „историјској хорографији“ (земљопису) Срема исцрпно је приказао садржај „Златне буле“, односно, привилегија које је цар Леополд дао италијанском кнезу и његовим потомцима са свим правима као што су: законодавна надлежност, ковање златног новца, ослобађање од свих пореза, самостално уређивање свих правних, економских, поседових, просветних и других питања. У овој књизи, према писању једног нашег аутора,[174] има занимљивих података о богатсвима и лепотама Срема онога времена, дакле, после повлачења Турака. Аванчи каже да се овде гаји доста жита, поврћа, да има шума са свим корисним биљкама осим маслина (што се надокнађује обиљем млека и масла). Има много коња, оваца и других домаћих и дивљих животиња, а волови су необично велики и јаки. Посебно богатство су птице које се лове и речне рибе. Нарочито су чувена вина са Фрушке горе која не заостају за винима из Фалерна у Италији. У одушевљењу Сремом овај аутор је написао да је земља овде тако богата и плодна да из ње расте чак и злато и то у облику младица винове лозе које се увијају око чокота! Реч је била о биљци пузавици златножуте боје коју су звали вилина коса.

Међутим, принц Ливије Одескалки није добио сва места у Срему која је запосела аустријска војска. Шид, Беркасово, Нештин, Баноштар и Черевић 1702. године били су укључени у Подунавску војну границу. Петроварадин и Карловци, као војна утврђења, остали су исто тако под војном

[173] Димитрије Руварац, *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века*, Сремски Карловци 1902, Б 6.

[174] Станко Шкреља, *Један историско-географски опис Срема са краја XVII века,* Гласник Историског друштва у Новом Саду, IX, 1936, 83-94.

влашћу. Била су то места од стратешког интереса за одбрану државе у време кад је Срем био подељен између Аустрије и Турске. После следећег рата, који је завршен Београдским миром 1739, Аустрија је проширила до Земуна Посавску војну границу која је до тада ишла само до Раче. А године 1745. дошло је до новог разграничења цивилних и војних територија у Срему и Славонији. Створена је целовита Сремска војна граница од Раче до Земуна и од Земуна до Петроварадина. Места ван Војне границе нашла су се у три славонске жупаније: Пожешкој, Вировитичкој и Сремској. У Сремску жупанију ушли су спахилуци: каменички, румски, илочки, вуковарски и нуштарски. Осам насеља из бивше Подунавске границе: Шид, Беркасово, Гибарац, Кукујевци, Чалма, Нештин, Баноштар и Черевић, нису припојена спахилуцима, него су потпала под економску управу Угарске дворске коморе, а у јавним, политичким, судским и контрибуционим пословима била су подређена жупанијској власти.[175] Дворска комора била је установа попут министарства финансија. Жупанија је подељена у два округа: Вуковарски и Иришки. У Вуковарском округу били су спахилуци нуштарски и вуковарски и неколико насеља илочког спахилука (Илок, Сусек, Свилош, Грабово, Сот са Пакледином, Моловин, Љуба и Визић) затим од коморских села Шид, Беркасово, Нештин, Баноштар и Черевић и цео Карловачки спахилук (Беочин, Лединци и Каменица) који је касније променио име у Каменички спахилук. Административни центар округа и седиште поджупана било је у Илоку, а судови су били у Вуковару, Илоку, Иригу, Товарнику и Каменици. Чиновништво је било углавном мађарског порекла, а пошто није знало немачки, тражена је од Двора дозвола да се представке могу писати на латинском и на домаћем језику, scripto illyrico, што ће рећи – на српском.[176]

Царица је дозволила да се сељаци определе да ли желе да живе у Граници, под војном влашћу, или у Провинцијалу, под спахијама, те да се изврши пресељење. Српска милиција из подунавских насеља углавном је остала верна свом дотадашњем граничарском позиву, па су се многи преселили у Карловце, Сланкамен, Крчедин и Белегиш. Из осам поменутих насеља, која су до тада била под војном управом, за пресељење у Границу одлучиле су се 583 породице, а за коморско-жупанијску власт 366 породица. Из три села: Черевића, Баноштра и Нештина за Границу се определило 221 домаћинство, а за Жупанију 125, од којих је 28 било из Баноштра. Овим се даје објаснити зашто је, према попису становника из 1750. године, дошло до смањења броја кућа у Баноштру – на свега 30. О томе опредељивању између војничког и кметског статуса историчар Славко Гавриловић пише:

> При опредељивању за Границу или Провинцијал сељаци нису били начисто шта представља мање зло. Нису они били одушевљени да ратују на далеким ратиштима Европе и да живе под војничком дисциплином, иако су желели да се опросте спахијског притиска. Изгледа да је њима, и поред свих тужби на ранију коморску управу, под Комором било најлакше.[177]

Баноштар је припадао групи села која су била под управом Угарске дворске коморе. Али то је трајало само до 1777. године, када је ова група коморских села дарована или продата спахијама и од њих су створени спахилуци (властелинства): шидски, чалмански и черевићки. У черевићком властелинству била су три села: Черевић, Баноштар и Нештин. Спахилуци су постојали све до друге половине 19. века а њихови власници су се мењали. Бивши војници у Баноштру и поменутим местима постали су кметови или, по мађарски, јобађи. Српски православни манастири у Срему били су посебни феуди „али са оскудном радном снагом (прњаворци), сем манастира Гргетег који је у Нерадину имао своје кметове“[178].

Фридрих Вилхелм фон Таубе у својој књизи на немачком језику *Историјски и географски опис Краљевине Славоније и Војводства Срема* (1777) пише да је у Сремској жупанији најмање черевићко властелинство, са само два села: Черевићем и Баноштром. О Баноштру је Таубе написао само неколико редака:

---

[175] Славко Гавриловић, *Обнова славонских жупанија и њихово разграничење са војном границом (1745-1749)*, Зборник за друштвене науке Матице српске, 25, 1960, 51.

[176] Исто, 56-58.

[177] Исто 67-68.

[178] Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Срему 1919-1941*. Нови Сад 1975, 11.

Баноштар (Banostar), раније Bakmonostra, на Дунаву, био је некада славни град у ком су седели сремски бискупи. Али су га Османи више пута опустошили, па се напослетку претворио у село, око којег се у земљи и на њој налазе још многобројни остаци старих зграда.[179]

Таубе пише да су ова два сремска села, као посебно властелинство у Сремској жупанији, припадала футошком властелинству. Његов власник гроф фон Хадик, царски и краљевски фелдмаршал имао је дворац у Футогу, месту на левој обали Дунава наспрам Черевића. Грофу је, каже Таубе, требало винограда, а њих у Футогу није било. Осим сремских винограда и доброг вина, грофа су привукли леп положај и живописан изглед черевићког властелинства па је имао намеру да и тамо подигне дворац што, ипак, није остварио. Могуће је, иако Таубе то не каже, да су на бечком Двору водили рачуна и о геостратешком интересу кад ова места нису дали Одескалкију него су их везивали за Беч. И Цар Јован Ненад је 1526. године био уочио стратешки значај ова два места на сремској обали Дунава које је ослободио од Турака. Таубе приписује Нештин илочком властелинству, али напомиње да село више не припада том властелину него је дошло „у друге руке".

Половином 18. века, после развојачења овог дела Границе, Баноштар је био мало и сиромашно место које су напустиле породице граничара. Имао је мање домова него почетком века што су показали и црквени пописи. Протокол Епархије сремске о приходима архиепископа дијецезана и о канонској визитацији цркава и гробаља 1750-51. године садржи о Баноштру само ово: „30 домова, црква од *камена*. Парох, поп Николај Остојић, епитропа немају, а црквени син је Живко Милутинов. Кнез Јеремија Лазић, ешкут Илија Ђуричковић. Протокол се води, а имају и правила. Црквена порта ограђена, а гробље није. Приход 68 фор[инти]. 32 ½ нов[чића], а од тога је платио поп Никола за синђелију 30 форинти".[180]

Епитроп је имао улогу председника црквеног одбора, а црквени син је био тутор. Народну општинску власт у селима чинили су: кнез као цивилни старешина у селу, мали кнезови (помоћници кнеза) ешкут (кмет, поротник, или писар, нешто као сеоски судац) и касир, односно благајник. Овима је био надређен оберкнез који је у надлежности имао више села. Ова власт је решавала ситније спорове, утврђивала пољску штету, разрезивала колективне дажбине села на појединце, бринула о обављању кулука (работе), о пошти, стражама, прикупљању десетине и берби винограда. Изнад ове народне биле су жупанијске власти са својим службеницима, а држава се старала да они буду римокатолици или унијати.

Попис из 1756. године, обављен по наредби митрополита Павла Ненадовића, показао је непромењено стање Баноштарске парохије у којој је било 30 кућа, једна црква и један свештеник, Никола Остојић. Епитроп је био Кузман Свирчев, црквени син Живко Милутинов, а кнез Јеремија Лазић. Школе и учитеља није било.[181] У другој половини 18. века дошло је до видног опадања или стагнације српског становништва у могим местима. Црквене власти су се интересовале за узроке те појаве и од свештенства су добиле одговор да је до опадања броја становништва дошло услед ратова, изумирањем, одсељавањем због властелинске самовоље. Многе породице су се одселиле у Турску, односно у Србију или Босну. У одговору свештеника из Баноштра стојало је да се број домова у овом месту „није појачао услед снажног досељавања Немаца".[182] Тек по попису уз 1776. број православних домова у Нештинском протопопијату вратио се на ниво из 1732. године, или га је у појединим селима само незнатно премашио. У Баноштру је те године било 55 кућа (две куће више него 1732) један храм и два свештеника (Михаил Андрејев од 10. 04. 1759. и Јован Попов од 21. 11. 1763). Према подацима из књиге *Карловачка Богословија (1794-1920)* Баноштар је 1791. године имао једног свештеника са приходом од 52 форинте, а 65 домова и 316 православних душа. Од околних села само је Свилош био мањи од Баноштра. И Грабово је било веће по броју кућа и душа. Имало је, такође, једног свештеника, а 80 домова и 495 душа.[183]

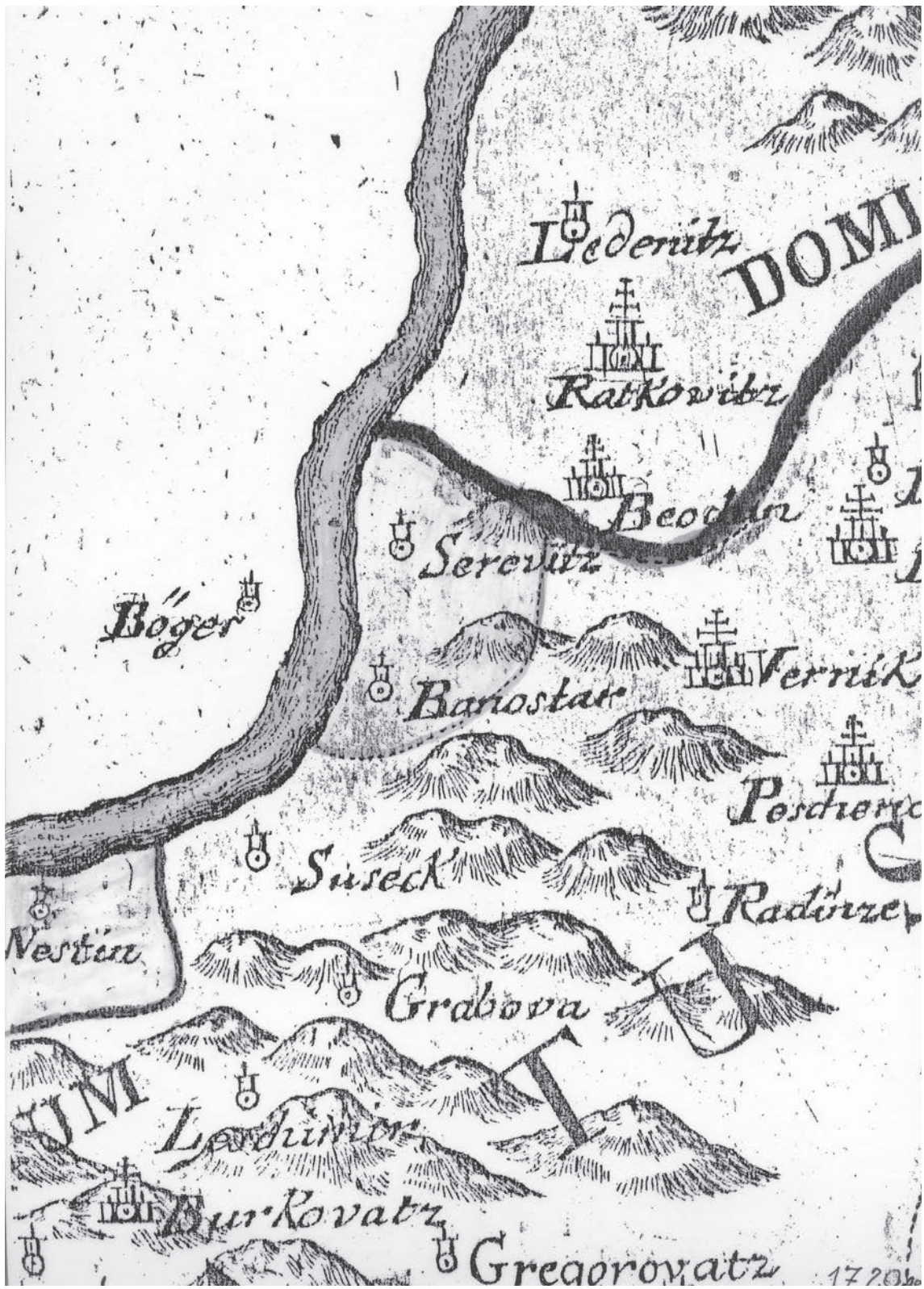
[179] Фридрих Вилхелм фон Таубе, *Историјски и географски опис Краљевине Славоније и Војводства Срема,* Нови Сад 1998, 206.

[180] Коста Петровић, *Статистички подаци о Сремској епархији у 1750-1751. години,* Зборник за друштвене науке Матице српске, 15, 1956, 104.

[181] Исто, Б 33.

[182] Душан Ј. Поповић, *Срби у Срему*...Београд 1950, 32-33.

[183] Исто, 171.

Черевић, Баноштар, и Нештин – посебно властелинство издвојено од илочког и карловачког.
Исечак из мапе Људевита Андреаса, грофа фон Куевенхилера из 1720. године.
Документација Основне школе у Баноштру

Насељавање Немаца у Баноштру

Насељавање Немаца у Срем започето је још у првој половини 18. века када су Швабе, како су их Срби звали, дошле у Петроварадин и Карловце. Били су то, углавном, Немци који су се пред Турцима повукли из Београда и северне Србије а које је од 1718. до рата 1737-9. држала Аустрија. У планској колонизацији Немаца на ово подручје, коју је у другој половини 18. века спроводила царица Марија Терезија, Немци су стигли у Инђију, Руму, Вуковар, Сот и друга места у Срему, па и у Баноштар и Черевић. Историчар Славко Гавриловић каже да се од самог настанка коморског спахилука у Срему, којем је припадао и Баноштар, дакле од 1745. године, на њему нашао и по неки Немац, као занатлија или коморски службеник, али Немаца као посебне народне скупине није било све до средине педесетих година 18. века. Он даље пише:

> Више него у Черевић Немци су се досељавали у Баноштар, где су били под пажњом коморског ишпана Подолског. Колико их је у њему било пре 1769, није нам познато, али знамо да је јуна те године дошло 14 немачких породица са свега 67 лица (15 мужева, 14 жена, 16 мушке и 22 женске деце). Већина их је била из Сарбрикена а неколико из Насауа. Ишпан Подолски им је одмах одмерио земљиште за подизање кућа и известио Бонгарда да колонисти, бар у почетку, нису били заинтересовани за винограде и оранице.[184]

Пошто је у Баноштру 1771. било 19 сесија неискрченог земљишта, оно је постепено дељено Немцима који су и даље пристизали и већ су били изградили једну своју улицу уз Читлучки поток. Али, сиромаштво и неприлагођеност досељеника изазвали су болести и честа умирања. Држава је морала да помогне. Прилагођавање није било лако у средини која је до тада била једнонационална. Ишпан Подолски је за све несугласице окривљавао Србе и, са нескривеном мржњом према њима, говорио је о њиховој мржњи према Немцима. Посебну општинску управу Немци нису добили, напомиње Гавриловић, али су поједини од њих бирани у заједничку управу. Тако је Франц Георг 1775. године изабран за ешкута. Према попису из 1772. у Баноштру је било 73 становника немачке националности, у Черевићу 47, у Нештину 24. Од самог почетка поставило се питање подизања римокатоличке цркве за досељене Немце у овим селима и већ 1777. подигнута је велика црква у Черевићу. У једној савременој монографији о жупама Черевић и Беочин каже се да су баноштарски римокатолици у другој половини 18. века, односно 1769. године били Хрвати.[185] Ово неосновано тврђење противречи историјским чињеницама које говоре да су баноштарски римокатолици били Немци. Римокатоличка црква у Баноштру подигнута је тек 1912-3. године. Тада је, према државном попису од 1910, у Баноштру било 260 римокатолика Немаца, и 110 лутерана (међу којима и око 60 Словака). Један век раније, године 1808. у Баноштру је било само 143 римокатолика, а лутерана није било.[186]

Међу сачуваним подацима о животу досељених Немаца у Баноштру остао је и онај да су они „у својим скромним кућама држали и понешто крава за мужу и производили маслац, бутер и сир за сопствене потребе и за потребе коморског чиновништва, и то по добрим ценама“ или, како је инспектор Бонгард извештавао Комору по „енормној цени“, „пошто тих производа, као што је позато, нема код овдашњег српског становништва“.[187] На основу овога податка створена је наопака представа, коју су ширили и учени историчари, да Срби у исхрани, малте не, нису користили млечне производе и да су у том погледу заостајали за Швабама. А ствар је у томе што су Српкиње и у оно време прави-

[184] Славко Гавриловић, *Коморски Срем у другој половини XVIII века*, Београд 1995, 70.

[185] Antun Dević, *Župe Čerević i Beočin*, Jarmina 2008, 151-2.

[186] Димитрије Руварац, *Статистички подаци Архидијецезе Сремско карловачке...* Споменик СКА, том 62, други разред књига 51, 1925, 81.

[187] Славко Гавриловић, *Коморски Срем...,* 73.

ле „српски сир“ и кајмак а нису правиле путер ни ону врсту сира који се и данас у Војводини зове „швапски сир“ и чију традицију су Немци пренели из своје отаџбине. Познато је да је живот српске заједнице у прошлости био незамислив без „српског“ сира и кајмака, или белог смока, како се та храна некада звала у народу, па је остао израз присмочити што је значило заложити се сиром и кајмаком, уз пршуту ако је могуће. „Швапски сир“ се касније одомаћио и међу Србима у Срему и данас се под тим именом продаје на пијацама. А који сир је бољи, „швапски“ или „српски“ – о укусима се не расправља. Али, и „швапски сир“ је послужио да се у ученим круговима потхрањује теорија о културтрегерској улози Немаца.

Непослушни баноштарски кнез Илија Живковић

Осим знаменитих ктитора манастира Шишатовца, какви су били Исаковићи, међу Баноштарцима је било и више скромних приложника овоме манастиру. У Музеју Српске православне цркве у Београду чува се једна сребрна кашика коју је 1778. године, 15. октобра, манастиру Шишатовац приложио Илија Живковић из Баноштра. Два баноштарска проте, Матеј и Андрија, даровали су тада истом манастиру два сребрна кандила, „а сребрну кашику приложи Станко кујунџија“.[188] Биће да су ови прилози чињени поводом освећења новог манастирског храма чији је ктитор био вршачки владика и ранији настојатељ овог манастира Вићентије Поповић, и поводом дана Светог Стефана и Јелене Штиљановић који се празнује 17. октобра по новом календару.

Илија Живковић је исти онај житељ баноштарски о коме је остао спомен из 1781. године у баноштарској цркви испод иконе Богородице Винчанске на Богородичином престолу. Име Станка

Карта Баноштра са развијеном мрежом путева, Први аустријски војни премер, 1780-83. године

[188] Слободан Милеуснић, *Црквено-уметнички предмени манастира Шишатовац* у: Манастир Шишатовац, Зборник радова. Београд 1989. 218.

кујунџије подстиче на питање није ли овај мајстор израдио оков за икону Богородице на Богородичином трону у баноштарској цркви? Илија Живковић или Живков помиње се као сеоски кнез у Баноштру још 1762. године. Његово име је прво међу потписима Баноштараца на молби коју су те године у име свих парохијана, ови упутили карловачком митрополиту тражећи да им за свештеника постави њиховог ђака Јована Поповића. Молба је написана на црквенословенском а потписници су: Илија Живков, кнез, Јеремија Лазић, Петар Попов, Арсеније Војинов, Петар Бајић, Миленко Јованов, Васа Мали, Павао Поповић, Илија Ђуричков, Ђура Бајин, Мијајло Бајин, „с прочими кметови“, и поп Михаил Андрејев.[189]

И овде је случај да се презимена истих личности пишу на два начина, са завршетком на *-ов* или на *-вић.* Михаил Андрејев је у два ранија дописа из 1758. године записан као Махаило Андрејевић.[190] Илија Живковић из 1781. овде је Живков. А међу њима је и Стеван Стојков, који је највероватније био из велике баноштарске фамилије Стојковића. Презиме Ђуричковић је овде Ђуричков, како се у говору мештана и данас може чути. Овај Илија Ђуричков помиње се и у једном писму каменичког пароха Максима Георгијевића од 24. јануара 1763. године у којем овај извештава проту да Атанасије Гајин узима за жену девојку Јелисавету из Баноштра, „дшчер Илије Ђуричкова“.

Већина презимена са ове молбе, па чак и личних имена уз поједина презимена, појављивала су се у Баноштру и у 20. веку. Ради се о истим фамилијама. Илија Живковић из 18. века имао је своје потомке и у 20. веку. Једна друга фамилија Живковића у Баноштру води порекло од досељеника из времена аустро-турског рата 1788-1790. године када се у Срем преселило доста Срба са југа: У Баноштар 53, у Беочин 45, у Грабово 61, у Черевић 48, у Раковац 48, у Лединце 132, у Свилош 121, у Сусек 193 лица.[191]

У књизи Коморски Срем академика Гавриловића има доста занимљивих података о Баноштру. Тако се у њој на 74. страни помиње да је сеоски кнез у Баноштру 1756. године био Недељко Јовановић. Већ на 79. страни исти кнез исте године помиње се као Недељко Јовин док се на другим местима, како је већ наведено, као кнез исте године помиње Јеремија Лазић. Могуће да је те године дошло до смене кнезова. Илија Живковић је био кнез после Јеремије Лазића. У Гавриловићевој књизи овај Живковић кога познајемо из црквених извора као ктитора и приложника, приказан је као самовољан кнез на кога су се тужили државни чиновници. Ево и зашто:

> Тужби је било и против једног од кнезова у Баноштру. Године 1771. од стране тамошњег бележника Мартина Вамошија оптужен је кнез Илија Живковић као самовољан, као човек који вређа и срамоти људе, па и бележника, узима дневнице и подвоз и кад нема право на њих, безразложно тера људе на работу а шибању подвргава општинске пастире, тако да је село остало без њих па се домаћини од куће до куће смењују у чувању стоке и одсуствују од других, важнијих послова. Бележникове тужбе против кнеза Живковића потврдио је и ишпан Подолски, наводећи да је кнез својеглав, да шиканира општинске службенике, а „малог кнеза“ свео је на свог слугу, па сви људи беже од општине која стога нема ни пољара иако стока, која је без пастира, наноси велику штету усевима. Пошто држи дућан у селу, кнез општинске службенике присиљава да све купују у њему али по двострукој цени а бележника клевеће и гони само стога што неће да му се придружи у вршењу недела. После таквих оптужби мало је вероватно да се Живковић задржао на положају сеоског кнеза а могло му се десити и оно што је средином децембра 1766. снашло „старог кнеза“ у Чалми, кога је, заједно са ешкутом, коморски штражмештар Илија Благојевић „у гвожђу у Черевић довео и у аресте затворио“.[192]

Биће да је баноштарски кнез ипак остао на своме месту. Године 1773. у Баноштру је бележник био неки Јеленчић који је поднео представку против сеоског кнеза зато што овај није хтео да натера сељаке да плате порез, те је молио инспектора Бонгарда да пошаље коморског шумара Јошку да овај егзекутивним путем убере те коморске приходе. Сеоски кнез је, по свој прилици, био непослушни Илија Живковић, нама познат као ктитор иконе Богородице Винчанске.

---

189 Архив САНУ у Сремским Карловцима, Митрополијски архив, кутија 23, инв. број 147.

190 Архив САНУ у Сремским Карловцима, Митрополијски архив, кутија 20, инвентарни бројеви 28. и 29.

191 Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини , 2,* Нови Сад 1990, 50.

192 Славко Гавриловић, *Коморски Срем...*, 81.

Док су били у власти Коморе, сељаци из Баноштра су се 1755. године жалили на прекомерни пораст пореских дажбина, на превелике обавезе које су имали око подвоза и превоза за жупанијске чиновнике, превоза огревног дрвета у Петроварадин и фашина и кољa у државни магазин у Футогу. Жалили су се и због обавезне роботе за подизање спахијских зграда у Черевићу, због рада у спахијској качари, подруму и другим пословима на чему су били ангажовани људи и запрежна возила. „Тешко им је падало плаћање десет форинти на име риболова, 20 форинти на винограде, не рачунајући десетину од њих, на таксе које плаћају Жупанији на казане, воденице, чамце, трговину и друго“.[193]

У другој половини 18. века, у условима дуготрајнијег мира на граници према Турској, пољопривреда је напредовала. Поред традиционалне културе белих жита, све више је сејан и кукуруз, а виноградарство је било развијено у целом фрушкогорском Срему.

Коморска места била су погодна за трговину и промет роба копненим и воденим путем. Преко њих се обављала трговина кукурузом, свињама, стоком, вином и ракијом, грожђем и воћем. За ове робе се лако налазило тржиште у Бачкој и Банату. Трговци су били или Турци или турски поданици, „Грци и Раци“ како су их власти звале, односно Срби из крајева који су остали под Турцима. Према попису трговаца од 1762-3. године, у Баноштру је био трговац Михајло „грк“ са 500 форинти робе и жупанијским порезом од 5 форинти. Из овог пописа изостао је други трговац у Баноштру јер је вршио и дужност сеоског кнеза. Ево шта је у књизи *Коморски Срем* записано о баноштарским трговцима:

> Тако у Баноштру, поред кнеза-трговца, наилазимо и на активног трговца Михајла „грка“, заправо Михајла Панајотовића, који је заједно са братом Богданом дошао из бачког села Бегеча и у Баноштру купио два винограда и два воћњака, а користио је и сеоску шуму и пашу. Но кад је сеоски кнез Јеремија Лазић 1765. године од браће Панајотовића затражио да као и остали „прости људи“ врше све „поданичке службе“, јер се с тим сагласио и коморски провизор, дошло је до оштрог сукоба, којом приликом је један од браће дрско одговорио: „Нећу служити, а ако кнез мене зато удари један пут, ја њу њега три пута“. Браћа Панајотовић су молила инспектора Бонгарда да плаћају само аренду као и други трговци и обећала да ће своје породице из Бегеча превести у Баноштар и постати његови стални становници. То обећање они су и испунили па је крајем 1770. године један од браће, Богдан Панајотовић, као трговац баноштарски, са Комором склопио уговор да у периоду од 1771-1773, плаћањем 15 форинти аренде годишње, може слободно да тргује на њеном спахилуку.[194]

Према попису занатлија у Коморском спахилуку од 1771. године, Баноштар је имао само једног сапунџију и једног ћурчијског калфу, а инспектор Бонгард је навео да би Баноштру били потребни: ковач, кројач, чизмар и опанчар. Пре тога Баноштар је имао једног ћурчију, Тому Раденовића који је занат завршио у Новом Саду и прешао у Баноштар пошто се оженио поповом кћерком. Он је 1764. године тражио ослобађање од поданичких обавеза према спахилуку јер је дошао до закључка „да није вешт пољопривреди“ и да жели да живи само од ћурчијске професије. Тражио је да буде ослобођен од свих мануелних обавеза и терета, с тим да се од њих откупи, а ако је то немогуће, онда да се пресели у неко друго насеље. Откуп му је одбијен, а пресељење дозвољено.

Коморска села Нештин, Баноштар и Черевић била су заинтересована за превоз чамцима и скелама преко Дунава ради продаје и трампе вина и грожђа за жито у бачким селима. Године 1760. Баноштарци су прелазили черевићком скелом, па су се жалили да морају да плаћају скеларину и при одласку и при повратку из Бачке. За ондашњу привреду имале су значаја воденице на Дунаву и поточаре. Баноштар је имао две воденице. Власници воденица плаћали су спахилуку таксу која се у Баноштру у појединим годинама кретала од 4 до 8, али и до 10 и 34 форинте. Такса се плаћала и за крчме и месаре. Закупнина за крчме и месару у Баноштру 1759. износила 80 форинти.

Иако је био успешан у економисању, коморски спахилук је, због појединачних интереса, подељен 1777. године на три мања: черевићки, који је уступљен утицајном човеку на бечком Двору, грофу Андрији Хадику, шидски, који је припао Крижевачкој унијатској бискупији и чалмански (Чалма, Гибарац, Кукујевци) који је припао римокатоличкој племићкој породици Јанковић. Коморска села изгубила су свој специјални статус и продата су спахијама. Према урбару царице Марије Терезије

[193] Исто, 91.

[194] Исто, 105-6.

од 1756. године који је, са извесним изменама од 1810, остао на снази све до 1848. године, одређена је била величина сељачког поседа која се могла кретати од ¼ до једне целе сесије, односно од 6 до 24 јутра оранице и четири јутра ливаде. (Јутро износи 1600 квадратних метара). Спахијама је било забрањено присвајање ових сељачких поседа. Сељаци су имали обавезу да спахији бесплатно раде 48 радних дана у години и неограничен број дана за надницу. Плаћали су земљарину 3 форинте по сесији. Давали су десетину од белих жита спахилуцима или ђаковачкој бискупији. Спахијски посед се састојао из два дела: мањег, алодијалног (на којем је искључиво право имао спахија) и већег урбаријалног, који су чинили поседи сељачких домаћинстава у спахилуку. Шуме су биле искључиво спахијске. Положај сељака био је тежак због великих дажбина и других оптерећења.

Историчар Славко Гавриловић пише о сложености феудално-подложничких односа и отпору и побунама сељака. [195] Сељаке је подржао митрополит Павле Ненадовић који се у време сељачког отпора налазио у Бечу. Он је обавестио председника Илирске дворске депутације Бартенштајна да је на себе преузео да уреди ствар око урбаријалних тужби сељака. Од осам коморских места тужбе је поднело пет: Шид, Баноштар, Чалма, Черевић и Нештин. Жалили су се да им је, по престанку службе у Граници 1745. године, било обећано да им се обавезе неће повећавати. Ипак, оне су стално расле. Осим економских олакшица, тражили су да им остане неокрњено право суђења и наређивања у селу под надзором Коморе, а без мешања Жупаније.

Баноштарци и становници оних неколико места из бивше Подунавске границе нису се лако мирили с тим да од статуса коморских села прећу у власништво спахија и буду кметови, па су молбама и жалбама тражили заштиту. У митрополијском архиву, односно, у Архиву Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима, чува се неколико докумената из тих година који говоре о немирењу Баноштараца са губитком статуса коморског места. Архиепископ и митрополит Вићентије Јовановић Видак 5. августа 1775. упутио је писмо председнику царске и краљевске Коморе грофу Ердедију којим препоручује молбу коморских села Шида, Черевића, Баноштра, Нештина, Беркасова и других Њеном Величанству да буду због својих војничких заслуга сматрани у смислу контракта од 1765. или да добију посебне привилегије као Потиски дистрикт. Деветнаестог септембра исте године становници града Шида и поседа Черевић, Нештин, Баноштар, Беркасово, Кукујевци и Чалма упутили су такву молбу царици Марији Терезији тражећи да и даље остану под царском управом и да не буду продани „приватној господи”.[196] Молбе нису услишене и ова места су већ 1777. била у власништву спахија. После непуних осам деценија у новој царевини сви су Баноштарци постали кметови. Није више било међу њима ни благородних Исаковића ни других официра. Сви су били само сељаци. Треба се сетити како су Баноштарци још на почетку века, 1702. године, поносно истицали италијанским анкетарима да они: „Нису признавали турског власника земље, спахију, јер су били директно потчињени порти и сви су били војници.“[197]

Нису ово биле последње неуслишене молбе из места која су раније припадала Граници. У Архиву Војводине чува се документ из 1792. године којим Илирска дорска канцеларија обавештава митрополита у Карловцима о одлуци Угарске дворске канцеларије да се не прими делегација осам општина у Срему: Нештина, Черевића, Баноштра, Шида, Беркасова, Чалме, Кукујеваца и Гибарца, а која је желела да тражи брже спровођење захтева Црквенонародног сабора у Темишвару одржаног 1790. године. Канцеларија каже да је делегација састављена на тајним састанцима и тражи од митрополита да опомене свештенике да не заводе народ давањем обећања по том питању.[198] У овим бившим граничарским местима још је било поносног духа.

Жалила се и друга страна, спахијска. Спахије су приговарале због привилегованог положаја домаћинстава православних свештеника која нису била оптерећена као сељачка и због мешања по-

[195] Славко Гавриловић, *Урбаријално питање у сремској жупанији средином XVIII столећа*, Зборник за друштвене науке Матице српске, 27, 1960, 5-33.

[196] АСАНУК АМ „Б“, ин. бр. 267.

[197] Марко Јачов, нав. дело, 25.

[198] Јован Валрабенштајн, *Илирска дворска канцеларија – Беч. Аналитички инвентар Х/3,* Нови Сад 1997, стр. 129. број јединице 4346.

пова у односе спахија и кметова. Тако се кнез Одескалки, власник илочког спахилука, жалио да православно свештенство подстрекава сељаштво на отпор и нереде, да попови одржавају тајне скупове с народом и подстичу их против спахија. А румски спахија, жупан Пејачевић сматрао је да треба регулисати број православних попова, који се множе брже од римокатоличких, и да су њихове куће најбогатије: имају по 4 до 8 мушких глава и много рогате стоке, а уживају имунитет на штету других сељака и спахије. Поводом спровођења урбара из 1756. године митрополит је молио, а царица је донела одлуку да се, до даљих наредби, не дирају поседи свештеника. Жупанија се, међутим, стално тужила на пораст броја попова. У жалбама се предочавало да би ова свештеничка домаћинства, пошто су имућна, плаћала по 50 и 60 форинти контрибуције, да нису ослобођена тих обавеза. Статистички подаци су показали да није било пораста броја свештеника што не значи да се није увећавало њихово имовно стање. Године 1756. у Срему је било свега 186 православних попова, са 168 ожењених браће и синова и 39 неожењених. Поседовали су: 1.038 јутара оранице, 857 коса ливаде, 1.129 мотика винограда, 21.027 комада шљива, 476 волова, 599 крава, 209 јунади, 534 коња, 1.634 овце, 843 свиње, 1.623 кошнице пчела, 61 казан за печење ракије и 15 воденица. Највише попова било је у Иригу (13) Шиду (9) Вуковару (6) Каменици (6) и Бачинцима (5).

Митрополит и свештенство били су опоменути, па и укорени због подржавања сељаштва. А о томе колико је био разрађен систем оптерећивања сељака дажбинама и обавезама према спахијама и држави, говори и то што је урбаром био регулисан и урбаријални лов, односно обавезе сељака да лове за спахију. Славко Гавриловић у наведеном раду пише и следеће:

> Поред урбаријалног лова, свака пореска глава по одредби из 1749. морала је убити 10 сврака, чавки или врана и донети њихове ноге под претњом казне од три крајцаре од сваког пара ногу. Затим, 20 врабаца или казну од 1 крајцаре по пару врапчијих ногу. Најзад, градови су били обавезни да убију три вука и донесу кожу, већа села – два, а мања једног вука, односно да донесу кожу од њега као доказ да је стварно убијено толико вукова. Ова наредба је донесена с мотивацијом да народ трпи велике штете од птица и вукова, те да му се мора силом помоћи.

Ове ловачке обавезе нису биле и најтеже. Најтеже је било обавезно кулучење за спахије и државне органе, снабдевање војске, нарочито дрветом, и велики порези на све и свашта.

Немирење са кметским положајем производило је стално нове молбе и жалбе бивших граничара. Тако је 19. августа 1791. године упућена молба Теодору Стојчевићу, сремском жупанском јудициалиуму од старешина бачких и сремских места: Паланке, Брестовца, Шида, Беркасова, Черевића, Баноштра, Нештина, Чалме, Кукујеваца и Гибарца да се заузме за њих у извесној ствари која се тиче њихове слободе. Ову молбу су у име Баноштра потписале сеоске старешине Јаков Живкићовић и Богдан Банаотовић. Реч је о презимену Живковић и Панаотовић која су овде већ помињана. Почетком 19. века у записима на црквеним књигама помиње се Богдан Панаотовић као баноштарски кнез. Исто име и презиме носио је и баноштарски кнез са краја 19. и почетка 20. века који је био и председник Црквеног одбора.

У последњој деценији 18. века српска православна парохија у Баноштру имала је само десет православних кућа више у односу на стање у првој половини века. Према црквеном попису из 1791. Баноштар је имао 65 кућа са 316 душа и једног свештеника са годишњим приходом од 52 форинте. Државни пописи од 1786. и 1787. године показали су да је у Баноштру је било: 102 куће са 98 породица. У селу је био један православни свештеник, један грађанин, 54 сељака, 34 наследника, 49 инквилина (придошлица или најамника, са мало земље, односно беземљаша), 6 осталих. Било је 77 деце од 1-12 година и 11 деце од 13-17. година. Жена је било 240. Укупно становника у Баноштру било је 473. Просечна величина породице била је 4,83 члана.[199] Релативно велики број инквилина или придошлица даје се објаснити досељавањем. Број становника Баноштра у ова два државна пописа (1787. и 1786) се попудара (1786: 473, 1787: 468). Ако се упореде подаци државног и црквеног пописа, онда се да закључити да су разлику од 150 душа и 37 кућа у укупном броју становника и кућа чинили досељени Немци и Словаци, што ће се видети и из каснијих пописа.

[199] Димитрије Руварац, *Српска митрополија карловачка...*, Сремски Карловци, Б 67.

Баноштарска парохија у доба српског културног покрета у првој половини 19. века

Деветнаести век је отпочео немирима у време Наполеонових ратова. Због повећаних захтева спахија и „ограђивања“, односно одузимања земље од сеоских општина, ограничавања права сељака на шуме и пашњаке, повећане глобе и грубог кршења урбара, дошло је у Срему до Тицанове буне 1807. године. На расположење сељака утицао је и први српски устанак који је 1804. избио у Београдском пашалуку, односно у српској земљи под Турцима. Побуњеници су имали за углед побуњену Србију и тамошње ослобађање од феуданог угњетавања. Историчар Никола Гаћеша о Тицановој буни пише:

> ...неколико хиљада наоружаних сељака окупило се код Врдника захтевајући повратак одузете земље, смањење работе и других дажбина и обуставу насиља спахијског чиновништва. Под утицајем старе српске традиције и првог српског устанка, помишљало се на обнову српског царства („васкрсавање цара Лазара“), иако је јасније била изражена тежња за укључивање у Војну границу и ослобођење од спахијске власти у оквиру постојеће, аустријске државе. Буна је угушена, а један од њених вођа – Теодор Аврамовић Тицан – осуђен на смрт и 1809. обешен, а затим рашчеречен.[200]

Буна је навела власти да 1810. издају нову урбаријалну наредбу (интимат) којом је ограничен број плаћаних дана роботе на 56, осим оних 48 дана које су кметови били дужни да спахији одраде бесплатно. Од плаћаних дане роботе сељаци су могли и да се откупе по цени од 12 крајцара на дан колико се плаћала надница. Наредба да се сељацима врати одузета земља није испоштована.

Не зна се да ли је неко од Баноштараца учествовао у Тицановој буни. Зна се, међутим, да је у околини Баноштра била размештена војска која је требало да учествује у сламању побуне.[201] А што се првог српског устанка и Карађора тиче, слободно се може рећи да су Сремци свим срцем учествовали у том устанку и када нису, а неки и јесу, прелазили у Београдски пашалук и придруживали се устанку. Карађорђе је још раније, као шумар манастира Крушедола и припадник Михајловићевог фрајкора, био познат Сремцима. Он је у Срему прошао својеврсну припрему за своју будућу историјску улогу од општенационалног и европског значаја. У Срему су, уз гусле Филипа Вишњића, Тешана Подруговића и других народних певача, испеване и најлепше песме о устанку и Карађорђу. Срем је пружио и прво уточиште избеглицама после слома устанка 1813. године.

Како је Баноштар изгледао у социјалном смилу у првој половини 19. века даје се наслутити према подацима о пореским обвезницима из пописа од 1828. године. У Баноштру је тада било 372 пореска обвезника о којима су дати подаци у 16 рубрика од којих последњих 13 гласе: интелектуалци, грађани, сесионалци, инквилини, субинквилини, браћа, синови, кћери, слуге, слушкиње, занатлије, трговци, велетрговци. Према датим показатељима, у Баноштру међу пореским обвезницима није било интелектуалаца и грађана, трговаца и велетрговаца. А било је: 53 сесионалца, 98 иквилина, 12 субинквилина, 10 браће, 36 синова, 9 кћери, 5 слуга, једна слушкиња и 14 занатлија.[202] Какво је значење ових рубрика види се из следећег навода:

> Угледни грађани (honoratiores) су интелектуалци, наиме чланови градског и дистриктуалног магистрата, жупанијски и градски службеници, надаље они адвокати, инжињери, лекари, бабице, апотекари итд. који имају диплому.
>
> Грађани су они становници слободних краљевских градова који су имали статус грађана.

---

200 Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Срему 1918-1941.* Нови Сад 1975, 13.

201 Славко Гавриловић, *Грађа о Срему и његовим везама са Србијом (1804-1815)* Сремски Карловци 1965, 82-84.

202 Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Срему 1918-1941.* Нови Сад 1975, 90.

Сесионалци су оне особе, који су располагали са кметовском сесијом. Инквилини су они порезни обвазници који већ нису имали ни једну четвртину сесије, али су поседовали интравилан са кућом. У градовима су пак бележили оне у ту рубрику који нису имали правни статус грађана, али су имали кућу са интравиланом или пољопривредним земљиштем. (Интравилан – насељени део градског земљишта – ВМ).

Субинквилини су биле оне пореске особе које нису имале никакву некретнину.

У рубрику браћа, синови и кћери су уписивали оне пореске обвезнике, који су у другој рубрици стајали у споменутој родбинској вези са главом домаћинства. Међутим, овде нису пописивали оне синове и кћери који су били у туђој служби као слуге, слушкиње или калфе, него су их убрајали међу особље газде код кога су служили.

У рубрику слуге и слушкиње су уписивали оне који су служили код пореског обвезника.

У рубрику занатлије су бележили само онога коме је занатство било главно занимање, или коме је оно доносило већи приход. У противном га нису бележили као занатлију. Код занатлија су обично у примедбама бележили врсту заната који је обављао, број калфи које је држао и временско трајање рада у струци.

Као трговци – „mercatores“ су бележени они трговци који су трговали на мало, а као велетрговци „quasterores“ су бележени они који су навелико трговали каквом робом, најчешће са марвом.

Стручна литература која има најлошије мишљење о истинотости података о попису земљишта, пољопривредних пописа и сточног фонда сељаштва, веродостојност тих демографских података прихвата без резерви.[203]

Педантно вођени подаци о пореским обвазницима, у које су спадали сви који су привређивали, од велетрговаца до слушкиња, говоре о строгој административној и финансијској контроли у Хабзбуршкој Монархији. Главна државна брига је била убирање пореза.

Као да је донекле био ослабио притисак на Српску цркву крајем 18. и почетком 19. века када се српско питање почело одлучније покретати и у Аустрији (на Темишварском сабору 1790) и у Турској (борба за ослобођење Србије од Турака: Кочина крајина 1788. и Карађорђев први српски устанак 1804). Црква се поново учинила важним ослонцем у политичким плановима државе узнемирене француском револуцијом (1789) и Наполеоновим освајањима у Европи. Српска црква је то искористила за обнову храмова и националну просвету. Основане су богословија (1794) и православне гимназије у Карловцима (1791) и у Новом Саду (1810). Школству се посвећивала већа пажња. У архивском фонду Илирске дворске канцеларије, велики број докумената се односи на Цркву и на школство. Илирска (српска) дворска канцеларија формирана је после Темишварског сабора да би се преко ње, као неке врсте министарства или српске владе, решавала питања из живота српског народа. Канцеларија је угашена после нешто више од једне године и све је поново прешло у надлежност Угарске дворске канцеларије. Пре Илирске канцеларије, сличну улогу од 1745. до 1777. имала је Илирска дворска депутација.

У архивском фонду Илирске дворске канцеларије налазе се три документа из 1792. године у којима се помиње Баноштар и која се тичу цркве и школе. У првом се упућује питање митрополиту зашто свештеници у многим местима у Срему, међу којима се наводи и Баноштар, немају окућницу која им припада. У друга два документа реч је о школама. У једном се даје обавештење о стављању православних школа у Срему, одлуком владара, под надзор Школског округа у Осеку чији надзорник је био Стефан Вујановски. Школе су до тада припадале Школском округу у Загребу. У другом се саопштава да је Илирска канцеларија школским инспекторима српских православних школа Аврамовићу, Вујановском, Мразовићу и Николићу, доставила близу хиљаду примерака Орфелинове књиге *Српска и влашка (румунска) калиграфија* како би их разделили у својим школским окрузима.[204] Ова *Калиграфија,* ремек дело Орфелинове бакрописне вештине, била је као нека врста уџбеника са најлепшим облицима ћириличких слова.

---

[203] Antal Hegediš, Katarina Čobanović, *Demografska i agrarna statistika Vojvodine 1767-1867.* Novi Sad 1991, 71.

[204] Јован Валрабенштајн, *Илирска дворска канцеларија – Беч. Аналитички инвентар Х/2,* Нови Сад 1997, број јединица 3116, 3241, 3237.

Према записима на старим богослужбеним књигама у баноштарској цркви, види се да је село двадесетих година 19. века и касније имало учитеље, па самим тим и школу. У Баноштру је баш у том периоду, у време митрополита Стефана Стратимировића, дошло и до обнове храма Св. Георгија (1818-1836). Било је то време деловања српског културног покрета у Угарској и Аустрији, али и у Србији и Црној Гори па, на известан начин, и у Босни која је још била под Турцима. Најславнија имена тога покрета као што су: Вук Караџић, Лукијан Мушицки, Јован Стерија Поповић, Петар Петровић Његош, Бранко Радичевић, чине само мали део оног великог корпуса стваралаца у књижевности и уметности, у филологији, филозофији и другим наукама, укључујући педагошке раднике, свештенике, адвокате, образоване трговце, лекаре и друге професије. Створене су културне и просветне установе: Матица српска и Текелијанум у Пешти, Лицеј у Крагујевцу, Друштво српске словесности, Народни музеј и Народна библиотека у Београду. Покретани су разни листови и часописи на српском језику у свим српским земљама. Српским темама, језиком, књижевношћу, историјом, почели су да се баве и странци као што су славни филолог Павле Јожеф Шафарик, једно време директор и професор Велике српске православне гимназије у Новом Саду, историчар Леополд Ранке и други. Српске народне песме и умотворине ушле су на велика врата у европску или, како ју је Гете назвао, светску књижевност. Велики руски песник Александар Сергејевич Пушкин писао је песме инспирисане и српском историјом. Идеја свесловенског јединства надахњивала је ствараоце попут Георгија Магарашевића основача *Летописа Матице српске* и друге ствараоце.

Знак стабилности било је и то што су у оно време свештеници дуже остајали у истој парохији. Свештеник Василије Марковић служио је у баноштарској цркви скоро четири деценије, од 1790. до 1829. године. То се никада више није поновило. У његово време надзидан је храм Св. Георгија и постављен је нови, резбарени, иконостас. Свештеник Василије Марковић је сахрањен у порти баноштарске цркве о чему сведочи и надгробни споменик постављен са спољне стране апсиде. Свештеник Јован Марић био је баноштарски парох више од 20 година, од 1830. до 1852. године. У његово време Константин Пантелић је израдио иконе за нови иконостас, а живопис на зидовима храма, осим Пантелића, радио је и новосадски сликар Петар Камбер. У записима на богослужбеним књигама стоји да је председник Црквеног одбора почетком 19. века био господар Богдан Панаотовић.

Али ни у овом периоду није дошло до побољшања социјално-економског положаја сељака. Спорови сељака и спахија настављени су у 19. веку што је довело до нових урбаријалних прописа. Посебно је била значајна нова одредба о сегрегацији (одвајање сељачке и спахијске шуме и пашњака) и праву спахија на „законито“ присвајање крчевина. Због отимања делова пашњака и крчевина од сеоских општина и појединих сељака, уследиле су њихове тужбе и захтевања, отпор према спахијама и чиновништву „што представља својеврсни увод у револуцију 1848-49. године“, пише историчар Н. Гаћеша.[205]

Године 1847, као злокобан догађај пред буну, десила се катастрофална најезда зелених скакаваца који су уништили ратарске културе, а нарочито кукуруз. Највише штете скакавци су нанели Сусеку, Свилошу, Баноштру и Черевићу. Сви усеви су били потпуно уништени, а сељаци су морали да плате дажбине властелинима као да је година била родна. Због тога су се упуштали у сукобе са егзекуторима што је допринело да су ови сељаци масовно приступили побуњеничком покрету почетком идуће године, очекујући побољшање свога положаја. Скоро у свим насељима створени су војни логори. Нарочито су многобројни и добро наоружани били логори у Черевићу и Баноштру који су имали више од 550 људи.

[205] Никол Гаћеша, нав. дело, 15.

Баноштар у српском народном покрету 1848-1849.

До дестабилизације прилика дошло је у време мађарске буне 1848-1849. године која је избила у ланцу сличних побуна у Европи. Истовремено је дошло и до српског народног покрета који је имао за циљ побољшање политичког и економског положаја Срба у Угарској а послужио је да се угуши мађарска буна. Европски немири у фебруару и марту 1848. године, названи револуцијом, захватили су и Мађаре и Србе у Угарској. Срби су у те догађаје ушли неспремни, гурнути еуфоријом и метежом који су наступили после пештанских нових закона о промени односа између спахија и сељака, односно укидања десетине и роботе. Овај европски социјални бунт овде се брзо преобратио у народносно питање и национални сукоб. Нове мађарске ревлуционарне власти су, тражећи мађарски устав, одбиле да признају Србима политичка права, односно статус политичког народа и територијалну аутономију. Била је довољна једна варница између Лајоша Кошута и Ђорђа Стратимировића па да избије прави рат између Срба и Мађара. Бечки двор је и овога пута, као и у доба Ракоцијевог устанка на почетку 18. века, користио сукоб Мађара и Срба да спасе Хабзбуршку монархију. Борбе су вођене у Бачкој и Банату, а у њима су, на српској страни, учествовали и добровољци из Србије. У мађарској војсци било је такође Срба. На челу српског народног покрета били су митрополит Јосиф Рајачић и граничарски официр Ђорђе Статимировић, пензионисани царски потпоручник, а у покрету народни генерал, вођа Шајкашког батаљона. Узалудно је било касније Кошутово признање да је погрешио што је насрнуо на Србе, узалудна је била и воља Срба да се мире са Мађарима. Бечу није ишло у рачун то помирење. Напротив, дошло је до раскола у српском покрету. Рајачић је сменио Стратимировића са положаја председника Главног одбора и сам је преузео све полуге нове устаничке власти. Главну улогу у догађајима на југу Угарске одиграо је, пак, царски генерал и хрватски бан Јелачић који је на крају буне био војни заповедник за све крајеве захваћене српским народним покретом.

У Срему, сем два три напада, није било крвавог рата какав је вођен у Банату и Бачкој. Али, било је војних логора и, нарочито, политичких борби, јавних и прикриваних, па и подмуклих. Главно је било питање припадности Срема: хоће ли под директну надлежност Угарске или у савез са Хрватском, односно у састав Троједне Краљевине. Сукобиле су се две политичке опције: мађаронска која је упућивала ка Пешти и народњачка која се окретала Загребу. Срба је било на обе стране. У општем метежу, без претходног плана и неопходног јединства, Срби су на Мајској скупштини у Сремским Карловцима покушали да нађу свој пут. На скупштини, која се одвијала у атмосфери народног одушевљења, нису учествовали само Сремци и Срби из других крајева Угарске него је било и Срба из Србије и Хрвата. Митрополит Рајачић је одлучио да се стави на чело народног покрета. Скупштина га је извикала за патријарха, а генерала Стевана Шупљикца (Личанина, који је тада био са царском војском на италијанском ратишту) за војводу. Тражили су формирање Војводства Србије и укидање Војне границе. Као нови орган народне власти формирани су Главни одбор (чији први председник Ђорђе Стратимировић је брзо смењен) а потом и окружни одбори и пододбори у појединим местима. Један од чланова Главног одбора, Јован Суботић записао је: „У овом Главном одбору није ниједнога од наших главних људи било; све сами готово млади људи и такорећи бескућаници“. Исти писац, који је остао доследан у служби покрета, тврди како је патријарх Рајачић себе сматрао за најбољег војног стратега, а „откад је стао на врх управе Српске Војводине, као привремени управитељ, знао је све најбоље“.[206] Срби су покушали да новим народним органима власти потисну стару жупанијску администрацију и разоре војно-бирократски систем у сремском делу Војне границе. Неки од искуснијих српских интелектуалаца и политичара, који се нису сврставали ни у народњаке ни у мађароне, попут Јована Хаџића и Теодора Павловића, бивших председника и секретара Матице српске, књижевника и

[206] Јован Суботић, *Автобиографија. Други део: пролеће*, Нови Сад, 2009, 109.

јавних радника Јакова Игњатовића и Јована Стерије Поповића (који је у то време још био са службом у Србији) а у почетку и доктора Константина Пеичића и неких других, имали су резерви према политици митрополита и потоњег патријарха Јосифа Рајачића. За разлику од ових, поједини званичници Кнежевине Србије, подстицали су Србе на побуну и сукоб са Мађарима. Тако је Матија Бан већ првих дана револуције (20. марта) предложио да српска Влада у Београду преузме вођење српског покрета у Угарској и да Србе упути на савез са Хрватима и сугерисао је да Срби у Јужној Угарској устроје привремене органе власти и да „поврате одузету им аутономију с војводом и патријархом на челу". И сам министар унутрашњих дела Илија Гарашанин на почетку покрета био је у Земуну и саветовао Земунцима „нека спремају пушке". Матија Бан је на кризном подручју од Земуна до Новог Сада агитовао међу граничарима и формулисао им прва захтевања која су они изнели на својим скуштинама током априла. Када је влада Кнежевине Србије јуна/јула, ипак, покушала да утиче на Србе да се помире са Мађарима, томе су се најодлучније успротивили сремски граничари који нису хтели ни да чују за мађарску власт.[207] Ствари су нарочито заоштрене тиме што је Беч Војну границу потчинио угарској Влади.

Када је генерал Храбовски са војском из Петроварадина напао Карловце 12. јуна, њих је бранило око 200 граничара и батаљон сремских сељака. Још уочи тог напада Главни одбор је, уз помоћ пододбора, створио војне логоре у Карловцима, Каменици, Черевићу и Баноштру да би осигурао обалу Дунава од напада из мађарских војних логора у Футогу, Паланци и у Петроварадину и да би спречавао дунавску везу Мађара са Петроварадином. Срби су држали у опсади војни гарнизон на Петроварадинској тврђави и успели су да растуре команду регименте у Сремској Митровици.

До краја ових догађаја владало је двовлашће – кондомнијум: Срем је потчињаван и новим српским властима са патријархом Рајачићем на челу, односно, генералу Јелачићу као бану Хрватске, и угарским жупанијским властима. Било је и анархије и злоупотреба ради личне користи. Било је и дволичног понашања: појединци су, привидно се покоравајући једном, слушали другог господара. Вешто је подметан и пожар верско-националне нетрпељивости, па и нетрпељивости међу самим Србима. Баноштар, Черевић и околна места имали су несрећу да у њима свој задатак старања о исхрани војних чета, чувања Дунава од Черевића до Илока и спречавања везе Мађара из Бачке са генералом Храбовским у Петроварадинској тврђави, обавља комесар Главног одбора Јоксим Новић-Оточанин, адвокат и књижевник, човек превртљив и сребролубив који је, осим заслуга за формирање првих војних логора у Срему, нанео доста штете покрету. Са својих 25 србијанских добровољаца које му је Главни одбор дао као личну гарду, он је палио и жарио по селима у овом крају. Представљајући се народу час као комесар Одбора, час као повереник бана Јелачића, он је заједно са четом Србијанаца командира Томе Јокића пљачкао и вршио насиље по Срему. Тома Јокић је, незадовољан улогом у Срему, тражио да се његова чета упути на фронт, али је она задржана у Черевићу. Када је капетан Аврам Радосављевић дошао у черевићко-баноштарски логор, предложио је уклањање Србијанаца из истог логора „почем се исти с нашим људима слагати не могу". Овај Радосављевић је постављен био за команданта у сремској регименти од патријарха Рајачића а, у ствари, био је поверљив човек бана Јелачића. Србијанци су сами упутили тужбу против Новића, а народ је изјављивао да ће се из Черевића разбећи ако се Новић не уклони. На Новића тужили су се и Нештинци. Тужбе су се гомилале „а народ је почео да сумња у моћ Главног одбора да стане на пут овом пустахији". А када је Новић пребегао у Србију, опадао је команданта черевићког логора Миљка Марковића и тамошње србијанске добровољце за, тобожњу, заверу против српске Владе и за намеру да умарширају у Србију са Мађарима и кнезом Милошем, који је био протеран из Србије још 1839. године. Историчари су оценили да је Новићевим радом компромитован српски покрет у Срему.[208] Томе би се дало додати и да је овде, уместо ранијег одушевљења за Србију из доба Карађорђевог устанка, вешто стваран одијум становништва према Србијанцима. Сплетка и лаж и овога пута били су моћно ратно оружје.

[207] Славко Гавриловић, *Срем у Револуцији 1848-1849,* Београд 1963, 145-150.

[208] Исто, 209-214. .

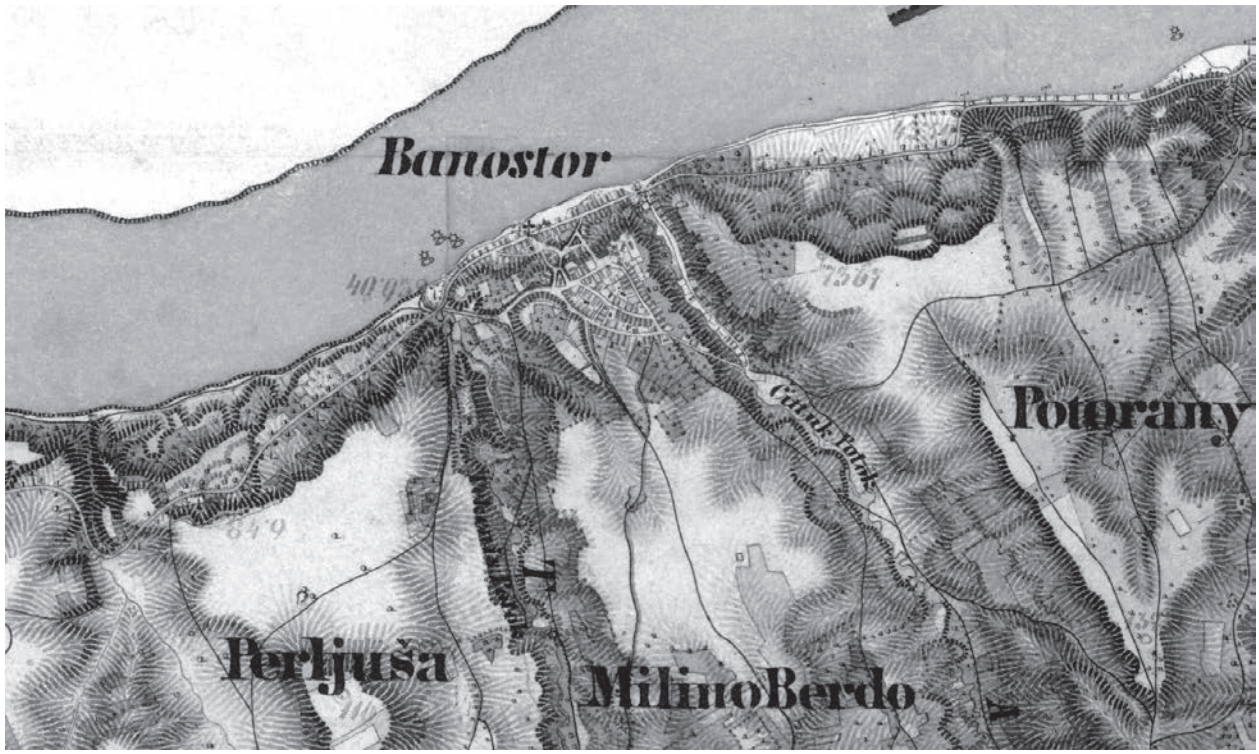
Срби су толико изгинули у бојевима са званичном угарском војском да се број становника у ратним подручјима Баната и Бачке, али и у Срему, одакле су слати граничари и сељаци у битке преко Дунава, смањио за 10 посто. Једини добитак за Србе у овом рату била је титула патријарха за Рајачића и његове наследнике и фиктивно Војводство Србија и Тамишки Банат са генералом Мајерхофом на челу и седиштем у Темишвару, које је укинуто већ 1861. године. А жртве су биле огромне. Нови Сад, напредна српска варош, био је бомбардован са Петроварадинске тврђаве и најстрашније разорен тако да је од осам хиљада кућа у њему остало само око две хиљаде. Бомбардовање је изазвано нападом (гранатирањем) Петроварадина из Новог Сада од стране царске војске генерала Јелачића. Овај царски генерал и хрватски бан, рођен у Петроварадину, није нападао тврђаву са сремске стране, него из Новог Сада! Чим је са Петроварадинске тврђаве одговорено ватром, бан Јелачић се повукао из града. Пре тога напада Јелачић је био гост на ручку у дому најугледнијег новосадског Србина Јована Хаџића. У бомбардовању је страдала Хаџићева кућа са великом библиотеком и архивом! Листови хартије из ове разрушене куће разлетели су се на све стране. Упропаштена је, такорећи, једна национална културна установа и не само ова.

Мађарску буну угушили су Руси којима се предао главнокомнадујући мађарске војске после пораза у бици код Вилагоша. Српски покрет је доживео неуспех. Јула 1849. бан Јелачић је преузео управу над свим српским крајевима: Банатом, Бачком и Сремом. Главни одбор српског покрета постојао је још само формално. Патријарху је стављено до знања да је његова улога завршена и наложено му је да напусти Срем и да иде у Беч. Генерал Мајерхофер је преузео власт у новоформираном Војводству Србија са седиштем у Темишвару 1850. и наредио је укидање Главног одбора. Илочки и румски округ су ушли у састав Војводства, а западни део Срема остао је у Краљевини Славонији. Војна граница није укинута и остала је, а у њој и Карловци, изван Војводства и Хрватске као што је било и раније.

Одмах после буне 1848. на историјску сцену излази ђаковачки бискуп Јосип Јурај Штросмајер чија ће изопачена идеја југословенства (којом је прикривано великохрватство) настала на традицији илирског покрета Људевита Гаја, надвладати здраву српску идеју југословенства коју су заступали прваци Матице српске: Теодор Павловић, Јован Суботић и други. Штросмајерова идеја биће уграђена у темељ државе Југославије што ће довести до тога да ратне победе Срба у 20. веку не буду на њихову корист него на њихову штету. Као ђаковачки бискуп, Штросмајер је из тактичких разлога, а да би што лакше продро у Србију, дозвољавао римкатоличким свештеницима у Срему да се сматрају и зову Србима, како су они то желели и практиковали. Али, то је било закратко јер је бискупов главни циљ био хрватизација и то не само Срема, него и других српских земаља, а у складу са идејом Павла Ритера Витезовића о Хрватској од Јадранског до Црног мора. Они Срби који су приметили дволичност Штросмајерове политике, скупо су то платили: кнез Михаило Обреновић главом, а патријарх Герман Анђелић, нарушеним угледом и пољуљаним ауторитетом у сукобу са српским политичарима у Угарској. У буни 1848. године испробан је модел злоупотребе српских народноослободилачких покрета ради туђих интереса што ће бити примењено нарочито у другом светском рату.

Ако је револуција 1848. ишта добро донела, онда је то било укидање кметства (елиберација). Али, да би се ослободили, сељаци су морали да откупе од спахија своју земљу и то је био дуготрајан процес. Подаци о пољопривредним површинама после елиберације 1850-1865. показују да је у Баноштру било 3.443 јутра земље у поседу сељака и 1.287 јутара алодијалног (спахијског) земљишта. Ово је припадало грофицама Фораи и Котек и биле су то првенствено шуме и пашњаци.[209] Сиромашно српско сељаштво, незадовољно исходом буне која није довела до побољшања њиховог економског стања, вратило се своме патријархалном начину живота и наставило је тегобно привређивање у ратарству, сточарству, воћарству, виноградарству, риболову и домаћој радиности. Узнапредовала је занатска производња за сеоске потребе, а помоћ се тражила у киријању и превозу робе и путника преко Дунава. У села су долазили накупци који су откупљивали грожђе, воће и млечне производе и одвозили их у веће градове, све до Будимпеште. Нека домаћинства почела су да гаје свилене бубе, али су због нерентабилности напуштала тај посао.

[209] Antal Hegediš, Katarina Čobanović, *Demografska i agrarna statistika Vojvodine 1767-1867,* Novi Sad 1991, 184.

Карта Баноштра. Други аустријски војни премер, 1865-69. године

Крајем 19. века опет је дошло до економског назадовања изазваног појавом филоксере, болести винове лозе, која је уништила винограде у овом крају. На конгресу виноградара у Черевићу 1888. одлучено је да се настави гајење винове лозе, али на америчкој подлози која је отпорна на филоксеру. Међутим, за обнављање винограда била су потребна велика средства, па су сиромашнији сељаци морали да узимају скупе зајмове са годишњом каматом од 25% до 50%. Имућнији домаћини добро су прошли, а сиромашни, који нису могли да враћају кредите, постајали су јефтини надничари на туђој земљи.

Повећање броја кућа и становништва у Баноштру и околним селима, до којег је било дошло у првој половини 19. века, ометено је буном 1848. године. У јозефинском попису становништва у Баноштру је 1787. године забележено 468 становника. Према истом извору,[210] године 1836. тај број се попео на 708 становника да би 1850. спао на 639.

Интересантан је статистички преглед становништва Новосадског округа из 1857. године зато што су у њему дати подаци о верској и националној припадности становника. По том прегледу у Баноштру је од укупно 692 становника било 146 римокатолика, 502 православца, 38 лутерана, 2 калвиниста и 4 јевреја. По националној припадности то је изгледало овако: Немаца је било 146, Срба 502, Словака 40 и 4 Јевреја.[211] У односу на демографску слику са краја 18. века стање се променило у корист Срба којих је сада било скоро три четвртине. На самом крају 19. века укупан број становника и број православаца у Баноштру знатно је порастао. Према државном попису од 31. децембра 1900. године у Баноштру и на пустари Бикоњ крај овог села било је 979 (969+10) житеља. Римокатолика је било 220 (211+9) православних (гркоисточних) 680 (679+1) евангелиста 66. Према језицима житељи баноштарски су разврстани на оне који су говорили српским језиком (у формулару стоји: хрватски или српски) 694 (693+1), словачким 5 (3+2) мађарским 10 (9+1) немачким 270 (264+6).[212]

[210] Antal Hegedіš, Katarina Čobanović, *Demografska i agrarna statistika Vojvodine 1767-1867.* Novi Sad 1991, 36.

[211] Исто, 120.

[212] *Popis žiteljstva od 31. prosinca 1900. u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji.* Sastavio i izdao Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Zagreb 1914, 324-325.

Сачували су језик и песму

Србима у Хабзбуршкој монарији или ћесаревини главна брига су били биолошки опстанак на својој земљи и очување верског и националног идентитета. Томе није ишао у прилог јаз између јерархије и либералних политичара типа Светозара Милетића, Јована Суботића и других. Овај јаз није сасвим превазиђен ни у време патријарха Георгија Бранковића (1890-1907) који је на патаријарашки престо дошао спреман да конкретном делатношћу на црквеним и народним пословима подигне углед Цркве у народу. Оставио је видљивог и убедљивог трага о стваралачким моћима српског национа и у најтежим периодима мађаризације и хрватских шовинистичких испада против Срба крајем 19. и почетком 20. века. Овај вредни црквени поглавар својим преданим радом, прво као прота сомборски а потом као владика темишварски и најзад као патријарх српски, одржао је и учврстио српски православни дух и морал у Цркви и у школи и био је велики прегалац и задужбинар. Основао је Монашку школу у Хопову (1893) која је прерасла у Манастирски семинар у Карловцима (1899). Основао је, после више од једног века, толико тражену Семинарију – Богословски семинар у Карловцима (1901) и сопственим трошком подигао зграду за њу. Подигао је зграду за Учитељску школу у Сомбору чији је раније био управник. Подигао је школске зграде у Кулпину, Даљу и Белом Брду, а у Сантову и школу за Шокце који су прешли у православље. У његово време саграђен је патријаршијски двор и дом Саборског црквенонародног одбора у Карловцима. Док је Саборски одбор управљао фондом Текелијанума у Будимпешти, подигнута је 1907. године, у складу са жељом Саве Текелије, нова зграда Текелијанума. Патријарховом заслугом у Карловце је враћена архива о 1848. години која је била одузета патријарху Рајачићу и пренета у Беч. И зграда Велике православне гимназије у Карловцима подигнута је у време патријарха Бранковића и то као задужбина покојног патријарха Германа Анђелића и његовог брата Стевана, митровачког проте. Изглед који данас имају Сремски Карловци ова варош је задобила у време патријарха Бранковића и, у великој мери, његовом заслугом.

Патријарх Георгије Бранковић, рад Уроша Предића

Пошто су све школе биле прешле у државне руке и у њима се радило по државним инструкцијама, а та држава није била наклоњена Србима, патијарх Бранковић је 1894. године основао фонд за српске народне вероисповедне школе.

Прилагао је и у православни фонд за подстицај проповедничке делатности у црквама, а поводом педесетогодишњице своје свештеничке службе 1905. године патријарх је великим личним прилогом основао проповедничку закладу која је понела његово име. Истичући подвиге патријарха Бранковића на просветном пољу, прота Душан Н. Петровић, ректор карловачке Српске православне богословије „Свети Арсеније I Сремац“ посебно је нагласио његов допринос развоју ове школе истичући да је по спреми наставника и слушалаца и по наставном програму она била у рангу факултета.[213]

И није патријарх Георгије унапредио само школство. У његово време преуређене су и библиотеке и архиве. Патријарх Бранковић је – коначно – набавио и штампарију за коју је тражио дозволу још патријарх Чарнојевић, па је није добио. Манастирска штампарија је радила у Карловцима до другог светског рата и у њој су штампане српске књиге, листови и часописи. Црквена гласила *Српски Сион* и *Архив за историју Карловачке митрополије* и књижевни листови *Бранково коло* и *Стражилово*, који су били велика подршка уметничком и научном стваралаштву, имали су повољне услове за рад захваљујући патријарху Бранковићу. Атмосфера културног прегалаштва и књижевни живот у Карловачкој митрополији под крај 19. и почетком 20. века нашли су израза у делима писаца као што је био Павле Марковић Адамов, на чијој кући у Карловцима стоји спомен плоча са његовим именом, или као што је био врсни прегалац у истраживању извора за српску историју прота Димитрије Руварац и други. Велики српски песник Лаза Костић, који је налазио уточишта у сремским манастирима, био је поштовалац патријарха Бранковића. Ни обнова парохијских храмова и манастира није изостала тако да је Иларион Руварац писао како „све обновљено блиста“. У борби за очување црквено-наро-

Патријаршијски двор у Сремским Карловцима

[213] Душан Н. Петровић, *Патријарх Георгије Бранковић,* Православно дело, IV/13. Манастир Бањска 2007, 123.

дне аутономије патријарх Бранковић је покушао да изравна несугласице између либералних српских политичара и црквене јерархије које су државне власти умеле да злоупотребе против Срба.

Млади свештеник Бранко Цвејић, кога је патријарх Бранковић поставио за баноштарског пароха 1905. године, био је пример високообразованог свештеника какви у Срему у оно време нису били ретки. То је у парохијама подигло православну духовност на виши ниво, унапредило верску толеранцију у вишеконфесионалној средини, допринело васпитању омладине и обогаћивању културних активности у селима. Порасло је интересовање за српску културну традицију, књижевност и историју. Свештеник Бранко Цвејић је у Баноштру развио љубав према црквеном појању и основао је црквени хор који је био на гласу и после одласка овог свештеника. Као деца после другог светског рата могли смо да се уверимо како су наше писмене и побожне баке, оновремени ђаци српских вероисповедних школа, читале и разумевале молитве на црквенословенском језику, а имале су завршену само основну школу. Био је то плод црквене просвете коју је подупирао српски патријарх. У моралном васпитању и духовном уздизању деце и омладине главну улогу је имала породица и народне вероисповедне школе. Талентована деца добијала су подстицај за даље школовање, али најчешће нису могла то и да остваре због тешких материјалних прилика.

Живописну слику о скромном животу села у овом подунавском делу Срема крајем 19. века даје путописна књига *Тридесет дана на убавом путу* проте Василија Константиновића. Књига садржи описе парохија карловачког протопопијата настале приликом канонске визитације 1896. године. Ево шта је Константиновић написао о Баноштру:

> Баноштор. О имену овог села има у народу живо предање, које овако говори: У давнашња времена живео је овде неки Бан, по имену „Остор“, који је у одређено време долазио и подуже времена ту провео, лов ловећи по оближњим шумама. У потесу Градине, крај Дунава, и данас се налазе остаци његова дворца и станова, које је он ту имао. Отуда је село и добило своје име.
>
> Село ово има своју доста лепу цркву и око ње 138 српских кућа са 648 православних душа.
>
> Има уредну школу са четир разреда, коју полази 140 деце.
>
> На месту где је данас насељено село и где баш српска црква стоји, судећи по остацима, морала је бити кадгод стара каква римска грађевина, пошто и данас око великог бунара, пред парохијском кућом и иза зида црквенога има плоча и камења, са којих се остаци римских натписа читати могу.
>
> Село је ово, по постанку, још из XVI века, а можда и пре, јер по гробљанском камењу на српском гробљу има бележака из тога доба, а то је камење данас већ маховином обрасло.
>
> Народ је овде доста питом и благ, негује ратарство и воћарство, које овде доста лепо напредује. Кад је пре једно петнаест година било винограда, они беху у средњу руку. Нова је сада данас мало.
>
> Вртарство, пчеларење и гајење свилене бубе веома је незнатно.
>
> О трговини и занату не може се ништа казати, јер се овде може наћи само оно, без чега баш не могу бити, а све веће потребе подмирују се из Черевића.
>
> Овде се лепо и чисто српски говори а и српска песма пева. Ношња је као и у осталих планинаца.
>
> Село је сасвим уз Дунав тако, да овај, чим и мало јаче дође, запљускује већ унеколико и доњи ред кућа.
>
> Већи део села пије воду и пои благо своје са Дунава, но има и врло лепих бунара, па имају знамениту чесму у потесу Текенишу, коју је лепу саградио неки Бегечанин, који је јако боловао од очију. Купајући се у овој води, прао је своје очи, те се и излечио, па је онда из захвалности подигао овај извор, којем народ и данас радо долази и ту се скупља крај иконе св. Пантелије.
>
> Знатни потоци ово су: Корушкански, Текенишки, Читлучки.
>
> Земљиште, подељено на потесе носи ова имена:
>
> Чаира, Орашје, Дедовац, Под песком, Чонак, Јасике, Пиштина, Ровања, Радовац, Прљуша, Вуковац, Развале, Крушевље, Градине, Доња и Горња Корушка, Матијин Парлог, Илијин затоњ, Дуга међа, Дубоки до, Смрдан, Кесице, Радош-кут, Кленовац, Равнине, Поштинац, Патковац, Ђоинац, Белило, Међпутови, Вишеровац, Текениш, Лисош.
>
> Шума је пак подељена на ове потесе:
>
> Угљара, Андревље, Ладна Вода, Средње брдо, Грофовске Ливаде, Била, Ђуркин чот, Четир раста.

Са врха села Баноштора виде се најудаљенији крајеви равне Бачке тако, да кад је чист и ведар дан, може увече сунцу на заходу онај који има добро око сагледати до двадесет торњева по разним селима плодне равнице бачке.

Од Баноштра, на колима за три четврти сахата, стиже се у село Грабово.[214]

Патријархално васпитање, солидно основношколско образовање, традиционални облици друштвеног живота везани за обраду земље, мобе, славе, свадбе, празновање црквених празника, чинили су пријатним живот у селима, упркос сиромаштву, болестима и разним неприликама. Неговање рођачких и пријатељских односа, не само у селу и ближој околини него и удаљенијим местима из којих су се Срби досељавали у Баноштар, пре свега из Бачке, усмереност ка градовима и варошима ради трговине и других потреба, све је то, уз традиционално гостопримство, одржавало народни дух и стварало специфичну атмосферу српског друштва и поред неповољних политичких прилика и економских недаћа које су наговештавале велику ратну катастрофу.

Колико је Српска црква у Карловачкој митрополији бринула о себи, о народу, и како је била добро вођена у доба патријарха Бранковића, то се најбоље види у шематизму *Српска православна митрополија карловачка по подацима из 1905. године*. У овој књизи је приказано стање у свакој епархији и у свакој парохији Карловачке митрополије. Књига је права ризница података о животу Срба у Аустроугарској почетком 20. века, а и раније. У њој је записано да је у Баноштру 1905. године била 191 кућа, од којих 144 српске. Брачних парова било је 244, од којих 184 српска. Дивљих бракова било је 21, од којих 13 српских. Баноштар је имао 979 душа – мушких 496, а женских 483. У томе укупном броју било је Срба православне вере 772, Немаца 139, других 68. Срба је било, дакле, преко три четвртине. Политичка општина којој је припадао Баноштар била је у Черевићу. Краљевска котарска (окружна) област, краљевски котарски суд и котарски физикат били су у Илоку, а школска и финансијска област у Вуковару. Војничка команда била је у Петроварадину. Општина је потпадала под Сремску жупанију, Краљевски судбени сто је био у Митровици, Бански сто и Сто седморице у Загребу. Пошта је била у Черевићу. Ове чињенице говоре да је Срем после Аустроугарске нагодбе и укидања Војне границе, административно и политички био усмераван ка западу, ка Загребу. У духовном и културном смислу он је, међутим, тежио истоку, Новом Саду и Београду.

Земљишни посед Баноштра (атар) износио је 3.687 катастарских јутара, а село је плаћало државни порез у износу 4.573,57 круна. Срби су поседовали 2.868 катастарских јутара земље и плаћали 3.567,38 круна пореза. Израчунато је да су Срби у Баноштру учествовали у земљишном поседу са 78%, са истим процентом и у броју становника, а нешто мање у броју домова – 75% и у броју брачних парова 76%.

Према истом извору Баноштар је имао црквену општину са Црквеном скупштином која се редовно одржавала и одобрен рачун за 1904. годину. Новац се држао код председника. При црквеној општини, како пише у шематизму, није било ни архиве ни библиотеке. Ово је било трајно слаба тачка баноштарске парохије. Иако је забележено да је још половином 18. века у баноштарској цркви вођен Протокол, ништа од тога није сачувано. Богата збирка богослужбених књига на црквенословенском језику, коју је поседовала баноштарска црква, у овом попису није била поменута. Тако прећутана, она се и сачувала. Наведено је, међутим, да се у овој парохији воде матрикуле (матичне књиге) крштених и венчаних од 1757, а умрлих од 1752. године. Ових матичних књига из 18. и 19. века више нема.

Овде је објављен податак да је пространо здање комуналне школе у Баноштру сазидано 1830. године и да оно има школски врт. Учитељ у оно време био је Ђура Крајиновић, „оспособљен и стално намештен“. Школске деце за основну школу било је 70, међу којом 45 дечака и 25 девојчица, а за пофторну школу 33: мушких 20, женских 13.

Православна парохија у Баноштру била је шесте класе, није имала сесије него је примала накнаду од 400 круна од Земаљске владе и 800 круна из Јерархијског фонда. Имовина цркве у Баноштру састојала се од 12 катастарских јутара земље у вредности 1.258, 80 круна, здања у вредности 25.200 и дргоцености од 200, остале покретности 2.800 – укупно вредности 29.878,80 круна.

[214] Василије Константиновић, *Тридесет дана на убавом путу*, Ср. Карловци 1899, 85-87.

У истој књизи су и подаци о свештенству које смо раније цитирали. У овој информацији о Баноштру на почетку 20. века стоји и ово: „Храм, порта и гробље се у добром стању налазе“.[215]

У српском друштву у Аустроугарској била је сачувана традиција поштовања природног права, закона и реда. Доследни својој православној култури поштовања државе, испуњавања преузетих обавеза, Срби су били одани цару коме су се заклели. Још крајем 17. и почетком 18. века имали су привилегијални статус и прваке са племићким титулама да би, потом, војујући за цара, кулучећи и плаћајући дажбине, некако опстајали. Иако су имали аристократију, додуше малобројну, грађански сталеж и интелигенцију која је дала изузетан допринос очувању и унапређењу српске културе и традиције, Срби су завршили живот у Хабзбуршкој монархији, уз нешто мало велепоседника и богатијих трговаца, углавном као обезглављена сељачка и градска сиротиња, коју шаљу у рат против Србије и Русије, против самих себе. Међутим, веровали су и славили Бога истинитога и праведнога, молили су се и сачували Цркву и душу. Обнављањем православних храмова свугде где су живели, доказивали су да постоје. Сачували су свој језик и песму и патријархални морал. Најрањивији су били пред покушајима да им се језик и песма одузму, да се преименују и преиначе. Од малобројних учених грађана, племства које се однарођавало, и притиснутог војинства и свештенства, оних међу њима који су то умели да виде и разумеју, само ретки су хтели и смели да реагују како ваља на крађу српског језика и културне баштине. Опет су то били најчешће свештеници као прота Димитрије Руварац[216] и песници као Јован Илић, Лаза Костић и други, али и неки политичари попут Светозра Милетића. Изузетни појединци у српском народу, идући за својом звездом, морали су да се одвајају од рода, да напуштају своју земљу, да би у далеком свету, на Истоку или Западу, могли да остваре таленте које им је Бог подарио. Доносили су светлост свету и одлазили из времена у вечност, најчешће усамљени и сиромашни, али смирени и испуњени Смислом (Логосом).

Како се приближавао први светски рат, тако су се погоршавали услови за Српску цркву и за просвету. Године 1912. укинут је сваки облик црквене и школске аутономије Срба у Аустроугарској. Политичку аутономију никада нису ни имали. Наследник патријарха Бранковића на патријарашком трону, патријарх Лукијан Богдановић убијен је на бруталан начин 1913. године.

Преко имена патријарха Бранковића и његовог дела навучена је завеса ћутања да би и у Карловцима, који су баш његовом заслугом стекли лик који данас имају, био готово заборављен. Тек у првој деценији 21. века, залагањем пре свега ректора Карловачке богословије протојереја ставрофора Душана Н. Петровића, који је написао три књиге о патријарху Бранковићу,[217] и са благословом владике сремског Господина Василија, Карловчани су се решили да оживе успомену на заслужног патријарха. Једном градском тргу дали су име патријарха Георгија Бранковића.

---

[215] Мата Косовац, *Српска православна митрополија карловачка по подацима од 1905. године*, Сремски Карловци 1910, 279-280.

[216] Димитрије Руварац, *Ето, шта сте нам криви!*, Земун 1895.

[217] Душан Н. Петровић, *Патријарх Георгије Бранковић (1890-1907). Животопис и рад на црквеној просвети*, Сремски Карловци 2005; Исти, *Патријарх Георгије Бранковић. Задужбинар и приложник*, Сремски Карловци 2006; Исти, *Патријарх Георгије Бранковић. Борба за очување народно-црквене аутономије*, Сремски Карловци 2007.

ОД КРАЉА ПЕТРА I ДО СЛОБОДАНА МИЛОШЕВИЋА

Остао је Бог и остао је народ!
Владика сремски господин Василије, у Баноштру 2. маја 2009.

Двадесети век – доба великих ратова – сручио се на Србе као убитачна машина која им је уништавала и тело и душу. Велика ратна страдања умањила су не само физичку него и моралну и духовну снагу народа.

Када је Баноштар, са Сремом, Банатом, Бачком и Барањом, 1918. године ушао у државу која се звала Краљевина Србија, њоме је владао краљ Петар I Карађорђевић. Држава, знатно проширена, убрзо је добила ново име: Држава Срба, Хрвата и Словенаца, а затим: Краљевина Југославија. Промена друштвеног поретка од другог светског рата довела је до промена у називу државе, али се име Југославија у том називу задржало до почетка 21. века. Од 2006. године држава се опет зове Србија. У односу на ону Србију краља Петра, ова је сужена и није краљевина него република.

Изгледало је да ће победом у три рата од 1912. до 1918. године Краљевина Србија остварити трајно ослобођење српског народа од туђинске власти и вековну идеју о уједињењу. Можда би и било тако да држави није промењено име и да у њу није унета лажна идеолошка свест о југословенству која је потекла од бискупа Јосипа Јурја Штросмајера (1815-1905). Одступањем од српског имена државе и од имена и идентитета српског језика (Уставом је био проглашен језик под именом српскохрватскословеначки) овом организму је одузета снага. После другог светског рата, Уставом Народне Републике Србије од 1947. године, враћено је српко име језика, али закратко. Новосадским договором лингвиста и књижевника 1954. године, под политичким диктатом, озваничено је двонационално име језика као српскохрватски/хрватскосрпски. Одричући се националног имена државе и имена и идентитета свога језика, Срби су учинили велики грех према сопственом бићу. Србија у језичко-етничким границама, са националним мањинама Хрвата, Словенаца, Словака, Бугара, Мађара, Немаца, Шиптара и других, била би стабилна земља. Македонаца, Црногараца и Муслимана, односно Бошњака, у националном смислу, у оно време није било. Ове нације су производ комунизма који је, опет као лажна идеолошка свест, заразио и Србе и довео до моралног посрнућа и обездуховљења српског народа. Само још једној европској држави у оно време укинуто је национално име: царска Русија, пошто је октобарском револуцијом постала бољшевичка, прозвана је Савез Совјетских Социјалистичких Република (СССР). Одрицање од националног имена државе имало је трагичне последице и по руски и по српски народ.

Мучким убиствима два краља из две српске династије у размаку од три деценије, Александра Обреновића 1903. и Александра Карађорђевића 1934. године, ослабљена је политичка моћ државе и народа. Иако су Срби у Југославији чинили главну снагу у борби против фашистичке окупације, земља је после другог светског рата, вољом сила антихитлеровске коалиције, предата у владавину једном властољупцу, Хрватословенцу, коме су биле туђе српске вредности и српски интереси. Обез-

Краљ Петар Карађорђевић,
са моделом цркве на Опленцу – детаљ мозаика

Слободан Милошевић, председник Републике Србије
на крају 20. века

глављени, Срби су прихватили култ личности Јосипа Броза Тита, славили су га и плашили га се као бога. А Тито је од самог почетка своје политичке каријере радио на слабљењу српског чиниоца и на стварању услова за државно осамостаљење сународника, Словенаца и Хрвата. То се показало већ стварањем посебних комунистичких партија Хрватске и Словеније тридесетих година, а нарочито на АВНОЈ-у 1943. године, затим, приликом суровог обрачуна са припадницима првог антифашистичког покрета у земљи, са четницима Драже Михајловића, и приликом успостављања граница југословенских република. У свом првом говору у ослобођеном Загребу 1945. године Тито је, на свој начин, обећао Хрватима хрватску државу. Али, он је могао бити успешан владар само са ослонцем на Србе, што је он знао и користио. Разбијање Југославије у сецесионистичким ратовима у последњој деценји 20. века и прогон Срба из Републике Хрватске и са Косова и Метохије припремани су током Титове владавине: забраном повратка на Косово и Метохију у рату протераних Срба, колонизацијом становништва из западних српских крајева у источне, затирањем српске грађанске класе и слабљењем српског села, разарењем породице, владавином безбожништва.

Светска историја, политика и право још нису констатовали да је у 20. веку над Србима вршен геноцид те да треба да им буде пружена, пре свега, морална сатисфакција. Уместо тога, они су, због одбране суверенитета своје државе, године 1999. кажњени седамдесетосмодневним бомбардовањем Србије и Црне Горе од стране 19 земаља тзв. слободног света, чланица НАТО-а, уз коришћење бомби са осиромашеним уранијумом који је затровао природу и људска жилишта, и касетних бомби које су покосиле мноштво цивила. Тек се понеко са демократског Запада усудио да каже да је бомбардовање било грешка, а ретко ко да је то био злочин. Председнику Србије Слободану Милошевићу суђено је у Трибуналу у Хагу, у ствари, зато што је бранио територијални интегритет и суверенитет Србије. Кривица за коју је оптуживан није могла да буде доказана па је морао да умре у затвору. Слично су, у прошлости, због идеје о обнови српске државности, мучки били ликвидирани или изоловани Цар Јован Ненад и деспот Ђорђе Бранковић, Карађорђе и кнез Михаило Обреновић. Нису боље пролазили ни високи јерарси Српске православне цркве који су били симбол борбе за очување националног и верског идентитета српског народа, од патријарха Арсенија III Чарнојевића и митрополита Исаије Ђаковића, преко митрополита Мојсеја Путника, до патријарха Лукијана Богдановића.

Диригована србофобија, као патолошко стање духа у окружењу и на Западу крајем 20. века, заразила је и делове српског народа, како оне који су се одрекли српског имена

тако и неке који то име носе. Блаженопочивши српски патријарх Павле упозорио је, па га цитирају и српски политичари, да се на зло других не одговара злом у себи. Реч је о злу које уништава идентитет, одузима животу смисао, чини непостижним спасење.

Да ли цитиране речи владике сремског Господина Василија: *Остао је Бог и остао је народ*, навешћују да страдални српски народ, учен у духу светолазаревског косовског предања да служи части и имену, полако излази на пут спасења, односно обожења, на пут Богочовека Христа? Тај пут смирења у покајању и молитви за пријатеље и непријатеље – да их Господ уразуми, и да нам свима подари просветљење – одабрали су за Србе њихови преци, од Светога Саве, првог архиепископа српског, преко светог Саве II Ердељског (митрополита Саве II Бранковића) и светог митрополита Максима Бранковића до српских светитеља и светих мученика у 20. веку.

Баноштар на почетку 20. века

Заједно са свим ослобођеним српским крајевима у првом светском рату, већинско српско становништво Баноштра зарадовало се животу у својој народној држави. Али убрзо је дошао нови рат у којем је побијена скоро петина баноштарских Срба, а немачко становништво је исељено. Многе старе фамилије су се угасиле или су се свеле на једну, две породице и покоје старачко домаћинство. Насеље би сасвим ископнило да му се није десила срећа у несрећи. Прво економски мигранти из Босне, а потом избеглице и прогнаници из западних српских крајева разбијене Југославије, попунили су овде стара жилишта, поправили старе куће и вратили број становника у Баноштру на неки просек од око осам стотина житеља.

Колики је Баноштар био на почетку 20. века, то је забележено у шематизму *Српска православна митрополија карловачка према подацима од 1905. године*. Тада, од 191 куће у селу њих 144 биле су српске и оне су чиниле парохију или црквену општину. Баноштар је имао 979 становника, од којих су православне вере биле 772 душе. Немаца је било 139 и 68 припаданика других народа, претежно Словака. Већ 1910. године Баноштар је имао 1.110 становника.

Српском друштву у Аустроугарској после смрти патријарха Георгија Бранковића (1907) а нарочито од анексије Босне и Херцеговине (1908) и од укидања сваког облика црквено-народне аутономије (1912) сужене су биле могућности за остваривање пуноће националног живота. Народ је трпео притисак мађаризације и германизације, а стизале су претње и србомржња са хрватске стране. Срби су се све више окретали ка Србији. У Карловцима, Новом Саду и у другим градовима Хабзбуршке монархије са српским становништвом, јењавала је активност српских интелетуалаца, а све већи број стваралаца на пољу културе прелазио је да живи и ради у Београду.

Упућени на самопомоћ и самоорганизовање почетком 20. века, сељаци у Срему су оснивали земљорадничке задруге. Прва задруга на подручју данашње беочинске општине основана је 1900. године у Черевићу, а убрзо и у Баноштру и другим селима. Од Српске банке у Загребу добијена су правила како да се организују и региструју задруге. Али, ни задруге нису могле да помогну сиромашнима који нису имали шта да уложе у њих. Дошло је до економске емиграције, нарочито у Америку. У првој деценији 20. века из Срема се годишње у Америку исељавало по 1.300 људи.[217] Угарска је била прави рудник јефтине радне снаге за Америку. Процењује се да је из Угарске отишло преко мора око милион и по људи. Готово сви емигранти из Срема вратили су се својим кућама. Неки су се вратили пре избијања првог светског рата, а неки тек у ратним годинама, као добровољци у српској војсци. У Америци су били Баноштарци: Чеда Бајић, Боривој Живковић, Лазар Кузмановић, браћа Жарко и Станко Паунић, Стеван Шијачки, Мика Живић, Бошко Радошевић, браћа Сава и Живан Стојковић. Баноштарски исељеници су се вратили сиромашни као што су и отишли. Неки су чак од куће тражили новац за повратак. Двадесетих година из Америке се вратио Мика Живић са супругом Станом и троје

217 Илија Петровић, *Српски добровољачки покрет 1912-1918.* Београд 2008, 54.

Сахрана Саве Стојковића у Детроиту 1912. године.
Крај одра са десне стране од свештеника брат Живан Стојковић, а са леве Мика и Стана Живић

деце. Он се постарао да се, уз новчану помоћ славног научника у Америци Михајла Пупина, купе звона за баноштарску православну цркву. Пре рата вратили су се и Бошко Радошевић, Чеда Бајић и Живан Стојковић. Сава Стојковић се није вратио. Он је умро у Детроиту 1912. године и тамо је сахрањен. Удовици Софији и деци стигло је нешто његовог уштеђеног новца, таман толико да су могли да оправе стару кућицу и дограде подрум. На зиду ове старе куће Стојковића чува се фотографија са сахране прадеде Саве Стојковића у Детроиту којој су присуствовали и други Баноштарци који су били на раду у овом граду. По повратку из Америке, Чеда Бајић је направио лепу и, за оне прилике, велику кућу на друму, близу Читлучког потока.

Као добровољци српске војске у првом светском рату вратили су се „Американци“ Боривој Живковић, браћа Жарко и Станко Паунић, Лазар Кузмановић и Стеван Шијачки. Лазар Кузмановић је после рата опет отишао у Америку. Он је тамо и умро и сахрањен је на гробљу у Шарону. Његова скромна уштеђевина стигла је породици његове сестре Љубице, удате за Василија Ракића и помогла јој да „стане на ноге“, да се економски опорави. У породици Шијачки чува се предање о томе како је њихов деда Стеван, када је у првој деценији 20. века притисла криза, отишао у печалбу. Нашао се у српској радничкој колонији у Детроиту где је било још Баноштараца. Истоварајући тамо цемент, који је стизао из беочинске фабрике (то је онда била највећа фабрика цемента у Средњој Европи) Стеван је размишљао овако: па, могао сам ово да радим и у Беочину! Међутум, у беочинској фабрици цемента нису запошљавали фрушкогорске сељаке него су доводили раднике из Словеније, Мађарске, Немачке, Чешке и Словачке. Кад је избио први светски рат – тако је причао деда Стева – дошао је председник српске владе Никола Пашић лично (?!) међу Србе, раднике у Детроиту, и позвао их: Дођите, браћо, да помогнете. И ови Срби „из прека“ су кренули да бране отаџбину Србију. Искрцали су се из савезничких лађа у Црној Гори и још су стигли да 1915. године са српском војском пређу Албанију и дођу на солунски фронт. А када су ти сремски сељаци и радници из далеке Америке стигли као српски војници у свој Срем, који је постао део Србије, и овде затекли живе и здраве своје породице и своју децу, радост је била велика. Стеван Шијачки је био носилац Карађорђеве звезде и Албанске споменице. Добио је девет јутара земље на Церовачи (потес између Сусека и Нештина) коју је са поносом обрађивао, као и остали добровољци из Баноштра. Пошто је земља на Церовачи удаљена 15-20 километара од Баноштра, они су и ноћивали са својим запрегама на тим њивама. Марко Стојковић је био подигао и колибу на Церовачи. За њих није било пензије, није било социјалне помоћи, али су добили земљу, добили су да раде оно што су умели, да буду добри сељаци и порески обвезници, каже деда Стевин праунук Милан – Миња који живи на својој дедовини. Власти фашистичке Независне Државе Хрватске 1941. су одузеле земљу српским добровољцима а ови су увек били међу првима које су изводили на стратишта и терали у логоре. После другог светског рата нова власт, која се прозвала „народна“, није добровољцима вратила земљу.

Како се приближавао први светски рат, јачала је улога Шваба у селу. Године 1912. постављен је камен темељац за римокатоличку цркву посвећену св. Рудолфу, уз присуство грофа Рудолфа Ко-

Римокатоличка (Швапска) црква Св. Рудолфа у Баноштру подигнута 1913.

тека који је финансирао изградњу храма. Већ крајем септембра идуће године ова швапска црква, како су је звали баноштарски Срби, била је завршена. То да је римокатолички храм у Баноштру завршен годину дана пре избијања првог светског рата, подсећа на чињеницу да је православни храм Св. Георгија у овом месту подигнут годину дана пре избијања великог аустријско-турског рата 1683. године. Неколико деценија раније (вероватно 1869) у центру села подигнута је велика и лепа зграда основне школе са погледом према Дунаву у коју су ишла и швапска и српска деца. Ова школа и данас служи првобитној намени. Поред школе, у истом дворишту, била је пространа кућа за учитеље. Одмах до ње била је управна зграда која је служила државној администрацији и коју су у селу звали општина. Последње две зграде, које су са школом чиниле урбанистичку целину, порушене су седамдесетих и осамдесетих година 20. века. На месту учитељске куће подигнута је једноспратница са четири стана, међу којима је и један стан за учитеља. Предузеће Геосонда је, на месту старе општинске куће, подигло неке неформасте грађевине за боравак својих радника који су радили на санирању клизишта у Баноштру. Касније је то постало приватно власништво једног пекара, досељеника из западних крајева.

Пред сам почетак првог светског рата и одмах по његовом избијању, власти су похапсиле угледне домаћине у Срему као таоце да би, страхом и претњом, обезбедиле мир у сремским селима. Таоци су држани у логорима. У логору у Нађвараду били су као таоци и баноштарски домаћини Павле – Паја Поповић, Добривоје Стојковић и други. На полеђини једне фотографије из 1915. године са ликом Павла Поповића, који је био син баноштарског свештеника Никифора Поповића (1860-1888) штампан је формулар на три језика (немачки, мађарски и српски) а рукописом су исписани лични подаци. То је, у ствари, била пропусница са којом је затвореник, талац, могао да се креће ван логора. После мобилизације, многи Баноштарци су се нашли у аустроугарској војсци. Сремци су листом слани на руски фронт у Карпате и Галицију. Неки су, на разне начине, избегли мобилизацију, али већина није. Мој деда Јован Милановић је и погинуо као аустроугарски војник у Галицији. Тако су погинули и Тодор и Марко Стојковић и неки други, о чему немам потпуне податке. Срби су се на овом фронту масовно предавали Русима, сабирали су се у заробљеничком логору у Кијеву и од њих су потом формирани пукови који су ушли у састав Прве српске добровољачке дивизије. Ова дивизија је у бици против Бугара у Добруџи од 12. до 16. августа 1916. изгубила 50% људства. Погинуло је преко две хиљаде војника и преко 40 официра. Рањених и несталих било је троструко више. У октобру исте године формирана је Друга добровољачка дивизија, а крајем јесени и Добровољачки корпус који је имао више од 30.000 војника и официра. Команда Добровољачког корпуса, одана српској

Павле Поповић и Добривоје Стојковић – таоци из Баноштра у логору у Нађвараду 1914. године

Јован Милановић погинуо у Галицији као аустругарски војник.

Стеван Савкић као добровољац српске војске у првом светском рату

У Бањи 1919: Српски војници Ниђа Поповић (у средини) са друговима у пешадијском пуку у чети Марка Урошевића

монархији, желела је да војнике сачува од „бољшевичке заразе“ и није дозвољавала да се они мешају у совјетску револуцију. Али, то се није могло сасвим избећи.

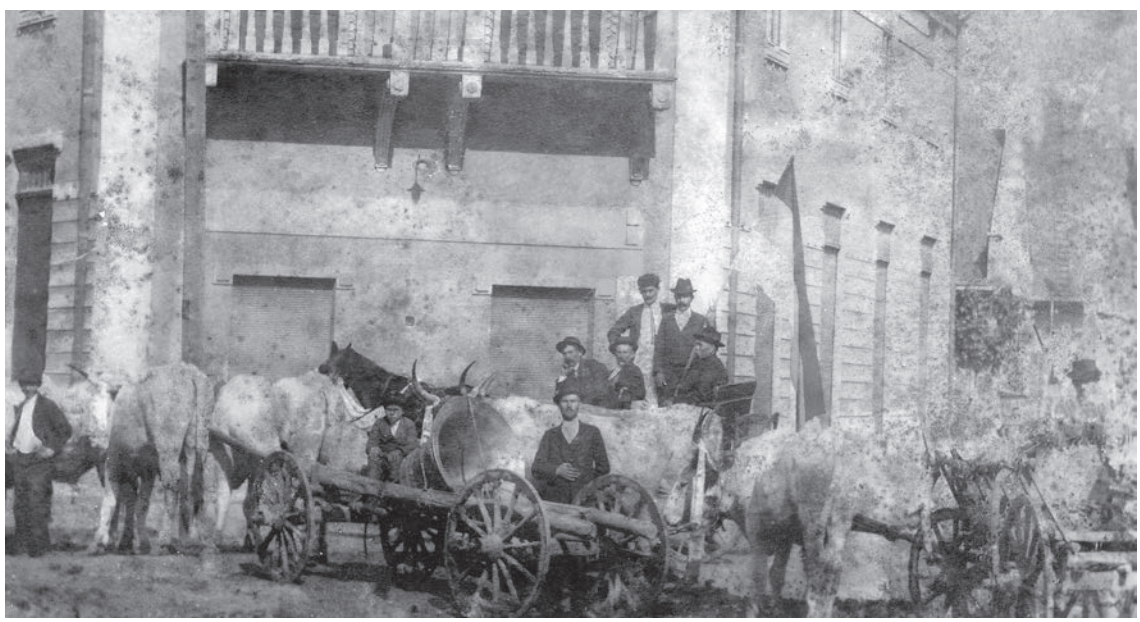
Према подацима добијеним од историчара Илије Петровића, српски добровољци из Баноштра били су: Ђорђе Бајић, Боривој Живковић (1890) Лазар Уроша Кузмановић (1876) Илија Лепшић, Жарко Митра Паунић (1888) Станко Митра Паунић (1891) Милан Петровић – Гурба, Трива Петровић, Мита Ристић, Стеван Савкић, Марко Силбашки, Васа Стојковић, Марко Стојковић, Леонтије Ђурчић, Стеван Шијачки. Нису сви ступили у добровољце преко Русије и Америке. Неки су се предавали српској војсци и у самој Србији, у Шапцу и околини. Добровољци су са српском војском и народом прешли Албанију и борили су се до краја рата. Вратили су се као ослободиоци дотадашње Србије и српских земаља у Аустроугарској. Сви они су после рата добили од државе земљу из фонда аграрне реформе. Сви су били земљорадници, а понеки међу њима и занатлије. Ђорђе Бајић је био столар, Жарко Паунић ковач, Стеван Савкић колар, а Стеван Шијачки ћурчија. У селу не памте ко је то био солунски добровољац који је сахрањен на баноштарском гробљу а на чијем споменику пише: „Јанковић Димитрије (солунски добровољац) 1985-1974; Јелена 1901-1990; Споменик подиже кћи Љубица и унук Мирослав“.

У књизи *Живот човека на Балкану* српски писац и војник у ратовима од 1912. до 1918. године Станислав Краков (1895-1968) лепо је описао одушевљење са којим су Сремци дочекали ослободилачку српску војску 1918. године.[218] И у подунавским селима, од Петроварадина до Илока, колоне српске војске засипане су цвећем и радосним клицањем. Доскорашњи аустроугарски војници постали су војници српске војске о чему сведоче и фотографије сачуване у појединим породицама. О душевном стању српског човека онога времена могу се наћи дивна сведочанства у књизи *Српска писма из светскога рата 1914-1918*. која је сакупио и објавио 1923. године Барањац доктор права Владислав Пандуровић. Млади Нићифор Поповић, син поменутог таоца Павла Поповића, сликао се прво у уни-

[218] Станислав Краков, *Живот човека на Балкану*, Београд 1997. 259-270.

форми аустроугарске војске, а потом се у Бају 1919. године сликао као српски војник са двојицом другова, у српској униформи. Служио је тада у пешадијском пуку, у првом батаљону, четвртој чети, а четни командир му је био Марко Урошевић, како пише на полеђини фотографије. Са лица три српска војника на овој фотографији зрачи понос.

Добровољачки покрет је био историјски значајан преокрет. После непрекидног верног служења Хабзбуршкој династији током више од два века, Срби су први пут одбили да се боре за ћесара и масовно су прешли на страну Србије. Познато је да су славни научници Михајло И. Пупин и Никола Тесла подстицали и помагали Србе, који су били на раду у Америци, да се као добровољци српске војске врате у отаџбину. Аустроугарска монархија се распала. Али, ту није био и крај њене антисрпске политике која је, по закону инерције, наставила да делује на Балкану кроз читав 20. век. У служби те политике била је аустро-хрватска идеја југословенства коју је заступао ђаковачки бискуп Јосип Јурај Штросмајер одмах после буне 1848. године. Већ у тој буни се видело да се српски народни покрети могу искористити за хрватске интересе. Када је, после почетних успеха у првом светском рату, Србија почела да губи битке са Аустроугарском, српска Влада се хватала за сламку. Уместо одбране Србије и уједињења Срба на Балкану, она је као ратни циљ прихватила подметнуту јој идеју о ослобођењу и уједињењу Јужних Словена (без Бугара) верујући да ће тако лакше добити подршку савезника. Штросмајерову смутљиву идеју југословенства, која је имала за циљ однарођивање Срба помоћу верских разлика и регионалног сепаратизма, нису прозрели ни многи најеминентнији српски интелектуалци, па ни чувени научник Јован Цвијић, васпитач и најближи саветник младог краља Александра Карађорђевића. Појединци, као што је био војвода Живојин Мишић (који је био ожењен Немицом) знали су и говорили су да не ваља то што се ради. Частан човек и врстан војник, Мишић је неколико пута био смењиван са положаја, пензионисан, па опет активиран кад је требало да помогне. Да идеја силом прилика наметнутог југословенства води прекомпоновању националне слике Балкана, схватили су убрзо и неки више или мање моћни појединци и политичке групе. Српска радикална странка је у неким местима у Срему организовала јавне протесте против предлога да се име државе, која се звала Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, мења у име Краљевина Југославија. Сматрали су да ово није у складу са народном традицијом.[219]

Превожење нових звона за храм Св. Георгија у Баноштру 1925. године. Испред зграде Конзума у Беочину покрај волова стоје: Рада Аћимовић и Стеван Свирчевић. На фијакеру: Живко Попов, Василије Ракић, Тоша Свирчевић, Мика Аћимовић и непознати младић.

[219] Milutin Stanišić Vuksanov, *Olujno doba. Hronika Iriga i okoline*, Novi Sad 1981, 112.

Општина Баноштар између два светска рата

Баноштар је припадао општини Черевић све до после првог светског рата, а онда је постао самостална општина. Да би се стекао услов од 1.200 становника за формирање општине, Баноштру је административно припојено и суседно фрушкогорско село Грабово. Општина је и даље припадала котару (срезу) Илок. Цело сремско подручје остало је све до 1926. године под дотадашњом управом са центром у Загребу, која је наслеђена од Аустроугарске. У селу је настављен миран суживот две националне скупине, Срба и Немаца. Српска власт, односно новоизабрана народна већа, била су пуна обзира према Швабама. Оптужена да су у служби „црвеног терора“ и бољшевизма, ова већа су била брзо распуштена, а власт је поверена угледним домаћинима, сеоским газдама, до првих општинских избора.[220]

Према попису из 1921. у селу је било 1.097 становника, само 13 становника мање у односу на 1910. годину. Највећи број становника у Баноштру, од како постоје било какви статистички подаци, забележен је 1931. године. Тада је пописано 1.784 становника. У том броју били су исказани и становници села Грабова које је припадало општини Баноштар.

Одмах после првог светског рата, нова држава почела је да спроводи обећану аграрну реформу. Укинути су сви кметски односи тамо где их је још било; подељена је земља највећих поседа добровољцима српске војске и беземљашима. Најкрупнији поседник обрадиве земље и шуме у Баноштру био је гроф Рудолф Котек. Аграрних интересената, беземљаша који су тражили земљу, било је много у свим селима, а у Баноштру их је било 49 од којих су 35 били Немци. Аграрни одбор у Баноштру (Милан Петровић, председник, и чланови Тома Ђуричић и Марко Силбашки) заложио се да се земља да и немачким породицама. Али, Закон о аграрној реформи није допуштао такву могућност.[221]

Михајло И. Пупин (1854-1935) даровао звона храму Св. Георгија у Баноштру 1925. године

Сиромаштво и беспарица после рата, као и раније, притискали су српска села. Од пољопривреде се тешко живело. Пољопривредни производи ношени су на пијаце у Илок, Черевић и Беочин. Са котарицом пасуља или лука сељанке су пешице ишле десетинама километара да добију који динар за своју муку. У дућан се ишло ретко, обично суботом, само по најпотребније: шибице, гас, со, шећер. У месару се ишло само понекад. Уз све то ишле су и природне непогоде. Године 1926. била је једна од оних великих поплава када Дунав руши куће и пресеца путеве. А онда је покренута нова производња: сељаци су почели масовно да гаје хмељ. Кредите за подизање хмељарника добијали су од банке у Футогу. У селу је било четири сушаре за хмељ. Највећу сушару је имао трговац Јован Цветковић у дворишту своје куће. Друга је била Панаотовићева сушара на њиховом гумну крај Текенишког потока. Мање сушаре имали су Лојзика Клајн у Павлишу и Ђока Ђурчић у Горњем крају. Понекад ни ове четири сушаре нису биле довољне да прихвате сав род, па је хмељ преношен на сушење и у суседна бачка села. Хмељарници нису знатније унапредили

[220] Miloš Lukić, *Putevima slobode. Naselja opštine Beočin u ratu i revoluciji.*Novi Sad 1987, 69-70.
[221] Исто, 73.

На Друму пре асфалтирања: Панаотовићеве куће у првом плану а Цветковићева сушара за хмељ у дну слике

сеоску привреду јер је опала тражња и брзо су искорењени. Али, село је доживело славу да један Баноштарац, агроном Богдан Панаотовић, у другој половини 20. века када овде више није било ниједног хмељарника, на неком сајму у Енглеској добије титулу витеза хмељарства, као специјалиста за ову пољопривредну културу.

Економски напредак је кренуо јачом снагом тек са „ватовима“, односно са сечом шуме. Сељаци су почели добро да зарађују превожењем сеченог дрвета (ватова) из шуме. Наиме, године 1929, баш на Видовдан, општине Черевић и Баноштар склопиле су уговор са грофом Котеком о куповини шуме која је била у његовом власништву. Уговор је свечано потписан на Тестери. Цео Баноштар је том приликом био на ливади иза језера у овом живописном шумском пределу. Римокатоличка капела на Тестери је том приликом преведена у православни храм који је освештао черевићки свештеник Душан Поповић. Председник баноштарске Општине био је онда радикал Миливој – Мика Аћимовић. На фотографији са овог догађаја у првом плану види се овај баноштарски домаћин који у крилу држи седмогодишњег дечака Светозара Стојковића. Испало је то као неко знамење: овај Светозар ће у своме зрелом добу бити један од предводника активности за унапређење живота у селу. Куповину шуме је финансирала банка из Славонског Брода. Сечена је шума стара преко сто година и од продаје дрвета враћан је дуг банци. Сељаци су на воловским колима носили ватове (исечена дрва) из шуме до обале Дунава у Баноштру одакле је дрво одвожено бродовима. Депо поред пристаништа био је увек пун. Дрво је у шуми и прерађивано у дуге за бурад, наплотке за кола и прагове за железничке пруге. На уласку у село, у Павлишу, биле су велике спахијске шупе у које су складиштени ови производи. У Баноштру је била и циглана грофа Котека. Надница за рад у пољу тих година била је 10 динара, о својој храни, а пет са храном код газде. Килограм хлеба био је 1,5 динар, а килограм шећера 14 динара. Сав монопол: шибице, цигарете и друго све је то било јако скупо. Стари Баноштарци, који су онда били деца, сећају се да су у дућану код Цветковићке куповали тек по пет цигарета својим очевима. А превоз из шуме једног метра ватова плаћао се 25 динара! Посао је био напоран, кола су се ломила под теретом, али било је исплативо. Било је и до пет хиљада кола из целог Срема која су возила ватове. Запреге су дизале такву прашину да се на читлучком путу, којим су ишле, ништа није видело. Шума се после сече сама подмладила (букова, храстова, церова). Тек од 1938. почело је боље да се живи. У селу је било доста стоке: преко 3.000 оваца, 150 крава, око 200 пари волова, нешто коња. Чопори од око сто оваца били су скоро у свакој кући. Сир у Новом Саду продавао се за 10 динара по килограму. Садили су се и нови виногради. Грожђе је запрежним колима ношено у бачка села и продавано на велико и на мало. Вино је продавано приватним бирташима у околини. Повећане су наднице. Порастао је животни стандард.

У једном документу из 1926. као општински начелник у Баноштру потписан је М. Црнојачки. Председник општине је затим био Мика Аћимовић, радикал. Потом је у два мандата председник општине био Бранко Савкић. Милан Миланović био је председник Земљорадничке заједнице (задруге) и водио је бригу о пашњацима, о сеоској приплодној стоци (општинским биковима и нерастовима) а био је и члан Земљорадничке странке. У његовој породици сачувано је предање како је он био политички противан черевићком попу Душану. А поп Душан Поповић, као члан Југословенске радикалне заједнице (ЈЕРЕЗЕ) победио је у илочком срезу на парламентарним изборима одржаним 1. маја 1935. године и постао је народни посланик. Били су то први избори после убиства краља Александра у Марсељу 1934. године. На општинским изборима маја 1940. у свим општинама илочког среза

Жарко Цвејић испред родне куће са супругом и Баноштарцима: Пајом Крстићем Стевом Свирчевићем, Нићом Поповићем и Саветом Јеремић

Стојадиновићева Југословенска радикална заједница је изгубила, а победила је Удружена опозиција.

У лепој, масивној згради у центру Баноштра, званој општина, са погледом на дунавско пристаниште радили су бележници, благајници, курири и добошари. У дну општинског дворишта биле су штале за приплодне бикове и нерастове. Општина је била средиште власти и господства. Председник општине је био волонтер. Између два рата у Баноштру су службовали бележници: Крајиновић, родом из Каменице, Милан Ђурђевић из Сусека, Ђока Ђорђевић, Грабовчанин (претходно 30 година бележник у Нештину) па Милан Николић из Трпиње, Светозар Сремчевић, звани Цвеја, из Бечмена, ожењен учитељицом Софијом из Беочина, а премештен касније у Маринце. Арса Паункић био је последњи предратни бележник који је одмах после окупације напустио овај положај. Током рата у Баноштру је био бележник Митар Лукић, родом из Моровића, а благајник неки Штимац, који је дошао из Лике.

Бележници су становали у општинској кући која се налазила у Горњем крају, поред православне цркве, на самом почетку Црквене улице, испред куће Милана Стојковића. Кућа је после другог светског рата продата породици Слободана Јеремића. У овој општинској кући почетком века становао је и свештеник Бранко Цвејић. У њој му се 1907. године родио син Жарко који је постао првак Београдске опере. Жарко је у својим позним годинама посетио Баноштар и фотографисао се са супругом и неколицином мештана испред родне куће. Свештеници су становали у парохијској кући у близини цркве. Парохијски дом имао је и повећу просторију која је служила и као учионица за баноштарске основце и као сала за окупљање парохијана.

Последњи председник Општине пред рат био је имућнији Баноштарац Чеда Стојковић. У својој кући, која је била у центру села, поред куће и дућана Цветковићевих, а преко пута од куће Петера Бајвинклера, имао је пекару за хлеб и пецару за ракију које су користили мештани, а био је власник и скеле која је превозила преко Дунава између Баноштра и Бегеча. Био је ожењен Рускињом Маријом коју су сви звали Нина. Нису имали деце. Као личност одликовао се телесном тежином и великим стомаком.

Марија Стојковић – Нина, супруга Чеде Стојковића није била једина Рускиња у Баноштру после првог светског рата. Зет угледног домаћина Богдана Панаотовића био је такође Рус из редова послеоктобарске емиграције. Овај инжењер и официр руске царске војске Иван Чистопољски оженио се младом професорком Маријом Панаотовић. Живели су у Новом Саду док је Чистопољски радио на војном аеродрому у овом граду, а потом су прешли у Краљево када је Чистопољски ангажован за рад у фабрици авионских мотора. У селу је сачувана легенда о томе како је на дан венчања младожења Рус авионом кружио изнад Баноштра у ниском лету и тако обележио овај свечани чин. Овај емигрант као да је пренео у Баноштар склоност ка авијацији. Авијатичарској струци се посветио и брат његове супруге Душко Панаотовић који је био један од три конструктора првих домаћих авиона, а касније и начелник Ваздухопловне војне академије у Рајловцу. Панаотовићев комшија Ђорђе Ђуричковић био

је онај авиомеханичар који је у другом светском рату са аеродрома у Батајници отео Немцима борбени авион. А машински инжењер Никола Познановић, Баноштарац по матери Миланки Милановић (такође из Панаотовићевог комшилука) а Сусечанин по оцу, био је стручњак за авионске моторе и радио је на војним аеродромима у Новом Саду, Белој Цркви и Сарајеву. Имао је чин мајора. Његовим путем кренуо је и његов синовац (по брату од ујака) и његов ђак, инжењер и пуковник Небојша Милановић који је, такође као стручњак за авионске моторе, радио у војсци Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и, потом, у војсци Србије. Сви баноштарски авијатичари су потекли из кућа у непосредном суседству са кућом Панаотовића у којој је последње деценије живота провео и сам Чистопољски.

Државна основна школа краља Драгутина у Баноштру

Ђаци са учитељицом Станом Николић, свештеником Герасимом Мојићем и учитељем Влајком Чобановићем 1931/2 године испред школе

Између два светска рата четвороразредна основна школа у Баноштру носила је име Државна основна школа Краља Драгутина. Тако је писало на печату школе. Овим именом „сремског краља“ из династије Немањића, била је наглашена српска државна традиција у Срему. Основну школу похађала су сва деца у Баноштру, и српска и швапска. У првим послератним годинама учитељ је био Ђура Крајиновић. Баноштарске основце учили су потом учитељица Радојка из Беочина, учитељ Влајко Чобановић, родом Сусечанин, који је био и управитељ школе и учитељица Стана Николић из Шашинаца. Од 1934. у Баноштру је била учитељица и Софија Сремчевић, која је дошла из Нештина. Двадесетих година, настава за сву децу била је на српском језику. Тридесетих година швапска деца су издвојена у посебна одељења са наставом на немачком језику, уз обавезу да уче и српски. Њихова учитељица била је Ана Шпигел Дудуковић, родом Немица, а потом Маргарета Галанта. У школи се чува фотокопија уверења издатог од Министарства просвете Краљевине Југославије учитељици Маргарети Галанта којим се потврђује да је, одлуком Министра просвете од 5. децембра 1938. године, она постављена за учитељицу државне народне школе у Баноштру с тим да ради у одељењу са немачким наставним језиком са платом од 970 динара. Према једном другом уверењу, издатом од просветног органа Независне Државе Хрватске 1942. године, види се да су просветне власти Бановине Хрватске биле разрешиле дужности учитељицу Маргарету 1. рујна (септембра) 1940. године јер је немачко одељење затворено – због малог броја деце. После фашистичке окупације, 1941. у Баноштру је отворена Немачка школа са учитељем Јосипом Абелом и Хрватска школа (за српску децу!) са учитељем Влајком Чобановићем. Све књиге на ћирилици из школске књижнице однете су у Илок. Крајем 1942. Немачка школа је престала да ради, а учитељ Абел је премештен у Шаренград. Учитељ Чобановић је премештен у Черевић, а у Баноштар је доведена учитељица Милица Дракулић. Хрватска школа радила је до

Куће Петера Бајвинклера и Франца Хелфелда, а касније Дом културе и Земљорадничка задруга

јесени 1943. када је учитељица Дракулић „повучена у срез“. Школе није било до октобра 1944. када су партизанске власти за учитељицу послале Љерку Лисац, а крајем те године вратио се и учитељ Чобановић. Ови подаци потичу из *Хронике основне школе у Баноштру* коју је од 1945. до 1955/6. водио учитељ Влајко Чобановић и из неколико копија докумената које се чувају у баноштарској школи.

Деца основношколског узраста, између два рата, била су укључена у спортске активности организације *Соко* као соколски подмладак. Школа је сву децу, без обзира на народност, васпитавала у патриотском духу. Паул Бајвинклер, рођен у Баноштру 1937. године, шаље из Минхена основној школи у свом родном месту фотокопије документационог материјала о Баноштру па је тако послао и један текст из уџбеника *Моја прва књига,* штампаног на немачком језику 1939. у Београду. Тим поводом Бајвинклер напомиње „да су Немци били верни не само свом народу већ и држави у којој су живели“. Текст из уџбеника говори о свечаности на крају школске године и у Бајвинклеровом преводу на српски гласи овако:

„На школској згради вије се дугачка застава. Она је плава-бела-црвена. То је наша државна застава. Деца долазе свечано обучена. Из школе иду у цркву. После богослужења долазе назад у школу и скупљају се у једном разреду. Сви учитељи су већ овде. Овде су и сеоски предстојник школског савета и председник Општине. Родитељи школске деце су дошли да виде шта су њихова деца у овој години научила. Но сада се пита, рецитује и пева. На крају певају сва деца:

Боже правде, ти што спасе
од пропасти до сад нас,
чуј и отсад наше гласе
и отсад нам буди спас.

Лепа наша домовино,
ој јуначка земљо мила,
старе славе дедовино,
да би вазда сретна била!

Напрej застава славе,
на бој јунашка кри!
За благор очетњаве
нај пушка говори!

Боже спаси, Боже храни,
нашег Краља и наш род.

То је наша државна химна.“

Ова Химна је састављена од стихова три различите песме и илустровала је ондашње схватање о равноправнсти три народа и њихових језика који су, по Уставу, третирани као један језик – српскохрватскословеначки. Из текста Химне, види се да су, у ствари, била само два језика – српски и словеначки. Хрватског језика, бар у стиховима Химне, није било.

У документацији основне школе у Баноштру чувају се фотокопије три документа са печатима баноштарске општине и потписима општинских челника и чиновника из 1926, 1939. и 1943. године. По томе како су они писни, види се каква се национална и језичка политика водила у југословенској држави. На првом документу од 18. децембра 1926. године видни су знакови управне власти из Загреба. Заглавље документа исписано је овако: *Općinsko poglavarstvo – Општинско поглаварство у Баноштру.* На месту за потпис стоји: *Općinski načelnik – Општински начелник М. Црнојачки; bilježnik – бележник Ђурђевић.* Са леве стране је власторучни потпис странке *Антун Драшковић Домунковић*. (Била је то *Домовница* издата овом Антуну). Штампани формулар документа писан је доследно на два писма: латиницом и ћирилицом. Сви потписи су ћирилицом. Печат на овом документу са грбом и ликом двоглавог орла у средини носи само ћирилички натпис: *Краљевина Срба, Хрвата и Слове-*

наца. Поглаварство управне општине Баноштар. Следећи документ од 21. октобра 1939. године, када је већ била формирана Бановина Хрватска, нема штампани формулар него је писаћом машином, и то само латиницом, исписано заглавље као: *Općinska uprava / U Banoštru/ Predsednik/ Bilježnik*. Остали текст писан руком и потписи су на ћирилици. Код председника стоји потпис *Савкић*, а код бележника *Св. Сремчевић*. Печат на овом документу је, за разлику од претходног, на два писма и са следећим текстом: *Општина баноштарска. Срез илочки. Opština banoštarska. Srez iločki*. На трећем документу из доба рата, овога пута сасвим без ћирилице, стоји: *Općinsko poglavarstvo u Banoštru, 3. travnja 1943. god. Načelnik: Grumbah, Bilježnik: M. Lukić.* И на печату је латинични текст: *Nezavisna Država Hrvatska. Kotar Ilok. Općinsko poglavarstvo Banoštar*.

Лазар Милановић у Краљевој гарди

На првом документу из времена унитарне југословенске државе коришћена су два начина писања: такозвани хрватски и српски. Други документ је из времена када је приликом другог формирања бановина 1939. године, направљен први корак у правцу стварања независне хрватске државе и у њему већ доминира „хрватски“ начин писања. Баноштар је тада био у саставу Бановине Хрватске. Трећи документ и печат су из ратног времена када је овде владала немачко-хрватска окупаторска творевина под називом Независна Држава Хрватска или скраћено: Ендеха (НДХ). Каква је културна и језичка политика вођена одмах по стварању Хрватске Бановине 1939. године, то се види и по томе што је црквена Матична књига рођених и крштених у Баноштру једно кратко време исписивана латиницом, као и почетком рата 1914! А вероисповест новорођенчета је означавана као гркоисточна а не српскоправославна. Дакле, још пре рата у Краљевини Југославији на удару су се нашли ћириличко писмо и име Српске православне цркве. Додуше, 1940. године враћено је ћириличко писмо у Матичну књигу рођених у Баноштру, а код имена Јована Милановића, рођеног 26. августа 1940. пише да му је вера – српскоправославна (чак не источноправославна, како се раније писало у истој књизи). Народ и Црква су били спремни да се бране.

Деца у основној школи имала су и верску наставу. Српској деци, која су сва била православне вероисповести, средом и суботом у поподневним сатима верску наставу држао је свештеник храма св. Георгија. Суботом, после часа веронауке, ишло се у цркву на вечерње. На литургију се ишло заједно са учитељем, чему је претходило окупљање деце у школи. Апостол на литургији читали су ученици основне школе. Деца су на литургији појала и одговарала на јектенија јер су то учила на веронауци. Свети оци су говорили да црквено појање највише учвршћује веру у душама православних.

Никола Свирчевић и Живко Живић предратни војници Краљевине Југославије као цивили пострадали од усташа 1942. године

Традиција неговања хорског певања у храму св. Георгија у Баноштру везује се за име младог и високообразованог свештеника Бранка Цвејића који је служио овде од 1905. до 1910. године. Оснивањем црквеног хора, који је постао један од најбољих у окружењу, он је православну омладину још више приближио литургијском животу у Цркви. Црквени хор је наставио да делује и после одласка свештеника Цвејића из Баноштра. Под именом Хор „Светозар Милетић“ победио

је на народној забави и такмичењу хорова о празнику Три јерарха у Алмашкој цркви у Новом Саду 1919. године. Хоровођа је био Милан Стојковић, отац данашњег црквеног појца Светозара Стојковића. Чланови хора били су: врсни певач Славко Стојковић и сестра му Ева, Добривоје Ракић, Нићифор – Ниђа Поповић, Миливој – Мика Парлић, Јова Силбашки, Мика Аћимовић, Милутин Козарчић (њих двојица били су басисти) Смиља и Тина Стојковић, Љуба и Стана Векине, сестра Миладина Стојковића Стана и други. Добијена новчана награда на овом такмичењу искоришћена је да се у баноштарском храму Св. Георгија направи кор – галерија. Црква је обнављана и уређивана 1924. године, а 1925. стигла су и нова звона. Свешенослужитељ тих година био је јеромонах Арсеније Јеремић.

У Баноштру су између два рата, поред Српске православне цркве и Римокатоличке цркве деловале и две верске заједнице, евангелистичка и назаренска. После одласка Шваба 1945, римокатолички храм Св. Рудолфа у Баноштру је постепено пропадао док није сасвим зарушен. Прво је римокатоличка жупа у Черевићу педестих година 20. века преузела све покретне ствари из баноштарске швапске цркве и расподелила их осталим храмовима којима су биле потребне. Скинула је позлаћени крст и громобран и повадила подне плоче, скинула је звона и продала их римокатоличкој цркви у Винковцима, а онда се црквено здање урушавало само од себе. То је све описано у књизи бившег черевићког жупника Антуна Девића.[222] Православни Срби у Баноштру имали би разлога да овај објекат обележе као сабирно место са којега су многи од њих током другог светског рата одведени у смрт. Сељани су прво сатеривани у порту ове цркве и одавде одвођени на усташка стратишта и у логоре нацистичке Независне Државе Хрватске. Али, питање шта радити са овом рушевином није у надлежности данашњих становника Баноштра међу којима готово да и нема римокатолика. Надлежна бискупија не показује интересовање за ову цркву која је била швапска, а не хрватска.

Евангелисти су били претежно из редова Немаца. Њихов дом је био на друму, у центру села, поред куће Петера Бајвинклера, у подножју брда на чијем врху је православни храм Св. Георгија. Поред евангелистичког дома била је кућа евангелисте Деда-Лојзике Бернајса. Обе зграде су после рата срушене, а евангелистичка верска заједница у Баноштру се угасила.

Назаренску веру донео је у Баноштар Гаја Стојковић када се вратио са учења ковачког заната у Руми. Назарени су имали свој молитвени дом или скупштину у Горњем крају, у уливи Цара Душана. Подигли су га браћа Татићи, пореклом из Надаља, који су кратко живели у Баноштру пре но што су се одселили у Сремску Митровицу. Њихове две сестре Стана и Косана биле су удате за Баноштарце и остале су овде да живе. Старешина назаренске заједнице у Баноштру био је Деда-Стева Стојковић, а после њега, Мијат Радовановић, родом из Бршадина, који се населио у Баноштру као зет Душана Бајића. Зградица назаренске скупштине не служи више никоме и у веома рушевном је стању. Једине две баноштарске назаренке иду на скупштину у друга места. Назаренској секти током времена припадало је укупно око 25 људи из неколико баноштарских породица: Стојковић, Татић, Бајић, Бернард, Радовановић, Малешевић, Самарџија, Драгојловић, Ракић, Живковић и Зарић. Податке о овоме прикупила је госпођа Зора Плавшић, унука Мијата Радовановића.

Између Српске православне цркве и ове три верске заједнице владао је однос међусобног уважавања. То се испољавало и приликом прослављања храмовне славе Ђурђица, а нарочито поводом прослављања заветног дана села Св. Кирила Александријског 22. јуна. На овај дан једне године, нико не памти баш које, лед је страховито потукао атар и село Баноштар. Православна црква отада молитвено, литургијом, а некад и литијом, обележава овај дан. На свечаностима о Св. Кирилу између два рата учествовали су, осим православних, и римокатолици, и евангелисти и назарени.

У Баноштру је између два светска рата било неколико кућа Словака, Хрвата и Мађара. Словаци су били шумар Дрењина, који је живео у шумарској кући поред швапске цркве (још док је шума била у власништву грофа Котека) затим, Миша Немет са синовима Јанком, Самком и Ђурком. Двојица синова су били шлосери и имали су вршалице, а један, Самко, је био месар. Кућа им је била поред Гурбине, на изласку из Баноштра према Сусеку. Данас је то кућа породице Манојловић. Словак Совиш је живео у Швапској улици и имао је сина Фрињеша који је погинуо у рату. Од Хрвата су били Јова

[222] Antun Dević, *Župe Čerević i Beočin*, Jarmina 2008, 145-178.

Шимунић са кућом у Кертизу, на крај села, и Пера Домунковић, звани Пера Шокац, рибар и свирац. Пера Новаковић, звани Лончар, који је држао трговинску радњу у кући на друму поред Читлучког потока, највероватније је био покатоличени Србин из Лике, а не Шокац. Имао је више деце и преселио се после рата у Черевић. Био је и један Мађар, Јошка Богнар, такође рибар и свирац. Свирци су били чланови баноштарског тамбрашког оркестра који је водио један Шваба са завршеном музичком школом у Бечу. Члан оркестра је био и један Србин, Милан Нешковић, звани Цинцика. Били су чувени тамбураши у овом крају и свирали су на свадбама и славама.

Под окупацијом

Односи између Срба и Шваба у Баноштру почели су да се кваре после оснивања организације Културбунд у којој су се домаћи Немци окупљали и спремали за рат. Први инцидент са Културбундом у овом крају догодио се почетком 1938. године приликом отварања Каменолома Раковац и то због изазивачког понашања фолксдојчера и патриотског реаговања младог студента медицине Игора Гаспаринија, сина начелника Техничког одељења Дунавске бановине. Инцидент је одјекнуо у јавности.[223] У Баноштру су културбундовци излазили у Павлиш и изводили вежбе под називом Kraft durch Freude – Снага кроз радост. Активности Културбунда више су личиле на војне вежбе него на забаву и разоноду. На једном скупу у Српској читаоници у Баноштру Небојша Цветковић, Баноштарац који је студирао у Загребу, назвао је Културбунд тројанским коњем којег треба што пре онемогућити да изврши улогу коју му је Хитлер наменио. Једнога дана група омладинаца Срба каменицама и колјем напала је културбундовце у Павлишу. Ови су се разбежали и није било тежих повреда. Нападачи су сутрадан позвани у општину и објашњено им је да је Културбунд легална организација која има дозволу за рад. После овог догађаја обе стране су пазиле да не дође до сукоба.

Као одговор на активности Културбунда уследило је окупљање и организовање српске омладине. У лето 1939. и 1940. организовано је логоровање у шуми, на Хладној води у близини манастира Беочина и на Тестери, близу Черевића. Руководиоци Комунистичке партије и СКОЈ-а држали су предавања о опасности од фашизма, а омладина је организовала приредбе у околним селима. Нарочито је била успела приредба у Баноштру за коју су се залагали баноштарски млади интелектуалци: Небојша Цветковић, студент, Арса Паункић, општински бележник и Живко Матић Ћата, општински писар. Србима је сметало што су се тих година немачка и део мађарске омладине издвајали од осталих. Злокобан знак будућих трагичних догађаја било је раслојавање по националној основи синдикалне организације радника у беочинској фабрици цемента. У цементару је из Осека дошао усташки агент Марко Блажевић. Он је успео да поцепа раднички синдикат и да фебруара 1940. оснује посебан Хрватски раднички синдикат.[224] Био је то јасан знак шта се спрема са хрватске стране.

Рат се приближавао па су били учестали позиви обвезницима на војну вежбу. Док су једни одлазили на вежбу, други су се враћали, и тако непрестано. Али, мобилизације није било. А када је после пуча од 27. марта 1941, на сам Ускрс 6. априла, без објаве рата, бомбардован Београд и када је почела инвазија војних трупа Осовине на Југославију, у овим крајевима настао је метеж. Војне јединице југословенске војске, које су овде биле размештене, убрзо су се расформирале а да нису ни дочекале немачке колоне. Прве моторизоване немачке јединице појавиле су се у подунавским селима 11. априла. У Баноштру, њима је приређен свечани дочек. Испред зграде Општине постављен је велики сто који је био застрт белим чаршавом и претрпан понудама које су донели баноштарски фолксдојчери. За столом је био и председник Општине Чеда Стојковић. Фолксдојчери су свуда дуж друма одушевљено поздрављали немачку колону и засипали је цвећем, а само неколико млађих Срба, из радозналости, посматрало је пролазак окупаторске војске. Међу њима био је и Светозар Стојковић

[223] Miloš Lukič, *Putevima slobode*, Novi Sad 1987, 85-87.

[224] Исто, 84-94.

који, после више од пола века, прича о овом догађају. Његова вршњакиња Иванка Цветковић (која је касније погубљена у усташком логору у Јасеновцу или у Градишки) није могла да гледа неописиво радовање својих комшиница и пријатељица, младих Швабица, па је ушла у своју кућу, широм отворила прозор и на клавиру свом снагом почела да свира песму *Хеј Словени*. Бука мотора и вриска Швабица заглушили су звуке клавира по којем су капале Иванкине крупне сузе. Када је колона продужила према Черевићу, председник општине Чеда Стојковић, и даље стојећи испред општинске зграде, позвао је свога комшију Петера Бајвинклера и уступио му место председника општине. Овако о догађају прича Светозар Стојковић док је у књизи *Путевима слободе* дат сличан опис, с том разликом што се Чеда Стојковић не помиње на дочеку немачке војске и што се каже да је он власт предао сурадан, 12. априла.

Мештани подунавских села посматрали су 12. априла храбру одбрану монитора *Драва* који је, крећући се и скривајући се у Дунаву и његовим рукавцима између Челарева и Баноштра, оборио неколико немачких авиона пре но што је и сам био више пута погођен и потопљен. Командант овог војног брода Александар Берић и његова посада ушли су у легенду.

Пролазак окупаторске немачке војске није био највећи шок за подунавска села. Над подручјем беочинске општине 12. априла 1941. године авиони двокрилци бацали су летке из којих се сазнало да је формирана Независна Држава Хрватска (НДХ) – фашистичка творевина која је захватала и подручје Срема. Била је то, такорећи, дупла окупација. Хрватска војска, такозване усташе, стигла је одмах за Немцима и у свим местима поставила је своју власт: усташке поверенике или таборнике и оружничке постаје (полицијске станице) са најмање десетином па и више оружника (полицајаца). У Илоку, седишту среза, формиран је јак гарнизон који се састојао од оружника, цивилне милиције, усташа и чланова Културбунда. Друга велика посада била је у Беочину. Фолксдојчери у Баноштру, чим су преузели власт, имали су своју наоружану јединицу – цивилну милицију, у којој су били готово сви Немци из села способни да носе оружје. У општинској управи, од почетка окупације, радили су: бележеник Митар Лукић, благајник Штимац, један курир и писар. Нове власти су забрањивале општинским чиновницима да се повуку са својих радних места. Председник, односно начелник Бајвинклер, осим наоружаних фолксдојчера, добио је и један вод наоружаних усташа и домобрана.

Од самог почетка окупације спровођен је програм истребљења Срба. Већ 3. маја 1941. у Ендехазији је објављена Законска уредба о прелазу из једне вере у другу, што је значило покатоличавање Срба. Њих су нагонили да се изјашњавају као Хрвати православне вере, да би потом следило покрштавање, а често и убијање тек покрштених. То је био само један вид истребљења. Други вид био је протеривање Срба из НДХ, а трећи – масовна убиства српског становништва. Логори и јаме широм Независне Државе Хрватске били су препуни убијених Срба. На улазима у просторије усташког табора у Беочину и Баноштру истакнут је натпис: Србима, Жидовима, Циганима и псима улаз строго забрањен.[225] Терор је започео увођењем редарственог сата који је трајао од 18 до 6 часова и пописивањем талаца. У свим местима пописано је по 20 до 40 угледних Срба који су сваки дан морали да се јављају у општински уред да би били спремни да се над њима изврши одмазда у случају убиства окупаторског војника. Саопштено им је да ће за једног убијеног немачког војника бити убијено 100 Срба, а за убијеног припадника оружаних снага

Млади интелектуалци:

Небојша Цветковић (1918-1943)

Живко Матић (1918-1943)

[225] Исто, 134.

или службеника НДХ 20 талаца. Направљени су и спискови чланова српских домаћинстава који су истицани на улазним вратима у куће да би се увек могло проверити да ли су сви укућани присутни и има ли прекобројних. Саслушања и малтретирања била су веома честа, а хапшења такође.

О првим хапшењима у Баноштру хроничар Милош Лукић, чија књига је овде коришћена у приказу ратних збивања, записао је:

> У Баноштру су међу првима ухапшени пилот југословенске авијације Ђорђе Ђуричковић и студент Економског факултета Небојша Цветковић, који се пред рат сукобљавао са баношторским културбундашима. Он је на њихове фашистичке поздраве одговарао стиснутом песницом и добацивао им: „Hitler no pasaran!“ (Хитлер неће проћи). Истовремено је ухапшен и колар Стеван Савкић, баношторски добровољац српске војске у Првом светском рату, а затим Арса Паункић, који је до доласка окупатора био на месту бележника Баноштарске општине, у коју, чим је дошло до окупације, више није хтео ни да завири.
>
> Четворица ухапшених Баношторaца су најпре приведени пред новог начелника Општине Петера Бајвинклера да их саслуша, а затим су, по његовом наређењу, сви спроведени у котарски истражни затвор у Илоку.
>
> Ово хапшење је било чисто терористичко, јер му је основни циљ био застрашивање осталих Баношторaца. Ухапшени људи су у илочком истражном затвору провели око две недеље да би потом, због недостатка доказа и фарсе законитости, сви били пуштени кућама.
>
> За то су највише могли да захвале добрим везама Арсе Паункића са неким утицајним Илочанима, старим пријатељима, који су га посетили у затвору, а затим одмах захтевали да се пусте људи који без доказа кривице чаме у затвору.
>
> После пуштања, једини се у Баноштру задржао Стеван Савкић, који од куће и породице није имао куд. Арса Паункић ни дана није оклевао. Чим је пуштен, спаковао се и пребегао у Србију. За њим су из села нестали Ђорђе и Небојша. Они су заједно путовали до Земуна, где се Небојша преко везе пребацио у Београд и отишао у унутрашњост Србије да би се касније вратио у Баноштор. Ђорђе, који је Земун добро познавао, није ишао даље. Сковао је план да учини нешто против окупатора. Ту се пријавио немачкој команди с молбом да се као стручњак за производњу авионских делова запосли у фабрици „Икарус“, која је после окупације наставила рад.
>
> Пошто је код себе имао све прописне исправе и доказе да је дипломирани машинац, Немци су га примили на посао, али су наредили да се на њега строго пази. Међутим, Ђорђе је запео да ради што је боље и више могао. Да би стекао поверење надзорника и чувара, он је са радницима који су му у послу

Рукавци Дунава – поприште легендарне битке монитора „Драва” у априлском рату 1941. Поглед са брда Матин парлог у баноштарском атару

помагали, увек у присуству Немаца, поступао веома грубо. Викао је на своје помоћнике који су га гледали са чуђењем и мржњом, никад им се није поверио зашто то чини, али су они то убрзо и сами сазнали.

Једног ведрог дана 1942. године, када су Немци у њему већ видели оданог радника, искористио је шансу и остварио свој план. Кад је као авио-механичар завршио преглед једног брзог борбеног авиона чије је резервоаре претходно напунио горивом, сео је у авион и узлетео.

Немци у први мах нису били ни свесни шта се догодило. Тек кад је авион летећи према југу нестао на хоризонту и више се није враћао, схватили су да им је њихов најбољи авио-механичар Ђорђе Ђуричковић отео авион. Он је успео да одлети до Турске и спусти се на један аеродром. Одатле се пребацио на Блиски исток, где је постао пилот савезничке авијације. Рат је завршио у Јапану, а после рата оженио се једном Италијанком и остао да живи у Италији".[226]

Још неколико Баноштараца, бежећи од усташког и фолксдојчерског терора, потражило је заштиту у Недићевој Србији, у Београду. У Београд се склонио чиновник Васа Манојловић, трговац Момчило Зарић и учитељ Миленко Савкић. Васа и Момчило су се после рата вратили у Баноштар, а Миленко Савкић је погинуо као припадник партизанског покрета у ужичком крају који је познавао јер је у Ужицу похађао учитељску школу. Младић Миленко Јеремић, најмлађи син Радивоја и Маре, склонио се код брата Момчила, односно, јеромонаха Мине, старешине манастира Радовашница. Успомена на Миленка Јеремића сачувана је на једној фотографији направљеној у Београду где се срео и сликао са младим Баноштарцем Стеваном Нешковићем који је током рата, такође, боравио у престоници као кројачки шегрт и калфа, а убрзо после рата емигрирао је у Француску и живи у Паризу. Рат је у Београду затекао и кројача Добривоја Ракића из Баноштра који је потом као немачки логораш радио у Борском руднику. Он се вратио у Баноштар где је и умро после рата.

Хроничар Лукић, пишући о стању у Баноштру после напада Хитлера на Совјетски савез 22. јуна забележио је следеће:

Фашистичка еуфорија је најизразитија била у Баноштору, у ком су Фолксдојчери, верујући у „блицкриг" (муњевити рат) вукли по селу заставе са кукастим крстовима, парадирали у црним униформама са „хакенкројцима" на рукавима и јављали се у редове Хитлерове армије. По селу су свуда лепљене плакате којима су приказиване велике победе на Источном фронту и сликан знак „V" у огромним димензијама који је значио победу (Viktoria). После сваке вести коју су чули преко радио-пријемника, Фолксдојчери су излазили на улице и као полудели викали: „Викторија, викторија, викторија!" [227]

Велики број младих Шваба из Баноштра отишао је да се у Русији бори за Хитлера. Готово сви они су тамо изгинули.

Удар Ендехазије на Српску православну цркву 1941. године био је страховит. Већ почетком јуна позатварани су и запечаћени сви православни храмови у Срему пошто је Србима било забрањено свако окупљање, па и молитве у храмовима. Свештеници у Срему су сви били похапшени, неки протерани у Србију, а неки у логор код Сиска где су многи потучени. Баноштарски свештеник поп-Браца последњу литургију у Баноштру служио је на празник Духова 1941. а последњи кога је опојао био је рано преминули туберкулозни младић Ђорђе Савкић. После тога ни у храму Св. Георгија ни на гробљу није се чуло српско православно појање докле год је рат трајао. Римокатолици, евангелисти и назарени имали су богослужења током рата. Баноштарски поп Браца током рата је радио у Београду као чистач ципела или продавац новина, а после рата је био учитељ у Барањи и имао је породицу и потомство пошто се оженио једном партизанском учитељицом. Рођен 1910. године, умро је у дубокој старости у Новом Саду 2007. године. Светозар Стојковић га је огласио звонима у баноштарској цркви.

Сам храм светог Георгија у Баноштру није разаран ни пљачкан. Али једном приликом, када су се усташе сукобиле са партизанима у Грабову па се, нагнани да беже из шуме, забарикадирали у баноштарској православној цркви, они су одатле пуцали на партизане. Том приликом препукла је икона *Неверство Томино* изнад јужних олтарских двери, а на зидовима су остали трагови од метака.

[226] Исто, 142-144.

[227] Исто, 150.

Притисци за прелаз православних Срба у римокатоличку веру вршен је уз претње и насиље. Највећи притисак вршен је на учитеље и општинске службенике које су нове власти силом задржале на њиховим радним местима. Али, до планираног масовног покрштавања није дошло. Сељаци су то одбијали по цену живота. Истовремено са покрштавањем, започело је протеривање из НДХ оних лица чији је завичај био ван њене територије и одузимање земље добровољцима српске војске у првом светском рату. Забрањена је употреба ћирилице. Све ћириличке књиге из ђачке и учитељске књижнице у баноштарској основној школи однете су у Илок и никада нису враћене.

Први масовни усташки злочин у сремском Подунављу догодио се као одмазда за инсценирано убиство двојице оружника (полицајаца) које се десило у Свилошу приликом претреса куће и хапшења ковача Ранка Драгића 28. јула 1941. године. Починиоци овог убиства, Ранко и брат му Јован, побегли су у шуму, а троје чланова породице Драгић, мати Софија, сестра Лекса и најмлађи брат Васа ухваћени су у Баноштру пре но што су успели да се пребаце у Бачку и побијени су на вуковарском стратишту Дудара. Баноштарци који су помагали бегунцима, Јоца и Јела Шијачки и Тоша Савкић, били су привођени на саслушање, а Тоша Савкић, пријатељ браће Драгић, био је због тога и у затвору.

Исте вечери чим се инцидент десио, Свилош је блокиран и похапшено је првих 20 мештана који су били уписани као таоци, а сутрадан у зору уследило је спектакуларно истеривање целокупног становништва из кућа, окупљање у центру села и јавно прозивање и хапшење још тридесет Свилошана. Тада је похапшено још људи у Черевићу, Баноштру, Сусеку и Нештину. Преки суд осудио је на смрт четрдесет Свилошана и три Черевићанина и о томе је штампао *Oglas* са именима осуђених који је излепљен 30. јула у свим селима овога краја. Недужни људи су камионима одвучени до јаруге Ловка између Илока и Шаренграда, ту су побијени и бачени у заједничку раку која је за њих ископана претходног дана. Злочиначке власти нису дозволиле породицама да мртве пренесу у своја села и да их достојно сахране. Следећег дана председник илочког котара обратио се осталим ухапшенима претећим говором, па их је потом пустио кућама. Са очајем унесрећених породица мешали су се потиштеност и мучнина код целокупног становништва у Свилошу и околини. У Илоку су овом приликом убијени и угледни Черевићани: учитељ Ђорђе Ћириловић, његов таст Миланко Савић и општински бележник и земљопоседник Марко Поповић. Беочински учитељ Иса Медаковић, такође из Черевића, убијен је још у јуну на стратишту у шуми код Товарника. Оба учитеља су били друштено активни уочи рата. Код Товарника убијени су тада и други слободољубиви људи међу којима је било више српских добровољаца из првог светског рата. Кућа Миланка Савића у центру Черевића била је одмах претворена у седиште Културбунда. Касније је кућа послужила партизанским властима као дом културе, а враћена је породици тек шездесетих година. Овај догађај у Свилошу и Илоку одиграо се истовремено са сличним догађајима масов-

Баноштарци у ратном Београду:

Учитељ Миленко Савкић у народној ношњи

Миленко Јеремић, избеглица из Баноштра и Стеван Нешковић, кројачки калфа у Београду

них убистава у другим крајевима Независне Државе Хрватске, што значи да се радило о акцијама испланираним у врху ове фашистичке назови-државе.

Погром Свилошана десио се само три недеље пре, такође, спектакуларног догађаја – бегства 32 комунисте из затвора у Сремској Митровици. Окружни комитет Комунистичке партије за Срем, који су чинили секретар Аћим Груловић, организациони секретар Јусуф Тулић и члан Јанко Чмелик, није хтео да прими одговорност за ризичан подухват бегства бојећи се трагичног исхода и репресалија, што је Јован Веселинов касније оценио као „чудни и несхватљиви став“.[228] Одговорност за бегство преузели су чланови Окружног комитета СКОЈ-а: Станка Мунћан, Роса Вилић, Бошко Палковљевић Пинки и Јован Штокавац Џоје. Бегство је текло као по лоју. Бегунци су несметано стигли до Гргуревaца, одакле су били Марко Перичин Камењар и Карл Бернас, потоњи народни хероји, који су учествовали у овој акцији. Потом су се скривали у шуми и у дворцу на Равном, а чували су их партизани који су им помогли у бегству и мештани околних села. У потери за бегунцима ухваћена су двојица и враћени су у казниону. Гониоци су се тиме задовољили. Других репресалија није било. По наређењу Централног комитета, Јусуф Тулић (илегално име Тодор Сремчевић) превео је бегунце до партизанске територије у Србији где је, по Титовом наређењу, и сам задржан а убрзо је тамо и погинуо. У Србију нису отишли: Јован Веселинов Жарко, Слободан Бајић Паја, Јовица Трајковић Цвикераш и Станко Пауновић Велько. Они су остали да у Фрушкој гори и Срему организују антифашистички покрет. Тројица су погинула у првим годинама рата, а Јован Веселинов, који је рат преживео, одиграо је кључну улогу у стварању покрајинских војних и политичких органа будуће Војводине већ током рата.

Мада су партизански руководиоци, а и сам Јован Веселинов Жарко, високо оценили значај погрома у Свилошу крајем јула 1941. године за опредељење народа да се прикључи партизанском покрету,[229] породице настрадалих Свилошана, деца која су остала без очева и мајке без синова, никада нису добили никакву материјалну потпору од нове власти. Питали су: зашто? Речено је да су њихови очеви и синови побијени пре но што је званично формиран први партизански одред у Фрушкој гори, а то је било 25. августа 1941. и да се зато не могу третирати као припадници народноослободилачког покрета! То што је Срем, и по усташким и по партизанским правилима, у време свилошког страдања био у саставу Хрватске, а партизански устанак у Хрватској дигнут 27. јула 1941, дакле, пре погибије Свилошана, у овом случају нико није узимао у обзир. Породице су после рата саме пренеле посмртне остатке побијених на сеоско гробље и подигле им споменик са свих четрдесет имена. Да би сва стала на споменик, имена су исписана са обе стране камене плоче. Јова Драгић, који је први потегао оружје на усташког оружника, погинуо је у рату, а брат Ранко се вратио у село после рата. Не могавши да поднесе прекоре удовица и мајки стрељаних, Ранко је извршио самоубиство. До краја рата у овом малом селу од свега две уличице погубљено је 116 ненаоружаних људи. А у партизанима је погинуло још 20 бораца из Свилоша. Још горе од Свилоша прошло је Грабово, такође мало планинско село близу Баноштра, са 151 цивилном жртвом и 18 палих бораца. Од села у околини највише жртава имали су Гргуревци: 380 цивила и 99 палих бораца.[230] У центру Свилоша подигнут је велики споменик палим борцима и жртвама фашистичког терора. Споменик има и Грабово. Баноштар има само спомен плочу на згради основне школе.

Дворац Равне у Фрушкој гори, који су партизани користили током рата, најближи је селима Свилош и Грабово и током рата није разаран. Дворац Равне су подигли кнезови Одескалки за своје потребе, а постоји легенда о томе да је у њему некада боравио и аустроугарски престолонаследник Рудолф са својом изабраницом Маријом Вечера. Ко зна ко га је од хрватских доглавника чувао за себе после рата. Али „ратна срећа“ је одлучила да дворац после рата буде стављен на располагање Александру Ранковићу, првом Титовом саборцу међу Србима, који је овамо долазио веома ретко. Дворац је стајао и још увек стоји углавном затворен, као уклета кућа из неке страшне бајке.

---

228 Јован Веселинов Жарко, *Сви смо ми једна партија*, Сремска Митровица – Нови Сад 1980, 244-245.

229 Исто, 160.

230 Радомир Прица, *Гргуревци у револуцији*, Нови Сад 1986, 295.

У Баноштру, због великог броја фолксдојчера, 1941. године владало је затишје. Али, млађи људи су почели да се окупљају у пекари и обућарској радњи породице Јанковић и у кафани Паве Живковић, где су расправљали о ратним приликама. У расправама су највише учествовали браћа Јанковић: Јефта, Бошко и Никола, општински писар Живко Матић, Живко Ристић, Живко и Сока Пантелинац, Иванка Цветковић, Милка Живковић, Богданка Аћимовић, Мирјана Драгојловић и други. Неки од њих постали су партизански првоборци, а други су 1942. године отерани у логоре одакле се нису вратили. Антифашистички дух у селу ојачао је нарочито после понижавајуће акције кулука у којем су Срби довозили камен за калдрмисање Швапске улице, а Швабе биле ослобођене тога кулука.[231]

Други покушај масовног покрштавања у овом крају предузет је почетком 1942. године. У Сусеку су 7. јануара, на дан кад православни славе Божић, усташе зашле по кућама и гасиле свеће, говорећи да тога дана нема Божића и да треба да га славе кад и сва Независна Држава Хрватска. Убрзо потом, почетком фебруара, у ова села је приспео, по задатку Комунистичке партије, активиста Јосип Хрнчевић, звани Стева Политички. Иако представљен као организатор борбе против окупатора, он је најпре изазвао подозрење код неких сељака у чије куће је залазио. Био им је сумњив по говору који је био друкчији од њиховог па су се питали: да није он неки шпијун који је дошао да их уходи и преда усташким властима. Хрнчевић је био Хрват, предратни комуниста, правник, кога су усташке власти почетком рата преместиле из Загреба да буде судац у Сремској Митровици. После рата био је савезни јавни тужилац у Београду. Свој боравак међу сремским партизанима описао је у својим мемоарима.[232]

У Баноштар Хрнчевић је дошао почетком фебруара и, према препоруци из Сусека, био је примљен у кући Мирољуба Урошевића. Довео га је Баноштарац Вукашин Веселиновић. Гост је замолио домаћина да окупи групу мештана који су спремни да се прикључе народноослободилачком покрету и исте вечери одржао је са њима састанак. И овде су неки посумњали да је непознати друг провокатор или шпијун, али их је Мирољуб умирио. Судија је то приметио па је решио да сумњивце одстрани. По Лукићевој књизи *Путевима слободе*, он је састанак поновио следећег дана али без људи који су у њега сумњали. А син Милана Самарџије Небојша преноси очеву причу према којој се све одиграло исте вечери. Хрнчевић је рекао Урошевићу да људе испраћа једног по једног, тобоже да не би упало у очи њихово групно излажење, и тачно му је навео које од њих ће испратити само са: лаку ноћ, а којима ће рећи да се после пола сата врате на састанак. Милану Самарџији речено је да не иде кући него да сачека у Урошевићевој штали. Мало касније, он је позван у собу и, исте вечери, „изабран“ је први Народноослободилачки одбор у Баноштру. За председника је постављен Милан Самарџија, а за чланове: Мирољуб Урошевић, Стеван Ракић, Ђорђе Живковић и Лаза Јеремић. Баноштарски првоборац Илија Душанић Чока се тада наљутио на Самарџију јер је сматрао да му је овај преотео улогу председника. Милан Самарџија је пре рата радио у Мартинцима у млину свога ујака Јоце Татића све док млин није био запаљен. Могао је већ тамо бити запажен. Миланова кућа у Баноштру била је одмах до општинске зграде и он се,

Српски и француски војници у немачком заробљеништву – Stalag 10 X B.
У последњем реду с лева Баноштарци
Лазар Милановић и Славко Радошевић

231 Miloš Lukić, *Putevima slobode,* Novi Sad, 1987, 184.
232 Josip Hrnčević, *Svjedočenja,* Zagreb 1984. и 1986. (друго издање).

Уморене у логору Јасеновац:

Иванка Цветковић (1922-1943)

Милка Живковић (1909-1943) са братичином Донком (1938)

као илегалац, слободно кретао по селу. За курира је одређен Милан Стојковић млађи, који је живео у поточари у Патковцу, између сеоских кућа и шуме. Хрнчевић је овом приликом био и у кући Пере Матића и имао је тамо чудан сусрет о којем ће бити речи у одељку *Казивања старих Баноштараца*. Пера Матић ће пред крај рата бити постављен за председника Месног народноослободилачког одбора. Исти Вукашин Веселиновић, који је Хрнчевића довео у Баноштар, одвео га је у Черевић.

Хрнчевић је успешно обавио посао у Сусеку, Черевићу и у Грабову – успоставио је нову народну власт.[233] Ова власт је опстала у рату и наставила је да јача после рата. Што се тиче улоге баноштарских породица у тој власти, ништа се касније није мењало.

Позиве за рад у Немачкој и домобранске радне бојне у НДХ, који су почетком 1942. године листом дељени по селима, прихватили су и неки Баноштарци. Сви који су отишли на присилни рад преживели су и вратили су се кућама.

У антифашистичким покретима

Крајем зиме 1942. године, руководства Фрушкогорског и Подунавског одреда, која су била у дворцу на Равном, донела су одлуку да се изведе напад на фашистичка упоришта у Черевићу. Марта 22. у Черевићу је спаљена општинска архива и заплењено је нешто оружја. После овог напада фашисти су убили два Черевићанина, али је масовна одмазда изостала. Фашистичка акција „чишћења Фрушке горе“, која је одмах уследила, није много наудила партизанима. Фрушкогорски одред је 24. марта успео да се извуче из обруча у којем је остала само комора са око 120 ненаоружаних људи који су, после сукоба у Черевићу, били отишли у шуму с намером да се придруже партизанима. Нису примљени у одред јер нису имали оружја и упућени су да се врате кућама. Ненаоружани људи, међу којима су били и баноштарски одборници Милан Самарџија и Стеван Ракић – Ћега, добро су се посакривали у шуми пред усташком потером. Али, сви нису остали неоткривени. Једној групи од осам људи, шест Баноштараца и двојица из Грабова и Шуљма, Баноштарац Глигорије Живић звани Бата предложио је да се они предају усташком таборнику из Беочина, јер да га он познаје и да ће их овај пустити кућама. У долини између Трешњевца и Равна беочинске усташе су заробиле ову групу људи и одмах су их стрељали. Седморица су били смртно погођени, а само је Глигорије Живић био теже рањен. Глигорије је успео да се довуче до поточаре у Патковцу на периферији Баноштра одакле је превезен кући и лечен. Његови другови сутрадан су сахрањени на баноштарском гробљу. У Баноштру је била велика жалост а на сахрану су дошле и неке Швабице. Из Баноштра су тада погинули: Живко

[233] Према књизи: Miloš Lukić, *Putevima slobode,* 208-215.

Живић, рођени брат Батин, Милан Шипин, Стеван Урошевић, Илија Стојковић и Милан Ракић. Истога дана на Трешњевцу усташе су убиле још двојицу Баноштараца: Ђуру Игића и Миладина Рајинца и једног Нештинца.

Прва чета Фрушкогорског одреда на челу са командиром Марком Перичиним Камењаром и комесаром Слободаном Бајићем Пајом кренула је 13. маја 1942. године да у Баноштру, слично ономе нападу на Черевић, разоружа баноштарске фолксдојчере и запали општинску архиву. Акција је успела само половично јер је пре почетка напада дошло до пушкарања између једне оружничке патроле и партизанске предстраже према Черевићу. То је узбунило и баноштарске фолксдојчере и партизане који су се спремали за напад и дошло је до краткотрајне борбе. Општинска архива је спаљена, разоружана је општинска стража, заплењене су три пушке и нешто муниције, али до разоружавања баноштарских Шваба није дошло. Они су успели да се извуку из својих кућа и да заузму доминирајуће положаје на брду изнад Швапске улице одакле су пуцали на партизане на суседном брду у Горњем крају села. Са мало више храбрости, како је оценио командир Камењар, могли су уништити партизанску чету. Рањен је, међутим, само један партизан и Камењар је наредио повлачење. За неуспех разоружања баноштарских Шваба окривљена је партизанска група коју је предводио поп Миленко Рацков родом из Парабуђа (Ратково) а која је требало да спречи Швабе да изађу из својих кућа и заузму борбене положаје. Он се бранио тиме да је план пореметила неочекивана пуцњава која се чула од Черевића. Не знајући о чему се ради, група попа Миленка, скривена у швапском гробљу, није смела да се огласи пуцњима да се не би открила Швабама који су такође пуцњавом били опоменути да заузму одбрамбену позицију. Група попа Миленка се, практично, нашла у клопци. У групи су били и браћа Никола и Миленко Игњацевић из Черевића. Први је до рата био наредник Југословенске војске у Загребу, а другог је рат затекао на одслужењу војног рока у Србији. Обојица су већ јуна 1941. побегли у шуму испред оружника који су пошли да их хапсе. Били су, како се прича, лепи и храбри момци из добро стојеће фамилије. Убрзо после овог догађаја у Баноштру, поп Миленко и браћа Никола и Миленко Игњацевић били су осумњичени за покушај формирања четничког покрета у Фрушкој гори и стрељани су по одлуци Камењара и Јосипа Хрнчевића. Са њима је стрељан и петнаестогодишњи дечак Марко, који није ни за шта био осумњичен, сем што је и он био Игњацевић. Пуковник Ђорђе Коплић из Черевића, друг народног хероја Димитрија Лазарова Раше из истог села, осудио је, много касније, овај Камењаров поступак, тврдећи да је оптужба против браће Игњацевић била лажна и да је прича о покушају да се у Черевићу оснује четнички покрет била намештена. Имена браће Игњацевић не налазе се на черевићком споменику палим борцима а ни међу именима жртава фашизма.[234]

Да ли је поп Миленко Рацков из Парабуђа у Бачкој био припадник четничког покрета пре но што је ступио у партизанске редове, или је био сумњив само зато што је у Срем дошао из Србије, тешко да ће се икада сазнати.

После капитулације Југословенске војске, пуковник и потом ратни генерал Драгољуб – Дража Михаиловић није одложио оружје, него је отишао у шуму, на Равну гору и 13. маја 1941. позвао је на устанак против окупатора, односно повео је четнички антифашистички покрет и организовао Југословенску војску у отаџбини. Михајловић је добио подршку Америке и Енглеске. Скоро два месеца после четничког устанка, а после немачког напада на Совјетски Савез од 22. јуна 1941. године, југословенски комунисти на челу са Јосипом Брозом Титом позвали су народ на устанак. Радило се о два паралелна антифашистичка покрета отпора што је најсликовитије показано када су окупатори истовремено расписали потерницу за хватање Тита и Драже и објавили је на истој плакати са њиховим сликама, једном поред друге. Разлика између ова два антифашистичка покрета била је у томе што је Дража био за очување старог поретка и монархије, а Тито за укидање краљевине и рушење друштвеног поретка. То је довело до братоубилачког рата у којем је четнички покрет поражен јер су велике земље антифашистичке коалиције, пре свега Америка и Енглеска, промениле своју политику, ускратиле подршку Дражи, а прихватиле Тита.

[234] Лепосава Кљаић, *Черевић,* Нови Сад 2007, 127.

Покрет Драже Михаиловића није се раширио северно од Саве и Дунава, иако је било људи и из ових крајева који су га подржавали. Један од таквих био је Баноштарац Момчило Јеремић, односно јеромонах Мина, старешина манастира Радовашница у Поцерини. Он се прикључио четницима церско-мајевичке групе корпуса пуковника Драгослава С. Рачића. Рачићев саборац, потпоручник Душан Трбојевић, у својим мемоарима, пише о јеромонаху Мини следеће:

> Посебну радост у тим првим данима Рачићу је приредио старешина манастира Радовашнице, отац Мина, који је донео потпуно нов пушкомитраљез „Брно“ са четири оквира муниције. Ово је било прво аутоматско оружје у одреду“.[235]

Отац Мина се помиње још на неколико места у овој књизи, као свештеник који служи или саслужује на литургији или на крштењу, али и као хуманитарни радник. Када су четници ове групе извлачили своје рањенике из Пљеваља, са њима је био и отац Мина о чему је исти аутор написао:

> Овде је играо важну улогу економ наше болнице, отац Мина Јеремић, старешина манастира Радовашнице, који се прикључио четницима у устанку 1941. године.[236]

Пишући даље о голготи четничке војске која је из Србије прешла у Босну, о тифусу и глади, овај аутор је опет поменуо и оца Мину:

> Наш интендант, отац Мина Јеремић, бринуо се о исхрани рањеника и болесних. Било је много тешко у томе времену наћи храну за болницу, али отац Мина је чинио шта је највише могао. Добијао је разно суво воће којим су ови крајеви обиловали, и од сувих крушака нам је кувао чајеве, што је нас тифусаре одржавало у животу.[237]

Отац Мина је окончао овоземаљски живот током рата у неизвесним околностима. Његовог брата Милана, оца двоје деце, убиле су усташе 1942. године. Не зна се тачно каква је била судбина њиховог млађег брата Миленка Јеремића који је уочи рата био завршио средњу пољопривредну школу. Он се, бежећи од усташког терора у Срему, склонио код брата у манастир Радовашница. Док рођак Светозар Стојковић прича да је Миленко погинуо као партизан у борбама за ослобођење Сарајева, њега нема на списку палих бораца из Баноштра. До породице у Баноштру био је стигао глас да је Миленко преживео рат и да је, боравећи негде у иностранству, имао два сина који су после рата долазили у отаџбину, посетили манастир Радовашницу, али не и Баноштар. Човек који је могао да потврди овај глас умро је пре но што је Миленков синовац Слободан са сином Миланом стигао до њега.

Нема поузданих података о томе да ли је још неки Баноштарац био у четницима или је имао везу са њима. Живко Пантелинац, који је у мају 1942. године из Баноштра отишао у партизане, био је борац у Фрушкогорском одреду и убијен је у селу Љуби, у партизанској бази коју су усташе пронашле. Живко је пре рата служио редовни војни рок у Србији у једној четничкој јединици. По томе је спадао у ризичну групу оних који су у рату платили скупу цену за своју везу са Србијом и са војском старе Југославије. Његов млађи брат Душан остао је у Србији где му се изгубио сваки траг. Душаново име се, међутим, налази на списку цивилних жртава, на којем су и имена још два његова рођена брата, Ђуре и Саве, сестре Соке и још три члана фамилије Пантелинац. Било је покушаја од стране партизана да се неки мушки чланови фамилије Савкић оптуже за покушај оснивања четничког покрета. Стари Баноштарци памте да су појединци из Бачке покушавали да се пребаце у Србију и прикључе четницима, што су партизанске страже на Фрушкој гори спречавале. Један такав Бачванин је ухваћен недалеко од Баноштра и ликвидиран. Василије Ракић – Бачика прича да зна место на којем је овај несрећник и закопан, јер му је то показао његов покојни деда Васа.

У Баноштру није било одмазде над мештанима за изведени партизански напад у мају 1942. године. Али, био је то повод и прилика да се више Баноштараца прикључе Камењаревој чети. Тога 13. маја из Баноштра у партизане су отишли: Јефта и Бошко Јанковић, Живко Ристић, Живко Матић, Јана

---

[235] Душан Трбојевић, *Церско-мајевичка група корпуса 1941-1945. под командом пуковника Драгослава С. Рачића*, Крагујевац 2001, 24.

[236] Исто, 123.

[237] Исто, 125.

Драгојловић. А пре тога, у фебруару, још завејана Фрушка гора добила је две партизанке из Баноштра: Дивошанку Персу Кевиљ, која је удајом за првоборца Илију Душанића постала Баноштаркиња, и Живку Стојковић која је, као болничарка са партизанским именом Баба, издржала до краја рата. У шуми је већ била и Вукица Јанковић из Баноштра, у Вршцу удата Кнежевић.

У мају 1942. организована је у Баноштру прва скојевска група омладинки међу којима су биле Богданка Аћимовић, Сока Пантелинац, Иванка Цветковић, Мирјана Драгојловић и Милка Живковић. Преживела је једино Богданка која је рат провела у логору у Немачкој. Сока је зверски убијена у Баноштру, а Милка, Иванка и Мирјана, као и Мирјанина млађа сестра Љубица, нису се вратиле из усташког логора. Скојевска организација је касније обновљена и у њу су укључени Загорка и Љубица Којић, Стојанка Крстић, Јованка и Злата Ђурчић, Андрија Ђурчић, Зора Пандуров, Нада Бисанић, Мира Силбашки, Љубинка Свирчевић, затим, Планинка и Живка Ђуричковић, па Ленка и Ангелина Матић и друге.

Отац Мина (Момчило Јеремић) са непознатим цивилом

Као првоборци из Баноштра, који су 1942. отишли у партизане, воде се 23 имена: Илија Душанић Чока, Ђура Игић, Бошко, Јефта и Никола Јанковић, Влајко Катић, Живко Коларов (Сусечанин), Живко Матић, Миладин и Никола Рајинац, Милан Ракић, Ненад Ракић, Живко Ристић, Никола Стојковић, Милан и Перса Шипин, Стеван Урошевић, Вукашин Веселиновић, Милан Живановић Браца, Глигорије Живић Бата, Живко Живић, Ђорђе Панаотовић и Живко Пантелинац.[238] Овде су међу првоборце сврстана и шесторица Баноштараца које су, ненаоружане, усташе стрељале на Трешњевцу у марту 1942. године. Ови нису ни добили прилику да се боре. Као одговор на масовни одлазак у партизане, фашисти су хапсили и слали у логоре чланове партизанских породица. Партизани су изводили диверзије и саботаже. На акцију: „Ни зрна жита окупатору“, фашисти су одговорили нападом на партизане у Фрушкој гори. Ови су се потом повукли у јужни Срем. Чим су 14. јула борбе у шуми престале, у Свилошу је 15. јула одржан први митинг бораца и народа. После митинга, у ноћи између 15. и 16. јула планула су фашистичка жита у целом Срему. Према непријатељским извештајима, уништено је 500 вагона пшенице и спаљено 100 вршалица. Исте ноћи омладина је са њива српских домаћинстава носила на гумна пожњевене снопове жита и обављала вршидбу. На терену тада готово да није било усташа.

Лета 1942. на Рохаљ-базама врило је као у кошници од народа који је помагао партизанима и снабдевао их храном и одећом. Било је више збегова на Фрушкој гори. На покрет народа непријатељ је крајем августа реаговао немачком офанзивом Боровски, односно најстрашнијом терористичком акцијом усташе Виктора Томића, вишег редарственог повереника за жупу Вука. У акцији је побијено 6.000 људи, жена и деце, а ухапшено око 10.000 Сремаца. Већина је побијена на сремскомитровачком гробљу. Јован Веселинов се тим поводом вајкао: „Да смо, на пример, имали бољу обавештајну службу, Немци и усташе нас не би изненадили...“.[239] Да ли је то била критика Јосипу Хрнчевићу који је у Штабу народноослободилачких партизанских одреда за Срем био руководилац обавештајне службе? На месту страдања Сремаца у Митровици је после рата уређено спомен-гробље.

Злочин Виктора Томића започет је у Сусеку страшним масакром. Знатно већи од Свилоша, Грабова и Баноштра, Сусек је у овом рату имао и највише цивилних жртава – 252, а највише и палих бораца – 81. Нападу усташа на Баноштар претходио је упад групе партизана у село 27. августа који су, по задатку, запленили сву робу из радње „једног петоколонаша“ и заробили Георга Гајслингера који је

238 *Putevima slobode*, 263.

239 Јован Веселинов, *Сви смо ми једна партија*, 231.

Партизански првоборци из Баноштра

Јана Драгојловић – Богићевић

Вукица Јанковић – Кнежевић

Јефта Јанковић

Никола Јанковић

стрељан у Грабову. Сутрадан у зору, само неколико часова по одласку партизана, баш на празник Велика Госпојина, усташе су упале у Баноштар. Одредили су да у Баноштру ради преки суд и да све које убију овде бацају у Дунав. Баноштарске Швабе нису дозволиле да се ово ради у њиховом селу. А усташе су тада све мештане, и Србе и Швабе, иселили у Черевић, испразнили и претресли село од куће до куће. У Черевићу су све Србе из Баноштра, заједно са похапшеним Черевићанима, 2. септембра истерали на черевићке Лединe. Цео дан, по великој жези, људи су држани на отвореном, без хране и воде. Док су се војници изживљавали над преплашеним народом, њихови предводници и фолксдојчери су већали и усаглашавали спискове оних који ће предвече бити прозвани и отерани на стратиште и у логоре. Залагањем домобранског сатника Пезеља, који је дошао са својом сатнијом из Сарајева да чува жетву, неки Баноштарци су избрисани са списка за прозивку на Лединама и тако спасени. Они који се нису одазвали на прозивку, замењени су били присутним члановима њихових породица, било да су имали или да нису имали некога свога у партизанима. Укупно су на Лединама прозвана 92 мушкарца, међу њима највише Баноштараца, али и неке жене и девојке. Прозвани су отерани у Сремску Митровицу па су мушкарци изведени на губилиште и побијени. Неке жене су после више дана пуштене, а младе баноштарске скојевке, чија имена су овде већ споменута, отеране су у усташки логор Јасеновац одакле се нису вратиле. У овим догађајима посебно трагична била је судбина породице Радошевић. Ђока Радошевић и жена му Јела отерани су са Леднна зато што се овде нису одазвали на прозивку њихови синови Јовица и Радивој. Када су Радивој и Јовица Радошевић изашли из базе, где су се скривали, њихов деда Никола хитро их је одвезао коњским колима у Беочин да се пријаве, надајући се да ће им родитељи онда бити пуштени. Са њима је пошао и Младен Стојковић, чији је отац Миливој – Миша Стојковић, такође, отеран са Леднна. Наивни младићи су у Беочину само прикључени ухапшенима и заједно са њима отерани у Митровицу и побијени. Лаковерни старац Никола Радошевић сам се вратио кући и умро је 1946. године.

После протеривања становништва из Баноштра, усташе су претресале село и атар. Клали су кога су затекли, па и немоћне старце и богаље који нису отишли у Черевић. Тада је у селу убијен деда Ђока Петровић, чији су син и унук, Рада и Јова, отерани са Леднна и стрељани. У своме воћњаку у Павлишу су убијени деда Жарко Стојковић и син му Паја, који такође нису хтели да иду у Черевић. У селу крај Дунава мучена је и убијена девојка Сока Пантелинац и бачена у Дунав. Убијен је стари брачни пар Чеда и Драгиња Поповић у своме дворишту где су и закопани. Старац Васа Лепшић, такође је убијен на обали Дунава, крај топола на пристаништу. Терор је следећих дана настављен над

Черевићанима. Само током једног дана двадесет људи и жена из овог места извучено је из њихових кућа, побијено на Поторању и побацано у Дунав. Најокрутнији је био оружник Мухарем Бреко који је заслужио да му се по злу име памти. Он је матер младог партизана Димитрија Лазарова Раше, потоњег народног хероја, водио кроз село на ланцу који је брњицом био причвршћен за усне несрећне жене. Терао је народ да је гледа, затим је мучио и заклао на Поторању, па бацио у Дунав. Мученица Милица – Мила Лазаров (1905-1942) била је родом из баноштарске фамилије Петровић. Њен супруг Георије – Ђока Лазаров убијен је истога дана, 1. септембра, на истој ћуприји у Поторању. Око 360 људи из подунавских села је тада побијено на монструозан начин. Свилош је доживео репризу погрома из 1941. године. Шездесет мушкараца од 15 до 60 година били су похватани, отерани пешице у Митровицу и погубљени. У Митровици је погубљено тада 104 Грабовчанина. У акцији Виктора Томића сваки шести становник Грабова изгубио је живот. Истих дана, од 26. августа до 1. септембра у сукобу са фашистима изгинуло је и тридесетак партизана из ових села. Усташе су објавиле да су у овој акцији убиле 369, а заробиле 1.333 партизана. Односило се ово, заправо, на побијени и заробљени ненаоружани народ. После Томићеве акције, фрушкогорски партизани су се повукли у босутске шуме где су им се придружили партизани из Босне. Одатле су удруженим снагама напали непријатеља 14. октобра и кренули у Фрушку гору. Борци из Босне су смештени по селима на опоравак, а борци Камењаревог батаљона демонстративно су напали на Сусек. Али, већ 5. новембра сремски партизани су прешли у Босну. У Фрушкој гори је остао само један батаљон бораца са око 214 људи чији је задатак био да снабдевају партизане у Босни.

У јесен и зиму 1942. године више Баноштараца, који нису успели да се скрију, одазвало се позиву за рад у Немачкој или у домобранским радним бојнама. И председник Месног одбора Милан Самарџија био је у домобранима – у руднику угља у Врднику. Веза са шумом била је прекинута, али је обновљена пред крај године. Опет по Хрнчевићевом наређењу, формиран је нови Месни народноослободилачки одбор који су сачињавали Милан Стојковић, Душан Крстић и Рада Пандуров. Прву двојицу убиле су усташе. Основана је и организација Антифашистичког фронта жена (Афеже) са Ђурђином Аћимовић као првом председницом. Жене и девојке су те зиме много радиле за потребе партизана: ткале, шиле, крпиле, плеле. Као продужена рука СКОЈ-а (Савеза комунистичке омладине Југославије) основана је орнизација УСАОЈ-а (Уједињеног савеза антифашистичке омладине Југославије). У Баноштру у кући Соке Ракић једно време била је смештена „среска техника“, са радио апаратом, писаћом машином и шапирографом. Овде је штампан и одавде растуран пропагандни материјал и неколико бројева листа *Истина*. На челу технике је био Данило Фогел. Он се потом оженио Сокином кћерком Зором. У Свилошу и Грабову, који су били најскровитији и у њима није било сталне непријатељске посаде, одржавана је стална веза народа и партизана.

Последњи заједнички снимак: Евица Радошевић са сином Пајом, супругом Радивојем који држи кћер Јелицу и девером Јованом који држи кћер Планинку

Крајем марта 1943. изведен је партизански напад на Баноштар: покидане су телефонске и телеграфске везе између Сусека и Баноштра. Ухваћен је начелник Петер Бајвинклер, спроведен у шуму и стрељан. У селу је после оружаног сукоба одржан велики народни збор са ватреним говором. На збор су додевене и Швабе које су немо слушале о антифашистичкој борби и потреби да се отрезне од Хитлерове идеологије. Напад је поновљен и 9. априла, али овога пута Швабе нису отварале ватру него су само предале нешто оружја. Баноштарске Швабе су направиле са партизанима споразум о сарадњи за који је,

према писању Милоша Лукића, заслужан Милан Самарџија. Према причању Светозара Стојковића споразум су направили његов отац Милан Стојковић, као председник, и чланови Месног одбора Душан Крстић и Рада Пандуров, а по договору са командом партизанског одреда. Милан Самарџија је у то време још био у домобранској радној бојни у Врднику. Споразум је Швабама гарантовао безбедност у селу и пољу и омогућио им да обрађују своје њиве. За узврат, поједини Немци: Андрез, Клајн, Сајберт, Семан, Пакерт, бранили су Србе пред војском која је упадала у село тврдећи да овде нико не ради за партизане.

Лето 1943. је пролазило у партизанским диверзијама, а јесен је опет донела фашистичку најезду на Фрушку гору и на српска села. За овај напад непријатељ је ангажовао једну „белогардејску“ дивизију од 23.000 људи коју су чинили заробљени црвеноармејци (Украјинци, Черкези, Татари, Туркмени, Белоруси) а које је народ просто звао: Черкези. Они су са још пет хиљада усташа, гестаповаца и домобрана кренули на српска села у Подунављу. Прво су спалили село и разорили манастир Раковац. Затим су напали Беочин и тако редом. У Баноштру је 14. октобра рано ујутру, на дан Покрова Пресвете Богородице, сав народ сатеран у порту швапске цркве где је стојао до вечери. Онда су пуштене кућама старице и жене са малом децом, а 60 мушкараца, повезани жицом по двојица, сабијени су у мали подрум у Савкићевој кући у близини швапске цркве. Одатле су извођени, по паровима, на саслушања и грозно тучени воловским жилама, кундацима, штаповима, цокулама. Тражило се од премлаћених људи да признају да су они Хрвати православне вере. Трајало је то батинање до поноћи када је један немачки официр у пратњи домаћих Шваба: Рудолфа Хитла, Паула Клајна и Вилмоша Грумбаха, згрожен над оним што је гледао, прекинуо тај ужасни призор баш у моменту када је требало да буде батинан Милан Самарџија. Старији Баноштарци су пуштени, а млађи и неколико жена сутрадан су отерани у Шид. Ту је из групе издвојена и у багремари код Товарника обешена Зорка Живановић, мати партизана Милана Живановића – Брце. Ухапшени Баноштарци су имали срећу да после брзе интервенције баноштарских општинских чиновника, бележника Милана Лукића и благајника Штимца и једног Швабе, који су на време стигли у Шид, уместо на стрељање, буду отерани на рад у осечку шећерану. Радило се о повећој групи Баноштараца у којој су били: Милан Самарџија, Милан Ристић, Никола Милановић, Стеван Ракић, Љуба Парлић, Јован Шијачки – Јоца и Стеван Ђуричковић.

Кроз слично искушење тих дана прошла су и остала села илочког среза. После месец дана обновљен је напад фашиста на Грабово. Ови нису затекли млађег мушког света, али су групу стараца повезали жицом, затворили их у једну шталу пуну сламе и сена и живе запалили. Тога 20. новембра одсекли су главу глувонемој девојци Ленки Крстић и оставили је у једној чинији на столу. Оскрнавили су, унаказали и стрељали скојевке Драгицу Живковић и Наталију Ђорђевић. У Грабову је убијена и млада Баноштркиња Зора Јанковић Крстић заједно са својом малом кћерком. Организовали су извлачење хране и другог материјала из Грабова, терали су сељаке и сељанке из Баноштра да то превозе до Дунава, а плен су слали дереглијама за Карловце. Камењар је тек 26. новембра дошао Грабову у помоћ. Тада су се усташе повукле у Баноштар одакле су се успешно бранили уз појачање из Илока и Петроварадина. Напад усташа на Грабово се поновио. Овога пута они нису убијали само људе него и животиње: 248 говеда, око 1.000 оваца и много свиња. У селу је остало само десетак неизгорелих кућа. Преживели Грабовчани су се сместили код рођака и пријатеља, углавном у Баноштру, а после рата насељени су у Инђији. У село се после рата вратило врло мало Грабовчана. Као да није убијено само тело него и душа овог села: стара православна црква у Грабову је напуштена од Грабовчана.

Новембарски терор 1943. није заобишао Баноштар. Из гомиле Срба, опет сатераних у швапску порту, издвојено је 53 лица која су одвезена најпре у Беочин. Тамо, у биоскопској сали пуној усташа и Шваба, ухапшени Срби су батинани на позорници, један по један, да би сви у сали гледали ову представу. После премлаћивања отерали су их у Сремске Карловце и затворили у подруме патријаршијског двора и богословије. Неки људи као Која Ракић и Славко Стојковић, који су имали неку везу са домобранима, пуштени су кућама. Три девојке су послате на присилни рад у Немачкој а још десетак жена повлачене су по усташким логорима, поразбољевале се и, као неспособне за рад, пуштене

су кућама. У Карловцима су задржани, мучени, убијени и бачени у Дунав троје људи из Баноштра: Милан Стојковић, угледни домаћин и једно време председник Месног народноослободилачког одбора, петнаестогодишњи младић из исте фамилије Гајица Стојковић и девојка Милица Пантелинац.

Ратне страхоте у Баноштру су се утишале 1944. године. Од почетка те године више није било фашистичке војне посаде у селу па је реорганизована и нова власт. На чело Месног народноослободилачког одбора дошао је Петар Матић. За секретара је одређен Милан Самарџија, а за обавештајца Јова Петровић – Тотрк. Чланови одбора су били Влајко Пантелинац, Рада Пандуров, Ђока Парлић, Милош Савкић, Живан Матић, Ђурђина Аћимовић и Зора Ракић. Одбор је имао задатак да помаже породице које су остале без хранилаца и да храном и другим материјалом помаже партизанским јединицама. Прилози су прикупљани од мештана међу којима је било и неколико домаћих Шваба. Одбор је добијао директиве од Среског одбора у Илоку. У организацији АФЖ-а, на челу са првом председницом Ђурђином Аћимовић, најактивније су биле: Милица Пандуров, Марија Аћимовић, Милица Парлић, Миланка Пандуров, Мара Урошевић, Катица Петровић – Кача, Олга Манојловић – Кека и Љуба Петровић. А чланови СКОЈ-а су били: Мира Силбашки, Миленко Кицошевић, Јела Ђурђевић, сестре Живка и Планинка Ђуричковић, Здравко Крстић, Злата Ђурчић, Ђока Аћимовић, Јованка Ђурчић, Милан Стојковић, Станко Стојковић, Живојин Ђурчић, Љубица Ракић, Зора Пандуров, сестре Вера и Миланка Стојковић, сестре Зорка и Љубинка Свирчевић, Јана Ђуричковић, Ангелина Матић, Стојанка Крстић, Андрија Ђурчић и други.[240] Као борци у партизанским јединицама, погинули су омладинци: Вера Стојковић, Лаза Крстић, Ђорђе-Ђока Аћимовић, Ђорђе Петровић, Станко Стојковић, Живојин Ђурчић и Миленко Кицошевић. У операцијама за ослобођење земље на аустријској граници погинуо је Баноштарац Милош – Мика Савкић. У Словенији код Дравограда погинуо је Младен Јоцић. Приликом форсирања Драве рањен је био пушкомитраљезац из Баноштра Никола Милановић.

После Титовог позива „свим заведеним слугама окупатора“ објављеног у партизанској штампи 8. септембра 1944. да напусте четничке и домобранске јединице и ступе у партизанске редове и *Декларације Маршала Тита: За јединство народних снага у борби за ослобођење*, дошло је до појачане активности мобилазционих центара у Фрушкој Гори, на Бранковцу и на Рохаљ-базама, где је партизански доктор Душан Савић – Дода, родом из Черевића, прегледао новопридошле регруте. Сви који су били способни за борбу ступили су тада у партизанску војску, а међу њима и неки ратни заробљеници који су успели да се врате из Немачке. Партизански напад на Илок изведен је 29. и 30. септебра. Партизанске колоне које су тих дана пролазиле кроз Баноштар биле су дочекиване цветним славолуцима, а сваки борац у колони је био почашћен чашом вина. Убрзо су стигли и црвеноармејци са својим кањушама. Тек уз њихову помоћ заузет је Илок 4. децембра 1944. После тога још много се гинуло на сремском фронту који је окончан тек 20. априла 1945. године. У пробоју сремског фронта и

Баноштарци на присилном раду у осечкој шећерани:
седе Љуба Парлић, Јован – Јоца Шијачки, Стеван Ђуричковић,
стоје Милан Самарџија, Живко Ристић, Никола Милановић и Стеван Ракић – Ћега.

[240] *Putevima slobode,* 554-555.

Погинули у партизанима:

Ђорђе Петровић

Милош Мика Савкић

Вера Стојковић

Ђорђе – Ђока Аћимовић

форсирању Драве учествовали су многи борци из Баноштра. Гинули су највише необучени, тек мобилисани младићи и девојке. Нису то више биле герилске чарке из којих се могло и повући, него тешке фронтовске борбе. Оним новомобилисаним борцима од којих су неки познавали ратне вештине и понашали се баш херојски, у послератном рангирању борачких заслуга није придат значај јер су касно ступили у партизанске редове и нису били политички активни.

На списковима погинулих бораца и побијених цивила у насељима беочинске општине, објављеним и књизи Милоша Лукића, наведена су имена пострадалих Баноштараца. Забележена су имена 27 погинулих партизана следећим (абецедним) редом: Ђока Аћимовић, Живојин Ђурчић, Милош Игић, Младен Јоцић, Влајко Катић, Милено Кицошевић, Лазар Крстић, Никола Лепшић, Живко Матић, Милан Михајловић, Светислав Пандуров, Живко Пантелинац, Миленко Паунић, Ђорђе Петровић, Јова Петровић, Никола Поповић, Јован Парлић, Живко Ристић, Никола Рајинац, Жарко Ракић, Богољуб Савкић, Мика Савкић, Миленко Савкић, Јоца Стевановић, Вера Стојковић, Станко Стојковић, Илија Живковић.[241]

Много је дужи списак имена Баноштараца који су били цивилне жртве рата или, како се некад говорило, жртве фашистичког терора. И ова имена се наводе према књизи Милоша Лукића онако како су тамо сврстана абецедним редом: Душан Аћимовић, Која Башлић, Паја Блажић, Чеда Бајић, Милош Бајић, Пера Бајић, Сава Бајић, Иванка Цветковић, Светозар Ђурчић, Љубица Драгојловић, Милош Драгојловић, Мирјана Драгојловић, Јефта Душанић, Веселин Ђурђевић, Милан Ђуричковић, Ђура Игић, Никола Игић, Даринка Јанковић, Јулка Јанковић, Јулка Јанковић (дете), Зора Јанковић, удата Крстић, Милан Јеремић, Владимир Јеремић, Илија Кицошевић, Трива Кицошевић, Јова Којић, Живко Којић, Душан Крстић, Миленко Крстић, Пера Крстић, Паја Латинчић, Никола Лепшић, Васа Лепшић, Јован Марчић, Ђока Матић, Сима Матић, Мика Нојин, Никола Нојин, Душан Пантелинац, Ђура Пантелинац, Јоца Пантелинац, Милица Пантелинац, Мита Пантелинац, Сава Пантелинац, Сока Пантелинац, Јоца Паунић, Рада Петровић, Јован Петровић, Чеда Поповић, Драгиња Поповић, Живко Попов, Ђока Радошевић, Јован Радошевић, Радивоје Радошевић, Милан Рајинац, Лаза Ракић, Милан Ракић, Веселин Ракић, Мита Ристић, Светозар Ристић, Бранко Савкић, Стеван Савкић, Миленко Силбашки, Мита Силбашки, Гаја Стојковић, Илија Стојковић, Јефта Стојковић, Милан Стојковић, Младен Стојковић, Паја Стојковић, Радивој Стојковић, Светозар Стојковић, Жарко Стојковић, Лазар Свирчевић, Никола Свирчевић, Младен Шашић, Милан Шипин, Прока Величковић, Анђелко Урошевић, Мирољуб Урошевић, Стеван Урошевић, Андрија Живковић, Илија Живковић, Милка Живковић, Живко Живановић, Зорка Живановић, Живко Живић. Овде је забележено 87 имена.

[241] Исто, 613.

Зора Јанковић – Крстић, убијена у Грабову са двогодишњом кћеркицом Јулком

Погинулим и побијеним баноштарским Србима подигнута је бронзана спомен плоча на згради основне школе у центру села. На посебној плочи испод ове са именима пише да је подигнута „О стогодишњици школе 1969. године“. (Радило се о стогодишњици ове школске зграде, јер основна школа у Баноштру је постојала и пре 1869. године). На плочи је 112 имена а у Лукићевој књизи тај број је повећан на 114. Међу цивилним жртвама рата, ни у овој књизи ни на спомен-плочи, нису забележена имена двојице погубљених Баноштараца Небојше Цветковића и Тоше Савкића. Њих су домамили у шуму и, на правди Бога, убили партизани. О томе има више речи у одељку *Казивања старих Баноштараца.* На овим списковима нема ни имена младог Баноштарца Миленка Јеремића, о коме се мисли да је погинуо у борбама за ослобођење Сарајева. Нема ни имена Момчила Јеремића, односно, јеромонаха Мине, који је током рата преминуо у непознатим околностима. Међу жртве рата из Баноштра треба убројати и бележника Милана Лукића и благајника Штимца које су, такође, убили партизани. Са списка жртава у цитираној књизи изостао је и старац Ђока Петровић, убијен у Баноштру током Томићеве усташке акције. Са овим допунама број баноштарских жртава попео се на 121. Ако се узме да је у Баноштру и Грабову 1931. године било 1784. становника од којих око 300 или нешто више Немаца, а да су ова два села заједно изгубила близу триста људи из редова Срба, онда то чини петину овдашњег српског становништва које је страдало у рату. Збирни број страдалих у ова два села, према досада објављеним подацима, је 290.

Писцу ове књиге непознат је податак о броју баноштарских Шваба који су изгубили животе у другом светском рату.

Граница код Илока

Одмах по завршетку рата, у Демократској Републици Југославији, која је касније названа Федеративна Народна Република Југославија – ФНРЈ, па Социјалистичка Федеративна Република Југославија – СФРЈ, приступило се утврђивању граница међу југословенским републикама установљеним одлукама АВНОЈ-а 1943. године. Настављено је распарчавање државе које је било планирано и подстицано од Коминтерне између два светска рата, а започето другим формирањем бановина 1939. године.

После утврђивања републичких граница, Илок је ушао у састав Републике Хрватске и нашао се на граници према Србији. Уместо дотадашњег седишта среза или котара, Илок је постао погранично место. Подунавска села источно од Илока, која су пре и током рата припадала илочком котару, сад су припала најпре сремскомитровачком и, одмах потом, новосадском срезу. Иако републичке границе никада нису званично усвојене у највишем телу државе, оне су остале онакве каквим их је одредила једна комисија састављена од поверљивих Титових сарадника. Срем је пресечен републичком границом између Србије и Хрватске по линији Илок-Шид и деценијама је систематски отуђиван западни његов део од источног. Од тада, па до разбијања Југославије 1991. године, граница код Илока била је тврда скоро као државна. Није било ни економских веза ни културне сарадње. Појмови Западни Срем или Славонија потискивани су појмом Хрватска. Сасвим се заборавило старо схватање да Хрватска почиње од реке Илове у Западној Славонији а не од Илока у Срему. Колико је ова граница неприродна, види се и по томе што после сецесије Хрватске од Југославије гранична линија иде до саме источне капије Илока, односно до уласка у сам град. Да би се прешло мостом преко Дунава, треба проћи две граничне рампе: српску код Бачке Паланке и хрватску код Илока. Ове рампе морају

У данима ослобођења:

Сима Милановић
на Петроварадинској тврђави

Мајор Ђорђе Панаотовић као ветеринар на Бањици

да прелазе и Нештинци кад год иду у Бачку Паланку, седиште своје општине на левој обали Дунава: они прво морају да на десној обали реке код Илока ступе из Србије у Хрватску, па да на левој обали опет уђу у Србију.

Не само Павелић, него је и Тито покушао да у току рата цео Срем (са Земуном!) припоји Хрватској. По Титовом наређењу од 9. јануара 1942. партизанске јединице у Срему биле су под командом Главног штаба Хрватске, односно Треће оперативне зоне за Славонију и Срем. Августа 1942, истовремено кад је кренула злочиначка Томићева акција, издат је налог Штаба Треће оперативне зоне за Славонију и Срем да се партизански одреди: Фрушкогорски, Подунавски, Посавски и Босутска чета обједине и именују као Трећи одред Треће оперативне зоне Хрватске. Усташка Томићева акција је одложила спровођење ове одлуке, али само до октобра. Покушано је да се и Комунистичка партија у Срему подреди Централном комитету КП Хрватске. У оно време постојала су три централна комитета: Југославије, Хрватске и Словеније. У другим деловима Југославије постојали су покрајински комитети КПЈ. Покрајински комитет за Далмацију је укинут и ова покрајина је потпала под политичку власт ЦК Хрватске. Али, није укинут Покрајински комитет за Војводину те је ова покрајина у политичком смислу била издвојена из Србије са тенденцијом да се, евентуално, припоји Хрватској.

Организатор народноослободилачког покрета у Срему Јован Веселинов суочио се са нечим што, по његовим речима, „није било у складу са политиком Партије према Војводини“. Он је тако оценио именовање Јосипа Хрнчевића, трећег члана Повјеренства Централног комитета КПХ за Славонију и Срем, да заступа то руководство у Срему као „надређени орган Окружном комитету“. Веселинов је ово решење сматрао „привременим“, сарадњу са овим органима КП Хрватске „папирнатом“, што је „временом довело до тешких неспоразума“. Каквих? Из Штаба Треће зоне упућиване су критике Сремцима што су главнину партизанске војске послали у Босну и испразнили фрушкогорски терен, уместо да су борце слали у Славонију и да су заједничким дејствима ојачали фронт против усташа и нациста. Јован Веселинов каже како је критика била неоправдана и да је написана после велике победе босанских и сремских партизана над четницима у источној Босни, „што друговима у Зони свакако није било познато“.[242] Да би разјаснили неспоразуме, комунистички прваци из Срема, са петнаестак војних руководилаца, отпутовали су половином марта 1943. у Славонију, али је у току била фашистичка офанзива на Папуку па се делегација није сусрела са славонским руководиоцима и

[242] Јован Веселинов Жарко, *Сви смо ми једна партија,*82-87.

није обавила посао. Срби из Срема нису добили прилику да се споразумеју са Србима који су руководили покретом у Славонији. И у Славонији главнину партизанских снага чинили су Срби.

Руководство покрета у Срему бранило се од хрватских претензија на Срем грчевитим напором да се створи Војводина и жестоком пропагандом и борбом, али не против усташа и нациста, који су сатирали Србе у Срему, него против Југословенске војске у отаџбини, односно против четника у Босни (јер, у Срему их није било). А Босна је била у саставу Независне Државе Хрватске, изложена најстрашнијем усташком терору. У априлу 1943. створене су Прва и Друга војвођанска бригада, углавном од сремских партизана, а одобрење Врховног штаба за ове формације издато је 2. јула 1943. Основан је и Оперативни штаб за Војводину; формирана је и Трећа војвођанска бригада. Командант једног батаљона у овој бригади била је Баноштаркиња Јана Драгојловић. Везе покрета у Срему са Бачком, која је припадала мађарској окупационој зони, и Банатом, који су држали Немци, још нису биле успостављене.

Сарадња са партизанима у Босни је учвршћена сталним слањем нових бораца и акцијом снабдевања званом велики транспорт. „Основни циљ нам је био да удруженим снагама разбијемо четнике на Мајевици“ писао је истакнути руководилац из источне Босне генерал-потпуковник Милош Зекић. Веселинов је у Београду 9. новембра 1944. у поздравном говору на седници Велике антифашистичке скупштине Србије рекао да су се „четнички бандити три пута пребацивали у Срем, али се натраг у Србију увек враћала само половина, па и мање“.[243] У здравици Јосипу Брозу Титу у Руми 1953. Веселинов је нагласио да су Војвођани били „добри и храбри борци, против свих непријатеља, нарочито против четника“.[244] Батаљони Прве и Друге војвођанске бригаде заузели су Сребреницу која је била прво ослобођено среско место у источној Босни 1943. године. Тада је Тито донео одлуку да се Оперативни штаб преименује у Главни Штаб за Војводину и формирао је Шеснаесту дивизију од Прве, Друге и Треће војвођанске бригаде. Централни комитет КПЈ је тада донео одлуку у којој стоји: „Закључно са линијама Вуковар-Винковци-Жупања па све источно укључивши и Земун припада не само као војно-оперативно подручје Главном штабу Војводине, него и као подручје Покрајинског комитета Војводине, на коме ће исти развијати партијску и политичку активност“.[245]

Августа 1943. Главни штаб за Војводину формирао је Бачкобарањски одред што значи да је и Барању сматрао делом будуће Војводине. Зашто је Срем после рата поцепан између две републике а Барања дата Хрватској? Граница није успостављена на линији Вуковар-Винковци-Жупања, као у рату, него по линији Илок-Шид, при чему је западни део Срема припао Хрватској, а источни Војводини, односно, Србији. Зашто су Веселинов и другови пристали на то? Смешно питање! Патријска дисциплина и покорност Титу били су основно правило понашања. Руководећи другови нису се питали зашто је наредба да се нико не сме убијати без претходног суђења издата тек кад су партизанске јединице стигле до територије будуће хрватске републике, а није издата док су се оне кретале кроз Србију и ослобађале Београд.

Војводина, као посебна покрајина, имала би смисла да су ови крајеви припали Републици Хрватској. Хрвати, међутим, не трпе аутономије, па их нису дали ни Далмацији ни Славонији. Одлучно су одбили предлог Моше Пијаде да се у оквиру Републике Хрватске формира посебна аутономија за Србе у Крајини. Аутономије су биле наметнуте само Србији. После уједињења Срема, Баната, Бачке и Барање са Србијом 1918. године, аутономија Војводине у оквиру Србије није имала историјског оправдања. Она је настала силом прилика, као последица окупацијске поделе земље и политике Комунистичке партије Југославије, односно, политике Коминтерне. Чином стварања Војводине требало је обеснажити српску победу у првом светском рату. Да ће се Војводином манипулисати највише у циљу антисрпских интереса видело се већ током рата. Када су руска Црвена армија и партизанске јединице ослободиле Банат и Бачку, формирана је Војна управа за ове крајеве иако су већ постојали војвођански органи власти, и војни и цивилни. На чело те управе није дошао ниједан сремски пар-

[243] Jovan Veselinov Žarko, *Iz naše revolucije*, Novi Sad 1974, 103.

[244] Исто, 194.

[245] Јован Веселинов Жарко *Сви смо мио једна партија,*132-3.

тизански командант ни политички руководилац из Србије, него генерал Иван Рукавина, Хрват из најближег Титовог окружења, ратни командант Главног штаба Хрватске. Слично се било десило и на крају српског народног покрета 1848-9. када је управа над Сремом, Банатом и Бачком поверена царском генералу и хрватском бану Јосипу Јелачићу, а српски патријарх Рајачић био гурнут у запећак (пошто је претходно отерао српске команданте Стратимировића и Растића са њихових положаја). Војна управа 1945. је постављена да преузме и распореди људске и материјалне ресурсе. Поред народнослободилачких одбора: месних, општинских, среских и окружних, формиране су команде места као позадински војни органи ради ефикасног организовања помоћи борцима а касније и пострадалим крајевима. Наравно, и ради газдовања имовином протераних Немаца.

Баноштарац Милан Самарџија, који је на дан ослобођења Новог Сада 23. октобра ушао са партизанима у овај град, већ 24. октобра, као искусан позадински радник, добио је налог да иде у Оџаке за управника народних добара. То је највиша власт коју је вршио један Баноштарац у 20. веку. Био је газда једне вароши. Оџаци су били богато бачко место са великим бројем швапских кућа. Колико је Самарџија био одан друг, види се и по томе што је овај баноштарски сељак са четири разреда основне школе, колега из младости и венчани кум мога оца, био уписан и у чланство Матице српске. Са списка чланова ове установе, како се може видети у *Раду Матице српске*, он није био избрисан ни после своје смрти 1991. године.

Граница између Нештина и Илока значила је велику промену за Сремце у Подунављу. У Илок, који је још од турских и аустроугарских времена био природно средиште овог подручја, више се није ишло ни на пијацу! Завладало је осећање неповерења и скривеног стида у Срба са обе стране републичке границе. Путничком броду који је и пре и током рата возио на линији Вуковар-Земун или Вуковар-Нови Сад, скраћена је путања на релацију од Бачке Паланке до Новог Сада. Била је то најглавнија саобраћајна веза са светом ових подунавских села, све док није оживео друмски саобраћај и то прво камионом, једном дневно, затим, аутобусом на линији Нови Сад – Шид. Путеви су били лоши, макадамски, разровани. Постојао је бетонски пут само од Беочина до Новог Сада, који је касније асфалтиран. Али, четири километра пута између Черевића и Баноштра, који чини део некадашњег цариградског друма, а био је трасиран још у римско доба, остао је без асфалта све до друге половине осме деценије. Од Черевића на запад аутом је ишао само баш ко је морао. Аутобуси новосадског градског саобраћаја возили су до Черевића, а одатле су Баноштарци ишли пешке. Свилошани, Грабовчани, Лужани, Сусечани, такође. Становници ових села, која су у рату била жаришта антифашистичког покрета и највише страдала од фашистичког терора, постали су грађани другог реда. Да није дошло до наглог развоја викендашког туризма у Баноштру (и председник војвођанске Скупштине имао је овде кућу за одмор) питање је да ли би се неко сетио да асфалтира она четири километра пута између Баноштра и Черевића. Отићи јавним превозом из Баноштра у Вуковар или, чак, у Сремску Митровицу или Руму, а да се не иде јако заобилазним путевима, било је немогуће. Ни касније није успостављена аутобуска линија кроз Баноштар, односно Сусек, Свилош и Лежимир до Сремске Митровице. Као да су сви окретали леђа овом крају који је био велико партизанско упориште током рата. Једино су баноштарске жене једном годишње организовано одлазиле у Митровицу на гробље где су побијени њихови очеви, синови, браћа и мужеви. Организовано су Баноштарци ишли и у Трнаву где је подигнут споменик сремским партизанима палим у источној Босни, међу којима је било и Банштараца.

Народноослободилачки покрет у Срему се ратних година највише бавио придобијањем народа за политички и друштвени преврат и у томе је успео. Немилосрдно уништаван од усташа, народ је у партизанском покрету видео спасиоца и примао је све што је од партизана долазило, па и лажну идеју о комунистичкој будућности. За партизане се давало све, од хлеба до последњег пешкира или кошуље из девојачке спреме. Мајке су трпеле да им усташе убијају децу у наручју, али нису издавале базе у којима су скривани партизани. Руководство покрета највише је радило на пропагирању новог система вредности, нових веровања, нових парола, кроз партизанску штампу, кроз нову песму и нову реторику. Веселинов пише: „На ослобођеној територији смо одржали 70 митинга и манифестационих

зборова на којима је народ поздрављао своју прву владу и историјске одлуке АВНОЈ-а, а са којих су упућени поздравни телеграми маршалу Титу и Централном комитету".[246] А одлуке АВНОЈ-а су стављале акценат на борбу против Југословенске војске у отаџбини, односно против четника, на рушење монархије и на стварање нове власти. Народу у Срему су приказивани као највећа страшила не немачки војници и усташе, који су их убијали, пљачкали и палили, него четници, које су партизани звали ђикани, а које Сремци нису ни видели уживо. Култ Титове личности изграђен је већ током рата. Реч Бог је избачена из употребе, односно проглашено је да више нема ни Бога ни краља. Непристојно је било у новим друштвеним круговима говорити другачије и кад се другачије мислило. Систематским васпитним радом за живот по новим правилима обухваћене су биле све структуре друштва. Жене су организоване у АФЖ-у, омладина у СКОЈ-у и УСАОЈ-у, деца у пионирским организацијама, а сви заједно у Јединственом народноослободилачком фронту – ЈНОФ-у.

Из Баноштра су после рата протерани сви становници немачке националности, изузев породице Андреаса Мајера који је био у партизанима. Озлоглашени фолксдојчери побегли су из села и пре свршетка рата. Швапске куће и земља додељиване су партизанским породицама у селу и самохраним мајкама које су у рату изгубиле кућедомаћине. Нови власници су или трајно остали у тим кућама или су их пре или касније продавали. Односи између знатно многобројнијих православних Срба, који су били староседеоци, и Немаца, римокатичке и евангелистичке вероисповести, колонизованих у 18. и 19. веку, били су добри до другог светског рата. Али, међу њима је постојала дистанца. Није било мешовитих бракова изузев једног или два.

Сиромаштво и оскудица, снабдевање путем тачкица, превелики терети обраде земље у породицама које су остале без мушке радне снаге, све се то у првим послератним годинама подносило стрпљиво, без роптања. Само кад је дошла слобода! Народ је слободом звао време у којем се више није пуцало, није гинуло и није ишло у логоре. Комунистичка партија, СКОЈ и АФЖ организовали су друштвени живот по новом моделу. Уведени су нови државни празници, нови начин поздрављавања и ословљавања. Уведено је правило да се све ради са одушевљењем и уз песму. Још током рата у Баноштру је био формиран омладински хор којим је дириговала скојевка Стојанка Крстић, чијег оца су убиле усташе. Девојке, које су знале и црквено појање, напрасно су то заборавиле и на приредбама су певале само партизанске песме. Са кора у храму Св. Георгија чупале су даске да би правиле позорницу у сали за приредбе. Са искреним одушевљењем говорило се и певало у славу антифашистичке борбе и победе. Омладина је била главна снага нове власти у ширењу одушевљења за нови поредак, а главна радна снага у тешко пострадалим селима биле су – жене.

Аграрном реформом земљишни поседи су ограничени на 10 хектара а све преко тога је одузимано и претварано у задруге или државна пољопривредна добра. Дошло је до изједначавања у сиромаштву. Национализоване су и ситне трговинске радње. Са својим репресивним апаратом држава је постала апсолутни контролор живота. Ауторитет Комунистичке партије обезбеђивале су службе које су застрашивале самим својим нејасним именима: ОЗН-а (Одељење за заштиту народа) и УДБ-а (Управа државне безбедности). Људи на власти су се понашали различито, боље или горе, сваки у складу са својом природом и карактером. Брзо су отпадали они који су мислили својом главом. Али, систем је био ефикасан у обнови порушене земље. Није се штедела снага радника и омладине у изградњи, као што се нису штедели ни животи бораца и народа током рата.

Последице великих људских и материјалних губитака у рату притискале су села и она су се утишала после прве еуфорије у данима ослобођења. Људи су се затварали у своје куће. Брзо је испливао егоизам, разни облици отимачине, неправде, чак према самим учесницима антифашистичког покрета. А у њему су биле све српске породице у Срему. Док су једнима преувеличаване заслуге, другима су оспоравана права. О свему се одлучивало иза затворених врата, не зна се ни ко ни како. Веома брзо се показало да међу људима новог поретка постоје повлашћени и заштићени појединци и породице, а да се не зна зашто су то баш они, а не неки други. Ако је неки припадник покрета указао на неправилност, на крађу, на пример, а показао на заштићеног друга или другарицу, тај који је указао на

[246] Исто, 138.

На конференцији АФЖ-а у Новом Саду са похвалницом. Седе Катица Петровић – Кача, Ђурђина Аћимовић, Милица Пандуров, Миланка Пандуров. Стоје Илинка Матић, Јулка Свирчевић – Лашћина и Марија Аћимовић

преступ морао је да се повуче. По истим критеријима једна деца су могла да добију стипендије за школовање, друга нису. Сељачке радне задруге формиране 1949. по угледу на совјетске колхозе, а расформиране већ 1953. године, и тзв. откуп пољопривредних вишкова или „обавеза“, како се то звало у народу, унели су злу крв међу сељаке који су били јединствени док је требало подносити жртве у рату и помагати партизански покрет. Кад се видело да од пољопривреде не могу пристојно да живе чак ни имућније породице, настала је јагма за било каквим социјалним примањима од државе и за запошљавањем у државним предузећима. Ради голог опстанка, породице су морале да прихватају и поштују нова уверења, макар привидно, и да одбаце стара животна правила и вредности. Иако грађен на лажној идеолошкој свести, нови социјалистички систем је, захваљујући преданом труду старих и нових генерација које су тежиле добру, довео до солидно материјално утемељеног и организованог друштва. Главна достигнућа социјалне политике било је бесплатно школовање и здравствена заштита за све појединце. Трошкови школства и здравства надокнађивани су солидарно, путем државног буџета и фондова. После друге промене поретка која је названа транзиција, односно, после повратка на капитализам у његовом најсуровијем виду, урушило се оно што је стварано током пола века и сиромаштво народа и социјална несигурност завладали су плодним и благодатним крајевима Србије.

Мало и сиромашно село, са много удовичких кућа, Баноштар је после другог светског рата постао још мањи. Већ у првом таласу одсељавања у град, отишао је ко год је могао. Они који су у партизанима стекли официрске чинове нису се у село ни враћали. Међу њима била су браћа Јанковић: Јефта, Никола и Бошко, Панаотовићи: Ђорђе и Душко, затим, Никола Парлић и Јова Величковић. Наравно, и капетан Јана Богићевић, рођена Драгојловић, једина жена командант партизанског батаљона. Момци који су се вратили из партизана имали су као прву бригу да се ожене. По старом народном обичају ишло се на сеоске црквене (храмовне) славе да се тражи девојка за удају или момак за женидбу.

После другог светског рата нагло је опао број становника у Баноштру због одласка Шваба и погибије великог броја Срба. Број српског становништва додатно се смањио због исељавања, одласка у градове, и због опадања наталитета. Године 1948. Баноштар је имао само 705 становника. Били су то сада углавном само Срби. Године 1953. у селу је било 691 становник, а 1961 – 678. Захваљујући досељеницима из Босне и других западних српских крајева дошло је до повећања броја становника: према попису из 1971. у Баноштру је било 733 душе. Касније, опет долази до опадања: 1981. – 646 становника. Најмањи број становника у Баноштру забележен је 1991. године када је овде било само 618 душа! Био је то стрмоглав пад. Током последње деценије двадесетог века број становника је опет порастао, пре свега досељавањем избеглица и прогнаника са заграђених подручја бивше Југославије, односно из република Босне и Херцеговине и Хрватске. Према попису 2002. године Баноштар је имао 780 становника. Велику већину чине Срби. Њих је 732 или 93,84%. Припадници још девет разних националности у Баноштру су малобројни: Хрвата има 17 (2,17%), Словака 5 (0,64%), Мађара 5 (0,64%), Словенаца 3 (0,38%), Немаца 3 (0,38%) а Чеха, Русина, Муслимана и Југословена по један.

По заступљености мањина у Баноштру на прво место први пут долазе Хрвати. Раније су као мањине предњачили Немци и Словаци.

Општински чиновници у Баноштру, бележници, односно шефови месне канцеларије после рата били су Трива Коларић из Грабова, Стева Радосављевић, такође Грабовчанин, Небојша Самарџија и Милица Ачански, рођена Ђурчић. Ово двоје су Баноштарци родом.

Баноштарска парохија у доба проглашеног безбожништва

Променом друштвеног поретка у земљи је завладала диктатура безбожништва које је наметано од нове власти на све могуће начине. Тиме је нарочито било погођено школство, али и све друге области живота и стваралаштва. Преподобни отац Јустин Ћелијски писао је да је безбожништво, у ствари, било државна вера у комунистичкој Југославији. Уместо Христовог пута, истине и правде, уместо светосавске философије живота, народу је обећавано друштво једнакости са диктатуром пролетеријата. Учило се да је истина оно што говори друг Тито, а правда оно што он чини. Једни су примили нову веру, а други су се покоравали. Свака веза између Цркве и школе је прекинута. Званична одвојеност Цркве и државе претварала се временом све више у потчињеност Цркве држави. Народ је пао у духовно ропство. Али, многи људи су успели да сачувају унутрашњу слободу личности. По ко зна који пут у историји, опет се показала неуништивост Цркве.

Храм Св. Георгија брзо је после рата отворио своје двери и сабрао вернике који су били жељни службе Божје. После петогодишњег прекида богослужења у храму Св. Георгија обновљен је литургијски живот. Буђењу црквености у баноштарској парохији много је допринео послератни свештенослужитељ отац Дамаскин, јеромонах манастира Раваница у Врднику. Парохијани су редовно долазили на богослужења. У цркви је првих послератних година увек било доста школске деце која су стојала у мушкој цркви у поретку двоје по двоје. Њих више није доводио учитељ, као пре рата, него њихове матере и баке. Ови ђаци, основци, читали су апостол на литургији. Нас децу из Доњег краја за читање апостола припремао је црквени тутор деда Паја Крстић. На вечерње и јутрење ишло се о великим празницима. Отац Дамаскин је био обдарен изузетно лепим гласом и разговетним изговарањем молитви. Литургије у баноштарској цркви, које је он служио уз учешће изванредних појаца Славка Стојковића и Ниће Поповића и уз гласове који су се чули из женске цркве, биле су велике свечаности. Урезале су се у наша дечја срца за цео живот.

Основна школа је прорадила најпре у сали парохијског дома, пошто је у рату била оштећена школска зграда. Школа је радила без књига, без потребне опреме и учила и то сиромаштво се споро превазилазило. У школи је све било друкчије него пре рата – од поздрва и ословљавања до песме. Али је било неког реда. На крају наставе ђаци су са учитељем певали химну *Хеј Словени* пре но што би напустили учионицу. Учитељ је у учионици држао и прут који је понекад употребљавао као васпитно средство. Учио се српски језик, рачун и познавање при-

После рата, баноштарски момци Лазар Бисанић, Љуба Парлић, Светозар Стојковић и сестра му Даница, Илија Матић и Лазар Милановић на слави о Св. Јовану Златоусту у Силбашу

роде и друштва. Веронауке није било. Свештеник, који је у оно време становао у парохијском дому, под истим кровом са школом, није имао приступа међу школску децу.

Основној школи у Баноштру није враћено име Краља Драгутина које је она носила између два светска рата. Овога српског владара народ је памтио као „сремског краља“. Као да је, забраном краљу Петру II да се врати у земљу, било забрањено поштовање и свих ранијих српских краљева. Учитељ Влајко Чобановић, који је током рата служио и у „хрватским“ школама у Баноштру и Черевићу, написао је после рата *Хронику Основне школе у Баноштру*. Његов рукопис сведочи о духовном опустошењу и новим правилима по којима се живело и радило. Рукопис *Хронике* се чува у Музеју Војводине, а први пут се објављује у овој књизи. Из школе је избачен и Свети Сава. Празник Светог Саве обележен је као школска слава само прве године после рата – 1946. и то некако немушто. Тога 27. јануара одржана је, по традицији, ђачка приредба у сали напуштеног Евангелистичког дома који је служио за конференције и игранке. Приредбу је припремио учитељ Влајко Чобановић у духу новог система вредности – без крста и молитве. У својој *Хроници* учитељ је поменуо само датум ове приредбе, 27. јануар, али не и име Светог Саве. Била је то прва и последња послератна школска прослава Светог Саве у селу. Деценијама касније овај празник прослављан је само у црквеном храму.

Док су у школу уписивана деца рођена пре рата, било је у њој око 80 ученика. Тај број се потом стално смањивао. Већ крајем прве послератне деценије број ђака је пао на укупно тридесетак у сва четири разреда. Крајем седамдесетих година у клупама је било свега седам, осам дечака и девојчица. Тек на почетку 21. века постигнут је број од двадесетак ђака у четири разреда. А на почетку 20. века било је у школи 120 деце! После краткотрајног службовања партизанске учитељице Љерке Лисац и учитеља Влатка Матковића у Баноштру, неколико година са преко 80 ђака радио је само један учитељ, Влајко Чобановић, све док 1953. године није дошао млади учитељ Радоња Вукославовић који је овде остао до 1955. године. Пошто је он премештен у Змајево, а учитељ Чобановић био пензионисан, у Баноштру су учитељевала два брачна пара: Раде и Катица Вукотић, а затим, Мирослав и Миланка Динић. Од осамдесетих година изменило се још неколико учитељица пре но што је дошла учитељица Ђурђица, родом из Лежимира, а удата за Баноштарца Мирољуба Стојковића. Тек у њено време деца су поново вођена из школе у цркву да декламују о празнику Светог Саве. У баноштарској основној школи, осим учитељице Ђурђице, децу учи и учитељица Славица Лончар из Раковца, избегла из Српске Крајине.

Како је време одмицало, послератна разбуђена црквеност почела је да јењава. Бивши основци, који су отишли у град на даље школовање, нису више долазили на литургије. Иако је и у Баноштарској парохији било отклона од Цркве, није било богохуљења. Паролу да Бога више нема, људи нису узимали озбиљно па ни неки од оних који су је, по дужности, ширили. Али, такво стање допринело је да и међу верницима преовлада одсуство дисциплине у црквеном животу, леност и политикантство. Ипак, увек је било старијих сељака, домаћина, који су поштовали Цркву и који су јој служили као председници црквених одбора (међу њима су били Славко Радошевић, Мита Ракић, Марко Урошевић, Никола Милановић, Трива Савкић и други), тутори, појци, црквењаци или само као верни парохијани. На литургију су већином долазиле жене. У народу се одавно била уврежила самообмана да се може бити хришћанин и православац и ако се не живи литургијски. Многи такви су себе сматрали још бољим православцима од оних који иду у цркву. Оваква врста гордости вуче корене још из 18. века, а нарочито од почетка деловања политичких партија у 19. веку које су у својој политичкој борби упирале оштрицу и према православном клиру и према Цркви.

Повремено оживљавање црквености после другог светског рата зависило је од залагања појединих свештеника и од друштвене климе. На фотографијама је сачувана успомена на ондашње младе Баноштарце који су у литијама око храма носили црквене барјаке, колач и кољиво, а и ликови свештеника и многих парохијана. Шездесетих година свештеник Светозар Јовановић, кога су звали поп-Цвеја, окупљао је парохијане у парохијском дому и организовао је црквени хор. Настављао је традицију са почетка века из времена свештеника Бранка Цвејића. У хору су певали и стари и млади: попадија Славица Јовановић – Таца, Љубица Поповић, снаха појца Ниће Поповића, Љубинка Стојко-

Са баноштарским парохом јеромонахом Дамаскином и черевићким протом Душаном Поповићем на опходу око храма Св. Георгија. Барјаке носе: Јова Силбашки и Милан Пантелинац, а кољиво Миле Силбашки. Иза њих у првом плану девојчице – три Јелице: Радошевићева, Јеремићева и Зарићева и друга деца. Дечаци у стихарима: Душко Силбашки и Душко Манојловић, а испред њих Ђура Радошевић Бошњачки и Лаза Манојловић Бабин. Са свештеникове леве стране појци Нића Поповић и Славко Стојковић, а са десне деда Милан Петровић – Гурба (старац са белим брковима). Иза ових: Миленко Нешковић, Мита Силбашки, Славко Радошевић, Гавра Савкић и други

вић, снаха бившег хоровође Милана Стојковића и супруга каснијег појца Светозара, Деда Вања и Тетка Мара (Иван и Мара Чистопољски, кћи и зет Богдана Панаотовића), Сокица Самарџија, Милка Зарић, Ксенија Миланović, Планинка Радошевић, Милица Силбашки, Јелица Јеремић – Шерпина, Васа Стојковић и супруга му Љубица, Живко – Бата Крстић, Рада Матић, Паја Радошевић – Бошњачки, Милан Парлић и други. Али, овај хор није био дуговечан. Некоме се, вероватно, није свидело обнављање љубави према црквеном појању ни то што су се парохијани окупљали у парохијском дому.

Десило се једне године, у време службовања поп-Цвеје, да су младићи и девојке о Ђурђицу, храмовној слави, организовали игранку у сали парохијског дома. Неко је пријавио милицији овај догађај па су исте вечери организатори игранке изведени из сале и приведени на разговор у милицијску станицу у Беочину. Били су то младићи Јован Радошевић, Ђура Радошевић и Рада Величковић. Јован је још био малолетан и пуштен је после пола сата, а Ђура и Рада су задржани преко два сата. Никаквих казни за „прекршај“ није било, али је у полицијским досијеима све остало записано. Открила је то бивша партизанка и иришки првоборац Душанка Јовичић Нађ када је, једном приликом, интервенисала у случају Јовиног оца Димитрија Радошевића, односно, Мите Бошњачког. Она је у полицијском досијеу нашла записник о баноштарској игранци и рекла је Радошевићу како се постарала да се то уклони из досијеа! Не зна се ко је пријавио игранку. У време када се веровало да „Озна све дозна“ и када су поједини људи настојали да увећају своје заслуге за нови поредак, ово није било ништа необично.

До извесног отопљавања било је дошло крајем шездесетих година. После рата у Баноштру је крштавано годишње двоје, троје или највише десетак деце. Али, године 1968, која је и у Европи и у Југославији била, у извесном смислу, слободарска, у Баноштру је крштено чак 38 душа, деце и одраслих младих људи. Други такав талас масовнијег крштења наступио је 1992. (када су крштена и моја већ одрасла деца). Те године крштено је 30, а следеће чак 46 душа. После 1994. године, у којој је било 28 новокрштених, број крштења се постепено смањивао, зависно од броја новорођених.

Млади домаћини Слободан Јеремић и Живко – Бата Крстић носе славски колач и жито. У позадини Стојан и Светозар Стојковић

И док су се углавном сви постарали да им деца буду крштена, венчања у баноштарској цркви била су ретка. Многи парови су остали без свете тајне брака.

Деведесетих година 20. века дошло је до преокрета у односу према Српској православној цркви. Оправка баноштарског храма која је изведена 1990. и друга, још темељнија обнова у првој деценији 21. века, сведоче о јачању црквености у баноштарској парохији. Ипак, тешко се отклањају последице одсуства верског васпитања током више деценија. Старији људи памте само неке старе обичаје, везане за обреде на гробљу, у кући и у цркви, а млађи не знају ни то. О Христовој науци поново се учи у школама тек од прве деценије 21. века. Није мало оних који гордо реагују на поједине облике обнављања молитвености и литургијског живота као на нешто наметнуто што је „нова мода“. Многи верници се још устежу од исповести и причешћа. Заборавило се да се црквени живот не заснива само на спорадичном осећању потребе појединца да понекад уђе у храм, прекрсти се и запали свећу, или да прими свештеника у кућу да свети водицу. Приметан је недостатак верске културе. Вера је дар од Бога, а верска култура се стиче васпитањем и учењем. Црквени живот тражи дисциплину и труд ради духовног усавршавања кроз личну и скупну, литургијску молитву, пост, покајање, исповест и свету тајну причешћа. Не учествовати у литургијском животу и не примати свете тајне, а бити хришћанин, то, просто, није могуће.

Са поп-Цвејом о Ђурђицу. Барјаке носе браћа Стеван и Јован Радошевић

Сабрање у парохијском дому око свештеника Светозара Јовановића – Цвеје који у крилу држи дечака. Са свештениковe леве стране седи бака Миланка Савкић, а са десне стране седе: Душанка Милановић, Катица Петровић – Кача, Никола Кузмановић – Дујин, Зора Ђуричковић, Перса Милановић и Веза Крстић; испред њих чуче Јулка Свирчевић и Милан Рајинац са децом. Иза Поп-Цвеје стоји попадија Славица – Таца, са њене десне стране Милан Поповић Шћевин и Ниђа Поповић, а са леве свештеник (гост) и Мара Поповић, Миланова супруга. За столом седе Пера Поповић, Ђорђе Аћимовић и Чеда Аџић, а крај њих стоје Милка Зарић и Косана Нешковић. У првом плану две девојчице: Софија Милановић и Јелица Марицки.

О некадашњој школи као расаднику верске културе и науке Христове и неговању духовних вредности у скромним условима мале сеоске парохије још има живих сведока. Деведесетогодишња старица Славица Летић, рођена Теодоровић (Враготина) још може да отпоји напамет целу литургију и да казује крепким гласом, без грешке и застоја, дуге и прелепе песме о јунаштву и страдањима Срба у првом светском рату, које је научи-

ла у основној школи пре скоро 80 година. Она у своме чудесном памћењу чува имена и ликове старих Баноштараца, нарочито деце своје генерације, како српске тако и швапске. Њен први комшија Милан Парлић, у поодмаклој доби, али знатно млађи од Славице, напамет поји литургијске песме и чита апостол са смислом за лепоту сваког стиха и сваке речи. Првих послераних година он то није могао да научи у школи него од својих комшија, ондашњег баноштарског свештеника оца Дамаскина, од Славка Стојковића који је био изврстан појац и од Стеве Ракића Ћеге, врсног певача. Куће, Миланова и Славицина, налазе се у непосредној близини храма Св. Георгија и он им је стално пред очима.

И у овом селу, као и другде у земљи и свету, брига о материјалним добрима потиснула је све друго, а нарочито духовне вредности. Људи који обично раде два посла, у фирмама у којима су запослени и на својим приватним поседима, претворили су и црквене празнике и недеље у радне дане. Док неки не долазе у цркву спутавани крајњим сиромаштвом, дотле заробљеници потрошачког друштва и индустрије забаве, служе лажним идолима и не негују духовне потребе. Омладина масовно долази на паљење бадњака или на поноћну литургију о Ускрсу. Иначе, у време преподневне литургије, млади још спавају. Ноћни живот омладине, мењање дана за ноћ, без обзира колико се радило о доброј деци, све се више показује као дело нечастивога. Ни штедри приложници цркве не долазе редовније у храм. Дођу о својој крсној слави, о понеком великом празнику, приликом крштења, венчања или на архијерејске литургије кад дочекују владику. У људима се уврежила нека врста гордости и самољубља. Није овај свет без Бога него без верске културе и осећања одговорности пред Богом. И није то само талог комунизма, како се обично говори, него је последица дуготрајнијег дејства филозофије о смрти Бога и наслеђе древне сатанске побуне, обожавања новца и идеје о човековој самодовољности. Упорно се подржава, нарочито међу младима, лажна теорија о непомирљивости науке и вере. А да је ова теорија лажна, својим примером сведоче и такви научници светског гласа као што су били Михајло Пупин, дародавац звона за баноштарску цркву, Никола Тесла, син православног свештеника из Смиљана у Лици и многи други.

Убићу Бога у теби – тако гласи најстрашнија претња коју бесни Сремац упућује непослушномдетету, супрузи или неком другом који га је наљутио и над којим мисли да има власт. То показује да је и у овој ружној језичкој формули сачувано знање о Богу у човеку и о највећем злу које се човеку може нанети, а то је убиство Бога у њему. Има много лепших израза који сведоче да је именовање Бога неизбрисиво у српском језичко-мисаоном систему које треба враћати у свакодневни говор, почев од поздрава: Помаже Бог! и Због ом! Потребно је много труда и добре воље за поимање и прихватање Богочовека као највише вредности и за усвајање светосавља као филозофије живота. Тешко се долази до спознаје да је богослужење најважнији човеков задатак и да је Богочовек Исус Христос једини идеал коме се треба уподобљавати. Ритуално практиковање вере само је један корак ка овоме циљу на којем блиста Благи Лик Богочовека Исуса Христа, послатог од Бога Оца да узме човечије тело, да пострада за људске грехе и да, победом над смрћу, постане Спаситељ света који човеку отвара пут истине, правде и живота вечног.

Иако дуго утуљивана, жижа духовнога живота, коју чини Православна црква, постепено се разгорева. Парохија чини једно тело Цркве у којој и покојни и живи чланови чекају и славе обећано васкрсење и живот будућег века. Литургија – то је царство небеско и сви учесници на њој су царско свештенство. Красоти молитвеног богослужбеног чина у храму ништа није равно на овоме свету. Зато се и каже да је Црква део Неба на земљи. Обнавља се поимање Цркве као богочовечанског сабора живих и мртвих. Када једна породица сахрани неког свог члана, остали осећају потребу да чешће долазе у Божји храм. Традиција црквености у Баноштру испољава се највише о прославама и, нарочито, на сахранама. Тада изгледа као да сви православни верници и све православне породице чине целину, парохијску Цркву која је део епископалне Српске православне цркве.

Сахране у Баноштру су учестале, нарочито после досељавања избеглица и прогнаника из западних српских крајева. Неки досељеници су пренели овамо и посмртне остатке својих предака. У матичној књизи умрлих и сахрањених на баноштарском гробљу види се да се последњих година овде упокојило највише људи чија су места рођења у западним и јужним деловима бивше Југославије.

О Светом Сави 2001. године са свештеником Милошом Лазићем и појцем Светозаром Стојковићем

Имена тих места гласе: Медвеђа код Бенковца, Борковић код Бањалуке, Церани код Дервенте, Церовац код Велике Градишке, Горњи Перван код Бањалуке, Брешице код Градачца, Врело код Коренице, Славонско Поље код Вргин Моста, Копривна код Осјека, Нова Села код Омиша, Хан Кола код Бањалуке, Љубина код Двора на Уни, Мрчај Зрмањски код Грачаца, Личка Калдрма код Дрвара, Дрвар, Шешеља код Глине, Клакор код Босанског Брода, Дуго Поље код Модриче, Доња Врела код Босанског Брода, Угљар код Зубиног Потока, Горњи Перваз код Прњавора, Горњи Петровић код Босанке Крупе, Велико Крчево код Костајнице, Нунић код Кистања, Кула код Бенковца, Залин код Босанске Крупе, Поточани код Бањалуке, Пакрац, Босански Лончари, Сјеничак код Карловца, Даљ, Балинци код Подравске Слатине, Босанска Крупа, Раковица код Слуња, Добрашин код Вакуфа, Горњи Мељан код Подравске Слатине, Дријен код Прњавора, Машвина код Слуња, Волуја код Кучева, Бенковац, Бузета код Глине, Глина, Дерин Гај код Грачаца, Прелез на Косову, Пурачић код Лукавца, Јаворин – Кнежево, Добој... Сваким даном нижу се нова имена оваквих места или се понављају већ уписана у Матичној књизи умрлих. Избегли и прогнани Срби својим гробовима утврђују небеске двери на овом баноштарском гребену, на том малом парчету земље Господње, дајући нову снагу старој и постојаној парохији Српске православне цркве.

На гробове својих предака на старом баноштарском гробљу излазе не само мештани него и они Баноштарци који живе негде другде. О Задушницама или на трећи дан Ускрса овде се сабира најразличитији свет: они који су отишли одавде и они који су се овамо доселили. О Задушницама служи се парастос за све преминуле и сахрањене у Баноштру. Првих година 21. века уведен је обичај да се у храму Св. Георгија на дан Усековања (11. септембра) држи парастос свим погинулим Баноштарцима у другом светском рату. Пострадали у логорима, на стратиштима или на бојним пољима, они не почивају на баноштарском гробљу нити су уписани у матичне књиге умрлих. Народ који је сачувао Српску православну цркву, не само као старе храмове него и као живу Цркву Христову, има задатак да је чува за будућност, за вечност. Будућност без Бога и Цркве, као једине сигурне куће за човека, била би страшна. Једина права будућност је Богочовек или човек подобан Богу, а не било којем систему, режиму, партији, неком идолу, поготово не идолу новца, па ни идолу науке. Живот по Богу, рад на очувању и оплемењивању Божје твари, благодатно стварање нових вредности, материјалних и духовних, то је пут којим се креће здраво друштво.

После парастоса: Баноштаркиње чији су најмилији погубљени 1942. године на сремскомотровачком гробљу

Крај двадесетог века у Баноштру памтиће се по досељавању нових ста-

новника, избеглих и прогнаних Срба из западних крајева бивше Југославије. Они су испунили испражњене куће и прихватили да у старачким домаћинствима негују онемоћале и усамљене. Памтиће се и бомбардовање 1999. године, али не само по преживљеном страху и порушеним новосадским мостовима него и по томе што је село после више деценија опет добило – скелу. Пошто се приступ мосту на Дунаву код Илока нашао у другој држави, овај баноштарски прелаз преко реке олакшао је саобраћај између Срема и Западне Бачке.

У освит трећег миленијума

Географи кажу да, по морфолошким карактеристикама, Баноштар спада у групу насеља са основом неправилног или полузвездастог облика који је условљен тереном[247]. Према одликама терена, Баноштар се може сврстати у две групе насеља. Прву групу – облик урвине или плавине – чине насеља грађена подно планина и лесних заравни која граниче са водоплавним теренима. Другу групу – облик поточне долине – чине насеља саграђена у долинама потока[248].Баноштар има одлике обе групе и облик неправилног троугла. Ово би била слика старог, традиционалног насеља. Као древно насеље, утемељено на жилиштима претходних векова, Баноштар је, по простору, дуго остајао у старим оквирима и са устаљеним бројем домова. Међутим, последњих деценија двадесетог века насеље је изашло изван својих вековних граница. На потесима баноштарског атара подигнуте су куће за одмор градских становника. Оне се шире сасвим уз Дунав и по околном побрђу, почев од Павлиша на истоку, све до Корушке, на западу, односно до сусечког и свилошког атара. Право име у српском језику за ове куће било би – летњиковци. Али, као и много шта друго, зовемо их именом енглеског порекла: викендице. Сеоских кућа у Баноштру има 236, а летњиковаца 580.[249] Многе од ових кућа, изван старих граница насеља, постале су стална боравишта појединих породица. Новоподигнуте куће око старога насеља дају живописан изглед целом приобаљу. Ухваћен клизећим погледом са Дунава или са бачке стране, Баноштар личи на цветни венац дуг пет, шест километара, са православном црквом у средишту.

После парастоса борцима погинулим на сремском фронту: отац Дамаскин, архимандрит манастира Крушедола, са својим некадашњим парохијанима из Баноштра Светозаром Стојковићем, Бојком Крстић и Марком Урошевићем 3. 11. 1990. године на спомен обележју код Шида

Урбанистичке одлике старог дела села, установљене после рушења средњовековног града у 17. веку, остале су непромењене. То се види кад се упореди стање на терену са приказом Баноштра на неким мапама из 18. и 19. века. У Доњем крају нижу се куће са обе стране друма који прати ток Дунава и представља главну улицу названу именом Светозара Марковића. У Горњем крају, полазећи од православне цркве према западу, пружа се Улица Цара Душана, која се потом спушта на друм и спаја с њим

[247] Бранислав Букуров, *Географски положај, типови и облици фрушкогорских насеља*, ЗборникМатице српске, серија природних наука, свеска 7, 1954.

[248] Слободан Ћурчић, *Насеља Срема. Географске карактеристике*, Нови Сад, 2001, 68.

[249] Исто, 99.

код ушћа Текенишког потока у Дунав. Ово место зове се На-крај-села или На-полоју. Полој је стара реч којом се означава место за напајање стоке – на реци, на потоку, на извору, на бунару. У Баноштру су се на овом месту стекли и река, и поток, и бунар и извор – благодатно обиље. Од старог бунара са ђермом остао је сек – бетонски обзид око бунара – и валов за напајање марве (које овде више нема). Из бушотине крај бунара избија снажан млаз воде којом се пуне цистерне за потребе пољских радова, а место се користи и за прање аутомобила и друге механизације. Око бунара је окретница за аутобусе градског саобраћаја.

У Горњем крају, од Улице цара Душана ка шуми, пружају се три сокака традиционално звана: Црквени крај, Средњи крај и Влашки крај. Сада су то: Црквена улица, Улица Николе Пашића и Фрушкогорска. Оне се на југоисточној ивици села сусрећу као у темену троугла. Мали трг на почетку Влашког краја или Фрушкогорске улице, са бунаром у средини, зове се Берза. Вероватно да је у прошлости, када је Баноштар имао значајнију улогу у окружењу и статус вароши, на овом месту било трговиште или пијаца. На стрмој косини између главне улице (друма) и Горњег краја, такође су формиране мале, уске улице: једна се успиње дијагонално као окосница или лествица која води из Доњег у Горњи крај и ка гробљу. Од ње, лево и десно, одвајају се по два сокачића који пречицом спајају ова два краја. Дунавска улица, која се пружа од швапске цркве па дуж Читлучког потока према шуми, некада се звала Швапска. То је оквир традиционалног дела села, без проширења до којег је дошло последњих деценија 20. века на потесима Павлиша и Прљуше, све до Вуковца, Крушевља и Корушке. И неки путићи у викендашким насељима добили су своја имена. Тако на једној узбрдици у Павлишу успиње се Улица Николе Тесле. Када се зађе међу куће подигнуте у баноштарском атару, на више места се откривају бајковити предели и насеља.

У центру села у Доњем крају нема кућа са дунавске стране друма него се овде отвара широк поглед на реку. То је редак призор каквог нема у другим подунавским селима у околини, што даје посебну драж Баноштру. До средине шездесетих година 20. века, овде је било бродско пристаниште којем се са друма прилазило каменим насипом. Са обе стране насипа њихале су се две, три високе старе тополе. При крајевима тога отвореног простора, на обе стране, био је по један бунар са ђермом. Крај бунара на западној страни, испред куће Младена и Љубице Шашић, ширио се стари дуд са клупом испод његове крошње. На тој „баба Љубицкиној“ клупи одвијао се друштвени живот овога дела села. Уличних бунара било је и у Горњем крају; један је био близу цркве (одавно затрпан) а други још стоји на Берзи. Бунари у двориштима сеоских кућа се чувају, али се не употребљавају, јер село има водовод са здравом изворском водом. На отвореној обали Дунава, која је свима приступачна, некада је пландовала рогата марва у одласку и повратку са паше. Сада је ту уређен терен за мале спортове и шеталиште са клупама. Ту је и мала кафанска башта испред Ловачког клуба и Месне канцеларије, а на месту на којем је још почетком 20. века била Векина кафана, а касније кућа Мике Парлића. На месту близу некадашњег бродског пристаништа уређена је мала марина за пристајање чамаца и бродића. Некадашња обична слика: жене које перу рубље у дунавским плићацима, више се не може видети. На источној страни овог слободног простора је пристаниште за скелу са чардом поред њега.

У селу још има кућа издуженог, панонског типа, са карактеристичним забатима у неокласицистичком стилу и са тремовима, односно гонковима, како се овде зову те отворене, улазне, просторије. У кућама нема више земљаних собних подова каквих је било доскора, обојених црвено, по старој традицији у Подунављу, још од Лепенског Вира. Други тип кућа је са широким фронталним делом према улици. Најчешће су куће у комбинацији старог, издуженог типа и овог фронталног које се овде зову куће „на лакат” или, како се некад говорило: „на глагол” (према имену ћириличког слова г чији облик имају у основи). Подизање најразличитијих летњиковаца, без неког одређеног стила, али претежно по моделу планинске куће, утицало је на то да се и у традиционалном делу села граде куће тога типа, обично на два нивоа. Пољопривредна домаћинства имају уз куће мале окућнице или економска дворишта са стајама за стоку и механизацију, гувна, велике шупе за чување сточне хране, а понегде и баште. Све куће су покривене црепом. У Баноштру више нема ниједне тршчаре (куће покривене трском) каквих је некада било много. Зора Плавшић је забележила, према сећању Светозара Стојко-

вића, имена 96 домаћина који су имали куће покривене трском. Кућа од набоја (набијене земље) масивних зидова и са малим прозорима, карактеристичних за ово подручје, остало је још само неколико.

Крајем другог миленијума село је достигло савремене стандарде: улице су асфалтиране, у кућама све ради на електричну струју коју је Баноштар добио 1953. године, изграђен је и водовод са квалитетном изворском водом. Село има лекарску амбуланту, пошту и сале за јавне скупове. Године 2004. у Баноштру су постављене нове инсталације за телефонску мрежу, за кабловску телевизију, а спроведен је и гасовод. Потом је стигао и интернет.

Највећа зграда у Баноштру налази се у центру, на самој обали Дунава. То је двоспратница планирана као мотел, коју је подигла знаменита Баноштаркиња, бивша партизанка Јана Драгојловић – Богићевић. Ову зграду, док је била још незавршена, откупила је Беочинска општина. У њој су смештене све јавне установе од значаја за село: Пошта, лекарска Амбуланта, Месна канцеларија и Ловачки клуб – кафић. На другом спрату је један приватни стан који је својевремено био намењен за сеоског лекара. На источној ивици овог слободног простора крај Дунава налази се нова једноспратна пословна зграда на којој пише: Fischcommerce (пола на немачком, пола на француском – ваљда да би Баноштарци боље разумели). Испред зграде је путоказ са натписом *Рибарница.* Зграда више не служи овој намени.

Од јавних објеката вредне су помена две куће у центру села које су до другог светског рата припадале двојици баноштарских Шваба, Францу Хелфелду и Петеру Бајвинклеру. У првој је од после рата Земљорадничка задруга, а у другој је Дом културе

У Улици Цара Душана:

Стари парохијски дом пред рушење 2007. године

Нови парохијски дом освештан 2009. године и кућа Радивоја Ракића – Ћеге

Тип старе панонске куће , дом Враготиних (Теодоровић – Летић)

Плазање у време изливања Дунава 1965. У позадини старе тополе крај бившег бродског пристаништа. У чамцу: Станиша Нешић, Јован Милановић, Славко Живковић, Иванка Парлић и Нина Кицошевић.

Некад било: браћа Лаза и Сима Милановић дену камару пред вршидбу жита

који носи име партизанског првоборца Јефте Јанковића. Велика сала у дому, са модерном кухињом, служи као гостионица приликом виноградарских и ловачких скупова, разних слава и свадби, а овде се одржавају и ручкови звани трпезе љубави приликом црквених свечаности. Некада су се Баноштарци о црквеним празницима сабирали у сали парохијског дома који је дуго био запуштен па је порушен 2007. године. На једном делу темеља овога дома изграђен је нови стан за свештеника. Треба се надати да ће уз храм Св. Георгија поново бити створено место за окупљање парохијана. У будућем парохијском дому требало би да буде места и за музеј – са библиотеком. Са хришћанском традицијом и двомиленијумском историјом, са збирком старих богослужбених књига сачуваних у храму Св. Георгија, Баноштар заслужује да има музеј.

На месту старог дућана у центру села подигнута је једна стамена зграда за продавницу, коју држи предузеће „Подунавље“ из Беочина. После рата на овом месту је био стари дућан, онда једина продавница у селу после затварања Цветковићкиног дућана. Касније је отворено још неколико приватних продавница, углавном прехрамбених производа и других потрепштина за домаћинство. Иако је село сачувано у свом основном плану, оно ипак мења изглед због нових кућа и промене начина живота. На улицама се не могу више видети колске запреге са белим воловима великих рогова нити јата гусака поред Дунава. Само једна породица у селу има једног коња који се ретко преже и јаше. Нема узбудљивих пољских радова као што су биле косидбе и вршидбе жита, уз добар пасуљ и гушчије паприкаше. Уместо жетелаца у зноју, уместо рисара, пољем крстаре трактори и комбајни. Нема више лађа на Дунаву, које су свакодневно превозиле овдашње путнике и робу до Новог Сада и Бачке Паланке, али и до Вуковара и до Земуна, у оба смера. Ове туристичке, велике и беле, које Дунавом плове, а овде се не заустављају, више личе на леп сан него на стварност. Нема више о Ђурђицу широм отворених капија на свакој кући, ни девојачких и момачких кола нема. Нема некадашњих дворишта пуних деце. Не пева се више ни лепа српска песма коју је у Баноштру запазио прота Констатиновић на свом „убавом путу“ крајем 19. века. Нема моба, прела и посела. Главне свечаности су рођендани по кућама и кафићима. Нема

штошта лепог и доброг што је некада било. Али, у Баноштру има и много новога што је лепо: то су лепо уређене сеоске куће и дворишта, асфалтиране улице, спортски терени, нови виногради...

Баноштар је данас медијски познат највише по јесењој светковини званој *Баноштарски дани грожђа и вина*. Грожђе-бал, како га мештани зову, одржава се крајем прве седмице у септембру. Нова генерација виноградара има велике амбиције да производњом квалитетних вина са географским пореклом буде позната на домаћем и страном тржишту. Подижу се нови засади винограда, а млади Баноштарци се усавршавају на високим школама у виноградарској, винарској и воћарској струци. Боље стојећи домаћини у селу припремају своје домове за такозвани сеоски туризам. Негује се и ловни туризам. Свему томе у основи лежи традиционално гостољубље, али и древна склоност ка слављима и банкетима. Све то тражи и велики труд. „Ја се уздам само у мотику", каже једна старија Баноштаркиња. Мотика се, међутим, и у виноградима све мање користи. Некада су се мотиком мериле и величине винограда: осам мотика, то је било јутро винограда. Сада се и виногради обрађују машинама.

У Баноштру је на почетку трећег миленијума најмање старих Баноштараца. Осим оних који су се одселили у српске градове током пет деценија, много њих се расејало широм света. Има их од Канаде, Енглеске, Француске, Холандије, Немачке, Аустрије, Италије, Шведске, до Аустралије. У овој најдаљој земљи има највише баноштарских економских емиграната; тамо су Матићи, Ђуричковићи, Свирчевићи, Стојковићи, Пандурови... Досељеници из отцепљених југословенских република попунили су напуштене куће старих баноштарских фамилија а многе куће за одмор у атару претворили су у своје домове. Ови људи се брзо привикавају на нове услове живота и, заједно са староседеоцима и појединим градским становницима који овде бораве у својим летњковцима, дају живост селу. Одмах после другог светског рата, у Баноштар су најпре почели да се досељавају Срби из Босне. Прве су стигле фамилије Аџић, Чергић, Кукић. Касније је било досељеника и са других страна. Али, Босанци су дали прву трансфузију онемоћалој парохији.

Остаци римокатоличког храма Св. Рудолфа

Променила се и социјална и образовна структура становништва. Све је мање оних који имају само основну школу, а све је више оних са средњом стручном спремом. Релативно мало је Баноштараца са високошколским образовањем. Свега тридесетак људи овде рођених има факултетске дипломе, а толико их је и са дипломама виших школа. Најгласовитије име од људи рођених у Баноштру стекао је оперски певач Жарко Цвејић, некада првак Београдске опере. Он је рођен у Баноштру 1907. године. Али, факултетску диплому прва је стекла једна Баноштаркиња – Марија Панаотовић, удата Чистопољски (1900-1974) која је завршила Филозофски факултет у Београду. Високошколац је био и трагично страдали Небојша Цветковић (1918-1943). На надгробном споменику, који је подигла његова

Под истим кровом: месна канцеларија, пошта, амбуланта, ловачки клуб и један приватни стан

мати, уз његово име стоји скраћеница Ing. што значи да је био инжењер економије. Инжењер је био и Никола Познановић (1905-1986) Баноштарац само по матери Миланки, рођеној Милановић, а по оцу Сусечанин. Он је дипломирао на Машинском факултету у Прагу. Из породице Панаотовић високу школу имао је Богданов и Јованкин син Ђорђе (1906-1989). Био је ветеринар. Александар – Саша Чистопољски завршио је више војне стручне школе и радио је у Сарајеву, а његов ујак Душко Панаотовић (1917-1999) грађевински техничар, даљим школовањем и радом у авиоиндустрији и војсци стигао је до начелника Више војне ваздухопловне академије у Сарајеву (Рајловцу). Његов синовац Богдан каже да је Душко Панаотовић умро у чину генерала. Авиомеханичар Ђорђе Ђуричковић, рођен 1914. године у Баноштру, онај који је Немцима на аеродрому у Батајници отео борбени авион, имао је вишу стручну спрему. Из прве послератне генерације ђака факултет су завршили Зора Грдинић, рођена Живановић, кћи баноштарског првоборца Милана – Браце Живановића. Била је професор српског језика и књижевности. Факултетске дипломе су затим стекли: Богдан Панаотовић, агроном, Славко Живковић, инжењер шумарства, Стеван Шијачки, професор математике, Донка Игњатовић, рођена Живковић, глумица, Вера Милосављевић, рођена Милановић, професор светске књижевности. Високошколско образовање имају још: Небојша Милановић, машински инжењер, Мирољуб Стојковић, економиста, Душанка Малешевић, рођена Милановић, економиста, Ката Урошевић рођена Влашкалић, економиста, Милица Стојковић, рођена Николић, електроинжењер, Милорад Раковић, професор југословенске књижевности, Соња Манојловић, професор филозофије, Софија Самарџија, економиста, Сања Пупавац, технолог, Златица Ракић, журналиста, Тања Крстић, рођена Игић, професор српског језика и књижевности, Јелена Ачански, агроном, Милица Стојковић, економиста, сестре Јелена и Андреја Мајер, правнице, Нада Мајер, информатичар, Васа Стојковић, агроном (воћарство и виноградарство) Даница Ачански, учитељица, Милан Урошевић, електроинжењер. Вишу школу завршила је Љубинка Цвјетковић, рођена Свирчевић, наставник географије и историје, Петар Мајер, комерцијалиста, Стана Живковић, нутриционисти. Вишу економску комерцијалну школу завршили су Јован Радошевић и Анђелка Стојковић, а педагошку

На истом месту – Криви пут у Павлишу

Педесетих година 20. века Баноштарци чувају волове на паши: деда Стеван Теодоровић – Враготин, Душко Манојловић – Кекин, Бранко Величковић, деда Пера Матић, у другом реду Лазар Милановић, Чеда Аџић, Гавра Савкић, Милан Ристић, Милош Бајић

Крајем 20. века: бензинска пумпа на месту пашњака

школу, вишу или средњу, имају: Мирјана, рођена Урошевић, Милица Радошевић, рођена Матић, Тереза Мајер, Софија Радошевић и Вера Самаџија, рођена Стојковић, Мира Стојковић, рођена Радошевић, Маријана Стојковић. Полицијску академију завршили су брат и сестра Софија и Стеван Поповић (Шћевини). Много је више високошколаца који су Баноштарци само по пореклу својих родитеља, а који су рођени другде и живе у земљи и у иностранству. Има и таквих који су стекли научна звања и раде на Новосадском универзитету као што су магистар мр Мелина Панаотовић, мр Ивана Шијачки, др Ђорђе Херцег, др Бранко Милосављевић и др Никола Миланović. Ови су остали везани за село јер им родитељи овде имају куће. Знатан број Баноштараца, рођених уочи и после другог светског рата, завршио је средње стручне школе. Неки од њих остали су да живе у селу, раде и у својој струци и обрађују земљу, подижу и негују винограде. Они су главна снага савременог Баноштра.

Проблем незапослености и недостатка нових радних места постоји и у Баноштру. Сем Земљорадничке задруге, која је подизала винограде користећи сезонску радну снагу, а запошљавала за стално само мали број мештана, појавила су се нова радна места када је 1953. године почела да ради стругара или пилана. Све док није приватизована у првој деценији 21. века, Беочинска фабрика цемента запошљавала је више Баноштараца и радника из других места у околини. После приватизације, већина радника из околних села отпуштена је с посла. Стара пилана крај Читлучког потока која је, такође, прешла у приватно власништво, ради са смањеним капацитетом и запошљава много мање радника него док је била друштвена. Отворена је и друга приватна пилана на потесу Градине, фирма „Фрутекс“, коју држи Рада Ракић – Ћега. Село има бензинску пумпу, вулканизера, аутомеханичара, електричара, водоинсталатера и већи број разних мајстора који раде у појединим фирмама у селу и ван њега. Могућности предузетништва су, ипак, скучене. Куриозитет је да је једна породица у Баноштру отворила азил за медведе у којем животиње налазе уточиште после завршетка своје „естрадне каријере“ током које су, игром уз таламбасе, увеселавале прости свет на улицама и трговима.

Пољопривреда и прерада пољопривредних производа, то је најсигурнији и истовремено најтежи пут за привредни опоравак села. Али, предузеће за прераду и продају рибе Fisch commerce угасило се по-

На истом месту поред Дунава

Некада: Гавра Савкић враћа волове са паше

Сада: пристаниште скеле и чарда

сле неколико година од оснивања. Најстарија фирма у селу, Земљорадничка задруга, налази се у неком „транзиционом“ статусу а, практично, не ради ништа и финансира се од издавања у закуп винарског подрума и механизације. А то је у социјалистичком периоду била главна фирма у селу. Управник Земљорадничке задруге у Баноштру током неколико послератних деценија био је Илија Матић, син Петра Матића, некадашњег председника Месног народноослободилачког одбора. Илија је био неприкосновени газда у селу. Највиши успон у политичкој каријери достигао је када је постао председник Општинског одбора Савеза бораца у Беочину а затим, крајем седамдесетих година, и председник Општинског одбора Социјалистичког савеза радног народа Војводине. Када је Илија отишао у пензију, управник Задруге је био агроном Стеван Маринковић, родом из Лединаца. Задруга је једно време била припојена Земљорадничкој задрузи у Сусеку. Од 1974. године управник баноштарске Задруге је агроном Јован Ачански, Суботичанин родом. У време кад је он дошао, Задруга је имала 77 хектара винограда, а приватних винограда у селу било је око 40 хектара. Задруга је подизала нове засаде винограда тако да се било дошло до 100 хектара под виновом лозом у њеном власништву. Задруга је тада добила име Земљорадничка задруга „Грозд“. Током прве деценије 21. века сви задружни виногради, као државно земљиште, издати су у закуп породици Башић из Новог Сада. Ови су основали предузеће *Фрушкогорски виногради*. Приход од закупа деле локална самоуправа и држава.

Али, ни стари Баноштарци не одустају од виноградарства које овде има дугу традицију. Млађи и средовечни људи у селу почели су да на својој земљи подижу сопствене винограде, граде нове и обнављају старе подруме и производе квалитетна вина. Створили су Удружење виноградара и винара „Свети Трифун“. Сваке године 14. фебруара, на дан св. Трифуна, који је заштитник виноградара, излази се у виноград и, уз богослужење свештеника и молитву, ритуално започиње резидба прошлогодишње лозе. Први пут после рата једно световно тело или удружење у Баноштру у своме раду призива Божји благослов позивом на име једнога свеца. Формирањем Удружења „Свети Трифун“ као да је означен завршетак ере безбожништва. Ово Удружење учествује на скуповима и сајмовима виноградара и винара широм земље и осваја признања и медаље.

Где је винограда и вина, ту су и кафане. У Баноштру су половином века биле познате: гостионица Паве и њеног сина Бранка Живковића (касније у власништву Станимира Матића) и, одмах поред ове, кафана Миладина Стојковића, чувена кафана „Код Нане“.

Баноштар нема библиотеке, нема певачког нити фолклорног друштва, нема тамбурашког оркестра или хармоникаша, а ни позоришног аматеризма, што је све повремено, имао. Провод у кафићима и гледање телевизије једини су видови „културног уздизања“. Још само баноштарске учитељице са својим малобројним ђацима негују народну песму и игру. Удружење жена „Јана“ практикује поклоничка или туристичка путовања по манастирима и сусрете са женама из других места. Туристичка понуда недавно је обогаћена етно-збирком „Мајкина радионица“.

Казивања старих Баноштараца

Мало је старих Баноштараца који памте и причају о прошлости своје породице и села. У средишту њихових сећања су најчешће други светски рат, предратна и послератна збивања. Неколико таквих казивања унето је у ову књигу уз сагласност самих казивача. Приложен је и текст покојне Љубинке Цвјетковић, рођене Свирчевић, о страдању две баноштарске девојке током рата.

Светозар Стојковић – о себи и другима

Рођен сам од оца Милана Стојковића и маме Даринке – Даре (из нештинске породице Стакић) 14. маја 1922. године. Имао сам сестру Даницу која је била удата у Лозници. Моја супруга Љубинка била је из Јојкићеве куће у Турији. Родили смо троје деце: Милана, који је као мали преминуо, Николу и Веру.

У детињству су ме чувале баба Милена, коју сам звао мајка, и прабаба Лекса (рођена у Лединцима у породици Пантелић). Мајка Милена је била веома вредна жена – стуб куће. Нарадила се и воде навукла пошто нисмо имали бунар у свом дворишту све до 1939. године. Деда ми се звао Добривој – Добра.

Вршњаци у селу били су ми Илија Стојковић, Анђелко и Живојин Ђурчић, Ђорђе Савкић, (умро у 19 години од туберкулозе) Пера Поповић, Јова Стојковић, Душан Стојковић, Гаврa Савкић и други. Укупно је било 22 дечака рођених 1922. године у Баноштру и нешто мање девојчица од којих су још живе Славица Теодоровић Враготина и Сока Радошевић Бошњачка. Истога годишта биле су, сад већ покојне: Љубица Ракић са салаша, Јана Драгојловић, прослављени партизански командант, Иванка Цветковић, једна од јасеновачких жртава, и друге. Сачувана је ђачка слика ове генерације чија је прва учитељица била Радојка из Беочина. После Радојке учитељ у Баноштру је био Влајко Чобановић, за њим учитељица Стана Николић из Шашинаца, па опет учитељ Влајко. У школи смо имали веронауку. А после веронауке суботом увече, сви скупа смо ишли у цркву на вечерње. Тако смо ишли и на литургију: скупили бисмо се у школи, па са учитељем заједно – у цркву.

Иако сам имао могућности, нисам желео да наставим школовање после основне школе. Нисам хтео никуд од куће, из Баноштра. Пратим и памтим догађаје у селу од младости. Сећам се да сам био на торњу православне цркве да бих видео и објавио улазак окупаторске немачке војске у Баноштар 1941. године. Истога дана, у Доњем крају, из радозналости, посматрао сам пролазак немачке колоне и примопредају општинске власти. Добро се сећам како је испред општинске зграде био постављен сто, застрт белим чаршавом, а за столом је стојао председник Општине Чеда Стојковић (Бајин). После проласка војске, Чеда је позвао Швабу Петера Бајвинклера, свога комшију и, за истим белим столом, предао му управу.

Већ у децембру 1941. добио сам путну исправу да идем у Београд, односно у Земун. Носио сам велики кофер са око 50 килограма меса и домаћих месних производа Баноштарцима Ђорђу Ђуричковићу и Небојши Цветковићу који су се били склонили у Земун код Ђорђеве сестре Зоре. Она је тамо живела са супругом Мирком Катанићем, родом из Дивоша. У граду се тешко долазило до хране, а у Баноштру су се и те јесени, као и увек у то доба године, правиле забијачке. Тако сам ја у својој деветнаестој години, новембра 16. (баш на Ђурђиц!) први пут путовао возом и то од Беочина до Београда. Земун тада још није био у НДХ, него под немачком управом. Немци су строго контролисали путнике и одузели би ми кофер са храном да није постојао договор са Ђорђем и Небојшом да они сачекају

воз пре но што он уђе у станицу, да буду поред зелене живе ограде и да кроз прозор приме кофер од мене. Тако је и било.

У Земуну сам први пут у животу ишао у биоскоп и гледао филмски журнал о томе како су Немци заустављени под Москвом на 100 километара од града, како се повлаче и како им се тенкови замрзавају у снегу. Када сам 1976. био у Москви, ишао сам да видим ту линију на којој су Немци заустављени и никад више нису ишли на Москву.

Све до краја лета 1942. остао сам у Баноштру. (Овде се Светозар сећа партизанског напада на фашисте у Черевићу у марту и напада у Баноштру у мају исте године, стрељања Баноштараца на Трешњевцу и страдања народа у акцији злогласног усташе Виктора Томића у августу исте године. Ови догађаји су овде већ описани, делимично и према његовим сећањима). Одмах после ових страшних догађаја, 2. септембра 1942. стигли су позиви да се иде на рад у Немачку. Позив сам примио и ја. Спремим се и кренем у Митровицу да се јавим на назначено место. Четвртог септембра стижемо у војни округ у Сремској Митровици. У војном логору одређују млађа и старија годишта за Беловар. Али тек увече имамо воз за Загреб, па Јован Парлић и ја изиђемо из логора у град. У граду сретнем брата из Нештина Васу Стакића и Драгић Јакшића који су ту већ месец дана и кажу да и они иду за Беловар. Пошли су да купе воћа баноштарским женама ухапшеним и дотераним са черевићких Ледина које ће одавде терати за Јасеновац. Оне су биле затворене у Судбеном столу у Митровици. Одемо пред црвену капију Судбеног стола, која је остала отворена. Видимо повезане: Мирјану, Љубицу, Иванку... Утом пуштају кући део жена из Баноштра. Срећемо их. Кажу: осам дана ништа нису јеле и ја им дајем печено прасе које сам понео од куће. Баба Мица откинула целу шунку! Ићи ће пешке за Баноштар. Већи део жена из Баноштра је пуштен, а за Јасеновац су отеране Иванка Цветковић, Мирјана и Љубица Драгојловић, Милка Живковић, Даринка и Јула Јанковићеве. Никад их више нисмо видели...

У Беловару, нас млађе воде на циглану. Постројавају нас и прозивају. После прозивке жандар издваја мене (остале распустио) и води ме у канцеларију. Пита ме: шта ти је био Добра Стојковић и баба Милена? Испоставља се да је жандар Стипе Зовко, Далматинац који је пре рата пет година био слуга у нашој кући. Каже: Баба Милену никад заборавити нећу. И још каже: по наговору Милана Стојковића, мога оца, отишао је пред рат у жандармерију. Стипе ми каже: Идуће ноћи унеси свој кофер у оџак циглане и седи на њега. Кад буду прозивали, немој се јавити. Сви из моје групе су тада отишли за Немачку, односно Аустрију и сви су преживели рат. Ја сам остао... Стипе ме запосли у Беловару: рибам мермер травом, радим у болници... А неки други Баноштарци, старија годишта, радили су у то време на Војновићу, правили су касарну. Радна јединица домобрана у Мославини секла је шуму и мене пошаљу тамо, у село Булинац. Смештен сам био у кући чика Ђуре Станкића (Хрвата) и тамо затекнем Душана Малешева из Баноштра. Душан се био пријавио да иде у домобране на наговор комшије Лојзике Клајна и своје матере Катице, која је била назаренка. Дошло је наређење да се домобрани који немају родитеље врате кући да посеју пшеницу и Душан оде кући. Остајем, сечемо дрва. Кад, 6. децембра 1942. пуца се у Булинцу. Долазе партизани и одводе ме да палимо жељезничку станицу. Прво износимо намештај, уносимо сламу и палимо. Кад је прошла поноћ, одлазимо у Рибњачку у Билогори. Тамо пада снег. Сада нас, раднике, домобране и чуваре, партизани постројавају. Богдан Црнобрња, командант бригаде, леп, у авијатичарској униформи, добро говори. Тражи да останемо у партизанима. Љуба Парлић из Баноштра ту се нађе са мном. Он неће да остане, па нећу ни ја. Остало је њих 15 од нас 50. Партизани су нас скинули у гаће и пустли да се вратимо у Рибњачку. Тамо, немамо више командни кадар, не можемо сећи шуму, јер су ту партизани. Добијемо отворене заповеди да би се слободно вратили кућама. Пријавим се у Баноштру Швабама, а они кажу да се морам вратити у Беловар после месец дана. Зато се ја склоним, одем код Цвеје, бившег баноштарског бележника Светозара Сремчевића, у Маринце. Код њега се већ била склонила моја сестра Даница. Он ме запосли у фабрици у Борову. Станујем у Вуковару код Лазара Ивановића из Маринаца који је био пилот југословенске војске. По капитулацији остао је у НДХ као пробни пилот на аеродрому у Борову. Идемо обојица возом на посао. Али, 5. маја 1943. била је рација на вуковарској станици.

Видим гужву на мосту према Борову. Сиђем и вратим се у Маринце. Долази тамо и Лаза. Он напушта авијацију и нас двојица идемо у партизане. Треба неко да нас преведе преко мостова код Бршадина и код Вере, где су страже. Пође са нама моја сестра Даница па кажемо стражару да пратимо сестру која иде у Веру. Тамо нас прими једна жена, а ми одатле у Паучје и Боровик, прва два места која су била заузета од партизана на Дивогори. Ја остајем у истој бригади која ме је била заробила и у којој је опет командант Црнобрња и у бригади проведем две и по године.

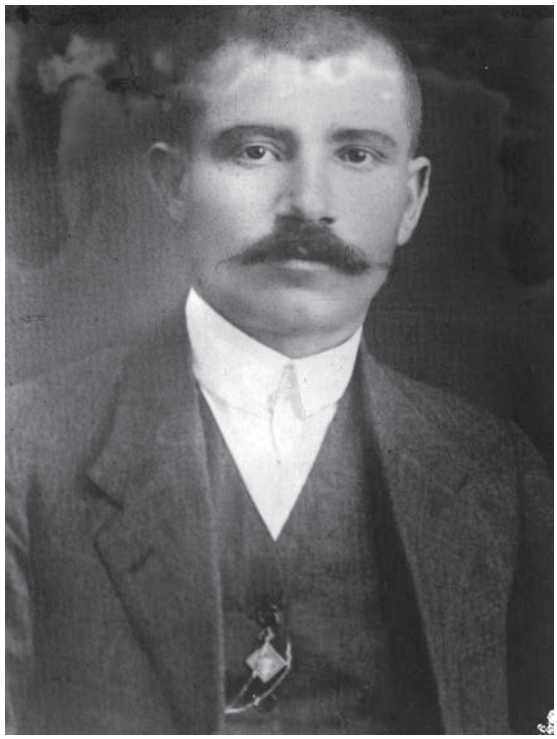
Када смо заузели село Феричанце у октобру 1944. године, био сам у кући две сестре Немице, бирташице. Оне ми кажу да у манастиру Ораховица има велико калуђерско имање које је конфисковано, и ту су радиле жене из логора Јасеновца у пролеће 1943, а међу њима и Мирјана и Иванка из Баноштра. После су поново отеране у логор. Цветковићка, мати Иванкина била је сазнала за то и слала је Анђелка Дудуковића, мужа баноштарске швапске учитељице Ане, да тражи Иванку. Прича се да је он отишао, нашао девојке, али да Иванка није хтела да се појави, није хтела да њу неко ослабађа! После рата ја сам посетио Феричанце. Јана Драгојловић, чије су сестре Мирјана и Љубица као логорашице тамо радиле на имању, није хтела да иде у Феричанце кад сам је звао.

Рањен сам 21. марта 1945. код Ољавца крај Славонске Пожеге и 21. марта пребачен сам авионом из Дарувара у Земун, у партизанску болницу смештену у католичком дому. У седам авиона пренесено је око 120 рањених партизана. Неговале су нас часне сестре. Преко једне од њих послао сам поруку Зори Ђуричковић Катанић. Она и Јана Глумац, такође из Баноштра, Милана Ђуричковог сестра, која је са мужем Пером држала посластичарницу у центру Земуна, посетиле су ме у болници – са пуно колача за нас рањенике. Из Земуна пребачен сам у Панчево, у руску војну болницу. Тамо сам упознао кћер Драже Михајловића, Гордану, партизанку рањену на сремском фронту. Рањена је била у ноге и опоравила се. Била је у центру пажње. Сви хоће да је виде, да разговарају. Једна фотографија из те болнице на којој се и ја видим са Горданом била је касније објављена у *Дуги* уз интервју који је Гордана дала овом листу.

У болници у Земуну чуо сам од маме и сестре да су ми усташе убиле оца у Сремским Карловцима, па и то како су га убили. Прво што сам питао маму било је: зашто тата није бежао док је могао. Мама је одговорила: тада би му страдала породица, а можда се надао и да га неће убити јер су неке пуштали из тог затвора. Тако је био пуштен Славко Стојковић јер је показао писмо од сина који је био у домобранима. Пуштен је и Која Ракић са салаша који је, такође, показао писмо у којем је јављено његовој кћерки Љубици да јој је погинуо момак који је био у домобранима. Иван Чистопољски, који је радио у некој војној служби у Петроварадину, извукао је тада и спасао свога првог комшију, чика Пају Крстића, затим Чеду Стојковића Бајиног. Сви су они тамо били тучени.

Отац Милан рођен је на Св. арханђела Михаила, на дан крсне славе Стојковића, 21. новембра 1896. Убијен је у Сремским Карловцима и бачен у Дунав на Божић, 7. јануара 1944. Имао је тада 48 година. Усташе су га ухапсиле на појутарје Ђурђица, 17. новембра 1943. Тада су вођене борбе у Грабову, и ово село је спаљено. Већ по свом обичају, и овог пута су усташе сатерале Баноштарце у порту швапске цркве и 60 људи и жена су издвојили и отерали прво у Беочин, где су их тукли, па одатле у Карловце у затвор у згради богословије. Млађе жене отеране су одатле у Немачку: Вера Петровић – Јеја и Јела Ђурђевић – Вретина. Оне су се после рата вратиле из заробљеништва. У затвору у Карловцима је остао мој отац Милан Стојковић, кума Катица Драгојловић, кума Катица Петровић – Кача и малолетни младић Гајица Стојковић, деда-Симин и баба-Данин син и други. На Бадње вече су били пуштени кућама Која Ракић са салаша и још неки. На први дан Божића моја мама Дара донела је оцу супу коју је скувала у Карловцима. Поздравила се са њим и мирно отишла кући очекујући да ће и он бити пуштен. Али, то вече су Милана тукли и у 8 сати увече су га вратили у собу испребијаног. Жене су га покриле јер је дрхтао од батина. Недуго затим извели су Милана на Дунав и убили га. Два дана пре Милана, у Карловцима су убили младића Гајицу Стојковића и девојку Милицу, ћерку деда-Мите Пантелинца из Баноштра, и једну жену из Сарајева.

Запамтили смо како је Вукашин Веселиновић, (главни партизански егзекутор у Баноштру – ВМ) чувши за погибију мога оца рекао: Ако. Да га нису они убили, убили бисмо га ми.

Један од многобројних мученика: Милан Стојковић (1896-1944)

А зашто? Због политике спасавања људи. Односи Срба са Швабама у Баноштру су се покварили нарочито 1942. године после убиства Швабе Волфа (или Курјака, како су га Срби звали) и његове трудне снахе Маре док су радили жито на Матином парлогу. Не зна се тачно ко је то урадио. Али Баноштарци су то скупо платили већ у августу исте године. Швабе после тога нису смеле да иду у поље да раде. У пролеће 1943. тражили су договор који би им омогућио да иду на њиве. Успоставили су везу са партизанима и Месни народноослободилачки одбор у селу, у сагласности са командом Фрушкогорског одреда, уприличио је договор са Швабама. На челу Одбора био је мој отац Милан Стојковић. Нашао се на том месту по наредби Јосипа Хрнчевића, пошто је претходни председник Самарџија био у домобранима. Из Баноштра су већ били побегли у Беочин главни баноштарски зликовци: Голдингерови (Јохан и други) Веберови и Тренц и нису се ни враћали у село. Ишло се код Сајбертових (сада кућа Чокина а била је Пере Сајберта) и преговарало се. Тражили су се путеви помагања и спасавања. Људи су пре рата били у добрим односима. Чика Рудолф Хитл и син Ђурика су 17 година радили жито код нас и ми смо се поштовали. Рудолф Хитл је имао три сина: Јохана, Франца и Ђурику. Јохан је био гестаповац у Срему и убијен је. Франц је био југославенски официр, коњички поручник у Вировитици. И он и брат му Ђурика погинули су у Русији као војници Вермахта. У лето 1943. партизани су убили швапског начелника у селу Петера Бајвинклера. Вилмош Грумбах је био вођа Шваба после Бајвинклера.

Страдали су и неки други људи који су радили на спасавању Срба. У јесен 1943. приликом „белогардејске“ офанзиве, баноштарски благајник Штимац, бележник Милан Лукић и један Шваба, стигли су у последњем тренутку у Шид и спасли су од стрељања групу отераних Баноштараца међу којима су били Милан Самарџија, Никола Миловић, Стева Ракић – Ћега, Јоца Шијачки, Стева Ђуричковић, Љуба Парлић и други. Штимца и Лукића су убили у Грабову – партизани.

Демобилисан сам 1946, 10. септембра, у чину комесара чете. У војсци сам постао члан Комунистичке партије. У Баноштру је после рата било 30 чланова Партије. Секретар партијске организације био је чика Пера Матић. Из Новог Сада у Баноштар на партијске састанке долазили су руководиоци Младен Чомић и Јанко Бајић. Спавали су у мојој кући испод славске иконе. Чудили су се како ја, комуниста, још држим икону у кући. Рекао сам да имам матер и родбину која до тога држи. (Светозар никад није окренуо леђа Цркви. Кад је крштавао децу, а његов стари кум, комуниста, није био спреман да у томе суделује, Светозар је нашао новог кума, мога оца Николу. Ја сам била кума на крштењу Светозаревог сина Милана и кћери Вере).

У Баноштру је 1949. основана СРЗ – Сељачка радна задруга. Као комуниста морао сам у задругу. Део земље и један виноград пренео сам на сестру, а са осталим улазим у задругу. Послали су ме на курс за књиговође у Суботици. Деда Вања Чистопољски био је благајник у задрузи, а ја књиговођа. Аграрном реформом одузето ми је 6 јутара земље. У време Слободана Милошевића земља нам је враћена.

А како је било са Информбироом у Баноштру? Овако: Једна војна јединица дошла је у Баноштар и сместила се у општинску кућу, поред моје. Упознали смо се и командир, један Словенац, удварао се мојој сестри. После оглашавања ИБ био је заказан партијски састанак у овој јединици војске за 6 сати увече, а у нашој сеоској организацији за 8 сати. После састанка војника, мени је поменути

официр рекао да су се они изјаснили за наш Централни комитет и да на партијском састанку наше сеоске организације ја треба први да се јавим за реч, али да не кажем да је он разговарао са мном. Тако је и било. Први сам устао, иако су ме другови задржавали да не пренаглим, и изјаснио сам се за наш ЦК. После мене тако су сви поступили, осим Стеве Ракића – Ћеге. Али Ћега није страдао јер никога није повукао за собом. Касније сам био избачен из Партије, и ја и Самарџија. Протестовао сам што су рушили швапске куће у селу да праве задружне штале. Протестовао сам и што се тета Ђурђина (Ђурђина Аћимовић, рођена Стојковић) уселила у швапску кућу.

О томе како је започело социјалистичко газдовање, Светозар прича: Био је откуп свиња – свака кућа морала је предати све свиње, осим једне коју је смела задржати за себе. Свиње су дотериване у Самарџијино двориште. Узнемириле су се и уједале су се. Задужени чувари су тражили нож и изболи им очи – да свиње не би виделе једна другу и да би престале да се уједају! Настао је још већи хаос. Отерали су свиње у неки обор код Моровића и тамо су се оне уништиле, поцркале су. Сељачка радна задруга се расформирала 1953. године, у пролеће. Вратили су ми земљу, али не и волове. Моји волови су доживели несрећу: стропоштали су се у Свилошки поток и поубијали се. Ишли смо у Лозницу на вашар, на Видовдан те године и купили смо волове. Без волова нема земљорадње... Никад нисам сео да возим трактор и убрзо сам престао да обрађујем своју земљу коју сам под уговором дао Задрузи на коришћење за 10 година. Ја сам тих година радио на пилани у Баноштру као предузимач грађе. Ишао сам по шумама и упознао све шумарије, ноћивао по шумарским кућама. Потом одлазим у пензију. Као пензионер пуно сам путовао. Ишао сам на годишњи одмор у Копар. Био сам 11 пута у Италији, био сам у Грчкој и једном у Москви.

Помагао сам да се у селу уведе електрична струја и изгради водовод. Струја је у Баноштру пуштена 1953. године, 28. фебруара. Све је урадила група људи која ни од кога није била овлашћена нити је имала паре за тај посао. Самарџија је имао иницијативу, а ја сам био уз њега. Кад је затворен рудник у Черевићу, остао је тамо трансформатор. Добијемо га од фабрике. Мајстор Сеп нам је сазидао трафостаницу. Бандере купујемо из Словеније; праве су али нису импрегниране. Сами копамо рупе за бандере. Приликом копања рупе за електрични стуб код православне цркве ископано је 13 лобања из римског времена. Вићентије Јовић, био је тада наш поп, покупио је кости у кутије и не знам куда их је однео. Кад смо поставили бандере, требало нам је жице. Свекар Баноштаркиње Љубице Стојковић, деда-Нова из Новога Сада, радио је у Победи (фабрика у Петроварадину) и он нам каже да има жице у котуровима која стоји у кругу фабрике, зарасла у корову. Одемо и добијемо 1.300 кила жице, утоваримо то на лађу и довозимо у Баноштар. Нико од Баноштараца неће да истовара жицу са штека... Сад треба жица за далековод: идемо по њу у Кулу, па свратимо у Турију код Самарџијиних рођака Зеремских. Тамо упознам Љубинку Јојкићеву и исте 1951. године се оженим њоме. Сад овај дивљи одбор за струју треба да плати материјал али – нема од куда. Срез тада блокира рачуне фирмама које су нам помогле и – срез њима плати... Партизанштина, ето шта је било. Општина са тим није имала

На свечаности поводом пуштања у рад водовода у Баноштру
Пера Поповић, Јова Ракић, Милан Урошевић, Милан Самарџија, Васа Стојковић – Брица, Марко Урошевић, Тоша Стојковић

Стари Баноштарци на свечаности поводом пуштања у рад водовода: пуковник у пензији Бошко Јанковић, Никола Милановић, мајор у пензији Ђорђе Панаотовић, Јован Шијачки, Милан Теларов

ништа. Све је било на мукте. Онда 11. октобра 1953. дуну страшна олуја и изломи све бандере од Черевића до Баноштра. Добијемо од шумарије дрво па учврстимо бандере. Струју су прво добили они који су радили, а Елекровојводина је онда све преузела и уводила струју свима редом.

А водовод? Карло Резничек био је директор Водопривреде Војводине и он предложи да Баноштар изгради водовод. Финансијер – Завод за осугурање. Осигурам код Завода 150 Баноштараца, они уплаћују осигурање и тако враћају дуг. Осигурање се плаћало 10.000 динара месечно на 10 година. Копа се бунар и на 96 метери дође се до воде. Сагради се базен од 60.000 литара. Онима који су се пријавили и плаћали осигурање, уведе се вода одмах. Ко се није осигурао, морао је да плати 360.000 динара за увођење воде. На исти начин, путем осигурања, и Свилош је добио воду. А ја сам ишао по кућама и наплаћивао рате осигурања. На мом рачуну увек је било пара. С тим парама сам ишао на путовања: у Русију, у Италију, у Грчку. Године 1976. био сам у Русији. У Охрид на одмор ишао сам 1973. Желео сам да посетим гроб стрица Лазара који је тамо умро 1922. док је служио војску. Породица га није пренела, али је послала из Новог Сада надгробни споменик. Летујући у Охриду стекао сам пријатеље, Македонца Николу Анастасова, стоматолога из Скопља и његову жену Лелу која је била Српкиња. Др Анастасов пришао ми је у хотелу мислећи да сам ја неки његов колега из Немачке кога је упознао на неком конгресу, и обратио ми се на немачком. Зближили смо се и посећивали.

Приликом оправке цркве у Баноштру 1989. и 1990. године, која је предузета у време док је черевићки свештеник Лазо Пајић био привремени парох и у баноштарској цркви, био сам благајник и скупљао сам прилоге парохијана. После смо дали да се направи списак приложника. Уписани су сви, чак и они који су дали само по пет динара. Списак је урамљен и стоји у храму.

Већ неколико година у храму Св. Георгија у Баноштру, сваког једанаестог септембра, на празник Усековања, дајемо парастос за преко стотину Баноштараца, мушкараца и жена, који су изгинули у другом светском рату. Многима се не зна гроб, многи нису опојани. Списак њихових имена која се читају на парастосу ја сам саставио. Да ниједна душа не остане заборављена, да се молимо за све њих.

Напомена. Смирен и отворена духа, Светозар је имао дара за живот. У поодмаклим осамдесетим, бодро стоји за јужном певницом и пои у банштарској цркви, усправан као младић.

Јелица Живић о деди Мики и Михајлу Пупину

– Мој деда Милосав – Мика Живић отишао је пре првог светског рата на рад у Америку. У Баноштру му је остала супруга, моја баба Стана са ћеркицом Јелицом рођеном 1911. године. Деда Мика је отишао преко Атлантика пре потонућа „Титаника“, а вратио се после тога догађаја, али само да са собом поведе супругу и кћер. Скућио се у Детроиту и око 20 година тамо је живео и радио у Фордовој фабрици аутомобила. У Америци се родио мој стриц Глигорије и мој отац Живко. Деда се

одликовао великом физичком снагом и вештином. У тамошњим новинама објављена је његова слика како сам са тла подиже аутомобил који пре њега нису могла да подигну четворица људи заједно. Деда је био популаран и по томе што је у подруму своје куће у Детроиту пекао ракију због чега су многи навраћали код њега.

Али, запамћен је више по томе што се познавао са научником Михајлом Пупином. Плод њиховог дружења су црквена звона која је Михајло Пупин купио за баноштарску православну цркву, односно за храм Светог Георгија. Звона су возом стигла из Љубљане до Беочина где су их преузели Баноштарци и на воловским колима пренели до цркве 1925. године. .

Иако је добро зарађивао, возио своја кола и трипут мењао стара за нова, а и деца су му тамо пошла у школу, деда је стално мислио на Баноштар и желео да се овамо врати. Када је до њега дошла вест да су у родном крају покрнули производњу хмеља и да је тај посао рентабилан, он се вратио са намером да се и сам тиме бави. Одмах је на Церовачи купио 40 јутара земље и тамо подигао хмељарник. Али, те године банкротирала је фирма која је откупљивала хмељ и мој деда је све изгубио. Он је већ био купио волове и све што је сељаку потребно за земљорадњу и наставио је да се њоме бави. Имао је два велика винограда и правио је добро вино.

Али, дошао је други светски рат. Мога оца Живка убиле су усташе 24. марта 1942. године у шуми, на Трешњевцу, а његовог старијег брата Глигорија – Бату, тешко су ранили. Том приликом убијено је пет ненаоружаних Баноштараца који су се затекли у тој групи. Зликовац који је предводио оружничку патролу, звао се Карталија или слично, дошао је сутрадан у нашу кућу да види рањеног стрица Бату. Деда је, не знајући о коме се ради, за сваки случај, држао иза леђа секиру спреман да га убије ако овај покуша да учини зло његовом сину. Али, Бата му није дао никакав знак, само је страшно дрхтао док је трајала посета. Да је знао да је то убица његовог сина Живка, деда би га сигурно убио.

После тога, у кући је владала велика жалост. Нарочито је патила моја баба Стана која је прогласила да се у кући више неће ништа славити, никакав празник. Била је назаренка, као и моја мама. Свакодневно је ишла на гробље и мене је водила са собом. Биле смо блиске, а ја сам са њом и спавала. Млађа сестра Живка била је више уз маму. Баба Стана је била из назаренске породице Татић, која се доселила из Надаља. Њен брат Јоца Татић имао је млин у Мартинцима, селу близу Сремске Митровице. А браћа близанци Пера и Лаза имали су фабрику намештаја у Сремској Митровици. Јоца је у Дубровнику био отворио продавницу тога намештаја и често је тамо боравио. Тако се десило да се и оженио девојком из Требиња, Јеленом Дмитровић чији отац је радио код једног Јеврејина у Дубровнику и од кога је наследио девет кућа изнад Мичете. Јоца и Јелена су имали две кћери: Дарку, која је добила име по некој својој баба Дари из Свилоша, и Јадранку. Познавали смо се и посећивали. Неколико пута била сам код њих у гостима у Дубровнику. Јоцу Татић убиле су усташе и бациле у једну кречану, а његов млин су запалили. Јоца није био назарен. Браћа Пера и Лаза су преживели рат. Баба је у рату изгубила сина и брата, а моја мама Анђа, родом из Чалме, изгубила је млађу сестру Евицу. Њу су усташе убиле на Поторању, између Черевића и Баноштра.

Мика Живић са породицом у врту своје куће у Детроиту

Деди је после рата држава одузела сву земљу која је била преко прописаног максимума од 17 јутара. Али, он се бавио земљорадњом до дубоке старости. Имао је добре и јаке волове који су се звали Вираг и Велеш. Пет година пре своје

смрти, у време вршидбе жита, послао је мене, која сам тада имала девет година, да причувам волове у башти изнад наше куће. Вираг је насрнуо на мене и роговима ме је гурао по тлу, а онда ме је подигао, бацио у вис и ја сам се опет нашла на његовим роговима. Том приликом избијени су ми горњи зуби и поломљена вилица.

Деда Мику највише памтимо као старца који седи на клупи испред куће, са олбом вина и чашом поред себе, зауставља пролазнике из Баноштра и суседних села који се пешице враћају са пијаце у Черевићу или Беочину, и зове их да се одморе на његовој клупи. А онда им је он, уз чашицу, причао о Америци и, наравно, о своме пријатељу Михајлу Пупину.

Напомена. У Архиву Србије у Фонду Привредник, пакет 957. чува се документ са насловом: Делимична листа добровољних прилога и дарова које је пок. проф. Михајло Пупин даровао црквама, школама, просветним и добротворним установама, студентима, књижевницима итд. од 1921. до 1935. године. Списак је објављен 1998. године у књизи докумената: Михајло Пупин, *Национално-политички рад 1908-1935*. коју је приредио проф. др Драгољуб Р. Живојиновић. На овој листи је 165 адреса на које су упућени прилози у износу од петсто и хиљаду до неколико десетина хиљада па до милион и више милиона динара, са уредно наведеним датумом и новчаним износом. На десетом месту, са датумом 14. фебруар 1925. стоји: „Српској црквеној општини Баноштар, Срем – 1.000 динара“. Године 2004. ову Делимичну листу је прештампао протојерej ставрофор Саво Б. Јовић у својој књизи *Христов Светосавац Михајло Пупин* и посебно је истакао дарове појединим црквама и манастирима. Осим манастира Светог Саве у Либертвилу, овај аутор је навео и друге храмове у Америци и у Отаџбини као што су: Српска црквена општина у Идвору, Српска црква у Љубљани, Црквена општину у Бајши, Саборна црква Свете Тројице у Мостару, Српска црквена општина у Баноштру, Српска црква у Лесковцу, Српске цркве на Косову и Метохији (црква Самодрежа и друге) Српске цркву у Ђакову, у Лелићу, у Бихаћу, у Бару, у Чапљанима у Боки, у Оргошу (Хоргошу) у Бачкој и Милетићеву у Банату, Српске цркве у Лици, у Јежевици, затим манастири Жича, Хиландар, Грачаница и други. Пупин се 1928. године прикључио акцији за подизање храма Светог Саве на Врачару што је имало великог одјека међу Србима у САД и Канади. Последњих година живота нарочито се старао о цркви, школи и спомен дому у свом родном Идвору којем је даровао два милиона динара, а Фонду Михаила Пупина под управом „Привредника“ у Београду – седам милиона.

Током рата у Лондону је изашла илустрована књига *Serbian Orthodox Chirch* (Српска православна црква) чије стварање и уређење је надгледао владика Николај Велимировић. *Post scriptum* у овој књизи написао је Михајло И. Пупин октобра 1917. године и у њему, између осталог, ово:

„У подручју између Водене и Крагујевца и између Ћустендила и Скадра, налазе се најчувеније старе цркве, које потичу из десетог до петнаестог века, а које су основали стари српски краљеви и властела. Све оне, чак и да смо имали њихове слике, не би могле да стану унутар корица само једне књиге. Цркве Црне Горе и Далмације, Хрватске, Славоније и Баната, нису овде представљене из простог разлога што у овом тренутку није могуће добити њихове фотографије. Жао нам је, такође, што нисмо у могућности да нашим читаоцима представимо изглед модерних српских цркава у Мостару и Сарајеву, као и у Трсту. Српска црква Светог Спиридона у Трсту једна је од најзначајнијих у јужнословенској земљи.

Ипак, преко ове књиге, макако да је непотпуна, омогућили смо да читаоци у Великој Британији и Америци добију неки утисак о јужнословенској уметности архитектуре. Надамо се да ће они, кад се једном рат заврши, моћи да посете камене споменике у којима је отеловљено много тога од богате душе и историје Српског народа“. (Преузето из књиге Михајло Пупин, *Национално-политички рад 1908-1935*. стр. 98-99).

Као припадник научне и друштвене елите у САД Михајло Идворски Пупин је био стално уз српски народ, не само у духу и у Цркви него га је помагао и својим друштвеним и политичким радом у српским националним организацијама у Америци, својим везама са сународницима у Отаџбини и властима у Краљевини Србији као и са америчким званичницима. Отворио је Српски дом у Њујорку

1911. године, а исте године постављен је од Владе Србије за генералног конзула у Њујорку. У свим преломним историјским догађајима као што је била анексија БиХ 1908, балкански ратови и први светски рат, био је саборац своје браће, борио се за истину о Србима, писао петиције и програме, организовао конференције за штампу и велике скупове, држао говоре и предавања. На његову иницијативу амерички председник Вудри Вилсон је издао наредбу да се 28. јун 1918. године обележи као Српски дан службама и звонима у свим црквама у овој великој држави. Нешто слично Пупин је био приредио и у Берлину још 1889. године приликом обележавања шесто година од косовског боја. Као доктор филозофије Берлинског универзитета он је 28. јуна председавао великом и свечаном скупу Срба, док је у капели Руске амбасаде у Берлину одржан помен св. српском кнезу Лазару и косовским јунацима и, потом, подушје у једном од највећих берлинских ресторана. Поштовање које је Пупин уживао у научном свету као велики проналазач, професор Колумбија универзитета у Њујорку и председник Њујоршке академије наука не јењава ни данас. Али, овај Христов Светосавац остао је у лепој успомени и у души многих печалбара на раду у Америци какав је био и Баноштарац Мика Живић. За свакога Србина који му се обратио, он је имао времена и умео да помогне. Заиста ретка појава и поучан пример за потоња покољења.

Трива Савкић о страдању фамилије, брата Тоше и Небојше Цветковића

По казивању *Триве Бранкова Савкића*, предак ове баноштарске породице, његов деда Гавра, дошао је у 19. веку из Црне Горе. Супруга му беше Јулка Аћимовић из Баноштра, кћи Младенова. Гаврин син Милош, први Савкић рођен у Баноштру, имао је четири сина и две кћери: Триву, Јану, Бранка, Стевана, Јована и Софију. Породица се разгранала и фамилија Савкић је брзо постала једна од најугледнијих у селу. Бранко је био председник општине у Баноштру у два мандата уочи другог светског рата. У рату је породица тешко страдала; била је међу две или три са највећим губицима. Са овим презименом у селу живи, болестан, последњи Савкић, казивач о повести ове породице.

У усташком погрому 1942. страдали су браћа Бранко и Стеван Савкић. У партизанима су погинули Бранкови синови Богољуб и Милош и Стеванов син Миленко. Бранковог сина Тошу убили су партизани. Јана Савкићева, удата Петковић у Грабову, имала је деветоро деце. Седморо њене деце, пет синова и две кћери, убиле су усташе на митровачком гробљу 1942. где су им страдали и ујаци Бранко и Стеван. Јана је преживела рат.[252] Тринаест жртава из само два колена од порода Милоша Савкића! О погибији свог брата Тоше, који се нигде званично не помиње, ни међу жртвама фашистичког терора ни међу палим борцима,

Трива Савкић прича:

– Тошу, најстаријег Бранковог сина а мога брата, усташе су више пута хапсиле и терале у Илок. Али, сваки пут га је неко спасавао: једном неки Жаца, а други пут ветеринар Мештровић који је био пријатељ и долазио у нашу кућу. Када је наш брат од стрица Богољуб, који је већ био у партизанима, био оптуживан од другова, Тоша је сам отишао у шуму да докаже невиност брата Богољуба и своју. Знао је да невоље потичу отуда што је он, Тоша Савкић, знао ко је убио угледног баноштарског домаћина Мику Аћимовића. Тошина кућа у Баноштру била је преко пута од кафане која је пре и током рата припадала једном баноштарском Шваби. У тој кафани су се посвађали Мика и Вукашин Веселиновић после чега је Вукашин изашао и из заседе, код Векине кафане, пушком убио Мику

Тоша Савкић у војсци Краљевине Југославије

[252] Јану као храбру мајку помиње и Јован Веселинов Жарко у својој књизи *Сви смо ми једна партија*, Сремска Митровица – Нови Сад, 1980, 396-7.

када је овај ишао кући. Кад је Тоша кренуо у шуму и стигао до партизанских стража, наишао је прво на Микиног убицу Вукашина Веселиновића. Вукашин га је одмах предао штабу одреда. Преки суд је брзо донео пресуду. Извршилац пресуде био је Вукашин. Ево, како се сазнало о Тошином скончању. Када су партизани напали брод на Дунаву, који је возио на линији Вуковар-Земун, међу њима је био и Влајко Катић, брат Тошине супруге Маце. Он се састао у Баноштру са сестром и испричао јој да је слушао Тошино саслушање које је водио Јосип Хрнчевић, звани Стева Политички. На свако Тошино: не и није, Вукашин Веселиновић је изговарао: јесте.

– Тошу су убили баноштарски осветници, – каже његов брат Трива Савкић. Он прича и о случају Небојше Цветковића као убиству из освете, које су, такође, извршили партизани:

– У кући Ваје Пантелинца, Кађанског – прича Трива – Небојша Цветковић се посвађао са Јовом Петровићем Тотрком. На Јовино изазивање рекао му је: „Ја ћу и после рата бити инжењер, а ти ћеш и после рата чувати свиње“. Убрзо после овога, по Небојшу су дошла из шуме двојица наоружаних људи: Вукашин Веселиновић и Јова Петровић Тотрк. Наводно, да га воде у партизане. Касније се Јова вратио да од маме Цветковићке узме Небојшине ствари: одела, пешкире, веш, са објашњењем да Небојша иде за Босну. Однео је два велика кофера Небојшиних ствари. Видео сам када је Небојша теран у Грабово и знам да извршилац пресуде није био Вукашин Веселиновић, како се мислило у селу, него неки Жаца из Илока. Али, мати Небојшина је сумњичила Вукашина, јер је сматрала да је он то учинио из мржње и освете пошто је пре рата два пута био опљачкао Цветковићкин дућан. По одлуци партизанског суда, убијен је и млади партизан из Баноштра Милош Игић. Младић је био у одреду, али је био гладан и у Лежимиру је тражио хране. Оптужен је да је ишао да проси и то је оцењено као велики преступ. Уследила је смртна казна. Милоша Игића убио је Вукашин Веселиновић. Јова Петровић Тотрк убио се после рата на прагу своје куће испаливши из пушке себи метак у главу.

– Још један баноштарски првобораац, Браца Живановић, убио се после рата. Легао је на пругу у Сремским Карловцима и воз га је прегазио. Трива то види на свој начин па вели: Брацин отац Живко био је угледан и вредан домаћин, а Браца није био човек тога кова. Браца је отишао у шуму због печења и крофни. (Познато је да је народ Срема несебично хранио и снабдевао партизане. Крофне се помињу и у сећањима других људи из оног времена). Брацине родитеље убиле су усташе.

А ко је био Вукашин Веселиновић, из какве породице, о томе се мало зна.

– Као први комшија, вели Трива, знам да се Вукашинов отац доселио са Ченеја код Новог Сада. Иза Вукашина нико није остао од ове породице. Ожењен је био Соком из Черевића, која је била кћи Ленке, сестре Мике Живића из Баноштра. Нису имали деце. А женио се више пута, али се венчавао није ни са једном. На крају је остао сам. Био је болестан и дуго је умирао у великим мукама. Вукао се по дворишту, све чупајући траву и копајући земљу рукама. (Кућа му је била у једном троуглу између три уличице, а двориште отворено погледу са свих страна – као нека позорница).

Љубица Теларов, кћи Стевана Савкића, прича:

– Чуло се да партизанско руководство у Фрушкогорском одреду терети Богољуба Савкића, који је већ био у њиховим редовима. Тоша није дозволио да Богољуб страда због нечега у шта је он сам био умешан и отишао је у шуму да нађе партизане и да оправда и брата и себе. Тоша је познавао Камењара, са којим је пре рата служио војску, и уздао се у њега. Али, пресрео га је Вукашин Веселиновић који је био на стражи: „Откуд ти?“ дочекао је Тошу злурадо. Одвео га је у штаб партизанског одреда. Шта је после било, зна се. Пресуду је извршио Вукашин. Тоша је знао ко је убио Мику Аћимовића. Вукашин и Мика су се картали у бирцузу једног Швабе који је био у кући поред наше, а преко пута од Тошине куће. Посвађали су се. Вукашин је изашао, сачекао Мику иза гомиле цепаница (ватова) крај Дунава и убио га је из пушке.

– Савкиће су набедили да су четници. Десила се и оваква провокација. Један Баноштарац обратио се Стеви Савкићу, моме оцу, а Тошином стрицу и позвао га да организују четнички покрет у Баноштру. Ја сам стар, и није то за мене, одговорио је Стева том човеку. Неоснована оптужба се ширила.

Снаха и заова: Љубица Савкић удата Теларов и Зорка Теларов, удата Кргин

Учитељ Влајко Чобановић, у сусрету са мојим оцем на улици, није хтео ни да разговара и само је рекао: Опасно је да нас виде заједно. Да би се оправдали од оптужбе, два брата Савкића, Тошин отац Бранко и мој отац Стева, решили су да сами оду у шуму, у штаб партизанског одреда. Ишли су као браћи и друговима и од куће су понели медењаке које сам ја умесила за партизане. Испитивао их је Јосип Хрнчевић. Мој отац Стева предложио је партизанском судији да, иако већ стар и болестан, остане у одреду да би доказао своју оданост. Хрнчевић га је после саслушања само потапшао по рамену и рекао му: Иди ти кући и ради што си и досад радио. Овако отпуштени и охрабрени, и Стева и Бранко су се вратили кући. А после две, три недеље нашли су се на списку по којем су фашисти прозивали Баноштарце на черевићким Лединама. Усташе су их отерале са осталима у Митровицу и побили. Стева је пре овога био три пута хапшен од усташа, теран у Илок у затвор, али је увек спасаван уз помоћ познаника и пријатеља као и синовац Тоша. Када је први пут био ухапшен, заједно са Небојшом Цветковићем, Ђорђем Ђуричковим и бележником Арсом Паункићем, био је прво затворен у згради баноштарске Општине. Иванка Цветковић, Небојшина сестра, и ја ишле смо да посетимо брата и оца. Када су их извели пред нас, храбрила сам тату речима: Држи се. А Иванка је рекла: Српски, брате! Тата је био у непосредној животној опасности и у лето 1942. године. Неко је у пољу убио једног Швабу и његову снаху док су косили жито. Швабе су желеле освету. Извели су повећу групу Баноштараца на обалу Дунава наспрам тадашње општинске куће и поставили свој стрељачки строј да их побије. Било је питање тренутка када ће бити изречена команда: Пали. И баш тада један Циганин, који се навероватним случајем нашао у фашистичкој полицијској формацији, поставио је пушкомитраљез на прозор општинске куће, уперио га у леђа стрељачком строју и викнуо: Ви у њих, ја у вас! Швабе су оборише своје цеви. Тата је више пута гледао смрти у очи пре но што је стрељан на митровачком гробљу.

– Мој отац је био угледан домаћин, добровољац српске војске у првом светском рату. Као мобилисани аустроугарски војник предао се Србима у Шапцу. Прешао је са српском војском Албанију и борио се на солунском фронту. И он је у аграрној реформи после рата био добио спахијску земљу на Церовачи. Био је и колар по занату а имао је верштет (радионицу) који је током рата од њега тражио његов бивши шегрт Шваба Андрез Котаљон. Пазите, чика Стево, рекла је Шнајдеровица (комшиница Немица) он неће само ваш верштет него и вашу кућу. Андрез је био и међу онима који су мучили Соку Мицину, а после је био у немачкој војсци. Вратио се кући. Партизани су га ухватили и убили.

– Мој брат Миленко био је учитељ у Вршцу – прича даље Љубица. По избијању рата склонио се у Србију и био је учитељ у једном селу испод Космаја. Убијен је пред крај рата у једном обрачуну партизана и четника, а мештанке су га сахраниле на сеоском гробљу. Мисли се да су га убили четници. После рата моја мати Миланка издејствовала је у министарствима нове државе дозволу за пренос посмртних остатака и сахранила је сина на баноштарском гробљу. Све је сама урадила. Биле су способне и храбре те наше матере и баке.

Љубица прича и о себи:

– Као ђак основне школе имала сам албум династије Карађорђевића и српски грб. По избијању рата, морала сам то да уништим. Никада нисам припадала ниједној организацији. Још током рата била сам позвана да дођем на састанак омладине у парохијском дому у Горњем крају. Само што сам отворила врата, чула сам речи које је претећим гласом изговарао омладинац из Сусека Ђорђе Брезовац – Шиља: Још има омладинаца који нису са нама, али... Сви младићи и девојке у сали су се окренули и прекорно упрли очи у мене. Ја сам изашла без речи и за собом затворила врата. Нисам

постала скојевка ни тада ни касније. После рата, у Новом Саду, кад год би ме срео, Шиља ме је поздрављао са поштовањем. Када сам се удавала за Милоша Теларовог, баноштарски комунисти имали су примедбу: како она, која није била организована и није била скојевка, може да се удаје за једног тако напредног друга какав је Милош који је још током рата био секретар скојевске организације, и то не било где него баш у усташкој Сремској Каменици. Тада је иступила главна баноштарска афежејка и ратни партијски секретар Ђурђина Аћимовић и одговорила овим критичарима: Не знате шта говорите. Она је за наш покрет учинила више него многи од вас. Она је током рата, на моје тражење, без предомишљања скинула свој ручни сат и дала нам га да бисмо у неговању рањених бораца могли да меримо време и да им уредно дајемо лекове.

О покушају да се из логора спасе Иванка Цветковић, Љубица прича овако:

– Иванкина мати ме је после хапшења кћери примала као своје дете. Од ње сам чула да је у покушај спасавање била умешана једна девојка која је била усташка таборница у Баноштру. Преко ње су учитељица Ана Дудуковић и њен супруг Анђелко покушали да извуку Иванку из логора. Иванку је на имању манастира Ораховица пронашла ова таборница. А када је тражена логорашица саопштила свој број ради идентификације, чула је да има писмо од мајке. Потиштена и запрепашћена, Иванка је само запитала: Па зар је моја мама жива? Питање постаје разумљиво ако се зна да је Иванка видела како је у моменту када је она била прозвана на черевићким Лединама и изведена међу остале прозване, њена мати пала на земљу. Девојка није знала да ли је мати тада пала у несвест или је остала на месту мртва. Није било ничега што би говорило о томе да Иванка није хтела да изађе из логора. Ко не би хтео да изађе из логора?! Таборниковица се приликом прве посете задовољила тиме што је пронашла тражену особу и вратила се да би издејствовала њено ослобађање. Али, када је она по други пут дошла на исто место са истим циљем, девојке тамо више није било. Уклонили су је, причала је њена мати. После је створена легенда о томе да је Иванка у логору остала по својој вољи и из пркоса. Иванкин брат Небојша тражио је сестру по свој Славонији и није успео да је нађе. А после повратка кући, и сам је страдао – од партизана.

– Сећам се и како је Драгица Зарићева отишла са усташом Томљеновићем 1943. године и то из наше куће. Питала сам је: Зар ћеш отићи са усташом? Одговорила ми је: Морам.

Небојша, син Милана Самарџије,
о страдању Иванке и Небојше Цветковић казује:

– Кад је мој отац Милан Самарџија, који је био председник Месног народноослободилачког одбора, чуо да су Небојшу Цветковића одвели у шуму, отрчао је за њима. Али, било је касно. Нико у селу не памти да је неко испричао како је изгледало суђење Небојши и његово погубљење. Набојша Цветковић се вратио из Србије после хапшења сестре Иванке која је отерана у логор Јасеновац. Дошао је на позив своје маме – да покушају да спасу Иванку. Због тога је и примио домобранску униформу мада је није обукао ни отишао у њихове редове. Цветковићка није увек добро радила за своју децу. На њен позив син је дошао из Србије да би спасавали Иванку. А убијени су обоје.

Софија – Сокица, супруга Милана Самарџије, прича:

– Прешли смо, цела породица Милана Самарџије, да живимо код Стрине (Госпоје Цветковић) у њеној кући. Ја сам је и додворила. А она ми је причала о Иванки: Растајући се са мамом на черевићким Лединама, Иванка јој је ракла: Овако ћу те, мама, задавити ако за мене будеш молила Швабе. Када је мати послала Дудуковића да потражи Иванку, ова није хтела ни да прими мајчино писмо. То ми је причала стрина, понавља Сокица и додаје: Сву девојачку спрему и богату гардеробу Иванкину развукле су војске које су пљачкале по кућама у Баноштру.

Сокица, затим, казује:

– Негде седамдесетих година, када је Милан Самарџија већ био направио нову кућу на месту старе Цветковићкине, неки пролазник се зауставио испред куће. Била сам у дворишту и он ме је позвао. Питао је: је ли ово кућа Небојше Цветковића? Била је овде, одговорила сам му. На то је он рекао: Ја сам убио Небојшу. Препала сам се и побегла у кућу. Непознати је постојао и отишао. Сутрадан појавио се поново и затекао Милана како чисти свиње који су били поред друма наспрам куће. Милан га је приметио, али није дизао главу нити је прекидао свој посао. Човек је дуго стојао и посматрао ћутећи. После је продужио својим путем. Посматрала сам ово, али нисам излазила из куће.

Напомена. Шта би требало да значи то кад Трива Савкић прича да су његовог брата Тошу убили баноштарски осветници? Зашто мати Цветковићка каже да је Вукашин Веселиновић из освете убио Небојшу? То би имало смисла да је она опљачкала Вукашинов дућан, а не он њен, као што је било. Причом о осветницима замагљује се право питање: зашто су баш ови људи убијени и коме су они сметали? У партизанском покрету постојала је строга дисциплина. Сва оваква убиства од стране партизана била су негде планирана и одобрена. Нико није убијен случајно. Да је било друкчије и да је свако радио по својој вољи, покрет се не би одржао. И није потребна временска дистанца од пола века да би се видело да су и у Срему где, наводно, није било „левих грешака“ и где су „сви били једна партија“, убијани виђенији и отреситији људи, нарочито они школовани који би могли утицати на политику партизанског покрета у Срему. Сметали су они који су имали везу са покретом у Србији и везу са доратном југословенском војском. Небојша Цветковић се вратио из Србије где је био успоставио везу у партизанском покрету. Стеван Савкић је био српски добровољац из првог светског рата и имао је сина Миленка у – Србији. Бранко Савкић је био предратни председник баноштарске општине, а његов немирни син Тоша је измицао усташама, али не и партизанском судцу.

И после много година, погибија Небојше Цветковића није дала мира онима који су можда знали и нешто више о том случају. Као да је било покушаја да се он идиректно рехабилитује. Тако је у новосадском листу Дневник почетком осамдесетих година објављена једна цртица о партизанки Јани Драгојловић из Баноштра, па је написано да је она била Небојшина девојка и да је од њега примала напредну литературу и антифашистичке идеје. Тачно је да је Небојша био активан у омладинском покрету. Али, Светозар Стојковић, Јанин вршњак и кум, тврди да Јана није била Небојшина девојка. Јана је била заљубљена у једног од браће Игњацевић из Черевића, који су били јако лепи момци и, вели, да је она и отишла за њим у партизане. Овоме у прилог иде податак који је о Јани оставио Јован Веселинов. Он је, наиме, записао да Јану нису хтели да приме у скојевску организацију у Баноштру, па се она повезала са скојевцима из суседног Черевића.[253]

Јосип Хрнчевић у својим мемоарима, у одељку *Међу сријемским партизанима* приказао је неколико суђења у партизанском одреду, али у идиличном светлу. Са нетачним подацима и погрешним навођењем имена описао је суђење борбеној групи попа Миленка у којој су били браћа Игњацевић, Никола, Миленко и Марко из Черевића. Хрнчавић пише њихова имена овако: Никола Нацев и Миле Нацев. Помиње и њиховог нећака (вероватно дечака Марка) али без имена. Не каже да су сви осуђени на смрт и стрељани, што се ваљда подразумева, него само наводи да је политичко руководство у Срему одобрило пресуду речима: Добро сте урадили. Суђење Баноштарцима Небојши Цветковићу, о којем се ни до данас ништа не зна и Тоши Савкићу, за кога се зна да му је судио Хрнчевић, овај не помиње у својим сећањима. Хрнчевић је, ипак, написао ове две реченице: „Треба такођер рећи да се у то вријеме догодило и неколико ексцеса под видом суђења. Међутим, они се не могу приписати нашим партизанским судовима, него брзоплетости појединаца“ (77). Писац се овим реченицама брани од нечега. Шта то значи ексцес у овом случају? Колико и каквих ексцеса је било? Ко су били, ексцесно, осуђени и погубљени људи и да ли су били невини? Зар нису заслужили да им се као невиним жртвама помену имена и да се на тај начин рехабилитују? Да ли су „брзоплети појединци“ били кажњени? О томе ни речи не рече Јосип Хрнчевић, партизански судија и послератни савезни јавни тужилац.

[253] Јован Веселинов Жарко, *Сви смо ми једна партија*, Сремска Митровица – Нови Сад 1980, 390.

Писма Ангелине Грујић, рођене Матић

Прво писмо

Драга Вера! Обећала сам Ти и, ево, покушат ћу да ставим на овај папир што знам о мојим прецима, односно, мојој фамилији Матић, а што би Тебе као књижевника интересовало.

Мој прадеда Петар Матић и прабаба, којој не знам име, умрли су веома млади. Имали су само једног сина, мог деду Живана Матића, који је у раном детињству остао без оба родитеља. Старатељ мог деде Живана била је породица Миланов која је мог деду отхранила и бринула о њему као о свом детету док није одрастао и био пунољетан да брине о себи и великом имању које је наследио од својих рано умрлих родитеља. По законима тада државе Аустро-Угарске, породици Миланов припало је десет јутара земље, од дединог наслеђеног имања, као старатељу мог деде Живана. Памтим и сећам се да смо с том породицом Миланов били као фамилија, да су моји родитељи имали велико поштовање према тој породици.

Мој деда Живан био је ожењен из Черевића, из познате породице Грчић. Моја бака Јелена Матић рођена Грчић сестра је познатог књижевника и песника Јована Грчић Миленка. Имала је бака још једну сестру Марију која се удала у свом Черевићу и тамо засновала породицу. Мој деда Живан Матић сурову страну живота осетио је у свом раном детињству, а која га је пратила до краја живота – умро је релативно млад. Моји деда Живан и баба Јелена били су несрећни родитељи: умрло им је троје одрасле деце, кћерка Кајка у 24. години живота, Савка у 18. години живота и син Ђорђе у 9. години живота. Боловали су од туберкулозе, која је у то време покосила много младих живота. Деда и бака продали су добар део свог имања за лечење своје деце за коју ипак није било лека. Продали су салаш близу села са комплексом од више јутара земље који су купили Радошевићи, надимак Бошњачки јер су дошли из Босне и населили се у Баноштору. Матић Петар, мој отац, имао је још две сестре, моје тетке, Круну и Зорку. Оженио се мој тата 1918. год. из Гргуреваца са Милицом рођ. Весковић, чији су преци, за време велике сеобе Срба под заставом Арсенија III Чарнојевић дошли на ове просторе. Имали су моји родитељи Матић Петар и Милица (Мила) петоро деце, три сина и две кћерке, мене Ангелину и Ленку. Расли смо и одгајани у једној здравој и стабилној породици. Имали смо срећно и безбрижно детињство све до почетка II светског рата 1941. год. који је мојој породици донео много патњи, тргедије и страдања. Мој брат Живко био је интелектуалац, припадао је напредном омладинском покрету, имао је одређене задатке на организовању и припремању омладине за борбу против фашистичких окупатора. Комунисти, скојевци и сва напредна омладина Војводине увиђали су шта се спрема, па су одлучили да се припреме за неминовну борбу која је предстојала. Организовали су више скупова и саветовања, па и омаладинских логоровања на Хладној води у близини манастира Бечин и на Тестери код Черевића које је трајало од 21. јула до 10. августа 1940. године. У објашњавању ситуације и упозоравању на фашистичку опасност нарочито су се истицали из Баноштра Небојша Цветковић, Арса Паунковић, тада благајник у општини Баноштор, мој брат Живко Матић, писар у општини Баноштор. На молбу напредне омладине из Свилоша, Баноштора и Грабова, учесници логора организовали су у свим овим местима по једну успелу приредбу. Нарочито је успела приредба у Баноштру, за коју су се залагали Небојша Цветковић, Арса Паунковић и мој брат Живко Матић. Они су били стални посетиоци логора и иницијатори организовања приредаба у насељима која су се налазила у непосредној близини омладинског логора.

У време мог детињства старија браћа и сестре нису се ословљавала именом него: Бата, Браца, Сеја или Сека, тако смо ми нашег брата Живка звали Бата. Мој Бата је током 1941. год. у подруму наше родитељске куће имао састанке са својим колегама. Долазили су увече кад падне мрак, а разлаз је обично био у касне сате после пола ноћи. Сећам се Бата би од маме тражио бокал и чаше да почасти колеге вином – зато иду у подрум. Пошто се то понављало, мама и тата су почели да размишљају и разговарају с Батом о тим састанцима. Сећам се маминих речи. „Живко мој, Живко, каквој опасности излажеш себе и целу породицу“. На тим састанцима се договарало и припремао се план за организовање устанка у овом делу Срема, у Фршкој гори.

Ангелина Грујић Матић

Једно зимско јутро у нашој кући освануо је Јосип Хрнчевић, партизанско име: Стева Политички. То је био његов први долазак у Баноштор. Из Сусека довео га је Вукашин Веселиновић и један Сусечанин. Мама је спремила доручак и сви смо били у кујни. У једном моменту покуцала су на врата тројица добро наоружана и у различитим униформама. Један међу њима био је наш домаћи Немац. Мој тата и Бата само су се погледали и помислили: ово је издаја Хрнчевића, сад ћемо сви страдати. Непожељни гости су поздравили са: Спремни! и тражили прилог за Хрватску заставу. Тата им је дао нешто пуно новаца, куна (то је била валута Независне Државе Хрватске) док му је Бата рекао: како би им толико дао! А тата је одговорио: „Ћути, Живко, само када су за то дошли“. (Када о овоме прича, Ангелина каже како је Јосип Хрнчевић мирно седео и све посматрао, а непожељни гости на њега нису обраћали пажњу – ВМ).

Са првом групом омладине из Баноштора, мој Бата одлази у партизане. После велике офанзиве на Срем и Фрушку гору у осмом месецу 1942. год. Бата има задатак да иде у Босну, имао је фалсификована документа на друго име. На железничкој станици у Сремској Митровици агенти га легитимишу и хапсе, пошто су се ту нашла двојица домаћих Немаца из Баноштора који су агенте обавестили ко је особа коју треба да легитимишу и хапсе. То се догодило другом половином деветог месеца 1942. год. Био је мој бата нешто више од месец дана у затвору Срем. Митровачке казнионе. Ужасно су га мучичи и све тортуре мучења применили да би га присилили да ода своје другове. Из казнионе у Срем. Митровици депортују га у Вуковар, пошто је подручје Баноштор припадало Вуковарској жупи. Био је затворен у Вуковарском суду, подрумске просторије биле су тада пуне омладине и младих људи који су хапшени за време велике офанзиве на Срем и Фрушку гору, а који су трагично завршили на стратиштима Дудика у Вуковару и у Јасеновцу. У Вуковарском затвору наставља се иста тортура мучења. Нашао је наш Бата начина да нам се јави се дописницом из казнионе у Срем. Митровици и из Вуковара. Долазила је мама у Вуковар, имала изнајмљену собу са употребом кухиње, кувала и носила Бати ручак и вечеру, плаћала стражаре, који су је пустили у ходник да види свог сина и разговара са њим. Прве Батине речи биле су: „Мама, када се вратиш кући, нека тата одмах оде у општину код Пере Бајвинклера (који је тада био председник општине) и понуди му који хоће виноград, њиву, воћњак, само да ме више не муче. Знам да ме из затвора неће пустити“.

Отишао је тата код Бајвинклера, замолио га као човека, али је овај одговор добио: „Чекам наређење да вас, целу породицу, отерамо до Дунава и стрељамо. Знаш ли ти шта ти је син Живко, могу да узмем сво твоје имање и кућу“. Једно јутро у ходнику Вуковарског суда, мама је затекла свог сина Живка без свести, одећа на њему исцепана и крвава, а стомак као код жене у шестом, седмом месецу трудноће. Мислила је несрећна мајка да је то крај, али младост је јака, издржао је мој Бата. Ојачала га храна коју је мама два пута дневно носила Бати у затвор. Трајало је то до половине 12. месеца 1942. год. Тад је изречена пресуда – логор Јасеновац. Депортован је у логор Јасеновац одакле нам се једном месечно јављао дописницом, на којој је било дозвољено написати само десет речи. Задњу дописницу послао нам је 09. 07. 1943. год. Имам фотокопију те дописнице. Оригинал дописнице и једну фотографију послала сам у Спомен-музеј Јасеновац, када је отворен.

Исте зиме 1942. год. брата Милана депортују у Немачку на присилни рад. Почетком 1943. год. брат Илија одлази у партизане. Имао је само 17 година. Која туга и патња у срцу и души мојих родитеља. Три сина на три стране, не зна се који је у већој животној невољи и опасности.

Много тога има у мом сећању, тешко ми је сећати се па и писати. Грујић Ангелина рођ. Матић.

Друго писмо

Моје сећање на два тешка ратна догађаја који су задесили моје родно село Баноштор и моју породицу Матић 1942. год.

Није било села нити засеока у Срему и Фрушкој гори да нису знали и помогли Народноослободилачки покрет, који се у Фрушкој гори сваким даном све више ширио. У то време у Фрушкој гори било је формирано неколико фрушкогорских одреда. Да би се тај покрет угушио, почетком августа

1942. год. из доњег Срема крене јака фашистичка сила од 20.000 Немаца и усташа да Фрушку гору и Срем очисте од партизана, тако су они говорили.

Испред те силе народ је бежао у шуму под окриље и заштиту партизана. Тешке борбе су партизани водили, тресла се и горела Фрушка гора од експлозија фашистичког оружја. Били смо тих дана – сва моја продица у шуми. Једног дана дође мој брат Живко, који је био у партизанима и каже тати да се партизани повлаче и да одмах упрегне волове у кола и да што брже идемо у Черевић. Сећам се да је тата терао волове да су скоро трчали. Имали смо рођаке у Черевићу код којих смо били са нашим комшијама с којима смо и у шуми били: Пантелинац Влајко, његова жена Љубица, кћерка Драгица која је тад имала 3-4 године и сестра Драга. Једно јутро крене кроз Черевић добошар и прочита наређење: сви Баноштарци одмах да дођу на Лединe, то је простор покрај Дунава између Черевића и Беочина. Сви смо ту били постројени као војска: млади и стари, жене, деца, мајке са малом децом у наручју. Око нас постављени митраљези. Стајали смо тако од јутра до касно после подне, на сунцу без воде и хране. Чекало се наређење да нас све стрељају. Међу тим људима који су такву одлуку требало да донесу, нашло се и добрих који су имали срца и душе, сматрали су да сав тај народ није крив. Извршена је прозивка, нешто више од 40 момака и млађих људи и три девојке који су отерани у Сремску Митровицу и тамо стрељани. Међу прозванима било је доста очева и снова: Ристић Светозар и син Митар, Петровић Јова и син Ђорђе, отац са две кћерке: Милош и Мирјана и Љубица Драгојловић. Многе су мајке тужне и несретне, за цео живот у црно завијене.

За све време рата омладина је имала свакодневно дежурство на торњу цркве, одакле је добар видик јер је црква на брду. Знак за узбуну био је оглашавање звона. Новембра месеца 1943. год. на такву узбуну, са завежљајима које смо у току рата увек имали покрај себе, мало обуће и веша, бежали смо у Грабово и шуму где смо имали заштиту од партизана. Били смо неколико дана у Грабову у нади да ћемо се за који дан вратити кући. Одједном смо чули јаку тенковску паљбу, истрчали смо из куће без завежљаја, јер нисмо имали времена да их узмемо. Бежали смо у шуму, из шуме у Лежимир где смо имали тетку, татину сестру. Док смо бежали у шуму, из тенкова са више страна пуцали су на нас. Било је страшно, рањени и мртви на све стране су падали. Моја сестра Ленка и ја стигле смо до Лежимира босе, јер су нам ципеле негде у блату остале. Нисмо више од 3-4 дана били у Лежимиру, само што смо се мало понеговали, пресвукли и окрепили. Једно јутро бежимо опет у шуму, долазе тенкови из Срем. Митровице. У то време брат Живко је био у логору Јасеновац, Милан у Немачкој на присилном раду, Илија у партизанима. Тата је ноћ пре отишао у Баноштар да покуша доћи до наше куће да би нам донео нешто зимске одеће. Док смо из Лежимира бежали, опет су из тенкова пуцали по нама, мама је негде заостала, остале смо моја Ленка и ја саме, са народом који је спас тражио у шуми. Тад је Фрушка гора била друга Сутјеска. Горела је Фрушка гора, рушило се дрвеће, тенкови и топови са стране од Дунава и равног Срема, тукли су на Фрушку гору потпомогнути авионима. У том ужасу и самоћи мојој и моје Ленке појави се мој брат Илија са својим батаљоном. Кад нас је видео саме, помислио је можда су тата и мама негде погинули. Упутио нас је заједно са народом који је био ту да идемо у Луг, јер је Луг за све време рата био сигурна партизанска база. Стигле смо у Луг, још је био дан па смо продужили у Сусек где смо имали рођаке. Мама је увече стигла у Луг, провела ноћ без сна у бризи за своје петоро деце за које не зна где су и да ли су жива. Причала ми је мама, у тој својој тешкој патњи мало је заспала, и сања квочку без пилића: „То си, Мило, ти без твоје деце“. Кад је свануло, кренула је кроз Луг да се распитује за њену Ленку и Ангелину. Брзо је наишла на људе који су нас, по њеном описивању, видели и казали јој да смо продужиле за Сусек, јер смо казале да имамо рођаке у Сусеку. Поново смо се нас четворо састали у Сусеку и били тамо непуна два месеца. За то време три куће у Баноштору биле су без својих житеља: кућа Петра Матића, кућа Душана Крстића кога су тих дана усташе убиле и Соке Ракић. Из те три куће товарила се храна у дереглу која је била усидрена на пристаништу. Када смо се вратили кући, све је било празно и опустошено. Имали смо велику базу, тајно склониште које је направљено 1941. год. у којем је било хране, одеће, постељине и намештаја из две собе. У том склоништу било је ствари наших комшија: Драгојловић, Петровић, Пантелинац.

Грујић Ангелина

Треће писмо

Тежак и страшан је био II светски рат. Допринос који су деца као курири чинила немерљив је. Једно јутро фебруара месеца 1942. год. на такав задатак опремила је моја мама мене. Тата јој је дао један лист папира са поруком, који је мама вешто прикрила у мом зимском капуту, и тако скривену поруку однесем у Черевић Радојчић Стевану Моди (био је по занимању кројач). Мамине очи биле су пуне суза и кроз плач је говорила: „Перо, Перо, зар није доста што сте Ти и Живко укључени и сви смо, цела породица жртвовани. Куда ми шаљеш Ангелину, ко зна да ли ће се жива вратити кући...“ А татин одговор је био: „Ја на тај задатак могу само моје дете послати, немам право ничије дете жртвовати“. Спремила је моја мама мене, на главу ми ставила њену стару мараму, обула сам неке мало велике старе ципеле од мог старијег брата Илије, само да изгледам јадно и сиромашно дете, на које се баш не обраћа пажња. Када сам пошла, тата ми је рекао: „Ако сретнеш усташе, поздрави са: Спремни! ако Немце, са њиховим поздравом Хајл Хитлер!“ На једном делу пута сретнем групу домобрана који су ми ишли у сусрет. Што су ми се више приближавали, мој страх је био све већи, дрхтала сам као прут, у ушима су ми одзвањале мамине речи: да ли ћу се жива кући вратити. Они су доста гласно причали и смејали се. Поздравила сам их са Спремни, нисам чула њихов одговор на мој поздрав. Мало охрабрена што нису обраћали пажњу на мене, наставила сам свој пут и срећно стигла на одређено место у Черевић.

Била сам први руководилац пионирског одреда који је основан у току лета 1943. год. Похађали смо семинар на којем смо учили пружити прву помоћ. Имали смо мале торбице, сашивене од домаћег платна, са завојима, газом, ватом и алкохолом за дезинфекцију. Почетком 1944. године примљена сам у СКОЈ и почетком 1945. постављена за секретара скојевске организације у Баноштру. Пре мене на тој дужности су биле Зора Ракић и Миланка Стојковић, које су повучене на рад у срески комитет СКОЈ-а Илок. Као секретар СКОЈ-а аутоматски сам била и секретар УСАОЈ-а, а председник је била Ката Пандуров. Пионирску организацију је од мене преузела моја сестра Ленка Матић, која је врло успешно и неколико година после ослобођења руководила пионирском организацијом. Први и главни задатак скојевске организације био је сву омладину учланити у организацију УСАОЈ-а што је у Баноштру остварено (изузев три, четири, девојке) још током рата. Одлазак омладине у партизане, помоћ партизанским породицама око обраде земље. Рад са омладином одвијао се по секцијама. Свака секција је имала свог руководиоца, а заступљеност омладине била је према склоности. Посебно успешна била је секција за културно-просветни рад. Имали смо библиотеку са доста великим фондом књига, омладински певачки хор, којим је руководила Стојанка Крстић и била диригент, а који је основан током рата. Аматерска секција често је учествовала на приредбама са добро изведеним одломцима од Бранислава Нушића и Бранка Ћопића. Имали смо две хармонике, врло успешно и природно надарен свирао је Која Драгојловић. Омладинске састанке држали смо недељом поподне у два дела: радни и забавни. Радни део је био договор и конкретно задужење сваког појединачно, шта током наредне недеље треба да урадимо. То се односило на обраду површине од два јутра земље и нешто винограда. Од прихода за продате производе куповали смо књиге, радио апарат, хармонике и спортске реквизите за фудбалски тим и стони тенис који је био добро заступљен и којим је руководио Саша Чистопољски док није отишао на даље школовање. Имали смо лепо уређен Дом културе, велику салу за масовне састанке и приредбе. Забавни део била је игранка уз звуке хармонике и увежбан понеки шаљив скеч. Већи број омладине из Баноштора учествовао је на великим радним акцијама: изградња пруге Брчко-Бановићи, Шамац-Сарајево, аутопут Београд-Загреб. У пролеће 1945. године на подручју Илока, који је у то време био среско место, организују се две велике радне акције: Резање винограда у Илоку, сеча дрва за обнову спаљених и порушених села. Све је то омладина са песмом добровољно радила. Омладинска организација Баноштора била је једна од најбољих у Илочком срезу. Концем 1945. године одлазим на рад у срески комитет СКОЈ-а. Била сам задужена за рад са омладином Сусека, Свилоша, Грабова, Баноштора и Черевића. Током 1946. год. када су зацртане републичке границе, срез Илок се укида, села од Черевића до Нештина била су прикључена сремскомитровачком срезу. То је била велика грешка која је брзо уочена, пошто то подручје није гравитирало Сремској Митровици него Новом

Саду, до краја 1946. год. прикључују се срезу Нови Сад. Прелазим на рад у срески комитет СКОЈ-а у Нови Сад, задужена за рад са омладином у напред наведеним местима.

Омладина је својим добровољним радом много допринела у обнови наше ратом опустошене и осиромашене земље. Поред много обавеза и задатака као омладински руководилац, завршила сам средње образовање, имала жељу да стекнем високо образовање, али је мој живот кренуо у другом смеру. Упознала сам мог супруга Грујић Мирка, који је радио у Комбинату Борово и удала се почетком 1949. године. Моји родитељи тешко су ту моју одлуку поднели. Било је Борово далеко од Баноштора, у оно време саобраћајне везе скоро да није било. Дошла сам у једну нову и велику радничку средину у којој сам се добро снашла и уклопила. Наставила сам са друштвено-политичким радом. Морам да кажем, иронија живота је хтела да заснујем породицу овде, живим на овим просторима, често одлазим у Вуковар, пролазим поред зграде Општинског суда, где је мој брат Живко Матић 1942. год. био у затвору, од злочиначке руке зверски мучен и спроведен у логор Јасеновац. Била сам неколико мандата судија-поротник. Та обавеза била ми је с разлогом доста тешка – сваки пут када сам ушла у ту зграду, имала сам пред очима слику мог брата Живка претученог и без свести.

Била сам неколико мандата председница Актива жена Борова, организовала разне семинаре за жене, дружења, братимљења и путовања. Братимили смо се са женама Зенице, Суботице и Кљајићева. Били су ти сусрети за памћење уз богат културно-уметнички програм. За мој деценијама дуг друштвено-политички рад добила сам доста писмених признања и награда. Добила сам награду „Ката Пејновић“ 1990. године у Загребу[254]. За мој допринос у борби против фашизма у II светском рату одликована сам Медаљом заслуга за народ.

У нашем животу, и поред много обавеза и преокупације у друштвено-политичком раду, увек на првом месту била ми је моја породица, моје кћерке Јелена и Милица, мој унук Халид и мој супруг Мирко који ми је много помагао и имао разумевања. Били смо, мој Мирко и ја, једно другом ослонац и подршка у тешким животним ситуацијама, којих је било много, градили нашу срећу. Знали су нас наши пријатељи питати за рецепт, а чешће нам је то питање постављао наш пријатељ Ратко Комљеновић, дуго година главни и одговорни уредник недељног листа Комбината Борово.

Грујић Ангелина

Напомена. Ангелинина писма приказују страхоте рата, друштвени преврат и нову организацију живота, посебно улогу СКОЈА-а, која је систематски разрађивана у рату и пре њега. Ангелинини текстови откривају и то колико су у рату још били чврсти благочестиви корени српских породица, тих малих православних цркава са пуно љубави, како су се поштовали родитељи и деца. Ангелина је посмртне остатке свог вољеног супруга сахранила на гробљу у Баноштру, а не у Борову где су провели пола века заједничког живота и где она и данас живи, здрава, крепка и активна. О задушницама Ангелина редовно посећује гробове супруга и својих родитеља и рођака. Нас две смо се сретале баш у таквим приликама и договориле смо се да она напише нешто о својој породици и себи. Искрено сам јој захвална што је испунила обећање. Урадила је то савесно и одговорно као што је испуњавала и друге обавезе у животу. Дисциплинована у поштовању правила, Ангелина у овим својим писмима пише име села као *Баноштор*, а тако се није ни говорило ни писало у њеној младости. Али тако је прописано „одозго“.

Милица Лукић, рођена Зарић, о својој полусестри Драгици:

– Била је висока, расна плавуша и више је живела у Вуковару код родбине него у очевој кући у Баноштру. Често је путовала лађом која је сваки дан возила на линији Вуковар – Нови Сад. Та путовања и познанство са брода учинили су необичном њену животну причу. Године 1943. усташком акцијом у сремском Подунављу командовао је сатник Томљеновић, који је починио велике злочине у селима од Нештина до Баноштра. Њега је Драгица била упознала раније, на броду, приликом својих

[254] Ката Пејновић је била прва председница Антифашистичког фронта жена Југославије.

путовања. Једног новембарског јутра 1943. године, зором раном, све баноштарске породице сатеране су у порту швапске цркве. Пре но што је почела прозивка оних који ће бити отерани у логор, прозвана је Драгица Зарић. Наш отац, чувши то, помислио је да је он на реду и покушао је да бежи. Више је волео да га убију у бегству него да гледа страдање породице и буде отеран у логор. Том приликом један усташа му је бајонетом повредио главу. Али, дошло је до преокрета. Драгица Зарић нашла се крај сатника Томљеновића и остала је тамо да стоји. Братину главу (нашег оца Тошу звали су у кући и комшилуку Брата) превили су они који су га повредили. Баноштарци који су потом били прозвани, тек у сумрак су потоварени у камион и отерани у Беочин, а потом у Сремске Карловце. Пре тога, усташе су пустиле кућама старице и жене са малом децом. Драгица је из Баноштра отишла са Томљеновићем црном лимузином. Лимузина је стала испред наше куће да наша Сејка, како смо је звали, узме своје ствари. Никада нисам била видела тако велику лимузину.

Стара Зарићева кућа на друму, уредно одржавана у првобитном изгледу

– Када је после рата Драгица са својим супругом дошла у Баноштар, то је изазвало узбуну. Неке жене и људи у Нештину рекли су да су препознали у њеном супругу усташу Томљеновића, па су се и он и Драгица нашли у затвору. Брачни пар је ухапшен и затворен у Бачкој Паланци, а наш отац Тоша истога дана, ради саслушања, скинут је у Черевићу са лађе којом се враћао из Новог Сада. На суђењу у Новом Саду доказано је, међутим, да то није био Томљеновић, него Анте Јаковљевић, грађанин града Сиска, родом са острва Шолте. Доказано је да је Анте током рата, иако је био у хрватској војсци, помагао народноослободилачки покрет, добављао цигарете за партизане и слично. Брачни пар је ослобођен. А њихов бранилац, новосадски адвокат Иванчевић описао је овај случај из своје адвокатске праксе у књизи *На оптуженичкој клупи.* Јаковљевић више није долазио у Баноштар. У Сиску је био шеф Дунавског Лојда. Драгица је сваке године посећивала родитељску кућу, сама или са сином. Долазила је обично ујесен да обере свој виноград који је био у потесу Липље. Грожђе је камионом одвожено у Сисак и тамо у подруму породичне куће Јаковљевић прерађивано је у вино.

Рада и Стана Матић о Матићима од Енглеске до Аустралије

Рада прича:

– Мој деда Рада Матић и баба Љуба имали су четири сина: Симу, Милоша, Славка и Пају. Моја мати Катица Матић, после погибије мог оца Симе, још током рата, отишла је са нама, децом, у Дероње одакле је била родом. После рата била се тамо уселила у једну швапску кућу и требало је да из Баноштра добије административну потврду за колонизацију у Дероњама. Али, кад је већ све било уређено да тако буде, председник Месног одбора у Баноштру Петар Матић није хтео да потпише акт о сагласности. Сматрао је да породица Симе Матића, мога оца, припада Баноштру и да треба да се врати овамо. Кућу нисмо добили. Мама Катица и моја сестра су остале у Дероњама, а ја сам дошао у Баноштар код бабе Љубе и стрица Милоша, који је био стигао из заробљеништва у Аустрији. Касније сам се оженио Станом Живковић која је такође била ратно сироче, кћи Андрије Живковића убијеног 1942. у Митровици кад и мој отац Сима Матић. Добили смо сина Симу и кћерку Милицу.

– Када је Рада изгубио посао трактористе у Земљорадничкој задрузи у Баноштру – прича даље Стана Матић, рођена Живковић – прво је потражио посла у Аустрији, па је онда решио да се са породицом сели у Аустралију. Повели смо са собом и моју маму Милицу. Отишли смо 1969. године.

О Ђурђицу уз славску свећу у своме дому у Мелбурну
Рада и Стана Матић са кћерком Милицом

Обоје смо радили у разним фабрикама у Мелбурну и тамо дочекали пензију. Деца су порасла, школовала се, осамосталила. Добили смо унуке: од сина Симе добили смо Радована и Александру, а од кћери Милице добили смо Наташу. Имамо своју кућу, башту са разним воћкама, чардаклијом винове лозе и подрумом у којем Рада прави вино од свога грожђа. Бар мало Баноштра у Мелбурну! Славимо Ђурђиц као своју крсну славу. Окупљамо се са осталим Србима у Српској православној цркви. Деца и унуци нам говоре српски, али теже српски читају. Памтимо како је данашњи сремски владика Василије завладичен у Аустралији у манастиру Свети Сава. Не мислимо да се враћамо у Баноштар. Како да оставимо децу?! А коме и на шта да их доведемо? Кућу на старом плацу Матићевих, у центру села, одржава нам Боро Аџић, досељеник из Босне. Лета 2007. у овој кући умрла је моја мати Милица која се из Аустралије вратила 1991. године. Одмах поред ове наше је кућа покојног Радиног стрица Милоша у којој је, ево ових дана, преминула и његова супруга, наша стрина Смиља. Као удовица, Смиља је сваке недеље и празника била у цркви. Она је лепо појала. Умрла је 15. августа 2009. године од злоћудне болести за коју је мало ко знао да ју је снашла. Непуне две седмице пре смрти, о Св. Илији, последњи пут је била у цркви. Десило се да смо, ево, у ово време у Баноштру па смо били и на стриниој сахрани, као што смо, две године раније, непредвиђено, били и на сахрани маме Милице.

– Стриц Славко преминуо је много раније. Он је после усташке акције Виктора Томића 1942. године побегао из Баноштра у Босну. Избегао је судбину брата Симе и других Баноштараца који су тада ухваћени и стрељани у Митровици. Био се сакрио у виноградарској колиби на Дедовачком путу. У Босни су га звали „партизански поп“ јер је у селима из којих су попови били протерани или побијени, сахрањивао православне, како је знао и умео. Он јесте доста боравио у манастирима, али се никад није замонашио. После рата Славко је био појац у баноштарској цркви и појао је за северном певницом. Умро је после нашег одласка у Аустралију, а после њега умро је и брат Милош.

– О четвртом брату Павлу – Паји Матићу, који је врло мало живео у Баноштру, мало се и зна. Рођен је 1919. и пред рат је био калуђер у манастирима у Београду и Панчеву као монах Никодим. Био је најмлађи југословенски иконописац, школовани уметник. Вероватно је завршио и монашку школу у манастиру Раковици. Из Панчева је почетком рата отеран је у логор у Немачку. Потом су их заробили Енлези и тако је стигао у Енглеску. Био је у кругу Срба око краља Петра у Лондону. Радио је као православни свештеник. Радио је и иконе за више цркава. Урадио је иконе за цркву у месту Сант-албанс у Аустралији. Иконе је тамо послао, али у Аустралији није био. Посетили смо га у Енглеској 1996. године. Присуствовали смо литургији у Бирмингему коју је служио наш стриц Павле, односно, отац Никодим. Његово седиште било је, иначе, у цркви у Кардифу, где му је била и кућа. Павле није хтео да узме енглеско држављанство. То му је сметало кад је планирао да нас посети Аустралији и да заједно са синовцем Радом и његовом породицом прослави свој осамдесети рођендан. Умро је изненада од срчаног удара у пролеће 1999. године, баш у дане када је почело бомбардовање Србије. Желео је да буде сахрањен у Баноштру и о томе се договорио са нама када смо били код њега у Енглеској. Али, то обећање ми нисмо могли да испунимо. Током бомбардовања није било авионских летова за Београд. Очекивали смо да ће свакога дана престати бомбардовање Србије, па смо јавили у Енглеску

да се са сахраном причека. Чекали смо месец дана, а онда смо изгубили наду у могућност преноса посмартних остатака у Србију. Јавили смо да нашег стрица сахране у месту у којем је живео пола века.

Напомена. Кад год се молимо за душе Баноштараца страдалих у другом светском рату, поменимо и Радиног стрица Павла, односно монаха Никодима, и остале чије кости су остале у туђини. Али, помолимо се, бар понекад, и за живот и здравље наших људи у далекој Аустралији, „проклетој Аустралији", како наши исељеници искрено, а можда неправедно, умеју да кажу. И не само у Аустралији него и свуда у свету. Павле Матић ни после смрти није могао да се врати у земљу коју су, по ко зна који пут у 20. веку, засипале бомбе. Можда је оцу Никодиму на срце теже пала бесомучна антисрпска кампања од стране тзв. слободног света него само бомбардовање.

Миланка Матић, рођена Ђуричковић,
казује о својим дечјим успоменама из рата:

– Мога оца Милана Ђуричковића усташе су отерале са черевићких Ледина у Митровицу. Стрељан је са осталим Баноштарцима на митровачком гробљу августа 1942. године. Следеће године, приликом такозване белогардејске офанзиве, Баноштарци су опет били сатерани у порту швапске цркве. Ја сам имала седам година и добро се свега сећам. Усташе су прозивали људе и жене који ће бити отерани у логор или на присилни рад. Прозвали су и моју маму. Водећи ме за руку, и она је пошла за осталима. Међу војницима био је и један који се звао Анте и који је препознао моју маму. Пришао јој је и рекао да набаци на главу велику црну вунену мараму, какве су преко леђа онда носиле сеоске жене. Анте је извео мене и маму из колоне људи које су утоваривали у камион и склонио нас је у Пантелинчеву кућу испред које је камион стајао. Рекао је мами да се ту примири док се све не разиђе, па нека онда иде кући, али је саветовао да исте ноћи, ипак, не спава код куће него да се негде сакрије. Анте је пре рата био морнар на теретном броду који је пловио Дунавом поред Баноштра и био је пријатељ наше куће и наше тетке Јане у Земуну. Он је нама у Баноштар доносио поздраве и пакете од тетка-Јане из Земуна и обратно. Брод би се зауставио поред наше куће, Анте би се чамцем извезао на обалу и уручио нам поздраве. Веома је поштовао и волео моју мајку (тако сам ја звала татину маму) а добро је познавао и маму Зору. Спасао нас је затвора, батина, а можда и логора. Мама је ону критичну ноћ после прозивке провела на тавану пуном сена изнад штале деда Андрије Свирчевића, сакривена са његовом кћерком Станком. Чуле су кад су војници долазили у кућу, претресали, галамили и отишли.

– После татине смрти штитиле су нас наше прве комшије, швапска породица Котаљон. Они су у својој кући скривали и друге комшије Србе, па и браћу и матер партизанке Јане, чија је кућа била преко пута од њихове. Код њих се бежало са свих страна кад је надирала непријатељска војска. Имали су сина Јохана, младића који још није био дорастао за војску. Мени су говорили: кад војска пође да претреса српске куће, ти одмах бежи код Котаљонових и држи се Јохана. У селу се знало како се понашала ова породица током рата. Знала је то и сека Јана (командант патизанског батаљона у Трећој војвођанској бригади). Када је по ослобођењу на коњу ујахала у Баноштар и кад ме је на друму испред наших кућа, не силазећи из седла, подигла са земље и пољубила, рекла ми је да она све зна и да Котаљоновима не сме фалити длака с главе. Ипак, и ова породица је покренута са другим Швабама и отерана у логор. Тек касније су се одселили у Немачку. Јохан је долазио неколико пута у Баноштар и наши сусрети су били срдачни, са сузама радосницама.

– Моја сестра, која се такође зала Јана, била је скојевка и у нашој кући су се одржавали њихови састанци. Мој задатак је био да стојим на улици и да звиждим ако наиђе неки пролазник да би они у кући престали да говоре и да пролазник не би чуо разговор. Док сам звиждала, у кући је била тишина, а кад ја ућутим, они наставе да разговарају. Једном сам се увукла у кревет и сакрила под дуњу да бих чула шта они причају. Скојевке су се баш тада договарале која од њих треба да иде у партизане. Избор је пао на Веру Стојковић и на моју сестру Јану. Рекле су: Јана нема оца, нема ко да јој забрани. Вера

је отишла у партизане и погинула је. Моја сестра није отишла захваљујући мени. Ја сам рекла мами шта сам чула и она је спречила моју секу да оде у шуму. Било је и батина...

Напомена: Миланкина сећања побудила су ме да напишем како је исте ноћи када се њена мама Зора скривала на тавану у Свирчевићевој кући, и моја мати избегла опасности. Тога дана мој отац је са осталим Баноштарцима био затворен у подруму куће тада већ покојног Стеве Савкића и батинан је од усташа. Није хтео да изговори да је Хрват православне вере, што су од њега тражили. Кад је пала ноћ (у којој се није спавало) у нашу кућу су упали пијани војници који су говорили руски. У кући смо били моја баба Мара, татин стриц деда Милан, моје две тетке, мама, ја као петогодишња девојчица и мој трогодишњи брат Јова. Моја мати је имала 23 године. Када су је војници угледали, питали су да ли је удата. Па, где јој је муж? Чули су да је истога дана затворен. Тада су јој војници предложили да она пође са њима, да ће они пронаћи и пустити њеног мужа. Пред војнике се испречио деда Милан. Није дозволио да воде маму. Висок старац, са дугим белим брковима и штапом којим се помагао у ходу, тешко је могао спречити војнике у њиховом науму. Били смо сви престрашени и ја сам заплакала. Али нисам могла да плачем довољно јако. Знала сам да је мој брат грлат и тихо сам га наговарала: Јово, плачи, плачи што јаче. Дечји плач је привукао пажњу војника. Један је пришао и почео да нас милује говорећи да и он има такве код куће. У том моменту остали су заклонили маму испред погледа војника. И деда их је полако испратио из куће. Било је то на празник Покрова Пресвете Богородице, 14. октобра 1943. године. Верујем да је Мати Божја својим покровом заклонила и сачувала наше матере.

Пада ми на памет и доживљај мога оца који је био борац у Трећој војвођанској бригади. После једне битке негде у Славонији, група партизана, у којој је и он био, наишла је на залуталог немачког војника. Са оно мало српских речи које је знао и ватром у очима Немац је молио: Немој убити, има Лизи, има Лизи. Више пута је то поновио. Нису сасвим разумели. Онда је војник извадио из џепа фотографију. На слици је била мала плава девојчица. Показивао је слику партизанима и стално понављао: има Лизи, има Лизи... Партизани су окренули главу и пустили немачког војника да оде својим путем.

Чланак Љубице – Љубинке Цвјетковић, рођ. Свирчевић о Иванки Цветковић и о Соки Мициној Пантелинац

„Мајко, не моли за мој живот“. Тако је мајци поручивала храбра девојка из Баноштора Иванка Цветковић.

Рођена је на Ивандан,[255] када се од лепог жутог цвећа, исплетеног са црвеним ружама или ког другог, праве венци и вешају на дворишна врата и кућу, са жељом за срећан живот домаћина, па јој дадоше име Иванка.

Име јој подсећа на цвеће иванчицу. Знам да је била лепа, висока, крупна црнка, отресита, школована и врло уљудна и умиљата када смо одлазили у „дућан“ где је помагала својој мајци Перси, коју су сви у Баноштору звали „госпоја“, јер се и по свом материјалном положају, одевању и другом, разликовала од обичних сељанки.

Пре рата, за мало, сиромашно село, њена породица се сматрала богатом. Имали су земље, трговину, сушару хмеља, пецару за ракију. Иванка и њен брат Небојша су се школовали, али су се свеједно дружили са сеоским девојкама и младићима, ишли заједно „у коло“, на прела, забављали се без охолости која би им могла бити својствена с обзиром на материјална богатства.

Прича је ово о Иванки, тој дивној, храброј, пркосној девојци „тврдој Личанки“, јер су они били пореклом из Лике, па су их звали још и „Ликоте“.

Долазак фашиста у село изазвао је у њој буру мржње, а појава партизана у Фрушкој гори ватрене симпатије и жељу да им помогне у борби. Одмах се прикључила напредним омладинкама и примљена је у групу СКОЈ-а заједно са Соком Пантелинац, Богданком Аћимовић и Мирјаном

[255] Ивандан је празник рођења светог Јована Претече и Крститеља кога је дао погубити усековањем главе цар Ирод по жељи царице Иродијаде.

Драгојловић. Везе су ишле преко Душанке Нађ, Жике Лазића – политичког комесара, Марка Рибара – мајстора и Којке из Грабова. Група је неустрашиво извршавала све поверене задатке. Њена неустрашивост дошла је до изражаја већ приликом уласка немачке војске у село. Док су домаћи фолксдојчери са заставама, хакенкројцима, сви, од детета до старца и старице, изашли на улице, певали од весеља и узвикивали „Хајл Хитлер!“, дотле је српско становништво, иза затворених прозора, немо од страха и неизвесности, очекивало најгоре. А Иванка? Без страха, пркосно је отворила широм прозоре, села за клавир и плачући свирала „Хеј, Словени“. Грмљавина немачких тенкова, бат колоне и усхићење домаћих Шваба онемогућили су их да чују и већ у почетку угуше бунт девојке.

Замислите, колико мржње према непријатељу и колико љубави за своју земљу је требало Иванки за то? Друмом немачки тенкови, њена кућа с једне стране, она свира „Хеј, Словени“, а преко пута Ленка Францова, промукла од викања „Хајл, Хитлер!“. Зна се да су Швабе и шаке земље бацали на возила, јер по њиховом, и ова земља је њихова, биће то „Донаушвабенланд“ (Подунавска швапска земља) – мислили су.

Иванка је израдила и једну партизанску заставу за Фрушкогорски одред. На црвеном сомоту, жутим фулом, с петокраком звездом, нађена је та застава на Тестери, у време „велике офанзиве“. Још је ставила и свој потпис. О томе је баба Јела Радошевић – Бошњачки чула од судије преког суда Шилда када је, као и Иванка, са осталим Баноштарцима, одведена са черевићких лединa у Сремску Митровицу 1942. године. Иванки је то био смртни алиби. Њена породица, као угледна и имућна, покушала је да је спасе. Наиме, неке Швабе су лицемерно говорили какао су утицајни, да ће се за неке заложити, али да им се да: дебела свиња, новац, кола, пар волова, буре вина или, можда, њива. Била је то ординарна пљачка и онако већ унесрећених и опљачканих породица.

А Иванка? Иако у канџама звери, иако је свугде око себе гледала ужасну смрт „Крвавог сремског лета“ – поручила је мајци по женама које су биле пуштене: „Мама, не моли Швабе, не моли Бајвинклера, Вебера, Тренца, не моли усташе, никога. Ми нисмо ништа криви, сем што волимо своју земљу и свој народ. Мама, не моли их. Никад ти то не бих опростила, да молиш зликовце за мој живот“.

Каква храброст, понос, гордост. Нису само стари Грци имали Прометеја. Наш народ их је масовно рађао и стварао у бурним и тешким временима своје историје.

Када је отерана са још три дивне девојке из села, Мирјаном и Љубицом Драгојловић (сестрама чувене партизанке Јане) и Милком Павином Живковић у логор Стара Градишка, мати је ипак покушала да је пронађе, да јој дотури писмо, хране, новца или чак да је преко неког домобранског сатника Дудуковића (ранијег познаника њихове породице) можда извуче из логора. Он је вратио писмо Иванкиној мајци и рекао јој: „Нашао сам је! Обучена као и друге логорашице, са клумпама на ногама, ошишана, повезане главе, радила је, нагнута, у башти неког православног манастира Ораховица којег су усташе претвориле у своју економију. Позвао сам је: „Јесте ли ви Иванка Цветковић? Имате писмо од мајке“. Радост, неверица, презир, жеља, љубав, мржња – ко зна колика бура различитих осећања је пунила њене већ испаћене груди.

Мржња према својим мучитељима је надвладала. Није дигла главу. Рекла је иронично: „Не, нисам ја Иванка Цветковић, ја сам логорашица број...“.

Мајка је била очајна, али је знала да је то Иванка и у муци и патњи остала доследна себи.

Постоје трагови да је живела, као и друге њене мештанке, до зиме 1943. године. Тада им се губи сваки траг. Мучење, глад, хладноћа, исцрпљујући рад, крематоријум – може се само наслутити њена трагична смрт, као и других 800.000 мученика које су прогутали Јасеновац и Стара Градишка.

Била је лепа, млада, волела је живот. Само на гробљу у Баноштру постоји споменик њеном оцу, мајци и брату са уписаним њеним именом... њених посмртних остатака ту нема. Али њено име не треба заборавити.

Сока Мицина. Обично наше сремачко, женско име. Неко је Софија, неко Сокица, а она се звала Сока, Сока Мицина.

Рођена је 1924. Презиме Пантелинац, али је то било као споредно. Звали су је по мајци, као уосталом и њену браћу: Ђуру, Саву, Живка и Душана. Сви су били Мицини и све их је дивне и јуначке, нашој борби подарила баба Мица. Тако смо је звали. На „Мицину клупу“, пре рата, значило је изаћи из својих авлија, нарочито предвече, скупити се на „букару“ – испред Мицине куће, седети на клупи, играти се, дошаптавати, понекад слушати гитару, коју је дивно свирао Јефта Јанковић, певати сложно, онако како само младост може.

Било је старих и младих, оних од 12, и оних са 25 година. Сви у групама, приближно свом годишту, па ипак ту близу једни других, старији да пазе млађе, а млађи понекад и ћушку да добију што све хоће да чују и виде. Зими смо се санкали на старој стази у деда-Младеновом воћу, увече је још поливали водом да боље клизи, често са чворугама од удараца у шљиве. Лети се купали и „плазали“ чамцем по Дунаву.

Били смо млади. Били смо срећни. Наш крај села који се звао „крајцара“ врвео је од деце. Сви смо били деца сиромашних сељака, или тек нешто боље стојећих. Често се надничило, радило жито „на рис“, гајиле свилене бубе, брале шумске јагоде и купине. Радили су родитељи, а и ми деца, да се састави крај с крајем, да се купи нова хаљина, ципеле или било која потреба.

Сока је живела као већина нас. Мала кућа на друму, поред Дунава, центар нашег окупљања, била је њен родитељски дом.

Сока је била висока, крупна, вредна, весела и привлачна. Увек је пристајала и уз оне старије и уз оне млађе. Волели смо је сви. Била је увек спремна на шалу, песму, понеку мало слободнију реч. Ићи на „Мицину клупу“ код Соке, значило је играти се, певати, шалити, веселити се, изгубити представу о времену, не чути прво викање маме да се иде на спавање, јер сутра је дан, а ујутро треба устати рано и ићи на њиву.

А онда је дошао рат. Све се променило, испретурало, почеле су прве жртве, неко је остао без оца, неко без брата, сестре.

Више се нисмо окупљали. Нисмо ни смели. Полицијски час, пограничне страже, усташе. Домаће Швабе, а било их је трећина у селу, заборавили су своје дојучерашње комшије, узели су власт. Почело је хапшење, претње, малтретирање. Из Илока и Вуковара отерани су се враћали модри као шљиве, с опанцима пуним крви од батинања. Неки се нису ни вратили.

Изгледало је све безнадно, страшно.

Поуздано се зна да је Сока била међу првим скојевцима, јер је веза успостављена на „Грабовачкој капији“. Писање парола, копање шанчева на Рујевици, паљење жита, изношење хране и муниције, која се у лето 1942. године најчешће набављала од домобрана, који су у селу били два месеца да чувају жетву, и друго, били су први велики задаци које су под паролом „Смрт фашизму – слобода народу“ извршавали млади.

Смела, одлучна, брза, сналажљива, готово дрска, Сока је пролазила поред стражи на раскршћу, излазећи из села, са мотиком на рамену и котарицом на руци, показујући пропусницу, јер без њих се ни у атар није могло, кријући на разне начине оно што је требало однети или јавити партизанима. Често је чак и добацивала. Сећам се једном ишле смо нас неколико на копање у атар Текениш. Прилазећи стражи да покажемо пропуснице, чули смо да један домобран пева. Било је рано јутро.

Сока добаци: „Дечки су весели, али код нас се каже: која птица рано пева, та се увече... у гнездо“. Ми смо премрли. Иако су били млади, а неки и сарађивали са омладином, ипак је било и правих фашиста. Један је питао: „Господична, ви сте нешто рекли?“ „Ништа, ништа, певам и ја“ – рече Сока. Други пут, кад је на поздрав „Спремни“ требало одговорити „За дом“, Сока промрси. „За слом“.

Соко, Соко, шта радиш, не играј се, чуће те неки гад – грдили смо је, сматрали је неозбиљном. Она само одмахну руком, опсова нешто на рачун фашизма, развуче у широки осмех своја уста, а ми с њом у друштву стрепели смо и дивили јој се.

„Крваво сремско лето“ 1942. године. У „великој офанзиви“ која је у црно завила цео Срем, настрадала је мученичком смрћу и наша Сока. Цело село је било истерано у Черевић. Понело се само у завежљају или у сељачким колима колико је ко стигао на брзину да узме. Опкољени усташама и

Немцима са митраљезима и пушкама на готовс. Цео један августовски дан, врели, страшни, без хране и воде, на черевићким лединама док су се договарале домаће Швабе хоће ли нас побити или неће. Трипут постројавање, у три врсте, пред цевима. Смрт се кезила у лице. Слеђени у страху, у немоћи пред нељудима, неко се молио, неко се опраштао, негде су очеви и мајке стајали у прву врсту испред деце, да их можда заштите својим грудима. Стотине људи и деце чекало је смрт.

И данас се поуздано не зна шта је утицало да ипак не побију све. Можда сукоб између усташа и „домаћих Шваба“ за власт, можда страх од одмазде партизана, тек озлоглашени баношторски фокс-дојчери праве списак и прозивају жртве. Отерани су у Сремску Митровицу, пред преки суд Виктора Томића, никад се више нису вратили. Остале су пустили.

У селу, после недељу дана избивања, пустош. Побијени људи у кућама, у винограду, у дворишту. Побијена стока, опљачкано све. Остали су само голи зидови. Ужас. Обезглављене породице. Око 50 најбољих људи, из неке куће и тројица, више жена и девојака отерано је Сремску Митровицу.

А Сока? Сматрајући да ће шума и овог пута бити заштитница од фашиста, побегла је тамо. Али, ово је било нешто друго, ужасна сила. „Велика офанзива“. Била је ухваћена и доведена у село. Њених сељака ту више није било. Само војска. Њена судбина се не зна сасвим поуздано, јер су у село смеле само војске долазити, само још домаће Швабе који су пљачкали, сматрајући да се они никада више неће вратити. Они су се после хвалили како је уништена та „партизанска Сока“.

Можда би она онако вешта и сналажљива преживела све те страхоте. Кувала је и спремала војсци – дабоме, они је нису познавали. Оптужбе су дошле од дојучерашњих комшија, фолксдојчера, и то жене. „Шта ће вам она ту. Она је партизанка. Има брата партизана“. Тиме је била изречена смртна пресуда. Наступили су џелати. Питања су летела. Одговора није било. Мучили су је свирепо. Ископли су јој очи, отсекли руке и груди. Тражили су да изда другове, другарице, с ким ради, како сарађије с партизанима.

Није рекла ништа. Најзад су је исекли на комаде и бацили у Дунав – њен Дунав – поред којег је била њена кућа, где је одрасла, до непуних 18 година, купала се, играла – примио је њено измучено, али јуначко тело и са хиљадама других које је носио те године, раније и касније, постао „плава гробница“ запљускујући својим таласима обалу нашег данас слободног села.

Треба се сећати, памтити и поштовати оне који су у име слободе и живота дали своје животе.

Ми смо њихови дужници.

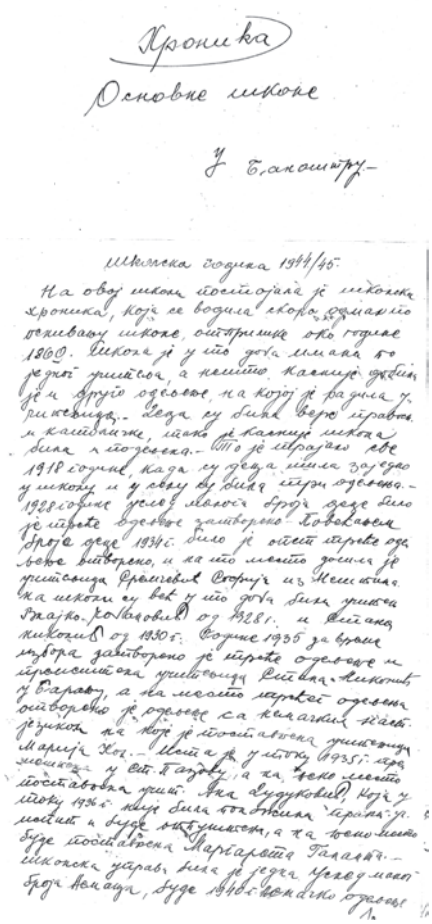
Напомена. Ова два новинска чланка Љубице – Љубинке Цвјетковић преузета су из књиге њеног супруга Глигорија Цвјетковића: *Жене Баноштора у НОПЈ 1941-1945,* Баноштар 2008. Љубинка је у више наврата писала о Баноштру током рата, али њени радови нису сабрани на једном месту. Живела је и радила у Беочину као наставница историје и географије у основној школи. У Баноштар је долазила често. У кући својих родитеља Стевана и Јулке Свирчевић, после њихове смрти, имала је свој део. Преминула је 2005. године.

Хроника основне школе у Баноштру[256]

Школска година 1944/45.

На овој школи постојала је школска хроника, која се водила скоро одмах по оснивању школе, отприлике око године 1869.[257] Школа је у то доба имала по једног учитеља, а нешто касније добила је и друго одељење, на коме је радила учитељица. Деца су била вере православне и католичке,[258] тако је касније и школа била и подељена. То је трајало све до 1918. године, када су деца ишла заједно у школу и у селу су била три одељења. 1928. године услед малог броја деце било је треће одељење затворено. Повећањем броја деце, 1934. г. било је опет треће одељење отворено, и на то место дошла је учитељица Сремчевић Софија из Нештина. На школи су већ у то доба били учитељ Влајко Чобановић од 1928. г. и Стана Николић од 1930. г. Године 1935. за време избора затворено је треће одељење и премештена учитељица Стана Николић у Барању, а на место трећег одељења отворено је одељење са немачким наставним језиком на које је постављена учитељица Марија Кох. Иста је у току 1935. г. премештена у Ст. Пазову, а на њено место постављена је учит.(ељица) Ана Дудуковић, која у 1936. год. није била положила практ.(ични) уч.(итељски) испит и буде отпуштена, а на њено место буде постављена Маргарета Галанта. Школска управа била је једна. Услед малог броја Немаца, буде 1940. г. немачко одељење затворено, а 1941. године после пада Југославије отвара се поново Немачка школа и Хрватска школа[259]. Хрватска школа има двојна одељења са једном собом, а немачка школа 1 одељење са једним наставником. Премештајем 1941. г. Софије Сремчевић, учитељице, у Маринце, остаје на хрватској школи само 1 одељење са учитељем Влајком Чобановић. На немачком одељењу радио је учитељ Јосип Абел, учитељ из Свилоша. Школска књижница за време НДХ, штампана сва ћирилицом, била је однешена у ср.(ез) Илок и учитељска. Немачка школа је радила до конца 1942. г. а од то доба је престала са радом, а учитељ Јосип Абел премештен је у Шаренград. 20. XII 1942. премештен је Влајко Чобановић на школу у Черевићу, а у Баноштар премештена је учитељица Милица Дракулић.

Хроника
Основне школе
у Баноштру-

Школска година 1944/45.
На овој школи постојала је школска хроника, која се водила скоро одмах по оснивању школе, отприлике око године 1869. Школа је у то доба имала по једног учитеља, а нешто касније добила је и друго одељење, на коме је радила учитељица. Деца су била вере православне и католичке, тако је касније и школа била и подељена. То је трајало све до 1918. године, када су деца ишла заједно у школу и у селу су била три одељења. 1928. године услед малог броја деце било је треће одељење затворено. Повећањем броја деце, 1934. г. било је опет треће одељење отворено, и на то место дошла је учитељица Сремчевић Софија из Нештина. На школи су већ у то доба били учитељ Влајко Чобановић од 1928. г. и Стана Николић од 1930. г. Године 1935. за време избора затворено је треће одељење и премештена учитељица Стана Николић у Барању, а на место трећег одељења отворено је одељење са немачким наставним језиком на које је постављена учитељица Марија Кох. Иста је у току 1935. г. премештена у Ст. Пазову, а на њено место постављена је учит.(ељица) Ана Дудуковић, која у 1936. год. није била положила практ.(ични) уч.(итељски) испит и буде отпуштена, а на њено место буде постављена Маргарета Галанта. Школска управа била је једна. Услед малог броја Немаца, буде 1940. г. немачко одељење затворено, а 1941. године после пада Југославије отвара се поново Немачка школа и Хрватска школа. Хрватска школа има двојна одељења са једном собом, а немачка школа 1 одељење са једним наставником. Премештајем 1941. г. Софије Сремчевић, учитељице, у Маринце, остаје на хрватској школи само 1 одељење са учитељем Влајком Чобановић. На немачком одељењу радио је учитељ Јосип Абел, учитељ из Свилоша. Школска књижница за време НДХ, штампана сва ћирилицом, била је однешена у ср.(ез) Илок и учитељска. Немачка школа је радила до конца 1942. г. а од то доба је престала са радом, а учитељ Јосип Абел премештен је у Шаренград. 20. XII 1942. премештен је Влајко Чобановић на школу у Черевићу, а у Баноштар премештена је учитељица Милица Дракулић.

Факсимил насловне и прве странице Хронике Основне школе у Баноштру

Од 27. августа 1942. до 3. септембра 1942. село је јако страдало, пошто је било цело село интернирано у Черевић, одакле су фашисти отерали наших људи, жена и девојака у Ср. Митровицу где су сви потучени. Када су се сељаци вратили натраг у Баноштар, скоро све куће су српске биле опљачкане и разрондане од домаћих Шваба, и

256 Рукопис ове *Хронике* чува се у Музеју Војводине у Новом Саду.

257 Учитељ Влајко Чобановић, писац ове *Хронике*, вероватно је видео ову стару школску хронику. Он пише да је она „постојала“, али не каже кад је нестала. Подразумева се да је стара хронка уништена током другог светског рата када је школско здање било опустошено и оштећено.

258 Римокатоличке вере су била деца немачке народности.

259 Назив „Хрватска школа“ увела је власт Независне Државе Хрватске. У ову школу су ишла српка деца, јер Хрвата у Баноштру није било. Пре рата школа је носила назив *Државна основна школа краља Драгутина*.

пролазеће војске која је вршила акцију, а у којој су учествовали усташе и домобрани. У селу нађени су мртви лешеви старих људи и богаљева, који нису хтели за време интернирања напустити село и то: Жарка Стојковића, старог 77. г., његовог сина Паје Стојковића, богаља, Паје Латинчића старог око 70 г., Чеде и Драгиње Поповић, богаља и старог око 60 год., Петровића старог 80 год., Соке Пантелинац, девојке старе 20 година, која се случајно нашла у селу и Николе Игића, чобана старог 22 год.

Школа је наставила рад у школ. 1942/3. г. и радила све до јесени 1943. г. када је била Руска акција и учитељица Милица Дракулић повучена је у срез и од то доба није радила школа, све до октобра 1944 г. када су партизанске власти, иако је село било још под фашизмом, поставиле другарицу Љерку Лисац за учитељицу. У школу је било уписаних ученика и то у I. 18, II. 21, III. 16 и IV. 13 (ученика).

10. XII 1944. под бројем Обласног одбора IV број 727/44 премештен је опет из Черевића друг Влајко Чобановић, учитељ, који је још за време фашизма био постављен у Черевићу за учитеља. Рад се наставио у кући парохијског дома, пошто је школска зграда сва била покидана, без прозора, врата и патоса. Обука је вршена полудневно. Љерка Лисац држала је I одељење са I и II разредом, а Влајко Чобановић II одељење са III и IV разредом. Одлуком Гл.(авног) Одбора у Ср. Митровици, по молби, премештена је Љерка Лисац у Јазак. Одлуком Одсека за просвету у Илоку бр. 359/45 додељен је из службених разлога друг учитељ Владислав Матковић и 6. II 1945. јавио се на дужност. Исти је преузео прво одељење у коме је радила Љерка Лисац. Радило се и са пионирским организацијама. 1. V 1945. на дан радника ишло се на заједничку прославу у „Надеж“. 9. V 1945. прослављен је дан као дан победе над фашизмом. 22. V ишле су школе Беочин, Черевић и Баноштар на „Тестеру“ где је уз приређивање разних комада, пионирских вежби, песми и рецитација прослављен рођен-дан Маршала Тита и пионирски дан. 2. и 4. VII 1945. прегледао је рад по одељењима друг Борислав Јузбашић, шеф проф. одељка. Завршетак школске године обавио се 15. VII 1945.

С. Ф. С. Н.

Баноштар, 15. VII 1945. Влајко Чобановић, упр. школе

Школска година 1945/46.

Школска година почела је са радом 1. IX 1945. године. Уписано је у I разред 23, II 20, III 21, IV 13 и V р. 6 учен.(ика). Школа се држи још у парохијском дому, пошто је стара неоправљена. Наставници су исти. Уџбеника нема. 15. IX 1945. потпало је село М.Н.О. Баноштар и школа под срез Митровачки. Учитељи ради усавршавања полазили су курс учитеља овога среза који се одржао 27, 28. и 29. IX 1945. у Сремској Митровици. Од 1. IX 1945. године добила је школа послужитеља Веселинку Свирчевић – дотле су сами ученици уз присуство учитеља спремали школу. Плата му је 500 дин. месечно. Пионирске организације раде од почетка школске године. 11. XI није било школе пошто су се одржали избори за Савезну скупштину. 19. XII 1945. није било школе због конференције просветних радника у Ср. Митровици. Избори су добро проведени и на гласање изашло је скоро 100%. Гласало се за листу којој је био представник Моша Пијаде. Кутије без листе добиле су свега неколико гласова.

Приредбе давао У.С.А.О.В. 4. XI, 17. XI 1945. 7. I 1946. 7. II 1946, 3. III 1946. и 21. IV 1946.

Приредбе пионира 25. XI 1945, 27. I 1945(!)[260]

Приредбе А. Ф. Ж. 8. III 1946.

Усмене новине А.Ф.Ж. 10. II и 14. IV 1946.

М.К.П.С. усмене новине 7.II и 13. III.

Извршено је сакупљање шумског семена багрема 8,50 кг.

Аналфабетски течај поред најбоље воље учитеља није се могао остварити услед малог броја неписмених, а још више што су то лица старија већином удовица без мужева са малом децом. Зидне новине пионири издају од почетка школске године. За првомајско такмичење школа је добила школу Чалма да се са њоме такмичи. Школска читанка је добијена од среза I м. Дотле се служило разним

[260] Овде је погрешно наведена година 1945. а не 1946, како је било. Учествовала сам на овој приредби као ученица првог разреда у који сам пошла ујесен 1945. Наиме, 1946. године је једини пут после рата обележен благдан Светог Саве као школски празник.

Испред школе са учитељем Влајком Чобановићем 1929. године

књигама, највише се читало из Пионира[261] да би ученици могли пазити. Шк.(олски) повртњак још немамо, али ће се добити приликом расподеле земље, када буду Немци овд.(ашњи) кренути, јер назначено земљиште још уживају овд. Немци, који нису одмах кренути. Ученичко здравље и полазак школе је добар. Процењена је и одобрена ратна штета на инвентару ове школе у своти 96.250 дин.

Од 15-19. III био је радни састанак учитеља Среза Митровачког у Лаћарку. За то време није било предавања.

Ускршњи распуст трајао је од од 18. до 24. IV 1946. Оба су учитеља учлањена у синдикалној подружници просветних радника и сваког месеца присуствују састанцима поменуте подружнице која се одржава једном месечно у Свилошу.

9. VI обављен преглед у осн. школи по школском инструктору Ружи Тадић.

Завршетак по обављеним испитима одржаним 28. VI 1946. г.

С.Ф.С.Н.

Баноштар 10. VII 1946. Управ. школе Влајко Чобановић

Школска година 1946/7.

Школа је почела рад 1. IX 1946. Уписано је у I (разред) 17, у II 10, у III 23, у IV 46 – свега 83 (ученика). Школа се држи још у парохијском дому пошто школа (школска зграда) није још оправљена. У почетку школске године било је два наставника са два одељења, али 9. XI 1946. премештен је са ове школе учитељ Владислав Матковић по потреби службе у Ср. Карловце, па је до краја школске године радио на овој школи са два одељења сам учитељ Влајко Чобановић, који је на крају школске године за свој рад похваљен на среској учитељској скупштини у Новом Саду. У току школске године школа је потпала под Ср.(рез) Новосадски. У току године двапут је школу посетио сресни школски инспектор Павле Цеснак. Полазак школе је добар. Од 83 ученика два нису похађала школу. Послужитељ је исти. Издржавање школе је било доста слабо. Приредбе у току године била је једна, која је била добро посећена. Ученичко здравље је било добро. Деца су пелцована против великих богиња, а и прегледана су по сресном лекару. Деца су имала школске књиге, али услед недостатка једног на-

[261] Лист *Пионир*, новине за децу.

Са учитељем Мирославом Динићем у дворишту школе у време подизања нове стамбене зграде крајем шездесетих година

ставника настава је теже обављана. У току године сакупљено је 4 кг. багремовог семена које је продато шумском газдинству Беочин. Учитељ је уписан у синдикалну подружницу просветних радника и сваког месеца је у Ср. Карловцима присуствовао састанку исте. Школски врт није рађен пошто је неограђен а и нема још једне учитељске силе да би се рад расподелио. Земљиште додељено на ту сврху радио је на треће Јова Кузмановић. Добивено је једна кола кукуруза која ће се продати а новац употребити у школске сврхе.

29. VI 1947. г. рад у школи је завршен.

Смрт фашизму – Слобода народу!

Баноштар 30. VI 1947. Упр. школе Влајко Чобановић

Школска година 1947/8.

Школа је почела рад са 1. IX 1947. г. Уписано је ученика у I 17, у II 10, у III 23, у IV 33. Свега 83 ученика. Школа, тј. настава се изводила у парохијском дому до 1. XII 1947. г. када је школа оправљена и ученици су почели долазити у преоправљену школску зграду која одговара свим хигијенским условима, али још нема намештаја. Школа има два одељења. На ову школу премештен је учитељ Милојко Станисављев, али услед болести није радио у школи него је био на боловању све до 14. III 1948. г. када је постављен за наставничког инструктора у Н. Саду. Тако да је обуку изводио само један наставник на оба одељења Влајко Чобановић. Настава није се могла онако изводити како је требало – пошто је један наставник радио са два одељења. У почетку школске године школу је два пут посетио школски инспектор Павле Цеснак, а на завршетку школ. године наставу је прегледао наст. инспектор Милојко Станисављев и нашао задовољавајуће стање. Приредбу једну дали су ученици ове школе, која је била добро посећена. Ученици су по лекару прегледани и пелцовани I и IV р. ове школе. Учитељ је учлањен у синдикалну подружницу среза Нови Сад са седиштем у Беочину. Радни састанак подружнице одржан је 11. V у месту Баноштар. Завршетак школске године одржан је 27. VI 1948.

С. Ф. С. Н.

Баноштар, 29. VI 1948. Влајко Чобановић, управ. школе

Школска година 1948/9.

Школа је почела рад 1. IX 1948. г. Свега уписано ученика-ица 82. Настава је извођена полудневно. I и II о. после подне, III и IV пре подне. Два одељења са једним учитељем. Намештај није поправљен. Школа је била прегледана два пута по шк. инспекторима Фрањи Фрлаки и Љ. Димићу. Приредба је дата једна. Чињени су излети у околину и Н. Сад. У току године деца су пелцована Б.С.Ж. еом.

Школска година је завршена 30. V 1949. г.

Смрт фашизму – Слобода народу!

Баноштар 1. VI 1949. г. Чобановић Влајко, упр. школе

1949/50. шк. година

Школа је почела са радом 1. IX 1949. г. Уписано ученика у сва 4 раз. 55.

У Баноштру основној школи затворено је једно одељење, али је наређењем Ср. Нар. Од. у Н. Саду бр 9599/49 од 8/VII укључено одељење осн. школе у Пл. Грабову под Упр. осн. школе у Баноштру, тако да је остало два одељења у управи осн. школе, али једно је у Баноштру а друго у Пл. Грабову. Наставник је у Баноштру Влајко Чобановић, који ради полудневно са по два разреда, а у Пл. Грабову је наставник Драга Попов. У Грабову има 14 ученика.

Школу у Баноштру прегледао је у I полугодишту из наставе срп. ј. и историје друг Витомир Јовановић, а исто и школу у Пл. Грабову. У II. полугодишту школу у Баноштру прегледао је Љубиша Димић инстр. и нашао задовољавајуће стање. Школу у Пл. Грабову прегледао је у присуству инструкт. Љубише Димића упр. школе Влајко Чобановић и пошто није нашао задовољавајуће стање продужена је обука наставници до 10. VI 1950. иако је настава била завршена.

Годишње саветовање учитеља одржано је у Ср. Каменици 14. VI 1950. Шк. год. завршена је 30. V 1950.

Смрт фашизму – Слобода Народу!

Баноштар 15/VI 1950. Упр. школе Чобановић Влајко

1950/51. школ. година

Школа је почела са радом 10. IX 1950. г.

Уписано је ученика у осн. шк. Баноштар свега 42. уч. У осн. шк. Пл. Грабово 15.

У поплави 1965. године: школа, учитељски стан, зграда општине, куће Самарџијина, Ђуричковићева и Парлићева

Спомен плоча палим борцима и жртвама фашистичког терора на згради школе

У шк. Баноштар са једним одељењем ради учитељ Влајко Чобановић. Са школе, одељења Пл. Грабово премештена је учитељица Попов Драга у осн. школу Сивац, ср. Кула, а на њено место постављена је 6. IX 1950. прив. учитељ Марко Радојић који је свршио Курсну уч. школу у Ср. Карловцима. Учитељи иду на синдикалне састанке и на групне састанке. 5/1. 1951. посетио одељење Фрањо Фрлан просв. инспектор. Од 16. I до 31. I 1955. зимски одмор. Ученици осн. школе са ученицима Сусек, Луг, Свилош, Грабово били на екскурзији лађом Београд – кроз Ђердап до Прахова од 22. V – 25. 1951. г. 30. V 1951. г. други пут посетио одељење у Баноштру друг Фрањо Фрлан. 29. V 1951. посетио одељење у Грабову. Школска година завршила се 15. VI 1951. У току године деца су вакцинисана БСЖ-ом против туберкулозе. Упис у I раз. је извршен за Баноштар 2. м.(ушка) и 4. ж.(енска) св.(ега) 6, а за Грабово 2. м. свега 2.

Смрт фашизму. Слобода Народу!

Баноштар 16. VI 1951. Чобановић Влајко, упр. школе

Обновљена школска зграда са новоизграђеном стамбеном једноспратницом

Соколски подмладак са учитељицом и учитељем Влајком Чобановићем тридесетих година

Школ. година 1951/2.

Школа је почела са радом 6. IX 1951. Уписано је ученика у оснв. школу Баноштар свега 35.

У осн. школу Планинско Грабово 18 ученика.

У школи Баноштар је учитељ Влајко Чобновић. У шк. Пл. Грабово Љубица Божин. Учитељ М. Радоњић премештен је у току године у школу Русак. У шк. години обишо је одељења у Баноштру и Грабову друг Фрања Фурлан, шк. инспектор два пута годишње. Школе су биле снабдевене огревним дрветом. Буџетирање се врши преко Нар. Банке, а школа је на издржавању М. Н. О. Баноштар. Буџет није у целости остварен. Школа је на (нечитка реч) Ср. Нар. Одбора добила комплетну учионицу т.ј. намештај од 20 клупа, 1 ормаром и столом. Веће екскурзије нису чињене, осим у околину места. Шк. година завршена је 15/VI 1952. Година 1952. била је необично сушна. Кише скоро није било тако да и летина није била родила.

Смрт фашизму. Слобода Народу.

Баноштар 16/VI 1952. Чобановић Влајко, упр. школе

У 1951. год. вршена је оправка шк. зграде у Баноштру. Цео јужни зид је измењен и кров зграде претрешен.

Школ. 1952/53. год.

Школа је почела са радом 1. IX 1952. У школу је уписано у Баноштру 28 а у Грабову 12 (ученика).

Наставници су у Баноштру Влајко Чобановић, а у Грабову Антон Хигл. Учитељица Љубица Божин 27/IX 1952. премештена у Ст. Бечеј, а у Грабову постављен са летовалишта учитељ Антон Хигл. 4. IX одржан је састанак удр. учитеља у Ср. Карловцима. Школа је нормално радила без прекида – зимски распуст био је од 15/I - 1/II 1953. 4/III и 4/VI били су шк. инспектори Фрања Фрлан и Рад. Перин у школи. Буџет није у целости исплаћен. Година је завршена 10/VI 1953.

Смрт фашзму – Слобода Народу!.

У Баноштру 16. VI 1953. Чобановић Влајко, упр. школе

Школска год. 1953/4.

Школа је почела са радом 1. IX 1953. Расписом Нар. Одб. ср. Новосад. бр. 12966/53 од 15/VII отворена је овде петогодишња односно шестогодишња школа. Петогодишња школа ће почети са радом 1953/4. а идуће шк. године почеће рад шестогодишња школа. Истом наредбом отворено је и

Баноштарски основци (у пругастим дресовима) после фудбалске утакмице у Сусеку 1960. са учитељем Радом Вукотић (у белом мантилу). У средини чуче: Петар Лапу (Браша Лапош) и Небојша Милановић

II одељење при овој школи, пошто је постојало само 1 одељење на школи Баноштар. II одељење је радило у Грабову које је 1949. год. припојено упр. школе Баноштар тако да је било два одељења, 1 у Баноштру, а II. у Грабову, а ове 1953/4 шк. године отворено је и II. одељење у Баноштру тако да сада упр. школе има 3 одељења. На друго одељење школе Баноштар постављен је учитељ Радоња Вукославовић. Са одељења у Грабову премештен је друг учитељ Антон Хигл у Раковац, а на одељак у Грабово постављена је учитељица Јелица Табаков из Степановићева. У овој шк. години уписано је ученика у школу Баноштар 35 ученика, а у школу у Грабову 9. По одељењима су разврстани овако: I. и II. р. I. одељ. ради Влајко Чобановић, III. IV. и V. р. II одељење ради Вукославовић Радоња. III. одељење је у Грабову I-IV. р. Јелица Табаков.

Настава је редовно почела, али нису биле набављене све књиге на време као и тисканице, јер их није било у књижарама. Поред тога нису ни учила набављана најпотребнија као шк. табле. Ова школа поседује само 1 таблу а има 3 одељења која су сва три комбинована. Школски буџет није се никако давао управи школе. Ово је писано 23/XII 1953. а досад смо примили свега 15.000 дин. на име издржавања школе. Управа се школе више пута како писмено тако и усмено жалила начел. Савета ср. Новосад. али ништа није помогао. Шк. инструкторима такође се жалио упр. школе али и то није помогло. Због лошег издржавања школе није ове године могао радити ни течај за женско преваспитање омладине, а који је у прошлој години радио. Шк. инструктор је посетио школу X 1953. г. Иако новац по буџету није школа примила ипак је Општина огрев како за школу тако и за наставнике примила. II. одељење које није имало пећи добило је од Нар. Од. ср. Новосадског тако да са те стране што се тиче огрева и пећи школа није трпела иако су и пећ а и огрев касно у XII 1953. набављени. Похађање ученика у нижа IV разреда је задовољавајуће т. ј. 100%, а у V разр. похађање редовних ученика т. ј. оних који су прошле године завршили IV. р. и уписани у V. р. је задовољавајуће, а оних који су већ 1 годину паузирали после IV. р. је незадовољавајуће јер полазе само 3 уч. док осталих 6 нисмо могли ушколовати. У току године 10. IV водили децу на Сајам и у позориште да гледају позоришни комад „Хајдук Станко“ од Јанка Веселиновића у Новом Саду.

26. IV ишли са децом на излет у Корушку. 26. V извршен преглед школе по просветном инспектору Фрањи Фрлану.

10. VI 1954. г. завршена је шк. година.

С. Ф. С. Н.

У Баноштру 15. VI 1954. Управитељ школе Чобановић Влајко

Школ. год. 1954/5.

6. IX 1954. почела је нова школска година са радом. Упис ученика је извршен по разредима како у школи Баноштар тако и школи Грабово. Бројно стање ученика у Баноштру је следеће: I. 9, II. 6,

III. 13, IV. 5. укупно 31. У Грабову: I. 4, II. 2, III. 2, IV. 4, укупно 12. У Баноштру постоје два одељења са два учитеља као и прошле шк. г. У Грабову има 1 одељење са учитељем Стеваном Остојићем који је постављен на место учитељице Јелице Табаков која је премештена у Свилош пошто се удала. Настава је почела редовно. Књиге и остали материјал је набављен на време. Издржавање школе је нередовно што омета рад наставе. У току шк. године учитељи су радили поред редовне дужности на Курсу ПАЗ-а и на Курсу преваспитања сеоске женске омладине. Поред тога ваншколски рад је био плодоносан. Књижница и читаоница раде беспрекидно т. ј. књиге се издају омладини на читање 2 пута недељно, а читаоница је отворена сваки дан после подне од 4-9 часова. У истој влада ред примерен. Дежурство од старијих чланова врши се уредно. Слаба страна читаонице је у томе што је материјално слаба а приходи су јој мали – једино чланарина од ред. чланова – али то је све мало пошто је потребно одржавање чистоће, огрев, осветљење, поједини листови, попуна књижног фонда, али чланарина од чланова не може то све да подмири. У току године добијено је од Ср. Сав. Култ. Пр. друштава 20.000 дин. те је књижни фонд од те своте нешто попуњен. Друге установе као Општина и Зем. з.(адруга) ништа не помажу ову култ. установу.

Здравље и похађање ученика је задовољавајуће. Од стране ср. инспектора школа је била два пута похођена и то 17. XI 1954. и 28. IV 1955. од Рад. Костића ср. шк. инсп. из Н. Сада. Систематски преглед деце обављен је по лекару др Мири Јовичић из Черевића дана 13. IV 1955. У току године вођена су деца у Н. Сад у Нар. позориште где су гледала комад „Хајдук Станко“ и луткарско позориште. Било је и више једнодневних и полудневних излета у околину. Школ. година завршена је дана 10/VI 1955. Учитељи су похађали састанке синдикалних група као и конференције Ср. Учит. удружења. Упис у први разред за шк. 1955/6. Уписано је м.(ушких) 3, ж.(енских) 4, свега 7.

С.Ф.С.Н.

У Баноштру 10/VI 1955. г. Влајко Чобановић, управ. школе

Школска 1955/56.

1. IX 1955. почела је нова школска година. Упис ученика је извршен како у школи Баноштар тако и у одељку Грабово.

Бројно стање ученика по разредима је следеће: I. 10, II. 6, III. 11, IV. 6. У Грабову I. II. III. IV. свега (?). У Баноштру на почетку шк. године било је два учитеља са два одељења. У току шк. године са ове школе премештен је у Змајево учитељ Радоња Вукославовић, а на његово место постављен је учитељ Светозар Вељковић из Ср. Карловаца. Из Грабова премештен је учитељ Стеван Остојић у Бач а на његово место постављен је уч. Радмила Шороња из Ср. Карловаца 21. IX 1955. Били су присутни раду инспектори Шејпеши и Бруно.

8. XI 1955. дао оставку на учитељску службу Светозар Вељковић и место остало упржњено све до 10. априла 1956. г. када је постављена учитељица Радмила Лазаревић из Новог Сланкамена. Од 8-22/I 1956. није било наставе у Основ. школи у Баноштру услед болести учитеља Чобановић Влајка. Од 15-31. I 1956. био је зимски распуст. Од 11-20. II 1956. услед јаке зиме била је обустављена настава.

(У сачуваном документу недостаје завршетак овог записа).

Старе баноштарске фамилије

На почетку 20. века парохију Српске православне цркве у Баноштру чиниле су староседелачке фамилије и новодосељене породице, најчешће из Бачке. Све куће су биле повезане родбинским или кумовским везама. Многи су се женили девојкама из села и готово да није било куће која није имала понеку невесту из исте или суседне улице. У каснијим деценијама Баноштарци су добијали и зетове из удаљенијих крајева, из Лике, Славоније, Јужне Србије и Босне који су овде заснивали породице са новим презименима. Новорођена деца су обично добијала имена по деди и баби, по стрицу или тетки, тако да су у фамилијама сачувани низови истих имена.

Баноштарска парохија спадала је међу сиромашније у Сремској епархији и, још у Аустроугарској, примала је годишњу дотацију из Јерархијског фонда и од Краљевске земаљске владе. Али, живело се уз ослањање једних на друге и цела парохија је била као једна велика фамилија. Између два светска рата у Баноштру се значајно повећао број становника и српске и немачке националности. У другом светском рату српска парохија је осакаћена усташким геноцидом. Мало је фамилија које нису имале жртава, а неке породице су скоро или сасвим затрвене. По одлуци послератних југословенских власти, Швабе су исељене из села. Одлазак српског становништва у градове, за послом и школом, учинио је да се Баноштар још више смањи. Највише Баноштараца населило се у Новом Саду, Бачкој Паланци, Сремској Митровици, Вршцу, Панчеву и Београду. Они који су посао добили у Беочину, седишту општине, преселили су се тамо или су остали у својим кућама у селу и свакодневно су путовали до радних места. Уследила је и економска емиграција или, како се то звало, одлазак на привремени рад у иностранство. За разлику од баноштарских печалбара у Америци на почетку 20. века, који су се вратили као добровољци српске војске у првом светском рату или касније, из овог таласа емиграције у другој половини истога века људи се не враћају. Нови поредак, са прокламованим колективизмом, ишао је на руку индивидуализму и отуђивању. Идеал породичног живота нагрижен је раширеном навиком безбрачности. Рађало се све мање деце. Године 1991. у Баноштру је било знатно мање становника него на почетку века. С обзиром на смањење броја становника и породица и на неповољан положај Српске павославне цркве, парохија је почела да се круни, а појам и сама реч *парохија* да се губи из свакодневног говора.

Да би се сачувала успомена на овдашње житеље, овде су приказани кратки и, силом прилика, непотпуни родослови близу 70 старих баноштарских фамилија од којих су се многе угасиле или се гасе. Уз поједина презимена наведени су и надимак или скраћено преизиме, онако како у селу обично називају те фамилије. Матичне књиге из 18. и 19. века нису сачуване (осим незнатних остатака) али су овде поменута нека имена из тога доба која су остала забележена у разним документима или у сећању старих Баноштараца. Није спроведено систематско истраживање о годинама рођења и смрти свих поменутих личности. Пошто досељеници од 1945. године па надаље не спадају у оно што се овде зове *старе баноштарске фамилије*, њих нема у овом својеврсном именику. Те нове фамилије чине знатан део баноштарског становништва без којих би се парохија угасила. Али, повест о томе када и одакле су који од њих дошли, писаће неко други ко је боље у то упућен. Стављање имена чланова старих баноштарских фамилија у књигу, скроман је напор против пуког заборава и против брисања трагова о људима који су сачували супстанцу живота и Цркву у овом малом месту.

АЋИМОВИЋ (Аћимови)

Почетком 20. века у Баноштру су биле две куће Аћимовића. Њихови домаћини, два рођена брата: Миливој, звани Мика, и Милош, били су синови Младена Аћимовића. Кућа Мике Аћимовића,

Капија са монограмом некадашњег домаћина Мике Аћимовића на улазу у двориште његове куће, уклоњена 2013. године

на друму у центру села, масивна и стамена, сачувана је, засада, незнатно реновирана. На улазу још стоји стара капија од нерђајућег лима са крупним монограмом МА и годином 1928. Кућа Мике Аћимовића је прешла у власништво Радомира Милекића који је са супругом и два синчића избегао из Западне Славоније после отцепљења Хрватске од Југославије. Нашао је уточиште код Станимира – Станка Аћимовића, најмлађег Микиног сина, који је у великој старој кући живео неожењен, без потомства. Кућа Милоша Аћимовића била је на крају села, на узвишици изнад Полоја, подигнута на Аћимовићевом гумну. Откако је у власништву Душка Силбашког, који је старином Баноштарац, ова кућа је обновљена и дограђена.

Миливој Мика Аћимовић (1884-1931) био је угледан домаћин а, између два светска рата, и председник Општине Баноштар. Био је члан Радикалне странке. Убио га је Баноштарац Вукашин Веселиновић после једне кафанске свађе.

Мика је имао седморо деце, четири сина и три кћери. У првом браку са супругом Јулијаном, рођеном Мишковић, имао је сина Радивоја – Раду (1903-1950) и кћер Верицу. Рада Аћимовић био је ожењен Ђурђином Стојковић из Баноштра и са њом је имао сина Миливоја – Мику који је рођен у Баноштру, а живи и ради у Новом Саду. Радина сестра Верица Аћимовић, као двадесетогодишња девојка, окончала је живот самоубиством 1929. године. Друга Микина супруга Данка (1894-1958) из баноштарске породице Стојковић, родила је синове Тодора, Ђоку и Станка и две кћери: Богданку и Марију. Ђока (1925-1943) је погинуо као партизан у другом светском рату. Тодор Аћимовић (1914-1969) је био ожењен Лепосавом, Лепом, из Гргуреваца. У својим позним годинама Лепа је појала за северном певницом у баноштарској цркви. Богданка Аћимовић, по повратку из логора у Немачкој, живела је у Београду и радила је као манипулант у Народној библиотеци Србије. Марија је била удата у Бегечу и имала је једног сина – Брану. Од деце Мике Аћимовића најдуже је поживео Станко (1928-2003) који је, иако неожењен и самац, одржавао кућу и имање до старости као узоран домаћин.

Милош Аћимовић (1888-1955) имао је две кћери: Соку и Зорку. Сока је била удата за баноштарског учитеља Влајка Чобановића, родом из Сусека. Имали су два сина: Милоша и Душана. После пензионисања учитеља Влајка, породица се преселила у Сремску Митровицу где је била удата и Сокина сестра Зорка.

Данас у Баноштру постоји само једна кућа Аћимовића, чији домаћин је Тодоров син а Микин унук – Ђорђе, звани Бандика. Кућа му је у Горњем крају, саграђена на кућишту ковача Анђелка Ђурчића који се одселио у Черевић. Са супругом Зором, Ђока има две кћери, Веру и Лепосаву. Са њим се гаси презиме Аћимовић у Баноштру.

Крсна слава Аћимовићевих је Св. Никола.

БАЈИЋ

Презиме Бајић у Баноштру забележено је још 1762. године на молби коју су Баноштарци упутили карловачком митриполиту да им за свештеника постави њиховог ђака Јована Поповића. Ову молбу потписао је, између осталих, и Петар Бајић. На уговору од 1818. године о надзиђивању цркве

поптписан је и Александер Бајић, а на другом уговору од 1834. потписан је Андрија Бајић и то као епитроп, што значи да је био на челу Црквеног одбора.

Питање је није ли у Баноштру било Бајића и раније. У турском дефтеру из 1566-7 године забележено је да је у Баноштру био извесни Марко Бојић. С обзиром на могућност словне грешке, можда је овај Марко био Бајић. Презиме Бојић није касније забележено у Баноштру.

У првој половини 20. века било је четири куће фамилије Бајић које су имале више деце. Остала је само једна кућа, у старом Влашком крају, данашњој Фрушкогорској улици, близу гробља, са једним чланом ове породице. Друга кућа Бајић се налазила на путу који из Доњег краја, од дућана, води у Горњи крај. Сада је на том месту празан плац изнад некадашње кафане Миладина Стојковића. Трећа кућа Бајићевих била је на друму, крај Дунава, поред садашње Парлићеве. Недалеко од ове, а поред куће Бајићевог зета Лазе Јеремића, четврту кућу је био направио Чеда Бајић, после повратка из Америке.

У кући Бајићевих у Горњем крају почетком 20. века живео је Милош – Мића Бајић. Мића је имао шесторо деце: Зору, Саву, Дамјана – Дашу, Јелену, Динку и још једну кћер. Милоша – Мићу и сина му Саву убиле су усташе 1942. у Митровици. Дамјан је био у немачком заробљеништву, вратио се кући и недуго затим одузео је себи живот. Зора је била удата у Баноштру за Милана Ђуричковића, који је убијен у Митровици 1942. А Јелена је била удата за Милана Шијачког који је такође страдао 1942. године. Једна кћи била је удата за Ђоку Матића са којим је имала сина Ђуку. Члан ове фамилије била је и Видосава Бајић (1888-1953) која је била неудата. Била је, вероватно сестра старог Милоша Бајића. Мићин унук Милош Бајић (1930-2010) са супругом Наталијом (1923-2002) имао је сина Саву који је остао да живи сам у прадедовској кући као једини Бајић у селу.

У другој кући Бајићевих, оној близу дућана, одрасли су Емилија, Љубица, Ђока, Чеда и Катица. Ђока или Ђорђе Бајић, столар, погубљен је са осталим Баноштарцима у Сремској Митровици 1942. Емилија је била удата у Баноштру за Лазу Јеремића. Љубица (Љубицка) Бајић (1882-1952) била је удата прво за трговца Станојевића, чија кућа је била на друму близу општине. Имали су болесну кћер Мацу (параплегичарку). Као удовица, Љубицка се удала за Младена Шашића, берберина, који јој је дошао у кућу. Једно шумовито пешчано острво на Дунаву наспрам Баноштра звало се Шашићева ада јер је Младен тамо проводио време пецајући рибу. Катица Бајићева била је удата за Милоша Драгојловића и имали су петоро деце. Обојица Бајићевих зетова, и Младен и Милош, убијени су са осталим Баноштарцима у Митровици 1942. године.

У трећој кући Бајићевих, оној на друму, брачни пар Душан и Софија Бајић имали су само женску децу: Катицу, Зору, Персу и још две девојчице које су рано умрле. Душан је умро млад, у 42. години, од шпањолске грознице. Кћи Катица била је удата у Надаљу одакле се са супругом преселила у Баноштар. Зора је била удата у Бршадину. И она се са супругом и децом преселила у Баноштар. Перса је била удата у Черевићу.

Крсна слава Бајићевих је Михољдан.

БЛАЖИЋ

У селу није остао нико са презименом Блажић. Године 1818. Никола Блажић је био међу потписницима уговора о надзиђивању православне цркве. Стари Баноштарци памте да су пре другог светског рата у Баноштру живела три брата Блажић и да су били добре газде. Лаза Блажић је запамћен као очух Раде Пандурова. Паја Блажић био је очух Николи Нојином. Он је заједно са посинком Николом страдао августа 1942. у Сремској Митровици. Трећи брат Мика Блажић, који је такође убијен у рату, био је ожењем Кристом Аћимовић из Гргуреваца. Она је са собом довела у Баноштар свога брата Душана Аћимовића који је, са осталим Баноштарцима, отеран 1942. са черевићких Ледина и погубљен. Баба Криста, како су је после рата у селу сви звали, имала је синове Душана и Милоша који су се одселили из Баноштра.

БИСАНИЋ

За фамилију Бисанић Светозар Стојковић каже да је једна од најстаријих у Баноштру и да је дошла из Метохије кад и породица Стојковић, у време велике сеобе под патријархом Чарнојевићем. Из старог завичаја пренето је и старо кумство ове две фамилије. У породици је сачувано предање да је фамилија Бисанић у Баноштру била веома разгараната и да је у селу било „шездесет нумери“ (кућа) са овим презименом. Међу потписницима уговора од 1818. о надзиђивању православне цркве у Баноштру био је и Павле Бисанић, а на другом уговору од 1834. године о живописању цркве потписан је Цветко Бисанић. (Цветко је име од миља за Светозар – Светко, Цветко). Крајем 19. века била су три брата: Милан, Светозар и Вељко, синови Јована и Алке Бисанић. Милан Бисанић је имао три кћери од којих је једна, Мара, била удата у Баноштру за Стојана Стојковића. Светозар Бисанић (1896-1969) са супругом Маријом – Мацом (1898-1974) која је била кћи Живка и Драгиње Којић, имао је синове Лазара (1924-1999) и Јована. Лазар је са супругом Везиљом – Везом добио четири кћери од којих су се две удале у Новом Саду, а две у селима Глушци и Засавица. За Јована кажу да се није женио. Али, у Матичној књизи умрлих у Баноштру стоји да је Љиљана Бисанић (1947-1952) била кћи Јованова и да се утопила у реци несрећним случајем. У истој књизи помиње се још Нера Бисанић (1887-1957) рођена у Сусеку и Вељко Бисанић (1892-1975). Кућа Бисанићевих била је у Црквеном крају.

У Доњем крају, крај Дунава, већ близу Полоја, била је кућа Уроша Бисанића (1874-1954), званог Гига. Он је са супругом Милицом имао четири кћери: Јелу, Наду, Љубу и Зору. Све су се удале у друга места, а Зора се вратила у родитељску кућу где се и упокојила после својих родитеља.

Једна од четири кћери Лазе и Везе Бисанић, Драга Черевицки, вратила се у Баноштар и сама живи у кући у Влашком крају која је некада припадала породици Којић из које потиче њена баба Маца. Драгина деца и петоро унучади живе у Новом Саду као и сестра јој Марија удата за Владимира Златановића. Све Везине и Лазине кћери имају потомство. Везиља – Веза Бисанић, (1930-2006) супруга Лазарева, била је последња у Баноштру која је носила презиме Бисанић.

Крсна слава фамилије Бисанић била је Ђурђевдан.

ВЕЛИЧКОВИЋ (Величкови)

Уочи другог светског рата у кући Величковића на углу улица Цара Душана и Николе Пашића живели су браћа Прока, Јова и Трива који су имали и сестру Јулку, удату у Черевићу. Трива је погинуо тако што је непажњом излетео пред аутомобил. Прока је страдао са осталим Баноштарцима побијеним у Сремској Митровици августа 1942. године. Иза њега су остали мали синови: Трива (1938-2003) и Радован – Рада (1940-2000). Јова Величковић, партизански првоборац, изашао је из рата као официр. Син му јединац, Бранко, рођен је уочи рата. Јова је напустио супругу Неру и сина, поново се оженио и настанио у Вршцу.

Данас су три куће Величковића у Горњем крају. На старом плацу је кућа у којој живе Тривин син Рада, неожењен, и његова неудата сестра Јелена. Они су имали још једног брата, Јована, који се као четрнаестогодишњи дечак удавио у Дунаву 1976. године. У Црквеној улици, у новој кући подигнутој на месту куће деда Стеве Стојковића, живи Зоран Величковић, син покојног Радивоја – Раде Величковића. Зоран има две кћери. Сестра му Зорица била је удата за покојног Јовицу Пантелинца и има два сина.

Бранко Величковић (1940-2011) син партизанског официра Јове Величковића, живео је у кући покојне матере Нере, односно њеног оца Лазе Матића, у Срењем крају (Улица Николе Пашића). Није био жењен и није имао деце. Нема изгледа да ће бити некога ко ће сачувати ово презиме у Баноштру.

Крсна слава фамилије је Св. Јован.

ВЕСЕЛИНОВИЋ

На стрмој падини, у троуглу између путева који воде у Горњи крај, као на неком острву, стоји усамљена кућица која је припадала Вукашину Веселиновићу, запамћеном по злоделима према Баноштарцима пре и у току другог светског рата. Стари комшија Трива Савкић памти да се Вукашинов отац доселио у Баноштар са Ченеја крај Новог Сада. Вукашин је био висок, наочит мушкарац али веома насилан. После једне кафанске свађе ни око шта, Вукашин је из заседе пушком убио Мику Аћимовића. Овај је био председник општине, имао је шесторо деце, али је био такође пргав и пркосио је Веселину, извикујући му надимак: Гусак. Други пут, испред Павиног бирцуза, уз помоћ Цвеје Стојковића, цепаницама је убио Јову Нешковића. Веселина окривљују и за смрт Милоша Игића, Тоше Савкића и Небојше Цветковића које су убили партизани. Није хапшен од Шваба и усташа иако се током рата слободно кретао селом. Вукашин је прво био ожењен Соком из Черевића, кћерком трговкиње Ленке Ђерманов која је била сестра Мике Живића из Баноштра. Касније је имао више жена. Није имао деце. Умро је после рата напуштен и презрен. Имао је сестру удату у Лежимиру чија кћи Коса из Гргуревца је наследила кућу Веселиновића у Баноштру коју је продала.

ВУКЕЛИЋ

Вукелићи су стара и велика черевићка фамилија чија је једна породица „пресађена“ у Баноштар. Миливоја Вукелића, сина Јефте Вукелића из Черевића, кад му је било седам година, његова мати, после расставе брака, довела је у Баноштар. Мати му се звала Анка и била је из баноштарске породице Нешковић. Кућа им је била у Црквеној улици. Миливој се први пут оженио девојком из Лединаца и имао је са њом сина Ђоку и кћери Евицу, Милосаву и Љубицу. Други пут Миливој се оженио Загорком – Белом (1902-1993) из Раковца и у том браку добио је кћер Милицу.

Ђока Вукелић са женом Јулком (из Сусека) има сина Миливоја, а Миливој има Ђорђа и Милицу – дедино и теткино име. Вукелићи живе у кући коју су купили од Живка – Бате Крстића, а која се налази на падини испод парохијског дома.

Миливојева и Белина кћи Милица удала се за Душка Силбашког у Баноштру.

Вукелићи славе Св. Николу.

ДРАГОЈЛОВИЋ

У Баноштру је било четири куће Драгојловић. У Сокачићу или улици која се данас зове именом Војводе Мишића, у кућици тачно изнад општинске зграде, живели су Павле и супруга му Зорка (†1949) Драгојловић. Њихове кћери Софија и Олгица, звана Кека, биле су удате у селу, прва за Косту – Коју Ђуричковића, а друга за Васу Манојловића. Њихов полубрат Стеван Драгојловић (1907-1983) звани Муса, био је пекар и имао је кућу са пекаром на друму крај Дунава, на месту бивше куће партизанске породице Јанковић од које нико није остао у селу. Баноштарске домаћице, које су једном недељно месиле хлеб за потребе породице, носиле су га да се пече у пекари код Мусе. Стеван је са супругом Лепосавом – Лепом (1911-1975) из Манђелоса имао кћер Анкицу – Анку која је била удата у Новом Саду и имала је две кћери.

Баноштарски ковач Гаја Драгојловић имао је кућу и ковачницу одмах поред пекаре Стеве Драгојловића. Са супругом Дреном имао је сина Коју и кћери Јелу и Зору. Гаја је кућу продао берберину Милошу Матићу и са породицим се одселио у Грабово. Његов син Која ради као ковач у Сремској Митровици. Кћери Јела и Зора су удате у Грабову.

Четврта кућа Драгојловића била је такође у Доњем крају, на Полоју. Милош Драгојловић са супругом Катицом имао је три кћери: Мирјану, Љубицу и Јану и два млађа сина: Милана и Лазу. Породица је имала надимак Гигини. Отац Милош и кћери Мирјана и Љубица отерани су са черевићких Ледина у августу 1942: Милош у Митровицу, где је погубљен, а кћери у логор Јасеновац или

Градишку одакле се нису вратиле. Следеће године усташе су ухапсиле и матер Катицу, али је она пуштена и преживела је рат.

Најмлађа кћи Јана (1922) већ као шеснаестогодишња девојчица радила је у фабрици обуће у Борову. После окупације, вратила се у Баноштар и 13. маја 1942. отишла је у партизане. Истакла се као борац и постала је командант батаљона у Трећој војвођанској бригади – једина жена командант батаљона у партизанској војсци. После рата, као резервни капетан радила је у покрајинским органима ОЗН-е и УДБ-е у Новом Саду. После пензионисања, са супругом Богићевићем, држала је угоститељску радњу „Пирош чизма“ у Новом Саду. Подигли су у Баноштру велику зграду да би у њој отворили мотел, али су се развели, а недовршену зграду је откупила Беочинска општина и овде сместила пошту, амбуланту и месну канцеларију. Велики наменски стан за лекара у истој згради, после приватизације, продат је једној породици из Вуковара у годинама распада Југославије. Јанин син јединац Војислав је правник. Јана је умрла 25. маја 1992. године и сахрањена је у Баноштру. Обележје на Јанином гробу у виду мале мермерне пирамиде са петокраком подигао је, према сопственом исказу – пензионисани партизански борац, Глигорије С. Цвјетковић, капетан I класе, пилот ловац.[262] Овај баноштарски зет, супруг Љубинке Свирчевић – Лашћине, написао је и објавио више публикација о ратним збивањима у Баноштру и околним местима.

Кућу Милоша Драгојловића су његова супруга Катица и деца, која су преживала рат, продали првом комшији Пери Теларов. Они су, међутим, задржали кућу у центру села коју су наследили од тетке Љубице – Љубицке Шашић, Катицине сестре. Баба Љубицка је била ватрени поборник идеје комунизма, Руса и Стаљина и писала је песме о томе које је читала комшијама окупљеним на клупи испод старог дуда, прекопута од њене куће. Њена сестричина Јана, капетан Удбе, није успела ни у време Информбироа да присили тетку да скине Стаљинову слику са зида. Јана и њана браћа су поделили на три дела плац теткине куће тако да је Јанином брату Милану (који је живео и преминуо 2010. године у Новом Саду) припала и сама кућа. Миланова кћи Мирјана, на месту где је била стара кућа баба Љубицкина у Баноштру, подигла је нову, велику кућу.

Лаза Драгојловић најмлађе дете Милоша и Катице живео је после рата у Вршцу где је и сахрањен 2008. године. На свом делу баба Љубицкиног плаца у Баноштру подигао је монтажну кућу за одмор у којој је боравио преко лета. Лаза са супругом Љубицом има сина Милоша и кћер Јасну.

Крсна слава Драгојловићевих је Св. Никола.

ДУШАНИЋ (Чокини)

Име Стевана Душанића стоји међу именима осталих потписника на уговору о живописању баноштараске цркве од 1834. године и то је први писани помен овог презимена у Баноштру. Један век касније, помиње се Патар Душанић као лугар који је са још шесторицом лугара чувао шуму што су 1929. године купили Черевићани и Баноштарци од грофа Рудолфа Котека. У породици се памти Павле Душанић који је имао два сина: Раду и Милована. Рада Душанић са кућом у Црквеном крају имао је сина Илију званог Чока и три кћери: Јелу, удату у Баноштру за Светозара – Леонтија Ћурчића, Милицу, удату у Свилошу и Даницу која је умрла као девојка. Илија (1909-1980) и супруга му Перса (1914-1995) рођена Кевиљ из Дивоша, били су партизански првоборци у другом светском рату. После рата Илија и Перса су продали кућу у Горњем крају и купили су Сајбертову кућу у Швапској улици. Добили су кћер Веру (1944) и синове Душана (1946) и Лазара. Душан, као пензионисани подофицир Војске Југославије, живи и у Београду и у Баноштру. Са супругом Јеленом из Сремске Митровице има сина Александра и унука Павла. Вера је удата и живи у Сремској Митровици, а Лазар, месар по занимању, има једну кћер и живи у Новом Саду.

Милован Душанић који се упокојио 1951. године имао је сина Јефту. Овај се није женио, а био је једна од оних смирених Божјих душица које живе слободним луталачким животом. Убиле су га усташе током рата у једном селу у Срему.

[262] Глигорије Цвјетковић, *Жене Баноштора у НОПЈ 1941-1954,* 2008, 6.

Из Душанићеве фамилије била је Пава Живковић, супруга Боривоја Живковића.
Крсна слава Душанићевих је Лазарева субота.

ЂУРЂЕВИЋ (Вретини)

Ђока Ђурђевић са супругом Бојаном (1901-1978) из Нештина имао је две кћери: Веру (1926-1994) удату за Милана Матића у Баноштру и Јелу (1928-2000) удату за Рудику – Рудолфа Карбана из Беочина. Јелин супруг, као удовац, живео је у тастовој кући у Баноштру. Ђокиног оца Веселина Ђурђевића убиле су усташе у подруму код деда Емила Јоцића.

ЂУРИЧКОВИЋ (Ђуричкови)

Фамилија Ђуричковић или Ђуричкови, како их у селу зову, најмање три века живи у Баноштру. Илија Ђуричков се 1762. године потписао на молби Баноштараца карловачком митрополиту, а помиње се и у једном документу из 1763. у којем се каже да је удао кћер за каменичког пароха. У црквеном попису парохијана 1750-51. године стоји да је Илија Ђуричковић био ешкут у Баноштру, што значи да је био сеоски судац или писар. На уговору о надзиђивању цркве од 1818. године налазе се имена Илије и Саве Ђуричковић. Крајем 19. и почетком 20. века у Баноштру су биле четири куће Ђуричковић чији домаћини су били Милан, Сергије, Петар – Пеција, Аца и Бошко.

Милан је имао сина Живана – Живка (1903-1960) а овај, са супругом Маром (1905-1960) синове Милана и Јову и кћери Живку и Планинку. Куће Милана и покојног му брата Јове су на врх брда на којем почиње Горњи крај, са западне стране. Поред кућног плаца је Ђуричково гумно које се помиње у археолошкој литератури као локалитет на којем су приликом сондажних ископавања откривени трагови живота праисторијског човека. Овај део старог Баноштра био је насељен у далекој прошлости.

Милан Ђуричковић, у браку са Баноштаркињом Вером Ракић („са салаша“) има два сина: Живка и Јасенка. Живко живи у кући поред родитељске и има три кћери. Јасенко са супругом Каћом, кћерком Станка и Софије Павловић, који су се доселили из Свилоша, има два сина: Милана и Станка. Ови момци, један школовани кувар а други пекар, раде на Андревљу и живе са родитељима у кући у Павлишу, подигнутој поред куће Јасенковог таста Станка.

Покојни Миланов брат Јова са женом Гином из Глушаца у Мачви има сина Богољуба кога зову Бата, а овај синове Бојана и Срђана. Бојан као талентовани информатичар студира у Шведској, а Срђан са родитељима ради у Бечу. Треба се надати да ће остати везани за своје село и наставити породичну традицију и име.

Сестре Живка и Планинка Ђуричковић су током рата биле активне скојевке. Живка се удала за Баноштарца Николу Јанковића, официра Југословенске народне армије и живели су у Борову. Планинка је после удаје живела у Брчком.

Сергије Ђуричковић са супругом Екатерином – Катом (1888-1969) имао је сина Стевана (1909-1981) који је био столар. Стева је са супругом Видом (1917-1995) из Нештина имао: Катицу, Евку и Николу. Покојна Ката је била удата за једног муслимана у Босни, кога су звали Дија, и није имала деце. Евка се удала за једног Славонца, са њим је родила сина Николу и, после распада Југославије, са породицом се одселила у Аустралију. Пре сестре Евке, у Аустралију се отселио њен брат Никола Ђуричковић са супругом, сином и кћерком. Они живе у Аделаиди. Николин син Стева има сина Сергија и кћер Виду. И у овој фамилији у далекој Аустралији чувају се имена предака. На плацу родитељске куће у Баноштру у улици Војводе Мишића Никола је саградио нови дом који га чека да се у њега једнога дана врати – ако Бог да.

Од три брата друге гране исте фамилије Ђуричковић, који су се звали Петар, Аца и Бошко, само трећи није живео у Баноштру него у Земуну. Петар – Пеција (1876-1951) имао је три сина и једну кћер. Најстарији син Константин – Која (1908-1961) са супругом Софијом Драгојловић (1911-1991) имао је сина Пају који је, као трговац, живео у Баноштру, а потом у Новом Саду. Паја (1931-2011) са

супругом Зором Живковић из Баноштра има сина Косту који се бави сликарством. Коста нема деце. Којина кћерка Зора, као удовица Паје Радошевића Бошњачког, живи у њиховој кући у Горњем крају. Пецијина кућа на друму у центру села продата је досељенику Тојићу који је у њој отворио берберску радњу.

Други Пецијин син, Илија Ђуричковић, именом је наставио породичну традицију, али није био жењен и живео је у домаћинству брата Које кога је надживео.

Трећи Пецијин син Ђорђе Ђуричковић (крштено име Георгије) родио се 1914. године и последње је новорођенче крштено у баноштарској цркви уочи првог светског рата. Ђорђе је био авиомеханичар и то је одлучило његову судбину. У другом светском рату, отетим немачким авионом пребегао је савезницима. Живео је после рата у Италији и има потомство: сина Петра и унука Ђорђа.

Пецијина кћи Зора била је удата за Мирка Катанића из Дивоша. Живели су у Земуну и имали су сина Миленка.

Пецијин брат Аца Ђуричковић живео је у кући на крају села, на Полоју. Имао је сина Милана и кћер Јану. Милан је августа 1942. године са осталим Баноштарцима отеран на усташко стратиште у Сремској Митровици и тамо убијен. Кћи Јана, удата Глумац, живела је у Земуну. Милан је са супругом Зором (1907-1991) имао две кћери: старија, Јана, удала се у Лежимиру а млађа, Миланка се удала у Новом Саду. Миланка са супругом Мирком Матићем живи у старој родитељској кући у Баноштру коју су обновили. У Новом Саду живела им је кћи Зорица (1967-2010) од које имају два унука.

Миланкина сећања на ратне године унета су у ову књигу.

Крсна слава фамилије Ђуричковић је Срђевдан.

ЖИВАНОВИЋ (Кечикини)

Живановићи су имали три куће у Горњем крају, на Берзи, једну поред друге. Куће се налазе испред улаза на православно гробље и две од њих, мале, беле, потпуно идентичне, као близнакиње, са дебелим зидовима од набоја и малим прозорима, биле су леп примерак старе сеоске архитектуре. У трећој кући, која је била већа и припадала каснијем типу сеоске куће, уочи другог светског рата живео је Живко Живановић са супругом Зорком, родом из Матићеве куће, и сином Миланом званим Браца. Браца је био партизански првоборац. Родитељи Живко и Зорка отерани су 1942. у Митровицу са черевићких Ледина. Живко је убијен на стратишту у Митровици, а Зорка је обешена у шуми код Товарника 1943. године. После рата, Браца је напустио супругу Јелу и кћерку Зору и оженио се Баноштаркињом Златом Ђурчић с којом није имао деце. Трагично је завршио живот тако што је у Сремским Карловцима легао на железничку пругу и воз га је прегазио. Кућу Браце Живановића је купио Мита Радошевић Бошњачки. Али, његови синови су је касније продали. Брацина кћи Зора, удата Гудурић, била је професор српског језика и књижевности и имала је две кћерке.

У једној од малих белих кућа Живановићевих живео је Живанов брат Пера. Овај Пера имао је сина Живана и унука Петра – Перу (1931-1990). Имали су надимак Кечикини. Унук Пера и супруга му Анђелка заменили су ову кућу за једну у Доњем крају, која се налази поред куће Милана Самарџије. У њој живи неожењен Перин и Анђин син Живко и његова мати. Његова сестра Јованка, удала се за Баноштарца Николу Манојловића. Анђа Живановић, крепка старица у поодмаклим годинама, појала је у баноштарској цркви за северном певницом. Са њеним неожењеним сином гаси се презиме Живановић у Баноштру.

У трећој кући на плацу Живановићевих у Горњем крају живела је њихова сестра звана Ацка, удата Којић. Она је од браће Пере и Живана тражила и добила део плаца да би са мужем саградила кућу поред њихових кућа. Ацка Којић имала је Даринку, Грозду и Живка. Живко Којић је са осталим Баноштарцима убијен у Сремској Митровици 1942. А син Живка и Маце Којић Миша, кога су по баби звали Ацкин, био је на „привременом раду“ у Белгији где је и умро.

Крсна слава Живановићевих је Св. Никола.

ЖИВИЋ

Милосав – Мика Живић (1878-1955) са супругом Станом (1886-1965) из надаљске породице Татић, добио је кћер Јелицу (1911). Мика се иселио у Америку пре првог светског рата. Живео је и радио у Детроиту. Тамо су им се родили синови Глигорије, звани Бата, и Живко. Породица се вратила из Америке и наставила живот у Баноштру. Кућа им је била у Доњем крају, поред куће Франца Хелфелда. (После одласка Шваба из Баноштра, у Хелфелдовој кући смештена је Земљорадничка задруга).

Живко Живић је са још једном групом Баноштараца стрељан у шуми на Трешњевцу у лето 1942. године, а Глигорије – Бата је преживео ово стрељање. Њихова старија сестра Јелица, удата за Жарка Ракића, остала је током рата удовица са две мале кћери и сином јер су Жарка убиле усташе 1942. године. Оба брата Живића имала су само женску децу. Глигорије (1916-1992) је са супругом Евицом (1914-1990) имао је кћери Станку, Наталију и Драгицу, а Живко са супругом Анђом, Јелицу и Живку. Све су удате у Новом Саду где им живе и деца. Живкове кћери Јелица и Живка задржале су очеву кућу у Баноштру и повремено у њој бораве. Батина кћи Станка, која је наследила очеву кућу у истом дворишту, заменила је ову за стан у Беочину са Баноштарцем Рајком Марицким који сад овде живи. У Баноштру више нема презимена Живић, али га се треба сетити кад се огласе звона храма Св. Георгија. Ова звона је цркви даровао Мика Живић, повратник из Америке, уз материјалну помоћ великог српско-америчког научника Михајла Пупина.

Крсна слава Живићевих је Ђурђевдан.

ЖИВКОВИЋ 1.

Презиме Живковић у Баноштру носе две фамилије које нису у сродству. Предак старије фамилије је онај Илија Живковић, житељ баноштарски, о коме је 1781. осто натпис на Богородичином престолу у баноштарској цркви као о ктитору иконе Богородице Винчанске и целог иконостаса. Две деценије раније 1762. овај Илија Живковић или Живков помиње се као сеоски кнез у Баноштру. Према томе, Живковићи су Баноштарци од давнина.

У 20. веку Живковићи су имали две куће у Доњем крају, једну поред друге. Једна је припадала Боривоју Живковићу који је пре првог светског рата био отишао у печалбу у Америку. Вратио се у току рата и то преко Русије, па је као добровољац српске војске стигао у отаџбину. Боривој је у браку са супругом Павом, рођеном Душанић (1892-1950) имао сина Бранка (1908-1982) и кћер Милку (1909-1943). Милка је била фризерка и једно време је живела и радила у Косовској Митровици. Рат је дочекала у Баноштру одакле је отерана у усташки логор Јасеновац где је пострадала.

Бранко је у браку са супругом Зорком (1919-1998) из Бегеча добио три кћери: Донку (1938) Стану (1940) и Милку (1946). Донка је завршила позоришну академију и била је глумица у дечјем позоришту „Бошко Буха“ у Београду. У браку са Београђанином Игњатом Игњатовићем, потоњим професором психологије на Филозофском факултету у Новом Саду, ро-

Пава Живковић са ћерком Милком и сином Бранком

Андрија Живковић († 1942)

дила је кћер Олгу. Олга је у Паризу завршила Високу школу за позориште, филм и телевизију и остала је тамо да живи. Има кћерку Милу. Стана је завршила вишу школу за нутриционисте и радила је у Београду. Милка је наставила породичну традицију и држала је кафану у Бегечу коју је наследила од родитеља.

Илија Живковић, из куће поред Боривојеве, отеран је 1942. у Митровицу и погубљен. Са супругом Катом имао је четири кћери: Драгињу, Мару, Љубицу и Милану и сина Ђорђа. Ђорђе се одселио у Сусек, тамо засновао породицу и имао сина и кћер. Сестра Милана остала је у родитељској кући и у браку није имала деце. Драгиња и Љубица живеле су у Београду, а Мара је била удата у Сусеку. Марина кћи Радојка и њена деца живе у Аустралији.

У блиском сродству са овима био је Душан Живковић (1895-1977) и супруга му Косана рођена Нешковић (1906-1989) из Баноштра. Нису имали деце. Душан је радио као финансијски стручњак у Београду и у Новом Саду. Већ остарели, вратили су се у Баноштар и овде су провели последње мирне године. Почивају на баноштарском гробљу. Кућу овог брачног пара наследила је Дана Шијачки, Косанина рођака по бабиној линији. Случај је хтео да удајом за једног Бачванина и она понесе презиме Живковић. Данина породица, са два сина, живи у Новом Саду, а саградила је нову кућу на месту старе баба Косанине и деда Душанове куће .

Павле и Зорка Живковић (1880-1960) су живели у кући у Црквеном крају. Ова кућа је припадала Зоркиној породици Силбашки, а постала је Живковићева када се она удала за Пају. Синови Ђорђе и Андрија живели су уочи другог светског рата са својим супругама Мицом и Милицом у деда Пајиној и баба Зоркиној кући и ту су изродили потомство. Кћи Ружица била је удата у Раковцу и имала је два сина. Кћи Тина, удата у Сусеку у породицу Керешевић, имала је кћер Јулку Керешевић која је била позната певачица народних песама. Син Миленко (†1981) са супругом Олгом (1903-1967) није имао деце. Ђорђе Живковић, звани Ђута (1910-1997) са супругом Милицом (1913-2002) из Шуљма имао је кћер Зору и сина Пају. Зора се удала за Баноштарца Пају Ђуричковића. Њен брат Паја био је последњи мушки изданак старе породице Живковић. У кући Живковића остала је избегличка породица Радишевић која је неговала болесног Пају. Ђорђев млађи брат Андрија Живковић отеран је 1942. са черевићких Ледина и погубљен је са осталим Баноштарцима у Сремској Митровици. Иза њега је остала супруга Милица (1916-2002) родом из Гргуреваца и кћи Стана. Стана се 1969, са супругом Радом Матићем и децом, одселила у Аустралију, а са њом је отишла и мати јој Милица. Милица се 1990. године вратила у Баноштар где је живела до смрти 2007. године.

Крсна слава фамилије Живковић је Св. Никола.

ЖИВКОВИЋ 2.

Друга породица Живковић, која није у сродству са првом, део је беочинске фамилије Живковић која се доселила из Србије „у време Карађорђа“, како кажу њени потомци.

Ова породица, коју у селу зову и Живкић, имала је кућу на падини испод баноштарске цркве. Домаћин ове куће још пре првог светског рата био је Живко Живковић. Он је из Беочина дошао у Баноштар да живи и ради у домаћинству једне старице зване баба-Секара. Наследио је њено имења. Из првог брака са супругом Софијом Мишковић из Радинаца Живко је имао синове Николу, Јована и Илију и кћер Драгињу, а из другог брака са Веселинком Стојковић (1888-1972) имао је кћер Катицу.

Никола Живковић (1903-1963) најстарији Живков син, у браку са Персидом Рајковић (1904-1989) из Нештина, имао је кћер Софију – Соку (удату за Стана Матића у Баноштру) и сина Славка. Славко је завршио Шумарски факултет у Београду. Као инжењер шумарства радио је на баноштарској пилани, затим на новосадском стоваришту столарије и дрвне грађе једне фирме из Бањалуке и „Нове

просвете“ из Београда. Био је и директор београдског предузећа „Југодрво“ у Новом Саду. Славко је са мајком саградио нову кућу у Баноштру, на Полоју, у којој повремено борави. Са супругом Љубом из Врдника, Славко има сина Николу који је инжењер електротехнике, смер рачунарства, и живи и ради у Новом Саду.

Живков син Јован у браку са супругом Даном (1920-1996) имао је две кћери: Наду и Иванку. Нада се удала за Кузмана Стојковића у Баноштру са којим има сина Лазара и две унуке. Иванка је радила у Новом Саду, није се удавала и као пензионерка живи у Баноштру.

Живков син Илија је са осталим Баноштарцима отеран у Митровицу 1942. године и погубљен је на митровачком гробљу. У браку са Станком Свирчевић (1905-1990) из Баноштра није имао деце.

Живкова кћи Катица (1914-1998) била је удата у Новом Саду за партизанског првоборца Бранка Кевиља из Дивоша и имала је кћер Добрилу. Добрила Јаковљевић, која има сина Лазу и унуке, живела је у Новом Саду а после пензионисања – у Баноштру у деда Живковој кући коју је наследила од маме Катице.

Крсна слава ове породице Живковић је Св. Варвара.

ЗАРИЋ

Лазар Зарић из Беочина оженио се Драгињом Стојковић из Баноштра и дошао невести у кућу. Драгиња (1874) је била кћи Ђорђа (1838) и Милице Стојковић. Лазару и Драгињи се 1893. године родио син Тодор – Тоша. У породици су га, па онда и у селу, звали Брата. Лазарева кћи Зорка родила се 1897. Други син Момчило родио се 1900. Трећи син Георгије, Ђорђе, родио се 1905, а убрзо за њим и кћи Милица (1907). Тоша је наследио родитељску кућу на друму и бавио се земљорадњом.

Тоша Зарић (1893-1974) је у два брака имао више деце, али је отхранио само три кћери. Најстарија, Драгиња или Драгица, како су је сви звали, кћи је из првог брака. Имала је необичну судбину. Током рата отишла је из села са једним усташким сатником, а живела је и умрла у Сиску као супруга директора Дунавског лојда Јаковћевића.

Тошине млађе кћери Милица (1936) и Јелица, звана Лелка (1941) из његовог су брака са супругом Милком, родом из Дероња, коју су у селу звали Снајка. Милица је завршила гимназију у Новом Саду, удала се у Новом Саду за правника Јову Лукића, родом из Марадика, и радила је у Заводу за социјално осигурање. Има сина Бранислава и троје унучади. Јелица је још као млада девојка отишла у Шведску где и данас живи и нема породице.

Момчило Зарић се школовао за трговца и радио је у Београду. После рата дошао је у Баноштар где је такође био трговац. Касније је купио кућу у Новом Саду у Милетићевој улици и одселио се тамо са супругом Јулком и кћерком Зорком. Као стручњак са завршеним Технолошким факултетом, Зорка је радила на царини у Новом Саду. Момчило је остао везан за Баноштар где је имао виноград на Крушевљу и кућу направљену у том винограду. Ту склоност пренео је и на своју кћерку. Она је наставила да одржава виноград и кућу у Баноштру после смрти оца који је поживео 99 година.

О Ђорђу Зарићу се мало памти. Изгледа да није имао породицу, па га је брат Тоша примио у своју кућу. Ђорђе је настрадао при неком послу у пољу.

Тошина и Момчилова сестра Зорка била је удата у Нештину и била је бирташица (она и супруг држали су угоститељску радњу). У дубокој старости, као удовица, купила је кућицу у Баноштру, преко пута од куће брата Тоше и дошла је да овде проведе последње године.

Најмлађе дете Лазара Зарића, кћи Милица, умрла је млада у 26. години. Слика девојке Милице на надгробном споменику показује да је била лепотица.

У кући Тоше Зарића у Баноштру у Доњем крају, која је прављена 1910. године, повремено бораве сестре Милица и Лелка и беспрекорно је одржавају у првобитном изгледу – делује као кућа-музеј.

Крсна слава породице Зарић је Св. Евстатије.

ИГИЋ

Породица Игић у Баноштру памти се од браће Спасоја и Пере Игића. Пера је био неожењен. Спасоје Игић и супруга му Марија (1887-1957) имали су три сина и сва тројица су погинула у другом светском рату. Као партизан погинуо је Милош Игић. Ђура и Никола Игић отерани су са черевићких Ледина и погубљени на стратишту у Сремској Митровици 1942. године. Игићеви су имали и две кћери: Љубу и Макрену. Од браће децу је имао само Ђура (1916-1942) чија супруга је била је Јованка Игић (1922-1993). Они су имали сина Спасоја (1940-2011) званог Бата који је са супругом Надом имао две кћери. Љуба је имала сина Раду, а овај сина Радована - Радишка (1930-2011) иза кога је остала удовица Љубинка. Обе куће Игићевих су у Швапској, односно у Дунавској улици. Сестра Макрена је ово ретко грчко име (којим се звала и једна светица) променила у Марија. Макрена – Марија живи као пензионерка у Новом Саду.

Игићеви славе Св. Петку.

ЈАНКОВИЋ

Старе фамилије Јанковића у Баноштру више нема. А до другог светског рата Јанковићи су имали три куће на друму, крај Дунава и једну у Горњем крају. Прва је била Васе Јанковића, прекопута од кафане Паве Живковићеве, и у њој је била пекара. Друга и трећа кућа, Тошина и Јовина, биле су ближе крају села, прекопута од Зарићеве. Тошин син јединац Јефта Јанковић и његова браћа и сестра од стрица Бошко, Никола и Вукица, деца Васина, били су првоборци у партизанској војсци. Били су зачетници народноослободилачког покрета у селу, а у шуму су отишли маја 1942. године. Јанковићи су из рата изашли са официрским чиновима. Четири женска члана ове породице убиле су усташе: Даринку Јанковић, Јефтину матер и Јулку Јанковић, Николину, Бошкову и Вукицину матер – у логору Јасеновац, а Јулкину кћер Зору са малим дететом у наручју, кћеркицом Јулком – у Грабову. Зора је била удата за Баноштарца Лазу Крстића.

Јефта Јанковић је изашао из рата са чином капетана прве класе, али је био контузован и једна страна му је била одузета. Из Барање, где се затекао после рата, дошао је са супругом у Баноштар и живео је кратко у кући Лазе Јеремића крај Дунава. Потом се одселио у Нови Сад где му се родио син. Касније је Дом културе у Баноштру у старој Бајвиклеровој кући понео име Јефте Јанковића. Никола Јанковић оженио се после рата баноштарском скојевком Живком Ђуричковић. Живели су у Борову и имали су два сина. Нико од ове породиве није више у животу. Бошко Јанковић, као трупни пешадијски официр Југословенске армије, живео је у разним местима, а на крају се као пуковник у пензији задржао у Београду где му и син живи. У Баноштру, на брду иза Павлиша, подигао је викендицу коју после његове смрти одржава његов син из Београда. Вукица Јанковић, удата Кнежевић, живела је после рата у Вршцу.

Јова Јанковић је био штекнер у Баноштру. То значи да је био запослен на бродском пристаништу – штеку. Напустио је Баноштар пре рата.

У Горњем крају у улици која данас носи име Николе Пашића између два светска рата живела је још једна породица Јанковић које су звали Бапини. У Матичној књизи умрлих стоји да је Јелена Јанковић (1872-1960) била супруга Душана Јанковића. По својој прилици, то су били родитељи Стевана Јанковића – Бапе (1898-1954) који је са супругом Јецом имао шесторо деце: Драгицу, Душана (који је рано умро) Јелену – Јелицу (1931-1992) Милу, Радивоја (1937-1951) и Станку. Све кћери Бапине биле су удате. Драгица живи у Бегечу, Мила у Бачкој Паланци, Станка живи у Беочину. Јелица се и после удаје задржала у родитељској кући у Баноштру и радила је као службеница у Земљорадничкој задрузи. Али и она се касније преселила у Беочин. Породица је сачувала везу са Баноштром преко Јелицине кћери Каће која је удата је за Баноштарца Мила Радосављевића. Милов отац Стеван Радосављевић и мати Ђурђина били су Грабовчани и дошли су у Баноштар после рата. Стеван је као скојевац завршио неке курсеве и добио је место шефа Месне канцеларије у Баноштру. Провео је на том послу више деценија, све до пензије. И он и супруга му Ђурђина сахрањени су на баноштарском гробљу.

Миле живи у Новом Саду и продао је родитељску кућу у Баноштру. Кућу Јанковића – Бапиних купила је једна српска избегличка породица из Даља.

Судећи по једном споменику на гробљу, за Баноштар је била везана још једна породица са презименом Јанковић. На споменику пише да ту почивају Димитрије Јанковић 1895-1974 (солунски добровољац) и Јелена 1901-1990. Споменик подижу кћи Љубица и унук Мирослав. Иако је споменик новијег датума, ове породице, која је живела негде изван Баноштра, нико се не сећа.

Јанковићи су славили Св. Николу.

У првој деценији 21. века у Баноштру се опет појавило презиме Јанковић. Удовица Мица Араницки из Руме, Баноштаркиња из породице Ракић, са ћерком Радославом Јанковић и зетом населила се у Баноштру. Брачни пар Јанковић има две кћери. Чест је случај да жене пореклом из Баноштра касније доводе своје породице да овде живе.

ЈЕРЕМИЋ

Лаза Јеремић и Јеремија Лазић су стара баноштарска имена забележена у 18. веку. Овај други је 1765. био сеоски кнез. На уговору од 1834. о живописању православне цркве стоји међу потписницима име Петар Јеремић. У 20. веку у селу није било Лазића, а Јеремићи су веровано потомци поменутих Лазе и Петра.

Почетком двадесетог века Радивој и Мара Јеремић имали су четири сина: Милана, Момчила, Слободана и Миленка. Милан је отеран са Черевићких ледина и стрељан у Митровици 1942. године. Он је једини имао потомство. Са супругом Саветом (1907-1993) имао је сина Слободана и кћер Јелицу. Момчило, рођен 1909, после завршене ниже трговачке школе у Новом Саду 1924, завршио је и Монашку школу у манастиру Раковица крај Београда и замонашио се 1932. године. Као јеромонах Мина био је намесник у манастирима Троноша и Боговађа, а потом је био настојатељ манастира Радовашница на Церу, где га је и рат затекао. Током рата живот је изгубио у нејасним околностима. Миланов и Момчилов брат Слободан се као младић удавио у Дунаву 1930. године. Најмлађи Радивојев син Миленко завршио је средњу пољопривредну школу и по избијању рата склонио се код брата Момчила. Светозар Стојковић казује да је Миленко после братове смрти пришао партизанима и да је погинуо у борбама за ослобођење Сарајева. Али, његово име се не налази у списку погинулих бораца из Баноштра који је објављен у књизи Милоша Лукића, а нема га ни на спомен плочи на згради основне школе. До породице Јеремић стогао је глас да је Миленко преживео рат и да има два сина, али они нису успели да ово провере. У Лукићевој књизи не помиње се ни Момчило Јеремић, односно монах Мина. На списку баноштарских жртава фашизма нашло се име Владимира Јеремића. Он је, међутим, био Свилошанин.

Крајем 20. века стара Баноштарска породица Јеремић свела се на једно инокосно домаћинство Милана Јеремића. Он и његова мати Катица живе у кући поред цркве. Милан је завршио средњу пољопривредну школу, обрађује своје имање, има комбајн, вредан је домаћин, али се не жени. Син је Слободана Јеремића, који је ову кућу купио од баноштарске општине. Кућа је готово иста онаква каква је била између два рата када су у њој становали баноштарски бележници. Пре њих у овој кући је становао свештеник Бранко Цвејић коме се овде 1907. године родио син Жарко, касније првак Београдске опере. Слободанова сестра Јелица била је удата у Бегечу.

У Баноштру је била још једна породица са презименом Јеремић. Миливој Јеремић се одселио и живео је у Бачкој Паланци. Његов брат Лаза Јеремић (1912-1956) са супругом Вукосавом – Вуком (1915-1996) из Чалме имао је сина Ђорђа, (надимак Рерна) а овај у браку није имао деце. Ђорђева удовица је Јеремићеву кућу крај Дунава, у којој је повремено била кафана, продала породици Шекуљица која је избегла из Славоније. Миливојева и Лазина сестра Софија или Сока Јеремић била је удата у Баноштру за Раду Петровића са којим ја имала сина Јована и кћер Катицу – Кајку.

Крсна слава Јеремићевих је Ђурђиц.

ЈОЦИЋ

Емил Јоцић доселио се у Баноштар из Шова. Ово село у Бачкој после другог светског рата добило је ново име – Равно. Његова сестра Софија била је већ удата у Баноштру за Јована Радошевића, Бошњачког. Емил је са супругом Катом Парлићевом имао два сина, Младена и Триву. Младен је био у партизанима и погинуо је. Његов брат Трива Јоцић (1925-1995) живео је у породичној кући у Средњем крају (данас Николе Пашића улица). Тривин син Младен има две кћери, Мају и Љубинку, које су удате у Черевићу. И презиме Јоцић у Баноштру се гаси.

Крсна слава Јоцићевих је Св. Никола.

КАТИЋ

Катићи су били стара баноштарска фамилија. На уговору из 1818. године о надзиђивању баноштарске православне цркве налази се, међу осталима, потпис Обрада Катића. У 20. веку кућа Катићевих била је на друму, на месту где се данас налази кућа Милана Миланового. Њен домаћин Живко Катић са супругом Јованком Силбашки из Баноштра имао је сина Влајка који је погинуо као партизан у другом светском рату. Њихова кћи Маца била је удата за Тошу Савкића кога су убили партизани. Тошин и Мацин син Младен, рођен 1941. године, са матером Мацом одселио се у Бегеч. Породица Катић је искорењена.

КИЦОШЕВИЋ (Кицошеви)

Нића Кицош, један од потписника уговора о надзиђивању православне цркве од 1818. године, по свој прилици, био је предак фамилије Кицошевић. Стара кућа породице Кицошевић налази се у Горњем крају, на Берзи, на почетку Фрушкогорске улице. У њој су са оцем Милошем (1900-1981) и матером Загорком (1899-1969) живели синови Никола (1922-1969) и Рада (1930-1991). Кћери Ђурђина и Вата биле су удате у Новом Саду и у Бегечу. Били су старинско патријархално домаћинство – једна од ретких породичних задруга које су опстале и у другој половини 20. века. Држали су велико стадо оваца. Никола је имао само женску децу и његове кћери, Марица и Драгица, удате су у Баноштру. Трећа кћи Ђурђица живи са мајком Велинком у новој кући поред старе дедине. Стара породична кућа припала је Радином сину Милошу који се није оженио. Радина кћи Љиља се удала, али је у очевом дворишту направила кућу коју повремено користи са својом породицом.

Другу грану фамилије Кицошевић уочи рата чинили су браћа Трива и Младен. Трива је погубљен 1942. на митровачком гробљу, а његов син Миленко погинуо је као партизан. Други Тривин син Ђорђе био је ожењен Баноштаркињом Радинком, кћерком Триве Стојковића, са којом је имао сина Триву. Кућа им је била у Средњем крају. Ђорђе је трагично завршио живот бацивши се под воз. Трива се са мамом Радинком, која се преудала, одселио у Нештин.

Младен Кицошевић (1912-1964) са кућом у Влашком крају био је ожењен девојком из исте улице Миланком Блажић (1913-1955). Имали су синове Јову и Николу, званог Нина и кћер Љубицу. Јова је био поштар у Баноштру. Са супругом Радојком (1943-2004) добио је сина Младена. Отац и син живе у кући коју су наследили од деде Паје Блажића, убијеног на Митровачком гробљу, а на истом плацу направили су и нову. Још раније била је то кућа породице Нојин. Никола – Нина Кицошевић, Јовин брат, рано је преминуо. Није имао деце. У кући коју је наследио од оца Младена живи његова удовица Вукица. Младенова кћи Љубица је удата у Новом Саду.

У Црквеној улици била је једна кућа Кицошевића на месту где је данас кућа досељеничке породице Кукић. Припадала је Илији и Мици Кицошевић. Илија је такође погубљен 1942. са осталим Баноштарцима у Митровици. Један његов син је као дете страдао играјући се заосталом бомбом која му је експлодирала у рукама. Други син Душко је рано отишао из Баноштра и живео је у Панчеву.

У Горњем крају била је још једна кућа Кицошевића у којој су живела два брата, Влајко и Ђорђе – Ђура. Кућа им је била преко пута од куће Бошка Крстића у улици која носи име цара Душана.

Влајко (1895-1977) је био ожењен Јеленом (1894-1973) из Илока. Они су се преселили у Бегеч, али су сахрањени на баноштарском гробљу. Ђуру Кицошевића и Бошка Крстића, прве комшије, спојила је необична смрт. Обојица су терала стоку, Ђура овце, Бошко волове. Стали су на путу испред куће Вукашина Веселиновића, а испод једног дуда, да попуше по цигарету и попричају. Уз њих су била њихова два пса. Пукао је гром и убио оба човека и оба пса. Било је то неку годину пред други светски рат. Ђура је са супругом Спасом (1913-1958) имао кћери Зорку и Соку и сина Влајка (1938). Породица се после рата уселила у једну швапску кућу на друму, преко пута од куће Стевана Савкића. Зорка се удала у Бегеч за Живоју који је чамцем превозио путнике преко Дунава у годинама када у Баноштру није било скеле. Сока је више година била на привременом раду у Белгији и вратила се у Баноштар. Сокин син Ђорђе – Бата направио је нову кућу на месту старе, швапске. Бата има две кћери. Ђурин син Влајко живи у Новом Саду као пензионисани подофицир речне морнарице. Ожењен је Планинком Радошевић из Баноштра. Имају сина Милана и једну кћер. На Радошевићевом гумну у Баноштру направили су кућу.

Крсна слава фамилије Кицошевић је Св. Јован.

КОЗАРЧИЋ (Ковачеви)

Први Козарчић у Баноштру био је Живан који је дошао из Футога и овде се оженио Тинком Стојковић. Имао је сина Милутина ожењеног Милицом – Милом Силбашки (1883-1971) такође из Баноштра. Милутин је био ковач па су Козарчићеве у селу звали и Ковачеви. Козарчићева кућа је у Доњем крају поред куће Мике Аћимовића.

Милутинов син Живко (1906-1951) и снаха Јела (1910-1977) из Урошевићеве куће у Баноштру, имали су два сина: Лазу и Добривоја. Када се оженио, Лаза је изашао из куће и направио је нови дом за своју породицу. Лаза са супругом Добрилом има сина Живка и кћер Јелицу (удату у Товаришеву) а од сина има два унука и три праунука. Унук Лаза је жандар а његова три синчића носе имена српских владара: Александар, Милош и Душан. Породица му је направила нову кућу на изласку из села, у Радовцу, на плацу који су купили од Богдана Панаотовића. Ово је права реткост да на почетку 21. века неко у овом селу има три сина. Само пре сто година то је била обична појава. Лазин унук Мирко, који као аутомеханичар ради у Новом Саду ожењен је Мирјаном Кукић и имају кћер.

Млађи Лазин брат Добривоје (1934-1985) кога су звали и Добра и Бобика, остао је у родитељској кући са својом породицом. Са супругом Тином из Грабова имао је сина Стевана. Стевица је водоинсталатер и ради на одржавању водовода у селу. Ожењем је девојком избеглом из Борова Села; има кћерку и сина.

Крсна слава Козарчићевих је Ђурђевдан.

КОЈИЋ

У Баноштру су почетком 20. века била два Живка Којића, стриц и синовац. Старији Живко Којић (1877-1942) са супругом Драгињом (1877-1955) имао је сина Јована (1911-1942) и три кћери. Две кћери су биле удате у Баноштру: Катица – Кајка за Живка Коплића који је дошао из Черевића, а Марија – Маца за Светозара Бисанића. Кћи Кумрија је била удата прво у Черевићу, па у Шуљму. Отац Живко је отеран са черевићких Ледина августа 1942. и погубљен у Митровици, а син Јован је убијен на Поторању, између Черевића и Баноштра у истој усташкој акцији. Млађи

Опустела кућа породице Којић – најстарији сачувани тип сеоске куће

Живко Којић (1905-1959) са супругом Маријом или Мацом (1905-1988) имао је сина Милоша – Мишу (1929-1992) кога су, по баби, звали Миша Ацкин. Миша је био на привременом раду у Белгији где је и умро. А тамо су умрли и његов син Јован и супруга Драга. Сви су сахрањени на баноштарскм гробљу. Којића у Баноштру више нема. У Фрушкогорској улици (на Берзи) још стоји стара напуштена кућица Ацкиних као примерак старог сеоског градитељства, коју после Драгине смрти није имао ко да одржава.

КОЛАРОВ

Породица Коларов у Баноштру заснована је када се Милица Нешковић (1925-1995), невенчана супруга и удовица погинулог партизана Живка Пантелинца удала за Живка Коларова (1909-1975) који је дошао из Сусека. Њихов син Јован Коларов има два сина, Перу и Живка. Коларови имају три породичне куће у Дунавској улици.

Крсна слава породице је Св. Лука.

КОПЛИЋ

Черевићанин Живко Коплић, звани Бата (1919-1981) оженио се Баноштаркињом Кајком Којићевом (1909-1974) и дошао је да живи у Баноштру. Кућа им је била у Горњем крају, али су се после рата уселили у једну кућу у Швапској, односно у Дунавској улици. Имали су двоје деце. Кћи Софија (1938-2010) била је удата у Бегечу, али је сахрањена на баноштарском гробљу. Син Лаза, ожењен Зором из Босне, живи у Баноштру у заједничком домаћинству са сином Живком. Живко ради у Комуналном јавном предузећу у Беочину. Са супругом Сањом, кћерком Мите Пантелинца из Баноштра, има троје деце: ћеркицу и два сина. Лазина и Зорина кћи, удата за једног Беочинца, живи у Канади.

Крсна слава породице Коплић је Ђурђиц.

КРСТИЋ

Крстићеви су веома стара баноштарска фамилија. Као Георгије Крестич (може да се чита и као Крстић) потписан је један предак ове фамилије на уговору од 1818. о надзиђивању цркве. У кући у Горњем крају, у Улици цара Душана, у 20. веку била су четири брата: Миленко и Гојко – Која и њихова браћа од стрица Пера и Лаза.

Миленко Крстић имао је синове Здравка, Светозара – Цвеју и Живана и кћери Љубу и Зорку. Здравко (1923-1991) са супругом Љубицом (1927-1993) имао је сина Миленка који је рано преминуо. Цвеја са супругом Радојком (1927-1994) имао је три сина: Јована, Лазара и Небојшу. Јован живи у старој, адаптираној, прадедовској кући на углу улица цара Душана и Николе Пашића. Има два сина и једну кћер. Лаза има кућу недалеко од брата Јове, на почетку Фрушкогорске улице. Са супругом Драгицом има два сина од којих је један ожењен и има сина Луку. Јовин и Лазин брат Небојша (1959-1990) погинуо је под камионом-дизалицом који је возио. Његова супруга са својим сином, а Небојшиним посинком, направила је кућу на делу породичног плаца Крстићевих у којој они живе. У овом браку Небојша је имао једну кћер. Најмлађи брат Живан има кућу у Швапској, односно у Дунавској улици. Имао је двоје деце. Син му Синиша је млад умро, а кћи Соња удата је за Перу Силбашког у Баноштру.

Гојко – Која Крстић оженио се Милицом Шипин (1904-1963). Имао је сина Тодора – Тошу и кћери: Јелицу – Јелку и Катицу – Кају. Покојна Јелка се није удавала а живела је и радила у Новом Саду. Каја се удала за једног момка из Нештина који живи у Аустралији и тамо је родила два сина. Тоша је живео у родитељској кући. Имао је три кћери. Једна је била удата у Грабову у кућу Душанића и умрла је оставивши двоје деце. Друга је удата за Владу Томића у Баноштру, а трећа у Лаћарку и ради као медицинска сестра у Сремској Митровици. После Тошине смрти наследници су продали кућу избегличкој породици Растовић.

Син Милана Крстића (1876-1952) Пера Крстић са супругом Бошком имао је сина Милана који се са матером одселио из Баноштра. Перина сестра Везиља – Веза Крстић (1909-1994) удата Влајков, живела је у Баноштру и имала је кћер Миру. Друга Перина сестра Ђула била је удата у Футогу.

Четврти брат Лаза Крстић погинуо је као партизан. Његову супругу Зору рођену Јанковић и кћеркицу Јулку убиле су усташе.

Другу грану породице Крстић чинили су браћа Павле – Паја и Душан Крстић. Паја Крстић (1895-1966) ожењен Зором Силбашки (1901-1977) из Баноштра, имао је кћер Софију – Соку, која је била удата у Черевићу за Душана Вукелића. Деда Пајина кућа била је на друму, између некадашњих кућа Панаотовића и Шашића. У кући која је сада у власништву унуке Марице Вукелић из Черевића живи једна избегличка породица. Деда Паја Крстић је дуго година после другог светског рата био црквени тутор. Припремао је децу за читање апостола на литургији, пошто се после рата то није радило у школи. Један је од ретких Баноштараца који су се исповедили и причестили пре упокојења.

Деда Пајин млађи брат Душан убијен је у селу приликом усташке акције у новембру 1943. године. Са породицом био је избегао у Сусек, па је дошао у село да обиђе кућу. Пред навалом усташа скрио се на тавану у кући Ђоке Кузмановића у Црквеном крају. Према казивању Душанове кћери Бранке, једна Циганка из Черевића довела је усташе пред ову кућу и рекла да се ту крије бегунац. Она је била послата, милом или силом, да учини што се од ње тражило. Душан је те године био члан Месног народноослободилачког одбора у селу, заједно са Миланом Стојковићем, који је настрадао у истој усташкој акцији, и Радом Пандуровим. Усташе су убиле Душна и наредиле двојици Баноштараца да ископају јаму и затрпају леш у истом дворишту. Истом приликом усташе су убиле и јеног од двојице Баноштараца који су копали јаму, Лазу Ракића, и закопали га заједно са Душаном. Душан је са супругом Саветом (1903-1990) имао две кћери: Стојанку и Бранку и сина Живка, званог Бата. Стојанка се удала у Бегеч, а Бранка се удала за Илију Матића у Баноштру. Бата се са породицом одселио у Нови Сад.

Још једна породица у Баноштру презива се Крстић. Баноштарски Шваба Лајчика – Лука Бернард, оженио се Српкињом Персом Крстић, сестром Паје и Душана Крстића. Бернардови су по вероисповести били евангелисти, али су синове Јована и Петра крстили у Православној цркви и узели су презиме Крстић. На месту старе очеве тршчаре Лајчика је подигао нову велику кућу која и данас стоји на падини испод православне цркве. Јован, звани Јовица, био је ожењен Катицом Пантелинац из Баноштра и с њом има сина Лазара, званог Гига и кћер Веру, удату у Баноштру. Јовицина породица је направила нову кућу у Горњем крају у Црквеној улици. Петар – Пера Крстић (1925-1981) био је ожењен Бојком из Чалме. Живели су у деда Лајчикиној кући. Имали су две кћери, једну удату у Баноштру, а другу у Грабову. Обе су рано преминуле. Баба Бојка је годинама појала у цркви за северном певницом. Још се памти њено појање Херувимске песме. После њене смрти кућа деда Лајчикина продата је досељеницима.

Крсна слава породице Крстић је Ђурђевдан.

КУЗМАНОВИЋ

У другој половини 19. века било је петорица Кузмановића. У Матичној књизи умрлих забележени су Ђока (1872-1953) и Јован (1875-1957) Кузмановић. Били су још Урош и Јован – Јоцко а петог се име на памти, јер се одселио у Бачку. Урош је имао Лазара и Љубицу. Јоцко је имао сина Илију.

Лазар Кузмановић (1876) био је на раду у Америци одакле је дошао и постао је добровољац српске војске у првом светском рату. Он се вратио у Америку и умро је у Шарону. Његова заоставштина стигла је сестри Љубици Ракић.

Илија Јоцков Кузмановић имао је сина Душана – Дују (1906-1986) и Јована – Јоцу и ћерку Мару удату у Мартинцима. Дуја Кузмановића са супругом Маријом (1910-2000) из Раковца имао је сина Николу Кузмановића (1931-1990). Никола је са супругом Богданком (1934) имао сина Слободана који се удавио купајући се у Дунаву. Николина кћи Љубица удала се у Баноштру за Милана, сина

Јове Ракића. Кузмановићева кућа је била у Влашком крају. На баноштарском гробљу је споменик Јовану (1919-2005) и Љубици (1923-2008) Кузмановић који је подигла кћи Вера која живи у Немачкој. Јованова кћи Славица је живела у Баноштру са супругом Рудиком из Беочина. Ни Кузмановића више нема у Баноштру.

Кузмановићи су славили Св. Николу.

ЛАТИНЧИЋ

Између два светска рата Сава Латинчић био је лугар у шуми која је припадала черевићкој и баноштарској општини. Био је угледан домаћин и црквени тутор. Настрадао 1940. године када су се кола преврнула на њега. Са супругом Милицом имао је три сина: Пају, Стевана – Стевицу и Јована. Паја је убијен 1942. године у злогласној усташкој акцији Виктора Томића. Са супругом Еуфемијом – Вемом није имао деце. Јован - Јовица Латинчић (1933-1978) се обесио. Није био жењен. Из ове генерације само је Стеван Латинчић, са супругом Драгицом имао децу: синове Саву и Пају. Сава Латинчић са супругом Марицом из Беочина има сина Стевана и кћер Слађану. Савина породица живи у Баноштру, у кући у Средњем крају, близу куће у којој живи његова мати Драгица. Сава Латинчић је био председник Црквене општине у Баноштру почетком 21. столећа када је започета темељна обнова православног храма св. Георгија. Брат му Паја, који живи и ради у Немачкој и има троје деце, почео је да подиже нову кућу у Баноштру у Влашком крају, на месту старе куће која је остала породици од Ђоке Башлића, званог Пађкула. Пађкула је Баноштарац који је после рата добио колонизацију у Футогу и тада је напустио родно место и своју кућу која је била у Кертизу, на крају села. Није имао деце и са супругом Љубицом (1912-1982) се вратио у Баноштар. Скрасио се у кући крај гробља која је раније припадала породици Живановић, званој Кечикини. Која Башлић, Ђокин брат, страдао је у рату.

Крсна слава Латинчићевих је Св. Пантелија.

ЛЕПШИЋ

Јован Лепшић био је међу потписницима два уговора из 1818. и 1834. године – о надзиђивању и о живописању православне цркве у Баноштру. Његов потомак Илија Лепшић (1876) је један од петнаест Баноштараца који су били добровољци српске војске у првом светском рату. Имао је сина Николу кога су усташе 1942. године убиле на митровачком гробљу. Иза покојног Николе остао је трогодишњи син Славко са матером Даном. Славко (1938-2010) је изучио за кројача и радио је и живео у Новом Саду. У браку са Манђелошанком Живком има једну кћер. Кућа Славка Лепшића била је Доњем крају, на друму, где је данас кућа Тоше Ђурчића. Славко је сахрањен у Манђелосу, а његова мати Дана у Гргуревцима, одакле је била родом.

Василије – Васа Лепшић, Николин брат од стрица, имао је два сина: Николу и Милана. Никола је отишао у партизане и погинуо је у борбама на Трнави у Босни. Оца Васу су убиле усташе 1942. у Баноштру, на дунавском пристаништу, крај топола.

Други Васин син Милан Лепшић преживео је рат. Био је изучио берберски занат код стрица Николе, али бавио се више земљорадњом. Имао је три сина: Јову (1938-2012), Василија и Николу. Јова је остао са породицом у Баноштру у очевој кући у Црквеној улици. Он има сина Милана, који је неожењен, и две кћери: Љиљу, удату за Душка Силбашког, и Кату, удату у Черевићу. Василије живи у Сремској Митровици, а Никола живи у Шимановцима и ради у шећерани у Пећинцима. Обојица имају по троје деце.

Крсна слава Лепшићевих је Ђурђевдан.

МАЈЕР

Породица Мајер је једина немачка породица која је остала у Баноштру и после другог светског рата. Мајерови су овде присутни више од два века, о чему постоје сведочанства и у српској архивској

грађи. Мартин Мајер био је сеоски кнез у Баноштру 1834. године. Мартин Мајер, као сеоски кнез, први је потписан на Уговору који је склопљен 1934. године између „восточнаго исповеданија Обштества баноштарског“, односно, баноштарске парохије и академског сликара из Руме Константина Пантелића о изради икона за нови иконостас у храму Св. Георгија. Сасвим је разумљива претпоставка да је Мартин Мајер, кога су убили партизани 1943. године, био унук овог старог баноштарског кнеза истога имена. Мати Мартина млађег, Ефика, исељена је из Баноштра заједно са осталим припадницима немачке народности. Остала је, међутим, Мартинова удовица Тереза – Реза са децом: Андреасом, Евицом и Петером. Реза је била из Гргуреваца и њена браћа из овог места били су учесници антифашистичког покрета у Срему, па је и старији Резин син Андреас био у партизанима.

Андреас Мајер се оженио девојком из суседства, Српкињом Милицом – Дадом Шијачки. Андрез, како су га звали Баноштарци, и супруга Дада отхранили су два сина: Душана и Петра и кћер Евицу. Душан се оженио Милицом Стојковић – Брицином из Баноштра и са њом добио две кћери које, као младе правнице и мајке, живе и раде у Новом Саду. Душан је радио као возач у Градском саобраћајном предузећу у Новом Саду и погинуо је возећи камион недалеко од своје куће у Баноштру још док су му кћери Јелена и Андреа биле мале. Петар има три кћери: Терезу, Наду и Милицу. Прва је васпитачица, друга информатичар, а трећа студент. Саградио је нову кућу поред Текенишког потока, на месту старе деда Мартинове куће. Душанова и Петрова сестра Евица има две кћери. Она живи и ради у Немачкој, а у Баноштру је саградила кућу у којој живи мати јој Милица звана Дада. Дада са поносом казује како има десет праунучади.

Андрезов брат Петер – Петар живи у Новом Саду где је радио као комерцијалиста. Са супругом Вером добио две кћери: Татјану и Весну, а има и унучиће.

Евица Мајер, сестра Андрезова и Петрова удала се за једног Немца из Сремске Митровице, који је пореклом из партизанске породице Фат у Гргуревцима, и с њим је у Немачкој провела свој радни век. Последњих година Евица је живела у Баноштру у породици сина Мартина а у новој кући коју су саградили у потесу Прљуша. Други њен син Ђура живи у Митровици. Упокојила се 2009. године и сахрањена је у Сремској Митровици.

МАЛЕШЕВИЋ

На изласку из Баноштра према Черевићу, на почетку потеса који се зове Павлиш, налази се кућа Малешевића. Бранко Малешевић је дошао у Баноштар из Надаља у Бачкој. У браку са супругом Катицом, кћерком Душана Бајића из Баноштра, имао је сина јединца Душана. Родитељи су били назарени као и друга надаљска породица у Баноштру – Татићеви. Душан Малешевић са супругом Радом (1935-2002) је имао два сина, Бранислава и Радослава. Бранислав је остао у очевом дому и саградио је нову кућу на истом плацу. Има две девојчице. Радослав живи у Шакотинцу одакле је ожењен и има једну девојчицу.

Крсна слава Малешевића је Ђурђевдан.

МАНОЈЛОВИЋ (Кекини)

На изласку из старог Баноштра према Сусеку, на успону брда којим започиње потес Радовац, налазе се две куће породице Манојловић. Ову баноштарску породицу утемељио је Васа Манојловић (1906-1989) који је дошао из Славоније. Радио је као службеник за предузеће које се бавило сечом шуме коју су Баноштарци купили од грофа Котека и продајом дрвета. Током рата Васа се био склонио у Београд. После рата се вратио и био је чиновник у баноштарској Земљорадничкој задрузи, али се бавио и земљорадњом. Ожењен је био Баноштаркињом Олгицом Драгојловић (1914-2003) званом Кека и са њом је имао два сина: Душана – Душка (1941-1996) и Николу (1954-2005). Породицу су у селу звали Кекини, па је и Васа био Кекин, као и његови синови, а тако зову и унука Јовицу. Породица је познатија по надимку него по презимену.

У сватовима

Сремци и Славонци: свадба Василија Манојловића, чиновника Банке из Славонског Брода на служби у Баноштру и Олгице – Кеке Драгојловић 1940. године. Са младине десне стране: кум Ђорђе Панаотовић и свештеник поп-Браца, а иза младе стоји девер Ђорђе Ђуричковић, авиомеханичар који је у другом светском рату рату отео немачки авион

Сремци и Личани: свадба черевићког финанса Стевана Кончара, родом из Плитвичког Љесковца и Драгиње – Драге Милановић из Баноштра 1934. године. Са младине десне стране Личани: младожењина сестра као девeруша и кум Спасоје Михајловић са супругом Мандом. Иза младенаца: младина сестра од стрица Миланка и брат од тетке Рада Познановић

Душан – Душко Манојловић имао је кћер Олгицу из првог брака која је удата у Баноштру за Лазара Стојковића, Кузмановог и Надиног сина. Из другог брака са супругом Јеленом – Јелком (1944-2003) из Нештина имао је сина Јована – Јовицу који је ожењен Жељком, кћерком Милана – Мише Ракића из Баноштра. Они имају три синчића, Душана, Милана и Драгана. Јовица је вредан земљорадник. Други Васин син Никола, ожењен Баноштаркињом Јованком Живановић, Кечикином, имао је две кћери. Старија кћи Соња је професор филозофије у гимназији у Руми и има малог сина. Млађа кћи Наташа је медицинска сестра у Институту за кардиоваскуларне болести у Сремској Каменици, удата је у Беочину и има малог сина.

Крсна слава Манојловићевих је Лазарева Субота.

МАТИЋ

Матићи су у Баноштру од памтивека. У турском дефтеру из 1566/7. године међу 49 кућедомаћина или глава хришћанских породица у Баноштру забележен је и један *Петар Мати* за кога се, с разлогом, може претпоставити да се презивао Матић и да је једно слово из презимена испало грешком пописивача или преписивача. Пошто се име Петар Матић појављивало у 19. и 20. веку, највероватније је реч о истој фамилији. Један Петар Матић био је међу потписницима уговора од 1818. о надзиђивању православне цркве. Друго мушко име које је у овој породици преношено са деде на унука било је Живан или Живко.

О старини фамилије говори, на неки начин, и то што данашње породице Матић у Баноштру мисле да они и нису у сродству мада славе исту крсну славу. Породице су се разродиле, па се заборавило заједничко старо порекло.

Баноштарски домаћин Петар Матић (1896-1962) био је председник Месног народноослободилачког одбора пред крај и после другог светског рата. Живео је у прадедовској кући на узвишици изнад школе и зграде бивше општинске управе. Био је син Живка и унук Петра Матића. Са супругом Милицом – Милом из гргуревачке фамилије Весковић, имао је три сина и две кћери: Живка, Милана, Илију, Ленку и Ангелину.

Живко (1918-1943) је био општински писар и страдао је у усташком логору Јасеновац.

Милан (1923-2000) је током рата био на присилном раду у Немачкој. Касније се оженио Баноштаркињом Вером Ђурђевић, Вретином. Наследио је стару кућу од оца Пере и бавио се земљорадњом. Имао је синове Ђоку и Живка, званог Бата. Ђока није имао деце, рано је умро и у обновљеној кући његовог оца и деда Пере живи његова удовица Љиља. Други Миланов син Живко, звани Бата, радио је као трговац у Новом Саду. На родитељском плацу у Баноштру сазидао је кућу у којој повремено борави са породицом. Бата са супругом Браном има два сина, Милана и Дејана. Милан је ожењен Снежаном, кћерком Светозара Ћурчића из Баноштра, са којом има два сина. Други Батин син има две девојчице.

Илија (1925-1995) најмлађи син Пере Матића, као седамнаестогодишњи младић отишао је у партизане. После рата био је дугогодишњи управник Земљорадничке задруге. Био је ожењен Бранком, кћерком Душана Крстића из Баноштра. Направио је кућу на почетку Дунавске улице, одмах испод швапске цркве. Касније је на истом плацу направио још једну кућу. У првој живи његов син Душко са супругом Љиљом из баноштарске фамилије Ђуричковић. Они имају два одрасла сина: Илију и Бранислава. У новијој кући на истом плацу живи Илијина удовица Бранка и њен млађи син Петар, неожењен. Душков син Илија са породицом живи и ради у Новом Саду.

Ленка Матић удала се у Сремске Карловце. Има два неожењена сина.

Ангелина Матић удала се одмах после рата за младог радника Мирка Грујића. Мада су живели у Борову, Ангелина је свога супруга, који је перминуо после отцепљења Хрватске, сахранила на баноштарском гробљу. Ангелина има две кћери и једног унука који живе у иностранству.

У другој грани породице Матић на почетку 20. века била су три брата: Никола, Рада и Ђока.

Сима Матић († 1942)

Никола (1884-1950) са супругом Милицом (1883-1967) имао је сина Живана ожењеног Илинком из Дероња. Живанова сестра Евица била је удата за Глигорија – Бату Живића у Баноштру. Живан и Илинка имали су сина Станимира и кћер Наду. Кућу у Горњем крају у садашњој улици Николе Пашића су продали и купили кућу у Доњем крају, у центру села поред дућана. Сину Станимиру – Станету (1931-1992) купили су две куће Живковићевих, Илијину и Бранкову, одмах поред своје. Пошто је у Бранковој кући била гостионица, Стане је једно краће време држао овде кафану. Стане, са супругом Софијом – Соком Живковић (1930-2002) из Баноштра, имао је сина Живана и кћер Милицу. Живан је наследио очеву кућу. Са супругом Јеленом има сина Бранислава и кћерку Софију. Радио је као трговац у Новом Саду. Сестра Милица је удата за Баноштарца Јову Радошевића. Кућу Живана и Илинке Матић у Доњем крају, поред дућана, наследила је њихова кћи Нада, а њен син Јован Урошевић, на месту старе дедине куће, саградио је нову у којој живи са породицом.

Преко пута од ових нових Матићевих кућа, са доње стране друма, налазе се две кућице које су припадале истој фамилији и које су остале празне. У њима су живели синови и унуци другог брата, Радивоја – Раде Матића који је са супругом Љубом имао четири сина: Симу, Милоша, Славка и Павла. Најстарија им је била кћи Мара, баноштарска лепотица, удата у Дероње у Бачкој. Имала је сина Веселина са којим је после рата дошла у Баноштар где је добила колонизацију. Веселин се иселио у Аустралију где је и умро.

Радин син Сима убијен је на стратишту у Сремској Митровици 1942. године. Сима је са супругом Катицом, родом из Дероња, имао сина Радована (Раду) и кћер Љубицу. И Љубица је била удата у Дероње. Њен брат Рада, са супругом Станом Живковић из Баноштра и двоје деце, иселио се 1969. у Аустралију.

Деда Радин син Милош (1910-1990) берберин по занату, вратио се из ратног заробљеништва у Аустрији и оженио се девојком Смиљом (1927-2009) из Ривице. Нису имали деце. Од ковача Гаје Драгојловића купио је кућу, одмах поред родитељске, оставивши ову синовцу Ради. Милош је овде отворио типичну старовремску берберску радњу са жутим тањиром изнад улазних врата, као ознаком фирме. Увек је имао по мало посла. Радин син Славко (1913-1973) живео је у кући са братом Милошем. Пре рата, Славко је боравио по разним манастирима у Босни, али се није закалуђерио.

Радин син Павле (1919-1999) или Паја, као млад монах Никодим и школован иконописац, доспео је прво у немачко заробљеништво, па се после рата трајно настанио у Енглеској. Од деда Раде и баба Љубе, који су имали четири сина, остали су само потомци у Аустралији.

Милош и Смиља Матић (први с десна) у сватовима Које Драгојловића – Гајиног

Ђорђе Матић, најмлађи од три брата ове гране Матићеве фамилије (Никола, Рада, Ђорђе) страдао је као и синовац му Сима са осталим Баноштарцима у усташком покољу у Сремској Митровици 1942. године. Његов син Ђука одселио се са породицом у Бачку Паланку.

Била је још једна кућа Матић у Горњем крају. Њен домаћин Лаза Матић са супругом Смиљом (1894-1969) имао је две кћери, Неру и Јелу.

Нера (1914-1998) је била удата за Јову Величковића у Баноштру, а Јела у Черевићу. Нерин син Бранко Величковић неожењен, живео је у кући деде Лазе Матића. Матићева крсна слава је Ђурђиц.

МИЛАНОВИЋ (Миланови)

Фамилију Милановић у Баноштру утемељио је Димитрије који је као младић дошао овамо из бачког места Шове. Ово село је после другог светског рата добило име Равно. У баноштарском *Протоколу умерших за 1889. годину* црквенословенским језиком и писмом записани су подаци о упокојењу Димитрија Милановића. На страни 41, под редним бројем 11, стоји да је 15. јунија умро Димитриј Миланович, узраста 45-46 година, да му је супруга Дафина Миланович, „житељица Баноштарскаја“. Као узрок смрти наведено је – „обичнаја болезан“. Погребен је 16. јуна. Опојао га је јеромонах Венијамин Јеличич, парохијски администратор. Сви Димитријеви потомци уписани су у Матичној књизи рођених под презименом Милановић, све до праунуке Вере (1938) која је уписана под презименом Миланов, што се касније морало кориговати ради усклађивања презимена у личној карти и школском сведочанству. Верина браћа, Јован и Небојша, уписана су као Милановићи. Презиме породице у Шовама, из које је Димитрије потекао, писано је као Миланов што је потврђено истраживањем Момира Милановог из Шова. И Баноштарци све чланове ове фамилије зову Милановићи. То није изузетак јер исто тако и Ђуричковиће зову Ђуричкови, Кицошевићеве – Кицошеви итд.

Две јетрве, Сена и Мара Милановић 1912. године са децом: Миланком, Симом и Драгињом

Димитрије се оженио високом, лепом и отменом Новосађанком Дафином Балашевић која је долазила у Баноштар „на поседак“, како се некад говорило, код рођака Катићевих. Димитрије и Дафина добили су прво кћер Миланку, а затим синове Милана и Јована.

Миланка је била удата у Сусеку за Симу Познановића. Иако удовица, школовала је децу. Најстарији син Никола Познановић (1905-1966) стекао је у Прагу диплому машинског инжењера и као стручњак за авионске моторе радио је, између два рата, на војним аеродромима у чину мајора. После повратка из заробљеништва у Немачкој, оболео је од хроничне упале зглобова, тешко се кретао и радио је као професор математике и стручних предмета у Срењој машинској школи у Новом Саду а кратко време, крајем педесетих година, био је технички директор у Фабрици аутомобила у Прибоју на Лиму. Био је ожењен Вером Радишић (1909-1990) кћерком градоначелника Сомбора и с њом је имао два сина: Дејана и Слободана који нису имали потомства. Други Миланкин син Рада завршио је опанчарски занат и, ожењен Ђурђицом из Ирига, имао је синове Симу, Лазара и Павла – Пају и кћер Веру, звану Сеја. Миланкина кћи Зора завршила је

После пола века: Милан Милановић са унучићима Зором и Миланом

средњу трговачку школу и удала се за апотекара Милоша Јојкића у Турији; имали су три кћери: Миру, Душанку и Бебу. Миланка Познановић је до дубоке старости била чест и радо виђен гост у кућама Милановића у Баноштру. Умрла је и сахрањена је у Старом Бечеју где је провела последње године код кћери Зоре Јојкић.

Милан Милановић (1882-1968) са супругом Сидом Данилов из Дивиша, прозваном Сена, имао је петоро деце, од којих су само троје стигли до зрелих година. Као деца преминули су: син првенац Димитрије, рођен 1907. године и кћи Љубица рођена 1913. године. Други по реду син Симеон – Сима (1909-1977) био је ожењен Ксенијом – Сенком Русовски (1921-1998) из Манђелоса која му је родила три кћери: Дафину, Анђелију и Софију. Дафина је удата у Турији и има два сина. Софија је удата у Марадику и има два сина и два унука. Анђа се није удавала и живи у очевој кући у Баноштру.

Миланова кћи Миланка (1911-1999) у браку са Лазаром Ђерманов из Госпођинаца живела је у Госпођинцима и Новом Саду, а од 1979. године у Баноштру, у кући коју су купили од породице Панаотовић. Имали су сина Милана и кћер Смиљку –Смиљу. Милан живи у Новом Саду и у браку са Етом Секереш има кћер Миму, студента медицине. Смиља је удата у Дубровнику и са супругом Ранком Павићевићем има кћер Милу, студенткињу у Загребу.

Лазар Милановић (1918-1977) најмлађе дете Милана и Сене био је ожењен Персом Петровић (1922-1993) из Свилоша и имали су троје деце. Син Слободан (1951-1953) преминуо је као мало дете. Кћи Зора удата је за агронома Драгу Леђанца из Сусека и са супругом и сином Миланом живи у Новом Саду. Њен млађи брат Милан – Мика живи у родитељској кући у Баноштру и са супругом Радмилом из Свилоша има сина Лазара, који је пекар по занату и кћер Зорицу која ради као трговкиња. Пошто је кућа ове породице срушена у поплави 1965. године, Микин отац Лазар је, још за живота свога оца Милана, направио нову на месту куће која је некада припадала породици Катић а у којој је често боравила Дафина Балашевић пре удаје за Димитрија Милановића. Лазини потомци и званично носе презиме Миланов, за разлику од блиских рођака из исте фамилије у суседству који су Милановићи.

Млађи син Димитрија и Дафине Милановић Јован погинуо је у првом светском рату као аустроугарски војник на фронту у Галицији. Јован се 1910. године оженио Маријом – Маром Станојевић (1887-1960) из Лединаца и са њом је имао кћер Драгињу – Драгу (1911-1957), сина Николу (1912-1996) и сина Миленка који је рођен 6/14. октобра 1914. и преминуо као беба. Са бебом Миленком у наручју мати Мара је путовала на ратиште у Галицију да би отац Јован видео свог новорођеног сина. Драга се 1934. године удала за Личанина Стеву Кончара који је био финанс у Черевићу и рано је остала удовица. Никола се оженио Душанком Мајсторовић (1920-1986) из Марадика и с њом је имао четворо деце: Веру (1938) Јована (1940-2009), Мару (1945-1945) и Небојшу (1946). Као четрнаестогодишњи дечак без оца, Никола је са матером Маром баш у време велике полаве 1926. године правио нову кућу коју је шездесетих година продао породици Јове Силбашког. Случај је хтео да се Дунав опет излио и поплавио делове села када је Никола зидао нову кућу на новом плацу 1965. године.

Николин син Јован Милановић је живео са породицом у родитељској кући у Баноштру одржавајући имање. Са супругом Зорком Врговић из Свилоша имао је три кћери: Душанку, Наду и Веру. Душанка – Душица, економиста, живи у Новом Саду и са супругом Рајком Малешевићем има синове Петра и Јована. Нада, удата за Миленка Кукића у Баноштру, има кћер Биљану и сина Ненада. У Сремској Митровици, где је завршила средњу економску школу, држи комисиону трговачку радњу. Вера, удата за Недељка Кресојевића, живи у Шакотинцу, а ради као књиговођа у Новом Саду и у Беочину. Имају троје деце: Мирјану, Јелену и Саву. Кућа Николе а касније Јове и Зоре Милановић позната је и по томе што има ракиџиницу за печење ракије.

Николин син Небојша Милановић, машински инжињер стручњак је за авионске моторе као што је био и стриц му и професор у средњој школи Никола Познановић. Небојша је радио у Ваздухопловном институту у Жаркову (Београд) и у Министарству одбране. Као пуковник у пензији био је и директор Наменске производње у Трстенику којом приликом је путовао по азијским и афричким земљама (Израел, Кувајт, Индија) а двапут је боравио у Јерусалиму где је посетио и Гроб Господа Исуса Христа и тако добио грамату са титулом хаџије. У браку са Вером Гавриловић из Бегеча има сина

Николу и кћер Љубицу. Породица живи у Београду и у Баноштру. Никола је инжињер електротехнике и доктор рачунарских наука. Живи у Берлину са супругом Мајом која је доктор биохемијских наука; имају сина Небојшу. Љубица, са дипломом Академије за примењену уметност у Београду, ради као сценограф у позоришту, на филму и телевизији.

Николина и Душанкина кћи Вера, професор је светске књижевности. У браку са др Петром Милосављевићем, књижевником и универзитетским професором, има кћер Мирјану и сина Бранка. Сви живе у Новом Саду. Мирјана је академски сликар и ликовни педагог и са супругом Светиславом Исаков има два сина, Михаила и Луку. Бранко је инжењер екетротехнике и доктор рачунарских наука, а ради на Факултету техничких наука у Новом Саду као ванредни професор. Са супругом Горданом, такође доктором рачунарских наука и доцентом на истом Факултету, има две кћери, Мирјану и Катарину. Небојшина и Верина породица имају куће у Баноштру и често овде бораве.

Милановићи славе Св. Јована.

МИХАЈЛОВИЋ (Бабини)

Милан Михајловић, Сусечанин, оженио се Баноштаркињом Љубицом – Љубом Свирчевић (1909-1981) и дошао је супрузи у кућу. Њих су у селу звали Бабини. Љуба је била кћи Ђуре и Милке Свирчевић. Михајловићи су пре рата добили три кћери и једног сина: Софију, Катицу, Лазара и Милену. А после рата, Љуба је родила још једног сина који је добио име по њеном оцу – Ђура.

Милан Михајловић је радио као воденичар код комшије Пере Теларова. Погинуо је као партизан а име му је уписано и на спомен плочи у Трнави, међу именима бораца из Срема палим у источној Босни, као и на спомен плочи у Баноштру. Утолико је веће чудо што Љубица Михајловић, као удовица палог борца, мати петоро деце, после рата није добила никакву материјалну потпору од државе. Михајловићеве кћери су биле удате: Софија у Новом Саду, Катица у Нештину, Милена у Черевићу. Жива је још само најмлађа Милена.

Лазар – Лаза Михајловић (1938-1999) познатији као Лаза Бабин, са супругом Персом Бујандрић из Сусека, која је такође била ратно сироче, имао је сина Николу и кћер Милену. Никола је бродар и ради у предузећу „Херој Пинки“, а кћи Милена је удата у Београду. Обоје имају по једну кћерку. Лаза је радио у воденици у Баноштру, затим у млину у Новом Саду, и најзад у трговинском предузећу „Стотекс“.

Ђура Михајловић (1946) радио је као бродар у новосадском предузећу „Херој Пинки“. Са супругом Анђом, родом из Босне, има два сина: Николу, који је мајстор металске струке, и Живка који је столар. Њих двојица држе скелу која превози преко Дунава између Беочина и Футога. Никола има два сина: Ђуру и Луку, а Живко није ожењен.

Манојловићи славе Лазареву Суботу.

НЕШКОВИЋ

Била су три брата Нешковића у Баноштру: Јован, Илија и Милан. Јован је са супругом Даринком (1887-1961) имао кћери Јелу, удату за Јована Шијачког, и Милицу, удату Коларов. Илија је имао сина Николу. Никола (1910-1987) и супруга му Милица из Гргуреваца имали су сина Илију који, неожењен у поодмаклим годинама, живи у Нешковићевој кући Баноштру. Он је последњи Нешковић у селу. Ових Нешковића има још само у Буковцу и у Паризу. Милица Нешковић, невенчана супруга партизана Живка Пантелинца, после Живкове погибије родила је сина Ђурицу који је понео њено презиме. Ђурица Нешковић живи у Буковцу где има приватно металопрерађивачко предузеће. Недавно је отворио један погон у Баноштру.

Милан Нешковић, прозван Цинцика, свирач на жичаним иструментима, био је ожењен Јулком Свирчевић (1902-1992) али је тај брак растављен. Њихов син Стеван, кројач по занату који је изучио у Београду, наследио је од оца љубав према музици. Свирао је флауту и са једним београдским ор-

кестром доспео је до Париза. Тамо је остао и оженио се симпатичном Францускињом Лисет са којом има сина Николу и кћерку Мари-Пјер. Долазио је са породицом више пута у Баноштар, а долазио је и сам, скоро сваке године. Стевин син Никола добио је име по очевом ујаку Николи Свирчевићу који је убијен у Митровици 1942. године. Овај париски дизајнер Nikolas Neskovic, има троје деце, два сина и кћерку. Док је он, по мајци, римокатолик, сестра Пјер Мари, глумица, крштена је као православка. Париски Нешковићи и на овај начин чувају породичну традицију маме Јулке од које је Стева наследио стару, домаћинску, кућу деда Андрије Свирчевића. Ову кућу, у којој је радо боравио током лета, Стева је после бомбардовања 1999. продао српској породици Црнојевић, прогнаној деведесетих година из Хрватске. Стева је у Паризу дочекао да има и праунуке.

Косана Нешковић, рођена сестра Милана Нешковића, била је удата за Душана Живковића који је радио као финансијски стручњак у Београду и у Новом Саду. Нису имали деце. Већ остарели, доселили су се у Баноштар и овде провели последње године. Почивају на баноштарском гробљу.

У Баноштру је била још једна породица Нешковић коју су звали Шустерови. Миленко Нешковић (1900) обућар по занату, пореклом из Свилоша, био је ожењен Косаном из Грабова. Кућа им је била у Доњем крају, између Козарчићеве и Зарићеве. Нису имали деце. Али су их комшијска деца обожавала.

Крсна слава Нешковића је Св. Атанасије Велики.

НОЈИН

Фамилија са презименом Нојин дошла је из Влашке. По њима је, изгледа, баноштарски сокак у којем су биле њихове куће прозван Влашки крај (данас Фрушкогорска улица). Две куће у којима данас живе Јован Кицошевић и удовица Јове Стојковића биле су Нојине. Ова фамилија је затрвена у другом светском рату. Од усташа су страдали Мика и Никола Нојин августа 1942. на митровчком гробљу. На исти начин је страдао и Николин очух Паја Блажић. Николина кћи Миланка удата за Младена Кицошевића наследила је очеву кућу и данас у њој живи њен син Јован Кицошевић са својим сином.

ПАНАОТОВИЋ (Грчки)

Шездесетих година 18. века из Бегеча у Баноштар се доселила трговачка породица Панаотовић. Они су овде купили два винограда и два воћњака. Била су то браћа Михајло „Грк“ и Богдан Панаотовић чија су имена забележена у пописима трговаца из оног времена. Фамилији је остао надимак Грчки. Богдан Панаотовић у Баноштру помиње се и у списку трговаца у Сремској и Вировитичкој жупанији 1771. године.[263] У запису из 1806. године на једној богослужбеној књизи у баноштарској цркви помиње се Богдан Панаотовић као сеоски кнез у овом месту и каже се да је те године у пролеће било овде велико невреме. Име Михаила Панаотовића, осим у попису трговаца у 18. веку, јавља се и међу потписницима уговара о надзиђивању храма Св. Георгија који су Баноштарци склопили 1818. године са карловачким зидаром Андреасом Шобером. На уговору је уписано име и Славуја Панаотовића. На Уговору од 1834. године, који су Баноштарци склопили са академским сликаром Константином Пантелићем о изради икона за иконостас баноштарске цркве, међу осталим потписаним именима су и Славуј Панаотовић и Петар Панаотовић.

У породици Панаотовић више од два века чува се *Библија* на црквенословенском језику са породичним белешкама које, у недостатку матичних књига, помажу да се бар делимично сагледа породично стабло Панаотовића. У записима на породичној *Библији* име Михаил два пута се јавља: у потпису свечаног записа о освећењу дозиданог храма 1819. и у белешци о рођењу унуке му Јелисавете од сина Петра а коју „подписа дед Михаил Панаотович радостно“. У овим записима најчешће се среће име Јована Панаотовића, рођеног 1798. године у Баноштру. На основу записа потписаних његовим именом не може се установити чији је он био син или унук. Средње слово свога имена писао је као *Д.*

263 Slavko Gavrilović, Popis trgovaca u Sremskoj i Virovitičkoj županiji 1771. godine. *Starine JAZU*, knjiga 52, Zagreb 1962, 315-316.

Јован је био велетрговац житарицама и вином и живео је и у Баноштру и у Новом Саду. Међу белешкама налази се и једна непотписана која говори о рођењу младенца Богдана 1806. године. Овај Богдан би могао бити унук првопоменутог трговца Богдана или унук (можда и син) Михаилов. Из белешки у *Библији* види се да су у првој половини 19. века добијали децу очеви: Петар, син Михаилов, и Јован Панаотовић. Али, на основу тих записа о рођењу „младенеца" не може се у потпуности реконструисати породично стабло.

Пре првог светског рата: Богдан Панаотовић са својом другом супругом Лауром – Јованком, рођеном Петровић, њиховом децом и децом из Богдановог првог брака Пајом и Јеленом – Лелицом.

На крају 19. и у првој половини 20. века у Баноштру је био угледни домаћин Богдан Панаотовић (1868-1933). Овај Богдан, трећи Панаотовић са овим именом, био је председник Црквеног одбора у време свештеника Бранка Цвејића (1905-1910) и био је кум на крштењу Бранковог сина Жарка (1907) потоњег првака Београдске опере. Тако стоји у Матичној књизи рођених. Отац овога Богдана, према речима унука му „ звао се Паја (1840-1884, оквирно), а имао је брата Ђоку који се одселио у Голубинце и оданде се бавио трговином. Паја је био ожењен девојком из баноштарске фамилије Силбашки. Панаотовића је било и у Руми крајем 19. века

Богдан Панаотовић је почетком 20. века био најбогатији човек у сиромашном Баноштру. Имао је 70 јутара земље. Из два брака имао је три сина и три кћери. Из првог брака са сестром баноштарског трговца Стојановића имао је двоје деце. Најстарија кћи Јелена, Лелица (1891) била је удата у Иригу у богату породицу Јаковљевић. Њен син Никола Јаковљевић студирао је у Паризу, на Сорбони, говорио је четири страна језика и био је у дипломатској служби. Богданов син Павле, Паја (1895-1956) похађао је гимназију у Новом Саду, али је после седмог разреда напустио школу и посветио се земљорадњи. Од страних језика говорио је намачки и мађарски. Друга Богданова супруга била је Лаура или Јованка Петровић. Јованкин отац је био службеник једне бечке банке која је имала акције у беочинској цементари, па се по службеној дужности преселио са породицом у Черевић. Његов син Јован био је трговац у Черевићу. Лаура – Јованка родила је кћери Марију (1900-1974) и Милену (1908- ?) и синове Ђорђа (1906-1989) и Душка (1917-1999). Сва ова деца су се школо-

Богдан Панаотовић са зетом Иваном Чистопољским (иза свештеника) и кћерком Маром која држи сина Сашу 1930. године

вала. Марија је завршила Филозофски факултет у Београду и радила је у просвети. Удала се за руског емигранта Ивана Чистопољског, машинског инжињера и авијатичара који је био официр руске царске војске. Богдановог зета Руса су у породици и у селу звали Ђађа и Вања. Пре другог светског рата Иван Чистопљски (1888-198?) је као машински инжењер радио на војном аеродрому у Новом Саду и у фабрици авионских мотора у Краљеву. Током рата он је служио у војном гарнизону у Петроварадину као интендант и спасао је неке Баноштарце од усташа а преко Баноштра одржавао је везу са партизанима. После рата био је благајник у Сељачкој радној задрузи у Баноштру, одакле је отишао у пензију. Ђорђе је студирао ветерину у Загребу. У пролеће 1942. отишао је у партизане. Био је рањен у Црној Гори и лечио се на Сицилији. После рата, као гардијски официр, живео је у Београду. Као пензионисани мајор преселио се са породицом у Нови Сад. Ђорђе је био ожењен Душанком – Душком Силбашки (1921-1997) рођеном, такође, у Баноштру. Обоје почивају на баноштарском гробљу. Милена је завршила средњу економску школу на Сушаку (у завичају мајчине породице Петровић) била је удата у Бегечу, али се вратила оцу и довела сина Ђорђа Николића који је ишао у основну школу у Баноштру. Касније се преудала за ревизора Барбуловића из Сремских Карловаца. Најмлађи Богданов син Душко завршио је средњу грађевинску школу у Новом Саду, али је пред рат отишао да ради у фабрици авиона у Краљеву, где је био директор Панаотовићев зет Иван Чистопољски. Стекавши уз рад велико знање о авионима, Душко је био један од тројице конструктора прва два домаћа авиона. Касније је био начелник Ваздухопловне војне академије у Рајловцу и стекао је чин генерала. Живео је и сахрањен је у Сарајеву. У браку није имао деце.

Следећој генерацији Панаотовића припадају Богданови унуци. Александар Саша Чистопољски (1930-1961) је као војно лице и стручњак за хемијско-биолошку заштиту живео у Сарајеву. Рано је преминуо. Имао је два сина, Ивана и Бориса, који су остали у Сарајеву. Богдан Панаотовић (1937) син Паје и Стане, завршио је Пољопривредни факултет у Сарајеву а радио је у Новом Саду као међународно признати југословенски стручњак за хмељарство. После пензионисања он све више борави у Баноштру. Са помајком Соком (1898-1977) купио је кућу у Горњем крају од породице покојног Јове Парлића и на истом плацу саградио је нову кућу, поред старе. У браку није имао деце. Миленин син Ђокица Николић вратио се у очеву кућу у Бегечу а потом се одселио у Шведску. Ђорђеви синови: Јован и Душан Панаотовић живе у Новом Саду. Душан, Душко (1946) машински техничар, има две кћери: Мелину, која је асистент на Катедри за руски језик на Филозофском факултету у Новом Саду и Татјану, која је хидрограђевински техничар. Јован – Јовица (1949) Панаотовић има сина Бојана који је по струци психолог, а ради као новинар на новосадској телевизији „Мост“.

Кућа Панаотовића у центру села није више у власништву породице. У њој је најдуже остао да живи Иван Чистопољски. Он ју је продао 1979. године Лазару и Миланки Ђерманов који су се овамо преселили из Новог Сада. Нови власници су сачували првобитни изглед куће. Њен изглед је донекле измењен тек када је у првој деценији 21. века продата породици Мацакања која се овде доселила из Далмације.

Крсна слава Панаотовића је Ђурђевдан.

ПАНДУРОВ

На баноштарском гробљу стоји нови дрвени крст са натписом: Васа Пандуров 1893-1965. Крст је, на већ затрвеном гробу, 2011. године поставила Васина унука Драгица која живи у Аустралији. У Баноштру је било две породице са презименом Пандуров. Лазар Пандуров са супругом Миланком имао је синове Светислава, Саву и Душана и кћер Драгицу. Светислав је погинуо као борац у редовима партизанске војске. Миланка је са децом после рата живела у једној швапској кући у Дунавској улици. Старији њен син Сава (1934-1997) је касније живео у Свилошу где је имао породицу. А млађи син Душан и кћи Драгица са породицама и мамом Миланком иселили су се у Аустралију.

Рада и Милица Пандуров са две кћерке, Миром и Катом, живели су у кући на крају села, у Чаиру. Током рата цела породица је била укључена у партизански покрет. Имали су добро скривану

партизанску базу. Мира и Ката су неговале рањене борце. Милица и Рада су постали чланови Комунистичке партије већ током рата. Кћери су се удале, живе у Београду, а продале су родитељску кућу у Баноштру.

ПАНТЕЛИНАЦ (Кађански)

Два брата Пантелинац, Стеван и Милан – Мика, населили су се у Баноштру крајем 19. века. Дошли су из Кађа у Бачкој, па им је отуда остао надимак Кађански.

Стеван је имао синове: Јоцу, Миту, Влајка (Вају) и Вељка и кћер Драгу.

Јоцу Пантелинца убиле су усташе 1942. на сремскомитровачком стратишту. Имао је кућу крај Дунава, преко пута од швапске цркве. Са супругом Лелом имао је синове Стевана и Милана и кћери Катицу и Соку. Стеван је имао кћер Иванку, а Милан два сина: Јовицу (1959-1995) који је био трговац у Беочину и Душана који је ожењен Миром из Свилоша и има сина Миту и кћер Јовану. Иза Јовице остали су синови Милан и Воја. Катица је била удата за Јовицу Крстића, деда Лајчикиног сина, а Сока је била удата у Бегечу. Стеван (†1957) је преминуо, како стоји у књизи умрлих, „препивши се алкохолом“, а Милан је свој живот прекратио скочивши у Дунав са моста у Новом Саду.

Мита Пантелинац страдао је 1942. године на исти начин као и брат му Јоца. Имао је кућу у Павлишу. Са супругом Ватом (1902-1985) имао је кћер Милицу која је отерана је 1943. године у затвор у Сремским Карловцима где су је карловачке усташе прво мучиле па убиле на Дунаву на Туциндан 1944. године. Митин и Ватин син Богољуб живео је у очевој кући у Павлишу. Његов син Мита саградио је кућу у Горњем крају. Има три кћери: Сању, Наташу и Милицу. Сања је удата у Баноштру за Живка Коплића. Наташа је удата за Властимира Мијокова из Новог Сада, али брачни пар живи у Баноштру, у Павлишу. Милица је удата у Новом Саду.

Влајко, звани Ваја Пантелинац са супругом Љубицом имао је само кћер Драгицу (1938). Са њима је у кући живела и Вајина сестра Драга. Кућа им је била на узвишици изнад зграде основне школе. Кћи Драгица, удата Чанчар, погинула је заједно са супругом у саобраћајној несрећи. Иза њих је остао син јединац који са породицом живи у Новом Саду. Он је дедину кућу у Баноштру продао избегличкој породици Радишевић.

Вељко Пантелинац није имао деце.

Други од двојице браће који су дошли из Кађа у Баноштар, Милан – Мика Пантелинац, био је ожењен Јеленом Кицошевић, званом Мица и имали су седморо деце. Мика није дочекао страшни рат у којем је погинуло петоро његове деце. Мати, коју су у селу сви звали баба Мица, преживала је ову трагедију. Њени синови Ђура и Сава отерани су августа 1942. са черевићких Ледина и погубљени у Сремској Митровици. Кћи Сока је, приликом исте усташке акције Виктора Томића, измасакрирана у Баноштру и бачена у Дунав. Син Живко отишао је у партизане у мају 1942. године. Био је борац у Фрушкогорском одреду и убијен је у Љуби у једној партизанској бази коју су усташе пронашле. Живко је пре рата служио редовни војни рок у Србији у једној четничкој јединици. По томе је спадао у ризичну групу оних који су у рату платили скупу цену за своју везу са Србијом и са војском старе Југославије. Млађи брат Душан остао је у Србији. Изгубио му се сваки траг. На списку баноштарских бораца и жртава фашистичког терора налази се седам имена са презименом Пантелинац од којих су петоро баба-Мицини.

Од баба Мициног сина партизана Живка остао је дечачић Ђурица који је рођен после очеве погибије. Он се и не презива Пантелинац него Нешковић, по девојачком презимену мајке Милице која није била венчана са оцем детета. Ђурица Нешковић, живи у Буковцу. Мати Милица се после рата преудала за Живка Коларова који је дошао из Сусека, прихватио Ђурицу и са супругом Милицом добио сина Јову. Јова Коларов има два сина који живе у Баноштру у новим кућама у Дунавској улици.

Пантелинчеви славе Св. Николу.

ПАРЛИЋ

У Горњем крају на месту где се састају три улице: Црквена, Николе Пашића и Фрушкогорска, налази се кућа (сада у власништву Богдана Панаотовића) из које су потекле све породице Парлић у Баноштру. Њихов предак Ђока Парлић доселио се из Гложана у Бачкој и оженио се Мацом Паланачки из Баноштра, а после њене смрти њеном рођеном сестром. Ђока је имао сина Јефту и кћери Мацу, Соку и Драгињу. Све три су биле удате у Баноштру.

Јефта Парлић са супругом Славном (1874-1957) рођеном Живановић из Баноштра, имао је четири сина: Живка, Мику, Ђоку и Јована, и пет кћери од које су две биле удате у Баноштру: Смиља за Лазу Матића, а Ката за Емила Јоцића. Четири Јефтина сина засновали су четири куће ове фамилије у Баноштру.

Живко Парлић купио је кућу од Милана Силбашког у Доњем крају, крај Дунава и на том месту 1937. године подигао је нову кућу за своју породицу. Са супругом Вукосавом – Вуком (1897-1981) из Лединаца имао је сина Николу који је из рата изашао као официр. Пензионисан је у чину мајора. Његов син Живко, инжињер технологије, живи у Новом Саду. Није ожењен. Други Живков син Љубомир, звани Љуба (1923-1998) са супругом Софијом из Беочина добио је две кћери: Вукицу и Мирјану. Вукица је удата у Јакову и родила је два сина. Мирјана је удата у Баноштру за Славка Радошевића и има сина Перу и кћер Марину. Живкова кћи Љубица Парлић удала се у Тител и родила је два сина. Једна Љубицина унука је оперска певачица у Београду.

Други син Јефте Парлића, Миливој – Мика (1900-1980) имао је кућу у Доњем крају, на обали Дунава, која је купљена од Велимира Пајића – Веке који је у овој кући држао кафану. Векини нису имали мушке деце и са две кћери одселили су се у Бегеч. Од осморо деце које су родили Мика Парлић и супруга му Пава (1904-1959) из Сусека отхранили су само троје. Најстарија кћи Живка била је удата у Черевићу. Смиља је била општински службеник у Беочину и није се удавала. Син Немања (1938) са супругом из Сусека има две кћери: Паву и Снежану. Немања је саградио нову породичну кућу на купљеном плацу у Дунавској улици.

Трећи Јефтин син Ђока купио је Јеремићеву кућу на почетку Црквене улице, преко пута од цркве. Био је ожењен Планинком Радошевић Бошњачки из Баноштра која је родила Наталију и Милана. После смрти прве супруге, оженио се Јованком Свирчевић из Баноштра и са њом добио кћер Иванку. Ђокин син Милан Парлић има сина Ђорђа и кћерку Веру. Ђорђе живи у кући са родитељима, интензивно се бави сточарством и земљорадњом и има синове Милана и Драгана. Вера је удата у Лединцима и има два сина. Миланова сестра Наталија – Натка, удата је у Бегечу, а полусестра Иванка у Белегишу. Иванка је васпитачица, има две кћери, од којих је једна васпитачица у Старим Бановцима, а друга живи у Италији и долази у Србију као преводилац.

Четврти и најмлађи Јефтин син Јован остао је у очевој кући у Горњем крају. Јован је погинуо као партизан. Са супругом Милицом из Бешенова имао је три сина: Перу, Јефту и Душка. Мати Милица се шездесетих година одселила са синовима у Нови Сад где су купили кућу на Салајци. Касније се цела породица преселила у Беч, па су неки тамо и остали док су се неки вратили у Нови Сад. Син Пере Парлића Јован живео је у Бечу где се и оженио и добио два сина.

Јефта се оженио девојком Даном, ратним сирочетом пореклом са Велебита. Данини преци су колонизовани у Бачкој после првог светског рата, па су током другог рата отерани у мађарски логор. Дану је усвојила породица једног Србина и Словакиње и они су је отхранили као своје дете. Дана је имала кућу у Новом Саду у Веселина Маслеше улици и у њој је живео део породице Парлић који се вратио из Беча. У тој кући, односно у Данином стану, умрла је и свекрва Милица која је претходно сахранила сва три сина. Јефта и Дана имају кћер Душицу и сина Драгана. Мама Дана и Драган Парлић живе у Бечу. Он је трговачки путник и ожењен је Клаудијом. И кћи Душица је остала да живи у Бечу, али је њен син дошао у Нови Сад и живи у једном од станова које је бака Дана добила у накнаду за кућу која јој је порушена ради нове градње.

Трећи син Јована и Милице Парлић, Душан, није имао деце.

Крсна слава Парлићевих је Св. Јован.

ПАУНИЋ

Паунића више нема у Баноштру. Два брата, синови Мите Паунића, Жарко (1888) и Станко (1891) били су у печалби у Америци. Вратили су се у отаџбину као добровољци српске војске у првом светском рату. Жарко је био ковач, а Станко земљорадник. Кућа им је била у Горњем крају у Црквеној улици тамо где је после њих живео Славко Радошевић Бошњачки са породицом. Друга кућа породице Паунић била је у Доњем крају, између куће Милана Шијачког и Пере Теларовог, под самим брегом. У њој је пре и после другог светског рата живео Славко Паунић, звани Бака. Славков брат Јоца имао је кућу у Павлишу. Јоцу су 1942. године са черевићких Ледина усташе отерале у Митровицу где је убијен са великом групом Баноштараца. Миленко Паунић погинуо је као борац у редовима партизанске војске. Ни он није имао потомства.

Славко Паунић, звани Бака, био је чобанин – чувао је туђе и своје овце. Био је ожењен Наталијом (1922-2003) из Дивоша која је правила одличан овчији сир. Нису имали деце. Са својом вредном и уредном супругом Натом Бака је купио кућу од Стеве Шипиног, преко пута од куће Козарчићеве. У новој кући је и умро. Ову кућу је наследила Гордана Шијачки која је неговала и сахранила Нату Паунић. Једини траг о породици Паунић је надгробни споменик подигнут Славку (1909-1983) и Наталији (1922-2003).

Слава Паунићевих је била Ђурђевдан.

ПЕТРОВИЋ 1

У Баноштру је у 20. веку било три фамилије са презименом Петровић.

Јова Петровић, чија је кућа била у сокачићу иза општинске зграде, односно у улици Војводе Мишића, са супругом Катицом, званом Кача, имао је сина Ђорђа и кћер Веру, звану Јеја. Ђорђе је погинуо у партизанима, а Јову су усташе убиле у погрому 1942. године. Јовина супруга Катица – Кача била је хапшена током рата, а кћи Вера била је отерана у логор у Немачку. После рата, Јеја је живела у Новом Саду у браку са Јожом Осредкар. Имали су две кћери. Кћи Маја, банкарски службеник, удата је за професора Новосадског универзитета, математичара др Драгослава Херцега. Њихов син др Ђорђе је такође математичар и универзитетски професор. Имају и кћерку Веру која је професор географије. Млађа Јејина кћи Нена, удата Затезало, срдњошколски је професор. Сви живе у Новом Саду, али не прекидају ни везу са Баноштром. Херцегови имају кућу у баноштарском потесу Прљуша а Затезалови на Поторању, између Черевића и Баноштра. Јејина породична кућа продата је избегличкој породици Гњатовић из Славонског Брода.

Јовин брат Трива Петровић (1897-1977) био је добровољац српске војске у првом светском рату. Он се на ратишту предао Русима и ступио је у добровољачку српску војску. Годинама је причао о својим ратним доживљајима. Његова кућа била је у Павлишу. Имао је сина Велимира – Вељу (1922-2004) и три кћери: Евицу, Љубу и Веру. Вељина кћи Живана је удата за Слободана Пупавца и они живе у Баноштру.

Милан Петровић Гурба (1887-1958) Тривин брат од тетке био је, такође, добровољац српске војске у првом светском рату. И он се предао Русима. Имао је сина Милана Петровића – Брацу (1930-1988) и кћери Злату и Јелицу. Злата Гурбина удала се у Баноштру за Јову Ракића, а Јелица је удата у Футогу. Браца Гурбин имао је две кћерке, Данку и Злату. Обе живе у Баноштру. Једна се удала за Радишка Игића, а друга за Милојка Лечића – Леку, који је дошао из Косјерића. Лечићеви су поред старе направили нову кућу на плацу Гурбиних, на изласку из села према Сусеку. Имају сина и кћер.

Слава фамилије је Свети Никола.

ПЕТРОВИЋ 2

Од породице Петровић из Горњег краја рат су преживеле само девојчица Кајка и њена мати Сока (1903-1981) сестра Лазе Јеремића. Кајкин отац Рада Петровић и син му Јован погубљени су

1942. године од усташа у Митровици. И Кајкиног деду, старца Ђорђа – Ђоку Петровића од 87 година, који није послушао наређење да сви напусте село и иду у Черевић, убиле су усташе у његовој кући у Баноштру. Опојан је и сахрањен по православном обреду тек 15. фебруара 1947. године. Старац није чак ни забележен на списку жртава фашизма. Кајка је живела у Новом Саду и имала је једну кћер која је млада преминула. На месту старе очеве куће у Горњем крају, са супругом Владом Бобић, направила је нову кућу у којој они повремено бораве. За живота подигли су себи споменик на баноштарском гробљу.

Слава породице је Свети Јован.

ПЕТРОВИЋ 3

Два брата Петровића, Јова и Цвеја, уочи рата живели су у кући покрај Дунава у центру села, преко пута од куће Мике Аћимовића. Нису били у сродству са осталим Петровићима. Јован Петровић (Тотрк) био је у партизанима, а после рата је извршио самоубиство. Није био жењен. Његов брат Светозар – Цвеја умро је убрзо после брата. Са супругом Љубицом (1914-1989) из Свилоша имао је кћер Радмилу и сина Милана – Мику (1938). Радмила је удата у Бегечу, а Мика је живео и радио у Новом Саду као трговац. Има две кћерке из првог брака, Ксенију, звану Сенка, удату за Милана Шијачког из Баноштра и Тамару, удату у Новом Саду. После пензионисања, Мика са другом супругом Јулијом, живи у својој кући у Баноштру коју је направио на месту старе очеве куће.

Крсна слава ових Петровића је Св. Петка.

ПОПОВИЋ 1.

Две баноштарске фамилије са презименом Поповић, Нићини и Шћевини, нису у сродству. Нићини имају куће у Горњем крају у Црквеној улици, а Шћевини у Доњем крају, на Полоју.

У кући Бранислава – Бране Поповића у Горњем крају чува се стара породична читуља у којој су уписана имена преминулих чланова фамилије уназад три века. Уз име сваког покојника дописан је понеки важан податак. У овој грабовачко-баноштарској фамилији Поповића било је свештеника, монаха, земљорадника, трговаца, учитеља, угоститеља, пекара, али и официра, лекара, фармацеута и професора који су службовали од Осека и Илока до Новог Сада и Београда.

Свештеника и монаха у овој фамилији, који су служили у више места у Срему и Бачкој, било је највише: 1) јереј Николај – парох у Грабову, око 1700. године 2) јереј Тимотије, Николајев син, калуђер и проигуман у Шишатовцу, 3) јереј Никифор I, Николајевн унук, парох у Грабову, 4) јереј Лазар, свештеник у Черевићу и Грабову, 5) јереј Гаврило, парох у Грабову, Беочину и у Малим Радинцима, 6) јереј Адам, парох у Винковцима и Сремским Петровцима, 7) јереј Никифор II, парох у Баноштру, Буковцу и Старим Бановцима, 8) протојереј Лазар, рођени брат Никифора II, парох у Осеку и старешина Протопрезвитерата вуковарског, 9) јеромонах Михаило, сахрањен у манастиру Хопову, 10) јереј Николај, син Никифора II, парох у Попинцима, 11) протојереј Љубомир, син јереја Николаја, парох у Бегечу, 12) монах Михајло, звани поп Браца, син бегечког пароха протојереја Љубомира, служио у баноштарској цркви 13) протојереј ставрофор Душан Поповић, свештеник у Черевићу, познат и као политичка личност у овом крају.

Јереј Николај (Никола) први је уписани у читуљи са напоменом да се око 1700. године населио у Грабову. Имао је два сина: јеромонаха Тимотија, који је био проигуман у Шишатовцу, и Атанасија који је био земљорадник и „који је кућу у Грабову братовљевом помоћи сазидао“.

Атанасије, ожењен Живаном Савић из Черевића, имао је сина који је у читуљи забележен као Никифор I. Овај је био свештеник у Грабову и упокојио се 4. априла 1779. године, а само после шест дана и супруга му Анастасија. Вероватно су умрли од куге која је у оно време харала Сремом.

Никофор I је имао три сина: Лазара, Адама и Јефтимија. Јереј Лазар био је најпре свештеник у Черевићу а, по смрти оца, парох у Грабову. Јулијана је била попадија Лазарева. Јереј Адам, био

је најпре парох у Винковцима, а затим у Сремским Петровцима. Ева, кћи Лазарева била је удата у Черевићу за Васу Златановића. Ксенија и Евдосија биле су кћери Никофора I.

Јефтимије је био земљорадник. Са супругом Ружом из Сусека Јефтимије је имао више синова и кћери. Јефтмијев син Георгије отишао је у Србију и умро је као угоститељ у Лозници. Синови Тома и Стефан умрли су као мала деца. Синови Петар и Јован живели су у Руми као угоститељи и тамо су умрли. Син Димитрије био је пекар и умро 1878. године. Екатерина, кћи Јефтимијева, била је удата за Василија Шатрића, трговца у Бешенову. Љубица, кћи Јевтимијева, била је удата за Атанасија Којичког, угоститеља у Шиду и умрла је 1880. године.

Јереј Гаврило, син Јефтимијев, био је парох у Грабову, Беочину, Малим Радинцима, а после опет у Грабову. Умро је 16. маја 1880. код сина Никифора II, који је у то време био баноштарски парох. Сахрањен је у порти цркве Св. Георгија у Баноштру. Марија, супруга Гаврилова рођена је у Лежимиру као кћи пароха Бајића. Сахрањена је у порти у Грабову. Гаврило и Марија имали су три сина и две кћери. Син Јефтимије, који је био трговац у Грабову, умро је у 27. години, а иза њега је остао син Никола. Гаврилова кћи Софија умрла је као попадија Милошевића у Беочину у 23. години а друга кћи Христина умрла је у 38. години као супруга бележника Филиповића у Великим Радинцима. Ови су имали сина Петра. Дуже су поживели синови Никифор и Лазар.

Јереј Никифор II, син Гаврила и Марије, рођен 20. маја 1834. године, био је најпре учитељ и ђакон у Беочину, затим од 1860. до 1869. парох у Баноштру. Године 1869. он је парох у Буковцу, али се исте године врати у Баноштар и остане овде парох до године 1888. Те године буде постављен за пароха у Старим Бановцима и тамо умре 1. октобра 1894. године. Поводом његове смрти у листу Српски Сион објављен је некролог у којем је написано много лепих речи о покојнику и о Баноштру. Екатарина, супруга Никифора II, рођена у Карловцима као кћи трговца Павла и Ане Нинковић, умрла је у Баноштру код сина Павла 10. новембра 1902. године. Милан, син Никифора II умро је као дете 1867. године а кћи Љубица (1865-1907) удата у Ашањи, умрла је од сушице. Атанасије (1858-1920) син Никифора II умро је у Руми у 62. години живота. Даринка, кћи Атанасијина, умрла је 1832. код брата од стрица Нићифора III у Баноштру. Миленко, праунук Никифора II, био је учитељ у Руми где је и умро 1950. код матере Бориславе. Александар је био унук Никифора II, а син Љубе Пештанац. Смиља је уписана у читуљи без других података. Павле – Паја, син свештеника Никофира II, земљорадник, наставио је лозу и одржао кућу Поповића у Баноштру.

Син Гаврила и Марије, а брат Никофора II и Јевтимија протојереј Лазар био је парох у Осеку. Родио се 14. јуна 1830, произведен је за протојереја 1883. и био је администратор Протопрезвитерата вуковарскога до смрти. Умро је у шетњи 7. јула 1895. у Осеку.

Павле – Паја и Сока Поповић са потомцима: зет Стеван Сакић и суруга му Миланка, син Нићифор Поповић и супруга му Драгица, зет Славко Стојковић и супруга му Љубинка. Унучићи: Миленко и Љубица Савкић, Марија и Душан Поповић, Дафина и Катица Стојковић, а седе: Пера и Љубица Поповић и Ђорђе Стојковић.

И њему је посвећен некролог у Српском Сиону. (Ови некролози прештампани су у књизи Помена достојни коју је приредио прота Душан Н. Петровић 2013. године). Бранко, син протојереја Лазара, био је учитељ у Дивошу, а затим у Илоку. Тамо је и умро. Марија, супруга Бранкова, умрла је у Илоку. Имали су кћер Меланију и три сина. Златоје и Бојица били су порезници. Одржавали су родбинске везе са породицом Поповић у Баноштру. А трећи син Милан био је официр у војсци Краљевине Југославије са службом у Белом Манастиру и Београду. Напустио је земљу крајем другог светског рата и, преко Италије, стигао у Америку где се трајно населио. Брат Бојица га је посетио.

Јеромонах Михаило, сестрић Никифора II и протопрезвитера Лазара, рођен је 1866. године. Умро је од сушице 1910. као јеромонах у манастиру Хопову где је и сахрањен.

Јереј Николај, син Никифора II, рођен 1868, умро је 1926. као парох попиначки, где је и сахрањен. После гимназијске матуре у Сремским Карловцима похађао је богословију од 1886. до 1890. године. Милица, супруга јереја Николаја, умрла је у Новом Саду код сина Жарка. Син јереја Николаја, Жарко Поповић завршио богословију, али се није запопио него је радио као професор у Новосадској гимназији од 1927. до 1941. и од 1945. до 1949. године. Предавао је веронауку. Жарко је имао сина Николу који је са братом од стрица Марком Поповићем студирао медицину у Загребу. Разболео се (туберкулоза костију) и, ради лечења, отишао је у Париз. Слао је носталгична писма фамилији у Баноштар пуна наде да ће поново доћи и ићи са рођацима у винограде. Да би били уз сина, у Париз су се преселили и родитељи после пензионисања професора Жарка. Сви троје су тамо умрли и сахрањени. Жаркова кћи Вида – Мињa, фармацеуткиња, била је удату у Новом Саду за адвоката Ненада Јовановића. Имали су два сина. Оставши без сина и супруге Жарко је 1979. године, са кћерком Водом - Мињом, посетио породицу Поповић у Баноштру. Није му се остварила жеља да се заувек врати у отаџбину. На повратку у Париз по изласку из авиона умро је на клупи на коју је присео.

Марија, кћи Никифора II, рођена је 1860. године, умрла је као попадија прховачка код сина у Лозници 1923. године где је и сахрањена. Била је удата за протојереја Чедомира Марина који је такође умро код сина у Лозници 1957. године. Вредно је помена да је њихов син др Миленко Марин био познати лекар и угледан грађанин у Лозници чије име носи Дом здравља у овом месту. Као друштвени радник који се ангажовао око неговања традиције Вука Караџића у Тршићу и Лозници, био је први носилац Вукове награде када је она установљена. У Лозници је постављена биста др Миленка Марина.

За Николаја, сина Јефтимијевог у читуљи нема података о годинама рођења и смрти него само пише да је умро у Новом Саду. Овај Никола Поповић, занатлија у Новом Саду, чији је отац био рано преминули грабовачки трговац Јефтимије, а деда јереј Гаврило који је сахрањен у црквеној порти у Баноштру, имао је два сина и обојица су били свештеници. Протојереј Љубомир био је свештеник у Бегечу где је у имро 1949. године. Његов брат Душан био је свештеник у Черевићу. Љубомир је имао сина Марка који је био познати грудни хирург у Новом Саду, односно у Институту за грудне болести у Сремској Каменици. Овај је имао само једну кћер која је млада умрла. Долазила је у Баноштар са жељом да одржава родбинске односе у фамилији. Други Љубомиров син Михаило ишао је у учитељску школу, али није завршио школовање. Боравио је у манастиру Шишатовцу. Потом је дошао за привременог пароха у Баноштру одакле су га усташе отерале, заједно са другим православним свештеницима, у логор у Сиску. Одатле је протеран у Београд. После рата је био учитељ у Барањи. У браку са једном партизанском учитељицом имао је више деце а умро је у 98. години код кћери у Новом Саду.

Други син новосадског занатлије Николе био је чувени черевићки прота Душан Поповић који је овде служио од 1909. до 1950. године, изузев ратних година када је у нацистичкој Независној Држави Хрватској био интерниран, а потом протеран у Београд. Као протојереј ставрофор био је и архијерејски намесник илочки са седиштем у Черевићу. Друштвено и политички активан, запамћен је и као народни посланик биран 1935. године у илочком срезу. Умро је о Ђурђицу, 16. новембра 1966. године и сахрањен је у порти храма Светога Саве у Черевићу. Прота Душан је имао сина Николу кога у фамилији памте по надимку Бата. Током другог светског рата Бата је био је у немачком

заробљеништву, а после рата је живео Београду, поново се оженио и добио сина Душана. Радио је у дипломатској служби. У Београду је живела и протина кћер Вера. Прота Душан је радо долазио у Баноштар и више пута је служио у храму Св. Георгија.

Професор Новосадске гимназије Жарко Поповић

На крају 19. и на почетку 20. века, од мушких чланова породице у Баноштру остао је запамћен земљорадник Павле – Паја Поповић (1866-1932) син свештеника Никифора II. Био је ожењен Соком из баноштарске породице Парлић која је умрла исте године када и супруг јој. Њихова кћи Милева, син Константин и син Миленко млади су умрли. Лозу је наставио Павлов син уписан у читуљи као Нићифор III (1895-1973) звани Нића. Овај унук баноштарског пароха Никифора II био је узоран земљорадник и ревносни црквени појац пуне 44 године у храму Св. Георгија у Баноштру. Добио је грамату (похвалницу) од владике сремског Макарија. Кћери Павлове Миланка, удата Савкић и Љубица удата Стојковић, живеле су у Баноштру. Синови Нићифора III Петар – Пера (1922-1995) и Душан (1923-1995) били су земљорадници. Перина супруга Љубица (1925-2006) била је из Бегеча из породице Нинков, а Душанова супруга Милица (1932-1976) из Сусека. Нићина кћи Љубица била је удата за ковача Анђелка Ћурчића у Баноштру. Друга кћи Мара, удата за Ђоку Марункића у Черевићу, иако у дубокој старости и са изгубљеним видом, живо памти и преноси традицију породице Поповић. Има сина Стевицу, снаху Кању и две унуке.

Петар, Пера Поповић из првог брака има ћерку Софију, удату за Димитрија Нешића. Живи у Баноштру, а у Новом Саду имај сина Слободана и кћер Оливеру и два унука. У браку са другом супругом Љубицом Пера Поповић је добио сина Бранислава. Бранислав – Брана са супругом Надом има кћер Љубицу и сина Петра. Отац и неожењени син баве се ратарством и сточарством и једна су од ретких баноштарских породица које су потпуно посвећене земљорадњи. Обрађују око 30 јутара своје земље и још толико јутара узетих у аренду. Имају десетак крава, а гаје и бикове. Кажу: није тешко, али није рентабилно. Кћи Љубица живи и ради као трговкиња у Сремској Митровици.

Душанов син Павле – Паја, земљорадник, живи са супругом Љиљом, родом из Лежимира, у кући поред брата Бране у Црквеној улици. Немају деце. Уколико се Бранин син Петар – Перица не ожени и не буде имао потомство, угасиће се и ова стара баноштарска фамилија о којој памћење траје три века.

Крсна слава фамилије Поповић је Св. Јован.

ПОПОВИЋ 2. (Шћевини)

Од Поповића званих *Шћевини* памти се Добривој (†1957) или деда Добра Поповић који је имао кућу на Полоју. Деда Добривој је са супругом Соком имао сина Николу који је био у партизанима и погинуо. И отац и син бавили су се риболовом. Милан Поповић, Добрин синовац, имао је најпре кућу на брду изнад општинске зграде, а затим доле на друму, поред саме реке, преко пута од куће Зарићеве. Милан (1905-1992) и Мара (1907-1992) имали су сина Стевана, кога су звали Шћева, што је као надимак остало породици. Он се, такође, бавио риболовом. Стеван (1923-1992) са супругом Софијом – Соком Радошевић (1922) из Баноштра, имао је сина Милана и две кћери: Марицу, удату у Черевићу и Даринку, удату у Манђелосу. Милан са супругом Ружом из Вишњићева има кћер Софију и сина Стевана који раде у полицији у Беочину. Породица је направила нову кућу на месту куће деда Добре Поповића у којој сада живе Поповићи – Шћевини. Њихову стару кућу на обали Дунава купио је један досељенк који је овде направио нову зграду у којој већ годинама нико не живи.

У сродству са овим Поповићима био је брачни пар Чеда и Драгиња Поповић са кућом у Горњем крају. Њих су убиле усташе 1942. године у дворишту њихове куће где су их и затрпали. Ови стари људи (67 и 65 година) опојани су и сахрањени на гробљу тек 15. децембра 1947. године.

Крсна слава ове фамилије је Св. Јован.

РАДОВАНОВИЋ (Мијатови)

Мијат Радовановић из Бршадина дошао је као младић у Баноштар 1924. или 1925. године и Јовану Самарџији предао једно писмо. Мијат је био назарен као и чланови породице Самарџија. Две Јовине кћери, Анђелка и Милица, понадале су се да је младић дошао да проси једну од њих. Али, кад је Јова отворио коверат, видео је да Мијат доноси препоруку да се жени Баноштаркињом Зором Бајић, која је била кћи Душана и Софије Бајић. Мијат је испросио Зору и са младом отишао у Бршадин. Тамо су им се родиле три кћери: Мира, Софија – Сокица и Ката. После смрти женииног оца, Мијат је дошао у Баноштар и уселио се у кућу свога таста пошто је сестрама своје супруге исплатио њихов део. Радовановићеви су овде добили још две кћери: Виду и Ђурђину.

А о тој кући у Баноштру Сокица Самарџија, кћи Мијата и Зоре Радовановић прича овако:

Њена баба Софија Бајић била је Стојковићева, сестра деда Мише Стојковића. Када јој је муж умро, она је, спремајући кућу, на тавану за пајантом нашла свежањ новчаница. Није то пријавила свекру који је волео алкохол него му је само једнога дана рекла: Ако он престане да пије, она ће направити кућу. Свекар је оставио алкохол и тако је сграђена кућа Бајићева, односно Радовановићева која и данас постоји.

Све кћери Мијата Радовановића су биле високе и лепе, све су се добро удале и – остале везане за Баноштар. Софија – Сокица Самарџија живи у својој кући недалеко од родитељске, са сином Небојшом. Катин син Срба Вртунски и Мирина кћи Зорица Плавшић поделили су попола кућу деда Мијатову и направили су два лепа и удобна боравишта за летњи одмор. Вида, која са ћерком живи у Аустралији, направила је са покојним мужем кућу у Павлишу. Вида је и званично становник Баноштра. Најмлађа кћи Ђурђина удата је на Ченеју. Њена кћи, такође, има викендицу у Баноштру. Ката, Вида и Мира биле су дактилографкиње. Ката је радила у Државној безбедности, па је пензионисана кад је пао Ранковић, а Мира је била и шеф кадровске службе у једној фирми. Мира има, осим Зорице, и кћер Анкицу која је лекар у једном селу код Обреновца. Зорица је као правница радила у банкама у Новом Саду.

Иако су рођене у назаренској породици, кћери Мијата и Зоре Радовановић су крштене у Православној цркви у Баноштру. Сокица Самарџија је тек у позним годинама прешла у назарене.

Породица Радовановић славила је Св. Стефана.

РАДОШЕВИЋ (Бошњачки)

Радошевиће у Баноштру сви зову Бошњачки јер су дошли из Босне. Јован Радошевић са супругом Анђелијом прво се населио у Грабову, а после 5-6 година преселио се у Баноштар. Деца су им успут помрла и овде су, већ под старост, добили сина Николу. Никола се оженио богатом и веома образованом девојком Софијом – Соком из Шова у Бачкој и захваљујући њеном миразу породица почиње да се уздиже. Имали су синове Бошка и Ђоку. Унуци, који одавно и сами имају унуке, памте их као деда Бошка и деда Ђоку. Деда Бошко (1885-1963) је почетком века био четири године на раду у Америци у Детроиту и вратио се кући пре првог светског рата. Био је ожењен Јулком – Јулом (1895-1968) и имали су три сина и кћер. Кућа им је у Влашком крају или у Фрушкогорској улици.

Најстарији Бошков син Славко имао је кућу на крају Црквене улице. Из првог брака имао је сина Петра и кћер Јуцу. А из другог брака са супругом Јулком – Јулом (1916-1997) имао је кћер Зору. Пери је отац купио кућу у Доњем крају од Милана Самарџије. Пера (1931-2006) са супругом Лепом из гргуревачке породице Весковић имао је сина Славка и кћер Веру. Славко је био запослен у Беочину

где има и стан. Ожењен је Баноштаркињом Мирјаном Парлић и има сина Петра и кћер Марину. Обоје су студенти у Новом Саду. Перина кћи Вера је грађевински техничар и живи у Новом Саду.

Други син Бошка Радошевића Никола (1918-2005) и супруга му Даница, звана Данче, из Нештина имају три кћери: Даницу (Анкицу) Софију и Миру. Анкица је на крштењу добила мајчино име Даница да би поживела, јер је прво дете, мали Бошко, умро као новорођенче одмах после крштења. Она живи у Новом Саду и има два сина. Софија живи и ради у Новом Саду и такође има двоје деце, сина и кћер. Мира је удата у Баноштру за Николу Стојковића и има два сина. Ради као васпитачица у Беочину.

Трећи Бошков син Мита (Димитрије, 1921-2003) живео је после рата у кући на Берзи коју је купио од Браце Живановића. Са супругом Катицом Стојковић (†1964) из Баноштра имао је синове Стеву (1942-2009) и Јову (1944). Стева је живео у Бачкој Паланци где је и умро као пензионисани возач камиона у бачкопланачком Дунав-превозу. Његов син Мита ради исти посао у истом предузећу и има сина Милана и кћерку Милену. Стевина кћи Катица такође живи у Паланци и има три кћери. Јова Радошевић је у Новом Саду завршио Вишу комерцијалну школу и радио је у Интерсервису све до пензионисања. Ожењен је Милицом, кћерком Станимира и Софије Матић из Баноштра. Имају кћер Јасмину, која живи у Новом Саду. Јова и Мица живе у Баноштру у новосаграђеној кући у Павлишу.

Бошкова и Јулина кћи Софија или Сока (1922) супруга покојног Стеве Поповића Шћеве, једина је жива из ове генерације Радошевића, односно Бошњачких.

Бошков брат, а деда-Николин син Ђока (или Ђура) са супругом Јелом (1883-1969) имао је синове Радивоја и Јована и две кћери: Планинку која је била удата за Ђоку Парлића у Баноштру и Радојку која је била удата у Илоку. Ђока – Ђура Радошевић је страдао у другом светском рату заједно са својим синовима Радивојем и Јованом. Сва тројица су, са великом групом Баноштараца, убијени 1942. године на усташком стратишту у Сремској Митровици. Иза погинулих остале су супруге са децом: Радивојева супруга Евица (1915-1994) са сином Пајом и кћерком Јелицоми и Јованова супруга Владислава – Владица (1921-1992) са сином Ђорђем – Ђуром (1941-2001) и кћерком Планинком. Паја Бошњачки (1936-2004) у браку са Баноштаркињом Зором Ђуричковић (1936) имао је три кћери: Евицу, Софију и Ранку које су после удаје отишле из Баноштра. Од ове три кћери бака Зора Бошњачка има пет унука и седам праунука. Планинка Радошевић удала се у Новом Саду за Влајка Кицошевића, родом из Баноштра. Имају сина Милана и кћер Милушку. Ђурини и Зорицини синови Душан и Јован остали су у селу. Јован с супругом Марицом има кћер Теодору и бави се подизањем нових засада винограда. Душан, металостругар запослен у Беочину, ожењен је Вером Аћимовић из Баноштра, има кћери Милицу и Зорицу и живи у очевој кући у Фрушкогорској улици.

Крсна слава Радошевића – Бошњачких је Св. арханђел Михаило.

РАЈИНАЦ

Уочи другог светског рата у Баноштру је било три куће Рајинац. На крају села, у кући крај Текенишког потока живео је деда Стева Рајинац (1889-1972) са супругом Загорком, рођеном Јеремић из Баноштра и сином Миладином. Миладина су усташе убиле у шуми на Трешњевцу, у близини дворца Равне у пролеће 1942, кад и Ђуру Игића из Баноштра.

Мита Рајинац, деда Стевин брат, имао је синове Стеву и Милана. Стева је погинуо у рату, а Милан је умро после рата у Баноштру. Кућа му је била у Средњем крају у којој живи његова удовица. Имао је кћер удату у Черевићу.

У Доњем крају, у Сокачићу, данас Улица Војводе Мишића, живела је пре рата баба Катица Рајинац са сином Николом, снахом Иконијом и малим унуком Миливојем. Никола је погинуо 1942. године као партизан. Иконија се вратила у Бачку Паланку одакле је била родом. А Миливоја, кога су деца у селу звала Црња, јер је био тамнопут, отхранила је његова добра, строга и сиромашна баба Катица. Миливоје се после рата са супругом Вером из Гргуревaца, сином и кћерком одселио у Бачку Паланку.

Крсна слава Раинчевих је Св. Никола.

Ћега жени сина Живка:
свекрва и свекар Драга и Стева Ракић и Љубинка Стојковић

РАКИЋ 1.

Две баноштарске фамилије са презименом Ракић нису у сродству.

Предак прве фамилије Ракић био је деда Јоја чије крштено име (вероватно Јован) није запам-ћено. Али, деда Јоја је био сеоски кнез и једини (или редак) мушкарац у селу који је, у своје време, имао панталоне, односно чакшире. Остали су носили беле гаће као део традиционалне српске ношње у овим крајевима. Деда Јоја је свима позајмљивао своје чакшире кад им је требало да буду свечано обучени: у свадбама или одласцима ван села по важним пословима. Ова легенда о деда Јоји чува се у Ракићевој фамилији. У баноштарској цркви, на једном старом црквеном барјаку са иконом Богојављења у доњој зони иконе насликана је сцена: орање на воловима и орачи у народној ношњи са дугачким белим гаћама.

Фамилија памти свој родослов од деда Лазе Ракића који је са супругом Јулком крајем 19. века имао синове Василија – Васу, Радишка и Јову.

Васа Ракић је са супругом Љубицом Кузмановић из Баноштра (1883-1969) имао синове Веселина и Миланка. Веселин је отеран 1942. са черевићких Ледина и стрељан у Митровици. Са супругом Јеленом – Лелом (1907-1993) кћерком Милована (Мише) Стојковића, имао је кћери Љубицу и Веру (1937-1958) и сина Васу (1939). Вера је преминула као девојка, а Љубица се удала за Васу Стојковића Брициног. Миланко Ракић (1904-1966) није имао деце. Куће оба брата су у Влашком крају, или у Фрушкогорској улици.

Веселинов син Васа, звани Бата и Бачика, ожењен Аранком из Дероња, добио је три кћери: Веру, Весну и Јелену. Бог га је благословио са седморо унучади. Кћи Вера му је родила унуку Јелену Ковачевић, Весна – Живојина и Дуњу Врговић, а Лела – Милицу, Станку, Василија и Богдана Нешковића. Васа је на месту прадедовске куће направио нови дом, а у Миланковој кући живи једна досељеничка породица. Васин зет Мита Нешковић, Баноштарац по баби Милици, предузетник из Раковца, отворио је један погон свога предузећа у Баноштру.

Јова Ракић имао је синове Коју и Николу и кћери Јулку и Соку. Којини потомци живе у Футогу, а Никола није имао деце.

Радушко – Рада Ракић са супругом Даницом из фамилије Стојковић (1874-1952) имао је синове Жарка, Добривоја – Добру, Лазу и Стеву, званог Ћега. Кућа им је била у Црквеној улици. Жарко је био месар по занату и једно време после другог светског рата радио је у месари која је остала у кући Швабе Франца Хелфелда. Добривоје или Добра био је модни кројач у Београду и боем. Нису били жењени. Лазу су убиле усташе 1943. у селу, заједно са Душаном Крстићем. Са супругом Маријом, рођеном Шијачки, Лаза је имао кћер Даницу (1932-1952) која је боловала од неке врсте одузетости. Четврти Радин син Стева Ракић, звани Ћега, прво је био ожењен Зором, јединицом Живка Попова који је убијен у Митровици 1942. Стева је живео у тастовој кући преко пута од парохијског дома. Оставши удовац, оженио се младом ратном удовицом Драгињом – Драгом (1921-2000) из свилошке породице Бошковић. Стева и Драга родили су кћер Зору и синове Живка и Радивоја Раду. Зора је удата у Беочину за Душка Свирчевића са којим има кћер Данку и два унука. Живко Ракић (1955-1993) старији Стевин син, био је кројач у Новом Саду. Са супругом Даром из Новог Сада добио је синове Стевицу и Душка. Стевица (1976-2012) је имао два сина: Живка и Жарка. Отац Живко и син Стевица преминули су напрасно од срчаног удара. Душко има две мале кћери. На месту старе куће браће Ра-

кић у Црквеној улици Живко је направио нову у којој сад живе његова удовица и Стевицина удовица са децом. Душко са породицом живи у новој кући у Павлишу.

Други Стевин син Радивој – Рада, који носи очев надимак Ћега, живи у кући коју је наследио од оца. Ожењен је Милицом – Мицом Силбашки из Баноштра и они немају деце. Рада се бави предузетништвом – држи пилану „Фрутекс" у Баноштру. Председник је и Савета Месне заједнице и Црквеног одбора у Баноштру.

Другу грану исте фамилије чине потомци Милоша Ракића који је био брат или синовац поменутог Јоје Ракића. Од њега су потекли Никола, Милош, Јока и Савета. Никола (1905-1996) је имао синове Драгољуба и Милана и кћерку Мару. Драгољуб Ракић има сина Николу који живи у Холандији. Међутим, кућу Николе Ракића у Влашком крају наследила је његова поћерка Анђелка која је била удата у Београду. Други деда Микин син је био Милош Ракић (1906-1978) чија кућа је била у Црквеној улици. Имао је кћерку Драгу и три сина: Душка, Мику и Љубу. Драга се није удавала. Као пензионерка живи у Баноштру. Душко Ракић живи у Новом Саду. Са супругом Стојанком има синове Милана и Драгана. Од сина Драгана има унуке Милоша и Душана. Мика Ракић живи у Америци. Љуба Ракић живи у Немачкој.

Ова фамилија Ракић слави Св Јована.

РАКИЋ 2.

Друга фамилија Ракић дошла је у Срем из Змајева у Бачкој које се пре другог светског рата звало Пашићево, а пре првог рата Стари Кер. Фамилија се населила прво у Кузмину, па су одатле дошли у Баноштар. Носили су презиме Кобиларов, али су га променили у Ракић.

У Баноштру су била четири брата Кобиларов, односно, Ракић: Сава, Спаса, Која и Славко. Купили су Бисанићеву кућу на Берзи. Сава Ракић (1889-1956) са супругом Јованком (1890-1972) рођеном Силбашки, познатом баноштарском кројачицом, имао је три сина: Жарка, Јову и Мишу. Жарко је погинуо као партизан у Вировитици. Донет је и сахрањен у Баноштру. Његова удовица Јелена – Јелица (1911-1974) кћи Мике и Стане Живић, са кћерима Љубицом, Јованком и сином Ђорђем преселила се после рата у Беочин, а потом у Нови Сад. Покојна Љубица је била удата за чувеног фудбалера Вујадина Бошкова. Ђорђе живи у Канади и нема потомства. Најмлађи Савин син Миша умро је за време рата од туберкулозе. Средњи син Јован (1922-1993) ожењен Златицом Петровић Гурбином (1928-2002) направио је нову кућу на месту старе очеве. Имао је кћер Милицу – Мицу и сина Мишу, а овај три кћери: Жељку, удату у Баноштру за Јовицу Манојловића, Мирјану, удату у Баноштру за Станојевића, и Златицу, удату Радовановић, која је дипломирани журналиста и новинар је листа *Вечерње*

Јованка Ракић са сином Јованом и ученицама у својој кројачкој радионици

новости у Београду. Унука Мица и паунуке чувене баноштарске кројачице и везиље Јованке Ракић отвривши етно собу „Мајкина радионица" негују успомену на старинско занатско умеће.

Спаса Ракић, ожењен Соком Бисанић, имао је синове Милана и Ненада и кћер Зору. Милан је био у групи ненаоружаних Баноштараца које су усташе побиле на Трешњевцу 1942. године. Кућа Спасе и Соке Ракић била је у Чаиру, на крају села ка шуми. Током рата у кући су имали базу у којој је једно време радила „партизанска техника" штампајући пропагандни материјал. У техници је радио Данко Фогел који се још током рата оженио Зором Ракић. Породица Фогел живи у Београду. Имају два сина, а у Баноштру су подигли нову кућу на старом плацу у Чаиру. Ненад Ракић, као партизански борац, после рата је живео у Новом Саду. Сахрањен је на баноштарском гробљу. Имао је сина и две кћери. И он је подигао кућу на родитељском плацу у Баноштру, али су је наследници продали.

Која Ракић са супругом Софијом Теодоровић (1889-1972) живео је у кући на салашу. Имали су седморо деце. Кћери Љубица (1922) и Мира (1925) биле су у партизанима. Син Светозар живео је и умро у Футогу. Кћи Дана била је удата за једног Ковиљчанина који је службовао у Загребу. Дана се тамо преудала и остала је да живи у Загребу. Њен син, већ пензионер, купио је кућу у Баноштру на друму поред Дунава у којој повремено борави. Троје најмлађих: Стеван, Вера и Сава „са салаша" живе у Баноштру. (Ово „са салаша", њихови вршњаци изговарају аутоматски као саставни део имена). Стеван има кућу у Доњем крају која је некад припадали Бранку – Брањи Свирчевић. У браку нема деце. Вера се удала за Милана Ђуричковића са којим има два сина. Сава се оженио Вером Марицки и са њом је имао сина Косту (1968-1990) који је погинуо у саобраћајној несрећи. Кћи им Софија удата је у Черевићу и има троје деце.

Славко Ракић (1901-1976) са супругом Гроздом (1901-1978) имао је сина Миту (1928-1994) и кћери Соку и Љубу. Митина кћи јединица удата је у Руми. Сока је удата за Јову Силбашког у Баноштру, а Љуба је удата у Новом Саду. Кућа Славка Ракића је у Горњем крају у Фрушкогорској улици, близу Чаире. У њој сама живи Митина удовица Живка.

Почетком 20. века: Милош Савкић са синовима Бранком од 20, Трифуном од 30, и Стеваном од 18 година

Ова фамилија Ракићевих слави Св. Николу.

РИСТИЋ

Међу именима потписника уговора од 1834. године о живописању православне цркве налази се и име Срдан Ристић. Кућа Ристићевих у Баноштру налази се на раскрсници уских путева који из Доњег краја воде у Горњи крај. Мита Ристић је био добровољац српске војске у првом светском рату. Митин брат Светозар Ристић са супругом Софијом имао је три сина и кћер Косану. Најстарији Светозарев син Живко погинуо је у другом светском рату као партизан у Босни. Други син Мита, заједно са оцем Светозаром, убијен је у усташком покољу 1942. у Сремској Митровици. Рат је преживео Митин син Милан и кћи Косана. Милан Ристић (1926-1998) са супругом Радојком имао је два сина и две кћери. Син Мита, неожењен, живи у породичној кући у Баноштру, а други син Живко живи и ради у Белгији. Миланове кћери су удате у Сусеку и у Мошорину.

Крсна слава Ристићевих је Св. Никола.

САВКИЋ

По казивању Триве Саквића предак ове баноштарске породице, његов деда Гавра, дошао је у 19. веку из Црне Горе. Оженио се Јулком Аћимовић из Баноштра, која је била кћи Младенова. Њихов син Милош, први Савкић рођен у Баноштру, имао је четири сина и две кћери: Трифуна – Триву, Јану, Бранка, Стевана, Јована и Софију. Ово шесторо Савкића уочи другог светског рата сви су већ били породични људи у зрелим годинама, а неки и са унуцима. Али, у овоме рату шест мушкараца из ове фамилије изгубило је живот на разне начине. Осим тога, њихова сестра Јана удата у Грабову, изгубила је седморо деце у усташком покољу 1942. године.

Милошев син Трива са супругом Ксенијом из Бегеча (1878-1952) имао је сина Богољуба који је погинуо у партизанима. У матичној књизи умрлих за Ксенију пише: „убијена секиром од зликоваца“ (?!) О овој Ксенији остао је спомен и на надгробном споменику који је она као „мати Сена“ подигла свом рано преминулом осамнаестогодишњем сину Живку Савкићу 1926. године.

Јана, удата Петковић у Грабову, имала је деветоро деце. Седморо њене деце, пет синова и две кћери убиле су усташе на митровачком гробљу 1942. Јана је преживела рат.

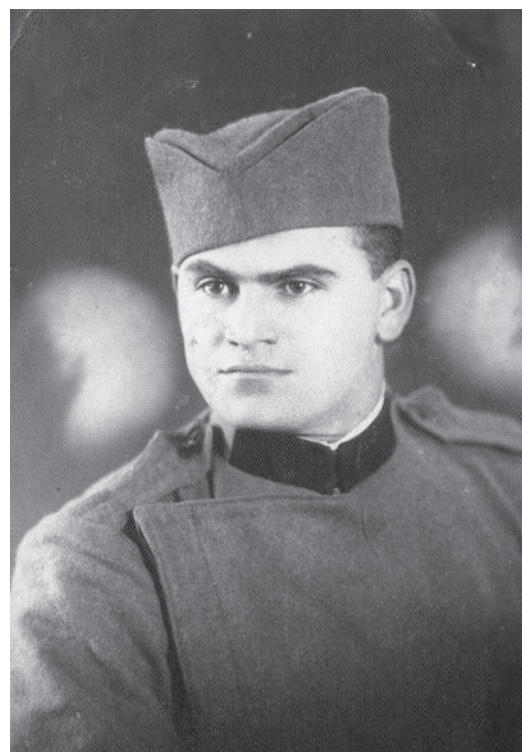
Бранко Савкић је у два мандата био председник баноштарске општине између два рата. Са супругом Станом из Бачке Паланке (1891-1960) имао је шесторо деце: Тошу, Милоша, Катицу, Смиљу, Гавру и Триву. Бранка су усташе отерале са черевићких Ледина и убиле у Митровици 1942. Тоша, најстарији Бранков син био је ожењен Мацом Катић и имали су сина Младена (1941). Тошу су, по одлуци партизанског суда, стрељали у грабовачкој шуми. Тошина удовица Маца Катићева се после рата удала и сина Младена одвела је у Бегеч. Младен није имао мушког потомства. Милош Савкић је погинуо као партизан негде на аустријској граници. Успомену на њега, осим брата Триве, чува његова кћи Божана која има викендицу у Баноштру. Смиља (1920-1994) Гавра (1922-1990) и Трива нису се женили ни удавали. Катица је удата у Сремској Митровици. Старање о Триви, који је превалио осамдесету, преузела је избегличка породица Карајлија из вировитичког краја. Презиме Савкић са Тривом ће се угасити.

Стеван Савкић (1886-1942) добровољац српске војске у првом светском рату, убијен је, заједно са братом Бранком, на митровачком гробљу. Са супругом Миланком из Поповићеве фамилије у Баноштру, имао је сина Миленка (1920-1944) који је био учитељ у Вршцу и који је током рата убијен у тополском крају. Стевина и Миланкина кћи Љубица (1923) удата Теларов, живи у Новом Саду и у очевој кући у Баноштру.

Јован Савкић (1889- 1967) са супругом Маријом (1910-1987) из Бегеча имао је сина Ђорђа и кћери Милу и Јелу. Ђорђе је умро од туберкулозе 1941. године. У Јовиној кући у Улици Цара Душана у Горњем крају, најдуже су живели кћи Јелена (1923-2001) и зет Војислав Владисављевић (1925-2010). Сахрањени су на баноштарском гробљу. Њихов син Ђорђе живи у Новом Саду.

Бранкова и Стеванова сестра Софија Савкић била је удата за Перу Стојковића и имали су кућу одмах поред куће Бранка Савкића.

Савкићева крсна слава је Св. Никола.

Милан Самарџија (1913-1991) у војсци Краљевине Југославије

САМАРЏИЈА

Предак породице Самарџија у Баноштру био је аустроугарски жандарм Јован Самарџија. Настанио се у Баноштру крајем 19. века зато што је ту већ живео његов земљак, трговац

Јован Цветковић, родом из Грачаца у Лици. Јова Самарџија је био Личанин, из Љубовића код Грачаца и надао се да ће му Цветковић помоћи да се снађе и стане на ноге. Али, и поред свесрдне помоћи, Самарџија није успео као трговац те се бавио земљорадњом. Јова Самарџија је био ожењен Косаном из надаљске назаренске породице Татић. Родили су деветоро, а отхранили су троје деце: Анђелију, Милицу и Милана. Анђелија или Анђелка била је удата у Турији у кућу Зеремски и имала је двоје деце. Милица се није удавала и живела је као члан братовог домаћинства. Милан Самарџија, ожењем Баноштаркињом Софијом – Сокицом Радовановић, добио је два сина, Небојшу и Јову.

Двадесетих година Јован Самарџија купио је кућу у Доњем крају, поред општинске зграде, а кућу у Горњем крају у којој је претходно живео и која је била Татићева, продао је. Његов син Милан се са породицом преселио у кућу покојног Јове Цветковића још за живота његове удовице Персиде. Овде, на месту старе Цветковићеве куће са дућаном, сушаром за хмељ, ракиџиницом и великим чардацима за кукуруз, Милан је седамдесетих година подигао нову породичну зграду у којој живи његова удовица Сокица и син Небојша са породицом.

Милан Самарџија (1913-1991) одиграо је значајну улогу у ратној и поратној историји Баноштра. Већ 10. фебруара 1942. био је постављен за првог председника Месног народноослободилачког одбора. Одржавао је везу са Фрушкогорским партизанским одредом. Као позадински радник боравио је у селу, па је тако био и мобилисан у домобранску радну бојну. По повратку, био је хапшен у јесен 1943. године и теран са групом Баноштараца у Шид на стрељање. Али, стрељање је избегнуто јер је цела група ухапшених Баноштараца била послата на принудни рад у шећерану у Осеку. По престанку радне обавезе у шећерани, вратио се кући и наставио са ранијим позадинским активностима све док пред сам крај рата није отишао у шуму, односно, у партизане. У време Војне управе над Банатом и Бачком био је управник народних добара у Оџацима одакле су биле исељене многобројне швапске породице. По повратку из Оџака 1947. прво је био управник пољопивредног добра у Грабову. Касније је био председник Месног одбора у Баноштру. Одиграо је главну улогу у електрификацији Баноштра почетком педесетих година. Када је 1962. формирана општина Беочин, како прича син Небојша, Милан је био кандидат за председника општине. Али, уочи дана избора у Скупштини општине, овај кандидат се напио на прослави рођења сина Илије Матића и није отишао у Беочин. За председника је изабран Ђорђе Брезовац – Шиља из Сусека. Милан је поново ишао да ради у Грабову као управник економије. Пред крај шездесетих година отишао је у пензију. Још једном, као пензионер, био је председник Савета Месне заједнице и у то време грађен је водовод у Баноштру. Савезни јавни тужилац и један од организатора партизанског покрета у Серму Јосип Хрнчевић, који је Милана Самарџију поставио за председника Месног народноослободилачког одбора у Баноштру, долазио је после рата код Милана и, како прича Миланов син Небојша, наговарао је овога да тражи партизанску споменицу јер је био активан у покрету од почетка рата. Милан Самарџија, међутим, споменицу није тражио. Када је умро, Милан Самарџија је опојан и сахрањен по православном обреду. Синови су му крштени у цркви за његова живота.

На свадби Јована Сирчевића – Лашћиног: свекар Стеван (у средини) испред качаре са кључарима Митом Силбашким и Стевом – Мусом Драгојловић

Небојша Самарџија (1949) радио је прво као трговац у Новом Саду, а после тога био је шеф Месне канцеларије у Баноштру. Са супругом Стојанком из Свилоша, има две кћери: Софију и Јелену и два унука. Јова Самарџија (1950) је машински техничар. Радио је у Рафинерији нафте у Новом Саду. Ожењен је васпитачицом Вером, кћерком Светозара Стојковића из Баноштра. Имају сина Милана и кћерку Марину. Живе у Новом Саду, али имају кућу и у Баноштру.

Крсна слава породице Самарџија је Ђурђевдан.

СВИРЧЕВИЋ 1. (Лашћини)

У 20. веку у Баноштру је било две фамилије са презименом Свирчевић. У 18. веку забележено је име Кузмана Сврчева који је 1756. године био епитроп у Баноштру, што значи председник црквеног одбора. Може бити да је овај био предак старије фамилије Свирчевића и да је његов потомак у 19. веку био Јован Свирчевић чије име се налази међу потписницима уговора од 1818. и 1834. године о надзиђивању и живописању православне цркве у Баноштру. То би били најраније поменути преци прве породице Свирчевић која, међутим, памти само свог прадеду Лазара рођеног 1842. године. По овоме Лази фамилија носи надимак Лашћини. Његова кућа је била на друму (на месту где је данас кућа Стевана Ракића). Лаза је имао три сина: Бранка – Брању, Тошу, Танасија и кћер Софију. Брања и супруга му Кристина, који су остали у кући на друму, имали су кћер Веселинку. На крају села, крај Текенишког потока била је кућа другог Лазиног сина Тоше Свирчевића. Тоша (1877-1952) је са супругом Љубицом имао три сина. Један је живео са оцем у истом домаћинству и звао се Стеван, а други, Војин, у кући одмах поред очеве. Трећи син Лазар имао је кућу у Павлишу.

Стеван Свирчевић (1899-1968) са супругом Јулком из Бегеча имао је три кћери: Зорку, Злату и Љубинку и сина Јована. Ни Јован Лашћин ни сестре му нису више у животу. Зорка је била удата у Лазаревцу, Злата у Београду, а Љубинка, наставница географије и историје, радила је у беочинској основној школи. Била је удата за капетана I класе – пилота ловца Глигорија Цвјетковића, родом из Баошића код Херцег Новог, касније службеника у беочинској цементари. Цвјетковићи су имали кћери Андријану, која је професор српског језика и књижевности у Беочину, и Биљану, која је директор Културног центра у Беочину. Љубица или Љубинка истраживала је ратну прошлост Баноштра и писала је о томе. Њен супруг је написао књижицу *Монографија Лашћиних* (2001). Јован Свирчевић са супругом Славицом из Свилоша има сина Стевана или Бату, а овај има сина Николу који живи и ради као економиста у Новом Саду. Јованова кћи Јулкица је удата и живи у Беочину.

Други деда Тошин син Војин (1904-1974) са супругом Љубицом, родом из Лединаца, имао је кћер Софију и синове Анђелка и Тошу. Све троје деце Војина Свирчевића иселили су се у Аустралију где живе са породицама. Само један Софијин син живи у Баноштру, у деда Војиновој кући. Његов отац Сава Мишковић – Кикија, пореклом из Гргуреваца, живи такође у Баноштру, у кући у Дунавској улици коју је направио на месту старије куће своје бабе по оцу Ђурђине Аћимовић.

Трећи син деда Тоше Свирчевића, Лазар имао је кућу у Павлишу. Он је стрељан са осталим Баноштарцима на митровачком гробљу 1942. године. Са супругом Милицом – Мицом (1900-1994) из Бегеча имао је сина Стевана и кћер Мару. Стеван је живео у Новом Саду као занатлија столарске и металопрерађивачке струке. Није имао деце. У Баноштру је имао викендицу. Мара се удала за досељеника Ивана Николића и остала је да живи у очевој кући у Павлишу. Њихова кћи Милица, дипломирани инжињер електротехнике, ради у беочинској цементари. Удата је за Баноштарца Чеду Стојковића.

Била је још једна породица из ове фамилије Свирчевић. Ђура Свирчевић и супруга му Милка из Дивоша имали су сина Живка и кћер Љубицу или Љубу. Живко (1914-1977) је живео и радио ван Баноштра, али се као пензионер овамо вратио и направио кућу на Полоју у којој је боравио са супругом. Нису имали деце. Љуба је била удата за Милана Михајловића који је погинуо у рату као партизан.

Презиме Свирчевић у најмлађој генерацији носи у Баноштру још само Јованов син Стеван (Бата) и унук Никола у Новом Саду. У Аустралији ово презиме чувају Анђелко и Тоша и њихови синови.

Сви ови Свирчевићи славе Св. Николу.

СВИРЧЕВИЋ 2.

У великој старинској кући у Сокачићу (данас улица Војводе Мишића) живели су деда Андрија Свирчевић и баба Зорка (1877-1964) рођена Стојковић. Имали су сина јединца Николу и пет кћери. Три су биле удате у селу: најстарија Јелена, звана Лела, за Тодора Ћурчића, Јулка за Милана Нешко-

вића, а Станка за Илију Живковића. Вука је била удата у Бачкој Палнаци, а најмлађа Јованка удала се после рата за удовца Ђоку Парлића у Баноштру. Никола Свирчевић отеран је са черевићких Ледина и убијен је у Митровици. Тако се угасила ова породица Свирчевића чији преци су се досели у Баноштар из Беочина. Свирчевићеву кућу купила је избегличка продица Црнојевић из Костајнице.

Крсна слава породице била је Св. арханђел Михаило.

СИЛБАШКИ

Силбашки су стара фамилија у Баноштру. Дошли су из Силбаша вероватно у 18. веку. Имена Михаил и Тимотеј Силбашки налазе се међу потписницима уговора од 1818. о надзиђивању цркве, а на уговору од 1834. о живописању храма налази се име Абрахам Силбашки. Раније су се Силбашки презивали Коларски, али надимак Силбашки је преовладао и озваничен је као породично презиме.

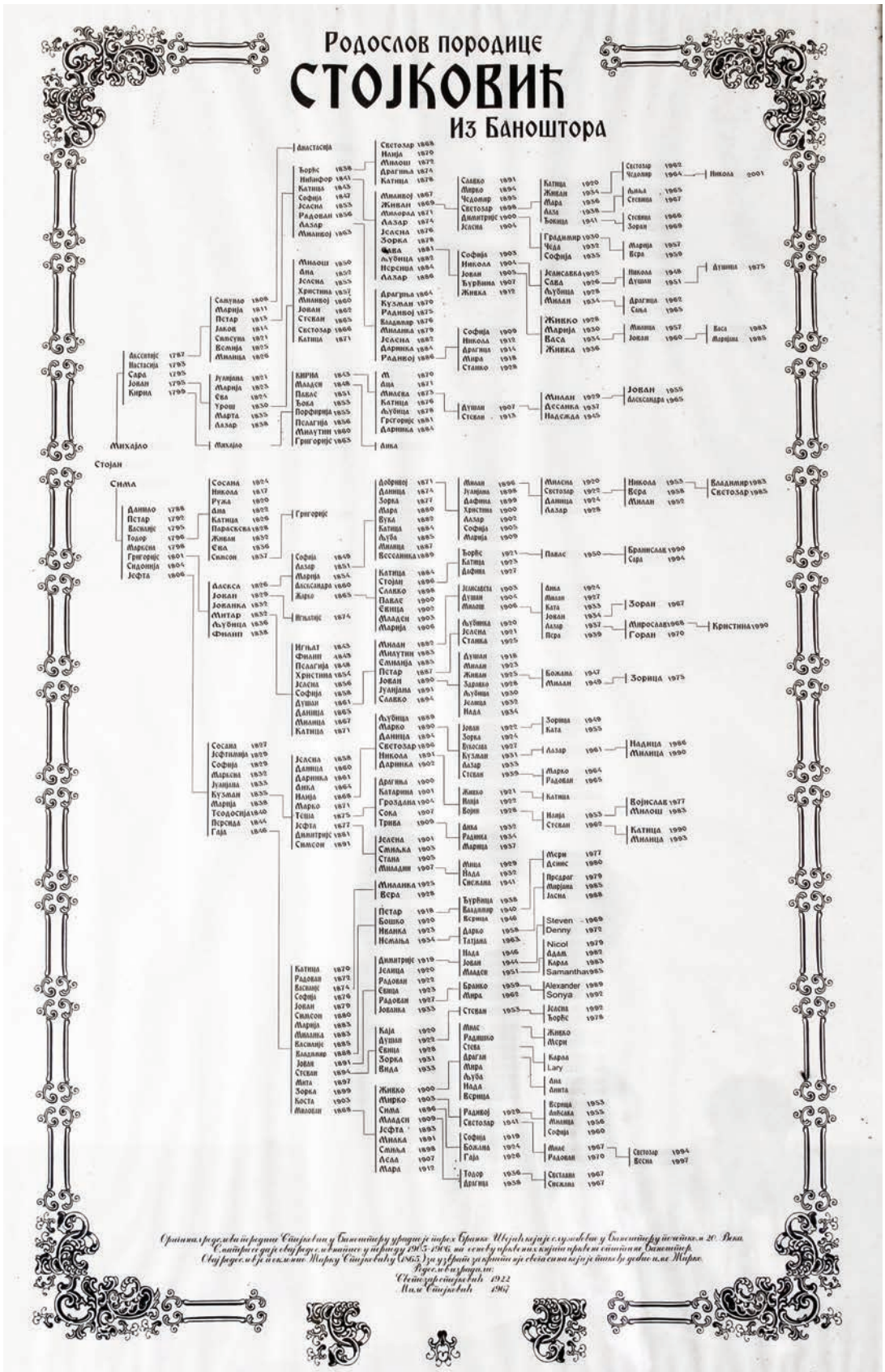
Почетком 20. века у Горњем крају су живела три брата Силбашки са породицама: Маринко, Миленко и Мита. Маринко Силбашки је био добровољац у српској војсци у првом светском рату. Прешао је Албанију и борио се на солунском фронту да би се, после рата, удавио у Дунаву ловећи рибу. Имао је сина Дошка. Друга два брата Миленко и Мита страдали су у Митровици 1942. године. Митина кћи Мира, активна у народноослободилачком покрету од 1942. године, била је рањена у ногу приликом фашистичког напада на Грабово 1943. године. Усташе су је ухватиле и отерале у затвор у Вуковар. Пустили су је, али се вратила без ноге. После другог светског рата у Горњем крају у Фрушкогорској улици биле су две куће од ових Силбашких, једна до друге, у којима су живеле само две старице: баба Љуба (1894-1960), супруга Миленкова и баба Дана Силбашки, супруга Митина.

Од ове старе фамилије Баноштарци још памте деда Живка Силбашког – Ћућу. Ћућин син Стева Силбашки отишао је током рата у Аустрију и остао је тамо да живи. Ћућин брат Милан (1896-1975) са супругом Маријом Мутибарић (1898-1987) из Бегеча имао је сина Јовицу и кћери Љубицу, Душанку, звану Душка и Јелицу. Јовица је живео у Нештину. А Душка је била удата за Ђорђа Панаотовића из Баноштра. Кућа Милана Силбашког била је на друму где је сада Парлићева.

У селу је преостала само једна грана фамилије Силбашки која потиче од Јове Силбашког који је преминуо 1923. године у 38. години живота. Он је са супругом Драгињом (1888-1964) родом Милчић из Сусека имао сина Миту и кћерку Катицу. Катица се удала у Черевић и тамо је родила једну кћер. Мита је са супругом Соком из баноштарске фамилије Живановић имао синове Јову, Милоша (Мила) и Душана. Кућа им је била у Доњем крају, поред Зарићеве, али су је наследници продали досељеној породици Бајрић. Јова (1932-2011) са супругом Соком из Ракићеве фамилије имао је сина Душана и ћерку Милицу и живео је у кући у улици Војводе Мишића коју је купио од Николе Милановића. Милош се одселио у Бачку Паланку, тамо засновао породицу и добио сина Миту и кћер Слађану. Најмлађи Митин син Душан – Душко (1939) ожењен је Баноштаркињом Милицом Вукелић са којом има два сина, Перу и Јову. Сви живе у Баноштру. Пера има сина и ћерку, а Јова има сина.

У баноштарским породицама било је више невеста из фамилије Силбашки тако да су Силбашки са многима у сродству. Кућа Мике Силбашког у Црквеној улици постала је кућа Живковић када се Зорка Силбашки удала за Живка Живковића, оца Ђорђа и Андрије Живковића, а супруг јој дошао у кућу. Из куће Силбашки била је и Јана, супруга Милована – Мише Стојковића. Имали су шесторо или седморо деце од којих Младен, Лела и Мара имају потомство у Баноштру. Силбашки је била и супруга Паје Крстића – Зора, затим, Јованка Катић, мати Маце Катићеве а, такође, Јованка Силбашки удата за Саву Ракића.

Силбашки славе Св. Николу.

Родословна таблица фамилије Стојковић

СТОЈКОВИЋ
(Бајини, Брицини, Зрљини, Цоцини, Мрндини, Рајини...)

Најмногобројнија баноштарска фамилија Стојковић, према породичном предању, дошла је из Метохије, од Призрена, у време сеобе Срба под патријархом Арсенијем Чарнојевићем. Настанили су се у Баноштру, на висоравни коју је заузимала срдњовековна тврђава, а пре ње римско утврђење. Све Стојковићеве куће су биле око православне цркве, а неке се и данас ту налазе. Кућа Светозара Стојковића и сина му Николе налази се на највишој коти у Црквеном крају. Са прозора њихове куће, гледано према североистоку у време када опадне лишће, виде се светла Футога а преко њих и светла новосадског Новог насеља. Гледано на запад види се ток Дунава од Корушке према Баноштру и бродови који плове реком. Док је на Дунаву било путничког саобраћаја, Стојковићи су кретали на пристаниште да се укрцају на лађу тек када су из свога гонка видели путнички брод који се од Корушке приближавао Баноштру.

Баноштарски свештеник Бранко Цвејић почетком 20. века почео је да прави родослов ове фамилије на основу матичних књига (које су тада још постојале), а довршили су га крајем тога века Светозар Стојковић и Миле Стојковић. На почетку родослова Стојковића налазе се два брата, Михајло и Сима. Они су рађали децу почев од 1787. до 1806. године. Фамилија се веома разгранала у 19. и 20. веку. У Стојковићевим кућама у Баноштру било је увек пуно деце. Гаја Стојковић (рођен 1836) имао их је највише – чак 16. Ни остали нису много заостајали за њим. Светозар је избројао да је једно време у кућама Стојковића било око 300 душа. Тај број се нагло смањивао у другој половини 20. века.

Крајем 20. и почетком 21. века, најстарији у фамилији Светозар Стојковић (1922) највише и памти. Памћење прошлости, не само своје него и других породица, његов је посебан дар. Од младости је активан у друштвеном животу села, а црквени појац је више од две деценије. На зиду у улазном делу његове куће је огроман урамљени пано са приказом родослова ове фамилије. Нису сви чланови фамилије Стојковић остали у Баноштру. Многи су се раселили. Има их и у Канади и у Аустралији. Неке гране ове фамилије имају и надимке по којима се разликују: Бајини, Зрљини, Цоцини, Мрндини, Брицини, Рајини...

На родословној мапи прво је приказано потомство Михајла Стојковића који је имао петоро деце, а његови синови Аксентије, Јован и Кирил имали су укупно 14. Авксентије је потписан на уговору о надзиђивању православне цркве од 1818. године. Њихови синови Самуило, Петар, Урош и Михајло имали су укупно 26 деце. Следећа генерација очева: Ђорђе, Нићифор, Лазар, Кирил и Младен имали су укупно 31. дете. У лози Михајловој то је најмногобронија генерација и она се рађала од 1868. до 1885. године. Стојковићи су, како се види из родослова, имали доста женске деце која нису настављала породично име и чије потомство није унето у родослов. Из Михајловог гнезда изашле су породице (према надимцима) Бајини, Брицини и Рајини. Бајини се у селу памте од Живана Стојковића (који је био у Америци пре првог светског рата и вратио се) и који је имао сина Светозара. Светозар, звани Цвеја, кога су убиле усташе у другом светском рату, имао је из првог брака кћер Катицу (која се удала за Димитрија – Миту Радошевића, Бошњачког) а из другог брака са Милицом – Мицом Латас (1906-1989) из Бегеча имао је Живана (1934-2009) Мару, Лазара (1938-1982) и Ђокицу. Катица је одрастала у кући стрица Чеде Стојковића и његове супруге, Рускиње Марије, који нису имали деце. Најмлађи Ђокица живи са породицом у Аустралији. У Баноштру живе само синови Живана млађег, Светозар (1962) и Чедомир (1964). Светозар – Цвеле Стојковић, неожењен, саградио је нову кућу у Горњем крају поред парохијског дома, на месту старе породичне куће која је била једна од најстаријих у селу и представљала је изванредан примерак панонске сеоске архитектуре. Чедомир – Чеда живи у Доњем крају, такође у новој кући коју је саградио његов отац Живан на месту старе куће стрица Чеде Стојковића. Са супругом Милицом има сина. Лазина деца не живе у Баноштру. Мара је удата у Грабову. Други син Живана „Американца“, Димитрије, имао је Градимира – Грађу, Чеду и Софију. Грађа (1930) има женско потомство и одселио се из Баноштра.

Брицини воде порекло од Саве Стојковића (1981-1912) који је, као и брат му Живан, био у Америци али се није вратио. Сава је умро у Детроиту где је и сахрањен. Убрзо после Савине смрти,

исте године, породици је стигла из Америке Савина уштеђевина па је супруга са малолетним синовима доградила и проширила породичну кућицу. Савина деца су Софија (1903) Никола (1904), Јован (1905), Ђурђина (1907) и Живка (1910). Сви су се упокојили у старости. Савин син Никола, ожењен Драгом из Лединаца, имао је два сина: Саву и Милана и кћер Љубицу. Кућа им је била у Доњем крају, на друму, преко пута од данашње Земљорадничке задруге. Цела породица се преселила у Нови Сад. Николин син Сава (1926) има синове Николу и Душана. А Милан (1934) има две кћери, Драгицу и Сању. Када је један Николин комшија из Новог Сада путовао у Америку, био је у Детроиту и запалио је свећу на гробу Саве Стојковића.

Савин син Јован био је берберин па је по томе породица добила надимак Брицини. Јова је имао синове Живка (1928) и Васу и кћери Марију и Живку. Василије – Васа (1934-2001) и супруга Љубица Ракићева из Баноштра имају сина Јована који (ожењен Баноштаркињом Драгицом Кицошевић) има сина Васу и кћерку Маријану. Јован је живи у новој кући коју је направио у свом винограду у Чаиру али, уз помоћ матере Љубице, одржава и наслеђено пољопривредно имање и стару очеву кућу са подрумом из 1912. године. Бави се виноградарством и винарством. Спада у ред нових младих виноградара у Баноштру који подижу нове засаде винове лозе и тако обнављају традицију у овом месту. Помаже му и син Васа који је завршио Пољопривредни факултет, смер воћарства и виноградарства. Јова је грађевински техничар и ради у јавном комуналном предузећу у Беочину.

Кћи Саве Стојковића „Американца“, Ђурђина, прво је била удата у Гргуревцима за Саву Мишковића – Кикију и с њим је имала сина Марка. Потом се удала за Раду Аћимовића у Баноштру и родила сина Миливоја – Мику. Ђурђина је остала запамћена као прва афежејка у Баноштру (председница организације Антифашистичког фронта жена – АФЖ). Њена сестра Живка била је удата за Живана у Шуљму с којим је и отишла у партизане. Нису имали деце. Живка, у партизанима звана Баба, била је болничарка. Као првоборац носилац је партизанске споменице. После рата радила је у Покрајинској болници у Новом Саду.

Из Михајлове лозе био је и Радивој – Раја Стојковић (1986). Имао је Софију, Николу, Драгицу, Мару и Станка. Деда Рају су убиле усташе 1942. када су све Баноштарце отерали на Лединe у Черевићу, а одатле више десетина њих на стрељање у Митровицу и у усташке логоре. Рајин син Станко (1923) погинуо је као борац у партизанима. Деда Раја није имао унучади и породица му се угасила.

Душан Стојковић (1907) син Рајиног брата Аце, имао је сина Милана (1928), а овај Јована. Али, ова породица не живи у Баноштру.

Кад се подвуче црта, испада да од Михајлове гране, после два и по века, у Баноштру има три куће: две Бајине и једна Брицина. Од те три куће, две имају младе мушке потомке који ће чувати презиме Стојковић у овом селу.

Друга грана породичног стабла која води порекло од Симе Стојковића скоро је два пута већа од прве иако су и Михајло и Сима имали сваки по три сина. Симини синови звали су се Тодор (1798), Григорије (1801) и Јефта (1806). И док се Тодорова породица угасила са његовим унуком Григоријем, породица брата му Григорија се разгранала те и данас има своје изданке. Још се више била разгранала породица брата Јефте. Од Григорија, сина му Алексе и унука Лазара води једна лоза до данашњег „патријарха фамилије“ Светозара Стојковића. Светозарев прадеда Лазар (1851) имао је само једног сина, првенца Добривоја (1871) и после њега још осам кћери. Добривоје је са супругом Миленом (1873-1957) имао два сина: Милана (1896-1944) и Лазара (1902-1922) и пет кћери. Лазар је умро на одслужењу војног рока у Охриду, а Милана су убиле усташе на православни Божић 1944. године у Сремским Карловцима. Милан је са супругом Даром (1900-1989) из породице Стакић у Нештину имао Милену, Светозара, Даницу и Лазара, али су само Светозар и Даница остали у животу до зрелог доба. Светозар (1922-2013) са супругом Љубинком има сина Николу и кћер Веру. Никола са супругом Миром, рођеном Радошевић, има синове Владимира и Светозара. А Вера, удата за Јову Самарџију, има сина Милана и кћер Марину.

Алексин син Жарко (1865-1942) и син му Павле – Паја (1900-1942) убијени су у злогласном погрому којим је командовао усташки зликовац Виктор Томић. Други Жарков син Славко (1898-1961)

у браку са Љубинком Поповић (1896-1978) из Баноштра, добио је сина Ђорђа (1921) и кћери Катицу и Дафину. Ђорђев син јединац Павле – Паја (1950) живи у Београду и има сина Бранислава (1990) и кћер Сару. Стара породична кућа им је у Црквеној улици, близу Поповићеве. Славко је био врстан црквени појац као и Нића Поповић чијом сестром Љубинком је Славко био ожењен. Славков брат Стојан Стојковић (1896-1972) у браку са супругом Маром Бисанић (1901-1977) из Баноштра није имао деце. Памте се по томе што су дали новац за увођење електричне струје у баноштарску цркву.

Од Симиног сина Григорија, унука му Митра и праунука Душана (1861) потекле су породице Милана (1882) Јована (1890) и Петра (1887) Стојковића. Милан је био на раду у Америци, а потом је био добровољац у српској војсци у првом светском рату. Он се није вратио жив из рата, па је његов син Милош, звани Патак добио земљу на Церовачи која је дељена баноштарским добровољцима. И ова породица, као и породица брата Јована, живела је у кући изван села, у Патковцу, на Текенишком потоку где је имала поточару у којој се млео кукуруз. Јован је са супругом Катицом имао Душана, Милана, Живана, Здравка, Љубицу, Јелицу и Наду (сви рођени између 1918. и 1934). Од четири брата само Живан има Божану (1947) и Милана (1949) а Милан има Зорицу (1975). Ова породица живи у Бегечу. Кућа Стојковића у Патковцу током другог светског рата служила је као место за успостављање везе са партизанима у шуми.

Петар Стојковић (1881-1952) био је ожењен Софијом Савкићевом и имали су кћери Љубинку, Јелену и Станку. Ови Стојковићи имали су надимак Зрљини. Станка (1924-2006) се удала за Саву – Бату Марицког (1924-2000) који је дошао из Мартинаца. Имали су сина Рајка и кћери Јелицу, Зору и Веру. Рајко је радио и живео у Беочину. Као пензионер преселио се у Баноштар купивши кућу покојног Глигорија – Бате Живића. Има сина Саву који живи у Беочину. Кћери су се удале: Јелица живи у Холандији, Зора живи у Маглићу, а Вера живи у Баноштру у браку са Савом Ракићем – „са салаша“.

Ова Митрова грана породице нема млађег мушког потомства.

Трећи Симин син Јефта (1806) имао је најмногбројније потомство. Имао је десеторо деце, а његов син Кузман (1835) имао је исто десеторо деце, док је други син Гаја имао чак њих 16. Од Кузманових синова децу су имали Илија (1868) Теша (1875) и Јефта (1877).

Илија са супругом Зорком (1869-1958) имао је шесторо деце. Од њиховог сина Марка Стојковића (1890-1962) који је био добровољац српске војске у првом светском рату, потекле су три породице Стојковића у 20. веку чији су домаћини били Јован (1922-1995) Кузман (1931-2010) и Стеван – Ћека или Ћепула (1939-2008). Јован је имао две кћери, Кузман сина Лазара (1961) који такође има две кћери – Надицу и Милицу, а Стеванови синови су Марко (1964) и Радован (1965) који живе у Баноштру. У кући Стевана - Ћеке Стојковића у Црквеној улици живи син Марко, док Радован живи у кући своје стрине, Јовине удовице, у Влашком крају (Фрушкогорска улица) и има двоје деце. Кузман, ожењен Надом Јове Живковића, направио је кућу у Павлишу у којој живи син му Лазар са породицом, а имају и стан у Новом Саду пошто је Кузман радио као електричар у Електровојводини.

Марков брат Никола Стојковић (1891-1974) имао је три сина: Живка који није имао мушког потомства, Илију, кога су усташе убиле у шуми на Трешњевцу, и Војина (1928-1995). Војинови синови Илија и Стеван живе у Баноштру и баве се земљорадњом и сточарством. Илија има неожењеног сина Војислава (1977) док је млађи син Милош (1983) извршио самоубиство као једанаестогодишњи дечак. Стеван (1962) има кћери Катицу и Милицу. Стеван живи у родитељској кући у Средњем крају односно у улици Николе Пашића, а Илија у новој кући коју је направио у Чаиру.

Четврти Симин син Теша је имао четири кћери и једног сина – Триву (1909-1958), а овај три кћери: Анку, Радинку и Марицу.

Јефта Стојковић је имао три кћери: Јелену, Смиљку и Стану и једног сина Миладина (1907-1988). Јефтина кућа била је прво преко пута парохијског дома, а после замене куће са породицом Теодоровић, званом Враготини, у Доњем крају на друму, близу школе, са погледом на Дунав. У њој су држали кафану и Јефта и син му Миладин. Касније се кафана звала „Код Нане“, по надимку Миладинове супруге Јуле из Бешенова. Данас је у овој бившој кафани неки клуб. Миладин је имао само женску децу: Мицу, Наду и Снежану које су се удале у Београду и Новом Саду.

Од Гаје Стојковића, оног са највише деце у фамилији, било се разгранало велико потомство, али, судећи по мапи родослова, данас у његовој лози нема млађе мушке главе која би пренела презиме Стојковић на следећу генерацију. Овај део фамилије поднео је највеће жртве у другом светском рату, изгубио је четири мушке главе. Неколико породица ове Гајине лозе отишло је у емиграцију и они живе у Канади и Аустралији. То се види и по именима њихове деце која су овде у родослову уписана као: Мери, Денис, Steven, Denny, Nicol, Карла, Samantha, Alexander, Sonya, Lary...

На врху родословног стабла 26 Гајиних унука налазе се Миланка (1925) и Вера (1927) кћери Гајиног сина Василија – Васе Стојковића (1885-1971). Обе су биле активне скојевке у партизанском покрету а Вера је погинула пред крај рата у борби код места Чаћавица на Драви, близу Подравске Слатине. На споменику, на гробљу које су подигли родитељи пише: новембра 1946. године. Миланка се удала у Београду. Кућа Васе Стојковића била је у Црквеној улици преко пута од куће Триве Стојковића. Сада је у власништву Миланкине породице. До ње је била кућа Стеве Стојковића, а на њеном месту је нова кућа породице Величковић.

Потомство Гајиних синова Владимира и Јована је расејано по свету, а Душанова (1922) породица одселила се у Митровицу. Душан има сина Стеву. Гајин син Јован био је познати столар у Сремској Митровици. Имао је синове Миту и Раду и три кћери. Мита се одсели у Канаду, а Рада је био заменик директора „Електровојводине“ у Новом Саду где живи као пензионер. Столарска радионица Стојковића у Митровици, коју су држали Јова и Мита, тридесетих година правила је столарију за нову зграду Бановине у Новом Саду, заједно са радионицом Борота. Деда Јова је био назарен и када се у Митровици пре рата срушила зграда назаренске Скупштине, он се налазио унутра и смртно је настрадао, заједно са супругом.

Најмлађи Гајин син Милован, запамћен као деда Миша, у кући на Берзи, поред гробља, имао је пет синова и четири кћери. Најстарији деда Мишин син Живко учинио је да глас о трагичном удесу Сремаца у нацистичкој Независној Држави Хрватској стигне и до Канаде. Живко је био назарен и радио је током и непосредно после рата као директор сирћетане у Новом Саду. Имао је четири сина и четири кћери. Пошто му је 1946. године син Радишко, студент, убијен од оружаних снага нове Југославије, отац се, разочаран, иселио у Канаду. Са новинаром и писцем Адамом Прибићевићем, такође исељеником, Живко је купио фарму, удаљену око 100 километара од Виндзора. Адам је био најмлађи од четири брата из чувене породице Прибићевић. Први, Светозар, био је лидер Самосталне демократске странке и министар у Влади Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Други, Милан, био је генерал српске војске. Трећи брат, Василије, у монаштву Валеријан, био је епископ Српске православне цркве и преминуо је у Сплиту 1941. године. Адам и брат му Светозар били су међу преко 50 Срба оптужених за велеиздају у Аустроугарској 1908. године (монтирани, Фридјунгов, велеиздајнички процес). Осим новинарством, Адам се бавио пољопривредом у родној Банији, на Косову и у Срему, посвећено се борећи за унапређење села. Већ у поодмаклим годинама, он је свој удео у кабадској фарми продао ортаку Стојковићу, о чему сам пише у мемоарима Мој живот (Загреб 1999, стр. 212-220). Међутим, други емигрантски писац, а пре тога универзитетски професор Лазо М. Костић у својој књизи Српска Војводина и њене мањине (штампана у Торонту 1962, а прештампана у Новом Саду 1999) објавио је податак да је у једном канадском листу 17. августа 1959. године објављен чланак под насловом Крапинци који говори о усташким злочинима у Срему и стравичној судбини једне баноштарске породице. Прибићевић је писао у Гласу канадских Срба и чланак је вероватно његов, а податке о Баноштру могао је да добије од Живка Стојковића. Живко је супругу Тонку, из госпођиначке породице Гуцуњски, и сву своју децу одвео у Канаду – синове: Милована, Стевана и Драгомира и кћери: Миру, Љубу, Наду и Веру. Овај вредни Баноштарац изгубио је живот у саобраћајном удесу. Рођаци у Баноштру верују да је убијен од људи који су хтели да купе његову фарму да би онде тражили нафту, а он није хтео да је прода.

Други Мишин син Мирко (1903-1964) са супругом Анђелком из породице Радак имао је синове Радивоја – Раду (1929-1992) и Светозара – Бату (1941-1999). Ова грана породице Стојковић има надимак Мрндини који су наследили од баноштарске породице Радак, а која није имала мушких потомака.

Анђелкини синови Рада и Светозар подигли су споменик мајчиним родитељима Лази и Ружици Радак који су умрли између два рата. Анђелку Стојковић сви су звали Анђелка Мрндина. Радина кућа је поред куће Триве Савкића. Са супругом Радојком имао је четири кћери. Светозареви синови су Миле (1867) и Радован (1970). Миле, има сина Светозара (1994) и кћер Весну (1997). Супруга му Ђурђица, родом из Лежимира, учитељица је у основној школи у Баноштру. Миле Стојковић је економиста и бави се приватним предузетништвом.

Трећи Деда-Мишин син Сима (1896-1954) са супругом Даницом – Даном (1886-1973) имао је сина Гају, званог Гајица и кћери Софију и Божану. Гајицу су усташе убиле на Туциндан 1944. у Сремским Карловцима, после страховитог мучења. Божана (†2010) је живела у Новом Саду, али породица има викендицу у Баноштру. Она и супруг почивају на баноштарском гробљу.

Четврти Деда-Мишин син Младен (1909-1942) убијен је од усташа у Сремској Митровици. Са супругом Милицом – Мицом (1908-1992) из Гргуреваца имао је сина Тодора (1936-2012) и кћер Драгицу (1938). Тодор – Тоша сачувао је деда Мишину кућу иако је на истом плацу сазидао и нову. Са супругом Златом има две кћери близанкиње, Светлану и Снежану, а од њих унуке и праунуке. Тошина сестра Драгица, звана Сека, удата је била за покојног Перу Момировића. Живи у Баноштру и има две кћери. Једна живи у Гргуревцима, а друга у Новом Саду. И Сека је дочекала унуке и праунуке.

Две кћери Деда-Мишине: Јелена – Лела и Мара биле су удате у Баноштру, прва за Веселина Ракића а друга за Мирољуба Урошевића. У Стојковића је било доста женске деце и ове девојке су често удаване у селу, тако да је мало породица са којима Стојковићи нису у неком сродству или су бар кумови. У кући Светозара Стојковића, на пример, увек је било пуно тетака. Светозарев деда Добра је имао осам сестара, а Светозарев отац Милан имао је пет сестара. Каква је радост кад тетке долазе у госте, то добро знају сва деца у српским патријархалним породицама. Шта значе жене за живот малих Божјих цркава какве су православне породице и за живот сеоске црквене општине, најбоље се то види о празницима и о задушницама. Оне су те које чувају успомену на претке и које у цркви пале свеће за живе и мртве, посте и причешћују се. Све те Данице, Зорке, Маре, Вуке, Катице, Љубе, Милице, Веселинке, прелепих имена и чистих душа, нису тражиле друго осим да служе Богу и својим породицама, да љубе и подижу потомке.

Свима Стојковићима крсна слава је Св. арханђел Михаило. Најстарија икона овог празника, живописана на стаклу, потиче из 1794. године и чува се у кући Светозара Стојковића и сина му Николе. На икони пише да је урађена за житеља баноштарског Игњатија Стојкова. Могуће је да је Игњатије био отац Михајла и Симе. Михајло и Сима се у књигама помињу само као очеви, а не и као синови. Презиме Игњатија на икони забележено је као Стојков, а не као Стојковић. У овим крајевима, а нарочито у Бачкој, одакле је морао бити и иконописац, често су се преиначавала презимена од оних са *ић* на оне са наставком *ов*.

ТАТИЋ

Надаљска породица Татић дошла је у Баноштар крајем 19. века на необичан начин. О томе Небојша Самарџија прича овако: Његов деда Јова Самарџија био је аустроугарски жандар у Сремској Каменици и некако је допао затвора због нерашчишћених рачуна са неком женом. У затвору је упознао Јоцу Татића из Надаља који је затворен зато што је, као назарен, одбио да служи војску. Деда Јова се у затвору спријатељио са Јоцом Татићем и оженио се Јоцином сестром Косаном. По изласку из затвора населио се у Баноштру, а за њим су дошли и Татићи из Надаља, браћа Лаза и Пера. Осим Косане, удате за Самарџију, они су и своју сестру Стану удали у Баноштру за Мику Живића. Татићи су купили кућу у Горњем крају и на делу плаца те куће подигли су скромну богомољу за назарене. Браћа Лаза и Пера Татић нису дуго остали овде да живе. Одселили су се у Сремску Митровицу где су отворили фабрику намештаја. Јоца Татић, способан привредник, имао је млин. У Дубровнику је пласирао намештај из Митровице. У његовом млину радио је касније и његов сестрић Милан Самарџија.

Међу 16 браће и сестара, које су у Надаљу породили Иван Татић и супруга му Ката, остала су жива и упамћена у фамилији три брата: Јоца, Пера и Лаза.

Њихови потомци у позним деценијама 20. века: познати новосадски правник Лаза Татић, син Перин и Тома Татић, Лазин син, саградили су куће у Баноштру, у Павлишу, један крај другога и тако наставили традицију Татићевих у Баноштру.

ТЕЛАРОВ

Уочи другог светског рата у Баноштру је било две куће Теларов. Кућа воденичара деда Милана Теларовог била је у Доњем крају, крај Дунава, преко пута од кућа Тоше Зарића и Миленка Нешковића. Друга кућа Теларов била је недалеко одавде, на Полоју, и у њој је живео Миланов син Петар (1903-1977). Пера Теларов је био ожењен Милом (1898-1975) из Сремске Каменице. Имали су синове Милоша и Милана и кћер Зорку. Пера Теларов је наследио од оца воденицу на Дунаву у коју су довозили жито „на мељаву“ не само Баноштарци него и сељаци из околних села. Његов син Милош (1927-1975) трговац по занимању, оженио се Љубицом Савкић из Баноштра. Живели су у Новом Саду и добили су кћер Оливеру и сина Миленка. Милан Теларов (1929-1975) је као геодета радио, такође, у Новом Саду. Са супругом Анкицом Тешићевом из Черевића имао је сина Петра и кћер Јасну. Петар је као матурант извршио самоубиство. Са другом супругом, Вером, Милан није имао деце. Зорка (1932-1965) је била удата за новосадског фудбалера Младена Кргина пореклом из Бегеча са којим је имала кћер Бранкицу. Али је рано преминула и она, и кћи и супруг.

Миленко Теларов, Милошев и Љубицин син, радио је као техничар у Рафинерији нафте у Новом Саду. Он је чувар презимена. Није се женио. Његова сестра Оливера Теларов, удата за Миливоја Мирковића, имала је сина Ненада (1971-2007) који је рано преминуо. Љубица Теларов и њена деца, Оливера и Миленко, одржавају породичну кућу наслеђену од Љубициног оца Стевана Савкића у Баноштру и током године често овде бораве.

ТЕОДОРОВИЋ (Враготини)

Породица Теодоровић у Баноштру више је позната по надимку Враготини него по свом презимену. Заснована је када се Лаза Теодоровић из Каменице оженио са Баноштаркињом Анком Живковић и дошао девојци у кућу. Ова кућа је била на друму поред куће Боривоја Живковића. Касније су Теодоривићи заменили кућу са Јефтом Стојковићем и отишли у Горњи крај, у кућу преко пута од парохиојског дома. Лазар је имао два сина, Живка и Саву. Живко (1892-1967) је са супругом Маром из Манђелоса (1896-1958) имао три кћери: Милицу, Славицу и Бисерку. Сава је имао кћери Анку, Анђелку и сина Стевана. Милица је била удата у Бегечу, а Бисерка у Буковцу. Оне су умрле. Анка живи у Беочину. Анђелка је у Баноштру, удата за Влајка Лукића. У кући Враготиних живи Живкова кћи Славица (1922) и њен син Драган Летић (1948) који је неожењен. Славицина кћи Стана са својом породицом и унуцима често борави овде у својој викендици на Крушевљу. Стеван Теодоровић, Савин син, имао је две кћери и рано је преминуо.

ЋУРЧИЋ (Лекини)

Име Марко Ћурчић налази се међу потписима на уговору од 1818. о надзиђивању православне цркве. Али породично памћење сеже само до Леонтија Ћурчића који је имао сина Живојина. Мора да су Леонтија звали Лека чим је фамилији остао надимак Лекини. Кућа им је била у Горњем крају, у Црквеној улици. Живојин је пре првог светског рата имао три сина и две кћери: Драгињу, Георгија – Ђуру, Јованку, Светозара – Леонтија и Теодора – Тошу.

Ђура или Георгије (1885-1955) имао је сина Анђелка и кћер Софију. Анђелко је био ковач и одселио се са породицом у Черевић. Имао је кћер Наду, удату у Руменци, и сина Ђорђа који живи у Черевићу и није жењен. Софија је била удата у Нештину. Анђелко, Софијин син, живео је у Аустра-

лији и тражио је да кад умре буде сахрањен у Нештину, поред матере Софије. Жеља му је испуњена 2009. године. Иза њега остала је кћи Софија.

Други Живојинов син Светозар (1891-1942) чије крштено име је било Леонтије (по деди) био је добровољац српске војске у првом светском рату. Убиле су га усташе на митровачком гробљу 1942. године. Светозар-Леонтије са супругом Јелом Душанић (1901-1988) имао је синове Живојина и Раду у кћер Злату која је била удата за Милана Живановића Брацу. Живојин (1922-1942) је погинуо као партизан. Светозарева удовица Јела добила је после рата велику кућу Лојзике Клајна на изласку из Баноштра према Черевићу у којој породица и данас живи. Њен син Радован – Рада (1932-2007) оженио се Мицом Петровић из Свилоша и добио сина Светозара који је кувар по занату, живи у Новом Саду и има кћер Злату. Злата се удала за Милана, сина Живка Матића, родом из Баноштра.

Тодор или Тоша (1885-1937) трећи син Живојина – Леонтија, солунског добровољца, са супругом Јеленом – Лелом Свирчевић (1898-1989) имао је кћер Драгицу и сина Андрију. Драгица је била удата у Челареву. Андрија (1925-2003) ожењен Катицом (1927-1989) из Свилоша, имао је сина Тодора или Тошу и кћер Милицу. Тоша у браку са Миром из Лежимира има кћер Катицу – Кању, удату у Лежимиру. Милица Ћурчић удата је за Јована Ачанског који је пореклом из Суботице, а дуго година је био управник Земљорадничке задруге у Баноштру. Милица је радила као шеф Месне канцеларије у Баноштру. Имају две кћери: Јелену, која је агроном и удата је у Новом Саду и Даницу која је педагог. Ачански су познати виноградари и произвођачи вина у Баноштру.

Крсна слава Ћурчићевих је Св. Никола.

УРОШЕВИЋ

Трифон Урошев, потписан на уговору од 1818. о надзиђивању цркве, биће да је био предак фамилије Урошевић. У Баноштру су почетком 20. века живеле породице три брата Урошевића: Марка, Стевана и Јована. Марко Урошевић је погинуо као војник српске војске у првом светском рату. Са супругом Лексом имао је сина Мирољуба и кћери Анку и Јелу. Мирољуб је био члан првог Месног народноослободилачког одбора у Баноштру који је формиран фебруара 1942. године у његовој кући. Убијен је са осталим баноштарским жртвама усташког геноцида на митровачком гробљу 1942. године. Марков брат Стева са супругом Софијом имао је само кћер Милицу. Трећи брат Јован, звани Чикана, са супругом Иванком имао је синове Стевана и Анђелка. Обојицу су убиле усташе. Стеван је био у групи Баноштараца које су 1942. године, на Трешњевцу у Фрушкој гори, ненаоружане, заробили и стрељали беочинске усташе. Другог Чиканиног сина, Анђелка, усташе су убиле 1943. године када су се баноштарске породице враћале у село из шуме куда су се биле склониле од усташке офанзиве.

Од три брата, поменута на почетку, потомство у трећој генерацији има само Марко Урошевић. Његов син Мирољуб са супругом Маром (1912-1996) рођеном Стојковић у Баноштру имао је синове Марка (1934) и Милана (1938). Марко има синове Мирољуба и Живка. Мирољуб Марков има сина Лазу и две кћери.

Милан Урошевић, млађи син Мирољубов и Марин, у браку са Баноштаркињом Надом Матић (1935-2003) има сина Јована кога зову Чикана, по деда Јови Урошевићу, и кћер Миру која живи у Новом Саду, удата за Сусечанина Леђанца. Јова – Чикана са супругом Катом Влашкалић из Баноштра има сина Милана, инжењера елекротехнике и млађу кћер Ивану. Јова и супруга, осим што су запослени у јавним предузећима, баве се виноградарством и, заједно са оцем Миланом, имају једну од најпопуларнијих винарија у Баноштру. Као и други млади виноградари обнављају стару деда Миланову кућу у Средњем крају или у Улици Николе Пашића и припремају је за тзв. сеоски туризам. На кући стоји спомен плоча на којој пише да је овде формиран први Месни народноослободилачки одбор у Баноштру. Милан Урошевић, осим што помаже сину Јовану у гајењу винограда, редован је молитвеник на свакој литургији у храму Св. Георгија. Он је и благајник или тутор у баноштарској црквеној општини.

Фамилија Урошевић слави Св. Јована.

ЦВЕТКОВИЋ

Јован Цветковић, Личанин из Грачаца, дошао је у Баноштар у 19. веку. Женио се три пута. Тек са трећом супругом Персидом из Руме имао је децу. Две девојчице су им умрле, а отхранили су сина Небојшу и кћер Иванку. Породица је затрвена у другом светском рату.

На *Светом писму* које је припадало породици Цветковић у Баноштру, а чува се у породици Небојше Самарџије, лепим, читким рукописом исписана је *Фамилијарна кроника* са датумима рођења оца Јована, матере Персиде и њихове деце Небојше и Иванке. Тамо стоји да је:

Јован Цветковић рођен у Грачацу 21. септембра 1872. године.

Персида Ристић рођена у Руми 16. фебруара 1891. године.

Јован и Персида венчани су 28. јануара 1917. године. Венчао их г. прота Марко Шаула, у Руми у храму Сошествија Св. Духа.

Небојша је рођен 10. односно 23. фебруара 1918. године.

Иванка је рођена 23. јуна или 6. јула по новом календару 1922. године.

Јован Цветковић се бавио трговином. Имао је кућу у центру Баноштра, на друму крај Дунава, у којој је био и дућан. Имао је сушару за хмељ и пуно двориште чардака за кукуруз. Откупљивао је кукуруз од сељака и продавао га на велико. Баноштарцима је давао новац на зајам кад год им је требало: за свадбе, за сахране и сличне прилике. Они су му враћали дуг тако што су му довозили кукуруз са својих њива када га ујесен оберу. Госпођа Цветковић је имала брижљиво вођену књигу дужника из које се види да су све породице у Баноштру, изузев Панаотовића, позајмљивале новац од трговца Цветковића. Углавном су сви враћали дугове, мада је било и оних који то нису чинили.

Породица је доживела трагедију у другом светском рату када су убијена оба детета Јована и Персиде. Иванка је 1942. отерана у усташки логор Јасеновац одакле се није вратила. Небојшу су убили партизани 1943. Мати Персида (1891-1958), образована жена са средњошколском спремом, која је одлично говорила немачки и коју су сви звали Госпоја, настојала је на сваки начин да заштити и спасе своју децу али није у томе успела. Још једно време после рата држала је свој дућан, а онда га је затворила. Примила је у своју кућу Милана Самарџију са супругом Сокицом који су је додворили и сахранили. Оставила им је кућу.

Крсна слава породице Цветковић био је Томиндан.

ШИЈАЧКИ (Ђурчини)

Крајем 19. века два брата Шијачки дошли су у Срем из Аде у Бачкој. Један од њих, Стеван Шијачки, настанио се у Баноштру, а други у Дивошу. Стеван се оженио Милицом Ђермановић (1882-1971) из Сусека. Имали су сина Јована званог Јоца и млађег сина Милана. Имали су кћер Јелену која је била удата у Жаркову за неког Одабашића, „зета хајдука“, како су говорили у породици. Друга кћи Зора била је удата у Врднику. Стеван је био добровољац српске војске у првом светском рату, а пре тога био је у печалби у Америци.

Стеванов син Јован – Јоца (1904-1994) ожењен Јелом Нешковић (1910-1992) из Баноштра, подигао је троје деце: Миленка званог Бата који је био трговац у Баноштру, Милицу звану Дада која се удала за комшију Андреаса Мајера и Стевана који је на Филозофском факултету у Новом Саду стекао диплому професора математике, а радио је и живео у Београду. Јоца је, као и многи други из Баноштра, за време другог светског рата био мобилисан у домобране. После тога, отишао је у партизане. Као члан Комунистичке партије, ушао је после рата у Сељачку радну задругу а након што је ова расформирана 1953, радио је у Земљорадничкој задрузи као подрумар. Једно време радио је и као млинар у воденици на Дунаву испод своје куће. Његов син Миленко – Бата (1930-2001) поред старе очеве куће подигао је нову у којој живи његова удовица Љуба родом из Грабова. Њихов син Милан, звани Миња, електротехничар, напустио је посао у јавном предузећу у Новом Саду и посветио се виноградарству. У породичној кући у Баноштру изградио је подруме за вино, а стару дедину кућу прилагодио је за потребе сеоског туризма. Његова кћи Ивана је асистент на Катедри за виноградарство и

воћарство на Пољопривредном факултету у Новом Саду. Син Миленко, исте струке, ради са оцем на подизању и одржавању нових засада винограда. Производе вино са географским пореклом и њихова приватна винарија „Бононија“ се проширује. У свему учествује и помаже Мињина супруга Ксенија – Сенка, поред тога што ради и у Заводу за социлано осигурање у Новом Саду .

Батина и Љубина кћи Дана живи и ради у Новом Саду. Њена породица, супруг Бранко Живковић. и два сина: Павле, академски сликар и Милош, студент гастрономије, подигли су нову кућу у Баноштру на месту старе куће коју су наследили од Душана и Косане Живковић. Косана је била из исте породице Нешковић из које је била и Данина баба по оцу Јела Шијачки.

Милица – Дада Шијачки у браку са Андреасом Мајером има два сина: Душана и Петра и кћер Евицу.

Стеван Шијачки, млађи Јоцин и Јелин син, професор у пензији, има сина Слободана који живи и ради у Београду и кћер Срђану – Нађу. И Стева је у Баноштру подигао кућу за одмор у којој, са супругом, живи током лета.

Милан Шијачки, брат Јованов, убијен је 1942. године у усташком погрому у Митровици. Са супругом Јеленом (1903-1983) из Бајићеве куће у Баноштру, имао је сина Ђорђа (1933-2003) а овај је имао два сина: Милана и Душана. Обојица Ђорђевих синова живе у деда Милановој кући у Доњем крају. Један је ожењен и има сина и кћер, а други је неожењен.

Крсна слава Шијачких је Св. Јован.

ШИПИН

Симеон Шипин (1889-1958) са супругом Даницом (1884-1960) имао је синове Стевана и Милана. Кућа Шипиних била је на друму крај Дунава, између куће Милана Теларова и Цвеје и Јове Петровића. Милана Шипиног су убиле усташе на Трешњевцу 1942. године у групи Баноштараца коју је водио Глигорије Бата Живић. У кући је остао брат Стеван који се после рата преселио у једну швапску кућу у Дунавској улици. Стеван (1909-1980) је са првом супругом Јулком имао две кћери: Даницу и Софију. Са супругом Персом имао је сина Милана (1943-2004) ожењеног Марицом, кћерком Николе Кицошевића из Баноштра. Марица је била трговкиња у продавници у Баноштру. Њихов син Стеван је ожењен, али нема деце. Други син Никола, неожењен, живи са братом у истом домаћинству, а ради у погону предузећа Мите Нешковића у Баноштру. Стеван је по професији кувар, а Никола је радник металске струке.

Крсна слава Шипиних је Св. Петка.

Овај преглед старих баноштарских фамилија не садржи податке о фамилијама БАШЛИЋ, МАРЧИЋ, НИКОЛИЋ, ПАВКОВ, ПАЛАНАЧКИ, ПАРОШКИ, РАДАК и другима којих више нема у селу. Пантелија Николић и Јован Паланачки налазе се међу именима потписника уговора од 1818. о надзиђивању православне цркве. У ктиторском запису на каменом Престолу у олтару храма Св. Георгија у Баноштру помињу се имена Христифора и Константина Николића, у чији спомен је дарован овај свети Престо од њихове браће, граждана новосадских. На гробљу има сасвим нових споменика подигнутих члановима ових фамилија као што је онај који је Вукица Ђорђевић са братом Труфуном, супругом Светозарем и синовима Милисавом и Бранислављем подигла родитељима Ђоки Парошком (1912-1983) и Љубици (1924-2005). Једна група добро очуваних надгробних споменика са именима чланова породице ЛОШИНОВИЋ из половине и са краја 19. века измештена је на сам јужни руб гробља. Ово није једина стара фамилија које се у селу више нико не сећа.

3. део

ГРАД СА РАНОХРИШЋАНСКОМ ЦРКВОМ И СРЕДЊОВЕКОВНИМ МАНАСТИРОМ

Трећи део књиге Црква у Баноштру *посвећен је древној прошлости некадашњег града на месту данашњег села Баноштра. У одељку* Од Батона до Серма *трага се за историјским чињеницама о овом насељу и околини током једанаест векова после рођења Господа Исуса Христа. Сремски војвода Батон је био вођа устанка којим је на почетку првог века хришћанске ере пружен последњи отпор римским освајачима у Илирику. А војвода Сермо, управитељ Сирмија или Срема, дао је последњи отпор Византији када је она, почетком 11. века, срушила словенско царство цара Самуила којем је и Срем припадао. Рана појава хришћанства у овом месту потврђена је постојањем ранохришћанске цркве подигнуте на темељима римског купатила пред крај четвртог века. Поглед у праисторију је спорадичан.*

Одељак Од Бана Белоша и Светог Арсенија Сремца до Светих деспота сремских Бранковића *односи се на живот и улогу Срба у Угарској Краљевини од краја 11. до почетка 16. века. У овом позном средњем веку Баноштар је био значајно место, нарочито у време када је краљица Угарске била Српкиња Јелена, а њен брат, Бан Балош, био угарски палатин, односно, вицекраљ. Бан Белош је половином 12. века у Баноштру подигао манастир посвећен светом првомученику и архиђакону Стефану. У 13. веку у овом манастиру је краткотрајно било седиште новооснованог Сремске бискупије (1231-1247). Још није довољно расветљено питање да ли је у Баноштру у 13. веку било и седиште сремске жупаније. Али, сасвим је извено да је грчки принц Кало Јован Анђео, син свргнутог византијског цара Исака II Анђела и мађарске принцезе Маргарете, био господар Срема и да је столовао у Баноштру пошто је носио титулу commes de Kewe, што би значило гроф од Баноштра или жупан. Подаци о Баноштру у временима управе краља Драгутина, цара Душана и српских деспота у Срему су врло оскудни. Трагови живота људи српскога рода у овим крајевима су немилосрдно уништавани.*

У одељку О именима Баноштар и Беочин *расправља се о пореклу и значењу ових топонима. Име Баноштар крије у себи значење: банов град, посед или атар. Име Беочин, у старијем облику као Белчин или Белошин, води порекло од имена Бана Белоша са значењем: Белчин или Белошев посед, манастир, гроб. Преобличено име као Баноштор, које користи државна администрација, представља туђинску конструкцију и није примљено у живом српском говору. У црквеним изворима, књигама и списима Карловачке митрополије у 18. веку у уговорима о надзиђивању и иконописању цркве у 19. веку, на печатима баноштарске општинске управе између два светска рата, на фирмама у селу све до краја 20. века – свугде се писало Баноштар.*

Римске провинције раног царства, Из Историје српског народа I

ОД БАТОНА ДО СЕРМА

У основи целокупне хришћанске вере и наде леже историјски догађаји.
О. Георгије Флоровски

Када је опат Бонини 1702. године забележио да је Баноштар насељен Рашанима, то је било онда актуелно име за Србе. Међутим, овај Италијан није морао али је могао знати да се у далекој прошлости, у претхришћанској ери, именом Рашани или Расени називао један народ на Апенинском полуострву, насељен у најлепшој италијанској покрајини Тоскани, познат у науци као Етрурци. Он је, такође, могао знати да се у периоду римске владавине Баноштар звао Бононија, исто као италијански град Болоња. Апенински Расени или Етрурци су своју богату културу, уметност, писменост и друга искуства, као што је обрада земље и метала (обогатили су се извозом бронзе) уложили у темеље римске државности. Владали су Римом као краљевином у 7. и 6. веку старе ере. Лати или Латини из мале покрајине Латио, преузели су вођство Рима као града-полиса пошто су 510. године свргнули последњег етрурског краља и увели републику.

Да није у питању само случајна коинциденција у именима и да је између ових италијанских Расена, Рашана или Етрураца и балканских Рашана или Срба постојала племенска сродност, то се данас научно доказује дешифровањем етрурског језика и писма помоћу српског језика и српске ћирилице. Тај научни подвиг је учинио чикашки етрусколог српског порекла Светислав С. Билбија[264]. Римљани су, стварајући латиницу, преуредили етрурско писмо и избацили из њега знаке са гласовном вредношћу слова: *ж, ц, ч, ћ, ш, шч* и *сти* (карактеристичне за етруршчицу и ћирилицу). Дакле, писма звана ћирилица и латиница имају исте корене. Етрурски или рашански језик био је језик виших друштвених слојева у Риму пре латинског. У прво време Републике, римски дечаци су у школама учили, поред латинског, етрурски језик, све док га није потиснуо грчки који је продирао са југа. У старом Риму било је дошло до етнолингвистичке мешавине. Осим етрурског и грчког било је и илирских, односно српских утицаја са Балкана на језик Римљана. Највећи римски песници потичу из келтских области северне Италије.[265] У процепу између латинског и грчког, етрурски је, и поред сачуваних писаних споменика, пао у заборав.

Опат Бонини није се сетио правог, изворног имена народа којем су припадали Баноштарци које он назива Рашанима. То су били Срби, потомци старих Илира или Срба који су после пропасти Западног Римског Царства створили Српску Империју на Балканском и Апенинском полуострву.[266] Тако се звала држава коју је у граду Солину прогласио кнез Маркелин, адмирал римске империјалне флоте 461. године. Земље на италском полуострву су се брзо одвојиле, па је Српска Империја остала само на Балкану, односно у старој Илирији. Ова српска држава из петог века нове ере одржала се на граници Источног Римског Царства или Византије.

---

264 Светислав С. Билбија, *Староевропски језик и писмо Етрураца,* Београд, 2000.

265 Милан Будимир, Мирон Флашар, *Преглед римске књижевности,* Београд 1978, 13-29.

266 Јован И. Деретић, *Константин VII Прфирогенет највећи историјски фалсификат*, у књизи Измишљено досељавање Срба, Београд 2009, 287.

Римљани су Србе на Балкану звали именом Илири, а Србију су звали Илиријом. У латинским изворима Срби су овим именом називани све до половине 19. века. И не само у латинским изворима. Још почетком 15. века, Григорије Цамблак у *Житију Стефана Дечанског* говори о крунисању овога српског краља као владара „свим илирским језицима" што значи илирским народима или племенима.[267] Али, било је и много других имена за исти народ као што су Далмати, Дарданци, Венети, Вени, Винди, Сармати, Мези, Трачани, Дачани, Скорди, Скродисци, Јаподи, Либурни, Истријани, итд. Народи под именом Скордисци, пише историчар Е. Прико Де Сент-Мари, били су у време Римљана толико бројни да су насељавали Илирију, Панонију, Мезију, Тракију и јужне покрајине на Хелмском (Балканском) полуострву.

Име Срби у разним облицима као: Сораби, Сорби, Сирби, Серби, Сарбати (Сармати) и сличним, примењивано је у старој ери на све народе у западном делу Мале Азије који су говорили истим језиком. Ово име било је познато и на Балкану, затим у северним подручјима Европе до Северног мора и међу кијевско-руским племенима. Српско име је било свеобухватно за оне који су говорили истим језиком, све док касније није замењено именом Словени. То су констатовали многобројни светски научници, али то није било довољно да се промени владајућа научна парадигма по којој историја Срба и њиховог имена почиње од, наводног, досељавања на Балкан у шестом и седмом веку нове ере.

Тек је археолошким открићима винчанске културе и културе Лепенског вира потврђена теорија, која вуче корене још из средњег века од руског летописца Нестора, да је у Подунављу и на подручју река у сливу средњег Дунава рођена цивилизација европског белог човека. Сви европски народи, изузев оних са монголским примесама, имају заједничко порекло, а етрурски писани споменици сведоче о једном староевропском језику који није ишчезао него живи и развија се у свим европским говорним гранама: словенској, романској и германско-нордијској. Највише трагова староевропског језика сачувао је српски језик. Фонетско писмо, зачето у Подунављу, ширило се преко Крита (критско-микенска култура) и малоазијских центара писмености. Историчар Јован И. Деретић и неки други научници ово писмо, не без разлога, називају србицом. Што европска наука дуго није успела да растумачи баш етрурски језик, то само значи да није желела да открије његову везу са српским јер би то пореметило теорије о генези европских језика и апсолутном првенству класичних језика, грчког и латинског.

Римљанима је било потребно време од три века да освоје све српске земље на Хелмском полуострву, односно, на Балкану. Вођени су дугорајни ратови са Илирима – Србима који су више пута дизали устанке против завојевача бранећи своју слободу и независност.[268] Покоравање Панонаца с обе стране Саве завршено је тек у рату од 13. до 9. године старе ере. А освајање Дакије или Дачке Србије (данашња Румунија) збило се почетком другог века нове ере.

Последњи отпор на који су римски освајачи наишли међу Србима – Илирима, био је велики панонско-далматински устанак који је трајао од 6. до 9. године н. е. на широком простору од доњег тока Саве до Јадранског мора. Устанак је изазван револтом староседелаца због великих пореских оптерећења и злоупотреба оних који су трибут сакупљали. Још веће огорчење домородаца изазвало је регрутовање омладине у римске помоћне одреде за рат у Германији. Жаришта устанка била су око Сарајева и у Срему у којем се побунило племе под именом Бреуци. Рачуна се да је у побуни учествовало 200.000 пешака и 9.000 коњаника. Устаници нису успели да освоје Сирмијум, али су заузели брдо Алму, односно Фрушку гору. Вође устанка у Срему звали су се Батон и Пинес. А вођа устанка у Босни, односно Далмацији, такође се звао Батон. (Према Ј. И. Деретићу, на челу устанка у Панонији је стајао Брано, а у Далмацији Бато, при чему Бато означава вођу народа, а Брано војног заповедника). Против побуњеника упућена је силна војска – једанаест римских легија. Ни одред Сармата, који је прешао са леве обале Дунава у помоћ устаницима, није могао бити од веће користи. Али, важно је да је те помоћи било, што упућује на племенску сродност Илира и Сармата. Име Сармати може се чита-

[267] Према *Житију краља Срефана Дечанског* од Владилсва Цамблака које је објавио Јанко Шафарик у Гласнику Друштва српске словенсности, књига 11, Београ 1859, 65. и према књизи Григорије Цамблак *Књижевни рад у Србији,* Београд 1989, 63.

[268] Јован И. Деретић, *Античка Србија,* Темерин 2000, 244.

Кланац потока Илијаш код Лежимира – место логора илирских устаника од 6. до 9. године хришћанске ере

ти и као Сарбати или Срби, пошто је у класичном грчком језику, а нарочито у навођењу словенских имена, *б* прелазило у *мп*. (Касније ће бити речи о томе како топонимске базе **бал* и **мал* имају исту вредност). До слома устанка дошло је тек када је међу устаницима завладала страховита глад и болести. После дугог колебања, сремски Батон или Брано, који је био војсковођа, издао је кнеза Пинеса Римљанима и сам је положио оружје. Као награду добио је од Римљана титулу бреучког кнеза. Али, по наређењу далматинског Батона, био је ухваћен и погубљен.[269] Прича о братоубилачком сукобу, о издаји и освети међу Илирима, потиче од Римљана. Несумњиво да би сукоб међу устаницима ишао у њихову корист. На питње ко је био Пинес, римски извори не дају прецизан одговор. Историчари се домишљају да је то морао бити владар Бреука док је Батон или Брано био војсковођа.

Занимљиво је да устанак није наишао на одјек у Срему источно од Сирмија где је било насељено племе Скордисци.[270] Ни друго племе, Амантини, није учествовало у устанку. То се објашњава тиме што су ови пре тога догађаја морали Римљанима да предају своје таоце. Убрзо после илирског устанка формирана је Провинција Панонија Инфериор (Доња Панонија) у коју је ушао цео Срем и предели на јужној обали Саве, до границе са Провинцијом Далмација. Према Јовану И. Деретићу, болест војске је натерала обе стране на склапање једног далекосежног уговора којим су Срби признали римску власт, а Римљани су им дали римска грађанска права која су до тада имали само грађани Рима. Ову привилегију Илири су добили уз обавезу да служе војску у римским легијама. Били су добри војници и није чудо што је више римских царева потекло из редова римских војника који су пореклом били Илири, дакле, Срби. А када је цар Диоклецијан увео тетрархију у управљању царством, једна од престоница била је у граду на Сави који се на илирском заво Сирбијум, на грчком Сермион, а на латинском Сирмијум.

Римско погранично утврђење Малата или Бононија, на месту Баноштра, било је од свих подунавских гарнизонских градова најближе и најприступачније Сирмијуму. Археолошки налази у овом месту указују на трагове келтске културе из последњих векова старе ере или латенског периода, што би значило да су овде становали Скордисци. Можда се ово место још онда звало Малата, што би требало да је реч илирског, односно келтског порекла (а можда и Балата, с обзиром да су антички

[269] Никола Вулић, *Војводина у римско доба,* Војводина 1, Нови Сад 1939, 62-63.

[270] *Историја српског народа,* Књига 1. Београд, 1994. 74.

писци глас и слово *Б* често замењивали словом *М*). Тек кад се Римско царство овде утврдило и кад је у Баноштру подигнута тврђава, место је добило име Бононија. Због свог положаја ово место је и у Батоновом устанку морало имати значајну улогу, нарочито ако је тачна претпоставка археолога да је Батонов логор био у данашњем Лежимиру, на средокрађи пута између Дунава и Сирмијума. Они тај логор виде на месту археолошког локалитета Велика и Мала градина у Лежимиру.[271] То су два брега који се стрмо обрушавају и затварају клисуру ширине свега тридесетак метара, остављајући само уски пролаз за данашњи асфалтни пут испод којег се налази траса римског пута Сирмијум-Бононија и корито потока Илијаш. Када су устаници потиснути од Сирмијума према Фрушкој гори, ту им је била последња одбрана. Истовремено, путем од Баноштра могли су им долазити у помоћ Сармати који су прелазили Дунав и учествовали у устанку. Прелаз преко Дунава је могао бити код Баноштра. Другим речима, овај дунавски прелаз свакако је био под контролом устаника.

Име Батон је обележило крај илирског отпора римским освајачима и крај самосталности великог народа у Илирику. Али, исто име забележено је и на почетку римског продора на Балкан. Када је 200. године старе ере римска војска кренула на Македонију краља Филипа V, илирски кнежеви и поглавице, међу којима се налазио и Дарданац Батон, син Лонгарев, понудили су помоћ Римљанима. На закључак да Батон није било лично име већ звање војсковође наводи и податак у античким изворима према којем се један келтски војсковођа звао Батанат. Он је после келтског пораза код Делфа у Грчкој, који се десио 279. године старе ере, успео да већи део келтских племена обједини и поведе у Подунаље. Пут којим су се Келти или Скордисци вратили у Подунавље прозван је Батанатов пут и ишао је северно од Родопа, а затим долином Нишаве и Мораве. Келти који су се населили источно од Велике Мораве називани су Малим Скордисцима, а западно од ње – Великим Скордисцима.[272] Батаната су његови следбеници подигли на ранг хероја. Његово име веома је слично имену Батон, а оба подсећају на чин или звање *бан* и на макротопониме Банат и Банија. Војни термини *батаљон* и *батерија,* који нису ни само француске ни само српске речи, него су део шире европске војне терминологије, у сродству су са речима батон и батанат. Овоме се овде посвећује пажња и зато што то спада у круг питања око имена Баноштар.

Ратних сукоба у Срему, који нису заобилазили Бононију, било је и после последњег илирског устанка. Њих су изазивали упади Јазига, племена које је припадало сарматском стаблу и које је настањивало Бачку. Јазиги су прелазили Дунав и нападали римску војску. Крајем првог века нове ере Јазиги су, заједно са Свебима, уништили целу једну римску легију. (На једној географској карти у *Историји Византије* Георгија Острогорског, Свеви су забележени на северозападном рогу Пиринејског полуострва где је данашња Баскија). Од времена цара Трајана, који је освајао Дакију (данашњу Румунију) Јазиги су били на римској страни. Па и пре тога они су сарађивали са римским колонизаторима. У време грађанског рата у Риму 68-9. године, када су овдашње легије са границе кренуле у Италију да би учествовале у борби за власт, војни команданти су склопили споразум са сарматским племеном Јазиги да ови чувају римску границу на Дунаву. И кад је цар Трајан покорио Дакију 107. године, Јазиги у Бачкој су остали слободни.[273] Бачку, у којој су они живели, Римљани су обележавали као Sarmatae Liberi[274] што значи Слободни Сармати (Срби).

Јазиги, односно, Сармати имали су право да посећују римске пијаце и да држе своје лађе на Дунаву. Ове пијаце нису биле у утврђеним градовима него у пољима и селима. Једна таква пијаца могла је бити у Руми (и данас се тамо одржава вашар, трећег дана сваког месеца). У том случају је природно што се месту, које су Јазиги посећивали, сачувало име Рума. Они су га могли овако прозвати по имену Рима чији је вулгарнолатински облик био Рума[275]. За Јазиге то је значило да иду у римску земљу, или у Руму на пијацу. Није вероватно да би римски колонизатори дали име свога главног града једној сремској пољани на којој се трговало. Да су Јазиги на путу за румску пијацу прелазили

[271] Др Драган Поповић, *Где се налази Батонов логор*, Сунчани сат, V/6, Сремска Митровица, 1996, 9-15.

[272] Јован Тодоровић, *Скордисци. Историја и култура,* Нови Сад – Београд 1974. 28-30.

[273] Исто, 75-6.

[274] Амијан Марцелин, *Историја*, Београд 1998, Мапе 595.

[275] Милан Будимир, Мирон Флашар, *Преглед римске књижевности,* Београд 1978, 15.

Дунав и код данашњег Баноштра, односно римске Бононије, у то не би требало сумњати. Скела је овде коришћена за прелаз преко реке и у време Римљана и пре њих. Карактеристично племенско име Јазиги, са значењем језици, упућује на то да су име овом сарматском племену дали Илири, Скордисци, односно Срби, који су живели на десној обали Дунава, у римској граници на Дунаву, а говорили су истим језиком као они Сармати на левој обали реке, са којима су одржавали везе. Именица језици са значењем народи употребљавана је у старословенском језику, а и у старосрпској књижевности од Светога Саве до 18. века.

И док су Срби дали име Руми по Риму, град и покрајина Сирмијум или Сирбијум са значењем Србија и варијантним обликом Срем, добили су име по илирском антропониму: Сермо, Сирмо или Сербон. (Опет је реч о замени слова *б* словом *м*). Сирмијум је већ у првом веку римске владавине постао колонија, што значи град највише категорије. Касније је постао и престоница Римског царства. Романизовани Илир Децује Трајан, рођен у околини Сирмијума, био је изабран за римског цара 249. године. Историчар Сирмијума Петар Милошевић пише о царевима после владавине Деција овако: „На римском престолу ускоро ће почети да се смењују романизовани Илири рођени у Сирмијуму и његовој околини, а затим у Далмацији и у данашњој Србији, чиме наши крајеви добијају прворазредни историјски значај“.[276] Историчар Јован И. Деретић сматра да су пуне 144 године Римском империјом владали Срби, да је Сирмијум био главни град римске Србије, а такозване „илирске легије“ постале су главна војна снага римског царства.[277]

Бононија – гарнизонска тврђава и дунавска лука Сирмијума

Римска граница (лимес) у средњем Подунављу била је начичкана утврђеним градовима са војним посадама којима се бранила од непријатељских упада споља и од унутрашњих немира и устанака. У првом веку нове ере Римљани су, ради одбране од продора варвара, прво дуж Дунава подигли земљана утврђења са палисадама. Већ почетком другог столећа цар Трајан је изградио нова утврђења са бедемима и кулама од камена и довршио изградњу копненог пута уз Дунав који их је повезивао. Овим подунавским путем кретала се и римска пошта. У ланцу утврђених градова на дунасвкој граници римске империје (лимесу) место звано Малата (Malata), а потом Бононија (Bonnonia) имало је значајну улогу као дунавска лука Сирмијума. Град је био опасан јаким зидом. Територија града Сирмијума под именом Flavia colonia Sirmium обухватала је и дунавске станице: Бононију, Кукцијум (Илок) и Корнакум (Сотин). У Бононији је био војни гарнизон (equites Dalmatae) и седиште команданта једне кохорте (praefectus legionis quintae Joviae cohortis quintae partis superioris). Из једног натписа се види да је ту била и cohors II Alpinorum, а нађене су и цигле са жигом легије VI Herculia. Реч equites означава коњанике, а етникон Dalmatae казује њихово порекло. Ондашњим именом Далмација обухватан је много шири простор у односу на данашњи географски појам. У Бононији је столовао praefectus legionis што значи заповедник далматске коњице. Ако се узме да је свака кохорта бројала 500 војника, онда је овом пограничном зоном од Таурунума (Земун) до Корнакума (Сотин) патролирало 9.000 војника, пешака и коњаника. Доминантан број коњаника указује да су пограничне трупе коришћене углавном за патролирање.[278]

Бононија је била већа насеобина наспрам које је, са друге стране Дунава, у ондашњој сарматској земљи, године 294. био подигнут „један сигнални кастел“ или тврђава названа Онагринум. Овај кастел на „варварском“ терену (у данашњем атару села Бегеча) служио је да би се контролисао прелаз преко реке („да би двоструко затворио браву дунавским вратима Сирмијума“[279]) али исто тако и као место за трговачке послове и размену са сарматским племенима у време када са њима није било

[276] Петар Милошевић, *Антички Сирмијум*, у књизи *Сремска Митровица*, Сремска Митровица 1969, 23.
[277] Ј. И. Деретић, *Античка Србија*, 246.
[278] Петар Петровић, *Римски лимес на Дунаву...*, у: Фрушка гора у античко доба, Беград, 1995, 15.
[279] Петар Милошевић, нав. дело, 21.

рата. Између римске Бононије и Онагринума превозила је скела. Приликом заштитних откопавања на бачкој страни, откривени су темељи стубова за које се верује да су припадали пристаништу пошто се мисли да овде није било моста преко реке. Бедеми тврђаве били су дуги 25 а широки 2,5 метра а простор контролисан из каштела обухватао је око 40-50 хектара.[280] Није био већи ни простор првобитног Рима при оснивању овог града-државе. Поједини археолози мисле да су Онагринум, Бононија и Бургена били главни војни гарнизони на овом сектору границе.[281] Романизоване војне посаде у тврђавама на граници четири века су служиле одбрани Рима.

У Бононији су се укрштали и копнени путеви. Кроз ово место је пролазио „via militaris" копнени пут поред Дунава који је повезивао ланац тврђава од Сингидунума (Београда) и Таурунима (Земуна) према западу. У Кузуму (Петроварадину) и у Бононији биле су и станице римске поште (мутација – место у којем су се мењали поштански коњи). Од Бононије, преко Фрушке горе, ишао је римски пут који је имао велики стратешки значај и водио је до Сирмијума. И овим путем из Сирмијума су ишли римски походи на Сармате у Бачкој. Најважнији је био пут који је од Бононије водио према великом легијском логору Аквинкум (Aquincum) код Будимпеште.

Археолог Петар Милошевић овако је описао трасу пута Сирмијум-Бононија:

> Пут који је повезивао Сирмијум са Бононијом ишао је највероватније паралелно са трасом Сирмијског водовода, почевши од северне капије Сирмијума. Тим правцем пут се пружао све до Манђелоса, затим долином „Илијаша" ишао према Лежимиру. Северно од њега, римски пут се поклапао са трасом савременог пута који води кроз лежимирски кањон, и тако ишао све до Свилоша. Од Свилоша пут скреће ка Грабову, а потом наставља западном обалом потока Текениша, где се углавном поклапа са садашњим летњим путем Грабово-Баноштор. Он се завршава у Баноштру код моста у западном делу села.[282]

На ову прецизну скицу могла би се ставити само примедба да садашњи летњи пут од Грабова до Баноштра иде источном, а не западном, обалом потока Текениша, па је и римски пут туда могао ићи. Он је у том случају избијао директно на локацију за коју су археолози претпоставили да је на њој била тврђава у римско доба. Опис трасе је значајан и по томе што указује на важност и, вероватно, велику старост насеља Свилош и Грабово.

Кроз Бононију су пролазили и римски цареви који су ишли у Сирмијум. Они би Дунавом стизали до Бононије па би одатле одлазили у Сирмијум. Забележени су боравци два римска цара у Бононији, Јулијана и Грацијана, али свакако да су и други долазили овамо и користили путеве кроз Бононију. Јулијана Апостату (Отпадника) су трупе у Паризу прогласиле за цара. Препреку на Истоку представљала му је војска у Илирику. Године 361, још за живота цара Констанција II, пође Јулијан Апостата против њега и заустави се у Бононији. У сирмијској области војском је тада командовао комес Луцилијан. Кад он чује да је Јулијан стигао у његову област, он реши да му са војском пржи отпор. Међутим, цар Јулијан му из Бононије пошаље поруку „по мрачној ноћи" да Луцилијан одмах пође к њему. Запрети му да ће га, иначе, његови војници силом довести. Гласници су затекли Луцилијана још на спавању и он се поплашио и предао противнику. Стигавши на коњу у Бононију до Јулијана, пољуби царев пурпур у знак покорности. Јулијан одмах потом брзим маршем пође из Бононије на Сирмијум рачунајући да ће му се град предати. Пред њега из града изиђу велике гомиле људи и војника са буктињама кличући му: августе, господару. Они отпрате Јулијана у двор, а он, весео што су га лепо дочекали у тој великој и угледној вароши, приреди сустрадан народу трке на колима. Трећега дана он продужи марш на Констанција.[283] Али, исте године цар Констанције умре, а Јулијан погине на Истоку у борби против Персијанаца. Сведочанство о овим догађајима оставио је савременик и пратилац цара Јулијана, официр у његовој војсци, Амијан Маркелин (Марцелин) у својој *Историји* (XXI књига).

---

[280] Велимир Вукмановић, *Прва скела и први понтонски мостови*, Нови Сад 2000, 17- 21.

[281] John W. Eadie – Petar Petrović, *The Destruction and Reoccupation of Bononia*, Sirmium IV, 1982, 3.

[282] Петар Милошевић, *Срем у прошлости.* Сремска Митровица 1981, 27.

[283] Никола Вулић, *Војводина у римско доба,* Војводина 1, Нови Сад 1939, 64-65.

Цар Јулијан је искористио положај Бононије која је била свега тридесетак километара удаљена од Сирмијума или, како Амијан пише, деветнаест миља, да би извршио препад на посаду града и освојио га без отпора. Амијан је оставио живописне описе ратовања цара Констанција са Сарматима у данашњој Бачкој и његов бег пред панонским „варварима". Била је то последња година владавине и живота цара Констанција који је, такође, био родом из Сирмијума. Трагичну судбину у сопственом завичају доживео је и цар Проб, рођен у Сирмијуму у сиромашној породици. Организовао је велике радове у околини Сирмијума: сађење винове лозе на Фрушкој гори, исушивање мочвара око Сирмијума и прокопавање канала Јарчине. За ове послове користио је војнике којима се није свидело да их цар претвара у раднике. Побунили су се против вреднога цара који је радио на добробит свог завичаја и убили су га. Један од римских војсковођа и царева, Ликиније, за кога српски средњовековни летописи кажу да је био Србин ожењен сестром цара Константина Великог, и чије седиште је било у Сирмијуму, рачунао је на подршку илирске војске у сукобима са другим савладарима све док га цар Константин није сасвим потиснуо у Тракију.

Није било лако живети на римској граници. Сталне побуне и борбе о власт и упади варвара стварали су стање несигурности и нереда. Становништво Срема страховито је страдало када су у Илирик 374. године упали Квади. Они нападну мирне земљораднике, жетеоце на њивама, неке побијају а друге заробе и одведу заједно са заплењеном стоком. Забележено је како су Квади беснели по Срему.

Амијан Маркелин је и својој *Историји* забележио да је цар Грацијан, устукнивши испред Гота, прешао Дунав (378) и повукао се у Сирмијум[284]. Том приликом цар је боравио у Бононији. Идуће године он је у Сирмијуму прогласио Теодосија за цара. Овај Теодосије пред своју смрт 395. године поделио је Римско Царство између својих синова на Источно и Западно. Сирмијум је убрзо припао Источном Царству (427. године). Под доминацијом Источног Ромајског Царства (на Западу званом Византија) Срем ће остати све до 12. века.

Хришћански храм у Баноштру у четвртом веку

У римско доба Срем је био поприште и унутрашњих сукоба на верској основи. У Сирмијуму се хришћанство појавило веома рано, већ у апостолским временима. Истовремено, неговани су и римски култови који су били прожети многим источним паганским култовима попут слављења бога Митре (божанство Сунца) и других. Неки сматрају да је Митровица названа по имену бога Митре, а не по имену светог Димитрија. До прогона хришћана дошло је нарочито у време цара Диоклецијана. Почетком 4. века пале су у Сирмијуму многе хришћанске жртве укључујући и погубљење епископа Иринеја 304. године. Позната су многа имена хришћанских мученика из овог краја, а рачуна се да их је било око 200. Пагани су били и цареви Ликиније и Јулијан. Мир није дуго трајао ни после Миланског едикта 313. године којим је цар Константин прогласио верску толеранцију. У време цара Констанција II, који је рођен у Сирмијуму, а владао је од 337. до 361. године, дошло је до забране исповедања многобожачких култова. „Та забрана је покренула освету хришћана и ставила пагане у улогу прогоњених. Од тога доба почели су да нестају у Сирмијуму вековима стари храмови, прешло се на срамоћење и уништавање уметничких дела са представама античких богова; уклањани су чак и паганski надгробни споменици и на местима старих гробаља насилно се ширила хришћанска некропола". Овако пише археолог Петар Милошевић на основу археолошких налаза.[285] Сукоба, и то веома оштрих, било је и међу самим хришћанима. Срем је тешко преболео искушење аријевске јереси. Епископ Арије, чије учење о искључиво људској природи Христовој је осуђено на Никејском црквеном сабору, био је прогнан у Срем и овде је развио своју делатност. Имао је подршку нарочито епис-

[284] Амијан Марцелин, *Историја,* Београд 1998, XXXI књига, 6, стр. 519.

[285] Петар Милошевић, нав. дело, 24.

копа београдског и епископа осечког, али и цара Констанција II. После дугогодишњих прегањања и саборовања, Црквени сабор у Сирмијуму 378. учинио је крај аријевској јереси, а цар Теодосије, који је владао од 379. до 395. године, наредио је да се свуда исповеда само никејско учење. Од почетка петог века овде се снажно ширио култ светог Димитрија Солунског. Хришћани сматрају да је по светом Димитрију град назван Дмитровица.

Појединости о томе како је Бононија пролазила кроз ова збивања нису забележене. Докле је народ у овом месту служио паганским култовима и када је примио хришћанство, није утврђено. Али чињеница да је Сирмијска епископија једна од најстаријих, упућује на закључак да је она имала подршку баш у народу овога краја који је обрађивао земљу, подизао винограде, гајио стоку, бавио се занатима и трговином. Позната су имена не само многих хришћанских мученика него и сирмијских епископа од св. Иринеја до почетка петог века. То само значи да четврти век није могао бити почетак него је био један од врхунаца хришћанске вере у Срему мада званични српски историчари поричу такву могућност. Они за хришћанске мученика и јерархе, који су забележени у Срему, кажу да су били са Истока и тврде: „Већина наведених хришћана припадала је организованој цркви с развијеном хијерархијом, каква крајем III и почетком IV века није могла постојати у српском делу Подунавља и на доњој Сави". Изричито се тврди да „у Сирмију, у коме се до 336. године налазило Лициније во седиште, series episcoporum, позната у непрекидном низу до средине V века, не садржи ниједно име после Иринејеве смрти, 304. године". Међутим, већ на следећој страни исте књиге говори се о епископу Домнију из Сирмија који је учествовао на Сабору у Никеји 325. године, о доласку Фотина за епископа Сирмија око 345. и о аријанској јереси у овим пределима.[286] Циљ оваквог смушеног писања историје је да се порекне да је хришћанска црква у Илирику била примогена, по неким ауторима најстарија хришћанска црква на Западу. То би било и природно ако су апостоли после оснивања цркве у Јерусалиму кренули према седишту царевине у Риму. Први епископ сирмијске епископије која је, како се горе каже, „била позната у непрекидном низу до средине 5. века" био је свети Андроник, један од седамдесеторице апостола, сродник св. апостола Павла. У *Посланици св. апостола Павла Римљанима* каже се:

> Поздравите Андроника и Јунију, сроднике моје, и сапатнике моје у сужањству, који су знаменити међу апостолима, који и прије мене повјероваше у Христа. (16, 7).

А у пролошком житију о св. Андронику пише:

> Андроник би постављен за епископа Панониje но не становаше на једном месту него проповедаше јеванђеље по целој Панонији. Са светом Јунијом он успе да многе приведе Христу и да разори многе храмове идолске. Имађаху обоје благодатну силу чудотворства, којом демоне изгоњаху из људи и исцељиваху сваку немоћ и сваку болест. Пострадаше обоје за Христа, и тако примише двоструk венац: и апостолства и мучeништва.[287]

Ако је био епископ у Панонији чије седиште је било у Сирмијуму, св. Андроник би свакако имао право и на предикат сирмијски епископ. Сећање на ово прво доба хришћанства у Панонији било је живо међу Србима и у средњем веку, у доба панонског кнеза Коцеља који је заједно са моравским кнезом Растиславом тражио да се у древном Сирмијуму обнови архиепископски престо св. Андроника. Панонија је у доба Растислава и Коцеља припадала Салцбуршкој немачкој архиепископији те су отуда и Ћирило и Методије и поменути кнезови морали поштовати власт римског папе. Пошто Методије буде постављен за архиепископа Сирмијског, а остаде у престоници Коцеља у Каону или Блатном (Мозабург) да уз помоћ кнеза организује словенску цркву према грчком обреду, а на словенском језику: „Заграјаше немачки епископи и свештеници кад осетише после кратког времена утицај словенске културе на народ и кад им се наједаред затворише врата читавих крајева словенских", пише прота Стеван Михалџић.[288] Када каже да је престоница Методијева била на Блатном језеру, у Салавару (некада Мозабург) и да се звала на словенском Каон или Блатно, овај аутор се позива на ле-

[286] *Историја српског народа,* 1. књига, Београд 1994, 100-101.

[287] Епископ Николај, *Охридски пролог,* Београд 1999, 372.

[288] Стеван Михалџић, *Барања од настарijих врена до данас*, Нови Сад, 1937. 31.

генду коју је издао Погодин у Москви 1825. године. Михалџић указује да и у његово време у близини Салавара постоји место које се зове Кал. По њему „у самој престоници Коцеља у *Блатном* отпочинуо је први Словенски апостол, блажени Методије".

Досадашња археолошка ископавања римских старина у Баноштру, такође, демантују скептике који не верују у рану појаву хришћанства у овом крају. У извештају америчког археолога Џона Идија и српског археолога Петра Петровића о истраживањима Бононије 1970-71. године саопштено је да су, на локалитету крај данашње православне цркве у Баноштру, пронађени остаци римских терми (купатила) из 3. века које, „у последњој фази изградње (крај IV века) губе своју примарну функцију, а на њеним темељима настаје грађевина правоугаоне основе са апсидом на источној страни". Археолози даље износе претпоставку да је овде реч о хришћанском храму. Али, они то нису могли документовати археолошким материјалом, с обзиром да су подови јаче оштећени укопом позније некрополе и средњовековног турског објекта.[289] Међутим, дуж јужне спољне стране зида ове најмлађе римске грађевине, по свој прилици цркве, пронађени су укопани гробови из времена када је грађевина још била у употреби што указује на то да је овде реч о цркви крај које су сахрањивани њени поклоници. Описани гробови су са краја IV века, а „скромни гробни ивентар" који су археолози детаљно описали има, како они кажу: „бројне аналогије у касноантичким некрополама Панонији". Гробови су саграђени од опека различитог формата од којих неке носе печат L(egio) VI He)r(culia) C(ohors). Осим скелета у гробовима су нађени прилози: три мање копче са деловима тканине, остаци глеђосане зделе, део мермерне тегуле. У гробу шест је био саркофаг од кречњака, брижљиво клесан, измешани скелети, новац Констанција II, фрагменти обрађене кости, колутови златне жице, бронзана алка. Гробови су датовани у крај IV века.

Неколико метара источно од терми археолози Иди и Петровић открили су остатке станишта: на рушевинама римске грађевине са зидом од притесаног камена и малтерским подом било је подигнуто привремено станиште од облица, са централно постављеном дебљом гредом и огњиштем. Примитивна станишта констатована су и педесетак метара јужно од овог места са остацима животињских костију и кухињске керамике из 4. века. Археолози су протумачили да ови налази говоре о разарању Бононије и припадајућег лимеса после 395. године на шта упућују и околности да у Бононији нема материјала који би се поуздано могао датовати у 5. век. Ови аутори још кажу:

> Није могуће ближе одредити становништво Бононије у раздобљу коме припадају привремена станишта и некропола са грађевином око које се она формира. У другој половини IV века зна се за више варварских упада – Сармата и Квада, Гота, Хуна и других племена, на територију Друге Панонији (358/9, 344/5, 378/9, 395. и др.), о којима су бројни подаци садржани у изворима. При садашњим знањима којима располажемо вероватно је да 395. година означава пад Бононије и припадајућег лимеса (околност да у Бононији нема материјала који би се поуздано могао датовати у V век, престанак циркулације новца после 395. године, одсуство вести у изворима о градовима на лимесу, итд), а у то време или мало затим настали су објекти о којима је било речи.[290]

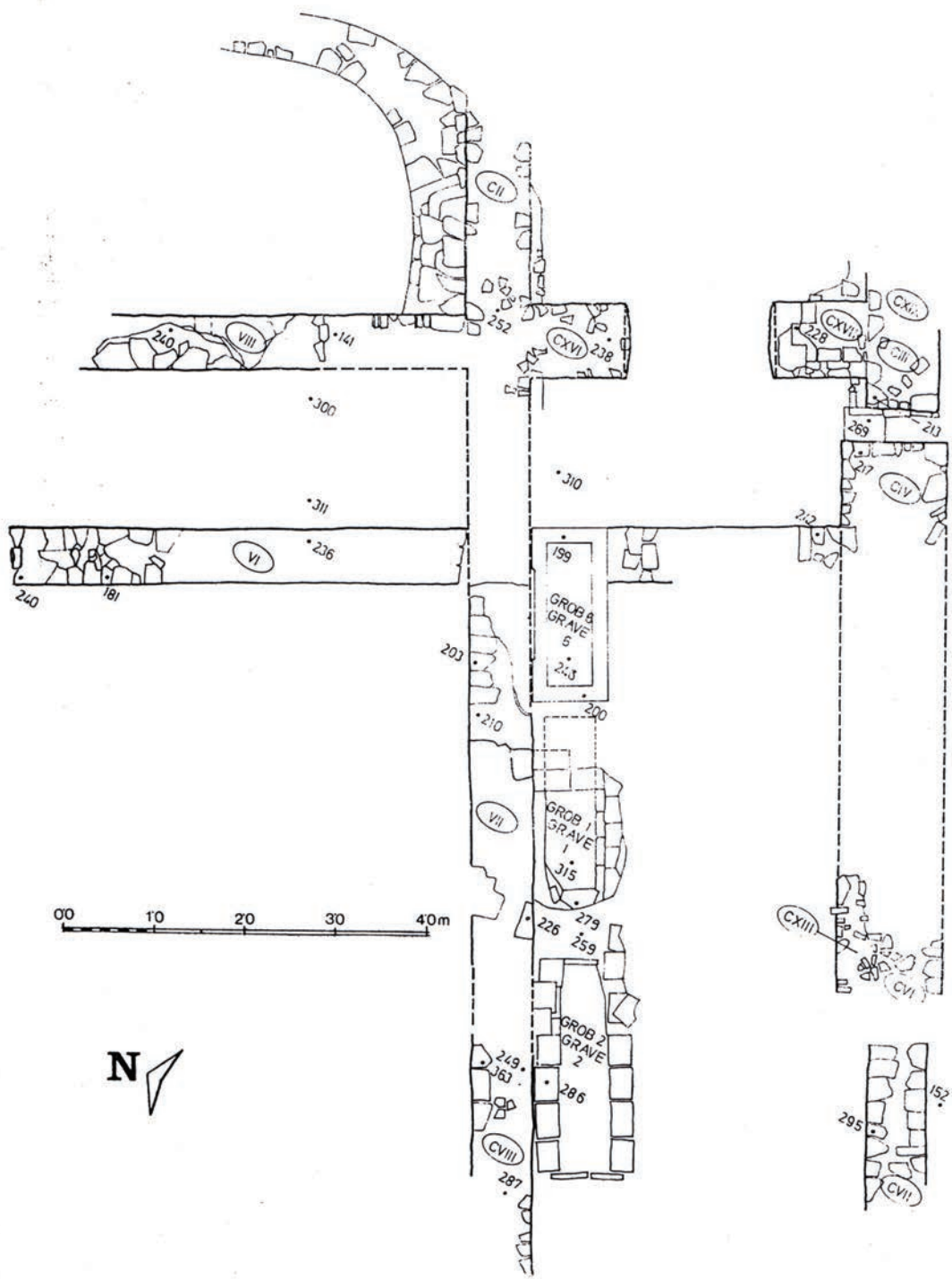
Другим речима, владавина Рима овде је окончана у време поделе Римског царства на Источно (Византија) и Западно. Нашавши се на граници Источног царства, дунавски лимес у овом сектору није више био способан да се брани. То посведочује и археолошки налаз да су у Бононији неки људи на развалинама гарнизона-града подизали себи привремена станишта – колибе. Али, уз цркву! Археолози и историчари још нагађају о томе ко су били ти људи. Римска администрација у Сирмијуму опстала је до 441. године. Освајачи, прво Аларик 401. године, а потом Атила 441. године, учинили су Сирмијум центром својих операција и полазним подручјем са којег су кретали на маршеве према Италији.

Да би се стекла што прецизнија слика о резултатима досадашњих истраживања античке прошлости Баноштра, навешћемо још једном главне ставове из извештаја Иди-Петровић објављеног на енглеском језику и то редоследом који они имају у њиховом тексту.

289 John W. Eadie – Petar Petrović, *The Destruction and Reoccupatio of Bononia*, Sirmium IV, 1982, 1-18.

290 Исто, 18.

1. У археолошким ископавањима 1970. и 1971. у Баноштру није пронађена трврђава, али су пронађени остаци грађевина и мањи налази који су донекле расветлили догађаје последњих дана римске окупације и успостављања контроле варвара у источној половини Панонији II, у „сирмијумском сектору“. Бононија је била окупирана од стране Римљана или романизованих група, све до пред

Бононија, тлоцрт цркве на темељима купатила, крај 4. века. Из зборника Sirmium IV

крај четвртог века. Величина луке на Дунаву у Бононији је непозната, али је град био важно место искрцавања.

2. У Бононији је постојао војни гарнизон и крајем 4. века, а могуће да је овде повремено био и штаб за јединице које су дејствовале у овом подручју. Нејасно је да ли је командант гарнизона у Бононији имао надлежност над свим трупама у околини. У другој повини 4. века Бононија је била један од девет гарнизона који су служили за одбрану сирмијумског сектора границе. Cornacum код Сотина, Cuccium код Илока, Cusum код Петроварадина, Rittium код Сурдука, Acumuincum код Сланкамена, Burgenae код Бановаца, Taurunum код Земуна. Гарнизон Онагринум (Onagrinum) који је успоставио цар Диоклецијан на варварској територији преко Дунава (у атару данашњег Бегеча) био је повезан са Бононијом. Онагринум је био табор који се, с времена на време, могао напуштати, зависно од војних услова. Али, крај циркулације римског новца на овом подручју крајем 4. века, према нумизматичким налазима, и престанак радова на путевима, што се утврдило изостанком миљоказа (откривен је само један миљоказ који је подигао Констанције II 354-5 године) не би требало узети као доказ да су Римљани предали своје право на Панонију II. Иако је Месала записан око 374. године као последњи гувернер ове провинције, преторски префекти задржали су обавезу префектуре (римске управе) све до четрдесетих година 5. века и многи од њих обитавали су у Сирмијуму. Тачан датум римског повлачења из Паноније се не може одредити само помоћу непотпуних археолошких доказа. Ниједан гарнизонски град није ископан у потпуности. Али ископавања у Бононији дала су јаснију слику о позном добу римске окупације у овом важном гарнизонском градићу и нове доказе о каснијем поновном заузимању од, наводно, германских племена. (Ограду „наводно“ ставили су археолози, писци извештаја).

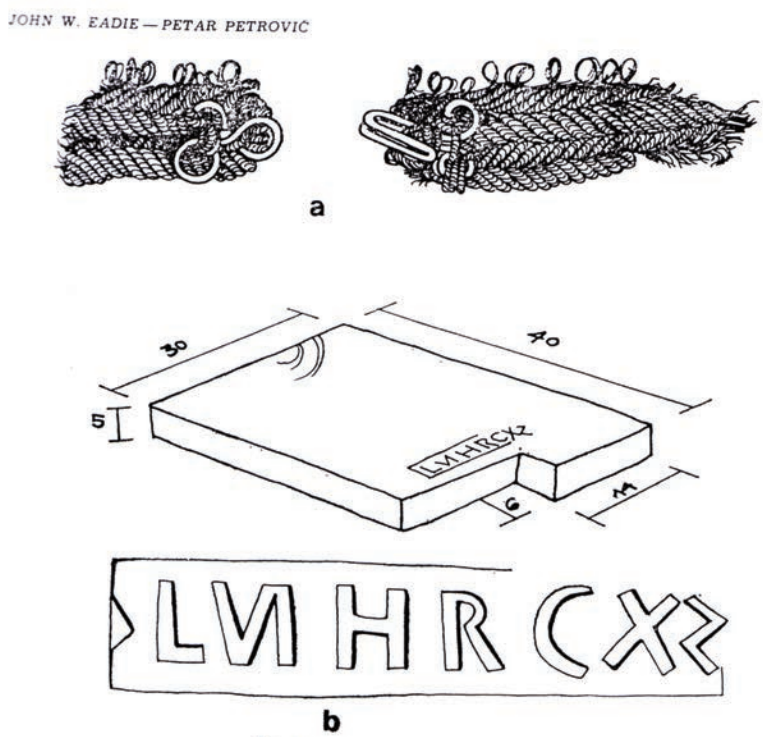
3. Ископавања седамдесетих година су вршена недалеко од православне цркве у Баноштру и западно од тога на узвишици која се зове Ђуричково и Гигино гумно. Контуре земљишта око цркве чине ово брдо највероватнијом локацијом за римску тврђаву (castellum). Главна структура нађена овим сондирањима у близини цркве је римско купатило изграђено вероватно половином трећег века. Оно је касније дограђивано. Некропола и средњовековна турска грађевина на овом месту скоро су потпуно уништиле слојеве који се тичу налаза. Нема неоспоривих података о функцији последње фазе ове римске грађевине. Али, зна се да су купатила другде обично била претварана у хришћанске цркве. На основу нумизматичких доказа могући датум изградње ове зграде са, евентуалном, функцијом цркве је друга половина четвртог века.

4. Поред ове грађевине нађени су гробови уз јужну страну спољнег зида. Гробнице обележене бројевима 1, 2 и 6 направљене су још док је зграда била у употреби, пре њеног уништења. Нађени су овде и гробови (3, 4 и 7) из средњовековног доба, али се они не наслањају на зидове цркве нити напред поменуте гробове. У гробу 1 нађен је добро очуван скелет човека виског 170 см. затим, три мале бронзане копче код грудног коша, спојене са парчетом тканине, и делови грубе тканине код кукова. Једна од цигала у овом гробу има натпис: L VI HR C X, што се чита као *L(egio) VI H(e)r(culia) c(ohors) X* , односно: Легија шеста Херкулија, кохорта десета. У гробу 2 нађени су делови обода зелене глазиране чиније и део мермерне „тегуле“. Неколико људских костију наслаганих уза зид указују да је гроб био опљачкан. У гробу 6 нађен је саркофаг из једног комада кречњака. Пошто је поклопац саркофага од истог камена нађен 30 см. даље од северног зида саркофага, значи да је гроб био опљачкан. У саркофагу је нађено мноштво људских костију (4 до 6 непотпуних скелета вероватно уложених у саркофаг у различитим временима). Нађен је бронзани новчић Констација II, три коштана накита са траговима позлате и неколико туцета округлих и троугластих парчића златне жице пришивених на грубу тканину. Нађена је и бронзана копча идентична копчи из гроба 1. Гробови 3, 4 и 7 припадају каснијем добу, раном средњовековном периоду.

5. Десет метара источно од купатила (цркве) нађена је пространа зграда са редовима стубова чија је функција непозната. Тамо где је добро очуван углачани под од густог малтера, нађено је неколко малих овалних јама које су могле бити упориште за стубове неког привременог станишта. О тој могућности сведочи и полукружни простор на површини суседног зида испуњен угљенисаним

дрветом и пепелом. Међутим, 50 м. јужније од главне зграде нађено је неколико јама са каменим зидовима, напуњених повећим римским предметима. Необични правоугаони темељи ових просторија пречника 2-3 м. нађени на дубини од само 1 м. сведоче да је реч о примитивним пребивалиштима. У њима је сачувано мноштво животињских костију и крхотине грнчарије од којих су неке по старости аналогне онима откриваним у панонским гробовима из 4. века, а друге припадају каснијим вековима. У подовима од набијене жуте глине остале су рупе у које су били постављени дрвени стубови. Сличне примитивне зграде откриване су на рушевинама римских грађевина на целом подручју империје. Из свега наведеног наши археолози су закључили да су у Бононији обитавале неримске групе после уништења римског насеља у касном четвртом и раном петом веку. Али, у овом случају, фибуле и други накит често повезиван са Гепидима, Готима и другим „германским" народима изгубљени су, односно нису нађени. (Наводнике су овде ставили писци извештаја, археолози). Свој извештај они завршавају кратким прегледом писаних историјских извора и литературе да би констатовали да се после 395. године у писаним изворима не помињу више гарнизонски градови у овом делу римског лимеса и да је Сирмијум остао регионални центар у овој регији и пошто је прешао у руке источног цара (Источног Ромејског Царства) 427. године, а затим потпао под контролу варвара после 441. године. Трагове примитивних насеља у Бононији археолози приписују овим варварима, освајачима, уз ограду да се ради само о нагађањима.

Вратимо се овим колибама на развалинама Бононије, а поред цркве. Такве колибе не подижу освајачи који надиру у великим организованим групама и, опленивши једне, иду ка другим циљевима ради пљачке. Колибе су могли подићи они појединци који су решили да остану у Бононији и после разарања града, а који су претходно, било они или њихови преци, подгли овде и цркву – људи који су живели у тврђави и око ње и који нису имали ни куда ни с ким да оду. Они су сахрањивани у гробницама поред цркве. То су они који остају, који не напуштају гробове предака, они о којима историја ћути, о којима „нема вести у изворима". Њихова станишта су била још мања и скромнија од оних кућа укопаних у земљу са којих се дижу велики праменови дима на познатој гравири која приказује једно сремско село у турско доба. Ни ови нису побегли са Мађарима и осталим католицима пред турском најездом. Староседеоци Баноштра из четртог и петог века оставили су свој траг у земљи и камену на развалинама Бононије, као и многи Подунавци пре њих. Оставили су и најважнији податак о себи: били су хришћани верни Богу и одани светињи коју су подигли Њему у славу. Нећемо никад сазнати њихова имена. Али то су били наши преци. Не знамо ни имена оних који су подигли православну цркву Св. Георгија у Баноштру, изузев да су то били Рашани. Сасвим близу ње, под земљом, сачувани су темељи цркве која је била 13. векова старија од храма Св. Георгија. А од манастира, који је у Баноштру подигао Бан Белош и од кога (засада) нема трага, ова рана хришћанска црква била је старија осам векова. Нема разлога да се не прихвати као оправдана и тачна пре-

Бононија, инвентар гроба 1, крај јужног зида ранохришћанског храма. Из зборника Sirmium IV

тпоставка археолога да је и у Бононији на месту римског купатила била подигнута хришћанска црква у другој половини четвртог века. Слика о примитивним стаништима око ранохришћанске цркве у Бононији да се упоредити са сличном сликом из Сирмијума коју археолог описује овако:

> U V i VI veku arena trkališta prekrivena je kućercima, ostacima privremenih carskih i varvarskih garnizona, ili staništa populacije koja je, bežeći pred ognjem i mačem, tražila spas iza moćnih zidina".[291]

Римске старине у Баноштру

Шта је данас у Баноштру, у материјалном смислу, сачувано од римске Бононије? Сама чињеница да се римско утврђење налазило на локацији данашњег села, а не у сеоском атару, као у случају Онагринума у Бегечу, спречава значајнија археолошка истраживања. Досадашња археолошка истраживања, углавном заштитног карактера, обављана су по ободима сеоског насеља и на платоу око православне цркве. Археолошких ископавања скромног обима у Баноштру било је већ крајем 19. века. Године 1880. откривена је фрагментована вотивна ара (жртвеник) и натпис на оштећеној мермерној плочи. Тада је археолог Бруншмид на локалитету Мало брдо откопао гроб са спаљеним покојником и римским судом. У близини је нађена римска пећ. Ископани предмети однесени су у загребачки музеј. Ископавања је било и тридесетих година 20. века. А после другог светског рата ископавања су обављана у три наврата: 1955, 1963. и 1970-1971. године. Документација са рекогносцирања ових археолошких ископавања чува се у Покрајинском заводу за заштиту споменика културе, у Музеју Срема и Заводу за заштиту споменика културе у Сремској Митровици и у Археолошком институту у Београду. Археолошки материјал из Баноштра чува се у Војвођанском музеју у Новом Саду и у Музеју Срема у Сремској Митровици. Шта је у Баноштру откривено 1955. године, саопштено је у извештају који је потписала кустос Војвођанског музеја Мирјана Маријански 23. 09. 1955. и упутила га Заводу за за-штиту споменика културе и научно проучавање АПВ у Новом Саду.[292] Извештај у целини гласи:

> *Arheološko odeljenje Vojvođanskog muzeja vršilo je od 12-18 septembra 1955. g. sondažno istraživanje u Banoštoru na Đuričkovom gumnu, br. parcele 61, čiji je vlasnik Uroš Bisanić, zemljoradnik. Istraživanje su vršili Marijanski Mirjana i Nađ Šandor, kustosi Vojvođanskog muzeja sa jednim radnikom. Utrošeno je 14.566 din. Otkopano je 25m (kvadtarnih) površine.*
>
> *Vojvođanskom muzeju je početkom 1955. godine javljeno da je Uroš Bisanić kopajući svoju njivu, iskopao dva rimska kamena sarkofaga od kojih je jedan bez poklopca čiji je donji deo ostao u zemlji, dok je drugi* (саркофаг – ВМ) *vlasnik izvadio iz zemlje i razbio, kao i zidane rimske grobove čije je cigle takođe izvadio.*
>
> *Severozapadno od već otkrivenog sarkofaga, koji se još nalazi u zemlji, počevši od samog sarkofaga otvorena je jedna sonda 3 puta 1 m. da bi se ustanovilo dokle je zemljište rigolovano. U sva tri otkopana sloja zemlja je bila poremećena.*
>
> *Severno od sarkofaga otvoren je istražni rov 6 puta 1 m. U bloku 4 i 5/1 naišli smo na dva zidana dečja groba bez priloga sa nešto već istrulih kostiju dva deteta od nekoliko meseci. Grobovi su bili zidani od dobro pečenih crvenih cigala (razmera 42 puta 29 puta 4 cm.) na kojima su na nekima bile utisnute pseće šape a na nekim oblik slova S. Grobovi su bili orijentisani severoistok jugozapad. Bili su ukopani i uzidani u kulturni sloj koji je daljnjim istraživanjem, po keltskoj keramici i obliku zemunica, dao pretpostavku da je to jedno keltsko stanište. Oko ovog nalaza otkrivene su četiri jame za ostavu, okruglog oblika, dok su u profilu preseka jajastog oblika. Sudeći po keramici pripadaju kasnom, srednjem veku.*
>
> *S. F – S. N.*
>
> *Marijanski Mirjana*

---

[291] Vladislav Popović, *Igre u Sirmijumu*, Antički teatar na tlu Jugoslavije, Novi Sad 1981, 119-130.

[292] Документација Покрајинског завода за заштиту споменика културе Војводине, Предмет: Izveštaj o sondažnom istraživanju u Banoštru, E – 63 B, бр. инв. 374, промена бр. 63/B.

Подручје римске тврђаве Бононија а потом средњовековног града и варошке и сеоске Баноштарске парохије

У овом извештају нема података о старости откривеног келтског насеља, али оно је могло бити из времена од четвртог века старе ере до првог века нове ере или нешто млађе. Слово *S,* урезано на каменој плочи нађеној у гробу, најстарији је траг писмености у Баноштру. Ово слово би могло бити ознака за име или знамење народа који је овде живео у претхришћанској ери. Исто почетно слово у имену имају: Срби, Сармати (Сарбати) и Скордисци. То су, иначе, синонимни називи за исти народ. Будући да за овај податак о слову на каменој плочи знамо само на основу овог извештаја и да га нисмо видели ни на поменутом артефакту ни на неком снимку, нисмо сигурни да ли се ради о графеми *S* или *C*. Извештај је, наиме, писан латиницом, па је у њему слово дато знаком *S*. То не значи да оно није могло бити урезано и као *C*. Оба словна знака налазе се и у старој српској ћирилици или србици, у винчанском писму, у старословенској ћирилици, у писму Етрураца или Расена, а и у латиници. У случају да је словни знак на камену игледао као *C*, он би могао бити схваћен и као почетно слово латинског имена Келти и Кимбри односно Симбри (на латинском се пише Celtae и Cimbri). Симбри су преобличено име Срби, а Келти су можда били и Селти, па су од Латина прочитани на латински начин.[293] Ипак, више је вероватно да је потписани археолог исписао наведени словни знак у облику у којем га је нашао на печеним циглама. Засада се може закључити само толико да су становници Баноштра и пре нове ере, далеко пре доласка Римљана, били писмени. А то ни за кога не би требало да буде изненађење с обзиром да је Подунавље било колевка алфабетске писмености.

Рекогносцирање археолошких локалитета у Баноштру 1963. године, према извештају археолога Олге Брукнер, дало је следеће резултате:

1. На локалитету Орашје на земљишту Петра и Душана Поповића нађени су фрагменти римско-провинцијске керамике и ретки налази средњовековне и керамике из турског доба.

2. На локалитету Подгробље, иза Гробља према западу, нађени су фрагменти римско-провинцијске керамике, црвено печене и сиве боје, фине и грубе фактуре. Нађен је и један фрагмент керамичког ножа и неколико фрагмената атипичне праисторијске керамике. На локалитету је 1955. године откривена римска гробница. Претпоставља се да се овде простирао део некрополе из касног римског

[293] Књижевник Горан Полетан, објашњава име Келти, помоћу српске речи селити. Селти су они који се селе.

доба. Томе у прилог иду и налази на ликалитету Ђуричково гумно и Гигино гумно. (Гига је био надимак Уроша Бисанића, поменутог у претходно цитираном извештају).

3. На локалитету Белило (крај Текенишког потока) нађен је већи број јако оштећених и плављених фрагмената римско-провинцијске и средњовековне керамике.

4. На локалитету Драгојлово гумно, на њиви ондашњег власника Гаје Драгојловића, нађене су културне јаме са латенском керамиком, угљевљем и животињским костима. У питању су вероватно латенске културне јаме какве су откривене и на Ђуричковом гумну 1955.

5. На Ђуричковом и Гигином гумну потврђени су налази из 1955. и на основу њих и површинског материјала (опеке, керамика) констатовано је да се на целом простору налазила некропола из касноантичког доба која је током времена, због обраде земље, знатно оштећена, и трагови насеља из каснолатенског доба, а то значи неколико последњих векова пре Христа

6. На локалитету Радовац (десно од пута Банштар – Сусек, иза ушћа Текенишког потока у Дунав) 1963. године констатовани су трагови насеља из праисторијског и средњовековног периода. Неки фрагменти грубе праисторијске керамике могли би бити још из бронзаног доба.

7. На локалитету Крушевље, десно од пута Баноштар – Сусек нађени су фрагменти римско-провинцијке керамике.

8. На локалитету Развале, земљиште је необрадиво, брежуљкасто, стрмо се спушта према Дунаву и овде, сем ломљеног камена, није нађен никакав површински грађевински материјал или фрагменти керамике.

9. Локалитет Градине (на потесу који граничи са Корушком и сусечким атаром) јесте једно полулоптасто узвишење поред саме обале Дунава. Топоним Градине и конфигурација терена указују да је овде могло бити земљано утврђење. Али, на површини није нађен никакав археолошки материјал.

10. Сасвим на другој страни села, крај летњег пута који води из Горњег краја ка шуми, је локалитет Дедовац. На земљишту ондашњег власника Персе Душанић нађене су опеке са остацима малтера као и фрагменти римско-провинцијске керамике.

11. Најуочљивији остатак римске Бононије налази се у самом центру села. У башти ондашњег власника Дане Лепшић (сада Тодора Ђурчића) изнад куће ове породице у Улици Светозара Марковића 84. откривени су остаци римских зидова. Грађени су од ломљеног камена и опеке са малтером, у очуваној висини око 1 м. а постављени су на слоју крупнијег шљунка дебљине око пола матра. Извршено је снимање зидова.

12. Године 1963. забележено је да је Тоша Стојковић у Баноштру имао мању збирку римског новца који је нађен у атару села (примерци Константина и Валентијана из ковнице у Сиску).

Ови подаци узети су из извештаја који је потписала археолог Олга Брукнер и који се чува у Покрајинском заводу за заштиту споменика културе Војводине.[294] У истом Заводу чува се извештај о археолошком истраживању у Баноштру 1971. године наших и америчких археолога. Један такав извештај, писан на енглеском језику, сачинио је Џон Иди – John Eadie. Овај археолог, заједно са српским колегом Петром Петровићем, објавио је стручни рад на енглеском под насловом *The Destruction and Reoccupation of Bononia* са резимеом на српском *Бононија – пад и обнова* у часопсу Sirmium IV 1982, о којем је горе опширно писано.[295] Сумирајући шта је у Баноштру откривено приликом ових ископавања, археолог Петар Петровић је на једном другом месту написао:

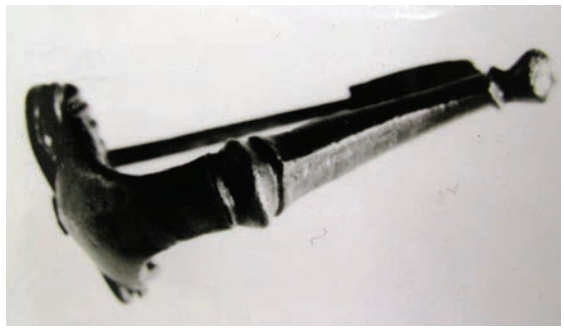
> На простору око цркве откривене су римске терме (I и IV век, према керамичком материјалу) које су касније преправљене у цркву, са зиданим гробницама (V-VI век). У околини, у сеоским баштама, регистровани су резиденцијални објекти солидно грађени од камена и опека, са чврстим подовима од опека и малтера.
>
> На излазу из села према Кузуму / Петроварадину, регистрована је некропола IV века, са зиданим гробницама, богатим и разноврсним прилозима (Војвођански музеј).[296]

[294] Banoštor. Rekognosciranje 1963. god. E – 63/B, инв. број 2151.

[295] J. Eadie, P. Petrović, *The Destruction and Reoccupation of Bononia,* Sirmium IV, Beograd 1982, 1-18.

[296] Петар Петровић, *Римски лимес на Дунаву...*, у: Фрушка гора у античко доба, Београд, 1995, 26.

Предмети из Баноштра (Бононије) у Музеју Војводине

АА 229 Бронзана фибула, изразито профилисана, састоји се од опруге са спиралним навојем, очувана у целини (на изложби у Музеју – витрина 65)

АА 994 Бронзана фибула крстастог типа, очувана у целини, нађена на њиви између Баноштра и Грабова 1983. године

АА 1476 Бронзани прстен са елипсасто проширеном главом на којој је уфасована гема од стаклене пасте. На геми је урезана фигура мушкарца у покрету на десно, са десном подигнутом руком, I-II век

АА 1214 Прстен тракастог облика са отвореним крајевима који се завршавају веома стилизованом главом змије изведене тачкицама – незнатно деформисан

АА 1213 Фрагментовани бронзани прстен са очуваним делом алке и овалном главом на којој се налази украс – лоше очуван

АА 948 Прстен од бронзе, главе елипсастог облика, декорисан зракасто утиснутим линијама (у облику паука ?) нађен на локалитету Ђуричково гумно (на изложби у Музеју – витрина 65)

Археолог Петар Петровић овде изричито потврђује да је су римске терме у Баноштру преправљене у хришћанску цркву. Црква је овде подигнута у преломном добу, пред сам крај римске владавине. Нешто слично се десило и пред крај турске владавине у Срему када је подигнут српски православни храм Св. Георгија у Баноштру.

Доктор археологије Олга Брукнер, на основу фрагмената керамике са налазишта у Баноштру који се чувају у Музеју Срема у Сремској Митровици, закључила је: „да је Bononia у 1. веку имала војни логор у чијој околини није дошло до јаче романзације домородаца ни у доба Флавијеваца, што се уочава и у другим келтским протоурбаним центрима као што је Acumincum (Стари Сланкамен)“[297]. То, другим речима, значи да и археолози мисле да је овде пре Римљана било урбано келтско насеље и да је континуитет становишта очуван и после доласка Римљана.

Археолог Велика Даутова-Рушевљанин пише о занатским производима и нумизматичким налазима на фрушкогорским локалитетима и каже да се у приобалним деловима Фрушке горе, изузев земљорадње, као основне делатности којом се становништво овде бавило и у време Римљана и у протоисторији, развило млинарство и прерада дрвета и коже. Она је детаљно описала пронађене предмете од метала, кости и стаклене пасте као што су: фибуле, огрлице, прстење, наруквице, пређице, окови за појасе, игле, укоснице, чешљеви. У Баноштру су пронађене перле, коштани чешаљ, прстен, а од оруђа: ножеви и длета; од оружја пронађени су: копља, стреле и мачеви. У римском периоду развило се стакларство у овим крајевима. У Баноштру је пронађена полулоптаста чаша са урезаним линијама и пехар са сочивастим удубљењима на трбуху (Т. XVIII, 5) из првог века, а из доцнијег периода (2-4 в.) примерци чаша без украса и боца са лоптастим трбухом из истог перода (Т. XVIII, 14. 15). Такође су пронађени и примерци керамичких лампи мајстора Луциуса – Lucis f(ecit). Дакле, неког мајстора Луке. Налази римског новца у Баноштру су из свих периода римске владавине од 1. до 5. века. А од укупно обрађеног новца (441) скоро половина (210) потиче са ископавања утврђења у Баноштру, Чортановцима, Думбову, Бешки и Свилошу[298].

То би, засада, било углавном све што је археологија открила у некадашњем римском гарнизонском граду и насељу на месту данашњег Баноштра. У дворишту куће Милана Јеремића и око ње довољно је ископати у дубину 30-50 сантиметара земље и доћи до археолошких остатака сатрих 2.000 година. Приликом изградње нових кућа у Баноштру, у Горњем крају око православне цркве, још се проналазе скулптурице римских божанстава, а откопане римске зидине у подрумима прекривају се бетоном. У томе има неке више правде. Народ који је овде живео пре две хиљаде година и народ

Римске подне плочице нађене на парцели Триве Величковића у Баноштру

[297] Олга Брукнер, *Импортована и панонска керамика,* у: Фрушка гора у античко доба, Београд 1995. 58.

[298] Велика Даутова-Рушевљанин, *Занатски производи и нумизматички налази,* у: Фрушка гора у античко доба, Београд 1995, 111-132.

који ту живи данас, одбранио је своје право на постојање на овом тлу. Да у историјској литератури и писаним изворима није остао траг о Бононији као стратешки важном месту у римском лимесу, тешко да би се само на основу археолошких налаза могао утврдити значај и величина овог места у римско доба. Ништа није тако трошно као материјални споменици и ништа тако трајно као записана реч.

Име и језик староседелаца

Најупечатљивији траг римске владавине у Баноштру можда не треба тражити у археолошким налазима. Важан споменик онога времена остао је у језику, односно у имену насеља. Име Bononia које је носило римско насеље у Баноштру једно је од најлепших у овом крају у поређењу са звучним именима других насеља као што су: Taurunum – Земун, Burgenae – Бановци, Rittium – Сурдук, Acumincum – Сланкамен, Cusum – Петроварадин, Cuccium – Илок, Cornacum – Сотин, Teutoburgion – Даљ, Mursa – Осјек, Cibona – Винковци). По лепоти, милозвучности, а и по смислу, имену Бононија може да конкурише само име Sirmium – Сремска Митровица. Римљани су пажљиво одабрали име када су мењали назив овог места које се претходно звало Malata (Балата?).

Које значење би могло да има име Бононија? Прецизног одговора тешко да може бити. Можда би на српском овоме оговарало име: Добро, Имање, Тврђава. Извесно је да латинска именица bonum значи: *добро, имање, богатство*, а придев bonus: *добар, честит, родољуб, храбар*. Именица bonitas значи: *доброта, поштење, изврсност*. Природно би било да топоним Бононија има семантичку везу са овим појмовима. У савременом српском језику постоје синатгме: пољопривредно добро, културно добро, управа добара итд. Место са именом Доброта налази се у Боки Которској. Није ли и то превод са латинског? Бононија је именица женског рода. Да ли је Евлија Челебија мислио на ово име када је записао да се Баноштар латински звао именом неке жене? Баноштарска Бононија није једини овакав топоним у оквиру Римског царства. Име Bononia носио је и град Болоња у данашњој Италији. Град Бон (Bonn) на реци Рајни у Немачкој звао се Bonna у време Римљана. Boulogne sur Mer (Булоњ на Мору) у Француској на обали Ламанша као и Булоњска шума крај Париза имају исто језичко порекло као и друге бононије. О Бононији на обали Северног мора у Белгији (данашњи Boulogne sur Mer) имамо сведочанство код Амијана Маркелина у његовој *Историји* (XX 1,3; 9,9; XXVII 8,6). Град Видин у Бугарској звао се Бононија што се наводи и у *Историји српског народа, 1* (друго издање, 1994:117). Једно је извесно да су сва наведена места била утврђени градови. Нису ли римски колонизатори из свог рашанског завичаја у Италији, из Болоње, пренели у Подунавље име Бононија? Лепоту и неку блискост Срема са италијанском Тосканом открио је српски песник Милош Црњански који је то помињао у својим песничким и путописним делима. Мештани Баноштра и данас са поносом чувају име Бононија и стављају га на боце са најбољим својим винима као заштићену марку.

Да нису само Србија и Срби (Илири, Далмати, Венди, Сармати, Гети, Келти, Трибали, Трачани, Рашани, Дачани, Дарданци итд.) имали проблема у погледу имена и идентитета најбољи доказ томе је име Византија. Ова аутократска монархија, која је трајала читав миленијум, током целе своје историје, све до пада Цариграда под Турке 1453. године, звала се Источно Ромејско Царство или Ромеја. Византинци су себе називали Ромејима и веома су држали до тога да су они наследници римске државне традиције, а да је Константинов град на Босфору, који су они звали Константинополис, а Срби Цариград, нови или други Рим. Чак су и османлијски освајачи, када су стигли у Европу, испоштовали ову традицију па су земље источног Балкана прозвали Румелија. Име Византија, као замена за име Ромејско царство, створено је на Западу који је љубоморно желео да римску традицију чува за себе. Током времена, а нарочито после раскола у Цркви и одвајања Западне цркве, име Византије се често употребљавало у негативном контексту. Честа погрдна употреба појма византизам слична је погрдној употреби речи балканизам. Колико у томе има неправде, Бог зна. А вишевековна шовинистичка нетрпељивост око предности грчкога или латинског језика погађала је не само Грке и Латине него и

оне који су се нашли између њих, Словене, односно, Србе. Све до цара Јустинијана у шестом веку (527-565) државни језик у Византији био је латински, а тек од тада је грчки.

Тешко је дати одговор на питање којим од два језика су говорили становници Бононије у римско доба: илирским, келтским, сарматским, рашанским, односно српским језиком, или римским, односно латинским. Највероватније је да су говорили и једним и другим, а сасвим је могуће да се у практичном животу формирала и својеврсна језичка мешавина. Римљани су нерадо, и не без презира, говорили о језику староседелаца или варвара. Редак је пример римског песника Овидија који је у својим латинским стиховима говорио о сарматском, гетском, трачком, скитском и дачком језику. Подразумева се да је реч о различитим именима једног језика или о истоветним или блиским говорима разноимених, а изворних племена. Цар Август је прогнао из Рима песника Овидија у град Томи на Црном мору 8. године хришћанске ере и он је онамо, међу Гетима и Сарматима, провео последњу деценију свога живота. Овидије је сарматски језик упознао толико да је и неке песме написао на том језику. Оне, дакако, нису сачуване, али сачувани су његови латински стихови у којима он о томе говори. Песме на сарматском или гетском он је читао и пред домороцима. Мада ни овом Римљанину није био стран презир према варварима, у латинским стиховима прорицао је како ће његова душа на оном свету лебдети међу душама Сармата. Ако је у Османлијском царству у јавној употреби био, осим турског, и српски језик, што је поуздана историјска чињеница, биће да је слично било и у Римском царству. Осим латинског, у њему се говорило а, вероватно, и писало и српски. Али, Римљани никада нису били спремни да признају језике народа којима су владали (осим грчког) што је касније у дугом периоду наставила да чини и Римокатоличка црква. Учени Србин, свети Јероним (331-420) рођен у илирском Стридону (код данашњег Грахова у Босни) добио је високо образовање у Риму и осим класичних језика, грчког и латинског, научио је и јеврејски. Он је први превео *Библију* на латински језик уз коришћење грчког и јеврејског текста. Оставио је значајно књижевно дело. Али и код њега наилазимо на ћутање о матерњем илирском или српском језику. Византијски цар је послао св. браћу Ћирила и Методија међу Словене да проповедају хришћанство и шире књиге на словенском језику знајући да ће тим начином везати Словене за Грке, односно за Источну цркву. Српски језик, најважнија одредница идентитета српског народа, остао је главна мета свих доцнијих стратегија расрбљивања. Политичко насиље над српским језиком и данас се наставља његовим преименовањем у хрватски, босански, црногорски, буњевачки. Иако политички притисци замућују свест о српском језику, сам језик одолева и сведочи о сопственом битисању кроз миленијуме.

Највише српских језичких трагова из античког доба остало је у топонимима, хидронимима и оронимима (именима насеља, река и планина) чак и када су они романизовани, као име Сирмијум, или на други начин преобличени. Римљани, првобитно латинско племе из мале покрајине Латио око града Рима, овладали су светом захваљујући економској и војној моћи, римском грађанском праву и својој језичкој политици: наметањем обавезне употребе латинског језика на освојеним територијама. На тој основи они су градили представу о великом народу Ромеја у границама царства, без обзира на разнородност римске популације, а околне „варваре“ називали су различитим племенским именима, од случаја до случаја, не обзирући се на то којим језиком ови говоре и на везе међу њима. А језик је, каже класични филолог Ксенија Марицки-Гаћански, „надживљавао, бар, у неким елементима, и материјалну културу и можда заједнице, које су се или селиле или асимиловале. Многе археолошке културе, видели смо и у Срему, колико данас знамо, престајале су да постоје. То ваљда не значи да су сви људи нестајали?“ [299]

Владајући слој римских грађана, без обзира на њихово етничкојезичко порекло, а и сами римски цареви рођени у српским земљама били су романизовани до те мере да се државно средиште, после опадања моћи града Рима, без проблема пренело на Балкан. Свети цар Константин се двоумио да ли да престоницу империје гради у Сирмијуму или у малом месту Византион (Византијум) на Босфору. Одлучио се за друго решење. Тиме је маргинализована велика европска раскрсница – Срем и Подунавље. Оставши на граници Источног Римског Царства, Срем ће у читавом ромејском (византијском) пери-

[299] Ксенија Марицки-Гаћански, *Племена у Срему у старом веку*, Истраживања, 15, Нови Сад 2004, 21.

оду до друге половине 12. века бити погранично подручје изложено ратовима и тешким страдањима. Сличну позицију и судбину имао је и у каснијим вековима. А славни царски град Константинопоље, као отворена врата Европе према Азији, остаће у трајном искушењу избора азијског или европског идентитета. Ако Сирмијум и није био најпогодније решење за престоницу царства, Сингидунум или Наис (Ниш) су то свакако могли бити. Да је избор цара Константина био друкчији, можда би се односи Византије и осталог дела Европе друкчије развијали. У сваком случају, српски Срем би мање страдао од најезда разних освајача који су га затирали у читавом византијском периоду и са Истока и са Запада. Ако би се за неке земље могло рећи да су дом страдалника и мученика, то би у пуној мери важило и за Срем, граничарски, погорелачки и избеглички. С друге стране, Срем је својом питомином бивао уточиште и „острво спаса" које је привлачило масе са свих страна.

Када код учених историчара и класичних филолога прочитамо да су Римљани затекли у крајевима између Саве и Дунава становништво различитих племана, то нам не значи много јер не знамо поуздано да ли су та племена говорила истим језиком, сличним или потпуно различитим језицима. У западном Срему били су Бреуци, до њих Амантини, а оба племена су била илирска док је мала група Корнаката била „илирско-трачке ономастике", што значи да су им имена била илирско-трачка. А Тракија, источни део Балкана, била је језички и етнички сасвим блиска Илирима. У Срему су били и „Скордисци, келтског порекла". И сви су они пребивали од Винковаца преко Руме до ушћа Саве у Дунав и били организовани у „домородачке заједнице, тзв. civitates peregrinae" које су у целини или делимично ушле касније у састав колоније Сирмијума и муниципија Басијане. На латинском, перегрин је туђинац или странац што значи да су староседеоци овде имали тај статус у односу на римске грађане или Ромеје. Видели смо да и грчка реч парохијан има значење туђинац или странац. То може да значи да су истозначним грчким и латинским терминима називани они који нису припадали старим идолопоклоничким државним култовима. Оснивање градова је довело до престанка постојања перегриних, туђинских, заједница и потом до нешто већег степена романизације. „У прва два века наше ере био је романизован танак слој становништва", каже класични филолог Милена Душанић чији сам рад овде користила.[300] Тек 212. године целокупно становништво је добило римско грађанско право, сви су постали Римљани или Ромеји, без обзира на разнолики етнички састав. (Да ли то значи да су само Срби у провинцији Далмација добили римско грађанско право већ на почетку првог вака, после угушења последњег илирског устанка 6-9 године после Христа, о чему пише историчар Јован И. Деретић?) Разлика између романизованог дела становништва и староседелаца одржала се до краја античког доба. Латинска имена забележена су пре свега на споменицима у градовима. Језик староседелаца, настањених углавном у селима, оставио је трага у личним именима и називима места.

Староседеоци организовани у civitates peregrinae имали су и своју аристократију и витешке сталеже што је потврђено на споменицима. Они су се укључивали у помоћне одреде римске војске, а касније и у легије и тако су стизали у друге крајеве Провинције и у удаљене крајеве Царства. Староседелаца је било и у речној флоти. У подунавским насељима било је и трговаца од којих су многи долазили са Истока, чак из Сирије. Становништво се претежно бавило земљорадњом и сточарством, а од заната: грнчарством, обрадом стакла и метала, клесањем камена. Рељефи са ликом паганског божанства Митре (бога Сунца) стизали су са Фрушке Горе и из Сирмијума чак у рајнске области. „Од истог жућкастог кречњака са Фрушке горе прављене су и плочице тзв. подунавског коњаника".[301] Баш у Баноштру пронађена је вотивна фигура бога Сна са натписом *Somno /Carminius/ praef(ectus)*. Протумачено је да је то посвета богу који се на грчком звао Хипнос. Име бога сна на латинском као Somnus звучи србофоно јер је исти корен у речи сан и у латинском, и у српском и у другим словенским језицима. У Баноштру је пронађен још један вотивни натпис (на жртвенику) који, допуњен недостајућим словима на оштећеном споменику, гласи: *Neptuno / L. Flavius Saecularis / trib(unus) / v. s. l. m.* Значи да је овај жртвеник био посвећен богу Нептуну. А на вотивној ари (жртвеном олтару)

[300] Милена Душанић, *Становништво фрушкогорске области,* у: Фрушка гора у античко доба, Београд 1995, 33-4.
[301] Исто, 35.

такође са налазишта у Баноштру, записано је име војног заповедника Септимуса Валенса као: *IOM/ Sep(timus) Valenns / c(ustos) a(rmorum) coh. II/ v. s. l. m.*[302]

Бононија или Петрикон у Византијском комонвелту

Већ од петог века замагљује се историјска слика славне панонске Бононије. После поделе Римског царства 395. године, Панонија, Далмација и Норик припали су Источном Ромејском Царству. Убрзо отпочињу најезде нових освајача, прво са истока, а потом и са запада који ће се са Ромејом или Византијом отимати и око Срема. Око 434. г. Источно Римско Царство препустило је Хунима данашњу Славонију и Срем. Хунски војсковођа Атила ушао је у Сирмијум, али после његове смрти 453. године почиње да се распада хунска држава. Тада отпочиње отимање Источних Гота и Гепида око Паноније Сирмијенсис, како су Готи звали некадашњу римску провинцију Панонија Секунда. Наклоност Ромејског царства у Цариграду припадала је час једној, час другој страни у сукобу. Гепиди су примали од свих императора, па и од цара Јустинијана, сталну годишњу финансијску потпору (subsidia) за мирно држање према Империји. То Гепиде није спречавало да изводе пљачкашке продоре на Балкан. Зато су супсидије добили и Лангобарди у Норику и Панонији да они штите границу Источног Ромејског Царства и од гепидских упада. Лангобарди су се ускоро измирили са Гепидима (вероватно да су племенски били сродни). Онда је Ромејска империје 552. са Гепидима закључила мировни уговор о вечном пријатељству. Убрзо после смрти цара Јустинијана на Дунав стижу Авари који, са Лангобардима, коначно униште гепидску државу 567. године.[303] Ромеји, неспремни да бране Сирмијум од Авара, убрзо су уступили град Аварима уз услов да посада и становништво могу слободно да напусте град. Људи су имали право да са собом понесу само по један огртач. Империја се обавезала на плаћање Аварима 80.000 златника годишње и заосталог трогодишњег данка од 240.000 златника само да би они мировали. Али то није спречило Аваре да нападну и сам Цариград. Тек после другог аварског напада на Цариград 629. и њиховог пораза, дошло је до опадања аварске државе. Да би се обезбедио од Авара, цар Ираклије даје политичку независност једном другом источном туркменском племену, Бугарима (635-641) које је дотле било потчињено Аварима. Тиме је отпочело стварање Првог бугарског царства.

У историјским изворима и литератури готово да и нема помена о Бононији у овим вековима. И она је, као и цео Срем, прелазила из руке у руку. Грк Теофилакт Симоката забележио је вест да се 591. године каган Авара био утаборио у Мурси (Осеку) а пети дан, подигавши табор, кренуо је према Бононији.[304]

На једној географској мапи Византије око 565. године из доба цара Јустинијана, коју је у својој *Историји Византије* донео Георгије Острогорски, на северној граници Царства били су Авари (тада још далеко – северно од Крима), затим, према западу: Анти, Словени, Гепиди и Лангобарди (све до северне Италије). За Анте кажу да су били, такође, словенско племе. За Гепиде, који су приказани на месту где су раније помињани сарматски Јазиги (у Бачкој и Банату) каже се да су били германско племе, што се може схватити и као: племе које је дошло из Германије. У самој Германији било је Срба које многи аутори касније Словенима зову. Где су у овом приказу византијских суседа у шестом веку н. е. нестали Сармати из Паноније? Зашто их нема на карти Острогорског? Нису ли се староседеоци Сармати помешали са Гепидима? И за Лангобарде кажу да су били Германи мада многи средњовековни писци мисле да су они били словенско племе. Сви су они, после пропасти Рима, стремили ка

302 Исто, 38-9.

303 Филарет Гранић, *Војводина у византиско доба*, Војводина 1, Нови Сад 1939, 95.

304 Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske, baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku* , Osijek 1910, 37.

југу на којем су имали сроднике, судећи по истоветним топонимима у средњој и северној Европи и на Балкану.

Једну занимљиву историјску згоду између Срба и Лангобарда описао је Јован И. Деретић. Према њему, у времену о којем је реч, већ је постојала обновљена Илирска Србија на Балкану, настала после пропасти Западног римског царства. Када је византијски цар Константин III 642. године затражио помоћ од ове Србије за борбу против Лангобарда, Србија је прихватила позив и послала је своју војску у Италију. У борби са Србима погинуо је Ајон, лангобардски војвода од Беневента. Тада се Србима обратио војводин син Родоалдо и то на српском језику, који је он одлично говорио, и наговорио их да прекину рат против Лангобарда. Наш аутор пита: Како је он могао одлично да говори српски ако тај језик није говорен у његовој кући? У прилог тези о Лангобардима као српском племену из Сарматске Србије иде и име овога Родоалда који се на српском морао звати Родовлад.[305] Према истом аутору, у античко доба постојале су три Србије: Сарматска Србија – у средњој Европи и на обалама Северног мора, на територији данашње Немачке, Илирска Србија – на Балкану и Дачка Србија – у карпатском подручју, у данашњој Румунији. Осим српских или словенских споменика материјалне културе, препуштених пропадању, у Немачкој је остао малобројни народ који се зове Лужички Срби. У популарном делу на грчком језику званом *Зонарина хроника*, у којој је описано освајање Дакије од стране цара Трајана почетком 2. века нове ере, говори се да је овај римски цар тамо ратовао са Србима чији се владар звао Декевал. Име Словени прво се односило на једно племе. Тек касније оно је почело да се употребљава као име читаве једне расе, уместо српског имена за исти појам, односно за исту расу. Византија није имала проблем односа са једним словенским племеном, него са читавом словенском или српском расом, са више „склавинија“, са свим српским племенима на Балкану и шире, у Европи и Азији, која су у својим покрајинама била староседеоци.

Увек је бивало миграција и освајачких похода али, како тврде поједини данашњи научници, „велике сеобе Словена“, о којој се учи у школама, није било. Јесу словенске војсковође као: Адрагаст, Мужок, Пирагаст и други ратовали против Византије, са Аварима или без њих, јесу војни походи ишли дубоко на југ, али се не може говорити о колонизацији Балкана који је до тада Словенима био, наводно, туђ. Ови продори варвара на Балкан могли су само да ојачају етничку матрицу староседелаца Балкана. Прича о фантастичној словенској експанзији из једног ограниченог закарпатског подручја у три правца: на исток, запад и југ, словенско заузимање земаља средње Европе и целог Балкна, невероватна је. Миграција је било, али придошли Словени су на овим просторима остали трајно, што значи да су их староседеоци примали као своје, толерисали их и њима се јачали. Да су били само освајачи туђих територија, они у датом историјском времену не би на њима опстали. Као и све потоње српске сеобе и ова у шестом и седмом веку одвијала се у знаку одласка својих ка својима, браће ка браћи, како је говорио Сава Текелија за Србе који су се са југа досељавали у Угарску много векова касније. Нема сумње да је ранији српски или словенски елеменат у Европи ојачао после пропасти Западног Римског Царства, као што је дошло до политичке афирмације и других народа и језика. Али, теорија о колонизацији читавог Балкана од стране неког новог словенског народа крајем шестог и у седмом веку показала се као неодржива. На Балкану је само сачуван етнички континуитет и створени су услови после пропасти Рима за обнову српске државе – Илирске Србије. Ова Србија имаће велике муке са Источним Ромејским Царством или Византијом, али и са западним силама као што је Франачка, касније и Млетачка република и немачко Свето римско царство и Краљевина Угарска. Самосталност српских државних творевина на Балкану у прво време после пропасти Рима требало је бранити пре свега од империјалних претензија Византије.

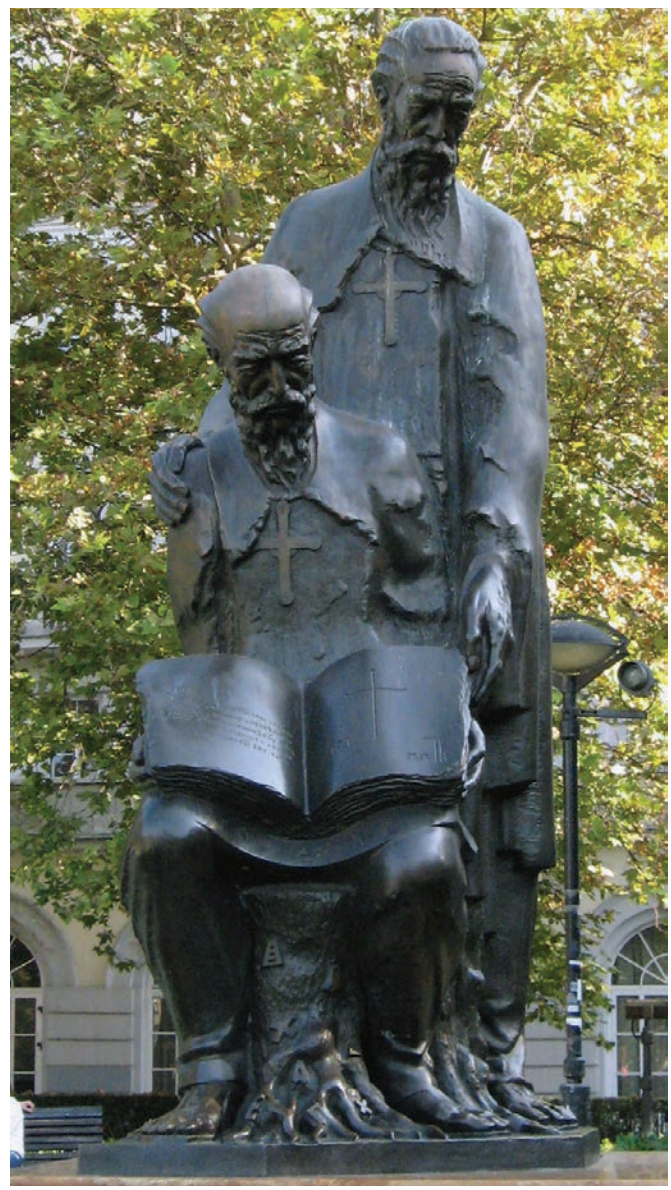
Византија је ратовала са суседним народима и племенима, али је још више, као центар изузетне финансијске моћи, манипулисала њима према сопственим интересима. Она је наручивала и упаде у Илирску Србију. Цар Ираклије је Аварима обећао да ће им признати право на све српске земље које буду освојили. Тако су године 640. Авари са копна, а Византијци са мора, напали приморске градове Епидаур (Дубровник) и Солин, који је тада био престоница Србије и седиште српске архиепископије.

[305] Јован И. Деретић, *Античка Србија*, Темерин 2000, 253.

Авари су потпуно разорили ова места, а остале приморске градове на источном Јадрану запосела је Византија. Срби су поразили Аваре у Далмацији 641. године после чега су се ови повукли преко Саве у Панонију. Победник над Аварима, српски војвода Светимир крунисан је за краља Србије и то у Скадру куда је пренесена престоница из разореног Солина. Краљ Светимир основао је нову српску династију Светимировића.[306]

Лангобарди, у савезу са Аварима, узнемиравали су Византију све до уништења лангобардске државе од стране франачког краља Карла Великог 776. године. Карло Велики уништио је и аварску државу која је у Панонији постојала два века. Ратом 791-6. године заузео је њен западни део све до Дунава. Пропаст Авара дала је подстрека за проширење бугарској држави која је основана са благословом Византије још крајем 7. века у доњем Подунављу. У 9. веку, Бугарска је ступила у посед Сингидунума (Београда) и Сирмијума и ту се граничила са Карловом франачком државом, а потом је потисла Франке и из Подравине.

После мисије Ћирила и Методија у 9. веку Срем, у саставу Бугарске, био је незаобилазна станица на путу ширења словенске писмености и православне литургијске праксе на словенском језику. После Ћирилове смрти у Риму, Методије је водио тешку борбу са немачким епископима у одбрани словенске цркве у словенским кнежевинама Моравској и Панонији. Традиција словенског православља у нашим крајевима, које с разлогом зовемо српско, мада гушена, није се више прекидала. Нажалост, овај део српске историје на овим просторима је недовољно истраживан и обрађиван. Православни свештеник, прота Стеван Михалџић објавио је тридесетих година 20. века две књиге са драгоценим разматрањима о средњовековној историји Срба и православља у Барањи и на ширем панонском подручју. Он истиче како се молби моравског кнеза Растислава византијском цару Михаилу, да им овај пошаље словенске учитеље вере, придружио и панонски кнез Коцељ који је искао и то да се обнови архиепископски престо св. апостола Андроника у Сирмијуму. Тако је у Коцељевој престоници у Блатном, у Архиепископији салцбуршкој, створена нова, Словенска архиепископија, са грчким (источним) обредом и са архиепископом Методијем. Прота Стеван Михалџић овако, народским начином, коментарише ову појаву: „Заграјаше немачки епископи и свештеници кад осетише после кратког времена утицај словенске културе на народ и кад им се на једаред затворише врата читавих крајева словенских“.[307] У житију светог Ћирила и Методија Јустина Поповића (за 24. мај) изузетно је садржајно приказана словенска мисија свете браће. Још у шестом веку византијски

Свети апостоли Ћирило и Методије, споменик у Београду

[306] Јован. И. Деретић, нав. дело, 252-3.

[307] Стеван Михалџић, *Барања од најстаријих времена до данас,* Нови Сад 1937, 27-31.

цар Јустинијан основао је у провинцији Илирик архиепископију Јустинијана Прима у којој је најсевернија епископија била на територији Друге Панонije која је обухватала и Срем. Ова епископија је врло брзо, после десетак година, потпала под јурисдикцију римског папе.

Краткотрајно доба слободе у Самуиловом словенском царству

Већ у другој половини 10. века, 971. године, дошло је до укидања првог Бугарског царства и Бугарске патријаршије од стране Византије. Византија је до 974. године постепено заузела све територије прве бугарске државе. Али, убрзо потом, 976. избио је устанак словенских кнезова у Македонији против Византије који је довео до стварања Охридског Царства, познатијег као Самуилово Царство. У државу цара Самуила ушли су сви Срби, односно сва јужнословенска племена, осим Хрвата и мањег дела Бугара. Царство је обухватало све српске земље укључујући и Босну и Срем, велики део Бугарске (без Источне Румелије) велики део Грчке (без Солуна и Пелопонеза). Била је то највећа словенска држава икад створена на Балкану. И царство и патријашију Самуило је назвао бугарским именом јер је хтео да се послужи легитимитетом Првог Бугарског Царства. Ипак, Самуилово Царство ни у свом времену ни у каснијој историјској науци није било препознато као бугарско него као словенско. Оно је било бугарско по имену, македонско по земљи у којој је имало седиште, а српско по већини својих становника. Самородно по настанку, оно ни у потоњој историји није везивано ни за Прво ни за Друго Бугарско Царство. Име Другог Бугарског Царства које је трајало два века – од владе цара Асена I крајем 12. века до владе царева Ивана Шишмана и Ивана Страцимира на крају четрнаестог века – понела је држава опет створена под покровитељством Византије.

Срем, у широком обиму између Саве, Дунава и Драве, био је у саставу Охридског Царства. Овај период може се сматрати добом слободе за народ Срема. И то пре свега зато што је у тој држави језик Цркве и администрације био словенски, односно старосрпски, што је свештенство било словенско, а управитељи појединих области људи из народа који је овде живео. Царство је имало и Патријаршију са седиштем у Охриду која је подстицала писање и ширење словенских књига ослањајући се на претходни успон словенске писмености изазван мисијом св. апостола Ћирила и Методија у словенским земљама, Моравској и Панонији на северу, и у Првом Бугарском Царсту, на југу.

Самуилово Царство срушено је 1018. године војном интервенцијом византијског цара Василија II. Али, укидањем Царства није укинута и његова црквена организација. Патријаршија, на трону са патријархом Јованом, спуштена је на ранг архиепископије, али територијално није смањена, упркос настојањима околних грчких митрополита да отцепе и себи припоје поједине епархије. Словенска црква и словенска литургија у већ бившој Самуиловој држави опстала је до смрти патријарха, потоњег архиепископа Јована 1037. године. Овај патријарх/архиепископ био је претходно игуман манастира Свете Богородице у Дебру, одакле је, изгледа, био и родом. Територија ове архиепископије, која је била аутокефална и није била подложна васељенском патријарху, заузимала је крајеве од Дунава до Тесалије и од планине Риле до Јадранског мора. Тек по доласку на чело Охридске архиепископије Грка Леона из Пафлагоније, почело је грцизирање ове словенске цркве.[308] Она је поново потпала под власт Васељенске патријаршије, али ћирило-методијска традиција и словенски дух Самуиловог Царства оставили су дубоког трага и после извесног времена (мање од два века) у доба Светога Саве Црква у Србији, поново добија словенско обележје и аутокефалност.

Срем је био у саставу Самуиловог Царства и њиме је управљао војвода Сермо са седиштем у Сирмијуму. Грчки писац Скилица, говорећи о збивањима из 1018. године у западнијим областима

[308] Божидар Прокић, *Постанак Охридског патријархата*, Глас СКА, XC, други разред 53. Београд 1912, 175-267.

Балкана „изричито напомиње да је једино намесник Сирмија пружио отпор Византинцима“[309]. После уништења Самуиловог Царства, Сермо је остао на челу своје области све до 1027. године. Чувени византолог Острогорски помиње га као сирмијског стратига Сермона. Овог последњег македонског намесника Сирмија убио је, на превару, византијски стратиг из Видина Константин Диоген. Ево како је то описао Скилица:

> „Сермон који је владао Сирмиумом не хтеде се покорити. Њему Константин Диоген, архонт тамошњих крајева, претварајући се као пријатељ, упути посланство уз заклетву уверавајући да он има жељу да се с њиме сретне и да се договоре о важним стварима. Ако га, пак, обузима некакав страх, нека узме само три пратиоца и нека дође на састанак с њиме на средини оближње реке, где ће и он на исти начин стићи са три пратиоца. Поверовавши, дакле, онај оде на реку и састане се са Диогеном. Док се он припремао да отпочне разговор, Диоген, који је носио у недрима нож, изненада га извади и заби му га у плећа и одмах га усмрти. Пошто се пратиоци онога одмах разбегну, Диоген прикупи оближњу војску и са довољно јаким одредом крене према Сирмиуму и застрашивши покојникову жену и намамивши је великим обећањима наговори је да прође цару и да му преда Сирмиум. Она потом би упућена у Цариград и би венчана за једног од великодостојника у граду, а Диоген је постављен да управља новоосвојеном облашћу“.[310]

Иако живописан, опис догађаја не даје прецизан податак о месту сусрета и убиства. Не каже се на којој оближњој реци се десио злочин, на Сави или на Дунаву. Опис догађаја, међутим, подсећа на Маркелинов опис препада који је цар Јулијан извршио на Сирмијум користећи се близином и положајем Бононије. Сличност сценарија по којима су извадена ова два препада може бити и сасвим случајна. Ипак, намеће се питање: није ли „оближња река“ на којој се догодио сусрет Диогена и Серма био Дунав и то баш Дунав код Бононије? Ако је Диоген долазио из Видина, њему је било много сигурније да од Сингидунума продужи Дунавом. Требало је да Диоген остане на довољном растојању од Сирмијума, да Серма извуче из града и удаљи га од његове посаде. Оближња војска коју је Диоген прикупио није могла бити посада Сирмијума која је, по природи ствари, била одана Серму. Ова оближња војска морала је бити тајно припремљена за овај чин, а то је било лакше учинити на извесној удаљености од Сирмијума. С друге стране, после извршеног чина требало је што пре стићи у Сирмиум, а томе је послужио кратки пут из Бононије преко Фрушке горе, исти којим је ишао и цар Јулијан.

Ни Бононији ни Баноштру сигурно не би служило на славу и част ако се овај догађај убиства храброг Србина Серма овде збио. Али и такви догађаји скрећу пажњу на важност положаја овога места и могу бити упозоравајући. Велика је штета што писац Скилица није навео име места у којем је Диоген покупио „оближњу војску“ и с њом кренуо у седиште убијеног војводе Серма. Он је могао лакше покупити војску у месту које је традиционално било војно утврђење. Таква је била бивша римска Бононија.

Да ли је Бононија задржала своје латинско име и после византијске реокупације Балкана (1018) и Срема (1027) тешко је рећи. Извесно је да су Грци у 12. веку Бононију звали Петрикон са значењем камен, а да су Мађари то место звали својом речју Ке, (Kő, Kew) са истим значењем. О томе у једној новијој историји Мађара, у делу који говори о византијском цару Манојлу, пише:

> Он је у пролеће 1164. године продро у Срем и, прешавши Дунав код места Ке (Камен, грчки Петрикон, Баноштор) стигао до Бача.[311]

Парадоксално је, међутим, да је баш овај убица Константин Диоген оставио трага о српском карактеру Срема у 11. веку. Сачуван је аутентичан оловни печат Константина Диогена на којем стоји да је био стратиг Србије. Из добро познате биографије ове личности да се закључити да би се назив стратиг Србије могао односити само на његово управљање Сремом. Збуњује то што се у савременој *Историји српског народа* сматра невероватним „да се називом Србија већ у XI веку обележавају земље које се налазе чак на Сави, дакле веома далеко од било ког од тадашњих средишта српских

---

309 *Историја српског народа*, прва књига, Београд 1994, 171.

310 *Византијски извори за историју народа Југославије, том III,* Београд 2007, 137-140.

311 Петар Рокаи, Золтан Ђере, Тибор Пал, Александар Касаш, *Историја Мађара*, Београд 2002, 54.

племена“[312]. А ко би требало да живи у Срему у 11. веку, ако не Срби и чије би то средиште могло бити ако није било српско? Како да Срем, по самом свом географском положају, не буде средиште, чак ако је на граници неког царства или државе? Зар су српска племена само пролазила кроз Срем, а да се овде нису задржала? Зар се може превидети да имена Сирмиј, Срем и Сермо имају директну везу са српским именом? Латински Сирмиум треба читати као Сирбиум, а војвода Сермо, другим речима, био је српски вожд Сербо или Сербон, Србин – Сремац у сваком случају. Диоген није имао разлога да прећути да је он, преотевши Срем, постао заповедник или управитељ Србије. Сасвим је природно што је то истакао на свом печату. Он то није учинио да би у Срему био одбачен, него да би био прихваћен. Убио је човека, али није убио име. Дилемом о томе да ли је велика административна јединица Сирмијум у позном 11. и 12. веку као погранична област од великог значаја за Византију, имала статус теме или неки други, не доводи се у питање изворни значај Диогеновог печата, а ни српски карактер Срема о којем он сведочи. Кад у поменутој *Историји српског народа* пише: „Данас је немогуће закључити ни какав је статус, у ствари, имала ни где се налазила тема Србија“, онда се поставља питање: Зар је дошло време да се уводи и слоган *Срем је Србија*? На које се све начине доводи у питање српски карактер Срема и у ком правцу се усмерава расрбљивање и Срема и Србије? Оно што је Грк Константин Диоген знао о Срему још у 11. веку, могло би се, само кад би се то хтело, знати и у 20. и 21. веку.

Да све није тако случајно и да се не ради само о пуком незнању, нека посведочи и навод из ретке и заборављене књиге једног младића, Михаила Ј. Миладиновића *Историја Срема*, објављене у Београду 1903. године. Ево шта је он, између осталог, написао о војводи Серму:

> Интересантан је тај факт, да је овај Сирман и новац ковао. Нађена су три примерка (код Варадина), од којих се сада два налазе у париском музеју, где су означена као „Monnaies d' or d' un chef bulgare XI siècle Sermon, gouverneur de Sirmium (тј. златни новци једног бугарског поглавара из XI. века Сирмана, управника Сирмије). На предњој страни овога новца има натпис „ΘΕΟΤΟΚΕ ΒΟΧΘΕΛ“, а на задњој страни „Σέρμω στρατηλάτη“, што све значи: Богородице помози Сирману војводи. (Sime Ljubić, Rad, knj. XLIII, 108).
>
> Хрватски писци држе да Сирман није био Бугарин но Хрват и „бан хрватски у Срему“. (Белешка: Dr. Fr. Rački, Rad, knj. XXV, str. 213, даље Клајић, Смичиклас и др. – Клајић вели „Сва се Хрватска поклонила византинском цару, једини Сермо, бан китњастога Срема, отимаше се сили грчкој. Он не хтеде слушати ни свога (разуме се хрватског) краља (Крешимира) ни византинског цара, већ се понесе као да је самосвојан владар...(Povjest Hrvata, I, 94).
>
> Да видимо да ли је Сирман био Хрват и бан хрватски?
>
> Рачки је у прво време држао да је Сирман био Хрват и као бан или начелник сремски („ὁ τού Σιρμιου κρατών“) држао ову област која би тобож спадала под Хрватску. (Белешка: Rad, knj. XXV, str. 213. – Ту Рачки између осталог вели: По сведоџби веома старе домаће белешке, начелник сремски био је један од седам банова а по роду из 12 великашких родова хрватских. Ови банови имаху највећи уплив при бирању краља. Важност сремских бана у хрватској држави истиче и византиски летописац, причајући како једини сремски владар не хтеде се покорити. Име томе бану да је „Σερμων“, које име не беше тада необично (sic!) у Хрватској и Далмацији.[313]
>
> ...

После овога што смо цитирали, историчар Михаило Ј. Миладиновић даље пише како се Рачки одрекао овог свог мишљења о Срему као хрватској бановини и Серму као хрватском бану, али други историчари хрватски су се и даље држали његовог ранијег мишљења. У белешци на 85. страни своје књиге Миладиновић каже да, иако је Рачки 1881. саопштио да Срем није припадао Хрватској, Смичиклас је 1882. године, описујући смрт сремског „бана“, написао: „Ovako je Sermo proigrao srijemsku banovinu, jer su je od sele Grci smatrali ne kao dio kraljevstva hrvatskoga, već kao svoju pokrajinu (Pov. Hrv. I, 239). И додаје: Осим Смичикласа овако узимају Клајић и други хрватски историци. А Иларион Руварац је упутио питање Сими Љубићу откуда на Сермову новцу грчки натпис. (У: Гласник XLIX,

[312] *Историја српског народа*, прва књига, Београд 1994, 174.

313 Мих. Ј. Миладиновић, *Историја Срема,* Београд 1903, стр. 83-4:

стр. 237). Писац *Историје Срема* још додаје како док Рачки вели да је „за све време фрушке власти припадао и *Срем* (?) под посавске кнезове: Људевита, Ратимира, Мутимира и Браслава, дотле Симе Љубић проналази неку „Посавску Хрватску“ (која би, поред сад. Хрватске, Славоније и Срема, захватала и сву Босну до границе српске и бугарске на Дрини!) те би Сирман, по њему, био „Zadnji knez“ ове „посавске Хрватске“. (Rad, XLIII, стр. 107).

Миладиновић полемише са хрватским историчарима који су доказивали да су, и после Серма, они у Срему имали свога бана, да би, на 96. страници своје књиге, закључио ово: тако Хрвати ни за време Петра I Крешимира, кад су највећу државу имали, нису држали Срем у својој власти. Нису га, дакле, никада имали за све време свога државног живота. тј. од постанка државе њихове па до њене пропасти. При томе, Миладиновић помиње још једно мишљење о Серму, са којим се он, такође, не слаже, а то је мишљење Панте Срећковића да је Сирман био Србин и „српски племенски кнез“. Вели да Срећковић не наводи никаквих доказа, па се ова претпоставка не би могла бранити. Којим народом је управљао Сермо у Срему то наш аутор не каже. То је, изгледа, најбоље знао Грк Константин Диоген који је то посведочио својим печатом. Михаило Миладиновић је био ђак Љубомира Ковачевића, следбеника бечко-берлинске школе, па је разумљиво зашто се он морао оградити према разложном мишљењу Панте Срећковића, кога је српска тзв. критичка историјска школа оспоравала и ниподаштавала као припадника такозване романтичарске историјске школе. Осим тога, Миладиновић сигурно није знао за печат Константина Диогена према којем је овај Грк владао у Срему као стратиг Србије.

Српско име на Балкану и у Панонији претрпело је велики губитак појавом бугарског имена које је собом покрило и асимиловало велики део словенске или српске популације и традиције. Та појава била је пресудна да српско име буде потиснуто и у називу књижевног језика који је, за цео свет осим за Бугаре, добио име старословенски. Бугари упорно тај језик зову старобугарски као да пре Бугара није било Срба и њиховог језика на Балкану и у Панонији и као да Бугари нису тај језик примили од Срба/Словена. Срби су прихватили термин старословенски језик, као и остали свет, иако би они имали више разлога да тај језик зову старосрпски. Назив старобугарски би се могао, с правом, односити на језик туркменског бугарског племена које је дошло, на позив Византије, да сузбије српски/словенски елемент на Балкану.

Од илирског, бреучког, војсковође Батона до српског војводе Серма протекло је хиљаду година. Мало је мирних година било у Срему у том дугом периоду. Али српски народ у Срему, захваљујући Божјој милости, ни у том страшном миленијуму није изгубио свој етничкојезички идентитет, своје име, везу са својим праисторијским коренима, духовну вертикалу вере у Тројичног Бога и Спаса Исуса Христа, и захваљујући свему томе, стално је обнављао своја стара станишта у сливовима река Саве, Дунава и Драве. Током првог миленијума хришћанства Срби су овде дочекали и испратли као властодршце Римљане и Ромеје, Хуне и Аваре, Франке и Бугаре. Дочекали су Самуилово царство и били су његова последња одбрана.

На крају истога века који је у историји Срема обележен именом војводе Серма, започели су крсташки походи хришћана са Запада који су ишли у Јеруслим да ослободе Христов гроб од неверника, мухамеданаца. Од краја 11. до краја 12. века Сремом су протутњали ратници три крсташка рата. У том периоду Византија је имала велику амбицију да Угарску укључи у своју империју и није одустајали од Срема и Славоније отимајући се око њих са Угарском. Тек пораз који је Византија доживела од крсташа из западних земаља у четвртом крсташком рату и оснивање Латинског царства у Цариграду 1204. године означили су крај овим претензијама Источног Ромејског Царства. А Баноштар је и у 12. и у 13. веку био назаобилазна станица за многе историјске личности и догађаје.

Ћуприје преко Читлушког и Текенишког потока – источна и западна граница старог Баноштра и Бононије

Главним друмом премошћено ушће Читлучког потока

Ћуприја преко ушћа Текенишког потока крај којег је ишао пут Сирмијум – Бононија

ОД БАНА БЕЛОША И СВЕТОГ АРСЕНИЈА СРЕМЦА ДО СВЕТИХ ДЕСПОТА БРАНКОВИЋА

Та волим и у беди умрети него веру мојих отаца да напустим.
Деспот Ђурађ Бранковић

Прешло је у навику да се Срби интересују за живот свога национа у Срему почев од велике сеобе под патријархом Чарнојевићем. Мало ко се занима за Србе у Срему од 11. до 16. века. А они су и у тим далеким вековима овде били доминантни, не само етнички него, често, и политички и духовно. Сремска земља дала је Српској православној цркви архиепископа светог Арсенија I Сремца који је рођен у селу Дабру на Дунаву близу града Сланкамена. Свети Арсеније је узрастао у хришћанским врлинама под непосредним духовним старањем Светога Саве који га је одредио за свога наследника на челу Српске архиепископије са седиштем у Жичи. У време архиепископа Арсенија (1234-1263) установљена је друга архиепископска резиденција, у храму Светих апостола у Пећи те ће потом, овде у Метохији, бити стално седиште поглавара Српске цркве. Такође, подигнути су нови парохијски храмови и манастири и то како на југу, у централним областима Краљевине Србије (Сопоћани, Градац и други) тако и изван ње, у овим северним крајевима где су живели Срби. Реално би било претпоставити да је монах Арсеније (Богдановић) био племенитога рода, па можда и у некој родбинској вези са кућом Немањића. Баноштар је у том периоду имао статус града (castrum и civitas у латинским исправама) као и Сланкамен. Још у 12. веку Бан Белош, син српског великог жупана Уроша I, угарски палатин а потом и сам српски велики жупан, подигао је манастир на своме имању у Баноштру. Касније, у 13. веку, баш у доба Светога Саве и светога Арсенија, римски папа је одредио овај Белошев манастир за седиште новопроглашене Сремске бискупије.

Св. Арсеније I Сремац, архиепископ српски, икона из 1734, Галерија Матице Српске

У прва два века другог миленијума у Срему су се смењивале три државе. Власт Самуиловог охридског царства на Балкану (976-1018) најдуже се одржала баш у Срему – све до 1027. године, када је и овде завладала Византија. Срби на Балкану су и касније дизали устанке против византијских, грчких, власти које

Света породица Бранковић,
рад иконописца Андрије Раичевића

им, после државне управе и Цркве на словенском језику у Самуиловом царству, нису биле по вољи. Из престонице у Скадру, устаницима је у помоћ дошао Бодин, син српскога краља Михаила Војисављевића. У Призрену су га прогласили за цара. Бодинов покрет се пренео и у Срем. Подстакнута овим сукобима на Балкану, Угарска је заратила против Византије и њена војска је стигла до Ниша. Када су Византијци потукли Бодина на Косову 1073. године, Угри су се повукли, предали Византији Београд, који су овом приликом први пут били освојили, али нису предали и Срем. Био је то почетак угарске владавине Сремом, иако је још једном у 11. веку њиме владала Византија. Срем је на дуже време постао део Угарске тек од 1180. године, после смрти византијског цара Манојла I. Комнина.[314]

У раним периодима угарске владавине Сремом, преко њега су прешла три крсташка похода са Запада ка Светој земљи, Јерусалиму. У првом крсташком рату 1096. године страдао је Земун. Крсташи, које је предводио Петар Пустињак из Амијена, начинили су покољ у овом граду побивши око 4.000 људи. Баноштар није тада био на главном правцу кретања крсташа, који је ишао јужно од Фрушке горе, од Винковаца и Вуковара преко Манђелоса, означаваног латинским именом Франкавила, до Земуна, прозваног Малвила (Malville – Зли град). Али, Баноштар није био ни далеко од овога пута. Између другог и трећег крсташког похода (1147. и 1189.) у Срему су ратовале Угарска и Византија. Моћни цар Манојло је тежио да Угарску припоји својој империји, како ратом тако и блиским везама са појединим члановима угарске краљевске династије. Византијског утицаја овде било је и после смрти цара Манојла.

Ко је био Бан Белош

У 12. веку о Срем су се отимале стара православна Византија, односно, Источно Ромејско Царство и млада Краљевина Угарска, у којој је римокатолицизам био проглашен за државну веру. За ослобођење од вазалних обавеза према Византији и проширење своје власти на околне српске земље, ратовала је и Србија или Рашка, како су је још звали, припремајући тако пут успесима великог жупана Стефана Немање. Србија је имала Угарску за савезника у овим ратовима. Тај политички савез је, по средњовековном обичају, био утврђен и брачном везом угарског престолонаследника и српске принцезе.

После смрти угарског краља Коломана (1114) који је освојио Хрватску и Далмацију и припојио их Краљевини Угарској (1102) дошло је до династичких борби. Коломан је за наследника престола одредио свога сина који је владао као краљ Стефан II, а свога брата Алмоша и његовог петогодишњег сина Белу дао је да се ослепе и протерају. Стефан II је због Алмоша заратио против Византије (1127-1129) која је овоме пружила уточиште; разорио је Београд и камењем са београдске тврђаве утврдио је град Земун. Истовремено, против Византије, а за независност, ратовао је и велики жупан Рашке Урош I. Али, угарски краљ Стефан II, будући без деце, а болестан, изненада је за наследника престола одредио свог брата од стрица, Алмошевог сина Белу Слепог. Оженио га је Јеленом (1129. или 1130.) кћерком тадашњег свог савезника, рашког великог жупана Уроша I. У интересу му је било очување династије Арпадовића. Са краљицом Јеленом у Угарску је дошао и њен брат Бан Белош који је био њена десна рука.

[314] Петар Милошевић, *Срем у прошлости*, Сремска Митровица 1981, 71.

Уз помоћ краљице Јелене и њеног брата Белоша, Бела II Слепи владао је десет година (1131-1141). Имао је три сина и две кћери. Краљица Јелена је била одлучна у одбрани династичких интереса куће Арпадовића. На почетку Белине владавине, 1132. године, сазван је сабор у Араду на којем је краљевски пар дао да се погуби 68 угарских великаша – као кривци за Белино ослепљење. Ово дело се приписује одлучности краљице Јелене. Одлучно се поступило и према присталицама Бориса Коломановића који је, као непризнати син краља Коломана из брака са руском принцезом, претендовао на угарски престо. Угарска је због њега ратовала са Немачком.

Брат краљице Јелене Бан Белош имао је у Угарској највишу државну функцију; био је палатин. Титулу palatinus comes носио је заменик краља, вицекраљ, краљев намесник. Као палатин, Бан Белош је управљао целом Угарском, а нарочито у време владавине малолетног наследника престола, свога сестрића, краља Гезе II (1142-1162). Белош је у Угарску дошао са титулом бана коју је он носио у отаџбини. Незамисливо је да би син великог жупана и краљичин брат дошао у Угарску без икаквог звања. Ова титула је примљена као саставни део његова имена те се овде зато пише великим словом. Бан Белош је био европски познат државник, дипломата и ратник. Академик Јованка Калић пише да је, по њеном суду, Белош „спадао међу велике европске државнике XII века“. Она истиче и то да су сва деца српског великог жупана Уроша I: Урош II, Белош, Деса, Јелена и Марија „били владари односно владарке у Србији или у другим европским државама (Угарска, Моравска, Чешка)“.[315] Ова историчарка сматра: „Са разлогом је и новија мађарска историографија његово време у Угарској једноставно означила као *доба владе бана Белоша*“[316].

У Белошево време биле су живе везе Угарске са Русима. Белошевом утицају се приписује „руски брак“ његовог сестрића краља Гезе II са Еуфросинијом, унуком кијевског великог кнеза Владимира Мономаха. Угарски двор је и војном помоћи подржавао њеног брата Изјаслава у борбама за кијевски престо. И не само то. Белош је 1150. године удао своју кћер за Владимира Мстиславича, рођеног брата кнеза Изјаслава и краљице Еуфросиније. Ова невеста је у Русији запамћена, по оцу, као „Бановна“, без личног имена. На руским бојиштима угарска војска је ратовала на страни кнеза Изјаслава против руских присталица византијског цара Манојла I Комнина. Али, највећи Белошев војни подвиг била је победа над војском немачког царства (Светог Римског Царства). Немци су били стали на страну претендента на угарски престо Бориса Коломановића када је овај кренуо у напад на Угарску. Битка се одиграла недалеко од реке Лајте 11. септембра 1146. године и у њој је изгинуо највећи део немачког племства. Краљ Геза је тада имао 15 година и био је произведен у витеза уочи саме битке. Геза и Белош су имали мање ратне среће у ратовима са Византијом.

Кад су у време владе Белошевог брата Уроша II Ромеји цара Манојла I Комнина продрли у Србију, угарски краљ Геза је послао Србима војну помоћ, али су у бици на реци Тари 1150. године Византијци победили. Белош је у то време био са војском у Русији. Византија је после овог успеха, 1151. године кренула на Угарску, продрла у Срем, освојила Земун, али је Белош „брзим маневром према Браничеву нагнао цара Манојла на повлачење“. Угарска и Византија ратовале су и педесетих и шездесетих година 12. века. И једна и друга држава биле су суочене са династичким сукобима и оптерећене својим територијалним претензијама. Цар Манојло је хтео да Угарску укључи у своје царство, а Угарска је тежила да се прошири на српске земље. Срем је, при томе, био ратно поприште. При крају своје политичке каријере у Угарској, Белош се, после смрти краља Гезе, у сукобу око наслеђа престола „нашао на страни оног дела племства које је имало подршку цара Манојла I Комнина“, каже Јованка Калић[317]. А то значи да је подржавао Гезиног брата Стефана IV који се борио са Гезиним сином Стефаном III за угарску круну, био ожењен Гркињом Маријом, кћерком севастократора Исака Комнина и имао подршку Византије све до пред сам крај своје борбе која се завршила његовом погибијом у Срему 1165. године. Сматра се да је због подршке Стефану IV Белош дошао у немилост на угарском Двору и повукао се у Србију. Тада је цар Манојло сменио са власти у Рашкој Белошевог

315 Јованка Калић, *Жупан Белош,* Зборник радова Византолошког института, XXXVI, 1997, 63-64.

316 Исто, 67-8.

317 Исто, 78.

брата великог жупана Уруша II и дао му на управу једну издвојену област, а на место великог жупана поставио је Белоша (1162). Али Белош је брзо напустио Србију и вратио се у Угарску (1163). „Проживевши тамо дуже време, пресели се из овог живота“, забележио је грчки хроничар Јован Кинам[318]. Умро је у дубокој старости на своме поседу у Срему, али се не зна година смрти (нагађа се да би могла бити 1178) ни место гроба Белошевог. А он је са сестром, краљицом Јеленом, веома задужио Угарску. Или, како написа Душко Лопандић: „Они, Срби, Рашани, одржали су моћ дома Арпадова“.[319]

Душко Лопандић у својој књизи *Летопис великих жупана* упоређује Белоша са Мехмед-пашом Соколовићем. Обојица су, каже, били Срби, а владали су успешно и дуго великим земљама „уместо формалних владара Угарске односно Турске“: Белош, као палатин три угарска краља, а Мехмед паша Соколовић, као велики везир три турска султана[320]. Занемаримо општи значај ових историјских личности и погледајмо шта су они учинили за Србе. Соколовић је са братом или рођаком, монахом Макаријем, потоњим патријархом, 1557. године обновио Пећку патријаршију и тако обезбедио Србима духовну кућу на њиховим етничким територијама, а у временима када више нису имали своје државе. Он је Патријаршији вратио права која је она раније имала, а која су била узурпирана, бесправно укинута; он је исправио ову грешку. Бан Белош је своме народу могао бити значајан највише по томе што су Срби у Угарској, у својој старој постојбини, имали у њему подршку. Белош је помагао и борбу (онда још неуспешну) српског великог жупана у Рашкој за ослобођење од вазалних обавеза према Византији. Осим тога, и сам је кратко време, по вољи византијског цара, био велики жупан Рашке. Али, и у време Белошево и у време Мехмед-паше, Срби су, ратујући на супротним странама, много гинули.

Острогон, на десној страни српска варош, бакрорез, 1688.

Црква Св. Петра у Расу подигнута у 9. или 10. веку – седиште Рашке епископије

Постоји, међутим, још једна сликовита паралела између бана Белоша и Мехмед-паше Соколовића на коју Лопандић није указао. Обојица су подигли мостове који су спајали српски народ. Мехмед паша је на Дрини код Вишеграда подигао чувену ћуприју која је спајала Србе (разних вера) источно и западно од Дрине. Подигао је и Везиров мост код Подгорице. Бан Белош није подигао мост на Дунаву, али је подигао манастир на обали Дунава, у данашњем Баноштру, који је требало да буде нека врста упоришта за Србе северно и јужно од Дунава. Половином 12. века, везе између Србије и Угарске, у којој је живело и аутохтоно српско становништво, биле су редовне. Њима су у исто време управљала два рођена брата: велики жупан Урош II у Рашкој на југу, а Бан Белош на северу, у Угарској. Манастир у Баноштру је могао да буде важна станица на дугом путу између угарске престоноце у Острогону и српске престонице у Расу. Геостратешки инте-

318 *Византијски извори за историју народа Југославије, Том IV,* Beograd 2007, 58.

319 Душко Лопандић *Летопис српских жупана*, Београд 2004,146.

320 Исто, 81-82.

реси су одредили да баш овде, на веома погодном прелазу, старом броду или скели на Дунаву, Белош подигне велики манастир. Ово место било је раскрсница путева још у доба владавине Римљана. Али, за разлику од пашине камене ћуприје на Дрини, која је преживела толике векове, манастир у Баноштру није имао срећну судбину и нестао је без трага.

Историчарка Јованка Калић пише да је траг о манастиру који је Бан Белош подигао на своме поседу у Срему остао само у имену места које се „у мађарском облику Баноштор одржало до данас“[321] И на крају додаје: „Стицајем околности, Белошева задужбина у Срему, бенедиктински манастир св. Стефана, очувао је траг његове делатности на том простору. Очигледно, само један траг“[322].

Да ли је манастир у Баноштру био једина задужбина Бана Белоша у Срему? И да ли је манастир био бенедиктински? Своју причу о Белошу историчари су саставили на основу фрагментарних података о овој личности у византијским, руским и немачким хроникама, затим, на основу спомена Белошевог имена у угарској дипломатичкој грађи и, нарочито, на основу помињања Белоша и његовог манастира у писмима римских папа. Евентуални српски извори о Белошу су затрвени. Један од ретких сачуваних српских споменика, који говори о времену пре Немањића, *Љетопис попа Дукљанина* или *Барски родослов,* у којем се помиње и Срем као српска земља, обухвата време само до прве половине 12. века, до владавине Белошевог оца, рашког великог жупана Уроша I. Добар познавалац овог споменика и поуздан истраживач Славко Мијушковић доказује да је *Љетопис* приказивао српску историју све до времена пропасти српске државе, односно до друге половине 14. или до половине 15. века, али да овај споменик није сачуван у целини.[323] Да није било тако, можда бисмо у њему имали нешто о Бану Белошу виђено са српске стране.

Римски папа о Баноштру

Садржај приче о Белошу зависи у многоме од критичког тумачења расположивих извора, затим, од мање-више успешних домишљања и претпоставки историчара и од имагинације писаца који се баве историјском белетристиком. У литератури су до сада постављана питања: када је, тачно, Белош дошао у Угарску, када је подигао манастир у Баноштру, када је умро, где је сахрањен. Ни на једно питање нема прецизног одговора заснованог на писаним изворима. У литератури се каже да је Белош подигао манастир у Баноштру средином 12. века, односно 1145. или 1150. године. Али, нема нити оснивачке повеље нити било које дипломе или исправе о манастиру из првих пола века постојања. Најранији подаци о манастиру потичу из Рима и налазе се у писму папе Иноћетнија III калочком надбискупу Саулу од 1198. године, дакле, пола века после подизања манастира и око две деценије после Белошеве смрти. У том писму се каже да је Бан Белош на своме поседу Ке (*Кеи*) у Калочком архиепископату подигао манастир посвећен св. великомученику и архиђакону Стефану, да га је обдарио поседима и приходима довољним за издржавање тридесет монаха реда св. Бенедикта, гостију и сиротиње, затим сребром (четирсто марака) крстовима и црквеним сасудима. Према преводу савременог хрватског историчара Станка Андрића, у папином писму се о томе овако говори:

> „I kada su poslije duga vremena rečena braća (бенедиктици – ВМ) stala ondje služiti Gospodinu, napokon je kraljevom voljom, i uz djelomičnu privolu tvoga prethodnika dobre uspomene A[ndrije], isti cenobij predan kanonicima svetog Abrahama iz doline Hebron, i to pod uvjetom da Apostolska Stolica takav prijenos nadzire te ga odobri i nađe prihvatljivim. Ali su rečeni kanonici, otjeravši prije spomenute redovnike, bez ikakve suglasnosti apostolske vlasti, ušli u taj samostan; pod njihovom su beskorisnom upravom, kao što je poznato, dobra istog samostana rasuta i posjedi razvučeni u tolikoj mjeri da su i sam samostan bili prisiljeni napustiti

321 Исто, 64.

322 Исто,79.

323 *Љетопис попа Дукљанина*, Београд 1988, 83.

zbog prekomjerna siromaštva, ostavivši u njemu jedva trojicu; ovi pak, kako se priča, ondje žive u veliku sramu i stidu.“[324]

Прва реченица у овом преводу није сасвим јасна због речи *стала*. То би могло да значи или *почела* или *престала*. Судећи по глаголу impendissent у тексту оригинала, ово место треба схватити овако: када су браћа била спречена да служе, односно када су престала, („стала“) да служе. Из писма се не види зашто су поменута браћа бенедиктинци престала да служе у манастиру пре но што су отерана из њега. У својој посланици папа даље налаже надбискупу Саулу да предузме кораке да се поправи стање у манастиру, било да врати бенедиктинце или да задржи у манастиру канонике св. Абрахама. Писмо је датирано од 15. до 31. јуна 1198. године. Надбискуп је желео, међутим, да папа одлучи о томе коме ће припасти манастир. У другом писму истог папе истом надбискупу од исте године, али датираном 22. децембра, папа Иноћетије налаже калочком надбискупу да у баноштарски манастир уведе канонике који служе Господу по правилу св. Августина, а не помиње ни абрахамите ни бенедиктинце.[325] Писац од кога смо преузели горњи цитат о томе каже:

U skladu sa takvom nadbiskupovom željom, Inocent sada odlučuje da se u samostan dovedu regularni kanonici koji slijede Augustinovo pravilo. Takva je odluka, u danom kontekstu, razumljiva s ekonomskog gledišta: materijalna potraživanja augustinskih regularnih kanonika, kako se drži, bila su relativno skromna. Ostaje ipak jedna nedoumica: zar i „kanonici svetog Abrahama iz doline Hebron“ nisu bili redovni kanonici koji slijede Augustinovo pravilo?

Iako nemamo razloga sumnjati da je papinska odluka iz 1198. bila provedena u djelo, o tome nema kasnijih potvrda – ukoliko tu ne računamo činjenicu da se sve do danas održao naslov banoštorske kanoničke prepoziture (*praepositura s. Stephani Protomartyris de Caët alias Kö*).[326]

Историчар Андрић износи мишљење да се наслов каноничке препозитуре у Баноштру „odnosi na srednjovjekovnu srijemsku biskupiju, kojoj je od njena oživljavanja 1229. Banoštor bio sjedištem“, а не на неке регуларне канонике из 12. века. Питање да ли су каноници св. Абрахама служили по Августновом правилу оставио је без одговора.

Папина писма представљају први, најранији спомен Белошеве задужбине у Баноштру. Шта се из ових писма може, а шта не може сазнати? Може се сазнати да је ктитор манастира у Баноштру био „славне успомене дука Белош“ (inclitae recordationis dux Belus) и да је манастирско здање, подигнуто на његовом имању, било велико. Затим, сазнаје се име места у којем је манастир подигнут. Оно се звало Keu (чита се као Ке или Ку) што на мађарском језику значи камен. У латинским изворима из 13. и 14. века ово име је писано различито као: Keu, Caët, Kö, Kw, Kew, Keve, Cuhet, Cuher итд. Сазнаје се да у време папине интервенције у манастиру нису били бенедиктинци него каноници св. Абрахама из долине Хеброн. Папино писмо је први помен о бенедиктицима у Белошевој задужбини и, како пише Станко Андрић: „To su uopće najstarije vijesti o nekom benediktinskom samostanu u slavonsko-srijemskom međurječju“.[327] Папино писмо не даје одговор на питање одакле су и када овамо стигли бенедиктинци. Светог Бенедикта или Венедикта, њиховог заштитника, слави и Црква православна. Запажено је, међутим, да је калуђерски ред бенедиктинаца био весник или претходница римокатолицизма у словенским земљама.[328] У историјама бенедиктинских опатија не помиње се ниједно име нити било који други податак везан за бенедиктинску опатију у Баноштру. Бенедиктинце у Баноштру као да нико није видео пре но што је папа огласио да су они напустили манастир. Бенедиктинци се никада нису вратили, а манастир се у литератури доследно помиње као бенедиктинска опатија.

У времену о којем је реч, а и касније, осим Срба православаца било је и Срба римокатолика. Срба римокатолика је било и у Угарској, и у потоњој држави Немањића и у самој овој породици. У прво време после раскола 1054. и поделе хришћанске Цркве на Источну и Западну, српски народ се није цепао по верској основи. Етничку припадност није одређивала вероисповест него род и језик.

---

324 Превод преузет из књиге: Stanko Andrić, *Potonuli svijet*, Slavonski Brod 2001, 17

325 Оба писма су објављена у *Diplomatičkom zborniku II*, Тадије Смичикласа , Загреб 1904, на странама 283-4 і 285-6.

326 Stanko Andrić, *Potonuli svijet. Rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju*, Slavonski Brod 2001, 17-18.

327 Isto, 16.

328 Aleksandar Naumov, *Kult sv. Benedikta Nursijskog kod pravoslavnih Slovena*, Црквене студије, 1. Ниш, 95-104.

До црквеног раскола је дошло између Цариграда и Рима из геополитичких разлога, а осим канонских спорова, он се испољавао и у шовинизму између грчког и латинског језика који је постојао већ вековима пре тога. У каснијим временима највише штете од верске поделе имао је српски народ који се налазио на граничној линији поделе грчке и латинске цркве. У 11. и 12. веку верска нетрпељивост унутар српског хришћанског света још није била узела маха; поштоване су обе цркве. Хрватски историчари пишу, додуше, без ваљаних историјских извора, да је Белошев млађи брат Деса поклонио бенедиктинцима острво Мљет крај Дубровника на којем је за њих подигнута опатија. Угарски историчар Ј. К. Енгел у својој *Повјести Дубровачке Републике* каже да је ова прича „анахронистична". Захумљем, Травунијом и Мљетом, као делом Србије, владао је рашки жупан. А у времену о којем је реч, Деса још није био рашки жупан и није могао поклањати рашке земље. Енгел напомиње и то да су рашки владари даривали Дубровнику поједина места само на уживање, односно коришћење, а не у трајно поседовање.[329] Преводилац ове Енгелове књиге, дубровачки каноник, историчар и писац, дум Иван Стојановић о томе пише овако:

> Na Mljetu je bio još od davnina manastir kalugjera srpskijeh, istočnoga obreda. Tu nakon malo pregjoše benediktinski kalugjeri. I kako tad još ne bješe odlučen razdor istočne crkve sa rimskom, iz početka su zajedno prebivali kaludjeri obiju obreda. U taj su manastir dohodili na zavjet pobožni pokornici iz srpskijeh zemalja jer je tu bila čudotvorna ikona Bogorodice.[330]

Дум Иван Стојановић пише да су први прави калуђери реда св. Бенедикта дошли у Дубровник из Монте Касина у Италији дозволом папе Калиста II (1119-1127) и да су прво били на Рожату, а потом су прешли на Мљет. Он још истиче да је пре „савршена раздора" (дефинитивне поделе Цркве коју он везује за Флорентински сабор у 15. веку) било случајева да су митрополити грчкога обреда имали под собом епископе латинског обреда и обратно: латинским епископима су били подложни свештеници обреда грчкога.

На ставове Енгела и Стојановића позивао се много касније и Ратко Пасарић – Дубровчанин пишући о српско-православном житељству западних крајева Дубровачке Републике и о Српској православној епископији у Стону коју је основао Свети Сава. Он је доказивао да од 10. века у дубровачком залеђу или, како он вели: „у тој области нестаје и западни (римско-латински) обред, а завлада источни уз словенско богослужје".[331] У време рашких жупана и народ и властела у Србији су крштавани по православном обреду, па тако и деца жупана Уроша I, Белош и Деса и остали. То не значи да се у Србији није поштовала и латинска црква и да је било немогуће да су је поједини припадници српске властеле помагали. Дубровчани су и много касније имали право да као римокатолици подижу храмове у својим трговачким колонијама у српским земљама.

Није немогуће, иако није ни сасвим извесно, да је Белош довео бенедиктинце у Срем баш из Дубровника. Али, о томе нема докумената. Папина писма се не морају узети као сигурна гаранција да су они „црни монаси" које он помиње у другом писму (monachi nigri) били бенедиктинци (носили су црне ризе за разлику од бенедиктинаца који су носили беле или сиве). Ти *црни монаси,* које папа помиње по њиховој немарности, могли су бити и калуђери „грчки", односно православни, који су служили по правилима св. Василија, а папа је могао бити и погрешно обавештен. Он о бенедиктинцима у Баноштру пише у време када њих тамо више није било. Без обзира на то да ли је овде било бенедиктинаца или није, њиховим помињањем папа је отварао пут римокатолицизму и својој власти у овим крајевима. Кад се једном нешто прогласи са тако високог места, то обично не подлеже сумњи. У историју је ушло да је Бан Белош подигао *бенедиктински манастир* у Баноштру. Ништа у томе не би морало бити лоше да на основу самог помињања бенедиктинске опатије није било покушаја прекрајања идентитета историјске личности самог Белоша, о чему ће касније бити речи.

---

329 I. H. Engel*, Povijest Dubrovačke Republike,* Preveo, opaskama propratio i nadopunio Ivan kan. Stojanović, Dubrovnik 1903, 26. Фототипско издање: Светогора, Цетиње 1998.

330 Isto, 46.

331 Ратко Пасарић – Дубровчанин, *Српско-православно житељство западних крајева Дубровачке Републике до у 14. стољеће*, Загреб 1983, 26.

Долазак каноника св. Абрахама из долине Хеброн у баноштарски манастир папа смешта у време надбискупа Андрије. По Станку Андрићу то је могло бити десет година по оснивању Хебронске бискупије 1168. и исто толико пре њеног пада у руке Сарацена 1187. године. Дакле, абрахамити су у Баноштар могли доћи око 1176-8. године, а то је време када је бискуповао поменути Андрија (1176-1179). Отвара се питање: зашто би се калуђери из Палестине, из римокатоличке бискупије у Хеброну, запутили у далеки Баноштар у време кад су из Европе крсташи хрлили ка Јерусалиму. Историчар Андрић је прихватио папино тумачење да су они дошли „по краљевој вољи" те је написао да је хебронске калуђере довео ондашњи угарски краљ Бела III (1173-1196). Овај млађи син краља Гезе и краљице Еуфросине, Рускиње, и унук краљице Јелене Српкиње, „koga jedan ugarski ljetopisac zove Bela Grecus", како вели С. Андрић, био је штићеник византијског цара Манојла I. Бела је, у младости, живео у Цариграду као посинак а потом, једно време, вереник кћери византијског цара Манојла. Бела је био прешао у православље и носио је име Алексије. Манојло га је спремао за наследника византијског престола све док сам није добио сина, наследника. Онда су раскинуте Белине заруке са принцезом и он је добио нову вереницу, сестру византијске краљице, са којом се и оженио. Цар Манојло је полагао право на земље „Белине баштине": Срем, Славонију, Хрватску и Далмацију, које су Бели даровали отац и потом старији брат, угарски краљ Стефан III. Када се 1172. године Бела вратио у Угарску да би наследио престо, он се заклео да ће увек водити рачуна о оном што је пробитачно за цара и Византију. Да је то обећање и одржао, сведочи учешће угарских јединица у царевој бици против Селџука 1176. године. Исти аутор наводи још једну битну чињеницу која говори да се Бела држао заклетве. Он је 1189, девет година после смрти цара Манојла, повукао својих 2.000 војника из трећег крсташког похода противећи се намери цара Фридриха Барбаросе да нападне византијског цара Исака II Анђела.[332] Земље „Белине баштине" припадале су под врховну власт Византије од Белине веридбе са царевом кћери 1163. до смрти цара Манојла 1180. године, а под византијским утицајем остале су и касније у време византијске царице Маргарете, Белине кћери а сестре угарског краља Андрије, удате за цара Исака Анђела, и у време њеног сина Кало Јована.

Зар онда није чудно што папа пише да су каноници који су дошли „краљевом вољом" (de voluntate regia) у Баноштар били чак из Хеброна у Палестини а не, рецимо, из цариградског манастира који је утемељио „monah Abraham, kasniji efeški biskup (†536)". Аутор кога овде цитирамо са пуно уважавања, савремени хрватски историчар Станко Андрић каже да ово друго, „очито", није било могуће.[333] При томе, изузев речи „очито", он нема других аргумената. Напротив, он пише да су каноници светог Абрахама или абрахамити познати у историји Цркве и као „članovi dvaju bizantijskih samostana, u Carigradu i u Jeruzalemu"[334]. Једини моменат који Андрић наводи у прилог томе да је краљ Бела довео канонике баш из Хеброна јесте краљев новчани прилог од 10.000 византијских златника болницама (прихватилиштима) у Јерусалиму и краљева неостварена жеља да ходочасти у Свету земљу. Вреди цитирати још једну реченицу Станка Андрића у којој се каже: „Ono što se čini sigurnim jest da je Banoštor jedina poznata europska filijala hebronske kanoničke zajednice" и још додаје: „regularni kanonici Svetog Abrahama (ili Svete Špilje) u Hebronu iščeznuli su, po svemu sudeći, u istom stoljeću u kojem su se i pojavili".[335] На основу историјских чињеница, могло би се доћи и до друкчијег закључка о пореклу абрахамита у Балошевој задужбини. Ако је краљ Бела ратовао на страни Византије 1176. године, онда је много вероватније да је он том приликом, или мало касније, довео у Баноштар абрахамите из Цариграда а не из Палестине. Тих година упокојио се Бан Белош.

Папина интервенција од 1198. године у случају Белошеве задужбине у Баноштру била је део његовог програма латинизације православних манастира у Угарској. Два момента овоме иду у прилог. Надбискуп Саул није поступио по папином предлогу да самостално одлучује које редовнике ће вратити у баноштарски манастир, него је тражио да то питање реши сам папа. У своме другом писму

332 Stanko Andrić, наведено дело, 31.
333 Исто, 22.
334 Исто, 21.
335 Исто, 34.

надбискупу, папа је наложио да се у манастир уведу калуђери који служе по правилима св. Августина. Изгледа да није безразложно питање које је овим поводом поставио историчар Андрић и које гласи: да ли је то значило да хебронски калуђери нису служили по Августиновим правилима? Додајмо: ако су дошли из Цариграда, они су служили по правилима св. Василија, што значи да су припадали Православној цркви.

Само два месеца после писма надбискупу Саулу о баноштарском манастиру, папа Иноћентије III издао је 15. августа 1198. енциклику *Post mizerabile Hierosolymitane* којом је, како пише С. Андрић, „iniciran 4. križarski rat". Овај рат је довео до освајања Цариграда и оснивања Латинског царства на тлу Византије 1204. године. Податак о енциклики и њеном карактеру указује да се папа спремао за напредовање ка Истоку (мада је, формално, био против крсташког рата и разарања Цариграда). Хришћански, српски и православни Срем са Баноштром представљао је једну коту коју је требало освојити. Ако не друкчије, а оно уз помоћ „црних" бенедиктинаца и „каноника св. Абрахама из долине Хеброн". Имајући ово у виду, није безразложна претпоставка да је Белошев манастир у првих пола века постојања могао бити „грчки" односно православни. За првих пола века његовог постојања о њему нема помена у изворима као о бенидиктинској опатији. Бан Белош је половином 12. века оженио свога сестрића принца Гезу Рускињом Еуфросинијом, а своју кћер удао у исту руску кнежевску породицу. Банов сестрић, принц и, закратко, краљ Стефан IV био је ожењен Гркињом Маријом, кћерком севастократора Исака Комнина. Ништа природније од тога да је православни Србин у српском крају у Срему, стално надзираним са византијске стране, подигао православни манастир. Незадовољан својим вазалом, великим жупаном Рашке Урушем II, цар Манојло је 1162. године на ово место поставио његовог брата Бана Белоша. Али, већ 1263. Бан Белош се вратио у Угарску у којој је дошло до сукоба око наслеђа престола. Белош се у династичком сукобу на угарском двору сврстао на страну свога сестрића, краља Стефана IV, штићеника цара Манојла.

Осим политичког присуства и духовног утицаја Цариграда у Угарској, овде је било живо и словенско ћирилометодијско православље а, вероватно, и сећање на Самуилово словенско царство које је сломила и заменила византијска власт. Из папиног писма не може се сазнати да ли је место на Белошевом поседу у којем је био манастир, имало име и на неком другом језику осим на мађарском. Различити називи за иста насеља говоре о обитавању различитих народа у појединим подручјима а, још више, о различитим државним формацијама којима су та места припадала. Историчари су тек недавно скренули пажњу да се Баноштар на грчком језику звао Петрик или Петрикон што, такође, значи камен. Нема писаног трага о томе како су Срби, које је Белош у Срему затекао, звали ово место. Можда баш Баноштар? Са Белошем и за њим мора да је дошло још српскога света са југа. Прелазак великаша и државних личности подразумева већу или мању миграцију становништва, неку врсту сеобе. Коришћење само мађарског имена Keu, Kö, Kw, Ku... у латинским изворима све до 14. века упућује на помисао да циљ римокатоличке мисије овде није био само латинизација Цркве него и мађаризација ових крајева. Ако су такви циљеви и постојали, ниједан овде није остварен.

Православље у Угарској

Неке савремене историјске књиге својим насловима представљају се као историје појединих народа – *Историја српског народа*[336] или *Историја Мађара*,[337] на пример. Али, оне то нису у правом смислу речи, бар кад је у питању период средњега века. Прва књига сасвим маргинализује живот Срба у Угарској у прва чртири века другог миленијума. Друга књига је првенствено историја Краљевине Угарске као државе, борби за власт, међудржавних савеза и ратова, а најмање је то историја етницитета који се помиње у наслову. Више него из систематских историја појединих народа (уз понеки изузетак

[336] *Историја српског народа. Књига I*, уредник Сима Ћирковић, Српска књижевна задруга, Београд 1994. (друго издање)
[337] Петар Рокаи, Золтан Ђере, Тибор Пал, Александар Касаш, *Историја Мађара*, Clio, Београд 2002.

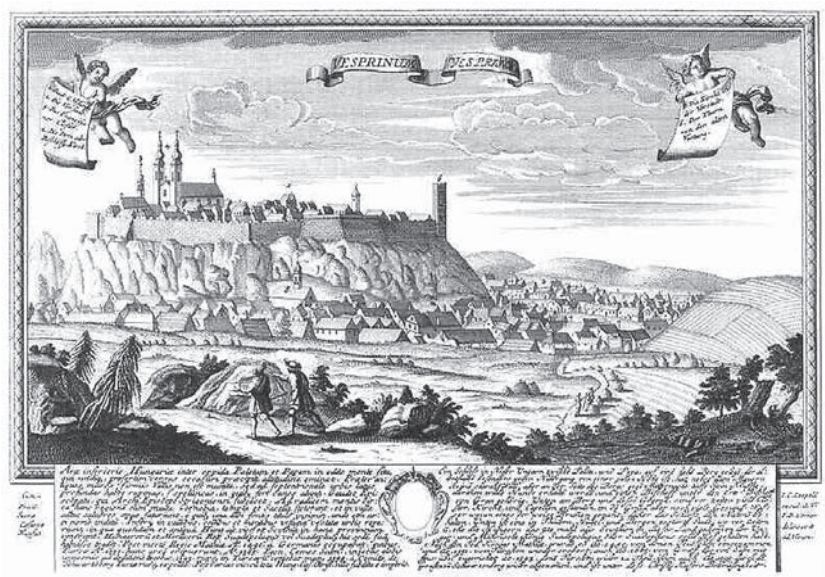
као што је *Историја Срба* Владимира Ћоровића) о средњовековној прошлости Срба у Угарској може се сазнати из понеких радова професионалних историографа, (старијих: Радонић, Радојчић, Ивић, Грујић, Гранић, Веселиновић, Костић... и млађих: Калић, Благојевић, Максимовић...) али, и од ревносних истраживача, народних првака и црквених људи као што су били историјски писци прота Манојло Грбић, дум Иван Стојановић, прота Стеван Михалџић и др Владислав Пандуровић. Пажњу заслужују и радови историчара који, спречени смрћу, нису стигли да остваре значајнију професионалну каријеру (Петар Марковић, Василије Марковић, Михаило Ј. Миладиновић) па су и заборављени.

Упечатљиву слику, засновану на писаним изворима, о Србима и, посебно, о православљу у западној Угарској у првим вековима другог миленијума дао је прота Стеван Михалџић у својим књигама *Православна епископија у Весприму* и *Барања од најстарији времена до данас*. Када се историја пише само са становишта садашњости, онда се о Угарској пише као о држави Мађара. А када се пише са уважавањем и становишта прошлости и становишта садашњости, онда се то чини онако како је писао прота Михалџић који каже: „Најстарији споменици казују нам да је Угарска била савезничка држава разних народа, са њиховим старешинама“, а да „на десној обали Дунава... беше, као и до сада, најсилније Словенство“. Овај писац наглашава да Мађари нису прелазили Дунав у већим масама „нити су се утврдили у прво време с десне стране Дунава“ и наводи да је мађарски археолог Вошински крајем 19. века сматрао да „из доба Стевана I краља Угарског, нема ту никаква трага о насељу Мађара“. За првог угарског краља, који је добио круну од римског папе 1000. године, Михалџић пише да се најпре звао Војко и да је био од православне матере, „ћери Гиласа Стевана“. С почетка, краљ Стефан је обраћао неверника Мађаре у православље. До заокрета је дошло када се оженио ћерком баварског владара Хенрика, а и због „напредовања Грка у Панонији, од којих се Стеван бојао“. Римокатолицизам је проглашен за државну веру. Због тога се против краља дигоше племићи у жупанијама Шумег (Шимуђ или Шомођ) и Зала (обе на десној обали Дунава) са „безбројним народом“, јер не хтедоше од вероисповеди отаца њихових одступити нити примити латинску, римокатоличку.[338] Прота Михалџић каже и ово: „То беше протест словенства против латинства! Ту није могуће разумети борбу незнабоштва и христијанства, као што би се то хтело да представи“.[339]

Оснивање Загребачке надбискупије 1094. године тумачено је као настојање да се на прави пут истинског богопоштовања обрате незнабошци у ондашњој Славонији којој је и Загреб припадао и која је била у саставу Угарске. Мађарски етнограф Хунфалви ово исправља и каже да се није радило о незнабоштву већ о Православној цркви која се држала грчког обреда.[340] Краљевином Славонијом се у оно доба називала северозападна Хрватска (крижевачка, загребачка и вараждинска жупнија). Тек у позном средњем веку име Славонија пренело се на источне крајеве између Драве и Саве, који су дотле сматрани Сремом, а име Хрватска пренело се на три поменуте жупаније и све до другог светског рата (1939) није се простирало на Славонију, а поготово не на Срем. Бискупија у Загребу је основана тек пошто је краљ Ладислав овде подигао катедралну цркву посвећену првом угарском краљу Стефану, проглашеном за свеца у Римокатоличкој цркви 1083. године. О прослави два миленијума хришћанства, Васељенска патријаршија у Цариграду прогласила је овог угарског краља св. Стефана (Стјепана, Стипана, Иштвана) за свеца и Цркве православне и то због доброчинстава које је он учинио Грчко-православној цркви оснивањем манастира за грчке калуђерице у Весприму и куће за ходочаснике у Цариграду. На празник овог свеца, 20. августа 2000. године, у Будимпешти су одражне велике свечаности, предвођене цариградским патријархом Вартоломејом и папским легатом и државним секретаром кардиналом Анђелом Соданом.[341] И овај догађај говори како се историја стално открива, допуњује и ствара.

Прота Михалџић је указао на то да је „међу Дунавом и Дравом, око Блатног језера била Словенска црква“, а да у „престоници ове земље, словенске од старине, у Весприму“ и у близини

[338] Стеван Михалџић, *Православна Епископија у Весприму*, Нови Сад 1935, 22-24.
[339] Стеван Михалџић, *Барања од најстарији времена до данас,* Нови Сад 1937, 66.
[340] Исто, 108.
[341] *Историја Мађара*, 31.

Весприм, гравира, 18. век

његовој на Блатном језеру у месту Залавар или Блатно (немачки: Мозабург) беше „престо Архиепископа Панониje блаженог Методија“. Овај архиепископски престо се одржао и после Методијеве смрти са три епископске столице: у Весприму, Печују и у Ђуру или, вероватније, у Острогону. Михалџић каже да је и после осуде архиепископа Методија као јеретика и забране служења на словенском језику (на Сабору у Салони 1059) у овој земљи остала Словенска црква, „па је још за себе придобијала и Мађаре, тако да су они прве појмове Хришћанства унели у свој језик Словенским изразима и речима“. На територији некадашње Коцељеве државе словенске племенске старешине биле су „у савезу са Мађарима и у непрестаном ратовању са Немцима“ не признајући ни немачку ни папску власт.[342] О Словенима као носиоцима хришћанизације у доба мађаризације Угарске он пише:

> Чудно, и вредно је забиљежити и тај факат, да у XI веку ни не беше скоро епископија па ни манастира у Угарској осим на Дунаву и на десној обали Дунава, где Мађара не беше.[343]

Словенско православље са словенским језиком у Панонији, после мисије светих апостола Ћирила и Методија у 9. веку, никада није сасвим потиснуто. Међутим, Мађари су већ у раном налету хонфонглалаша (језичке мађаризације) дали мађарске називе многим местима у Панонији или су преобличили словенске/српске тако да и на њиховом језику они нешто значе. О вишејезичној пракси у раном периоду Угарске Краљевине сведочи повеља на грчком језику првог угарског краља Стефана издата управо поменутом православном манастиру у Весприму. У потврди ове исправе од стране краља Коломана стоји да је ово писмо-повељу, у име краља, написао свештеник, духовник манастира, који је „ове калуђерице овамо допратио и њима служио“[344]. Утолико пре, могло је бити сличних докумената на црквенословенском језику. Весприм, као центар православне епископије, са православним храмовима и манастирима, сматрао се градом угарских краљица јер су многе од њих радо долазиле овамо на поклоњење православним светињама. Било их је и руског и грчког и српског порекла. Поставља се питање којим се језицима говорило на угарском Двору, с обзиром да су многи угарски краљеви и краљице били немађарског порекла: Италијани, Немци, Французи, Грци, Чеси, Пољаци, Руси, Срби, и да први угарски краљеви, сем изузетних као краљ Коломан који је био спреман за бискупа, нису знали латински. Историчар Радослав М. Грујић пише за српски језик да је „био не само службени и народни језик Србије и Босне, него штавише у 15. и 16. веку и дипломатски језик турског, угарског и румуњског двора“.[345] Али, то се односи на касније времена. Било би природно да се и у време краљице Јелене и Бана Белоша на Двору, а не само у народу, говорило и мађарски и српски а, вероватно, и руски. Јеленина снаха краљица Еуфросинија била је Рускиња и није била прва Рускиња на овом Двору. Откако су јавни, управни и судски послови у држави дошли у надлежност Римокатоличке цркве, званични језик је био само латински. Специфичност Угарске била су „места

[342] Стеван Михалџић, Православна Епископија..., 20-21
[343] Стеван Михалџић, *Барања*...84.
[344] Стеван Михалџић, *Православна епископија у Весприму*, 26.
[345] Радослав М. Грујић, *Апологија српског народа у Хрватској и Славонији*, Београд 1989, према издању из 1909. 37.

јавне вере“ (loca credibilia) односно каптоли чији канонници су, на захтев странака, писали и издавали јавне и приватно-правне исправе са печатима свога каптола. Ова loca credibilia – веродостојна места служила су као административноправни уреди. А то је значило обавезну употребу латинског језика и у краљевским и у жупанијским канцеларијама.

Угарска је била поприште сукоба две културе, германско-латинске и словенске, како то сагледава прота Михаљић. Словенски и византијски утицаји у култури и духовности били су нарочито јаки у прва два столећа Угарске Краљевине. Грчки утицај на верске прилике био је појачан када је византијски цар Манојло запосео земље које су чиниле тзв. Белину баштину, односно земље западно од Дунава па до Јадранског мора. Михаљић о томе пише:

> Уплив грчки осетио се особито у верским одношајима на десној обали Дунава, где словенско православље још није ни малаксало, те је сада бујно оживело тако, да је насљеднику Беле III, његовом сину Имри папа Виђентије 1204. год. Септ. 14-ог писао због избора опата у манастиру Шумуђском („de Symigio“) који, по сведоџби папе, беше „једини латински манастир у земљи његовој, па монасима тога манастира пречи да бирају себи опет латина опата“. Папа пребацује краљу „да иако је земља његова састављена из више народа, ипак има у њој само један латински манастир, а грчких има много, па га моли, да не смета монасима да бирају себи латина опата јер је уверен, да то не бива по вољи краљевој, већ по туђем наговору“.[346]

Реч је овде о истом папи Иноћентију III који је шест година раније интервенисао за побољшање прилика у Белошевом манастиру у Баноштру. Ова тврдња о само једном латинском манастиру могла је бити и реторички исказ којим је папа вршио притисак на краља Емерика да се настави латинизација манастира започета крајем 12. века. А „туђи наговор“ треба схватити као византијски утицај.

Слику о верским приликама у Угарској онога времена дао је и рано преминули историчар Василије Марковић (1882-1920) истичући да је православље у Мађара у прва времена њихове владавине Угарском било веома јако. Он, између осталог, пише:

> По начину, на који је византијског цара Манојла 1164. дочекивало месно становништво у Срему и јужној Угарској уопште, изводи се, да је то становништво могло бити само православно. Исто се тако помињу православни на овим странама и у папским повељама с краја 12. и у току 13. века. Чак се у калочкој архидијецези помиње и један православни епископ.

А мало потом и ово:

> За већину манастира, који се помињу онога времена у јужној Угарској, не може се знати да ли су били православни или католички. Али су сви, који су били православни, били словенски. Мада је цела православна паства у Угарској, и она српске и бугарске народности у јужној и она руске у северној, зависила непосредно од цариградског патријарха, ипак се само словенски служило у цркви. Словенски је црквени језик и Румуна као и православних Мађара.[347]

Горе поменути дочек цара Манојла у Срему описао је очевидац и учесник Манојловог похода, грчки хроничар Јован Кинам. Он пише да је цар Манојло „на сваки начин желео да за себе придобије хунску земљу која се налази у средини западних народа“[348] и да је зато своју кћер Марију верио за Гезиног сина Белу, млађег брата краља Стефана III. Бела је доведен у Цариград где је добио име Алексије а од угарског краља, као баштину, добио је земљу коју му је отац, краљ Геза (1141-1161) за живота одредио: Срем, Славонију и Далмацију. Али, кад је цару стигла вест да „млади краљ Пеонаца (угарски краљ Стефан III – ВМ) поново насрну на Белину баштину“, цар Манојло крене са војском у ове крајеве 1164. године. Описујући овај поход, Кинам пише:

> Стигавши у неко место звано Петрик, цар тамо постави шатор. Ово место је гранична тачка за прелажење у унутрашњост Пеоније. Дошавши тамо написа Стефану овако. „Стигосмо, сине мој, не зато да водимо рат са Хунима него брату твоме Бели да повратимо земљу коју смо поседовали не стога што смо је силом били присвојили него што си је дао ти, и ваш отац још много раније. И да извучемо из невоље твог стрица Стефана који је и сам постао зет нашем величанству. Ако си доиста вољан да

[346] Стеван Михаљић, *Православна епископија...,* 29.
[347] Василије Марковић, Православно монаштво и манастири у средњевековној Србији, Сремски Карловци 1920, 38-39.
[348] *Византијски извори за историју народа Југославије, Том IV,* Београд 2007, 66.

нам и Бела буде зет, као што је с тобом већ уговорено, зашто не би предавши земљу радије уживао у нашем пријатељству. А ако не пристајеш на склапање тог брака и у вези с тим гајиш неке друге намере, знај да смо ми још много даље од тога да трпимо насиље.[349]

Византијски цар Манојло I Комнин са другом супругом Маријом Антиохијском, илустрација у манускрипту, Ватиканска библиотека

Стриц Стефан, који се помиње у царевом писму, то је Стефан IV, син краљице Јелене Српкиње, који је био ожењен византијском принцезом и уживао је заштиту цара Манојла. Иако је 1163. године био и крунисан, убрзо је, напуштен од свог заштитника, збачен и убијен. Највише је боравио у Срему. Кинам пише да је Стефан IV сахрањен у цркви св. првомученика Стефана. То би значило: у Белошевом манастиру у Баноштру.

Овај Кинамов одломак је значајан и због помињања имена Петрик или Петрикон којим је, по мишљењу савремених историчара, означено место Баноштар. За њега Кинам каже да је „гранична тачка“ за прелазак у Пеонију. У оно време Срем, дакле, још није сматран угарском територијом. Цар Манојло се био улогорио у Петрикону и одавде је послао писмо краљу Стефану III. Овде је цар прешао Истар на путу за Бач у „оностраном Срему“ који је тада био седиште Православне епископије, како Кинам пише. Грци су Угарску звали Пеонија, Бач – Пагацион, а Дунав су звали Истар. Али, они су и Драву звали Истар сматрајући да се Дунав улива у Драву – Истар код Осека и, као Истар, тече до ушћа у Црно море. Земљу са десне обале Драве и Дунава они су звали „овострани Срем“, а са леве стране ових река (једне реке по њиховом) „онострани Срем“. Да је грчки Петрикон био Баноштар, а не Петроварадин, као што су мислили старији историчари, то тврде и данашњи мађарски историци у књизи *Историја Мађара*[350].

О дочеку цара Манојла у Срему Кинам пише овако:

А кад цар стиже у хунску земљу, тамошњи људи изађоше сви да га дочекају. Они из свештеничког реда огрнути црквеним одеждама и држећи у рукама света јеванђеља, као и прост и обичан народ, певаху складно једну химну коју је један од наших вешто спевао. Овако је гласила: „О Господе, који си помогао кротком Давиду“ и тако даље. Пролазећи кроз тамошња места, он је хитао да пређе Истар, те прешавши тамошње острво, желео је да продужи у унутрашњост.

Тада, прешавши Истар негде узводно, стиже до неког града који се зове Пагацион. Он је главни међу градовма у Сирмијуму и ту има седиште архијерej овог народа. Тамо је безбројно мноштво становника изашло да се прикључи његовој пратњи. Онда се ту негде улогори, али дознавши да се Стефан налази већ близу, одмах се припреми за борбу.[351]

Запета после израза „негде узводно“ ствара забуну. Не мора да значи да је цар прешао реку узводно од Петрикона. Може бити да је он „негде узводно“ од прелаза стигао до града Пагациона, односно до Бача. Цар је могао да пређе реку и код Баноштра, јер је ту био прелаз још у античко доба, а и за живота Бана Белоша који је у овом месту подигао манастир. Вративши се из Рашке 1163. године, Бан Белош је могао бити или у пратњи цара Манојла или на дочеку са осталим православним народом и свештенством. Кинамов опис сведочи да су и свештенство и народ у Срему и јужној Бачкој били православни. У прилог томе иде и тврдња проте Михалџића да се у време краљице Јелене Српкиње и бана Белоша „утврђивао на десној обали Дунава српски живаљ тим јаче, што је грчки цар Манојло потиснуо Србе на Балкану и постао сусед Угарске, као сродник куће Арпадоваца привлачио их у Цариград и према приликама употребио их да своју власт над Угарском утврди“.[352] Цар Манојло је доживљавао Угарску као своју ујчевину јер му је мати била угарска принцеза Пирошка која је

[349] *Византијски извори...IV,* 67-69.
[350] Петар Рокаи, Золтан Ђере, Тибор Пал, Александар Касаш, *Историја Мађара*, Београд 2002, 54.
[351] *Византијски извори...IV,* 69-71.
[352] Стеван Михалџић, *Православна Епископија у Весприму*, 28.

удајом за његовог оца цара Јована II Комнина добила име Ирина. Византија је дала уточиште и један град у Македонији прогнаном и ослепљеном угарском принцу Алмошу који је овде добио име Константин. За Алмошевог сина Белу Слепог удата је Јелена Српкиња. Византија, са једне стране, а Угарска и Србија, са друге, у 12. веку често су ратовале и мириле се у чему су значајну улогу играли међудинастички бракови. Приликом византијских војних похода у Подунавље одведено је одавде, милом или силом, многобројно словенско/српско становништво да би се њиме појачале источне покрајине царства.

С обзиром на овакве историјске околности, не би било необично, а и сасвим је вероватно, да је манастир у Баноштру који је подигао Бан Белош, бар за његова живота, био православни. По томе што је манастир био посвећен светом првомученику и архиђакону Стефану, кога је светородна лоза Немањића славила као крсну славу, може се закључити да је српска владалачка породица у Расу, и пре Немање, поштовала овога свеца као свога заштитника и да је Белош ту традицију, и пре Светога Саве, пренео у Срем. У стручној литератури овоме се не придаје значај, а Белошев Баноштар се помиње само као бенедиктинска опатија. То се упорно понавља као и онај нетачан податак, убедљиво оспорен још пре два века од историчара Ј. К. Енгела и један век касније од дум Ивана Стојановића, да је Белошев брат бан Деса био оснивач бенедиктинске опатије на Мљету.

Овострани и Оностранн Срем

Оно што је изазвало различите ставове поводом наведеног Кинамовог текста, а на шта указују и коментатори у књизи *Византијски извори IV*, јесте питање да ли је и јужна Бачка спадала у Срем, као што је мислио хрватски историчар Вјекослав Клаић[353] или је Кинам „могао бити нетачно обавештен“ о том питању, како је мислио српски историчар Станоје Станојевић. Други српски историчар Михаило Динић сматрао је „да се Кинамов податак може схватити само тако да је Бач био црквена метропола Сремаца и одлучно одбацује мисао да је Бачка жупанија спадала у овострани Срем“.[354] Касније је дошло до повезивања „грчке“ епископије Бач-Сирмијум са калочком римокатоличком архиепископијом, а у Бачу је и даље постојало „грчко“ свештенство.

Кинамове појмове: овострани и оностранн Срем, мађарски и српски историчари су обрнули и користили су их у другом смислу. За оностранн Срем они су прогласили Мачву. Међутим, они су то чинили из перспективе Беча и Пеште, а не из Рима и Цариграда, како су то пре њих установили римске папе, византијски цареви и њихови хроничари. У старом и средњем веку макротопоним Срем или Сирмија (читај Сирбија) односио се на шире подручје у склопу река Дунава, Драве и Саве. Да „оностранн Срем“ треба тражити на северу од Дунава и Драве, а не јужно од Саве, у Мачви, доказује и само име Мачванске бановине, основане 1254. године која није прозвана сремском. Поглед наших историчара је производ бечко-берлинске историјске школе и њихово виђење је тенденциозно. Насупрот њима прота Михаљић објашњава да земља „синова Белиних“, земља „сестре краљеве“, „земља Кало Јована, грчког принца“ беше једна иста земља, Херцештво Славонија, коју Кало Јован и папа називају Срем (Σηρμίω или Sirmia). Ево, како он то јасно сагледава:

Бач, остаци средњовековног града

[353] V. Klaić, *Sirmia citerior et ulterior*, Viestnik Hrvatskoga arkeologičkoga družtva IV, Zagreb, 1882, 101-107.
[354] *Византијски извори IV,* 71.

Према овим поделама: „Срем с ове стране“ и „Срем с оне стране“ (Sirmia citerior et ulterior) јесте подела грчко-римска, коју је папа знао и респектовао, а за коју Мађари нису хтели да знају.

Од стране Грчке, од стране Босне и од стране Папе, могао је бити „Срем с ове стране“ (citerior) данашњи Срем између Саве и Драве и Дунава, а „Срем с оне стране“ (ulterior) онај део што је лежао преко Драве, између Драве и Дунава. За цео овај простор имали су Грци једно име С р е м, а Мађари „Х е р ц е ш т в о С л а в о н и ј а“.

Не треба да нас буни назив Срема код дубровчана за околину Београда, који је раније заиста подпадао под Срем, док се установи Мачвански банат за време Беле IV, чији се зет Растислав потписивао: Херцог Славоније и господар Мачве.

Писмо папе Иноћентија III (1205) о епископији у земљи деце краља Беле и писмо папе Григорија IX (1229) свом легату у Босни, о епископији православној у земљи сестре краљеве“ у „Sirmia ulterior“ (Срем с оне стране), говоре о једној и истој епископији у земљи Калојана (Кало Јована) принца грчког господара „Сирми“, која је тамо заиста и постојала у предграђу Весприма званог Кнезе, где је био и грчки манастир.[355]

Било је неписано правило и знак лепог понашања у науци да се српско присуство у барањско-бачком и сремском Подунављу прећуткује и прикрива. Пишући 1939. године у Летопису Матице српске о словенском пореклу топонима Бач и Бачка, пажње вредан а слабо познати српски аутор др Владислав Пандуровић овако је објаснио тенденциозност историјске науке у погледу земаља Јужне Угарске а ради порицања њиховог словенског/српског карактера:

Професори градачке и бечке школе васпитали су читав низ словенских научника који су увек бојажљиво ослушкивали на одјек који би њихова смелија теза изазвала код тих професора.

Ништа није боље ни код мађарских научника. Њихова наука је, понекад, само одблесак немачког начина мишљења и осећања. Они су често „мађарофони“ Немци и неће да признају онај велики утицај који су Словени вршили на њихове установе, на њихов језик и на стварање њихових насељских назива.[356]

Сличних појава избегавања помена српског присуства северно од Дунава и Драве било је и у тумачењима историјских извора из првог миленијума хришћанске ере када Мађара овде није било. На пример, пориче се да је Бач био верски центар, односно седиште епископије још у 6. веку у оквиру Архиепископије Јустинијана Прима, коју је основао цар Јустинијан Први 535. године. То је онај цар од чијег времена латински језик губи примат у његовој империји – Источном Ромејском царству, а замењује га грчки. Нова Архиепископија основана је на подручју префектуре Илирика (земље

Из средњовековне перспективе: овострани и остранни Срем

[355] Стеван Михаљчић, *Барања...* 79-80.

[356] Владислав Пандуровић, *Порекло и значење имена Бачка*, Летопис Матице српске, книга 352, 1939, 130.

централног Балкна од Подунавља до Скадра и Коринта). Најсевернија епископија била је на подручју дела провинције Панонија Секунда и била је десетак година самостална црквена организација пре но што је постала папски викаријат.[357] У оснивачком акту је забележено (на латинском језику) да је седиште ове епископије било „in Bacensi“ што би требало читати: у Бачу. Први епископ звао се Вененатос. Међутим, у годинама око првог светског рата (1914, 1918. и 1919), два научника, Zeiller и Stein, у текстовима на француском и немачком језику изнели су претпоставку да „место Bacensi треба читати Bassianensi“ и да се то име односи на античку Басијану у Срему код Доњих Петроваца, јужно од Руме. Византолог др Филарет Гранић каже да је оснивање нове епископије „тангирало црквене односе у провинцији Панонија Секунда“. Он је прихватио, у погодбеном начину и са изесном резервом, поменуто становиште о црквеном центру ове провинције у Басијани написавши: „Црквено седиште споменутог дела Друге Паноније било би дакле град Басијана који се, ни раније ни касније, не спомиње као седиште епископа“. На истом месту Гранић пише о Бачу као седишту епископа неколико векова касније и цитира Кинамове речи да је Бач у време цара Манојла у 12. веку „град метропола сремског становништва и да у њему станује архијерej тога народа.“[358] Али ни Гранић, коме су и Бач и Басијана и православље били свакако ближи и конкретнији него поменутим научницима, није им се отворено супротставио. Арапски географ Идриси 1154. године забележио је да је град Bakasīn (Бач) позната и стара варош и да се у њој налазе тргови и пијаце, занатлије „и грчки учени људи“.[359] Археолози су открили словенско гробље у Бачу и на основу тога су закључили да су Словени основали овај град у раном средњем веку. За традицију Бача значајна је изградња угарске тврђаве у овом месту (1338-1342) и оснивање фрањевачког самостана који и данас постиjи. Али од ових догађаја не почиње историја ове вароши како се то, најчешће, представља.

Откриће једне фреске „византијског стила“ у фрањевачком самостану у Бачу 2011. године оглашено је у новинама и на телевизији са одушевљењем. Фреска *Распеће Христово* пронађена је када је срушен један преградни зид у самостану. Званичници су изјавили да фреска личи на оне из манастира Студенице, да је добро очувана и проценили су да потиче из времена од 12. до 14. века. У тим вековима Бач је био седиште православног епископа а фреска је, вероватно, урађена или у другој половини 12. века, у доба Бана Белоша и византијског цара Манојла или нешто касније у време првих српских архиепископа Светога Саве и св. Арсенија Сремца. А можда она потиче из доба владавине краља Драгутина и цара Душана? Или је, већ тада, и била зазидана?

Полатињавање православних манастира у Угарској почело је поткрај владавине краља Беле III, дакле, крајем 12. века. Овај унук угарске краљице Јелене Српкиње, у Цариграду је прозван Алексије. Њега је цар Манојло спремао за свог наследника па га, потом, добивши сина, ипак није оженио својом ћерком него Агнезом – Аном Шатијон, сестром своје супруге. Бела – Алексије је остао веран цару заштитнику и Ромејима и после повратка у Угарску и ступања на престо. Он је бранио интересе цара Манојла и после цареве смрти када је године 1183. подигао војску, заједно са Стефаном Немањом, против цара узурпатора Андроника. Заузео је Београд, Ниш и Сердику (Софију). У складу са некадашњим планом цара Манојла, тражио је византијски престо и руку цареве сестре Теодоре пошто му је прва жена била умрла. Синод је одбио да Теодору ослободи монашког завета и краљ Бела се вратио у Угарску.[360] Узурпатор Андроник је убијен у народној побуни и на престо је дошао цар Исак II Анђео (1185-1195). За новога цара Бела је удао своју кћер Маргарету. Сам се оженио 1186. године Маргом Капет, сестром француског краља Филипа II. Тек тада долази до промене у црквеној политици у Угарској. Краљ и краљица су из Француске довели цистерците (римокатолички калуђерски ред) и дали им неке манастире у Угарској. Земља се и у политичком и у културном погледу полако окретала ка Западу и отварала за француске утицаје.

Србија је кроз читав 12. век била савезник Угарске. Међутим, чим би потиснули Византију, Угарска је настојала да прошири своју власт на Балкану на штету Срба. Десило се чак да је цар

[357] Љубомир Максимовић, *Северни Илирик у шестом веку,* Зборник радова Византолошког института, XIX, 1980, 31.
[358] Филарет Гранић, *Војводина у византиско доба,* Војводина 1. Нови Сад 1939, 105-107.
[359] *Византијски извори...IV, 70.*
[360] *Историја Мађара, 57.*

Исак II Анђео писмом папи Целестину III тражио да овај посредује код његовог таста краља Беле III против намере да Угарска 1192. и 1193. године, на брзину, освоји Србију.[361] Тешко је рећи да ли је Бела III овом приликом само желео да учврсти своју власт у земљама „Белине баштине", које су удајом његове кћери, царице Маргарете, остале под сизеренством Византије, или је желео да освоји целу српску државу. А можда се радило, пре свега, о потреби византијског цара да, из ослабљене империје, нагласи да је Србија традиционално подложна Византији, како пише историчар Никола Радојчић. „Духовне традиције не само да више трају неголи стварна сила, него су оне у стању вршити невероватно снажан утицај".[362] То би се могло односити нарочито на „земље Белине баштине". Угарска је, како пише Оболенски, два и по века „на више начина била део византијске заједнице народа".[363] Манастир св. Димитрија Солунског у Митровици, за који Кинам пише да га је подигао византијски управник Илирика половином 11. века, потпадао је директно под власт цариградског патријарха. Био је то манастир источног „грчкога обреда", за монахе грчке, словенске и угарске народности са посебним ћелијама за сваку народност, све док га папа Климент VI половином 14. века није поверио бенедиктинцима из Њитранске епарСхије.[364]

Сремски завичај српске краљице Јелене Анжујске

Почетком 13. века Баноштар је припадао поседу „сестре краљеве" Маргарете и као такав запао је за око римском папи. Маргарета, супруга покојног византијског цара Исака II Анђела, а кћи угарског краља Беле III, са сином Кало Јованом Анђелом, вратила се на „земље Белине баштине", зване и „земље деце краља Беле" и „земље сестре краљеве", односно, у Срем. Они су господарили Сремом током неколико деценија. „Сестром краљевом" Маргарета је називана по своме брату, владајућем угарском краљу Андрији II, истом оном краљу са којим је Свети Сава успешно преговарао о миру у име свога брата краља Стефана Првовенчаног. Краљ Андрија је сматрао да је краљевском круном, коју је Првовенчани добио од папе (1217) нарушено његово краљевско право на Србију, стечено, тобоже, 1201. године угарским учешћем у сукобу око престола Стефана и Вукана Немањића, а на страни овог другог. Почев од Андријиног оца краља Емерика па кроз следеће векове, Угарска ће испољавати претензије на околне земље: Србију, Бугарску и Галицију. Међутим, о великом успеху мисије Светог Саве говори легенда да је под његовим утицајем краљ Андрија био прешао у православље.

После овог славног измирења са Угарском и после добијања аутокефалности Српске православне цркве (1219) уследила је реакција из Рима. Наиме, папа Хонорије III је 1223. године упутио писмо бившој византијској царици Маргарети или „сестри краљевој", господарици у земљама „Белине баштине". Папа јој је у писму саопштио да под заштиту Св. Петра (у Риму) и своју узима њене поседе, а нарочито пак „castrum Keve cum toto Comitatu, redditibus, dignitatibus et proventibus suis; Varod quoque, Perben, Kamanc et Zilzeng" са селима, шумама, виноградима, рибњацима, слугама и слушкињама и другим што припада овим местима. Папин гест постаје разумљив ако се има у виду да је у овим крајевима било живо ћирилометодијско православље, ојачано мисијом Светог Саве. И док је Латинским царством у Цариграду владао римокатолик, у овостраном Срему, како пише историчар Петар Марковић, са позивањем на латински спис (Theiner, Monumenta Hungarorum, II, 89) живели су Словени и Грци и у њиховој цркви, коју они зваше епископалном, служило се по обреду грчком, односно православном.[365] Папино писмо стављало је до знања да треба да дође крај византијској

[361] Види: *Исак II Анђео штити Рашку од угарског напада,* Византијски извори за историју народа Југославије, том IV, Београд 2007. 250-252.

[362] Никола Радојчић, *Промена у српско-мађарским односима крајем XII века,* Глас Српске академије наука CCXIV, Одељење друштвених наука, Нова серија 3. 1954. 20.

[363] Димитри Оболенски, *Византијски комонвелт,* Боград 1996, 179.

[364] Радослав М. Грујић, *Духовни живот*, Војводина 1, Нови Сад 1939, 333.

[365] Петар Марковић, *Одношаји између Србије и Угарске (1331-1355)* Нови Сад 1903-4. 23.

Краљица Јелена са сином краљем Милутином,
фреска из манастира Грачаница

културној и црквеној доминацији у јужним покрајинама ове Краљевине. Византијски утицај овде могао је бити ојачан доласком бивше византијске царице која је још као десетогодишња девојчица била отишла из Угарске. Папино писмо било је претходница следећем гесту – оснивању Сремске бискупије са седиштем у Баноштру.

Међу местима које папа Хонорије III својим писмом узима у заштиту, најпре се помиње каструм (град) Keve или Kewe (Баноштар) са целим комитатом (жупанијом). Потом се помиње Варадин (Петроварадин) као Varod, Perben (неидентификован, сем ако се не односи на Пабар, „брод“ на Сави западно од Митровице) Каменица као Camanc и Сусек као Zilzeng. Као утврђени град са великим манастиром, Баноштар је имао услове да буде и седиште жупаније и верски центар.

Српски историчар Михаило Динић порицао је да је Сремска жупанија носила име по месту Кеве.[366] Топоним Keve он везује само за Ковин у Банату. Логично је, међутим, да се топоним Keve у овом писму (писан на другим местима и као Kewe, Kew, Keu, Kw, Ku и на још више начина) није односио на Ковин у Банату него на Баноштар у Срему, који чини територијалну целину са другим поменутим местима. Израз „нарочито пак“ (specialiter autem) испред имена Keve само наглашава да је папи до њега било највише стало. Кало Јован Анђео, унук угарског краља Беле III и син његове кћери Маргарете и византијског цара Исака Анђела, грчки принц, потписан је на једној дипломи краља Беле IV од 1235. године као господар Срема „dominus Sirmy“ и „comes de Kewe“.[367] Две титуле на истом месту, господар Срема и гроф од Баноштра (или жупан) имају оправдања ако се има у виду да је појам Срема био много шири од појма Сремске жупаније. Комес је великаш који је од владара

[366] Михаило Динић, *Жупанија „Кеве“ између Дунава и Фрушке горе*, у књизи Српске земље у средњем веку, Београд 1978, 292-3.

[367] Прота Стеван Михаљић, *Барања*..., 79.

примио војничка, судска и властелинска овлаштења у неком граду – каструму, и на припадајућој територији – комитату, односно, у жупанији. Жупаније су се обично називале по граду у којем им је било седиште. Жупанија Вуковска (са седиштем у Вуковару) такође је била у Срему. Зашто и у овом другом случају не би било тако што се тиче имена? Инсистирање на имену жупаније само као Сремске, наводи на помисао о тенденциозном сужавању појма Срем и о замагљивању чињеница о Баноштру кад год се оне не односе на бенедиктинску опатију или на бискупско седиште. Савремени писци (Рокаи, Макданијел) пишу за Кало Јована Анђела: гроф од Ковина, мислећи на Ковин у Банату. Замеће се траг о томе да је у Баноштру у 13. веку столовао овај грчки принц а мађарски гроф Кало Јован Анђео. Јер, да није било тако, папа би основао бискупију у Ковину, а не у Баноштру.

Питање судбине грчког принца и угарског грофа од Баноштра Кало Јована Анђела и његових потомака није већма привлачило пажњу историчара. А то питање је интересантно пре свега са становишта српске историје. Зна се да је остало нерешено питање тачног порекла српске краљице Јелене, од историјских писаца зване Анжујска, супруге краља Уроша I и мајке краљева Драгутина и Милутина. Осамдесетих година 20. века један амерички научник, слависта, стручњак за српску средњовековну књижевност а, осим тога, и генеологиста, по имену Гордон Лоренс Мак Данијел, саопштио је да Јелена није била из династије Анжујаца него да је, по очевој линији, била унука византијског цара Исака II Ађела, праунука угарског краља Беле III и унука његове кћери Маргарете, односно да је била кћи византијског принца а угарског великаша Јована Анђела – Кало Јована. По мајчиној линији Јелена је била француског порекла. Мати јој је била Матилда од Пожеге (dominae de Posaga) кћи Маргарете од Намура и грофа Анрија од Вијондана (de Vianden). Пожега је у оно време још припадала Срему. Ова Маргарета, према истом извору, била је сестра Балдуина II Куртене, латинског цара у Цариграду (1228-1261).[368] У време крсташких ратова и у доба Латинског царства у Цариграду (1204-1261) много француских витезова и племићких породица дошло је на Исток и заузело је поседе од Сицилије и Италије, Грчке и Мале Азије, до Сирије и Јерусалима. Било их је и у Угарској. Из латинске Атиохијске кнежевине биле су принцезе Марија и Агнеза де Шатијон, од којих је прва била удата за византијског цара Манојла I а друга за угарског краља Белу III, Манојловог штићеника. Агнеза је, по очевој линији, била Јеленина прабаба.

Како је већ наведено, Кало Јован је у Угарској носио грофовску титулу comes de Kewe, што би се дало схватити као: жупан или гроф од Баноштра. Могуће да му је и кћи Јелена рођена у овом или неком другом месту у ондашњем широком Срему (са Славонијом), а можда и на самом двору краља Андрије II који је био ујак Јована Анђела. Андријина супруга Јоланда је била сестра Јеленине бабе по мајци Маргарете и Балдуина II де Куртене, латинског цара у Цариграду.

Ова Макданијелова генеологија у складу је са најстаријим историјским изворима о пореклу краљице Јелене. Њен биограф, српски архиепископ Данило II, који је познавао и поштовао краљицу и допринео успостављању њеног култа у Српској православној цркви, записао је да је она била „од царскога племена, од фрушкога рода“ (рода француског). Ово је сасвим прецизно речено. Царско порекло могло је бити само византијско, а француског рода била је Јеленина мати. Анжујци нису били цареви него само краљеви. Карло Анжујски стигао је из Француске у Напуљску краљевину када је Јелена већ увелико била српска краљица. Он је њу и њену сестру Марију (сахрањену на Јеленином поседу у Улцињу) могао звати рођакама, што се помиње у изворима и литератури, јер је његов зет Филип био син латинског цара у Цариграду Балдуина II, док је Јеленина баба била царева сестра, дакле, Филипова тетка. Јелена је на овај начин била рођака Ажујаца, али она сама није била анжувинског рода као штп ни Карлов зет Филип то није био. Грчки државник, историчар

[368] Gordon L. Mac Daniel, *On Hungarian-Serbian Relations in the Thirteenth Century: John Angelos and Queen Jelena,* Ungarn Jahrbuch 12 (1982-1983) 43-50. Овај амерички истраживач, слависта и генеологиста, Гордон Лоренс Макданијел (1943-2011) докторирао је у Вашингтону са тезом, припреманом у Београду, о делу архиепископа Данила II *Животи краљева и архиепископа српских*. У оквиру едиције Стара српска књижевност у 24 књиге, коју су објавиле београдске издавачке куће Просвета и Српска књижевна задруга, приредио је две књиге житија: од Данила II (1988) и његових настављача (1989) са својим коментарима и предговорима. Предавао је на више америчких универзитета. Ни он није избегао замку: мешање Ковина и Баноштра писаних на латинском као Kewe или Keve и погрешно тумачење средњовековних латинских топонима Sirmia citerior et ulterior или: овострани и остранги Срем.

и савременик краља Уроша и краљице Јелене Георгије Акрополита, у својим Аналима, забележио је да је рашки краљ Урош био зет краља угарског.[369] Ни то није нетачно, јер Јеленини преци су били и угарски краљеви. Иако се не зна тачно место Јелениног рођења и детињства, сасвим је природно да се о њеној удаји одлучивало на угарском Двору у време Андријиног наследника краља Беле IV, брата од ујака Јована Анђела и да је она у Србију одведена, вероватно, са угарског Двора.

Околности женидбе краља Уроша са Јеленом упућују на закључак да је и ово био један од оних краљевских бракова склопљених из политичких разлога који владарима обезбеђују пожељно савезништво и добре међудржавне односе. Угарској, опустошеној најездом Татара 1241. године, а и ослабљеној Србији, такви односи су били потребни. Сасвим је могуће да је Јелена 1244. године (неки пишу: око 1250) доведена у Србију баш са Двора у Будиму што је Акрополита протумачио на свој начин. Можда је овај брак био и разлог одступања од престола краља Владислава, који је брату Урошу уступио трон јер је то било пробитачно за Србију онога времана.

Да је српски краљ Урош био у пријатељским односима са угарским Двором види се и по томе што је 1260. године ратовао на страни Угарске а против Чеха и што је 1264. године био гост на свадби млађег краљевог сина Беле. Ако је краљ Урош у савременика уживао глас зета краља Угарске, као што сведочи Георгије Акрополита, онда то баца светло и на његов поход у Мачву 1268. године после смрти мачванског бана Ростислава Михајловића. Овај черниговски кнез из Галиције био је добио од свога таста, угарског краља Беле IV, титулу херцега Славоније и бана Мачве. Ова руска православна породица имала је амбиција да завлада целом Угарском, али је Ростиславов син Бела био убијен. Ростиславов зет Мојс био је велики жупан Шимуђа и оснивач и патрон више православних манастира као што је био манастир Св. Аврама на острву Чепел код Будима и манастир Брана у Барањи.[370] Бановина Мачва основана је 1254. године, знатно после Јеленине удаје. „Очекујући да ће краљ Урош I продрети у Мачву, послао је Бела IV кћери Ани и унуку Бели у помоћ пожунског жупана Стевана који краља Уроша I потуче и зароби".[371] Мотиви Урошевог похода, тражење (обећаног?) мираза краљице Јелене, не помињу се, али се подразумевају. Српски краљ је ослобођен после склапања уговора о браку, овога пута, његовог сина Драгутина и угарске принцезе Кателине (Катарине), унуке краља Беле IV. То говори о природи односа међу средњовековним државама и владарима и доказује да поход није био баш безуспешан.

Благочестива краљица Јелена била одана династији Немањића, посвећена породици и током њеног живота у Србији (1244-1314) држава је напредовала. Краљица је чинила и праве подвиге на пољу међудржавних односа, градитељства, културе, књижевности и социјалног старања, а на корист државе и Римокатоличке и Православне цркве. За владе краља Драгутина добила је на управу део Краљевине на Косову, у подручју Требиња и у Зетском приморју. "Ја не знам ни за једну другу краљицу на свету, која је један део свога двора претворила у завод за израду књига црквених, а други део тога истог двора у завод за васпитање кћери сиромашних родитеља!" написао је Чедомиљ Мијатовић мислећи на краљичин двор у Брњацима на Косову.[372] Ревносна римокатолкиња, веома издашна према храмовима у Барској надбискупији (подигла је више фрањеваких манастира у Скадру, Улцињу, Бару и Котору) Јелена се замонашила у православној цркви Св. Николе коју је саградила у Скадру, некадашњој српској престоници, а сахрањена је у православном манастиру Градац у Рашкој који је подигла као своју гробну цркву. Српска православна црква ју је канонизовала врло брзо после упокојења. И Јеленин отац Јован Анђео, рођен у Цариграду, син православног цара, могао је да приступи Римокатоличкој цркви (о чему се не зна ништа поуздано) тек као угарски великаш и супруг угарске племкиње француског рода, и као господар града који је, у време док је он њиме господарио, постао седиште Сремске бискупије. А то је било у Баноштру. Да је „грчки принц" столовао у Ковину, папа би тамо основао бискупију. Ковин је још ближи Браничеву кога је папа имао намеру да

[369] Чедомиљ Мијатовић, *Ко је краљица Јелена?* Летопис Матице српске, књига 217, 1903, 1-30.
[370] Прота Стеван Михаљчић, *Православна епископија у Весприму*, 36.
[371] Јован Радонић, *Споразим у Тати 1426 и српско-угарски односи од XIII-XVI века,* Глас СКА CLXXXVII, други разред 94, 1941, 13.
[372] Чедомиљ Мијатовић, нав. дело, 3.

покатоличи. Ипак, требало је прво преобратити високу властелу у Срему, па онда и народ у Србији јужно од Дунава. Зашто се затура траг „грчкога принца“ у Баноштру?

Срем, у најширем средњовековном значењу тога појма, може да се дичи што је изнедрио владарку изванредне културе и духовности која је у себи имала француске, грчке, мађарске, руске и српске крви и која је обогатила српску државну и духовну традицију. Архиепископ Данило Други је написао да је краљица Јелена била “од Господа даровани светилник отачаству своме”. То отачаство била је Србија. Њено благословено и плодотворно присуство оставило је трага и у ктиторској делатности њених потомака. У задужбини њеног унука краља Стефана Дечанског, у манастиру Дечани, на пример, слиле су се обе градитељске и уметничке традиције, и источна, српско-византијска и западна, романско-латинска. Можда није случајно ова светица на српском престолу носила име некадашње угарске краљице Јелене Српкиње, супруге краља Беле Слепог. Династија Арпадова се овим штедро одужила за оно што су, један век раније, Срби, Рашани, краљица Јелена и њен брат Бан Белош учинили да се спасе од изумирања ова мађарска краљевска лоза.

Баноштар – седиште Сремске бискупије

У време Латинског царства у Цариграду, а после успостављања аутокефалности Српске православне цркве са првим архиепископом Светим Савом, у прекосавским и прекодунавским српским срединама подизани су православни манастири. У Банату је тих година, по предању, монах Арсеније Богдановић, ученик Светог Саве, подигао манастире Месић (1225) и Златицу. Слично предање постоји и о манастиру Ковиљ у Бачкој за који легенда каже да га је подигао сам Свети Сава. Није чудо што је наследник Светог Саве на престолу српских архиепископа био је св. Арсеније Сремац кога је Свети Сава за то припремио и одредио. Блаженопочивши епископ шумадијски Сава у својој књизи *Српски јерарси од 9. до 20. века* пише да је архиепископ Арсеније био родом из села Дабра, близу Дунава и града Сланкамена. Име Светог Арсенија Сремца носи Богословија у Сремским Карловцима. Архиепископ Арсеније је предодредио место будуће Пећке патријаршије тако што је подигао манастир Светих апостола у Хвосну, крај Пећи. Умро је 1266. у манастиру св. Петра и Павла у Чрнчи. Овај манастир у Захумљу, односно у Херцеговини, налази се близу места које се у народу зове Пећина светог апостола Павла. Сахрањен је у својој задужбини, храму Светих апостола у Пећи. Мошти су му касније, безбедности ради, сељене по разним манастирима. Од 1920. године мошти св. Арсенија I Сремца чувају се у манастиру Ждребаоник код Даниловграда. Прве епископије

Свети Арсеније I Сремац, детаљ фреске, манастир Сопоћани 13. век

Романички стуб из 13. или 14. века са неке цркве или дворца нађен у Баноштру, Музеј Војводине у Новом Саду

у српским земљама биле су у Херцеговини и у Срему. Ова два краја, повезана су светим везама још од апостолских времена.

Оснивањем Сремске бискупије Рим је реаговао на узрастање православља у Јужној Угарској у доба Светога Саве и још жив византијски утицај у овим крајевима. Ова бискупија спада у ред оних бискупија на Истоку које се зову мисијске (Сремска, Босанска и Милковска у Влашкој) а које су све биле подређене Калочко-бачкој митрополији. Њихова улога била је прозелитска. Оне су имале задатак да православни живаљ у тим крајевима преводе у римокатоличку веру.

Сремска бискупија, на молбу калочког надбискупа Угрина, основана је писмом папе Гргура IX од 1229. године а утемељена је 1231. године. За њено седиште папа је изабрао Белошев манастир у Баноштру или, како се обично пише, бенедиктинску опатију св. првомученика Стефана на Дунаву. Историчар Алекса Ивић пише да је 1231. године у Срем био послат, као мисионар, бискуп Инокентије.[373] Нова бискупија баштинила је и приходе самостана у којем јој је било седиште, а бискуп је добио, такође, име опатије (episcopus de Keu, de Ku, de Kiu).[374] За потребе новоосноване Сремске бискупије у 13. веку калочки надбискуп је код манастирских зграда у Баноштру подигао катедралну цркву.

Историчар Српске православне цркве Радослав Грујић пише, цитирајући латински извор, да је Рим имао план да Сремска бискупија „по могућству – si fieri potest – 'Словене и Грке' настањене у Срему обраћа на 'обред латински и послушност римској цркви', јер је то за славу апостолске столице нарочито потребно".[375] С обзиром на овакве циљеве, не треба сумњати да је бискупија смештена у месту где су живели Срби, баш као што се за каснији фрањевачки манастир у Черевићу наглашава да је подигнут 1375. године „у српском крају". Бискупија је добила налог да шири римокатолицизам и преко Саве, у Београду и у области Браничева, тако што би тамошњи православни епископи, ако таквих тамо има, признали папску власт или би били протерани. Бискупија у Баноштру постала је главно упориште римокатоличке мисионарске делатности у овом крају док је, у исто време, у Бачу још било „грчко свештенство". Иако је постављање сремског бискупа требало да значи да се овде поништава ћирилометодијевско православље, оно се „и даље упорно одржавало не само по селима и забаченим областима него и по градовима"[376].

Године 1241, само деценију после смештања седишта Сремске бискупије у Белошев манастир у Баноштру, у Угарску су продрли Татари који су разорили и опљачкали многе њене крајеве, па и Срем. Татари су, бесумње, опустошили и Белошев манастир, односно седиште бискупије. И сам угарски краљ Бела IV са породицом гоњен је од Татара до Далмације и једва се спасао у опседнутом граду Трогиру

373 Алекса Ивић, *Историја Срба у Војводини,* Нови Сад 1929, 6.
374 Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima, sv. III*, Split 1965, 38.
375 Радослав Грујић, *Духовни живот*, Војводина 1, Нови Сад 1939, 334.
376 Исто, 335.

и то тако што су се Татари изненада повукли и отишли за својим политичким интересима у јужноруске степе. У целој Угарској за собом су оставили пустош, смрт и глад. Седиште Сремске бискупије из опустошеног Баноштра пресељено је 1247. године у манастир Св. Иринеј крај Сремске Митровице. Али, задржан је каптол и у Баноштру тако да су на подрчју бискупије била два каптола. Сачувано је неколико исправа које су издате од каптола у Баноштру у 13, 14. и 15. веку, као и неки налози угарских краљева и палатина да каноници овог каптола обаве одређене радње око увођења у посед појединих великаша. Каптол је имао и свој печат из 13. века који није мењан.[377]

Камена пластика из Баноштра и Раковца 11-12. век, Музеј Војводине

Биће да је улога баноштарског каптола била више административносудска него верска. Ни после једног века од оснивања Сремске бискупије, римокатолицизам овде није пустио дубље корене. По извештају о скупљању папских прихода за 1317-20. годину у граду и дијецези „de Ku“, што значи у сремској дијецези и у Баноштру, није ништа наплаћено јер су, како се наводи, у томе граду и дијецези били све шизматици.[378] То значи да су у Баноштру и у Срему тада живели православни Срби. Било је то непосредно после смрти српског краља Драгутина који је владао Сремом, а у време када је његов брат краљ Милитин ратовао са Угарском за наслеђе братових земаља. Опатија Св. Духа у Манђелосу (на јужним обронцима Фрушке горе) која слови као бенедиктинска и над којом је патронатство имала племићка породица Моровић, такође, није уредно плаћала папски порез. Са папском десетином имали су проблема и православни манастири. Прота Стеван Михалџић, у својој књизи *Православна епископија у Весприму*, описао је преко десет православних манастира на десној обали Дунава, од Блатног језера и Сентандреје до ушћа Драве од којих је, такође, тражено да плаћају папи порез а они то нису хтели да чине.[379] Када историчари Римокатоличке цркве пишу да су у првој трећини 14. века бенедиктински манастири у Срему већ били опустели, а до краја тога века су сасвим нестали, поставља се питање колико се овде радило о њиховом стварном присуству, а колико о опсесији бенедиктинцима као перјаницима римокатолицизма међу Словенима. Јер, исти аутори пишу и то како није остало никаквог трага од тих бенедиктинских опатија у Срему. Од римокатоличких редова у Срему поуздане трагове оставили су цистерцити и фрањевци. Међутим, ниједна римокатоличка монашка заједница у овим крајевима није надживела турску најезду у 15. и почетком 16. века.[380]

Већ у првим најездама Турака, 1396. страдао је манастир св. Димитрија у Митровици. У турским пустошењима у 15. веку пропала је и резиденција сремских бискупа. За великашима који су се повукли пред турском опасношћу, и парохијски римокатолички свештеници су отишли или су тако несавесно вршили дужност да је дошло до правог покрета за прелазак у православље римокатоличких породица у појединим селима.[381] Током турске владавине у Срему и није било организоване Римокатоличке цркве, а наслов сремских бискупа носили су загребачки и мађарски канонци. Дубровачког бенедиктинца Мавра Орбина, писца славне књиге *Краљевство Словена*

[377] Ante Gulin, *Srednjovjekovna javna djelatnost i pečati srijemskog kaptola sv. Stjepana de Kw i sv. Ireneja kod Mitrovice,* Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Vol. 16(1998). – str. 13-42.

[378] Радослав М. Грујић, *Духовни живот*, у књизи Војводина 1. Нови Сад 1939. 337.

[379] Стеван Михалџић, *Православна епископија у Весприму*, 29.

[380] Ivan Ostojić, нав дело, 11. 12. 30. 33.

[381] Радослав М. Грујић, нав. дело, 408.

(смишљане на српском а написане на не баш савршеном италијанском језику и објављене 1601) папа Климент VIII именовао је 1597. године за опата самостана у Бачу. Орбин је прихватио именовање и на српском језику потписивао се као Dum Mavar Orbin Opat od Sfete Marie od Backe,[382] али ни у Бач ни у Бачку он никада није дошао. Ни после протеривања Турака, иако је одмах почела акција за обраћање православних, први великодостојници који су понели наслов сремског бискупа нису долазили у Срем. На подручју мале Сремске бискупије у оно време није било куће за становање бискупа ни катедралне цркве. У Сремској бискупији 1735. године биле су само четири жупе: Илок, Кукујевци, Петроварадин и Земун. Стање се променило тек после сједињења бискупија Сремске и Ђаковачке. Први бискуп сједињених бискупија био је Матеј Фрањо Кртица (1773-1805). Он је затекао несређене прилике у Сремској бискупији са малим бројем верника „често расутим по неуредним селима и помјешаних са већином иновјераца". „Бискуп и његов викар Винклер годинама су се борили против тога потпуног нереда", пише Антун Девић.[383] После колонизације Немаца у доба царице Марије Терезије и касније, био је ојачао римокатолички елемент у Срему, подизани су нови храмови и оснажена је римокатоличка црквена организација.

Нису пронађени материјални остаци ни локација катедралне цркве нити каштела, односно бискупске резиденције или седишта каптола у Баноштру. Ипак, пронађен је један камени стуб романског стила из 13. или 14. века који је сачуван тако што је био уграђен у старој сеоској кући непосредно поред парохијског дома Српске православне цркве у овом селу. Стуб је 1949. године стављен под заштиту државе решењем Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе Народне Републике Србије у Београду. Висок 82 цм. од камена кречњака, у добром стању, овај романски стуб је откупом прешао у власништво Војвођанског музеја 1956. године. Стручњаци сматрају да стуб потиче „свакако са цркве или какавог дворца или кастела".[384]

Краљ Драгутин у Срему

Покушај да се „научно" порекне владавина и присуство краља Драгутина у Срему није успео али је нанео велике штете историографији. Култ Драгутина као „сремског краља" је преживео. У Баноштру, између два светска рата, основна школа је носила име краља Драгутина. То је само један од примера да народно памћење или предање може бити јаче од лажне науке. Срби у Срему, и православни и римокатолици, чували су сећање на свој понос, свога краља. Тако су о њему писали и православац Јован Рајић у 18. веку и римокатолик Илија Округић Сремац у 19. веку.

Млади српски принц Драгутин је постао „Сремац" већ женидбом са угарском принцезом Каталин или Катарином (вероватно 1270). Када се 1276. године побунио против оца (због неиспуњеног очевог обећања о предаји одређених земља сину – „младом краљу", на самосталну управу) Драгутин је, уз помоћ угарске војске, задобио српску круну. Крунисан је као благочестиви и христољубиви и самодржавни све српске и поморске и подунавске и сремске земље краљ Стефан. Али већ 1282. године, после пада са коња и прелома ноге, он се покајао и предао је краљевску круну брату Милутину, уз договор да после Милутина на престо Србије дође Драгутинов син. Сам се повукао у северне српске земље и владао је њима као српском државом. Познати историчар Срба у Угарској Алекса Ивић пише да је Драгутин је „од пунице краљице Јелисавете" добио на управу Усору и Соли у североисточној Босни, затим Мачву и Срем те је 34 године (1282-1316) управљао својим ранијим поседима и овим земљама као „сремски краљ".[385] Ове вести о поклањању сремске земље 1282. године, на неки начин, противрече, податку да је Драгутин већ 1276. године крунисан као краљ и подунавске

[382] Мирослав Пантић, *Мавро Орбин – живот и рад,* у књизи *Краљевство Словена*, Београд 1968, XI
[383] Antun Dević, *Župe Čerević i Veočin,* 469. 459-475.
[384] Документација Покрајинског завода за заштиту споменика културе, Е – 63/Е, бр. инв. 642.
[385] Алекса Ивић, *Историја Срба у Војводини*, Нови Сад 1929, 6.

Краљ Милутин, краљ Драгутин и краљица Каталина, копија фреске из манастирске цркве Светог Ахилија у Ариљу. Народни музеј, Београд

и сремске земље. Али, и то је разумљиво ако се има у виду да је, по обичају, после сваке промене на краљевском престолу, следила нова подела домена или потврда ранијих донација од стране сизерена. Међутим, поједини историчари бечко-берлинске школе, којој је и А. Ивић припадао, а за разлику од њега, пишу да Драгутин од угарског краља није добио на управу данашњи Срем, него само Мачву, а да су Срби Мачву звали Сремом. То што је у делима архиепископа Данила често помињан Срем а ретко Мачва, тумачено је тако као да је писац мислио на Мачву када је писао Срем. Можда би се ово и могло прихватити да Данило помиње само Срем, а не и Мачву. На повељи краља Милутина од 1316/17. године за његову задужбину манастир св. Стефана у Бањској, међу осталим епископима Пећке архиепископије потписани су и мачвански (а не сремски!) и браничевски владика – „мачевски Јоан и браничевски Мојси“. Ево још једног доказа да су и Срби Мачву звали Мачвом. Срем се у оно време простирао до дубоко у Славонију а, као што се видело, тај географски појам коришћен је и за означавање земаља између Дунава и Драве све до изнад Блатног језера. Што се мачванских банова тиче, они се у привилегијама угарских краљева помињу при крају списка државних достојанственика и то, пре свега, ради угарских претензија на Мачву и Србију, али фактичку власт они тамо најчешће нису вршили. Разни грофови сремски, вуковарски, бачки, бодрошки, барањски, именовани и као банови Мачванске бановине, нису ни прелазили Саву нити видели Мачве.[386] Забележно је да се бан Никола Горјански задржавао често у Митровици где је, као жупан Вуковске (Вуковарске) жупаније, вршио суђење.[387] Нема сличног податка који би се односио на Мачву, а није утврђено ни да је у неком граду у Мачви било седиште мачванских банова. Колико је било обавезујуће „научно“ становиште да краљ Драгутин није владао Сремом, може се проценити и по томе што се и врсни познавалац црквене историје оградио, помоћу речи „тобоже“, од традиције (потврђене у једном записнику манастира Беочина) која каже да је краљ Драгутин почетком 14. века поклонио манастир Малу Ремету на Фрушкој гори, као метох, манастиру Рачи на Дрини.[388] Краљ Драгутин се у Срему могао осећати као домаћин и по томе што је његов деда по мајци Кало Јован Анђео био господар Срема у првој поливини 13. века. Срем је био завичај његове мајке краљице Јелене Анжујске. Срем, у средњовековном значењу овог појма, за краља Драгутина није био страна земља.

У *Историји српског народа I* пише како је краљ Драгутин подигао сталну резиденцију „на самој угарској граници“, на десној обали Саве, у граду Дебрц, а само „повремено“ је „резидирао у Београду, верском центру и најзначајнијем граду својих домена“[389]. Испада да је краљ Драгутин из свога двора у Дебрцу гледао преко воде у туђе двориште! Ко је још то тако радио? Ни Римљани нису градили колонију и престоницу у неком од утврђених места на дунавском лимесу, него на левој обали Саве, у Сирмијуму, данашњој Сремској Митровици, иако терен тамо није био најпогоднији. Слично је поступио и Драгутин који није засео у неком утврђеном подунавском граду него је подигао дворац на десној обали Саве, на домак Срема који је био у његовом домену. Дворац је био толико

386 Петар Марковић, нав. дело, 14.
387 Јован Радонић, *Споразум у Тати*...135.
388 Радослав М. Грујић, *Духовни живот,* у књизи: Војводина 1, Нови Сад 1939, 360.
389 *Историја српског народа. I,,* Београд 1994, 442.

близу Срема да је архиепископ Данило сасвим лако могао написати да је Дебрц у Срему. У доба владе краља Драгутина Београд није био на граници.

Са традицијом бугарске и византијске власти, са српским живљем које је у Срему било одвајкада, овај крај је био органски део београдског подручја. Нагласак на краљевом „повременом" боравку у Београду значи неку врсту ограде од могућности да се отворено каже да је Београд био престоница у држави краља Драгутина која је, у позно доба његове владавине, функционисала као друга српска држава, напоредо са српском државом краља Милутина. Краљица Симонида посетила је девера, краља Драгутина и јетрву, краљицу Каталину, баш у Београду и овде је целивала чудотворну икону Богородице за коју се каже да ју је сликао св. апостол и јеванђелист Лука. Центар државе је био тамо где је био паладиј – икона заштитница. Неки писци онога времена писали су о две самосталне српске државе при чему су Милутинову звали Краљевина Рашка, а Драгутинову Краљевина Србија.[390] Предикат сремски или сирмијски у титули „сремског краља" Драгутина слободно се може схватити у своме суштинском значењу као – српски краљ. То што је 1292. године, за Драгутинова живота, његовом сину Владиславу, угарски краљ Андрија III даровао „херцештво Славонију", а напуљски краљ Карло II, ожењен рођеном сестром краљице Каталине, то потврдио,[391] говори о исказивању њихових сизеренских права или претензија, а не значи да су ови Немањићи господарили крајевима са обе стране Саве тек од поменуте године.

После смрти Андрије III (1301) последњег угарског краља из Арпадове мађарске династије, краљ Драгутин је био један од три претендента на угарски престо. Он је на то полагао право као наследник по женској линији. Као претендент по женској линији јавио се и Карло Роберт, унук норманског краља Карла II Анжујског, Драгутиновог шурака, ожењеног рођеном сестром угарског краља Владислава и српске краљице Каталине. Трећи претендент, такође рођак по женској линији, био је Млечанин Албертин Морозини. Прва двојица су се договорила да поделе Угарску с тим да Карло Роберт добије земље са леве стране Дунава, а Драгитин са десне. Драгутин је Карлу Роберту помогао да, као дошљак из Италије, савлада отпоре великаша са леве стране Дунава и заснује престоницу у Темишвару. Прота Стеван Михалџић, који је истраживао прошлост земаља са десне стране Дунава, о томе пише овако:

> Цела десна страна Дунава била је намењена Владиславу. Ова земља је захватала цео „Ducatus Sclavoniae", „земље од Дунава до Мора".
>
> За ову земљу, као „Ducatus totius Sclavoniae" склапао је уговор Стеван Драгутин са Карлом Анжујским године 1292. Ауг. 8-ог, по коме би његов првенац Владислав постао „dux tot. Scl." осим земаља „Франкопанских и Бребирских".[392]

Франкопанске и Брибирске биле су хрватске приморске земље. Данашње Хрватско загорје спадало је у Славонију. Драгутинов план са краја 13. века подсећа на српски државни програм грофа Ђорђа Бранковића са краја 17. века, који је предвиђао стварање једне српске (илирске) државе али, такође, без Хрватске. Земље са десне стране Дунава добио је трећи претендент Млечанин Морозини. Тада Драгутинов син Владислав, како пише прота Михалџић, постаде зет породице Морозини и завлада десном страном Дунава. И у *Историји Мађара*, такође, стоји да се Владислав оженио Констанцом Морозини 1292. године, на почетку владе краља Андрије III (1291-1301) и да је тада добио „Славонију у мираз".[393]

На то да Морозини „добије" Славонију, а Анжујац Карло Роберт да постане краљ целе Угарске и то тек после више година великих отпора и борби са олигарсима који су господарили појединим областима и имали своје приватне војске те да престоницу из Темишвара пренесе у Вишеград на северу Угарске, пресудно је утицао папа Бонифације VIII који је сматрао да он има право да располаже мађарском круном. Није долазило у обзир да папа повери угарску круну „шизматику", краљу Драгутину.

---

390 *Историја српског народа,* I, 497.
391 Исто, 450.
392 Стеван Михалџић, *Православна епископија..*, 37.
393 *Историја Мађара,* 91.

Краљ Драгутин Немањић се, као монах Теоктист, упокојио 1316. године и сахрањен је далеко од Срема, у Рашкој, у манастиру Ђурђеви Ступови који је подигао Стефан Немања, а Драгутин га је обновио. Он је подизао и друге манастире у Србији и Босни (Ариље, Рача, Тавна). У Срему је подигао манастир Бешеново и подигао или обновио манастир Велика Ремета. Има основа да се мисли да је он и у Банату чинио доброчинства Цркви и да је можда он подигао манастирић Дреновац између Ечке и Бечкерека јер је и тамо имао поседе. На то упућује и чињеница да је једно насеље у том крају све доскора носило име Драгутиново, сада у саставу села Ново Милошево. Сигурно је Драгутин обнављао и даривао и друге храмове. Сматра се да су Карловци били омиљено место краља Драгутина, о чему су сачуване легенде. Мноштво српских топонима у Срему са речју краљ у основи не могу да се објасне друкчије него великом популарношћу и живим сећањем на „сремскога краља“ Драгутина. Недалеко од Карловаца према Чортановцима налази се место звано Краљев брег и на њему су биле рушевине дворца и село око њега које су описали путописци. Историчар Душан Ј. Поповић мисли да су у питању остаци дворца краља Драгутина (а не угарског краља Карла Роберта из династије Анжујске). У то га је посебно уверила чињеница што чувени мађарски историјски географ Чанки у свом вишетомном делу са мноштвом бележака и о најнезнатнијим насељима, овај Краљев брег и не помиње те Поповић додаје: „а ми мислимо стога што нису припадали мађарском династи или племићу него српском краљу“. Исти историчар, с разлогом, пише да је са краљем Драгутином „проширена државна мисао српска и на наше аутохтоно становништво ових крајева“[394]. За име краља Драгутина везују се и други топоними и микротопоними у Срему: Краљевци, Краљева столица, Краљева скела, (код Моровића), Краљево брдо (код Даља) Краљевац (у атару Сота) Краљица (код Манђелоса) Краљево врело (код Бешенова). Под утиском предања, прота Василије Константиновић, Карловчанин, довео је у везу име Карловаца са сремским краљем Драгутином.[395] И сама сам слично учинила, иако на другачији начин од проте Василија[396].

У доба краља Драгутина у латинским исправама јавило се ново име за место у којем је био Белошев манастир. Осим мађарског имена Keu, Kö, Ku (Ке, Ку) са значењем Каменград, почев од 1307-9. године јавља се име Monasterium Bani, на латинском, а касније и на мађарском као Bán-Monostora. Да ли је овим била оживљена успомена на Бана Белоша за кога је Драгутин знао? У спису истражног процеса поводом именовања сремског бискупа Ладислава 1309. године пише: in civitate de Ku, quae alio modo Monasterium Bani nominatur.[397] То име би на српском значило Банов Манастир. Није, међутим, откривено да је негде записано име на српском језику као Банов Манастир. Можда зато што нису сачувани стари српски ћирилски споменици, којих је морало бити у крају са толико српских манастира и краљевом властелом. А можда се град и није тако звао на српском? Ново име је најпре било алтернативно и коришћено је упоредо са старим. Све до краја 14. века а и у 15. веку још се јављало и старо име, пре свега, у називу каптола Сремске бискупије. Назив Capitulum de Ku задржао се и после пресељења седишта у Бачку. Осим манастирске традиције, за Баноштар онога времена било је битно то што је имао статус града – civitas и што је спадао у ред угарских пограничних утврђења.

Срем у Душановом Царству

После краља Драгутина, Срем је пролазио кроз многе ратне године све до краја 14. века када су и Турци први пут продрли у овај крај. Краљ Милутин је одмах након Драгутинове смрти (1316) затражио наследне земље синовца Владислава па је са војском продро у Срем и Славонију. Већ

394 Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини*, Нови Сад 1990, 54.
395 Василије Константиновић, *Тридесет дана на убавом путу*, Сремски Карловци 1899, 63-64.
396 Вера Милосављевић, *Топоними Фрушке горе и Сремског подунавља,* у књизи: Чувари имена, Београд 2004, 172-3.
397 Antun Dević, *Župe Čerević i Veočin*, 149.

Цар Душан, копија фреске из манастира Лесново, Народни музеј , Београд

при првом нападу српске војске, букнуо је устанак у корист Милутина у Вуковској жупанији те се пренео на целу Славонију и Барању. Прота Михалџић помиње диплому краља Карла Роберта од 1324. године о помиловању неких „неверника“ који су ратовали на страни српског краља. Били су то мањи кривци, како се каже у дипломи, док су главни кривци отишли у службу српском краљу. Милутин је овај рат изгубио 1319. године и Срем и Београд, а кажу и Мачва, припадоше Угарској. После Милутинове смрти (1321) његов син и наследник краљ Стефан Дечански ратовао је са Драгутиновим сином Владиславом који га је, уз помоћ Угарске, напао истичући своје право на наследство српског престола према некадашњем договору два краља, њихових очева, у Дежеву. Рат је трајао до 1324. када се Владислав повукао у Угарску где је и умро. Ратовало се, дакле, осам година. Недуго затим, 1335. године започети су ратови угарских краљева против цара Душана и трајали су, са прекидима, две деценије (1335, 1338, 1339, 1342, 1354. и 1355) све до краја Душанова живота.

Ови угарско-српски ратови су слабо обрађени у савременој српској историографији. Поготово се ћути о томе да су у њима учествовали српски устаници у Срему, Славонији и Барањи, а на страни цара Душана. Нешто више података о овим српским побунама изнео је историчар Петар Марковић у својој расправи, давно објављеној у Летопису Матице српске (1903-4) о односима Србије и Угарске у годинама владавине цара Душана (1331-1355). Он је саопштио и један детаљ везан за Баноштар. Године 1339. изевесни „Johannes Litteratus de Syrmia, curiae regiae notarius“, одбио је да угарском краљу врати једно место у Срему којим је господарио (изгледа Шуљам). Краљ је зато наредио да му се одузму сви поседи у области баноштарског каптола (Capitulum de Ku). На истом месту се каже да је краљева намера била да, приходима од повраћаја поседа, утврди „опали и запуштени град Chereug“ (Черевић крај Баноштра). Писац примећује да се, „нигде, до душе, не спомиње да ли је Јован Литерат пристао у Србе“, али додаје да би његова непослушност према краљу била незамислива без српске побуне.[398] Он не каже да је краљевски дворски бележник Јован Литерат од Срема, иако римокатолик, био Србин по роду и језику, осим ако се израз „пристао у Србе“ не би тако схватило. Исто питање се, по правилу, не поставља ни за друге великаше и државне званичнике у овим крајевима какви су били Моровићи, Горјански (у латинским исправама: Мароти, Гара, Гараи) Илочки, Таловци и други. Савремени мађарски историчари нигде не помињу Србе онога времена у овим крајевима. Они, на пример, сврставају Франкопане у хрватску аристократију, а Горјанске у угарску, а не у српску или, бар, сремску, славонску. Угарски су били и једни и други.

Поводом устанка Срба на страни цара Душана, прота Михалџић упућује на сведочење римског папе па каже: „Посланица папе Бенедикта од 1339. г. казује нам да су се у Угрској и опет побунила племена и пристала уз Душана“.[399] По Михалџићу, још 1335. године, када је краљ Стефан Душан одбио први напад угарског краља Карла Роберта, српска војска је прешла Саву и стигла је у долину Драве, те прешла и ову реку. Освојила је Славонију, Барању, Шомођ, Залу итд. Побуна у корист

[398] Петар Марковић, нав. дело, 24-25. Овај аутор, рођен у сремском селу Нерадину 1875. године, историјске студије завршио је у Загребу. Радио је као суплент у Великој српској православној гимназији у Новом Саду. Умро је већ 1904. године и то од јада, јер није могао да нострификује своју професорску диплому пошто није испуњавао законски услов – није знао мађарски језик. Његов ученик Трива Милитар сабрао је одломке Марковићевог рада из Летописа у једну књигу којој је придодао свој кратки предговор са основним биографским подацима о аутору.

[399] Стеван Михалџић, *Барања*... 120. и 123.

Душана 1339, коју помиње папа, била је у пределу где је већ била успостављена црквена унија са римокатолицима, али је народ одступио од уније. Када Михаљић каже да је цар Душан господарио земљама преко Саве насељене Србима, он наводи и овај доказ:

> „Имам пред собом мапу 'аустријског официра': 'Serbien unter Car Dušan, an der höhe seiner Kraft'. Skitze IV. По тој мапи, Србија захваћа у Душаново време Срем и Славонију, до утока реке Драве у Дунав, тј. до Осека. Славонија је пресечена правом линијом од Осека до Саве. Даље граница Сава".[400]

Мало затим, прота пише: „Има неких, који те границе међу до Осека, али не знају казати, шта је Душана баш код Осека задржало?"[401] Другим речима, он мисли да је Душан држао земље и преко ове границе, односно, како он каже, Душан је држао десну обалу Дунава а краљ угарски је бранио леву обалу. Краљ Карло Рудолф је умро 1342. године а његов син Лудвиг I Велики (Лајош, Лудовик) наставио је да ратује против Душана.

По речима проте Михаљића, ови ратови и устанци (1316-1355) имали су жалосне последице по становништво после повлачења војске српских владара и рђаво су утицали на положај Срба на десној обали Дунава. Многе старе српске породице су нестале, имања су им била одузета као неверницима, а имена им беху мађаризована. Разређено становништво касније је попуњавано досељавањем из Босне. И поред свега, у време анжујске династије, Славонија је била компактно настањена српским народом, истиче овај аутор.[402]

Краљ Лудвиг је, нарочито после ратова против Србије, постао велики прогонитељ православних у својој држави и различитим мерама радио је на њиховом истребљењу: забраном католкињама да се удају за православце, покрштавањем, затварањем и прогоном свештеника и њихових породица, довођењем римокатоличких свештеника глагољаша из Далмације у Крашовску жупанију у Банату, а босанских фрањеваца у Чанадску жупанију – ради превођења народа српскога језика у државну веру. Успех је био половичан јер су се многи покрштени враћали у своју веру и постајали „гори него што су били".[403] Они који се нису вратили преименовани су касније у Хрвате.

Још више него Драгутинова, у историографији је оспоравана владивана цара Душана у земљама Јужне Угарске. У савременој *Историји српског народа I*, владавини цара Душана посвећено је преко 50 страна, а свега два или три пасуса његовим односима са Угарском. Упркос непрекидним притисцима на Душана са севера и његовом вишегодишњем ратовању са Угарском, овде се оцењује да су те борбе имале споредан значај за Душана, усредсређеног на освајање византијских области. У поменутој *Историји Мађара* се опширније, али доста уздржано, пише о исходу појединих ратова са Душаном. У овој књизи је саопштен један податак који даје да се наслути какав је могао бити исход тих ратова да Душан није напрасно умро 20. децембра 1355. године и да током рата 1354. године није умро славонски херцег Стефан, млађи брат краља Лудвига. Наиме, у овој књизи стоји да је било договорено да се Јелисавета, кћи славонског херцега Стефана, млађег брата краља Лудвига, уда за Душановог сина. То значи да би овим браком Душанов син добио у мираз земље које је отац запосео можда баш после похода 1342. године, за који се у овој књизи каже да се о његовом исходу ништа не зна.[404] Стари историчари, међу којима су били Јован Рајић, Панта Срећковић, Димитрије Давидовић, Данило Медаковић, Чеда Мијатовић, Енгел, Хопф, Мајков, Херцберг, Рачки, Љубић, Смичиклас, сматрали су да је Душан, освојивши Срем, имао у њему свога намесника. Међутим, на историјским картама, у *Историји српског народа*[405] и другде, где год се приказује простирање Душановог царства, не само Срем и Славонија него ни Београд ни велики део Мачве нису у његовим границама. Исто важи и за мапе на којима се приказују земље којима је владао краљ Драгутин. Ни ове не приказују Срем и Славонију у границама Драгутинове државе.

[400] Стеван Михаљић, *Барања...,* 154.
[401] Исто, 122.
[402] Исто, 129.
[403] Радослав М. Грујић, *Духовни живот*, 335-6.
[404] *Истирија Мађара,* 114.
[405] *Историја српског народа 1,* 545.

У чему је тајна? Цар Душан, после славе коју је стекао победом у бици код Велбужда (1330) чим је дошао на престо (1331) релативно лако и брзо проширивао је границе своје државе на рачун Византије и то више претњом својом војном моћи, погађањем са Грцима, који су се међусобно борили о превласт и добровољним приступањем појединих области, него крвавим ратовима. Две битке у којима су Срби под Душаном заиста изгинули и доживели пораз биле су битке са Турцима (1344. и 1352). Ови су прешли у Европу на позив цара Јована Кантакузина да би му помоголи да се одржи на власти. Историчари су констатовали да је Душан имао циљ да освоји Цариград и да оронуло византијско царство, које је све више тонуло у династичким сукобима, грађанским ратовима и свеопштој немоћи, замени јаким српским царством на темељима српске и византијске традиције. Ратови против Душана, које су изазивали угарски краљеви, нису имали другог смисла сем да се он у томе великоме циљу спречи. И зато Душанови односи са Угарском се не могу оцењивати као споредни него као врло битни и чак пресудни за цара. Намеру да освоје Цариград и да обнове Латинско царство у њему имали су и западни владари, али нису у томе успели јер није било слоге међу хришћанима. Када се Душан 1354. године обратио римском папи у Авињону предлажући да га овај подржи као главног капетана (заповедника) над војском хришћанских земаља а против Турака, понудио му је, са своје стране, признање црквене уније. Угарски краљ се овоме супротставио. У току преговора са папином делегацијом која је била код Душана, краљ Лудвиг је кренуо са војском на Србију и – преговори су прекинути. Ни седамдесет година касније, угарски краљ Жигмунд није прихватио позив византијског цара у Цариграду Јована VIII Палеолога који га је 1424. године посетио ради договора о заједничком рату против турске инвазије у Европи. Гледано са временске раздаљине, изгледа као да је Турцима било дато да угрожавају и освајају православне народе и, највећим делом, словенске земље, привредно моћне и на високом ступњу културног и духовног развоја у оно време, да их поробе и спрече њихов утицај. Турци јесу два пута опседали Беч, али они никада у њега нису ушли, као ни у Загреб, Љубљану или Грац. Снази Душана Силног није било равна у овом делу света и могло се очекивати да ће он, ако уђе у Цариград, посегнути и за областима у Угарској које су биле насељене Србима и за Босном, која је, без обзира на верске поделе, етнички била српска. Душан се потписивао као цар Срба и Грка (понекад и Бугара) дакле, као владар народа, а не земаља, што није одговарало ни традицији Угарске Краљевине, а ни Римокатоличкој цркви и представљало је новину у поимању државног суверенитета.

Душаново војно и државно присуство у јужној Угарској, ма колико било краткотрајно или спорадично, оставило је трајне последице у душевном и духовном животу Срба у овим крајевима. Када је обнављана Саборна црква Светог Николаја у Сремским Карловцима 1909. године, на северни трон постављена је велика икона са ликом цара Душана. Било је то у време патријарха Лукијана Богдановића. Патријарх је убијен, на мистериозан начин, већ 1913. године а ово свирепо убиство никада није расветљено. Улице са именом цара Душана немају само велики градови, као Београд, Нови Сад и други, него и мала села. У Баноштру, улица у Горњем крају која креће од православне цркве и иде паралелно са главном улицом у Доњем крају, носи име Цара Душана. То је управо онај ударни, чеони терен на висоравни на којем су били римска гарнизонска тврђава, срењовековни град и преисторијске насеобине а, вероватно, и Белошев манастир. Мушко име Душан врло је често у Срему, а нешто мање и женско име Душанка. Овдашње становништво вековима је памтило и призивало Душана. Овде је рођена и идеја о обнови Душановог царства.

О живом памћењу Душановог присуства у Барањи говори легенда о једном стародревном бресту „на којем је икона мајке Божије, за који народ у Барањи прича да је био усађен на граници Душановог царства!“ Када је српска војска 1918. године запосела сву Барању, она је стигла све до Сексарда и Батосека, односно до старога бреста. Бошко Михалџић из Барање, син проте Стевана, однео је пуковнику Ђоки Ђорђевићу, заповеднику српске коњице, списак свих српских и шокачких општина у Барањи са молбом Барањаца да их не остави непоседнуте.[406] Али, српска војска се морала повући у онај мали барањски троугао који је, по Париском мировном уговору, а највише заслугом

[406] Стеван Михалџић, *Барања*...405.

проте Михалџића, припао новоформираној Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Узалуд је пред саму евакуацију народ из осталог дела Барање прогласио Печујску републику под председништвом младог Барањца, потоњег великог српског сликара Петра Добровића. „Душанов брест“ оста у Мађарској! Ова држава је тада први пут добила ово национално име. Срби и Шокци масовно су напустили „Рацорсаг“ и прешли су у Југославију. „Читава села остадоше без становника, читави редови српских кућа остадоше празни. Српске цркве, школе, остадоше пусте“.[407] Неко ће рећи да је све ово мит. Млади српски научник, антрополог Ивица Тодоровић, једном приликом је изрекао мисао да мит може бити истинит, а историја лажна.

У преломном времену

Осамдесетих година 14. века у пределима Угарске насељене Србима и Хрватима, од Далмације, Славоније и Срема до Баната, беснели су немири. Ратовало се због наслеђа угарске круне. После смрти краља Лудвига I Великог 1382. године, Угарском је владала, као регенткиња, његова супруга Јелисавета, кћи босанског бана Стевана II Котроманића, уместо малолетне кћери Марије, рођене 1371. године. Марију је отац одредио за наследницу престола и, још као једногодишњу бебу, верио је за Жигмунда (Сигисмунда, Зигмунда) Луксембуршког, сина чешког краља и немачког цара Карла IV. Десет дана после очеве смрти Марија је крунисана. Убрзо је у земљама Јужне Угарске дошло до побуне сталежа коју су повели браћа Хорвати (имали су имање тога имена у Вуковској жупанији) а против „женске владавине“. Хтели су на престо да доведу Карла Драчког из Напуљске Краљевине. Помагали су их и босански краљ Тврткo и српски кнез Лазар који је са војском ушао у Београд. Овај је касније прешао на другу страну и пришао своме зету Николи Горјанском Млађем и његовом оцу Николи, који су бранили легитимитет краљице и њеног вереника Жигмунда. Никола Горјански Старији, угарски палатин, заробљен је 1386. године док је бранио краљицу Марију и Јелисавету на путу између Горјана и Ђакова у Славонији, па је потом погубљен. Мачвански бан Никола Горјански Млађи и Стеван Короћ, бивши мачвански бан, реше да се освете и сломе бунтовнике и, пошто су савладали побуњенике у Банату, пређу у Срем те, како пише Владимир Ћоровић: „У борби код Черевића Гара (Горјански – ВМ) доиста, разбије Хорвата“.[408] Черевић, српско место у непосредној близини Баноштра, био је један од многобројних поседа Горјанских. Угарски палатин Никола Горјански Старији, на мађарском бележен као Miklos Garai, подигао је 1375. године манастир за фрањевце у Черевићу – „у српском крају“, како кажу латински извори, а 1373, још за живота краља Лудвига, помогао је кнезу Лазару у борби против Николе Алтомановића.

У суровом грађанском рату око наслеђа престола било је пуно заплета око Маријиног брака, криминалних радњиа и мучких уморстава. Карла Драчког из напуљске Анжујске династије довели су браћа Хорвати и он је крајем 1385. године у Будиму крунисан за краља. Само 39 дана после крунисања, Карла Драчког је, док је био у разговору са Маријом и Јелисаветом, убио пехарник Блаж Форгач. Краљицу Јелисавету су, негде у Далмацији, на очиглед кћери, задавиле присталице напуљске странке, а одсечена глава Николе Горјанског била је изложена на пијаци у Напуљу. Вођа побуњеника Иван Хорват рашчеречен је у Будиму. Рат око престола се водио највише на широком простору Славоније и Срема и у њега је била увучена и Босна. Српски народ у овим крајевима сигурно је платио скупу цену као и у каснијим мађарским бунама попут Ракоцијевог устанка (1703-1711) или буне 1848. године. Угарски палатин Никола Горјански Старији, који је главом платио оданост угарском престолу, и његов син Никола II Млађи, можда су и највише допринели исходу сукоба и сламању побуне. Вративши се из Чешке, где је боравио код брата док је беснела буна, Жигмунд је заузео палату у Будиму, „присилио своју вереницу на брак“ и тако започео своју педесетодишњу

[407] Исто, 412.
[408] Владимир Ћоровић, *Историја Срба 1,* Београд 1989, 246.

Свети деспот Стефан Лазаревић, копија фреске из манастира Каленић, Музеј Срема у Сремској Митровици

Деспот Ђурађ Бранковић, реконструкција лика са Есфигменске повеље

владавину (1387-1437) која ће превазићи угарске границе. Папа га је 1433. године крунисао за цара Светог Римског Царства. Колико су му били од помоћи Срби, не само они у Угарској него и у Србији и Босни, од кнеза Лазара и краља Твртка до деспота Стефана и Ђурђа, то још није све сабрано. Жигмунд није прогањао Србе, сем што их је, у првим годинама своје владавине до 1405. године, кажњавао за побуну. Описани догађаји око наслеђа мађарске круне, судећи по актерима, у многоме су део и српске историје.

Горјански су у другој половини 14. и првој половини 15. века били најмоћнија властелинска фамилија у Угарској и имали су улогу сличну улози Бана Белоша у 12. веку: и отац и син били су палатини, први достојанственици у држави. Имали су поседе у Славонији, у Вуковској жупанији где им је било главно седиште, али и у Барањи (Шиклош) Бачкој (Футог) Банату, а током рата 1388. године преузели су илочку тврђаву од побуњеника Ивана Хорвата. На њих још подсећа топоним Горјани близу Ђакова. Никола Горјански Млађи, био је бан мачвански од 1387. године, бан хрватско-далматински од 1394. а палатин угарски од 1403. до 1433. године. Овај зет кнеза Лазара помирио је свога таста са краљем Жигмундом који је, љут на Србе због поменуте побуне, у јануару 1389, дакле, пре косовске битке, претио нападом на Србију. По дужностима које је обављао у Угарској, види се да је Горјански био главни ослонац краљу нарочито у односима између Србије и Угарске. Непосредно после косовске битке, већ 7. јула 1389. године, краљ Жигмунд га је послао „племенитом господину“ Вуку Бранковићу да са овим преговара о питањима „корисним за самог Вука“ али и за српску, рашку земљу. Нису познати резултати преговора два пашенога, два зета кнеза Лазара, Вука и Николе. Историчарка Јованка Калић, која пише о незапаженим односима између деспота Стефана Лазаревића и Николе II Горјанског Млађег, примећује да ова мисија није могла одговарати интересима кнегиње Милице и српског Двора.[409] Никола Горјански је у великој мери заслужан, поред Пипа Спана, што је деспот Стефан Лазаревић постао вазал угарског краља Жигмунда чим се ослободио турског поданства после битке код Ангоре (1402) у којој се прославио као јунак и после смрти цара Бајазита. Деспот је, после краља и краљице, био први на списку чланова витешког реда Змаја. После њега следили су остали угарски великаши: Немац Херман Цељски, Јован Горјански, Никола Сечи, Италијан Пипо од Озоре прозван Пипо Спано (од мађарског ишпан – жупан, а Филип Мађарин у српским народним песмама) и други. За угарску историју није необично то што ови први великаши и сам краљ Жигмунд нису били мађарског рода. Деспотова палата у Будиму и палата његовог зета, палатина Горјанског, налазиле су се у суседству, у Италијанској улици. Граница између Србије и Угарске у њихово време била је потпуно отворена. Теодорин син Никола III Горјански, као младић, посећивао је ујака, деспота Стефана.

После косовске битке, Турци су крстарили по Србији, а у позну јесен исте године 1389. и краљ Жигмунд је кренуо војском на Србију. Стигао је до Груже, али се брзо вратио. У *Историји Мађара* пише да је

[409] Јованка Калић, *Деспот Стефан и Никола Горјански,* Истраживања 16, Филозофски факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2005, 95-102.

краљ између 1390. и 1392. године имао „три похода против Србије, али без видљивијег резултата“.[410] Краљ Жигмунда је после грађанског рата био и у Срему. Виђен је у Митровици октобра 1390. године. Он је тада поставио Јована Моровићког за мачванског бана и оставио га да скупа са Горјанским и другим (Србима) брани југ од Османлија и оправља разрушене градове. Моровићки су држали Карловце (Carom) са око 80 села и Петроварадином. Толико села су имали и у Вуковској жупанији, око града Моровића. Да ли негде пише да је краљ Жигмунд прошао поред Черевића и Баноштра и видео како су изгледала ова места после вишегодишњих оружаних сукоба и како су прошли манастири у њима? Историчари су само записали да је мачвански бан Јован Моровићки у 14. веку подигао тврђаву у Баноштру. То мора да је било после краљевог обиласка ових пограничних крајева. А то значи и да је Баноштар у оно време био Банов Град, односно, да је припадао поседу бана Моровићког. Бан је убирао и приходе брода или скеле на Дунаву код Баноштра, највише од сегединских грађана који су из Срема у Бачку превозили своје вино.[411] Највише „бродова“ на рекама имали су породице Горјански, Моровићки и деспот Ђурађ Бранковић.

Турци су, можда изазвани баш Жигмундовим походима на Србију, продрли у Митровицу 1391. и опустошили град са околином. Поновили су то неколико пута, а нарочито после своје победе у бици код Никопоља 1396. године. Тада су уништили велику колонију дубровачких трговаца у Митровици, разорили манастир Св. Димитрија, а „Дмитровце у Брусу преселише“. Можда су већ у ово време нестабилности у Срему, у десетој деценији 14. века, каноници баноштарског каптола напустили град на несигурном месту изложеном грађанским сукобима и турским најездама и преместили своје седиште у Бачку при чему су задржали старо име каптола. О приликама онога времена говори и овај догађај. Каптол је у новембру 1388. године био заказао рочиште са странкама у спору око власништва града Илока.[412] Наследници некадашњег палатина Николе Конта, међутим, нису се усудили да се спусте из Бачке и дођу на заказано рочиште ни ове ни следеће године у којој се одиграла косовска битка. Они су тек касније повратили град од Горјанских. Стекли су предикат Илочки и држали су Илок и у време „сремских деспота“ Бранковића. У њиховом поседу тада је већ била и Сремска Митровица. Поменуто рочиште је требало да се одржи на поседу Акалов који се налазио између Баноштра и Сусека где још постоји потес Вакалово. (Топоним Акал или Акалово помиње се и касније, у 16. веку, у турским изворима, као посед деспотице Јелене Бранковић. То значи да је граница између поседа српских деспота и грофова Илочких била између Сусека и Баноштра). А можда је баноштарски каптол пресељен у Бачку тек половином 15. века, када су Турци 1458. и 1462. године, уочи освајања Смедерева и Босне, демонстративно упадали у Срем. Последњи помен баноштарског каптола је од 1505. године у исправи краља Владислава II у којој се налаже каптолу „de Kw“ да регулише међе једног поседа у жупанији Бодрог, [413] дакле, у Бачкој, где је овај каптол већ био пресељен. У сваком случају, Баноштар као седиште каптола био је нека врста административног, управног центра и по томе важно место у Срему од 13. до почетка или до половине 15. века.

Митрополија Београдскосремска у обновљеној Србији деспота Стефана

Као и у доба краља Драгутина, и током две последње деценије владе деспота Стефана Лазаревића, Срем и Баноштар у њему проживели су ретке мирне године у својој историји.

Владавина деспота Стефана Лазаревића била је у знаку материјалне и духовне обнове државе која је била већа него у доба његовог оца кнеза Лазара и простирала се на југозападу до Јадранске обале, а на северу, између Србије и Угарске границе готово да није ни било. Деспот је пренео

[410] *Историја Мађара,* 126.

[411] Петер Рокаи, *„Бродови“ на Дунаву...*у зборнику САНУ: Пловидба на Дунаву и његовим притокама кроз векове, Београд 1983, 169.

[412] Stanko Andrić, *Potonuli svijet*, 139.

[413] Ante Gulin, наведено дело, 21.

седиште државе из Крушевца у Београд и од разрушеног града направио је велелепну престоницу. Велико деспотово дело било је оснивање Београдскосремске митрополије.[414] Београдскосремски митрополит добио је наслов „јексарха всјех србских земљ“. Митрополитска црква у Београду, коју је деспот подигао, била је најбогатија црква у целоме српству. Деспот је настављао традицију српских владара који су, подизањем цркава и манастира, благодарили Богу и славили Господа, али су и свету показивали своју снагу, независно од политичких прилика, јачања или опадања политичке моћи државе. Кнез Лазар је био ктитор више манастира у Србији, а помагао је и градњу манастира преко Дунава, у Банату и Влашкој (Војловица и Тисмена). Многобројно монаштво је са југа стизало у његову земљу и у њој налазило подршку за обнављање исихастичког покрета. Исти однос према Цркви, свештенству и монаштву имао је и његов син деспот Стефан Лазаревић. Оснивањем Митрополије београдскосремске, он је створио институционалне услове за јачање духовног живота и јединства српског народа. То ће се показати као благотворно наслеђе нарочито крајем 15. и почетком 16. века, у доба сремских деспота, а и касније, под Турцима, јер ће омогућити живу духовну делатност Цркве у свим угарским пределима са српским насеобинама. Јурисдикција Београдскосремске митрополије простирала се, осим на Сремску епархију, и на прекодунавске крајеве Угарске. Краљ Жигмунд је давао повластице о самоуправи или аутономији српским црквеним општинама које су деловале као „ћелијице светосавског српског православља“ на многобројним поседима деспотовим и других српских великаша од Срема и подунавског Баната до Чанада, Вилагоша, Липове и Јенове, где су били Мрњавчевићи, Белмужевићи, Јакшићи, Овчаревићи, Бранковићи и други.[415] У Јенови је основан и викаријат ове Митрополије чији је викарни епископ бринуо и о црквеном животу Русина и Румуна на северу Угарске, у области Марамуреша, удаљеној од Јенопоља колико и овај крај од Београда.

Србија је пролазила кроз велике политичке кризе до коначног пада под Турке, али култура и духовни живот били су у замаху од доба Светога Саве и нису јењавали. На културни успон Србије деспота Стефана указано је, хиперболично, следећом реченицом: „Богата Манасија усред богате долине моравске постаје палата прве српске академије наука“.[416] У манастиру Манасији или Ресави, деспотовој задужбини и гробној цркви, радила је чувена ресавска школа „преводника“, односно, преводилаца, преписивача књига и књижевника. Српска књижевност је у доба Деспотовине обогаћена многобројним преводима и оригиналним књижевним делима. Пре пада Деспотовине, деспот Ђурађ Бранковић је откупио од Турака и донео у Смедерево мошти св. апостола Луке (1453) чији култ је дао нови подстицај неговању духовности. Смедерево је, после Београда, постало духовно средиште српског народа у којем је деспот Ђурађ окупљао учене људе, световњаке и монахе, имао библиотеку са књигама на српском, грчком и латинском језику у којој су чувани и неки знаменити писани споменици као што је *Српски минхенски псалтир,* богато украшен минијатурама, и друге књиге. У дубокој старости, иако у тешким политичким приликама, деспот Ђурађ је водио преписку са васељенским патријархом о теолошким темама. Подвизи на пољу духовности и културног стваралаштва са жаром су се ширили по градовима и манастирима у Срему, Банату, Влашкој али и у крајевима под Турцима, где год је то било могуће.

У историографији је остало спорно питање тестамента деспота Стефана Лазаревића. Обично се пише да је деспот уговором са краљем Жигмундом обезбедио сестрићу Ђурђу Бранковићу и његовим потомцима положај наследног деспота Србије и обећао предају Београда и Мачве (а можда и целе Србије) угарском краљу после своје смрти. Биограф Ђурђа Бранковића Чедомиљ Мијатовић, поводом овог уговора, написао је: „Не може човек да се отме тешком дихању кад овај документ чита. Ово је акт суморне свечаности, акт формалне капитулације једнога народа“. Али је додао и ово: „Велики народни интереси захтевали су да се она жртва учини. Стефан и његови властели, не имајући срећу да је избегну, имали су срца да је принесу“.[417] Међутим, шест деценија после Мијатовића, године

[414] Алекса Ивић, нав. дело, 8.
[415] Радослав М. Грујић. *Духовни живот*, 341-7.
[416] Чедомиљ Мијатовић, *Деспот Ђурађ Бранковић, Господар Србима, Подунављу и Зетском приморју, Прва књига,* Београд 1880, 113.
[417] Чедомиљ Мијатовић, нав. дело, 44-45.

1941, историчар Јован Радонић објавио је студију о овом питању у којој, између осталог, побија тачност Мијатовићевог навода о тобожњем оригиналном документу уговора у царској библиотеци у Бечу.[418] Оригиналан текст уговора не постоји него само два доста позније преписа који се међу собом не слажу. На основу анализе текста ових преписа и политичких и личних мотива преписивача, ови не изгледају веродостојни. Ако и нису сасвим измишљени, они су ипак фалсификати са израженом политичком тенденцијом, сматра Радонић. Он каже да је између краља и деспота било договора око наследника Ђурђа, али сумња, мада не тврди изричито, да је било писаног уговора о предаји Београда и српских земаља угарском краљу. Тата је била тврђава и бенедиктинска опатија у Аустрији, место са хладовитим шумама и језером крај којег је краљ лети радо боравио. Деспот Стефан је у мају 1426. године посетио краља у овом летовалишту и после тога известио је државни сабор у Сребрници (место испод Рудника) да је добио сагласност краља Жигмунда о Ђурђу као наследнику деспотског престола у Србији и својих многобројних поседа у Угарској. Ни биограф Стефанов Константин Филосов, ни српски летописи ни сам краљ Жигмунд у својим дипломама не помињу никакав писани уговор у Тати. На основу чега је онда дошло до предаје Београда после деспотове смрти?

У лето 1427. године краљ Жигмунд се налазио источно од Ђердапа на левој обали Дунава коју је бранио од Турака. Деспот Стефан му је похитао у помоћ, али га је смрт зауставила. На вест о деспотовој смрти, краљ Жигмунд је пожурио из Северина ка Београду и стигао је овамо пре Ђурђа Бранковића који се налазио у Зети. Али, заповедник града никога није хтео да пусти у град док Ђурађ не дође. Деспот је преминуо 19. јула 1427. године, а краљ Жигмунд је стигао до Београда у септембру. Он пише писма *из околине Београда* 17. и 27. септембра и 30. октобра, а тек 31. октобра па до 10. новембра датира он документа: *у Београду.* Око предаје Београда водили су се дуги преговори између Ђурђа и краља, што се, вероватно, не би тако чинило да је уговором већ била утврђена предаја града. Пошто су управо тада Турци опсели Крушевац и Ново Брдо и разорили Призрен, а помоћ се могла очекивати само од Угарске, „Ђурађ Вуковић, заједно са сабором, изручио је Београд краљу Жигмунду“, пише Радонић. Војвода Јеремија предао је Голубац Турцима, а Мачва је, практично, остала Србима заједно са титуларним угарским бановима који тамо и нису држали власт. Обе стране су биле заинтересоване за споразумно решење.

И после предаје Београда, у њему је остала православна црквена организација, а београдски митрополит је постао законити духовни старешина свих православних становника у угарским областима. Краљ Жигмунд је, међутим, одмах предузео мере да се у Београд доведу и римокатолички свештеници. Управу Београда је преузео мачвански бан Јован Моровић (Maroti) исти онај који је подигао тврђаву у Баноштру. А у неуспелом покушају да 1428. ослободи Голубац од Турака, изгинула је угарска војска.

Као и Стефан Лазаревић и Ђурађ Бранковић је деспотско достојанство добио од византијског цара будући да је био зет породице Кантакузина. И његов син Лазар понео је ту титулу као зет морејског деспота Томе Палеолога. Деспотска титула је била део номенклатуре византијског Двора и добијала се по основу сродства са царском фамилијом. Фалсификатори су измислили да је Ђурађ деспотско достојанство примио од краља Жигмунда и описали су тај измишљени догађај о чему, такође, пише Радонић. Краљ Жигмуд, јачајући одбрану и унутрашње уређење Краљевине, дао је деспоту Ђурђу преко 60 главнијих места у око 15 угарских жупанија, што оних које је држао већ деспот Стефан што оних које му је још придодао. У Срему је добио градове: Земун, Сланкамен, Купиново и Митровицу са њиховим окружењем. Практично, то је цео данашњи Срем у Србији. И деспот Ђурађ, као и деспот Стефан, имао је висок положај у феудалној државној структури Угарске. Обојица су на своја имања насељавали Србе и постављали их за управнике и чиновнике. Обојица су међу угарским великашима римокатоличке вере имали и пријатеље на које су се ослањали. Алекса Ивић пише: „Године 1437. већа половина Срема била је насељена Србима“.[419] При томе, Ивић је мислио само на православне Србе, како је било уобичајено међу историчарима његова времена, а не и

[418] Јован Радонић, *Споразум у Тати 1426 и српско-угарски односи од XIII-XVI века*, Глас Српске краљевске академије CLXXXVII, Други разред 94, Београд 1941.

[419] Алекса Ивић, нав. дело, 10.

Дубровачке насеобине у 16. и 17. веку. Из Историје српског народа, III-1

на римокатолике српског језика и српске етничке припадности међу којима су били и Матко Таловац, некадашњи дворанин деспота Стефана Лазаревића и његова браћа. За бана Франа Таловца, Матковог брата, овде помињани биограф деспота Ђурђа пише да је био „Дубровчанин Србин римокатолик са здравим умом и дубоким срцем“.[420] Јован Таловац командовао је успешно војском у Београду 1440. године. Још у време деспота Стефана, када је овоме запретила опасност од султана Мусе 1413. године, Жигмунд му је послао у помоћ Сандаља Хранића, Петра и Јована Моровића[421], дакле, „своје“ Србе. Али, дискриминација православних Срба у декларисаној римокатоличкој Краљевини Угарској

[420] Чедомиљ Мијатовић, нав. дело, 369.

[421] Миодраг Ал. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, Београд 1978. 104.

довела је до прећуткивања народне припадности римокатолика српскога језика, а историчари су их касније проглашавали Хрватима или Мађарима. Радослав Грујић истиче „да се већ током 14. а нарочито од почетка 15. века, у актима и писмима римских папа, њихових мисионара и угарских власти, сви православни словенског језика у јужним угарским областима означавају махом као Rasciani scismatici“.[422] А то је значило: Срби неверници и било је веома погрдно. Због тога су се Срби римокатолици либили српскога имена. Истовремено, православни су римоктолике српскога језика звали: триклети иноплеменици. У међуверским односима било је мање толеранције него у ранијим вековима. Једино на релацији Србија – Дубровник није долазило до верске нетрпељивости. Вековима стари односи српских земаља са римокатоличким Дубровником били су од обостране користи и у доба деспота Ђурђа Бранковића и нису се заснивали само на економским и политичким интересима, како се то истиче, него и на племенској блискости, узајамном поштовању и верности према српском несрећном владару Ђурђу. Деспот се, с правом, са пуним поверењем односио према Дубровчанима који су били у његовој служби.

Римокатолички Запад, међутим, није имао жеље ни интереса да „шизматике“ ослобађа од Турака. То су римске папе више пута, а нарочито поводом пада Цариграда (1453) изричито тврдиле. А „шизматици“ нису били вољни да напуштају своју веру. Остао је славан одговор који је деспот Ђурађ Бранковић дао мисионару Ивану Капистрану на његов предлог да одбаци учење источне Цркве, па да пригрли исповест римокатоличку. Деспотове речи преносе се онако како их је забележио Енеј Силвије, ондашњи секретар немачког цара а потоњи папа Пије II. Деспот је прво згрануто ћутао, а онда је одговорио Капистрану: „Ја сам ево већ деведесет година проживео и вазда сам веран био закону мојих предака. Народ мој верује да сам мудар мада среће немам. А ти сад тражиш од мене да учиним нешто по чему би мој народ помислити могао да сам у старости памећу помео! Та волим и у беди умрети него веру мојих отаца да напустим!“[423] Рекавши ово деспот је изашао из просторије у којој је вођен разговор. Папа Пије II био је „велики непријатељ Турака и главни проповедник хришћанске солидарности“. Тако га је оценио историчар Владимир Ћоровић. Али, папа је умро убрзо после пада Босне, 1464. године и, како Ћоровић каже, „Млечани и Мађари остадоше сами да се носе са Мухамедовом Турском“.[424] Ћоровић је на овом месту пропустио да, поред Млечана и Мађара, спомене Србе у Угарској као најистуреније бојовнике против Турака, и приликом турских освајања и приликом протеривања Османлија из ове земље што се, иначе, лепо види и из ове Ћоровићеве књиге.

Висок положај у Краљевини Угарској и богатство српског деспота изазивали су завист код угарске властеле. Пред великим искушењима учесталих ратних сукоба са Турцима, који су кренули од самог почетка Ђурђеве владавине, односи Деспотовине и Краљевине су се компликовали и кварили, чему је највише допринео Јован (Јанко, Јанош) Хуњади, познат као Сибињанин Јанко у српским народним песмама. Деспоту су одузимана имања у Угарској која су му касније враћана, па опет одузимана и враћана и тако до краја његова живота. Иако су се господари мењали, поданици на деспотовим поседима су остајали исти. Али, они нису могли бити ни спокојни ни сигурни. И сам деспот Ђурађ је у ноћи 17. децембра 1455. године у Срему, у граду Купинику, на превару нападнут, савладан, рањен и заробљен од стране Хуњадијевог шурака Михаила Силађија (Свилојевића) који је био заповедник Београда. За деспота се заузимао сам краљ, али је овај ослобођен тек после веома скупог откупа. Радослав М. Грујић мисли да је овај догађај подстакао њега и сина му Лазара да подигну цркву Св. Луке баш у Купинову у знак захвлности Богу и св. Луки чије су мошти чуване у Смедереву. У овом храму у Купинову биће, једно време, чуване мошти Ђурђевог сина и унука, светих деспота Стефана и Јована Бранковића.

Ни о Баноштру ни о многим другим местима у Срему нема вести, сем по изузетку, из времена деспота Стефана Лазаревића и Ђурђа Бранковића. Да нису уништене архиве деспотских канцеларија које су постојале на српском, грчком и латинском језику и да нису опустошене манастирске архиве и библиотеке, у њима би се, вероватно, нашло података о порезима или о архијерејским визитацијама

[422] Радослав Грујић, нав. дело 337.
[423] Чедомиљ Мијатовић, *Деспот Ђурађ Бранковић...Други део,* Београд 1982. 249.
[424] Владимир Ћоровић, *Историја Срба 2,* Беогрд 1989, 99.

по којима би се могло закључивати о животу овдашњег света и појединих места, о окренутости Срба према Београду као престоници и седишту Митрополије. Ако ништа друго, биле би забележене вести о ратовима и војним походима, који нису заобилазили ни Баноштар у каснијем периоду Ђурђеве владавине.

Сибињанин Јанко иде на Косово преко – Баноштра

Краљевина Угарска и Деспотовина Србија, заједничким снагама су се бориле против Турака у доба деспота Ђурђа и у једном походу 1440. године постигле су велики успех продревши дубоко до у планину Балкан. Склопљен је мир по којем је Деспотовина била ослобођена од Турака. Чувајући мир, деспот није учествовао у непромишљеној и кобној бици код Варне 1444. у којој је погинуо угарски и пољски краљ Владислав, двадесетогодишњи младић, а Јанош Хуњади, главни инспиратор битке, једва је извукао живу главу. Савременици су Хуњадију приписивали издају краља Владислава у бици код Варне.[425] Хуњади и његови пријатељи бацали су одговорност за пораз на деспота Ђурђа који није учествовао у бици, што је на овога навукло мрзост у римокатоличком свету. Ипак, после погибије краља Владислава, Ђурађ је, као истакнути угарски великаш, био међу тројицом кандидата за намесника краљевског достојанства, уз Владислава Горјанског и Јована Хуњадија. Место намесника добио је Хуњади кога је Угарски сабор 1446. године прогласио за губернатора Краљевине, а Владислав Горјански, деспотов пријатељ, постао је палатин. Следећи погибељни Хуњадијев поход на Турке 1448. године, који се памти као други косовски бој, био је још кобнији по добре односе Србије и Угарске. Иако је одбио Хуњадијев позив да учествује у бици коју не предводи краљ и која није била добро припремљена, деспот је био заповедио да се проласку Хуњадијине војске кроз Србију „нико и ничим не одупире и да војска буде свугде примана с добром вољом“. Међутим, угарска војска је палила и пљачкала као да пролази кроз непријатељаку земљу, а хроничар Туроци, секретар потоњег краља Матије, у својој *Будимској хроници* пише да се Хуњади понашао „као да државу српску заузимље“.[426] Битка на Косову је беснела три дана и три ноћи. У Хуњадијевој војсци осим Угара (Мађара, Срба, Хрвата, Словака) учествовали су и Немци, Чеси и Власи. Изгинула је силна хришћанска војска, а Хуњади је успео да побегне и, потпуно сам, лутао је Србијом тражећи пута кући. Деспот није пустио да Хуњади пређе у Угарску пре но што му потпише да ће одбацити непријатељство, вратити добре односе и платити почињену штету. Држао га је због тога скоро два месеца у Смедереву. Овај је све потписао што је деспот тражио али је, ослободивши се, поступио супротно: одузео је деспотова имања у Угарској, а онда је прешао у Србију и наставио да пали и пљачка.

Кад се две суседне државе гложе, највише страда народ у оним крајевима кроз које прође војска. Биће да се и Баноштар нашао на Хуњадијевом путу. Историчар Бонфини је писао, што су и други после понављали, да је Хуњади, идући у бој на Косову, прешао Дунав код Ковина. Међутим, на основу навода из писама самог Хуњадија, које је користио и Чедомиљ Мијатовић у својој књизи о деспоту Ђурђу, може се закључити да није било тако. По свој прилици, Хуњади је у Србију кренуо преко Срема, а Дунав је прешао код Баноштра. Опет је дошло збрке због имена места Баноштра које се писало на мађарском као Kewe, Kue, Kő, Kw и друкчије, са значењем камен, Камени. Ово име у литератури је често мешано са именом Ковина у Банату које се писало као Keve. Ковин у Банату Турци су разорили приликом првог освојења Смедерева 1439. године а становништво му се потом преселило на дунавску аду близу Будима и добило је привилегију од краља Владислава. Ново насеље на Чепелској ади прозвано је Српски Ковин или Ràckewe.

Кад Мијатовић, на основу историјске литературе на латинском и немачком језику, пише да је Хуњади почетком септембра 1448. „био с војском на Дунаву код Ковина (?)“ он знаком питања

[425] Чедомиљ Мијатовић, *Деспот Ђурађ Бранковић. Друга књига,* 44-100.
[426] Исто, 113.

упозорава да сумња у податак о месту прелаза. Хуњади је 8. и 17. септембра писао писма папи из места у којем је био прелаз преко Дунава. А 12. септембра из истог места писао је писмо млатачком дужду Фоскару и то писмо је овако потписао: „in descensu nostro exercituali, in terra Rascie, prope vadum Danubii, quod vulgo lapideum dicitur“ – „на војном походу нашем, у земљи Србији, близу брода на Дунаву, који се просто Камени зове“. Судећи по датумима Хуњади се на Дунаву задржао најмање десетак дана, неки кажу: скоро месец дана.

Јован Хуњади – Сибињанин Јанко, савремена гравира

Ова писма навела су историчара Мијатовића да посумња у дотадашњу верзију да је Хуњади прешао Дунав код Ковина и извео је следећу претпоставку: „Изгледа да је Хуњадија најпре имао намеру да пређе Дунаво код Ковина. Прешао га је у самој ствари негде код Северина. Што је онако дуго остао с војском код места Каменице, није нам засада јасно. Могуће је да је отуда поновио своје покушаје код деспота српског и чекао од њега одговор, као што смо видели да је понављао своја наваљивања код папе и дужда млетачког“. Латинску реч lapideum (камени) Мијатовић је разумео као име места Каменица и он је то место препознао као Малу Каменицу у срезу кључком, округ крајински. Северин се налази источно од Ђердапа, а срез кључки на источним падинама Хомољских планина у пределу Кладова. Међутим, исти аутор наводи како су Турци, који су тада ратовали против устаника Скендербега у Албанији, били обавештени да им угарска војска иде „преко Београда (!)“ и он се томе чуди стављајући знак узвика.

Зашто Мијатовић није претпоставио да се Хуњади упутио на Турке из самог центра угрске државе, у чијој престоници је боравио као гувернер, и да је ишао преко или поред Београда, дакле преко Срема, како су Турци били обавештени, него је место преласка Дунава преместио далеко на исток, у Јанкову завичајну жупанију Серењи, односно у Северин? Највероватније да је он тако учинио због оне речи lapideum са значењем камени у Хуњадијевом писму које, као прворазредни извор, није могао занемарити нити га довести у везу са топонимом Ковин (Keve). А за топоним Kue, Kew(e), Kö... (са значењем камен) он није знао.

Новији биограф Ђурђа Бранковића историчар Момчило Спремић пише да је Хуњади у лето 1448. опремао војску „с намером да топове и ратна кола спусти бродовима низ Дунав до Београда“.[427] Ово иде у прилог хипотези да је војни поход кренуо из центра Угарске, да је војска могла прећи Дунав код Баноштра те да је ту искрцала оружје. У том случају угарска војска користила је традиционални прелаз скелом – „бродом“ преко Дунава код Баноштра, места које су и Мађари и Грци на својим језицима називали Камени. Биће да је сам Хуњади, помињући то место у своме писму, превео мађарски топоним (Kue или Kewe, Kö) на латински као камени – lapideum. Војска се од Баноштра могла упутити ка Београду, али и према Митровици. Траса Баноштар – Митровица је најкраћи пут између Дунава и Саве. Пишући о значају речног прелаза код Митровице историчар Петер Рокаи је написао да се у средњем веку преко ње одвијао готово читав промет између Угарске и југозападних делова Балканског полуострва.[428] Међутим, историчар Момчило Спремић прихватио је књишки податак да је Хуњади прешао Дунав код Ковина и да се „утаборио на ушћу Мораве, близу браничевског села Суботице“.[429] Добар познавалац историје овога краја, виши научни сарадник смедеревског Музеја

[427] Момчило Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба,* Београд – Бања Лука 1999, 394.
[428] Петер Рокаи, у зборнику ССНУ *Пловидба на Дунаву и његовим притокама кроз векове*, Београд 1983, 165.
[429] Момчило Спремић, нав. дело, 394.

Леонтије Павловић препознао је ову средњовековну Суботицу као данашњу Сибоницу у Годоминском пољу према Морави.[430] Може бити тако, али и не мора.

У данашњој Србији, осим града Суботице на северу Бачке, постоје још три насеља са овим именом. Једна Суботица је у Мачви у општини Коцељева, друга је у Поморавском округу у општини Свилајнац, подаље од ушћа Мораве, а трећа је у Расинском округу у општини Александровац. У Јужном Срему је село Суботиште, западно од Земуна. О Суботишту постоји помен од 1329. године те је и оно могло бити место Хуњадијевог таборовања. Међутим, ако је војска ишла најпречим путем и прелазила Саву код Митровице, онда је место таборовања могла бити и Суботица у Мачви. Суботица у Александровачкој општини је сасвим близу Јанкове клисуре која иде од Разбојне до Блаца. Предање каже да клисура носи име по Сибињанин Јанку (Хуњадију). Траса пута из центра Угарске до Рашке кроз Западну Србију постојала је још у време Бана Белоша док је земље источне Србије држала Византија.

Логична је претпоставка да је шаролика војска Сибињанин Јанка користила и више прелаза преко Дунава. Тако је забележено да је део влашких трупа, крећући у ову битку, покушао да пређе Дунав у доњем току, али су их турски бегови у Бугарској дочекали и готово сасвим уништили.[431] Немачке и чешке трупе нису имале разлога да иду ни до Мораве ни до Северина. Хуњадијева писма папи и млетачком дужду из места које се Камени зове упућују на закључак да је он са војском, или делом војске, прешао Дунав код Баноштра. Српска историографија, која се бави средњим веком, ово није констатовала јер она превиђа овај део Подунавља (насељен првенствено Србима) и Српским подунављем назива само пределе крај ове реке источно од Београда.

Зашто се Сибињанин Јанко упутио баш на Косово? Један разлог је што се турска војска са султаном налазила у Албанији, у косовском суседству, и тукла се са побуњеником Ђурђем Кастриотом, Скендербегом. Хуњади је рачунао на Скендербегову помоћ до које, истина, није дошло јер су Турци овога већ били сузбили. Осим тога, требало је заузети традиционалне косовске земље Бранковића. Ко би био владар Србије да је Јанко победио на Косову, то није тешко замислити. Уосталом, он је и пре битке претио да ће, ако победи, деспоту одсећи главу, а Србију дати човеку достојнијем од Ђурђа. Уместо свега тога, у Срба остадоше изреке: „Касно Јанко на Косово стиже“ и „Прошао као Јанко на Косову“.

Најславнија битка Јована Хуњадија била је одбрана Београда 1456. године, окончана победом 6. августа. Битку је добио уз помоћ крсташа које је предводио италијански фрањевац Иван Капистран. У бици су учествовали и Срби, о чему сведоче и писма које је деспот Ђурађ, са свога поседа у Бечеју, слао папином изасланику у Будиму. Турци су пре Београда напали Смедерево које је, овога пута, било добро припремљено за одбрану и они нису успели да у њега уђу. Рат је, како пише историчар Спремић, на својој кожи највише осетио народ у Србији. Страдала су многа насеља, а посебно задужбине деспота Стефана. „Изгоре Ресава“, писали су летописци о манастиру Манасији. Београд је толико разорен да се, по речима Хуњадијевим, није више могао назвати градом. Завладала је куга. Одмах после битке и Јанко и Капистран умрли су од куге, први већ 11. августа, а други, у Илоку, 23. септембра. Исте године, 24. децембра, умро је у дубокој старости и деспот Ђурађ.

Многи писци и историчари српски „нису могли да се отму веровању да је Јанко Сибињанин био Србин“. Мијатовић је написао тим поводом и ово: „три земље и три народа отимљу се о славу да га својим сином назову. Отац му је био Румун, отаџбина Угарска, а најлепшу своју славу стекао је на бојним пољима Србије. Тако је Сибињанин Јанко јунак сва три народа.“[432] Баноштар је, захваљујући свом географском положају, имао прилику да дочека и испрати и овог јунака за кога је султан, на глас о Јанковој смрти рекао: „Заиста је то био један од најређих људи на свету“. О деспоту Ђурђу, последњем знаменитом владару средњовековне српске државе, записано је да је био „просвећен,

[430] Леонтије Павловић, у зборнику САНУ *Пловидба на Дунаву и његовим притокама кроз векове*, Београд 1983, 583.

[431] Богумил Храбак, *Хајдучија на Дунаву...* у зборнику САНУ Пловидба на Дунаву и његовим притокама кроз векове, Београд 1983, 210.

[432] Чедомиљ Мијатовић, нав. дело, 263.

раскошан, несрећан и уман“ и да је владао у времену од којег није било тежег.[433] Ова личност је надахнула мађарске и српске романописце 19. века да опишу његов живот. Постоје и две опере са именом Ђурађ Бранковић. Прву је компоновао мађарски уметник Ференц Еркењи, а другу српски композитор Светомир Настасијевић према драмском делу свога брата, великог песника Момчила Настасијевића.

Титуларни српски деспоти Бранковићи

Долазак краља Матије, сина Јована Хуњадија, на престо Угарске 1458. године у први мах је био неповољан по Србе јер је краљ многе Бранковићеве поседе у Угарској даровао другим угарским великашима, али већ настањени Срби су остали на њима. Због турске опасности, Угарска је и даље радо примала Србе и насељавала их по Срему, Бачкој, Банату и Поморишју. Када је 1465. године и Вук Гргуревић Бранковић, унук деспота Ђурђа, прешао на страну Угарске, он је добио градове Сланкамен и Купиник. Својим јунаштвом и заслугама на бојном пољу стекао је наклоност краља Матије који му је 1471. године подарио титулу деспота Краљевине Србије (Рашке) док је други један великаш српскога рода а римокатоличке вере Никола Илочки добио титулу босанског краља, а његов син Ловра титулу сремског херцега. Њихов предак Никола Конт, судећи по презимену, вероватно је био пореклом из Приморја, ако не баш из самог Дубровника. Деспота Вука је народ прозвао Змај Огњени Вук јер је био веома успешан ратник. После победе над Пољацима и Чесима, краљ Матија је даровао Вуку Гргуровићу Беркасово са околним местима у Срему. Дао му је потом и друге поседе у Пожешкој, Крижевачкој и Загребачкој жупанији све до Сиска, затим богату Татушевину са око сто села и тврди град Бела Стена. Како примећује Владимир Ћоровић, краљ Матија је гледао да му јужна граница буде што чвршће повезана и у рукама поузданог господара.[434] Ратујући против Турака у Босни, деспот Вук је са собом „из Босне довео велику множину српских становника и све их населио по сремским местима“, како пише Алекса Ивић[435]. А једном приликом, када се угарска војска повлачила из Браничева и Крушевца, са њом је прешло око 50.000 Срба који су се населили око Темишвара. Мађари су тај крај са српском насеобином и властелом називали – Ráczország. Историчар Ивић пише:

> Обим овог пресељавања Срба из Турске види се најбоље из једног писма краља Матије од 12. јануара 1483. године, у којем стоји, да је за последње четири године досељено око 200.000 српских душа. Матија се радовао овом прирасту српског становништва. Да би што јаче привезао досељене Србе и да би нове придобио за себу, донесе угарски сабор 1481. године један законски чланак, којим се Срби ослобађају плаћања десетка католичком свештенству. За оно доба значио је овај саборски закључак велику повластицу.[436]

Вест о смрти Вука Гргуровића 1485. године краљ Матија је примио док је боравио у Бечу. Он је онде нашао удовицу Вуковог стрица, деспота Стефана Бранковића, деспотицу Ангелину са њеним синовима Ђорђем и Јованом. Деспотску титулу краљ је поверио старијем сину Ђорђу и уступио му градове Купиник и Сланкамен са околним селима. Деспотска породица, са моштима деспота Стефана, стигла је 1486. годне у Срем. У залог за 12.000 дуката краљ им је предао и Беркасово са другим местима у Срему која су под тај град спадала. Може се нагађати да ли је међу овим местима био и Баноштар јер нигде није забележено да је припадао поседу херцега Ловре Илочког. А сасвим је извесно да у њему више није било ни каптола Сремске бискупије.

---

433 Момчило Спремић, *Ђурађ Бранковић,* Београд 2006, 238.
434 Владимир Ћоровић, *Историја Срба 2*, Београд 1989, 123.
435 Алекса Ивић, нав дело, 21.
436 Исто, 24.

Свети Бранковићи, бакрорез Христифора Жефаровића

Звање деспота из тутулатуре, већ непостојећег, византијског Двора Краљ Матија је дао Бранковићима као титуларни краљ Србије и овим чином манифестовао је своје претензије на српске земље и изван Угарске. У краљевску титулатуру Уграске Србија је била уписана, потпуно произвољно, још у 13. веку. Пошто је средњовековна Србије била под Турцима, ови титуларни српски деспоти Бранковићи у Срему били су деспоти без деспотовине, а поседи које им је краљ даровао у Угарској били су много скромнији од оних њиховог деде Ђурђа. Ипак, само име деспота је много значило Србима у Угарској који нису могли лако да се навикну на губитак своје државе и свога народног господара. Они су и касније много држали до права на наследног деспота и крајем 17. века у Хабзбуршкој монархији покушали су да га обнове помоћу Ђорђа Бранковића. Краљу Матији су "сремски Бранковићи" добро дошли ради организације живота у крајевима насељеним Србима а, пре свега, ради њиховог укључивања у одбрамбене и освајачке ратове које је водио.

Деспотски поседи граничили су се са поседима херцега Ловре Илочког који су се у Срему простирали западно од Илока и Митровице, укључујући и ове градове. Деспот Ђорђе Бранковић и Ловро Илочки постали су присни пријатељи, али су се 1491. године завадили. Међу њима се изродило велико непријатељство „те су један другом наносили сваку штету, робили су поседе, убијали су људе и палили зграде", пише Алекса Ивић. Било на којој страни границе да су били, Баноштарци тада нису могли бити поштеђени. Наш историчар каже да је калочки надбискуп Петар Варда „живо настојао да измири завађене великаше". Али, када је 1493. године дошло до опште борбе међу славонским великашима, у њима су учествовали и Бранковићи. Они су тада отели од Николе Банфија градић Борово и посебно су се истакли у борбама против Ловре Илочког када је овај пао у немилост код краља Владислава који му је одузео имања. Том приликом они су задобили Ловрине градове Митровицу и Ораховицу. Краљ Владислав се састао са деспотом Ђорђем у Славонији, свечано га је угостио и отпустио кући са многим поклонима. Деспоту Ђорђу, међутим, као да није пријала ратничка слава, а поготово међусобни сукоби великаша, и он се убрзо, 1496. закалуђерио у цркви св. Луке у Купинику и постао јеромонах Максим. Деспотско достојанство краљ је пренео на млађег брата Јована.

Повод свађи Ђорђа Бранковића и Ловре Илочког није познат. Можда је на њихове односе утицала и различита верска припадност становништва на њиховим поседима и чарке међу тим људима истога језика који су се крстили на два различита начина и били суревњиви једни према другима. Римокатолицима је могло изгледати да су Срби православци били повлашћени тиме што

су били ослобођени плаћања десетка Римокатоличкој цркви. Кад се и од ових, ипак, тражило да тај порез плаћају калочком надбискупу Петру Варди, они су то одбијали. Онда је наплата вршена силом. О спору око десетка Ивић пише овако:

> Деспот се обрати надбискупу у тој ствари, али овај одговори, да не може Србима опростити десетак, јер њиме издржава своје чете, а и иначе је дужан да брани права своје цркве; Бог је створио Угарску хришћанском, а не шизматичком земљом и деспот нема ту власт, да од ње начини српску државу; у хришћанској земљи под хришћанским владаром мора се живети по хришћанским законима. И друга српска господа позивајући се на њихову српску веру и на саборске закључке не хтедоше плаћати десетак католичкој цркви, али краљ Владислав наложи жупанијама бач-бодрошкој, чонградској и сремској, да морају од свакога порез узимати. Овим краљевим налогом су погажени и изиграни закључци државних сабора од године 1481. и 1495. који су ослободили Србе од плаћања десетка.[437]

И раније је било спорова око папског десетка. На поседима великаша Матеја Моровићког (на мађарском зван Мађаш Мароти) није се плаћао порез бискупу него самом властелину, али је Моровићки био присиљен да 1466. године врати црквену десетину са својих имања бискупу Ивану Чесмичком, познатијем као Janus Panonius.[438]

Деспот Ђорђе није извршавао наредбе надбискупа Варде ни када му је овај налагао да напада територије под Турцима у Босни и тамо роби и плени. Није дошло ни до склапања Ђорђевог брака са краљевом рођаком Изабелом, мада неки пишу да је брак склопљен али да је био кратког века. Све то говори о могућим разлозима његовог повлачења из света. У време сремских деспота није се могла добити српска држава, какву је још имао њихов несрећни деда Ђурађ, али се могла и морала одбранити Црква православна. Ако Срби више нису имали деспотовину, имали су Београдскосремску митрополију основану у доба деспота Стефана Лазаревића. Јеромонах Максим се окренуо Цркви и стигао је до достојанства српског архиепископа и митрополита београдскосремског. Митрополит Максим је настојао да реорганизује црквени живот на светосавским темељима. Црква, којој се потпуно посветио, препознала је у њему светост и око 1532. године у манастиру Крушедолу, он и остали чланови породице су канонизовани.

Млади и јуначни деспот Јован Бранковић, по својим ратничким способностима, био је сличнији брату од стрица Вуку Гргуревићу. Али, после интензивног успешног војевања, Јован је већ 1502. године умро у својој постељи од велике грознице. Његова удовица Јелена, кћи угарског великаша Стевана Јакшића преудата је, по краљевој вољи, за славонског великаша Иваниша Бериславa или Бериславића, који је тада понео титулу српског деспота. За њега се може рећи да је, као римокатолик, био инославни или иноверни, али не и да је био иноплемени, како се писало у Срба у оно време и касније. Нови српски деспот је био истога рода и језика са православним Србима. Иваниш, као римокатолик, није могао да испуњава деспотске обавезе ктитора престоне цркве Београдскосремске митрополије, односно, Успенског манастира у Београду, и он је писмом тражио од московског кнеза Василија Ивановића да овај преузме ту улогу. Пошто је исто тражио и београдскосремски митрополит Теофан, руски кнез је то прихватио. Од онога времена односи Руске и Српске цркве постају све ближи. После Иваниша (1514) деспотска титула је прешла на његовог и Јелениног сина Стевана који је био ктитор и православних светиња.

После повратка из Влашке где је хиротонисан, вероватно 1505. године, митрополит Максим је стао на чело Митрополије београдскосремске. Пре но што је подигао манстир Благовештења у Крушедолу, он је резидирао у митрополијском Успенском манастиру у Београду који је подигао св. деспот Стефан Лазаревић, а повремено је боравио и у манастиру Хопово. Зашто је бивши деспот Ђорђе, потоњи јеромонах Максим, са мајком Ангелином, носећи мошти оца и брата, отишао у Влашку код војводе Радула? Пошто деспот Јован није имао мушког потомства, краљ је Бранковићима одузео све поседе и предао их новом деспоту. Њима више није припадала ни црква Св. Луке у граду Купинику, па су они подигли цркву Благовештења на Обеди, једну брвнару у којој су привремено чуване мошти деспота Стефана и Јована и у којој се подвизавао јеромонах Максим. Ова црквица

[437] Исто, 40.
[438] *Историја Мађара,* 161.

крај Купинова, позната као Обедски манастир, постојала је све до 1930. године када је порушена. По повратку из Влашке, митрополит Максим и мати Ангелина су се потпуно посветили ктиторској делатности. Монахиња Ангелина, уз материјалну помоћ московског великог кнеза Василија Ивановића, на земљишту које је купила, подигла је женски манастир Сретење (касније парохијска црква у Крушедолу). Митрополит Максим је подигао цркву Благовештења, садашњи манастир Крушедол, уз материјалну помоћ свог пријатеља влашког војводе Јована Њагоје Басарабе, а на земљишту које је припадало брату деспотице Јелене Марку Јакшићу. Задужбином св. митрополита Максима сматра се и манастир Хопово. Породица Бранковић је прилагала дарове и светогорским манастирима, о чему сведоче сачуване (и објављене) повеље. Обавезе деспотске породице према Хиландару испуњавала је и деспотица Јелена до своје смрти када их је преузео њен зет молдавски господар Петар Рареш.

Православне храмове су подизали и помагали манастире и други српски великаши у Угарској оставивши иза себе око 20 манастира у Банату, бар толико у Срему, понеки у Бачкој, а неколико врло старих у западним крајевима Угарске. Београдскосремска митрополија била је њихово небоземно царство. Деспот Вук Гргуревић је, према предању, подигао цркву у Сланкамену око 1468. године. То је била једна од само неколико парохијских цркава зиданих од тврдог матаријала пре доласка Турака у ове крајеве. Цркава од плетера и брвана, па и цркава земуница, било је много више по црквеним општинама ове Митрополије. Вук Гргуревић Бранковић подигао је и манастир Гргетег, према жељи свога оца Гргура, светогорског монаха. Бранковићи су обнављали и друге манастире, од Фенека до Привине Главе, који су и пре њих овде постојали. Подизање манастира Раковца легенда везује за име Раке, коморника (дворанина) деспота Јована. Деспоту Јовану се приписује и подизање манастира Дивше (Ђипше) а можда и Петковице. Деспотица Јелена Бранковић, њен син Стеван и велики војвода Теодор, главни заповедник војске „вождоначелнице“ деспотице Јелене, били су ктитори манастира Шишатовца чија је црква подигнута 1520. године на месту старијег манастира званог Реметско или Реметица. Иницијатори и руковаоци градње манастира били су монаси из Жиче. По предању забележеном крајем 17. века, исти ктитори и исти мајстори из Приморја, Јован и Гашпар, подигли су и манастир Кувеждин, а населили су га монаси из Милешеве. Манастирска црква у Кувеждину посвећена је Светом Сави и у њој је до другог светског рата чувана сребрна и позлаћена чаша коју је Милешеви поклонио руски цар Иван Грозни. И остали манастири на Фрушкој гори – а у оно време су постојали сви који су и данас познати и неки којих више нема – узнапредовали су у доба владавине сремских Бранковића.

Ову ктиторску делатност пратило је духовно преображење и обожење народа, вредно монаштво, жива активност на преписивању црквених књига и оригинално књижевно стваралаштво. У Сланкамену је био један од знатнијих центара преписивачког рада из којег су књиге слате и у Хиландар, манстир Пиву, Београд и Сентандреју. У Националној библиотеци у Паризу чува се зборник светоотачких текстова на чијим корицама пише да је „сија књига Гргуревић Вука“. У Хиландару се чува Јеванђеље које је писао поп Јован у Срему, „в дни благочестиваго и христољубиваго господина деспота Вука“. Овим је на широком простору настављана традиција из непосредно предстојећег времена о чему говоре и ови примери: „поп“ Никодим, прешавши из Лазареве Србије у Влашку, преписивао је књиге око године 1405; у Вараждину је 1454. године преписана књига *Апостол* за кнегињу Кантакузину – Катарину, кћер деспота Ђурђа и удовицу грофа Урлиха Цељског. Књиге су у она времена поштоване као светиње и насушна потреба духовног живота. Радослав М. Грујић, који је добро познавао манастирске библиотеке, а потом и учествовао у спасавању њиховом од усташког геноцида током и после другог светског рата, каже да је нарочито пуно црквених књига било у манастирима Крушедолу и Шишатовцу.[439] Мисли се да је из Венеције, у којој су штампане српске књиге, св. митрополит Максим довео чувеног штампара монаха Макарија који је и у Влашкој основао штампарију српскословенских црквених књига, пре но што је отишао у Хиландар. Деспоти Бранковићи и други српски великаши, са свештенством и народом, оснажени Духом Светим, одбранили су православље. Као што је знао

[439] Радослав М. Грујић, нав. дело, 382-385.

народне песме и волео певаче и гусларе, народ је поштовао и свете књиге и духовне подвиге њихових твораца, преписивача и чувара; живео је тим песмољубивим и књигољубивим духом и тако спасавао и овоземаљски опстанак и есхатолошку перспективу. У таквом духовном окружењу живео је и Баноштар као српска насеобина.

Засада нису откривени записи српске провенијенције о Баноштру у време „сремских деспота". У латинским писаним споменицима из оног доба бележено је и чувано само оно што је било важно за римокатоличку традицију. Једино се из неког узгредног податка може сазнати и нешто друго. Понеки траг о деспотским временима која су непосредно претходила турској владанини остао је у турским судским списима и пореским књигама. О настојањима да се избришу трагови српског битисања пре турског периода на овим просторима сликовито говори и овај пример. Село Деспотово, југозападно од Врбаса и Савиног Села У Бачкој раније се звало Деспот Сент Иван или, како су га мештани, а и Сремци који су тамо носили да продају грожђе, скраћено звали – Сентиван. Мађарска топономастика га је бележила као Despot St. Iván (1853) Despot Sz. Iván ((1978) или Despotszentiván. Свети деспот са овим именом могао је бити само Јован Бранковић. Да би се тај траг избрисао, године 1905, у доба појачане мађаризације, место је прозвано Úrszentiván. Пошло се од заблуде о искључиво мађарском пореклу речи *ur* – господин. Међутим, *ур* је староцрквенословенска реч са значењем велможа, и то је база у српским именима Урош, Урошевић, Урошевац, Оршава (од Урошева). Године 1922. место добија српско име Деспот Свети Иван. Али, у Новој Југославији опет није било по вољи име деспота и свеца па је оно замењено 1947. године именом Васиљево или Ново Васиљево (1948). Од 1955. место се зове Деспотово.[440]

О брижном неговању, али и наметању, мађарске топонимије у српским крајевима сведочи и једно писмо на латинском језику са краја 15. века. Калочкобачки надбискуп Петар Варда, са седиштем у Бачу, упутио је писмо 1497. године Гашпару Вислаи, кастелану баноштарског града или каструма, „Castellanum Castri de Ban-Monostra". Надбискуп се обратио заповеднику баноштарског града тражећи да овај оде у Футог и опомене тамошњег жупника због лошег понашања према становницима.[441] У овом писму на латинском језику не користи се латинско име града Monasterium Bani него мађарски облик Ban Monostra. Кастеланово име је словенофоно и могуће је да се он презивао Вислављски, Вишеслав, Војиславић или слично. Да се крајем 15. века на српском језику место звало Баноштар, то је сасвим вероватно, али за то још нема писаних потврда каквих има са краја 17. века. Надбискуп се није обратио баноштарском каптолу или неком римокатоличком свештенику јер ових тамо више није било. Римокатолици су се били већ повукли на север пред сталном претњом одвођења у турско ропство и отоманског пустошења села и градова. Мађарски аутори су статистичким подацима сведочили о депопулацији пограничних јужних жупанија од половине 15. века. Чак су и војни заповедници напуштали своје положаје пред турском најездом. Тако су учинили и главни заповедници одбране Београда Фрања Хедервари и Валентин Терек 1521. године, када су Турци освојили Београд. Остао је био да га брани Србин Петар Овчаревић.

Свети Максим, као архиепископ српски и митрополит београдскосремски, утврдио је оно трајно црквено јединство успостављено основавањем Митрополије београдскосремске у доба деспота Стефана Лазаревића. Његова задужбина Крушедол постаће после смрти патријарха Чарнојевића, а од Крушедолског сабора 1708. године, седиште Митрополије крушедолске, претходнице Митрополије карловачке (1713). У манастиру Крушедолу чуване су мошти светих Бранковића које су Турци спалили приликом свог последњег повлачења из Срема 1716. године. Манастир Крушедол је остао место ходочашћа православних Срба и као задужбина св. Максима и као маузолеј српских првака, истакнутих високих јерарха, војника и владара из познијих времена. У Крушедолу почивају кости патријарха Арсенија Трећег Чарнојевића, митрополита Исаије Ђаковића и деспота Георгија Другог – грофа Ђорђа Бранковића. Овде је сахрањен и епископ сечујски Никанор Мелентијевић, патријарх Арсеније Четврти Јовановић Шакабента и пуковник Атанасије Рашковић, онај који је пренео

[440] Милица Марковић, *Географско-историјски именик насеља у Војводини*, Нови Сад, 1966.
[441] Carolus Vagner, *Petri de Warda... Epistolae*, 1776, 197-8.

Бранковићеве кости из Хеба у Крушедол. Све су то славне личности српског 18. века. У 19. веку овде су сахрањени војвода Стеван Шупљикац, који онако напрасно умре после доласка у Војводство Србије 1848. године, затим Петар Јовановић, митрополит београдски у време кнежева Милоша Обреновића и Александра Карађорђевића и кнегиња Љубица Обреновић. Овде почива и српски краљ Милан Обреновић за чијим ковчегом је од Карловаца до Крушедола достојанствено ходио, по великом снегу, највећи српски песник онога времена Лаза Костић.

Као дете слушала сам како моја мати са усхићењем прича о слави у Крушедолу на дан Св. Мајке Ангелине, на коју је она одлазила као млада девојка Душанка Мајсторовић из оближњег села Марадика. Током другог светског рата хрватске усташе су спалиле мошти патријарха Арсенија Јовановића Шакабенте у манастиру Крушедолу, а у његов ковчег злочинци су убацили земне остатке младе мајке, Зоре Митровић из Марадика, коју су они убили. У прамену њене косе нађено је писмо кћерима у којем пише да мати чека да је убију и упућује деци поруке о кућним пословима и дуговима. У манастирској порти у Крушедолу је и гроб архимандрита крушедолског Дамаскина, првог послератног пароха баноштарског, који је преминуо 2005. године. Он је у задужбини светог Максима неуморно и богонадахнуто казивао поклоницима и туристима о манастиру и историјским личностима овде поменутим.

Молитвено сећање на свете деспоте Бранковиће сачувано је у изузетно вредном песничком делу српске црквене књижености *Правила молебнаја свјатих србских просветитељеј*, познатом као *Србљак*. Овај зборник састављен је у Манастиру Раковац 1614. године. Велики део песама у овој књизи чине службе посвећене светим Бранковићима. То је величанствен споменик, најважније историјско сведочанство о христољубивом и отачаствољубивом духу народа који у светим деспотима види и своје заступнике пред Богом. Ово је почетак шесте песме из *Службе светом деспоту Јовану Бранковићу* од Непознатог Крушедолца:

Ликуј, Сирмијо, земљо српска,
весели се, света митрополијо,
храме Божје Матере,
радуј се положењем светих моштију
Стефана благочестивог,
Максима блаженог,
Анђелине преподобне,
Јована праведног,
јер моле се за народ свој
као отачаствољупци,
да у миру песму појемо:
Слава Богу што твори чудеса преславна.

О ИМЕНИМА БАНОШТАР И БЕОЧИН

Треба служит чести и имену.
Петар II Петровић Његош

У *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* (1959) Српске Академије наука пише да је „*Ба́ноштор* село у срезу Нови Сад, поред Дунава, некадашњи град и манастир". И у државној администрацији место се води као Баноштор. Међутим, становници овог села зову га *Баноштар*. Тако су га, судећи према писаним српским изворима, звали вековима, а тако су писали и ранији српски историчари. Два слична, а ипак различита топонима. Разлика је само у једном слову: у последњем слогу имена стоји или ненаглашено *о* (Ба́ноштор) или непостојано *а* (Баноштар, Баноштра). Ова мала разлика намеће тешко питање о пореклу и правом значењу имена: манастир или град, мађарски или српски топоним? Које име је право? Стручњаци препоручују принцип да се топоним пише онако како га становници места изговарају. То би значило да је право име Баноштар. Али, и на живи говор се може утицати да би се нешто променило ако је до тога некоме стало. У питању је, изгледа, такав случај. Да ли ће вољом државне администрације бити надјачан народни говор? Да ли ће се и у живом говору примити име Баноштор?

Домишљајући се о имену свога места, Баноштарци су говорили да је овде некада био неки бан Оштар, па је по њему село добило име Баноштар. Ово сам слушала од свога оца. Сељаци су извели име бана из имена села тако да је то име бана имало извесно значење. Али, појавио се писац који је изменио име бана у овој сеоској легенди. Био је то прота Василије Константиновић који је, у својој књизи *Тридесет дана на убавом путу*, бану из баноштарске легенде дао име Оштор. Пишући у годинама јаког таласа мађаризације у државној администрацији и просвети крајем 19. века, нарочито у топонимији, он је био прихватио административно име Баноштор, па је сеоску легенду о имену прилагодио томе. Реч оштор на мађарском значи бич (ostor – бич; ostoroz бичевати). Бич је био традиционално оружје Мађара. Иначе, у списима Карловачке митрополије, у записима на богослужбеним књигама православне цркве у Баноштру, у српској штампи и литератури писало се *Баноштар.* Изузетак је један запис од 1884. године баноштарског свештеника Никифора Поповића на рукописној књизи *Служба св. Георгију* у којем је стајало да је књига дарована „светој цркви *баноштарској*". Омашка или намера, не зна се. И овај изузетак, међутим, само потврђује правило. А по правилу, говорило се Баноштар и то како међу Србима тако и међу Немцима који су овде живели од времена царице Марије Терезије до после другог светског рата. На печатима новоформиране општине у овом месту после првог светског рата писало је Баноштар.

После другог светског рата, државна администрација, немилосрдна према традицији Краљевине Југославије, а несклона Српској православној цркви, није слушала глас народа и није се определила за српско-југословенско и парохијско име села Баноштар него за аустроугарско административно име Баноштор, име које није коришћено у говору Срема и Бачке. Неко је, вероватно, хтео да изгледа

Табле на јавним установама са именом Баноштар и Баноштор, фотографисане 2011. године

учен, па је овако поступио. Ипак, у јавној употреби остало је име Баноштар. Тако је стајало у натписима на установама у селу и на саобраћајним знаковима. У *Хроници основне школе у Баноштру од 1944. до 1956.* коју је написо учитељ Влајко Чобановић, доследно се употребљава облик Баноштар. Ипак, данашњи мештани који су овде рођени и одрасли, имају личне исправе у којима им се место рођења или становања пише као Баноштор, док га они, као и становници околних места, зову – Баноштар. Једно време владало је шаренило на путоказима са именом места, док крајем прве деценије 21. века није замењен и последњи путоказ са именом Баноштар. Али, на згради Месне заједнице задржале су се две табле са именом Баноштар. И на табли на згради Земљораничке задруге „Грозд" пише Баноштар. Тако стоји и на продавници предузећа „Подунавље" у центру села. На Дому културе „Јефта Јанковић", међутим, пише Баноштор. Док су у селу биле само Земљорадничка задруга и Месна канцеларија, на то се није толико ни обраћало пажње иако је већ било озваничено друкчије име. Али, кад је почело да оживљава занатство, тзв. мала привреда, да се оснивају нове трговинске и угоститељске радње, а поготово приватне винарије, државни оргни су тражили да се у називима фирми користи прописано име Баноштор. Тако су већ традиционални *Баноштарски дани грожђа* преименовани у *Баношторске дане грожђа*. Само једно кратко време крајем осамдесетих година 20. века једним покрајинским Законом о територијалној организацији било је озваничено име *Баноштар.* Закон је престао да важи када је деведесетих година Војводина изгубила законодавну надлежност. Непоштовање ономастичког правила да име места треба да гласи онако како га становници изговарају задире и у домен људских права. Али, то питање нико не покреће.

У тражењу одговора о правом имену Баноштра не може се заобићи историјски приступ нити избећи лингвистичка анализа. У даљој прошлости ово место је имало више различитих имена. О томе сведоче писани историјски извори: латински, грчки, мађарски, турски, немачки, српскословенски и српски. У старом веку, у римско доба, Баноштар је имао два имена: *Малата* и *Бононија* (Malata, Bononia). Етимолози су име Малата тумачили као илирско-балтичку реч са значењем стрма обала. Латинско име Бононија могло би се појмити као: Добро или Имање.

И у средњем веку ово место имало је више имена. На грчком је означавано именом *Петрик* или *Петрикон – Πєτρίκον* са значењем Камен или Камени. Тако је забележено код грчког хроничара Јована Кинама у 12. веку. У латинским изворима Баноштар се први пут помиње у писму папе Иноћентија III 1198. године и то под именом писаним као *Кеи,* Kö, а касније и друкчије, такође са значењем Камен или Камени али – на мађарском језику. По свој прилици, Мађари су (ако не баш сам римски папа) превели грчко име на мађарски језик. У латинским текстовима из 13. века, ово мађарско име писано је различито – као: *Kw, Kö, Кеи,*

Cuhet, Cuher, Ku, Kew и слично. Питање је: да нису и Грци превели неко старије илирско, келтско, словенско, српско име на грчки језик и тако добили име Петрикон? Јер, Петрикон, ипак, није превод латинског имена Бононија уколико се ово не би могло превести као: утврђени, камени град. У античко доба име Бононија носила је Болоња у Италији, Видин у данашњој Бугарској, а етимолози кажу да је истог корена и назив града Булоњ сир ла мер (Boulogne sur la mère) на обали Северног мора, и име Булоњске шуме крај Париза. На реци Рајни била је Бона (Bona), каснији немачки град Бон. Према Етимолошком речнику српског језика, 2 (Београд 2006) у основи свих ових топонима, келтског порекла, је реч bona са значењем: утемељење, насеље. Али, могуће је да су Грци наишли у Баноштру на неко праисторијско име, старије од Бононије, као Малата, Балата или слично, које је поимано као камени гребен на обали, на реци, што би сасвим одговарало терену. То име је могло имати порекло и у некој старој митологији, о чему сам већ писала.[442]

Почетком 14. века, односно 1307-9. године, помиње се ново име поред старога *Keu*. У латинским текстовима то ново име за Баноштар гласи: *Monasterium Bani*, а на мађарском језику *Bán Monostora.* Значење новог имена на српском било би: банов манастир. Али, није пронађено да је негде забележен топоним Банов Манастир. Да је било таквог имена, оно би се сачувало у живом говору с обзиром на континуитет српског живља у Срему. У новом веку исто име писано је на много различитих начина као: *Banmonostra, Banmonostor, Banmonst, Banmonstor* (али и: *Baloštra* – 1528 и *Bononia* – 1576!). У 19. веку: *Banostor, Banoštar, Banoštor, Banastor, Banostora*,[443] да би аустроугарска администрација крајем 19. века усталила име *Banoštor*. Међутим, у српскословенским и српским изворима, поглавито црквеним, од краја 17. до краја 20. века писало се, по правилу, *Баноштар*. У оригиналним делима писаца који су се бавили проучавањем историје Срема (Душан Ј. Поповић: *Срби у Срему*, Славко Гавриловић: *Коморски Срем*) користило се име *Баноштар*. Али, у неким књигама у којима су интервенисали лектори и уредницу и код ових аутора појављује се *Баноштор*.

Мађарски или српски топоним

У досадашњој литератури општеприхваћено је мишљење да име Баноштар или Баноштор потиче од латинског имена Bani Monastetrium или мађарског Bán Monostora, које име је дато у 14. веку ради сећања на манастир чији је ктитор био Бан Белош у 12. веку. На питање: зашто нема српског имена Банов Манастир, када у Баноштру одвајкада живе Срби и када је Бан Белош био Србин, једини логичан одговор је да је у народном говору постојао топоним на српском језику и пре појаве имена Bani Monasterium те да зато латинско име и није преведено на српски језик као Банов Манастир. Преводи топонима са једног језика на други нису били реткост. Тако је било и у случају грчког имена Петрикон и мађарског Ке. Барањци имају српско име места Бели Манастир док је мађарски топоним Pel Monostor. Вероватно да је српско име Баноштра у давнини имало основу **бан* али не и суфикс са значењем манастир, јер манастир је овде постојао тек од 12. века. Могуће да је по угеду на тај српски топоним скројено латинско име Bani Monasterium и мађарско Bán Monostora са јасним циљем да се српско име потисне, а да се афирмише успомена на бенедиктинску опатију у овом месту. Тај оригинлни српски топоним могао је да гласи управо Баноштар или слично томе.

Мађарска реч моноштор и истоветни топоним имају порекло у српској речи манастир која је потекла из грчког језика. У Срба облик монастир коришћен је до 19. века, а потом се усталио облик манастир. Моноштор је био веома чест топоним у Угарској. Два Моноштора налазе се у Бачкој, један северно од Сомбора, а други северозападно од Сенте. У Барањи је један Моноштор, а у Банату два, северно од Темишвара. Било је и више оваквих топонима на подручју некадашње Угарске. За места у којима је накад било манастира, писало се на географским картама: Моноштор. У данашњој Мађар-

442 Вера Милосављевић, *Чувари имена,* Београд 2004, 156-207.

443 Milica Marković, *Geografsko istorijski imenik naselja Vojvodine*, Novi Sad 1966. 35

ској, јужно од Баје, био је манастир Батмоноштор. Овај Батмоноштор је често мешан са манастиром у Баноштру и та грешка се задржала у литератури све до данашњих дана. На њу је недавно указао хрватски историчар Станко Андрић.[444] И Батмоноштор је страдао од Татара 1241. године као и Белошева задужбина. После турског освајања Будима, и овај манастир се нашао у рушевинама. Али, док је манастир у Баноштру нестао без трага, манастир Батмоноштор су 1546. године преузели српски православни монаси који су служили по правилу св. Василија. Они су обновили цркву и посветили је Ваведењу Богородице. У турским документима насеље се водило као Моноштор, а становништво је, судећи по именима и презименима, било српско. Манастир је поново страдао после повлачења Турака крајем 17. века и у Ракоцијевом устанку 1703. године. Српски монаси су се у манастир вратили 1711. да би их разбојници истерали 1724. године када су монаси прешли у Славонију и на Фрушку гору. О Батмоноштору историчар уметности Душан Шкорић написао је исцрпан рад на основу архивске грађе и других сачуваних артефаката.[445] О Белошевој задужбини у Баноштру нити о било којој бенедиктинској опатији у Срему не би било могуће написати сличан рад јер нема материјалних трагова о њима. Спомен на некадашње бенедиктинске самостане у Срему „сачувао се у имену какве рјечице, ливаде или шуме“, пише Иван Остојић, познати истраживач манастирске традиције бенедиктинаца.[446]

Ипак, у два случаја, колико ми је познато, Баноштар се на српском језику помиње као Моноштор и то у једној посланици грофа Ђорђа Бранковића са краја 17. века и на једном месту у књизи Манојла Грбића *Карловачко владичанство* када се говори о догађају са почетка 18. века. То је већ наведено у овој књизи. Људи који су овако писали нису били из овог краја. А, осим тога, постоји веродостојна потврда у изворима првога реда да се, у исто време када су они писали Моноштор, ово место звало Баноштар. Најстарија потврда о имену Баноштра на српском језику налази се на писму, овлашћењу, са којим је владика Исаија Ђаковић ступио пред цара Леполда I као посланик српског народа 1690. године.

Српски историчари и писци, придајући значај имену Баноштор као једином трагу о Белошевом присуству у Срему, ово име сматрају речју мађарском.[447] И, доиста, у аустроугарској војној и цивилној топономастици то име се среће у више-мање различитим облицима али, у основи, као такво. Мађарски историчари не кажу да је Баноштор мађарска реч него, напротив, кажу: „Срби су га звали Баноштор“[448]. Међутим, ова тврдња није тачна. Срби су ово место, откако постоје писани трагови о њему у српским изворима, односно у списима Карловачке митрополије, писали и изговарали као Баноштар. Тако се писало и на неким немачким мапама и у путописима. Баноштар или Баноштра у 18. веку писали су Немац Таубе, Италијан Марсиљи у својој књизи о Дунаву (*Danubius panonico mysikus*, 1726) – све знаменита имена – а на мапи коју је 1720. нацртао гроф фон Кевенхилер сасвим читко пише Banostar (у немачком се *st* чита као *шт*). Ни историчари ни етимолози као Петар Скок, али и аутори *Етимолошког речника српског језика*[449], који су се бавили овим топонимом писаним као Баноштор, нису гледали архиву или шематизме Карловачке митрополије у којима би нашли облик – Баноштар. У Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, односно у Краљевини Југославији, затим, у фашистичкој Независној Држави Хрватској током другог светског рата, званично име села било је Баноштар. То се види у именицима и регистрима места и на печатима општине Баноштар. Тако стоји и у старим натписима у храму Св. Георгија у Баноштру, у записима на богослужбеним књигама ове цркве и у црквеним матичним књигама.

444 Stanko Andrić, *Potonuli svijet*, Slavonski Brod, 2001, 13-15.

445 Душан Шкорић, *Манастир Моноштор у Мађарској*, Домети, Сомбор, пролеће – лето 2009. 107-138.

446 Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima,* sv. III, Split 1965, 12.

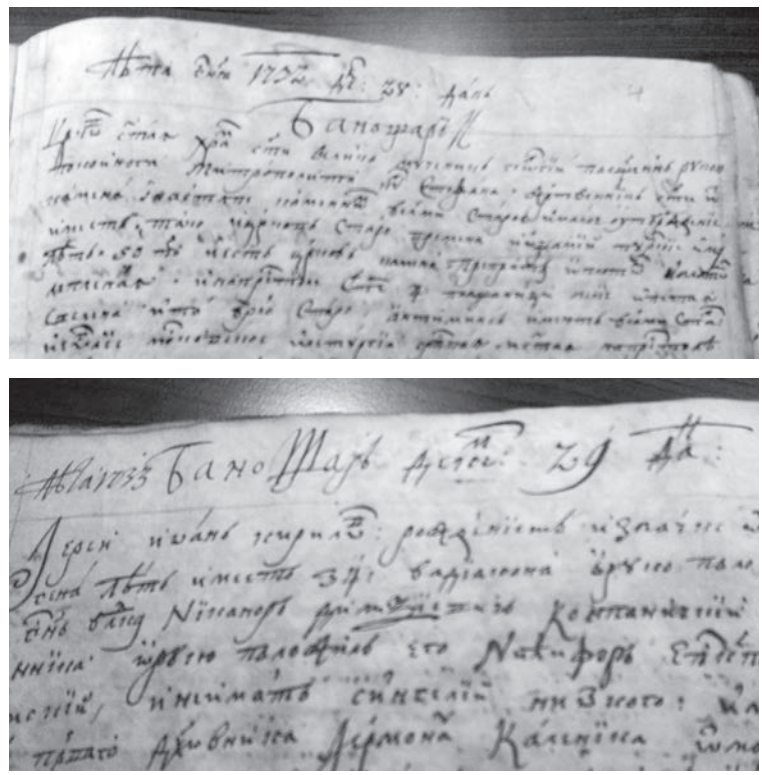
447 Душко Лопандић, *Летопис великих жупана,* 167.

448 Петар Рокаи,...*Историја Мађара*, 51.

449 Петар Скок, *Топономастика Војводине,* Војводина 1. Нови Сад, 1939, 110; *Етимолошки речник српског језика, Свеска 2, у*редник Александар Лома, Београд 2006, 164-5.

Баноштар Варош

Именом *Баноштар* његови становници су вековима чували традицију свога места као вароши или некадашњег града – цивитаса, каструма, чак када они тога и нису били свесни. Један од учесника саветовања са патријархиом Чарнојевићем у Београду од 18. јуна 1690. године, Косан Рунић, потписао се као *капетан Баноштра*. Писмо-препоруку или овлашћење владици Исаији Ђаковићу (*креданционалит*) потписао је на првом месту патријарх Арсеније III Чарнојевић, затим, митрополит београдски и друге српске владике, архимандрити и игумани манастира, а с њима скупа управници градова и варошки капетани, међу којима је био и Косан Рунић. Испред имена сваког од тридесетак потписника био је печат и то: печати владика, мирјана и капетана од црвеног воска, а манастирски печати су ударени црном масном бојом. У препису овог документа, *Креданционалит Исаије Ђаковића*, објављеног 1895. у Летопису Матице српске, стоји да је Рунић био капетан Баноштра, а не Баноштора.[450] Још уверљивији доказ о правом имену Баноштра налази се у првом тому рукописне књиге *Опис парохија Карловачке митрополије* која се чува у Патријаршијској библиотеци у Београду. На четвртом листу ове обимне књиге је запис о цркви у Баноштру, датиран 28. и 29. децембра 1732. године. На обе стране овог листа име је писано црквенословенским писмом као: **Баноцаръ**. Дакле, као и у време Чарнојевића, и четири деценије касније, Баноштар је носио исто име.

Из рукописне књиге Опис парохија Карловачке митрополије из 1732. године. Заглавља текста о цркви у Баноштру

У документацији основне школе у Баноштру чува се фотокопија печата отиснутог у воску са ћириличним текстом *Баноштар Варош*. На фотокопији записано је руком да је печат из времена око 1800. године.[451] Могуће да је фотокопија направљена на основу печата на неком документу из тих година. Међутим, истоветан печат, отиснут у црвеном воску, налази се на оригиналним документима који се чувају у Архиву Карловачке митрополије, а потичу из педесетих и шездесетих година 18. века. Први документ из 1758. године је молба Баноштараца архиепископу и митрополиту за свога ђака Михаила Андрејева и на њој стоји да је писана „у селу Баноштру“, а други је молба коју су

[450] Каменко Суботић, *Уговори између Леополда I и српског народа*, Летопис Матице српске, књига 184, свеска 4, 1895, 1-12.

[451] Слику овог печата поклонио је баноштарској основној школи господин Петер Бајвинклер који живи у Минхену, а рођен је у Баноштру 1937. године.

Печат Баноштра из 18. века
Фотокопија у документацији школе у Баноштру

Баноштарци упутили митрополиту 24. фебруара 1762. године да им за свештеника постави њиховог ђака Јована Поповића.[452]

Опис печата ће показати да на њему пише: *Баноштар Варош.* У врху круга је равнокраки крст између две звезде. Текст на печату је на црквенословенском писму. Он почиње, у првом реду, ћириличким словима: **БНЦЏР**. У следећем реду је полуглас **Ь** и тачка после њега. Овај словни знак, који се писао на завршетку речи, није се изговарао, а на овом печату није било места да стане у исти ред после слова *р*. Дакле, име места је исписано као **БНЦЏРЬ**. По устаљеном правилу, из речи су изостављени самогласници, у овом случају: *а,о,а*. Слово **Џ** је двоглас и на српском се чита као ШТ. Овако исписана реч чита се као Баноштар. У другом реду текста, иза тачке, почиње нова реч исписана словима **ѢРШ**, а у следећем реду, у дну круга, је опет полуглас **Ь** са тачком којим се завршава реч писана као **ѢРШЬ**. И из ове речи су изостављени самогласници: *а, о*. Ова друга реч чита се као ВАРОШ. У дну круга је стилизовани облик лозе а можда и чамца, шајке, неког пловила. Да је последњи изостављени самогласник у имену места био *а*, то се може закључити по наведеном имену места у тексту поменутих молби на којима је печат сачуван.

Појам града у старој српској топонимији изражаван је речју *варош.* Један град у Рашкој и данас носи име Нова Варош. У давнини, појам града је изражаван још старијим обликом као *вар*. То наслеђе је дубоко утемељено у српском језику и у српској и словенској топонимији. Мађари су ове топономастичке одлике усвојили од Срба. Зашто је ознака вар или варош у имену Баноштра битна? Зато што указује на могуће друкчије порекло овог топонима од онога који је наука досада нудила. Наиме, у називу села сви су тражили помен манастира, а нису видели у њему карактеристичну ознаку за град или утврђен град. Разлика у једном слову имена овог малог сремског села указује на две различите традиције. За топоним *Баноштор* се још може тврдити да је изведен од Моноштор. За *Баноштар* то је већ теже доказати. У првом случају, топонимом Баноштор жели се показати да је за идентитет овог насеља најбитнија бенедиктинска опатија или манастир као део угарске римокатоличке традиције. У другом случају, сами Баноштарци именом свога места чувају свој народни и језички идентитет и успомену на то да је Баноштар у прошлости био град, варош. Да се речју варош изражавао појам града сведочи и то што су доскора Срби из околине Новог Сада овај град често звали само Варош. Говорило се: идем у Варош, а не: идем у Нови Сад. Новосађани су били – Варошани. Овај начин говора о Новом Саду и Новосађанима, који је трајао све до нашег времена, има и своје историјске корене. Пре но што је Нови Сад 1748. године добио статус слободног краљевског града а са њим и ново, садашње своје име, ово место се звало Рацка Варош, у различитим језицима писано по њиховом изговору и правопису. Значење имена било је, дакле, Српска Варош. Потоње име Новог Сада писано је, такође, различитим језицима као: Neoplanta, Neusatz, Ujvidék, Novi Sad.

Без обзира колико би то било лепо, али Баноштарци током последња три, четири века нису неговали традицију ни Бана Белоша ни његове задужбине као бенедиктинског манастира. У Срему је било и има много манастира, али нема ниједног топонима који гласи Манастир или Моноштор нити се може показати да је неки топоним потекао од ових речи. Има још само један топоним у Срему којем се приписује порекло од речи моноштор. То је Нуштар, западно од Вуковара. За баноштарски манастир сам папа је тврдио да га је подигао дука (dux) Белош за бенедиктинске калуђере. За Нуштар

[452] Архив САНУ у Сремским Карловацима, Митрополијски архив, 29/1758. и 147/1762.

нема потврда са тако високог места о његовој бенедиктинској прошлости, али историчар Остојић се држи модела по којем су у римокатоличким манастирима на истоку прво били бенедиктинци. Међутим, од половине 13. века повремено се помиње фрањевачки манастир Св. Духа у Вуковару (monasterium Sancti Spiritus de Wolko) и посед Моностор опатије Светог Духа (possessiones Monostor abbatis Sancti Spiritus). Оснивач манастира није познат, а део манастирског поседа од 15. века држала је великашка породица Горјански. Манстир је имао посед забележен као Назра, западно од Вуковара у данашњем Нуштру. „Ime Nuštar je nastalo od riječi Monostor", каже Иван Остојић из чије књиге о бенедиктинцима смо преузели ове податке. Међутим, да је име потекло од речи Monostor, Monostur, Monustur, а све те облике наводи овај аутор, данашњи топоним Нуштар би, ваљда, гласио Нуштор или Нуштур. Описујући бенедиктинске опатије, писац Иван Остојић помиње и село Клоштар у Подравини које има жупну цркву посвећену св. Бенедикту и везује га за Бана Белоша. Остојић каже:

> Neki nagađaju da su franjevci naslijedili benediktince, koji su pobjegli pred navalom Mongola. Benediktince je, navodno, u Kloštar doveo ban Bjeloš (ili Beluš, 1142-1157) koji je ondje imao dvorac i koji je u Banoštoru, kako smo vidjeli, bio podigao veliku benediktinsku opatiju Sv. Stjepana sredinom XII stoljeća.
>
> Kažu da je na nekoj geografskoj karti u opatiji sv. Pavla u Austriji, gdje su označeni svi benediktinski samostani, zabilježen i ovaj u Kloštru.
>
> Navedeni podaci su, izgleda, nazidani na tradiciji bez sigurnih i pouzdanih dokaza, pa Kloštar Podravski ovdje uvrštavamo kao vrlo dvojben samostan.[453]

За разлику од топонима Баноштар и Нуштар, које није лако објаснити речју манастир, топоним Клоштар може да има значење манастир. Ова реч је немачког (Kloster) или француског порекла (claustrale) које значе манастир. Међутим, легенда о Бану Белошу и његовом дворцу у Клоштру у Подравини вероватно није потекла из народа, који Белоша не памти ни овде као ни у Срему, него од неког ученог човека или из неке канцеларије којима је било стало до бенедиктинске традиције па су је везивали за Бана Белоша. У самом Клоштру нема трага ни манастиру ни дворцу. Постоји само жупна црква посвећена св. Бенедикту Нурсијском који је на овом свету рођен и живео у Италији у петом и шестом веку.

Баноштар, Нуштар и Клоштар су по звучности много ближи топонимима какви су Вуковар, Беловар, Дарувар, Жидовар, Гостивар, па чак и Задар и Скадар, него топониму Моноштор. Биће да Баноштар и Нуштар припадају старијем језичком слоју од топонима Моноштор. Топоними који, као сложенице, на крају речи имају наставак *вар* веома су чести у српским и словенским земљама. Тим наставком означава се да је у питању тврђава или град. Али, исто тако, чести су и словенски топоними са речју *вар* на почетку имена. Такви су: Варна, Варадин, Варшава, Карлове Вари, Вараждин, Варварин и други. Мађари су од Срба, односно Словена, преузели ову ознаку за град и задржали је у угарској топонимији. Она није изворно мађарска, како се често истиче. Нема сумње да је она постојала међу Словенима и пре но што су се Мађари појавили у Панонији и пре широко распрострањеног хришћанства. Име реци Вардар нису, ваљда, наденули Мађари! Источно од Вишеграда на Дрини простире се долина око реке Рзав која се зове Дабар. Отуда потиче и име Дабробосанске митрополије. У том пределу који се, са широм околином, звао Стари Влах, налази се манастир Добрун и остаци средњовековног града истога имена. Јужно од Добруна налази се планина Варда, а недалеко од манастира на истоку место које се зове Вардиште. Ови топоними на граници Србије и Босне сведоче о одбрамбеном карактеру ових места. У Срему се каже вардати за ложење ватре у пећи са много дрва. Глагол вардати нашао се овде зато што се односио на чување или одржавање ватре. Заштитничка улога вара, са значењем тврђава, град, сама по себи се разуме. Да не заобиђемо варенику, варење, кување, млека, поврћа или варива, и друго што је у вези са ватром у чувањем хране. Заварити или саставити делове метала није никаква модерна него стародревна технологија. Не знам појединости о речи вар и њеним изведеницама у другим словенским језицима. Руси, на пример, кувано слатко од воћа зову варење. Монах Галактион из Ковиља подсећа ме да, у словеначком језику, варовање значи чување, варух и варухиња су чувар и чуварица, ангел варух – анђео чувар, варчност је чуварност, а завоваро-

[453] Ivan Ostojić, нав. дело, 60.

вање је осугурање, док је варовалка осигурач. Богатство значења и употребна вредност лексеме вар у мађарском језику није ни близу овом чуду од логосности и логике којом ова прасловенска именица бивствује у српском и другим словенским језицима. Зна ли се што о пореклу речи варвари којом су цивилизовани даривали и наше претке?

Може се претпоставити да је у топонимима Баноштар и Нуштар, *вар* оставио трага у наставку *тар*. То значи да су ови топоними означавали град или тврђаву, а не манастир. Баноштар је имао тврђаву и статус града и у римско доба и у средњем веку. У Нуштру, кажу, постоји место звано „градине, гдје је некада стајао каштел“.[454] Може бити да је тај каштел (утврђење или замак) имао име слично као Вуковар и да се звао Нушвар, Назравар, Нузвар или ко зна како, а после свега је остало Нуштар. Генеза имена Баноштар могла је ићи од: Балиштар, Бановар, Баношвар. На простору између Саве, Драве и Дунава чести су древни словенски топоними који вуку корена из претхришћанског периода и чувају трагове источњачких митологија у које спадају и бог Бал и богиња Иштар, али и библијски бог Ил. Антички Грци су именом Истар звали реке Дунав и Драву. Име божанстава Бал и Иштар могла су се уградити у топоним Балиштар или Баноштар.

Последњи слог у сва три топонима: гласи *-штар*. Суфикс *-штар* или *-тар* користи се у творби речи које у српском језику означавају неко место. Тако, на пример, реч *честар* означава место са густим шумовитим растињем. Апелатив и микротопоним *лештар* означава место обрасло лесковим растињем. Сама реч атар или хатар, са значењем: земљиште које припада једном месту или поседу, има суфикс -тар. Котар такође означава једно одређено подручје. И увек су у питању сасвим ограничена места. Да је код именица са наставком *тар* увек реч о одређеном месту, понекад и веома важном, доказује и реч *олтар* која се помиње као синоним за часну трпезу већ у библијској књизи *Постање.* У сваком случају, реч је о веома старом језичком слоју који је оставио трага у разним језицима, па и у српском. Србофони карактер топонима Баноштар и Нуштар су несумњиви. Потенцијална значења топонима Баноштар су: Банов Град, Банова Варош, Банов Атар (посед или имање) Банско Место, али не и Банов Манастир. Вар и -тар су старији на овом терену од грчког *Πετρίκον* и мађарског Keu.

Најстарији писани споменик са поменом имена Баноштар на српском језику је, како је већ речено, са краја 17. века, али је то име свакако старије. Да је оно старије и од Бана Белоша на то упућује поступак грчких и мађарских топономастичара који су име овог места поимали као Камен. Али за то нема историјске потврде јер нема писаних извора из тих древних времена. Остаје ономастика, односно топонимија и антропонимија српског језика као најпоузданији извор у истраживању порекла овог имена на српском језику.

О именима Белош и Бан

Посебну пажњу заслужује име Бан Белош у којем су научници видели порекло топонима Баноштар.

Мушко име *Белош* је типичан српски антропоним као што су Милош, Драгош, Урош, Радош и други. Име Белош је изведено од имена Белослав. Хипокористик од овог имена је Белча. Најстарији архивски документи, који су у литаратури до сада коришћени, показују да су се у средњем веку у северним српским крајевима сретала лична имена *Бан, Бана, Баноша, Белча, Болеслав (Белослав), Болшу (Балша)*. Прота Стеван Михалџић је ова имена преписао из диплома и исправа православних манастира у Веспримској епископији издатих од 11. до 13. века. Овде се у заградама дају могући алтернативни облици имена забележених у изворима а курзивом имена из круга Белош и Бан. У списку пореских обвезника са имања манастира Св. Мартина у Шимегу од 1229. године, прота Михалџић је нашао забележена следећа имена свештеника: Вид, Вујко, Пуша, Петко, Урош, *Бенча* (*Белча*) Гуша, Живко итд. Осим ових народних имена, ту се налазе и посрбљена календарска имена

[454] Исто, 40.

записана као Васа, Ђока, Мика, Дамјан која потичу од: Василије, Георгије, Михаило... У попису имања манастира Бел од 1086. године побројана су имена коњаника на имању Шар као: *Баноша*, Славко, Бугуд (Богут), Познан и син му Милост. Слуге су биле: Војад, Рад(о)ван, Кеца, Добрен, Сеца, Мутина. За одбрану манастира служили су: Купан, Иван, Макиша. У исправи истог манастира од 1171. године налазе се имена: Недељка, *Бан*, Будумер (Будимир), Усуд, Голуб, Будуша (Будиша), Марко, Лаврентије, Љута, Ката, Талита, Јанца, Радован. У исправи истог манастира од 1135. године помињу се тежаци: Влкан, Сцемуд, Баца, Тапа, Рупа, Боронег, Немужд, Обонег. У исправи манастира Св. Кузме и Дамјана од године 1199. као тежаци помињу се: Карас, Буна, Наод, Пентека и син јој Пентук, и пастири: Бугард, Висобор, *Болшу,* Неца са два сина: Мишо и Бута и две кћери: Деда и Прва, затим Душа са сином Могуд (Мргуд). Старешина манастира Панонски Хум (Pannonhalma) 1121. године звао се Деда. Манастиру св. Петра у Чатару у заладској жупанији даровано је село Бесцен са слугама који су се звали: Братеј, Радец, Деспина, Бајић, Братла, *Болеслав*, Симеун, *Бана*, Берач, Урош, Дуга; у селу Зала слуге: Даномир, Дидац, Радосто, Драцен, Крапо, Шацо, Будиша, Прибислав, Одило, а у селу у пределу Муре, слуге: Стојша, Десимир, Велен, Војислав, Судибог.[455] Можда се у изворним документима, у препису или у штампи, поткрала и која словна грешка. Да има било какве исправе која би се односила на људство Белошевог манастира у Баноштру, ваљда би се и у њој нашла слична имена. Прота Михалчић је о именима написао и ово:

> Резултат истраживања и прегледања свију споменика, што ми на расположењу стоје и што их је до сада јавности предано, јесте тај, да је за време Арпадовића на десној обали Дунава компактно становао српски народ под својим народним личним именима, у својим општинама, које су скоро све имале чисто српско име. Врло су ретки они споменици у којима поред српских имена налазимо и по које мађарско. За српска имена узимамо ми само народна имена, а не и календарска, с којима се дакако не може ова тврдња посведочити. Савремени неки споменици сведоче нам, да је било и народних имена мађарских, али се така имена у споменицима налазе врло на ретко и једва их тек неколико споменика може набројати, у којима се таква мађарска имена налазе, а да се споменици односе на десну обалу Дунава. [456]

Према *Етимолошком речнику српског језика 3* (2008) Белош је српско мушко име од којег су постали многи топоними и патроними. У српским споменицма из 14. века јавља се и топоним Белошевац код Врања и презиме Белошевић у Босни. Име Белош, у склопу топонима *Белошев брег*, помиње се у *Дечанској хрисовуљи* краља Стефана Дечанског од 1330. године. Бјелош је планина у Црној Гори. Белошић се јавља као презиме а Белошићи као топоним. Мушко име Белош било је живо у Срба и у 19. веку. Тако се звао један син српског књижевника и сликара Ђуре Јакшића. Белош се среће и као презиме. У емисији Дневник 2. Радиотелевизије Србије 11. јула 2011. појавио се и говорио је један жетелац, комбајнер, са презименом Белош.

Прота Михаљић је посведочио и лексему *бан* као стари српски антропоним, патроним, топоним, али и као апелатив са значењем господар. Михаљић помиње лично име Банко за које каже да се сретало по свој Славонији. Човек који је 28. септембра 1213. године исекао сабљом угарску краљицу Гертруду, жену краља Андрије II, звао се бан Банко Борић (Bank Bán код Мађара) из породице која је имала имања на десној обали Дунава, у Шомођу и Барањи. Злочин је имао циљ да спречи немачки утицај у Угарској који је дошао са краљицом. Краљ се није усудио да казни Банка Борића, него га је прогласио невиним али је доцније прогонио Борића тако да је „зајечао јаук у целој Панонији“.[457] У Срба се и касније Бан јавља као лично име или презиме неке особе: књижевник и дипломата Матија Бан, на пример, или Митрофан Бан, митрополит цетињски 1884-1920. По Матији Бану један крај у Београду зове се Баново брдо. Треба ли подсећати на чувеног Страхињића бана од малене Бањске из српске народне песме или на Кулина бана? У мемоарској књизи Саве Текелије *Описаније живота* стоји да је његова баба Алка била „кћи полковника Мојсеа Рашковича, иногда в Сербији бана от Новопазара“.[458] Више десетина места на српском језичком подручју има називе са

[455] Стеван Михаљић, *Православна епископија у Весприму*, 30-32.
[456] Стеван Михаљић, *Барања...* , 108.
[457] Стеван Михаљић, *Барања...*, 98.
[458] Сава Текелија, *Описаније живота,* Београд 1966, 42.

коренском основом *бан*. Село Бан у Барањи, које је некад припадало манастиру Брана или Тихањском манастиру, тек касније је прозвано Поповац.[459]

У *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука (1959) дата су три основна значења речи бан: 1. носилац функције власти, од поглавара државе до поглавара покрајине, области, града; 2. особа великог угледа, племић, угледни домаћин, чак: бан-жена – кћер главе над племеном; 3. крупан, стасит човек. У *Речнику* се даје и ово објашњење: Име Банаш је можда постало од речи бан, којом се у Брдима и у Црној Гори означава крупан, стасит човек. Од Банаша је изведено презиме Банашевић.

У првом издању свога *Српскога рјечника* Вук Караџић је протумачио реч *бан* на немачком као *der Ban* а на латинском као *banus*, што значи да је ова реч постојала и у немачком и у латинском језику. У другом издању *Рјечника* Вук додаје да у Дубровнику и у Црној Гори у говору свакоме човјеку кад хоће да покажу да га поштују говоре бан, па опет то преводи на немачки и латински али, овога пута, као der Herr и dominus и упућује на значење: господар. Слушала сам годинама како један Банаћанин, а у Баноштру, ословљава свога комшију речима: Како си Петре бане? Тај израз он је понео из свог родног краја, из Баната. Баном су од милоште називали млађе или мушко дете у Тимочкој крајини и у Призрену (*Етимолошки речник српског језика*, 2, 2006). Савременијим српским језиком то би значило: јуначе!

Несумњиво је да топоним Баноштар потиче од имена *Бан* или *Банош(а)*. Могуће је, али није историјски потврђено, да се префикс *Банош* у топониму Баноштар односи баш на Бана Белоша. Баноштар би, осим Белоша, имао разлога да памти и мачванског бана Јована Моровића (Мароти) који је у 14. веку овде, како кажу, подигао или обновио град, односно тврђаву. Али, бана, банова, односно господара, овде је било и пре Моровића и пре Белоша и то, вероватно, више што би се више ишло у прошлост. У време мисије светих апостола Ћирила и Методија у 9. веку, пре доласка Мађара у Панонију, овде је било словенско становништво и словенски/српски језик. У 10. веку, а пре настанка Краљевине Угарске, овде је било Прво Бугарско Царство и Царство цара Самуила, а потом Византија. Дакле, словенски/српски топоним за место Баноштар имао би овде предност у односу на грчки и мађарски облик имена. Било је разложно да се, као утврђени град, ово место назове Банов град или Бановар, Банова Варош, Баношвар, Баноштар, и то пре појаве имена Monasterium Bani почетком 14. века и превода са латинског на мађарски као: Bán Monostora. Зашто не допустити претпоставку да би српско име Баношвар или Баноштар – са значењем Банов Град, могло бити старије од Monasterium Bani, а можда и од Белоша? Име Баноша, посведочено у 11. веку, упућује и на такву могућност.

Лексема бан са значењем господар (синоним са речју дука или херцег – dux) војвода, властелин, власник земље или, просто, господин дуго се користила у српском језику у: Рашкој, Босни, Зети, Хуму, Дубровнику, Далмацији, Мачви, Срему, Славонији и у Хрватској. О томе сведоче историјски извори, народно предање и српске народне песме. У српским народним песмама, оним ранијим као што је песма о Страхињићу бану, о Кулину бану, али и у познијим песмама из деспотских времена у Срему, помињу се разни бани, па тако и бан од Млетака, бан од Ердеља и други. (Видети у другој књизи *Српске народне песме* Вука Караџића). Постоји и један круг краћих лирских песма у петој књизи Вукових народних песама која је штампана са назнаком: само за научну употребу, јер је реч о еротским песмицама. У овим песмицама опева се „црвени бан“ – фалус. Није се чудити што је горепоменути топоним Бан у Барањи промењен у Поповац! У речи бан хришћани су препознавали нешто прастаро, паганско. Велики српски песник у 20. веку Момчило Настасијевић, са истанчаним слухом за матерњу мелодију и осећајем за древност језика и народа, главном јунаку у својој драми *Међулушко благо* дао је име Бан, а његовој кћери име Бела. У старим српским обредним песмама о којима у својој књизи пише А. Б. Арсеновић, а на основу збирке Милоја Милојевића, често се помиње: *бан, баница, банушка*. Ево примера: *Бане царе; Барјактаре Бане; Краљицу тражити / Госпођу Баницу; Осврни се царка, мила нам баниче; Сеју удомити за приморског Бана*. Или ово: *Давно испрошена за јелена Бана / из Орида града*. Ови стихови се лако памте: *Ој, Банушко товарушко, / Ја сам тамо доле била / на*

[459] Стеван Михалџић, *Барања...*, 91, 226, 252.

Едрене воду пила. Још 279. године старе ере вођа Скордиска, који су у војном походу из Подунавља стигли до Пелопонеза, звао се Батанат. Његово име је слично имену вође илирског устанка против римских освајача у првој деценији хришћанске ере који се звао Батон. И Батанат и Батон подсећају на чин или звање *бан* и на макротопониме Банат и Банија.

Бан је реч староевропског језика или староевропских језика у којем или међу којима је српски језик имао великог удела. Ова реч, у разним облицима, била је и јесте присутна у готово свим европским језицима и старија је од аварског продора у Европу за који су научници везивали њено порекло. Сматрали су да је она настала од личног имена аварског кагана Бајана (шести и седми век хришћанске ере). Њено порекло, међутим, треба тражити у старим источњачким митологијама. Ако се крене тим путем, у словенским језицима прво се наилази на реч *балван* (трупац, клада). Ова реч је означавала паганског идола од камена или дрвета у виду стуба са брадатом главом, који је постављан на узвишењима и на прометним местима. Идоли су били посвећени богу Балу (Валу). Од речи балван је сажимањем настала лексема бан. На ову везу речи балван и бан указала сам у свом раду о топонимији Фрушке горе и Сремског подунавља.[460] Међутим, читав век раније, историчар Вјекослав Клаић је упозорио на сличан постанак речи бан у другим европским језицима. Он пише:

> U gotskom jeziku imade riječ bandvjan, od koje su u srednjem vijeku postanule riječi bannus, bannum, francezki ban, talijanski i španjolski bando, a sve te rieči označuju izvršujuću vlast, ili pravo jednoga častnika, da pod prijetnjom kazne nešta zapovjedi ili zabrani.

Клаић на истом месту истиче да су поједини научници сматрали да се речју бан означавало неко више божанско биће те да је та реч отуда понела значење власти и господства.[461] Истом приликом Клаић је омаловажио поређење речи *бан* са чешко-пољском речи *пан*, тј. господин, рекавши да је то „пуко натезање риечи". Ипак, подсетио је да је још Грк Кинам у 12. веку реч бан писао као μπάνοσ (пише се мпанос а чита се банос). Клаић је написао да није немогуће да су Хрвати примили реч бан од Германа, али није поменуо да је ова староевропска реч у облику *бан* или *пан* била широко распрострањена у словенском свету.

Уочљива је сличност између готског *bandvjan* и словенског *балван*. У Банату је постојао топоним Балвањош. Тако се звало данашње Баваниште. Једно место по имену Балван припадало је Тихањском манастиру на Блатном језеру који је основао краљ Андрија I у 11. веку а у којем је радо боравила његова супруга Анастасија, кћи руског кнеза Јарослава.[462] Балван је изведеница од имена Бал додатком суфикса *-ван*. Настала је по истом правилу као имена: Радован, Милован, Драгован и друга. Да је реч балван прастара и да је означавала паганског идола, може се судити и по њеном пежоративном значењу у смислу: глуп, неотесан човек. Понекад се за таквога каже и трупац. У Вуковом *Рјечнику* глагол *банати* значи блебетати којешта. У доба хришћанства овим начином се ружило и рушило достојанство паганског идола. Тако се хришћанство и језиком борило против старих религија. Да се не ради о неком преседану, види се и по томе што сличне речи имају пежоративно значење и у другим европским језицима, а не само у словенским. У немачком језику именица: Banáuse значи ограничен човек. Именица Bann у савременом немачком значи: стега, власт, а глагол bannen – изопштити, протерати, проклети. Међу српским речима које Вук није унео у свој *Рјечник*, а Дамјан Прерадовић их је у Срему сакупио и у своме прилогу у Летопису Матице српске објавио, налази се и глагол *набанати* што значи ћаскати или загонетати. Такође је навео и реч *набанало* што би, судећи по датом примеру, могло да значи и брбљивац.[463] То је готово истоветно са значењем речи *банати* код Вука. Придев *бандоглав* сликовито подсећа на паганског идола. Да ли се такве простонародне речи позајмљују из туђих језика или их језик изводи из сопственог семантичког и морфолошког система? У питању је свакако ово друго.

---

460 Вера Милосављевић, *Топонимија Фрушке горе и Сремског подунавља*, у: Чувари имена, Београд 2004, 156-206.

461 Vjekoslav Klaić, *Porieklo banske časti u Hrvata*, 26.

462 Стеван Михаљчић, *Барања...*, 87.

463 Дамјан Прерадовић, *Неколико српских речи којих нема у Вукову Рјечнику*, Летопис Матице српске, књига 184, 1895. свеска 4, 96.

Реч балван може бити од помоћи у одговору на питање зашто су Грци Баноштар звали *Петрикон* а Мађари *Ку – Ке*, у оба случаја са значењем камен. У *Српском етимолошком речнику*, осим што се потврђује да је реч *балван* у словенским језицима имала значење: *древни идол, кумир*, међу осталим значењима, и то на српском језичком подручју, наводи се и значење: *велики комад камена*. У објашњењу се каже да је, изворно, реч означавала грубе камене и дрвене кипове које су степски номади подизали на гробовима својих истакнутих ратника. Питање је да ли је таквих кипова или великих каменова било и у Баноштру када су Грци и Мађари давали Баноштру име са зачењем камен или су они на своје језике само превели затечени топоним који је у неком свом облику садржавао речи балван или бан. Ова друга претпоставка је реалнија. Да ли се Баноштар још пре Грка и Мађара у Срему, а можда и пре Римљана, звао Балиштар, Баношвар или Баноштар, не можемо знати. Једно је ипак извесно: римско-латинска Бононија означавала је утврђени град. Али, Римљани су именом Бононија потиснули старије име Малата. Два римска, латинска, имена за једно место: Бононија и Малата изазвали су недоумицу и код старог српског историчара, класичара Николе Вулића. Он је тим поводом написао:

> Недалеко од Беочина било је место Malata, које се зове још и Bononia. Не знамо тачно откуда оно има два имена; можда је овде исти случај који имамамо код Maleventum и Beneventum, тј. да се Римљанима чинило име Malata ружно (од malum) па су га претворили у лепше (bonum).[464]

У овоме има логике. Познато је да су крсташи, који су се сукобили са дороцима у Земуну, овоме месту дали име Малвила (зли град). Основа *мал овде носи негативно значење. Могуће да је баноштарска Малата словила и као Балата са основом *бал и да је грчким алфабетом први глас *б* бележен словима *пм* па се *п* изгубило а *м* остало. Научно је потврђена древност имена са коренским основама **бел, *бал, *бол, *бан* у српском језику. Лингвиста Миливој Павловић указао је на истоветну етнонимску и оронимску вредност базе **bal* и базе **mal*, поткрепљујући то многим примерима. Између осталог, Павловић налази базу **bal* у топониму *Ваљево* са значењем „побрђе“, „брдине“, при чему су **bal* и **val* једнозначни. А ту је и планина Маљен. Зна се шта значи лексема *вал* и израз *валовит предео* у српском језику. Да су у древности база **бал*, **вал*, **мал* носила позитивно семантичко значење сведочи усамљена стара српска реч *ваљан, ваљаност* са значењем *честит, честитост*. Ваљак је справа којом се нешто ваља или глача, дакле дотерује, а по облику то је предмет врло сличан балвану, проскрибованом паганском идолу. База **вал* носи позитивно значење и у другим језицима. У француском, la valle је долина (у српском је то увала), а у латинском то је vallis. Из латинског потиче и реч валидно која означава нешто добро, здраво, крепко. Постоји чак и латински поздрав valedico који значи због или, буквално, у српском: уздравље, здраво! Ово су језички трагови о два супротстављена система вредности: по једном, речи са базом **бал*, **вал*, **мал* ознавају нешто лоше а по другоме нешто добро. За базу **mal* Павловић каже да је „значајна за илирска кретања, за неке зоне у средњој Европи, нарочито за велики део Балканског полуострва, претпостављајући у неким правцима илирске инкрустрације, у другим правцима евентуалне формације или стилске девијације (лат. malus)“[465]. Павловић сматра да топоним *Malata* код Петроварадина има оронимску вредност. (Ороним је топономастички термин којим се означава планински, шумски предео). Али оронимску вредност има и база **mar* која се појављује у напред поменутим лексемама *честар, лештар, атар*. Истој групи припада име планине и реке *Тара*. А управо база **mar* у топониму Баноштар је носилац основног знањења – град или тврђава.

Мада се у поменутом *Српском етимолошком речнику* за реч балван каже да је: „свакако не домаћа реч, него позноправословенска позајмљеница“ остаје чињеница (документована у овом речнику) да је та реч присутна у свим словенским језицима и да је и те како одомаћена у српском језику, и савременом и старосрпском. Само мало добре воље је требало па да етимолози сазнају од митолога за име паганског бога Бала, са буквалним значењем *господар* и да установе да су балвани били подизани

[464] Никола Вулић, *Војводина у римско доба*, Војводина 1, Нови Сад 1939, 73.

[465] Миливој Павловић, *Теренске и етнонимске перспективе у Илирику*, Јужнословенски филолог, XXX, св. 1-2, Београд 1973, 489-508.

овом идолу и у нашим српским крајевима. За Бала митолог Котерел каже: „У Ханану, стари назив за локалне богове плодности“.[466] Знамо из *Старога завета* да су жреци бога Бала (Вала) побијени по наређењу св. пророка Илије. Сирија је стари завичај бога Бала. Балвани у словенском свету су остали да подсећају на њега као и реч бан. Реч бан има исто оно значење *господар* које се давало имену бога Бала. Балвани се појављују као ликовна представа на сликама Милића од Мачве.

Стари идоли и старе речи тешко се изгоне па умеју понекад да ускоче и тамо где их нико не би очекивао. Тако је име паганског божанства Бал или Баал, познато у *Старом завету* и као Вал, ускочило у – јеванђеље. У рукописном јеванђељу које се у науци зове *Чајничко* јавља се лексема *бајал* уместо *врач* са значењем видар, лекар. *Српскословенски речник јеванђеља* даје овакво тумачење за ову појаву: „Можда као одјек лексеме *балии* која постоји на другом месту“ – у прототетри, односно у првобитном старословенском четворојеванђељу. У савременом српском језику постоји сличан облик *бајало* настао од глагола *бајати* „с којим је у вези и старословенски *балии*“. У Миклошићевом речнику налази се облик *бајаљник* или *бааљник*.[467] Реч се употребљавала у позитивном контексту.

Зашто је ова опширна прича о именима Белош и Бан уопште потребна? Зато што се покушало да се ова имена изопште из српског језика, а са њима и Бан Белош из српске историје. За лексему бан доказивало се да је аварско-турског порекла коју су од Авара наследили Хрвати а потом су је предали другим суседним народима, свима осим Србима. Етимолог Петар Скок у свом *Етимологијском ријечнику* у одредници *бан* помиње све те друге народе који су примили реч бан (Бугаре, Румуне, Мађаре, Пољаке, панонске и дачке Славене) али не и Србе. У истој одредници Скок помиње и Баноштор. Последице таквих поступака су далекосежне. До прихватања старе тезе о аварском пореклу речи бан од личног имена аварског кагана Бајана из шестог, седмог века, а под кишобраном ауторитета као што је Порфирогенит, Шафарик и други који су у овом случају омашили, дошло је ради тога да би се доказало недоказиво: да Срби у својој прошлости нису имали банове или бане и да је то искључиво „хрватска част“ те да је Бан Белош био носилац „хрватске части бан“. Новији хрватски аутори пишу за Белоша: „хрватски бан са хрватским именом“. Они, дакле, поричу то да је Белош (или Белуш, како они воле да пишу) био Србин и српски бан са српским именом.

Историчари су подлегли тенденциозном тумачењу хрватског историчара Вјекослава Клаића да је Белошева титула бан везана за историју Хрвата јер да је, наводно, Белош био „хрватско-далматински бан посведочен у изворима 1144, 1146, 1148, 1150, 1151-2, 1156. и 1157. године“.[468] Да ли је баш тако? У изворима нигде није забележено уз Белошево име: бан Хрватске или Хрвата, или Далмације, него само бан Белош или Белош бан. На основу чињеница из угарске историје може се закључити да Белош није добио титулу бана као именовани или изабрани бан, дука, херцег, господар Хрватске. Он је титулу бан понео као син српског великог жупана и са њом је дошао у Угарску. Именовани поглавар Хрватске и Далмације са угарског двора био је крајем 11. века Алмош, син угарског краља Ладислава и брат краља Коломана из мађарске династије Арпадове. Када је Алмошу измакао угарски престо и када је дошао у сукоб са братом, краљем Коломаном, овај му је 1105. године, како кажу мађарски историчари,[469] одузео, односно „није вратио“ *дукат*, то јест, херцештво у Славонији, Хрватској и Далмацији. И ником више овакве титуле самодржац Коломан није поклањао. У време краља Коломана, који је својој краљевини дефинитвно припојио Хрватску и Далмацију, Угарска је била централизована држава. Сам Коломан се крунисао за хрватског краља у Биограду на Мору. Коломанов син краљ Стефан II, такође, није постављао бане ни херцеге. Мађарски историчари Белином и Јеленином сину Ладиславу приписују обнову херцештва те пишу: „Једини Ладислављев владарски акт био је обнављање *дуката* (херцештва) у Угарској, што је доласком Коломана на власт, било пало у заборав“.[470] После смрти свога брата, краља Гезе 1162. године, Ладислав или Владислав је кратко време био краљ али је и сам напрасно умро. Краљ Геза је, међутим, именовао 1161. године

[466] Артур Котерел, *Речник светске митологије,* Београд 1998, 35-37.
[467] *Српскословенски речник јеванђеља. Огледна свеска.* Саставио Виктор Савић. Београд 2007, 48.
[468] Јованка Калић, *Жупан Белош,* 67.
[469] *Историја Мађара*, 46.
[470] *Историја Мађара,* види на странама 46, 50, 53.

свог млађег сина Белу „за кнеза Хрватске и Далмације, коју је у међувремену поново вратио од Венеције. Те земље ће чинити тзв. Белину баштину“.[471] Земље „Белине баштине“ одмах су дошле под протекторат Византије на чијем двору је живео принц Бела. У овде цитираној *Историји Мађара* помиње се Бан Белош као палатин, али не као хрватско-далматински бан. Као палатин Угарске он је управљао целом Краљевином, па и Хрватском. Нема докумената који говоре о томе да је постојала посебна управа за Хрватску којој је Белош био на челу нити се помиње да је он столовао у било којем хрватском граду. У његово време Хрвати су били далеко од центра угарске државе, од династичких борби унутар ње и од међународних односа на линији Угарска, Византија, Србија, Русија, Немачка, Пољска, Чешка.

Нема документа који би сведочио о тачном датуму Белошевог доласка у Угарску нити о томе када му је подарено звање палатина, односно вицекраља. Све упућује на закључак да је Белош могао доћи у Угарску у пратњи сестре Јелене. Како би, иначе, краљица Јелена Српкиња на двору једног слепог краља, доскорашњег прогнаника који је одмалена живео далеко од двора и сваке државне управе, могла бити онако одлучна сувладарка да није имала ослонац у блиским људима, пре свих у брату Бану Белошу? Превратт који је изведен 1131. године, одмах по доласку краљице, односно погубљење 68 великаша на сабору у Араду а под видом казне за ослепљење краља Беле, морао је имати снажну и сигурну подршку. Имања одузета погубљеним угарским великашима подељена су краљевим присталицама и арадском каптолу. Све упућује на закључак да је Белош од самог доласка у Угарску имао овде значајну улогу и да није био тек обичан *„скрбник“* (старатељ) престолонаследника Гезе, како пише Вјекослав Клаић. Ни то што се 1145. помиње Белош и као палатин, не мора да значи да је он то постао тек ове године. Просто, сачувана је исправа од те године у којој се он титулише као палатин. У повељи краља Беле II из 1137. године којом се дозвољава кнезу Мартину да дарује своје поседе манастиру Св. Петра у Чатару помиње се као сведок дука Белош или: *Belos duce*.[472] Белош је, дакле, био достојанственик са титулом већ у време владавине краља Беле Слепог.

Према Вјекославу Клаићу, Белош је титулу бана или херцега (dux – дука) добио тек за владавине сестрића краља Гезе (1141-1162). Тим поводом овај историчар каже: „Међутим, банска част мора да је много вриедила код Арпадовића и *прије* Белуса, јер иначе не би био он као скрбник краља Гејзе имао разлога, да се за њом појагми“.[473] Клаић признаје да су за Белоша знали не само сви у Угарској него и Грци у Константинопољу, и Руси у Кијеву, и папе у Риму и немачки владари, али су га они познавали, тобоже, као носиоца хрватске части бан. Долазак двоје деце великог жупана Рашке Уроша I, Јелене и Белоша, да, практично, владају целом Угарском, укључујући и Хрватску и Далмацију, и то само три деценије после губитка хрватске самосталности, могло је да, као историјска чињеница, не буде по вољи хрватским историчарима. Они су се одлучили за присвајање историјски значајне личности Бана Белоша представљајући га као хрватског великаша и државника.

Да би оснажио тврњу да је Бан Белош био хрватски а не српски бан, Вјекослав Клаић је порицао да је Рашка уопште имала банове. Најстарији писани извор у којем се помињу српски бани јесте *Љетопис Попа Дукљанина,* друкчије зван *Барски родослов.* Тамо пише како је српски краљ Светопелек уредио своју велику краљевину па се каже: У свакој покрајини поставио је бана, то јест војводу, од своје браће по крви, и жупане, то јест кнезове, и сатнике, то јест центурионе...“ Па даље: „Кнезови, то јест жупани, треба да предају краљу двије трећине данка, а једну трећину да задрже за своју потребу, а бановима, то јест војводама, немају полагати никаква рачуна, већ сваки од њих има да држи и господари жупанијама одговарајућих покрајина и области, а само ће краљу полагати рачун“. Такође, Дукљанин пише како краљ Часлав „даде Тихомилу Дринску жупанију и ожени га кћерком бана Рашке.[474]

[471] Исто, 53.

[472] Tadija Smičiklas, Diplomatički zbornik II, Zagreb 1904, 45-6.

[473] Vjekoslav Klaić, *Hrvatski bani za Arpadovića (1102-1301.). 1. Ban Belus (1144-1158 i 1163).* Vjestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog arkiva, god. I, 1899. Zagreb, 129-138.

[474] *Љетопис попа Дукљанина,* Београд 1988, 114,118, 121

Вјекослав Клаић је на ово оштро реаговао написавши да историја не познаје никаквог рашког бана.[475] Клаићево мишљење о непостојању рашког бана подржао је српски историчар Сима Ћирковић. У књизи Мавра Орбина *Краљевство Словена,* преведеној са италијанског на српски језик и објављеној 1968. године пише да се брат Белошев, Деса, називао баном, војводом. У својим коментарима Орбиновог текста Ћирковић је приметио:

> Тобожња титула бана је преузета из Дукљанинове слике државног уређења, касније Орбин назива Десу „duce" – у нашем преводу: војвода.[476]

У првој књизи *Историје српског народа* коју је, као велики научни пројекат од националног значаја, објавила Српска књижевна задруга, Ћирковић ставља под наводнике реч бан када помиње Тихомила као зета, како он каже: „бана" Рашке. То је исти бан Рашке чије постојање је оспоравао Клаић. Ћирковић још додаје: „Сам Тихомил, иначе миљеник Часлављев, није се усудио да се назове ни краљем ни баном, него само великим жупаном. На тај начин је, по његовом казивању, настала титула великих жупана у Рашкој!"[477] По Ћирковићу не само да Срби, Рашани, нису имали бана него је титула бан била нешто више од титуле великих жупана који су управљали српском покрајином званом Рашка. А по Дукљанину је обратно: жупани су полагали рачуна краљу, не бану који је био војни заповедник или војвода, додуше, из краљевог рода. Деса, син великог жупана Рашке Уроша I а брат Белошев, био је бан или војвода у време владавине свога оца. Исту титулу носио је и његов старији брат Белош. Заправо, сачувано историјско име Бана Белоша главни је споменик и доказ да су право говорили Дукљанин и Орбин, а не Клаић и Ћирковић.

Искључивост у доказивању „хрватске части бан" Клаић је показао и у тенденциозној интерпретацији, односно кривотворењу једног места у *Спису о народима* грчког цара Константина Порфирогенита из 10. века. Цар пише да је у једанаест хрватских жупа, од Ливна, Имотског и Цетине до Нина и Книна, владао хрватски народни кнез или архонт (ἄρχων Χρωβατίας). Земље које нису спадале под власт хрватског архонта биле су Лика, Крбава и Гацка. Оне су имале *своје* бане, ὁ βοάνος αὐτών, како каже Порфирогенит. Клаић то погрешно тумачи као „њиховог", односно, „хрватског бана" и у загради дописује: „(naime τών Χρωβάτων)".[478] Међутим, овога израза „тон Хроватон", судећи према српском издању Порфирогенитовог списа, нема на овом месту.[479] По Клаићу, Лика, Крбава и Гацка су биле крајеви са заосталим аварским становништвом које се није најбоље интегрисало у хрватску државу. Он чак каже да Константин Порфирогенит ове засебне покрајине Лику, Крбаву и Гацку, не сматра земљом хрватском али, по њему, ипак, њима влада „хрватски бан" јер, тобоже, част бан је могла бити само хрватска. Зашто би Авари били у Лици и Крбави а не, рецимо, у Обровцу близу Задра, тј. у приморској Хрватској којом је владао хрватски архонт? Обровац носи име, ваљда, по Обрима, како су Срби, а вероватно и Хрвати, звали Аваре. И у Бачкој је остао један Обровац. Да ли се Клаић опомиње Авара да се не би помислило да су ти житељи Лике, Крбаве и Гацке, са својим аутономним бановима, били Срби? Па к томе још Срби који су живели на земљи чије име је истоветно имену Ликија у Малој Азији. А у тој малоазијској Ликији је био и град Мира одакле је био и свети Никола Мирликијски, кога највећи број српских породица слави као заштитника и његов дан празнује као крсну славу. Израз ὁ βοάνος αὐτών казује да су поменуте три покрајине имале своје бане, а не „њиховога", односно хрватског. Реч αὐτών је овде у множини и односи се на три покрајине, а не на неког бана хрватског.

У књизи Српске академије наука и уметности *Византијски извори за историју народа Југославије, Том II* (прво издање 1959) објављен је Порфирогенитов *Спис о народима* и у једној

---

475 Vjekoslav Klaić, *Porieklo banske časti u Hrvata*, Vjestnik kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog arkiva, godina I, Zagreb 1899, 72.

476 Мавро Орбин, *Краљевство Словена,* Београд 1968, 259.

477 Сима Ћирковић, *Србија између Византијског Царства и Бугарске,* Историја српског народа , Књига 1, друго издање, Београд 1994, 167

478 Vjekoslav Klaić, *Porieklo banske časti u Hrvata*, Vjestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva I. Zagreb 1899, 22.

479 *Византијски извори за историју народа Југославије, Том II,* Обрадио Божидар Ферјанчић, Београд 2007, 33.

белешци поводом бана Лике, Крбаве и Гацке стоји следеће: „Хрватска титула бан стоји у вези са аварском речи бајан, што на турско-монголском значи богат“.[480] Дакле, Клаић је успео да убеди и српске историчаре да је титула бан искључиво хрватска! Осим тога, на овом месту приређивач издања наводи у загради грчке речи из оригинала, а изоставља само једну од њих, али кључну: реч αὐτῶν. Тако је, изостављањем ове битне речи из грчког оригинала у српском издању Порфирогенита заштићен Клаићев фалсификат. Ако је то и учињено у првом издању ове књиге 1959. године, у време када се науком владало из Југословенског лексикографског завода у Загребу, па се из политичких разлога није смело дирати у заштићене ауторитете као што је Клаић, зашто то у поновљеном издању исте књиге 2007. године није исправљено?

То што су у вековима живота под туђинском влашћу Хрвати одабрали архаично име бан за свог највишег угледника, господара, бана, проистекло је из народне традиције и то се не може замерити. Али, управо Клаић даје повода да се помисли да су они на то били подстакнути баш сјајном звездом Бана Белоша који је био државник високог ранга каквог они у оно време, па ни касније, нису имали. Дакле, хрватски историчари су се могли „појагмити“ за Баном Белошем, пре него он за „хрватском части“ бан. Бан Белош им је добро дошао да би означили некакав континуитет хрватске државности и да би хрватску идеју проширили на Дубровник и на Далмацију, на Херцеговину и Босну и на Срем и Славонију и свугде где се чује реч бан, где се српским језиком збори, а који они, бесправно, „хрватским“ називају.

У најновијим хрватским књигама које се баве средњим веком у Срему, за Бана Белоша пишу да је дошао из Захумља. Док једни пишу да је Белош био син великог жупана, али не кажу чијег, други и то прећуткују и пишу да је Белош просто дошао из Захумља на позив своје сестре Јелене удате за Белу II.[481] Не наводи се чија је била та Јелена и одакле је дошла, а може да се подразумева да је и она дошла из Захумља, а не из Раса. Да је Захумље било у саставу средњовековне Србије, ко ће тога да се сети после толико времена. У Остојићевој књизи о бенедиктинцима написано је да је Белош не само хрватски бан него му је и име хрватско и каже се:

> Kao što je dukljanski, travunjski i zahumski knez Desa, sin velikog župana Uroša I i stric Nemanjin, 1151. godine osnovao benediktinski samostan na otoku Mljetu i južnoj Dalmaciji, isto tako je i njegov brat Bjeloš (Beluš, Belus), ugarski palatin za vladanja Arpadovića prvi poznati hrvatski ban s hrvatskim imenom, začetnik druge zadužbine benediktinskog reda (nigri ordinis secundum beati Benedicti regulam) na rijeci Dunavu u Srijemu.[482]

Временом је дошло до извесне промене у доследно недоличном представљању личности Бана Белоша. У *Етимолошком речнику српског језика*, 2, (2006) у одредници *Баноштор* о Белошу пише: „угарски бан српског порекла Белуш“. Дакле, Белош није више „хрватски” него „угарски” бан. Било би правилно да је написано: српски бан Белош, палатин Угарске и велики жупан Рашке. Белош није био тек неки угарски бан, неког нејасног, српског порекла. Био је велики државник који је потекао из српске владарске породице. Сва Белошева браћа и сестре, односно, сва деца рашког великог жупана Уроша I били су владари и владарке на европским дворовима, како истиче Јованка Калић. По ономе како су Руси Белошеву кћер, а своју снаху, кнегињу, прозвали Бановна, могло би се судити да је у њих име Белоша Бана било схваћено као нераздвојни део његовог имена, готово као презиме.

Мистификација о Бану Белошу као хрватско-далматинском бану код српских и страних аутора утицала је не само на прекрајање историје него је имала последица и на друге научне области као што је лексикографија. Када се у науци учини грешка са тежином греха, онда се то шири као болест и оставља тешке последице. Лингвистичка, етимолошка, историчарска кампања око расрбљивања речи бан траје више од сто година, а кулминира у најновијим речницима које издаје Матица српска. У *Речнику српских говора Војводине* (2002) нема речи ни бан ни бановина. То може само да значи да аутори сматрају да ове речи Срби „Војводине“ употребљавају као стране речи! У једнотомном

---

480 Исто, 33.

481 Antun Dević, *Župe Čerević i Beočin,* 146.

482 Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i u ostalim našim krajevima, sv. III,* 37.

Речнику српског језика Матице српске од 2007. године одредница *бан* на првом месту се тумачи као: „некадашњи високи државни достојанственик у Хрватској и код других...“ све до „управника бановина“ у Југославији. Овај речник, дакле, сугерира, хрватско порекло ове титуле. А да у то не би било сумње, у овом речнику је изостављено основно значење ове лексеме којом се у српском језику означава „особа виског угледа“ према овде већ цитираном *Речнику* Српске академије наука и према *Српском рјечнику* Вука Караџића. Узгред, у новом *Enciklopedijskom rječniku hrvatskog jezika* (2002) поступило се друкчије, исправније него у поменутом *Речнику* Матице српске. Тамо се прво дају основна значења речи *бан*, под 1. први достојанственик у власти с неким владарским пуномоћима, а под 2. угледан човек. Затим се наводе изведенице од ове речи и изрази у којима је она садржана, при чему се тек на 17. месту помиње *Банска Хрватска.* Хрватски бани се и не помињу.

Ако би из система српског језика била искључена лексема бан, а са њом и оно мноштво изведеница, израза и обиље значења које се плете око ове речи у речницима тзв. српскохрватског (а, у ствари, српског) језика то би значило да српског језика и нема нити да га је било. А да ли такав циљ може да постоји? Зашто да не. Зар нечестите радње око преименовања српског језика не говоре баш о томе.

И док се Хрвати грабе за Бана Белоша, Србима је требало много времена да га се уопште сете те да дођу до закључка да је топоним Баноштор „једини траг“ који је иза Белоша остао у Срему.

Белошев манастир у Беочину

У Срему има више топонима који су везани за Белошево име. У пољу села Грабово, неколико километара јужно од Баноштра, један потес носи име Белош. Могуће да овај микротопоним чува успомену на посед Бана Белоша који је овде био у 12. веку. Не зна се порекло микротопонима Белчани у пољу села Негославци, такође у Срему. Микротопониме Белош и Белчани забележио је Душан Ј. Поповић у својој књизи о Срему, али их није коментарисао.[483] Није било знатнијих коментара ни о топониму Бановци, мада има два места у Срему са овим именом. Топоними овога типа (Петровци, Павловци, Карловци и други) указују да су у питању фамилијска имена. У Бановцима су били насељени банови људи, потомци некога бана или они који су служили бану. Не мора да значи да су то били људи Бана Белоша јер је у прошлости Срема било и других банова.

Топоним *Беочин* није привукао већу пажњу. Десетак километара источно од Баноштра, Беочин је данас седиште општине. У овом месту је и српски православни манастир посвећен празнику Вазнесења Господа Исуса Христа, познат као манастир Беочин. У месту се налази и Беочинска фабрика цемента. Некада је овај топоним гласио *Белчин* (пре преласка *л* у *о* у српскословенском језику). Белчин се помиње у једном српском ћирилском рукопису из 15. века, односно, у *Рилској повести* Владислава Граматика која описује догађај преноса моштију св. Јована Рилског из Трнове у манастир Рилу 1469. године. Сем што је Ђуро Даничић у једном свом раду из 1863. године, цитирајући поменути рукопис, после речи Белчин ставио знак питања (у загради) нико на ово место код Граматика и Даничића није обраћао пажњу. Или, можда, то мени није познато. Део текста *Рилске повести* у којем се помиње „презвитер Јован иже от Белчина“ изостављен је у савремном издању овог дела од 1993. године.[484] Објавила сам рад о помену Белчина или Беочина у овом српском рукопису из 15. века и расправљала о пореклу овог топонима. Топоним Беочин везала сам за име Бана Белоша или Белче. Овај топоним могао би да има следећа значења: Белчин град, манастир, двор, посед, гроб. Нисам искључила могућност да је топоним раније могао гласити и Бел(о)шин.[485] Три године после појаве мога чланка,

[483] Душан Ј. Поповић, *Срби у Срему до 1736/7. године. Насеља и становништво.* Београд 1950, 55, 87, 252.

[484] *Списи Димитрија Кантакузина и Владислава Граматика*, приредила Јасмина Грковић-Мејџор, Просвета, Београд 1993.

[485] Вера Милосављевић, *Спомен манастира Беочина у Рилској повести Владислава Граматика*, Црквене студије 2, Ниш 2005, 197-213.

Манастир Беочин на цртежу Уроша Предића (1892)

у 3. свесци *Етимолошког речника српског језика* забележен је топоним Белчин код Самокова али не и Белчин у Срему.

За овакво значење имена Беочин има потврда и у ранијој стручној литератури. Етимолог Петар Скок каже за Беочин да је то придевски топоним изведен од српског антропонима Бјелослав, односно хипокористика Белча са карактеристичним наставком *-ин*.[486] На српском језичком подручју има велики број топонима који почињу на *Бел* или на *Бељ*. У *Именику места Краљевине Југославије* (Београд 1938) аутор књиге М. Овадија је забележио 119 таквих топонима и још шест који почињу на *Бео*, што не искључује могућност да су и ови раније припадали истој групи, као што је случај са Беочином и Београдом, на пример. И док су Срби заменили *л* у имену Беочина – Белчина, Мађари су га задржали. У њиховој историјској географији Беочин је бележен као Belesény. То опет подсећа на српски антропоним Белослав. Али, ни Мађари ни Петар Скок нису везивали топоним Белчин за конкретно историјско име Бана Белоша или Белче, као што сам ја учинила у своме раду о манастиру Беочин. За ову историјску личност везала сам не само име него и постанак манастира Беочина. Указала сам на неодрживост става Димитрија Руварца да манастир Беочин „није могао постати пре доласка Турака у Срем 1526. године". Већ је Радослав М. Грујић био опрезнији кад ја за манстир у Беочину написао да је постојао у 16. веку, али да се не зна кад је настао.[487] Беочин је можда један од најстаријих српских православних манастира у Срему који је у 16. веку имао и поседе и пореске обавезе. Да су тек Турци, одмах по свом доласку, дали дозволу за подизање овог манастира и даровали му поседе, то је нереално, а нема ни легенди које везују постанак манастира за доба српских деспота у Срему. Вероватно последњи манастирски храм из деспотских времена је онај у Шишатовцу који су 1520. године подигли калуђери из манастира Жиче под покровитељством деспотице Јелене. То само значи да је манастир Беочин постојао, жив или запустео, и пре деспотских времена. А ја мислим још од времена Бана Белоша. Аргумент за ово јесте само његово име и историјски контекст, односно присуство Бана Белоша у овом крају.

Беочин је одвајкада био чисто српско православно насеље, удаљено од обале Дунава и завучено у брда. Римокатолика у Беочину, такорећи, није било све док овде није основана фабрика цемента крајем седме деценије 19. века чији су власници, управа и радници били досељеници из других делова Аустроугарске Монархије. Према државном попису од године 1808. у Беочину је било само шест римокатолика. А после једног века, 1910. године, такође према државном попису, било је 1765 римокатолика, 6 унијата, 55 лутерана, 214 калвина и 65 јевреја.[488] Антун Девић у својој књизи о жупама Черевић и Беочин указује да је новонастало етничко шаренило у Беочину крајем 19. века било неуобичајено за фрушкогорје. Он о томе пише овако:

> Okolno stanovništvo nije dugo bilo zainteresovano za rad u tvornici i rudniku pa je uprava često dovodila radnike iz Slovenije, Mađarske, Njemačke, Češke i Slovačke, te je tako stvoreno etničko šarenilo neuobičajeno za fruškogorska naselja. Pred kraj Prvoga i Drugog svetskog rata dio se doseljenika vraća u matične zemlje, ali se time ne remeti etničko šarenilo jer na njihovo mjesto dolaze novi „rojevi" iz drugih krajeva tadašnje Jugoslavije.[489]

[486] Петар Скок, *Топономастика Војводине,* Зборник Матице српске, Серија друштвених наука, 2, Нови Сад 1951, 59.

[487] Радослав М. Грујић, *Духовни живот*, Војводина 1, Нови Сад 1939, 365.

[488] Димитрије Руварац,*Статистички подаци Архидијецезе Сремско Карловачке...* Споменик СКА, том 62, други разред књига 51, 1925, 81.

[489] Antun Dević, нав. дело, 425.

У време о којем Девић пише на овом месту, Срби из беочинског подручја и шире из Срема одлазили су у печалбу у Америку. Тек крајем 20. века Срби су чинили већину радништва у беочинској цементари. После је дошло до продаје фабрике страним приватним власницима и до масовног отпуштања радника. Према статистичким подацима објављеним у Девићевој књизи, Беочин је 1869. године (када је основана фабрика цемента) имао свега 1.229 становника да би 1910. њихов број био више него утростручен и попео се на 3.834. Према попису 1921. број становника се смањио за око 900 душа и пао је на 2.946 становника. Током наредних десет година, до пописа 1931, он је поново достигао ниво из 1910. године. Први римокатолички храм у Беочину, црква св. Барбаре, подигнута је, међутим, тек 1942. године, а римокатоличка жупа у Беочину, према подацима из Девићеве књиге, основана је тек 1979. године! Пре тога, Беочин је припадао жупама у Черевићу и у Каменици. Черевић је имао фрањевачки манастир још у 14. веку, а велику жупну цркву у центру села добио је у 18. веку, односно, 1777. године. На ову цркву дуго времена су били упућени римокатолици из суседних места. Први беочински жупник 1979. године био је Јосип Павић који је овамо прешао из Черевића. Римокатолички храм посвећен св. Рудолфу у Баноштру саграђен је тек 1913. године, један и по век од почетка насељавања Немаца у ово место у другој половини 18. века. Ова „швапска“ црква подигнута је за потребе Немаца који су били једини римокатолици у Баноштру за аустријске владавине. Што се на интернету рекламира да је ова црква, сада у рушевинама, „некада била седиште сремских бискупа и бенедиктински манастир“ то је бесмислен покушај успостављања континуитета римокатоличке црквености са средњим веком. Таквог континуитета у овом месту није било. Баноштар је био седиште Сремске бискупије нешто више од једне деценије у 13. веку и показао се као неподобан за ту функцију.

О томе како је у историјској литератури створена фама да је још пре 1436. године у Беочину постојала римокатоличка жупа већ сам писала у горе поменутом чланку о беочинском манастиру. И после тога, ова неоснована тврдња се још користи, али уздржаније. Наглашава се да се о тој жупи ништа не зна осим наведеног податка да је постојала још пре 1436. године и да је пропала.[490] Ни за једно нема доказа. Напротив, показало се да је податак: „пре 1436. године“ конструкција без ваљаног основа коју су прихватили и раширили српски историчари у првој половини 20. века.

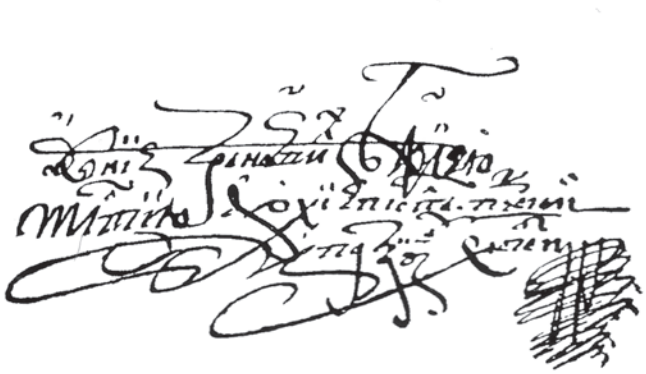
Становиште да је у Беочину постојала римокатоличка жупа пре 1436. засновано је на погрешном тумачењу једног детаља у латинском спису у којем се говори о инквизиторској мисији на истребљењу јеретика коју је у Славонији, Срему и Бачкој спроводио фрањевац Jakobus della Marco – de Marchio.[491] Пре тога, 1433. године исти фрањевац је сличну мисију имао у Конавлима и у Босни. У поменутом латинском спису описана су његова дела у Каменици, Футогу и месту чије је име написано као – *bulchen.* Наши историчари (Димитрије Руварац, а за њим Радослав М. Грујић и Душан Ј. Поповић) мислили су да се ту ради о топониму Белчин (Belcsin) односно Беочин. И, по свему судећи, нису били у праву. Прота Стеван Михалџић у својој књизи о Барањи овај топоним *bulchen* протумачио је као Букин. А Букин се звало једно место у Бачкој близу Бача у чијем самостану је и боравио поменути инквизитор. После другог светског рата Букин је добио име Младеново по Младену Стојановићу, лекару из Босанске крајине, учеснику партизанског покрета и брату чувеног вајара Сретена Стојановића. Инквизитор се био сместио у фрањевачком манастиру у Бачу и одатле је кретао у акцију. То што у латинском спису стоји да је „bulchen contra fwtak“ може да значи да је место било наспрам Футога, али не обавезно и преко Дунава. На једној мапи из 1700. године, Букин (Bukin) се нашао између Бача и Паланке, а недалеко од Футога или наспрам њега. На истој карти Баноштар је уписан као Bonostra, Бегеч као Peges. Најпрецизније су уписани називи Вуковара, Илока и Нештина. Беочин на овој карти није ни забележен.

Да је Букин био значајније место него што је био Беочин, види се и по томе што су се после протеривања Турака, а за аустријске управе, у Петроварадину, Футогу и Букину налазили државни магазини у којима је складиштена роба од сакупљене десетине.[492] Беочин је и онда, у 18. веку,

[490] Antun Dević, нав. дело, 441.

[491] Fermendžin, E. *Chronicon observantis provinciae Bosnae Argentine ordinis a. Francisci Seraphici.* Starine, JAZU, knj. XXII, Zagreb 1890, 18.

[492] Славко Гавриловић, *Коморски Срем у другој половини XVIII века*, Београд 1995, 9.

Арсеније Чарнојевић Божјеју милостију архиепископ пећки и патријарх српски. Потпис на "Отвореном писму" из 1697. године којим патријарх објављује да се монаси манастира Рача на Дрини могу населити у запустели манастир Беочин и обновити га.

био мало фрушкогорско село завучено у брда, насељено православним Србима са православним манастиром у близини, свакако од мањег значаја за државну управу од горе поменутих места. Али, не и за православне Србе. Патријарх Арсеније III Чарнојевић је 1697. године издао „Отворени лист" којим обзнањује своју дозволу и даје благослов калуђерима избеглим из српског православног манастира Раче на Дрини да се населе у манастир Беочин. Чарнојевићев чувени потпис, који се често репродукује, са овога је документа. Ко је први и зашто уместо Букина видео Беочин и зашто је за Беочин везао имена двојице прогоњених хусита Томе и Валентина (који су, иначе, на мађарски језик превели *Библију* у хуситском духу) то неће бити предмет истраживања на овом месту. Али, тенденциозна сугестија, чак не ни изричита тврдња, да је хусита Валентин био жупник у Беочину, која се нашла у часопису *Starine* Југославенске академије знаности од 1890. године, уродила је плодом. Један двосмислен исказ био је српским историчарима довољан да „пронађу" римокатоличку жупу у Беочину у 15. веку. Учињено је то, вероватно, под утицајем етничке слике насеља које се крајем 19. века формирало уз Беочинску фабрику цемента.

О поменутој инквизиторској мисији писао је и Стеван Михалџић. Он папског инквизитора из 1436-8. године назива Јаков од Моровића (de Marchia) и, на основу латинских докумената, о томе пише:

> Јаков, Сремски бискуп, 15. марта 1437. пише папи Евгенију о истом Јакову и вели да је Јаков добро дошао у његову дијецезу у којој су сами расцијани и хусити.
>
> Анали Фрањеваца, тако исто, налазе хусите у Футогу, Букину, Каменици итд.
>
> Све ово нам показује, да се под именом Хусита разумео православни и богумилски народ Српски.[493]

Поменути инквизитор је свашта радио, чак је и мртве „јеретике" вадио из гроба и спаљивао их (такав случај је био баш у месту *bulchen* – Букину). Није чудо што су га свештеници у Печујској дијецези, окупљени у Илоку под вођством архиђакона Симона из Бача (de Bachia) проклели и прогнали. Узалуд су га бранили великаши Никола III Горјански, Никола Илочки и Владислав Моровићки, а краљ молио да га опет приме натраг. Најзад, краљ је морао да замоли папу да инквизитора опозове. Фра Јакоб није боље прошао ни неколико година раније у Конавлима и Босни, где је, такође, гонио православне, па је и одатле био отеран. Од његова терора пребегло је у Србију деспота Ђурђа Бранковића много људи из Босне. У време мисије фра Јакоба, српски деспот Ђурађ Бранковић имао је велике поседе у Срему којима је, вероватно, припадао и Беочин насељен православним Србима.

Академик Јованка Калић пише да се не зна где би могао бити Белошев гроб. Иван Остојић мисли да је Белош припремио за себе гроб у баноштарском манастру.[494] Навели смо да грчки хроничар Кинам, као могући сведок догађаја, пише да је у том манастиру сахрањен збачени и погубљени угарски краљ Стефан IV. Велики манастир Светог Стефана у Баноштру био је на удару освајача и нестао је без трага. Зар би Белош тражио вечни покој на овој живој прометници и историјској ветрометини где ће се сваком згодом харати и разарати, а не, рецимо, у скровитом, тихом манастиру какав је Беочин? Манастир Беочин, и после свих рушења и обнова, остао је и опстаће, уз Божју помоћ, до краја века. Управо је ту могла бити гробна црква овога српског и угарског великаша.

---

493 Стеван Михалџић, *Барања...,* 169.

494 Ivan Ostojić, нав дело 37.

Исечак са мапе из 1700. године која се чува у Сечењи библиотеци у Будимпешти. Копија из документације школе у Баноштру

Белош је крштен у Православној цркви у Рашкој. Његов долазак у римокатоличку Краљевину Угарску а међу православне Србе који су овде живели одвајкада и ослањање на Србију и на православну Русију, односи са Византијом и посебно са царем Манојлом и његовим штићеницима у династији Арпадовој, све то говори да је Белош могао бити ктитор православних светиња у Угарској. Тек после Белошеве смрти, крајем 12. и почетком 13. века, јаче ће се осетити црквена подела у овим крајевима и наступиће, из Рима диригована, латинизација православних манастира. Православље у Угарској ће се наћи на удару тек од папе Иноћетнтија III, односно од четвртог крсташког рата, разарања Цариграда и оснивања Латинског царства у овој византијској престоници 2004. године. Не треба сумњати у то да је Белош умро као православни хришћанин и да је, највероватније, сахрањен у манастиру Беочину. Да ли је тај манастир и настао као Белошева гробна црква, засада о томе нема доказа. Белош није био непријатељ римокатолика баш као ни његов млађи брат, бан или војвода Деса, који је једно време такође био и велики жупан Рашке. Дубровачки бенедиктинац и историчар Мавро Орбин пише да је Деса, који је господарио у Хуму, све до Котора, и у Горњој Зети, остао веран својој Цркви православној и поред свих доброчинстава које је чинио римокатоличким светињама.[495]

Према предању на које указују историчари, Белошев брат Деса сахрањен је у Требињу, у православној цркви Св. Петра у Чичеву или у храму Св. апостола Петра и Павла у Чрнчи. Само име које потиче од речи чрнец – калуђер, каже да је то био верски центар у околини Требиња. У Чрнчи је, према предању, било седиште најстарије епископије у Далмацији још из апостолских времена и чвориште античких путева који су одавде водили у Епидаур и Рим, али и у Рас и Срем. Својом благом медитеранском климом, без оштрих континенталних зима, то је било погодно место да у њему проведе последње три године живота и да се овде, на извориштy православља, упокоји у Господу оболели српски архиепископ свети Арсеније I Сремац (1266). Осим тога, у Згоњеву, недалеко од Чрнче ка југу, били су поседи великаша Богданчића. Нису ли ти Богданчићи исти они Богдановићи у Срему од којих је потекао свети Арсеније? Само је питање да ли је племе Богдановића или Богданчића дошло у Срем из Херцеговине, можда баш за Белошем, или су неки сремски Богдановићи дошли у требињско подручје за својим великим претком, славним српским архиепископом Арсенијем. Мошти архиепископа Арсенија чуване су најпре у цркви Светих апостола у Пећи, коју је он подигао, да би, покренуте одавде у време Турака, биле сељене по разним манастирима (Довоља, Морача, Медун, Добрићево, Ждребаоник, Острог, Косијерево). Мошти светога Арсенија Сремца од 1920. године почивају у манастуру Ждребаоник крај Даниловграда.

Срем и Херцеговина, као жаришта раног хришћанства и древне српске земље у старом Илирику, остале су у трајној вези. Река Требишњица се сматра светом реком јер, по легенди, у њој су крштавани први хришћани у овом крају, као и у реци Јордану. Тек када су римске власти ово јавно крштење Илира или Срба забраниле, тај обред је извођен у једној пећини у требињском крају која се налази у месту Доли и коју народ зове Пећина св. апостола Павла. Крај пећине је била и црква посвећена апостолу Павлу. Сам апостол Павле у својим посланицама, а и јеванђелист и апостол Лука у *Делима*

[495] Мавро Орбин, *Краљевство Словена*, Београд 1968, 15.

апостолским, потврдили су да је св. Павле, пре но што је стигао у Рим, проповедао Христову веру и науку од Јерусалима до Илирика. Укрштали су се путеви између Срема и Херцеговине и у каснијим вековима: Бан Белош из Херцеговине и из Рашке овде у Баноштру и Беочину, а Арсеније „чрнац" из Срема у Пећи и Чрнчи. Аутор књиге о Пећини св. апостола Павла пише:

> Без познавања прошлости нашли бисмо се у истом положају у којем се налази појединац када изгуби памћење.[496]

Свашта се може чинити са човеком који је изгубио памћење и не зна ни ко је ни како се зове. Још више се може збуњивати и обмањивати народ кога задеси иста болест, амнезија, па не зна ни ко је, ни одакле је ни које му је име. Зато је име врло важно. Латини кажу: Nomen est omen. Или српски: Име је знак, знамење, печат. Хришћане обавезује име које добијају на крштењу као печат дара Духа Светога. Деспот Стефан Лазаревић у стиховима своје чувене песме *Слово љубве* (Реч љубави) упућује на одговорност према овоме дару и Дародавцу. Име Беочин или Белчин добија свој пуни смисао и значење ако се доведе у везу са именом Бана Белоша. Узрок и повод настанка манастира на овом месту могао је бити баш у личности и имену Бана Белоша.

Манастир Беочин је у другом светском рату мање пострадао од хрватских усташа него други манастири на Фрушкој гори. Јесте му однесена библиотека, архива и драгоцености, али храм ни конаци нису разарани. Међутим, манастиру Беочину је припала слава да је у њему боравио и 1964. године скончао „под врло чудним околностима" један светац: свети епископ Варнава (Настић) кога је Српска православна црква канонизовала 2005. године. Свети отац Варнава рођен је у Америци 1914. године као дете српских емиграната који су се после првог светског рата са сином вратили у отаџбину, у Сарајево. Као монах Српске православне цркве, отац Варнава је одбио понуду поглавника усташке државе Хрватске да постане епископ „Хрватске православне цркве". Године 1948, већ као викарни епископ хвостански, ухапшен је под неразјашњеним околностима и осуђен на 11 година затвора. Сматра се да је Титов режим то урадио „у знак реципроцитета осуђеном надбискупу Степинцу".[497] За разлику од Степинца, који и није био у правом затвору, епископ Варнава је казну издржавао у затворима у Зеници и у Сремској Митровици. Последње године живота провео је у манастиру Беочину, како кажу, „под сталном присмотром", а умро је напрасно.

Манастир Беочин је сада женски манастир у којем началствује преподобна игуманија Екатерина (Радосављевић). Као и друге православне светиње на Фрушкој гори и овај манастир се чува с љубављу и обнавља са пажњом. Манастирској цркви из 18. века, посвећеној Вазнесењу Господа и Спаса Исуса Христа, ктитори су били господар Милоје Милаковић из Футога и његов син Петар. У цркви су иконе чувених мајстора Јанка Халкозовића, Димитрија Бачевића и Теодора Крачуна. Манстир има и чудотворицу – икону Богородице са Христом, која помаже онима који верују. У порти манастира је гроб рано преминулог песника Јована Грчића Миленка родом из Черевића (1846-1875).

Има још једно неразјашњено питање везано за Срем у доба Бана Белоша. И на њега је указала академик Јованка Калић.[498] То питање гласи: где се налазио краљевски двор у Срему који је разорио византијски цар Манојло приликом војног похода 1151. године и ко је и када могао подићи овај двор? Историчарка Калић износи претпоставку „да је двор у Срему могао настати у време краља Беле II (1131-1141) и краљице Јелене односно њеног сина, краља Гезе II (1141-1162), свакако пре 1151. године". Она сматра да су у оно време угарски владари имали повода за учестале боравке на југу земље, и због компликованих односа са Византијом и због сарадње са Србијом која је била интензивна. Срем је био и поље сарадње и поприште ратних сукоба. Вероватно да ни тада, као ни касније у доба деспота Стефана Лазаревића, није било неке стварне границе између Србије и Угарске. Србија се борила за независност од Византије а Угарска се бранила од претензија византијског цара Манојла да ову државу укључи у своје, како је мислио, универзално царство. По средњовековном

---

496 Милорад Ђ. Деретић, *Пећина апостола Павла*, Београд 2008, 221.

497 Војислав Матић, *Манастир Беочин,* Нови Сад 2006, 117.

498 Јованка Калић, *Угарски двор у Срему,* Зборник радова Византолошког института, XXII, 1983, 21-29.

обичају земље су се освајале или браниле било ратовима било утврђивањем мира путем склапања међудинастичких бракова. Такав је био и брак краљице Јелене Српкиње са Белом II Слепим.[499]

Не зна се и остаће, можда заувек, тајна где је био поменути двор угарских краљева у Срему. Јованка Калић примећује да се по Кинамовом опису може закључити да се није радило о неком утврђеном граду него о неутврђеном двору или палати. Биће да се радило о неком летњиковцу. У сваком случају, место угарског краљевског двора у Срему у 12. веку треба тражити недалеко од Белошеве задужбине у Баноштру. Може бити да се двор налазио на локалитету Андревље, удаљеном само око четири километра од скеле на Дунаву и раскрснице путева код Баноштра. На Андревљу су виђени остаци средњовековне грађевине па су неки мислили да је тамо био Белошев манастир.[500] За овај манастир, који је имао и улогу прихватилишта и одмориште на путу, то место не би било одговарајуће. Али, за пријатан боравак у сунчаноме крају са пространим ливадама, лепшег места од Андревља у Фрушкој гори готово да и нема. Данас је тамо Конгресни центар Андревље. Природно би било да је краљица Јелена, са децом и дворанима, радо боравила у дворцу на Андревљу. Шумовита Фрушка гора, а и околно српско становништво, могли су је подсећати на њен завичај у Рашкој.

Родивши петоро деце (три сина и две кћери) краљица Јелена је осигурала будућност мађарске династије Арпадовића која је владала Угарском све до првих деценија 14 века. Биће да је из њеног јата потекла и српска света краљица Јелена, супруга краља Уроша и мати краљева Драгутина и Милутина. Српска православна црква 30. октобра по старом или 12. новембра по новом календару слави свете краљеве Милутина и Драгутина (преподобног Теоктиста) и њихову матер краљицу Јелену. Од 2005. године, истога дана слави се и св. владика Варнава Хвостански Исповедник, чије се мошти чувају у манастиру Беочину. То освежава и појачава снагу старих култова Немањића на овом светом месту па би се тај дан овде могао прослављати и као својеврсни сабор или сусрет средњовековних српских светаца и нововековног светитеља, као пројава непрестане благодати, Божјег благослова и заштите над народом Срема и шире. Свете врачe Кузму и Дамјана 14. новенбра слави црква манастира Раковац и парохијска црква у Нештину. Св. Георгија 16. новембра слави парохијска црква у Баноштру. Били би то молитвени дани од Раковца, преко Беочина и Баноштра до Нештина.

Одсјај средњовековног доба био је приметан у фрушкогорском Срему и у доба сремских деспота Бранковића, све до деспотице Јелене уз чију помоћ су калуђери из свете српске царске лавре Жиче 1520. године подигли манастир Шишатовац. Већ наглашеном значају овог манастира треба додати податак да је у њему замонашен а потом и сахрањен (1702) високопреосвештени Јоаникије, митрополит пожаревачки и браничевски (1685-1690) рођен у селу Свилошу, недалеко од Шишатовца. Он није учествовао на саветовању патријарха Чарнојевића са српским црквеним и народним првацима у Београду 18. јуна 1690. године, али је за Чарнојевићем прешао Саву и Дунав и у Футогу је добио уточиште.

Из овог дела Срема потиче и један црквени великодостојник у 19. веку, веома заслужан за развој црквености и државности у Кнежевини Србији. Високопреосвештени Петар Јовановић, први митрополит обновљене Србије (1833-1859) рођен је у Илоку 1800. године. Гимназију и богословију завршио је у Сремским Карловцима, а филозофију у Сегедину. Године 1830. прешао је у Србију и био у служби државних институција. За митропилита је хиротонисан у Цариграду 1833. године у храму Светога великомученика Георгија. Са широким образовањем, организаторским способностима и великим трудом, митрополит Петар је дао велики допринос црквеном животу у Кнежевини уводећи дисциплину међу свештеницима и заузимајући се за побољшање њиховог материјалног стања. Завео

[499] Ликови чланова угарске краљевске породице у 12. веку занимали су и много касније мађарске и српске писце. Романтичар Тимотеј Илић објавио је 1839. године роман под насловом *Јелена Србкиња мађарска краљица* у којем се прича о идиличној љубави угарског принца Беле Слепог и српске принцезе Јелене. То је, у ствари, посрбљено дело једног мађарског писца које носи наслов *Бела Слепи* или на мађарском *Van Bela* (1827) а које је настало седам векова после времена и живота личности које описује. Бан Белош, додуше без имена, само као палатин, помиње се у драми мађарског писца Е. Сиглигетја *A Trónkereső*. Ова „жалосна игра у пет чинова" у стиховима о принцу Борису Коломановићу, непризнатом сину угарског краља Коломана и лажном престолонаследнику, због кога су Угри ратовали са Немцима и Пољацима, објављена је на српском под насловом *Кнез Борич* (1893) у преводу Благоја Бранчића. Писац је, по моделу античке трагедије, обрадио мотив страдања главног јунака због незнања о своме пореклу.

[500] Ivan Ostojić, нав. дело, 40.

је правила о руковању црквеном имовином и трудио се да се регулишу имовинско-правни односи у манастирима. Радио је на подизању световних школа поред цркава у селима и градовима, старао се о учитељима, а на почетку је за ове школе и сам писао уџбенике из веронауке и других предмета. У његово време оживело је штампање богослужбених књига. Посвећено је радио на припреми црквеног подмлатка: основао је богословију у Београду и слао младе богослове на више школовање ван Србије, са државним стипендијама. Основао је Архијерејски Синод и епархијске конзисторије. Заслужан је био за подизање Саборне цркве у Београду, за оснивање Музеја црквене уметности и Народног музеја. Због династичких промена у Србији морао је да се повуче са митрополитског трона и вратио се у Срем. У Карловачкој митроплији изабран је за епископа горњокарловачког. Умро је у Сремским Карловцима 1864. а сахрањен је у манастиру Крушедолу. Родитељи митрополита Петра били су Лазар Јовановић, кнез у Илоку и Јулијана Славуј из угледне трговачке породице у Шиду. Ова два места, на малој удаљености, била су значајни градски центри са блиским везама. Крајем 20. века, први пут у историји, Илок и Шид су се нашли у две различите државе.

Овај, некада прометан, а сада забачени крај Срема давао је вредне посленике српској култури и у каснијим временима. У Свилошу је рођен доктор Лазар Станојевић (1834-1915) отац чувеног историчара и лексикографа Станоја Станојевића. Лазарев отац Максим живео је у Свилошу док је био надзорник лова на имању грофа Одескалкија. Италијанска кнежевска породица Одескалки имала је, све до другог светског рата, велика ловишта на Фрушкој гори на површини од 5.208 јутара.[501] Приликом доласка из Рима у лов, домаћини и гости, међу којима су били и биолог Брем и престолонаследник Рудолф Хабзбуршки, боравили су у дворцу на потесу Равне, близу Свилоша. Лазар Станојевић је био познати румски, иришки и новосадски лекар. Ова породица српских интелектуалаца води порекло од Станоја, судског писара у Водену код Солуна (сада: Едеса), који је у 18. веку побегао у Срем са кадијином (судијином) кћерком. Она се покрстила у селу Сусеку, који има дивну цркву са иконостасом чувеног сликара Теодора Крачуна. Овде су се бегунци и венчали. Станојев син Јован био је трговац у Новом Саду и пријатељ Доситеја Обрадовића.[502] Имао је два сина, већ поменутог Максима, иначе официра, и Петра који је био адвокат у Сремској Митровици.

Доктор Лазар Станојевић био је вредан културни посленик у Новом Саду и као такав изабран је 1887. године за председника Матице српске. Показао је спремност да оживи рад посустале Матице. Али, овај избор није добио потврду од угарског министра унутрашњих дела па је Станојевић морао да се повуче после четири месеца од избора. И ово је једно од имена честитих Срба која су заборављена. Књига његовог сина, чувеног историчара Станоја Станојевића, објављена 1909. године у Београду под насловом *Историја Срба*, била је забрањена у Аустроугарској Монархији. Књига је надживела Монархију. Станоје Станојевић је умро у болници у Бечу 1938. године.

501 Радомир Прица, *Гргуревци у револуцији,* Нови Сад 1986, 69.

502 Станоје Станојевић, *Доситејев „Љубезни брат Јова"*, Гласник Историског друштва у Новом Саду, IX, 1936, 94-5.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извори

1. У Патријаршијској библиотеци у Београду:

Рукописна књига *Опис парохија Карловачке митрополије,* том први, Инв. број 109.

2. У Архиву САНУ у Сремским Карловцима (АСАНУК):

Контракт (о надзиђивању храма Св. Георгија) – Акта Конзисторије , бр 103, 1818.
Уговор (о живописању храма св. Георгија у Баноштру) – К. а. бр. 145, 1834.
Свештенослужба Михаила Андрејевића, Митроплијски архив, инвентарни број 28/1758.
Молба да се за свештеника постави Михаил Андрејев, инв. бр. 29/1758.
Молба да се за свештеника постави Јован Поповић, инв. бр. 147/1762.
Молба становника града Шида и поседа Черевић, Нештин, Баноштар, Беркасово, Кукујевци и Чалма царици Марији Терезији, инв. бр. 267/ 1775.
Молба Теодору Стојчевићу, сремском жупанском јудициалиуму од старешина бачких и сремских места: Паланке, Брестовца, Шида, Беркасова, Черевића, Баноштра, Нештина, Чалме, Кукујеваца и Гибарца да се заузме за њих у извесној ствари која се тиче њихове слободе, инв. бр. 88/1795.

3. У Документацији Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Новом Саду:

Баноштор. Романски стуб, Е- 63/Е, бр. инв. 642.
Izveštaj Mirjane Marijanski o sondažnom istraživanju u Banoštru 1955. godine, Е – 63 В, бр. инв. 374, промена бр. 63/В.
Banoštor. Rekognosciranje 1963. god. Izveštaj Olge Brukner. Е – 63/В, бр. инв. 2151.
Banoštor. Lokalitet: „Đuričkovo gumno“ i „Malo brdo”, Е- 63/В, бр. инв. 1207.
Banoštor. Mere zaštite na lokalitetu Orašje, u potesu Patkovac mesta zvana: Podgroblje, Dragojlovo guvno, Gigino guvno; potes Radovac, potes Dedovac, zidovi rimske Bononije u naselju Banoštor, porta i okolina pravoslavne crkve. Е- 63/В, бр. инв. 7521.
Списак икона пренесених из православне цркве у Баноштру у Галерију Матице српске, Извештај Оливере Милановић од 19. 09. 1961. Е- 63/Г, бр. инв. 1148.
Баноштор. Православна црква. Извештај Оливере Милановић Јовић од 23. 07. 1963.
Е- 63/Г, бр. инв. 2345.
Баноштор. Римокатолчка црква. Извештај Оливере Милановић Јовић од 24. 07. 1963.
Е – 63/Г, бр. инв. 2341.
Баноштор. Православна црква, Шестоугаони мали сто са токареним украсима. Извештај Оливере Милановић Јовић од 24. 07. 1963. Е – 63/Б. бр. инв. 2344.

Баноштор. Икона на стаклу у власништву Светозара Стојковића. Извештај Оливере Милановић Јовић од 24. 07. 1963. Е – 63/Г, бр. инв. 2342.
Banoštor. Srpska pravoslavna crkva – bogoslužbene i crkvenoadministrativne knjige. Izveštaj od 22. 07. 1963. E- 63, br. inv. 2173.
Rešenje o stavljanju pod zaštitu zakona i registrovanje, kao spomenika kulture, bogoslužbenih knjiga u pravoslavnoj crkvi u Banoštru od 5. juna 1968. У прилогу решења Предлог вишег кустоса Петра Момировића од 12. 12. 1966. Е- 63/ бр. инв. 3413.
Rešenje od 24. jula 1970. o stavljanju pod zaštitu zakona i registrovanje, kao spomenika kulture: dva pevnička stola – klirosa, šestougaonog stočića sa tokarenim ukrasima, Bogorodičinog trona, ikonostasa i zidnih slika u pravoslavnoj crkvi u Banoštru. U prilogu Predlog Olivere Milanović Jović od 24. 07. 1970. E – 63/Г, бр. инв. 4372.

4. У Музеју Војводине у Новом Саду:

Хроника Основне школе у Баноштру (од 1944/45. до 1955/56. школске године) рукопис, аутор Влајко Чобановић, управитељ школе., без сигнатуре.
Снимци музејских предмета – археолошки налази из римског и средњовековног периода

5. У Баноштру:

Записи на старим богослужбеним књигама у храму Св. Георгија у Баноштру
Записи на књизи *Свето писмо* баноштарске фамилије Панаотовић (у власништву Душка Панаотовића у Новом Саду)
Протокол умерших за 1889. годину. (Виђено у Месној канцеларији у Баноштру)
Матична књига рођених и крштених Српске православне цркве храма Св. Георгија у Баноштру од 1947. до 2010. (Виђено у Парохијској канцеларији)
Матична књига умрлих у Баноштру од 1947. до 2010. (У Парохијској канцеларији)
Матична књига рођених (црквена) у Баноштру 1902-1941. (У Месној канцеларији у Баноштру)
Читуља фамилије Поповић

Наведена литература

А

Stanko Andrić, *Potonuli svijet*. *Rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju,* Slavonski Brod 2001.
А.Б. Арсеновић, *Обредне пјесме древних Срба из Индије*, Београд, 2008.
Архимандрит др Јустин Сп. Поповић, *Страдање светог славног великомученика Георгија победоносца,* у књизи Житија светих за април, Београд 1994.
Архимандрит др Јустин Сп. Поповић, *Житија светих за децембар*, Београд 1998.
Архимандрит др Јустин Поповић, *Светосавље као философија живота,* Ваљево 1993.

Б

Барон Ј. Х. Бартенштајн, *О расејаном илирско-расцијанском народу,* приредио Славко Гавриловић, Београд – Ваљево 1995.
Светислав С. Билбија, *Староевропски језик и писмо Етрураца,* Београд, 2000.
Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske, baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku* , Osijek 1910.
Ђорђе Бранковић, *Хроника Словена Илирика, Горње Мезије и Доње Мезије,* Нови Сад 1994.
Nemanja Brkić, *Tehnologija slikarstva, vajarstva i ikonografija,* Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd 1984.
Олга Брукнер, *Импортована и панонска керамика,* у: Фрушка гора у античко доба, Београд 1995.
Милан Будимир, Мирон Флашар, *Преглед римске књижевности,* Београд 1978.

Бранислав Букуров, *Географски положај, типови и облици фрушкогорских насеља*, Зборник Матице српске, серија природних наука, свеска 7, 1954.

В

Carolus Vagner, *Petri de Warda... Epistolae*, 1776.
Јован Валрабенштајн, *Илирска дворска канцеларија – Беч. Аналитички инвентар Х/3,* Нови Сад 1997.
Павле Васић, *Српски сликари XVIII века у Срему,* Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе, Београд 1961.
Павле Васић, *Доба барока,* Београд 1971.
Павле Васић, *Уметничка топографија Сремских Карловаца*, Нови Сад 1978.
Павле Васић, *Зограф Станоје Поповић и његово доба,* Зборник Матице српске за ликовне уметности 14, 1978.
Зоран Д. Вељановић, *Као стрела одапета у небо,* часопис *Луча* од 13. априла 1995. Суботица.
Јован Веселинов Жарко, *Сви смо ми једна партија*, Сремска Митровица – Нови Сад 1980.
Jovan Veselinov Žarko, *Iz naše revolucije*, Novi Sad 1974.
Рајко Л. Веселиновић, *Ко су „Албанци“ и „Клименти“ у аустријским изворима са краја XVII века?* Зборник за друштвене науке Матице српске, 25, 1960, 93-124.
Рајко Л. Веселиновић, *Срби у великом рату 1683-1699.* у*:* Историја српског народа, трећа књига, први том, Београд 1994.
Византијски извори за историју народа Југославије, том II, III, IV, Београд 2007.
Војводина I. Од најстаријих времена до велике сеобе, Нови Сад 1939.
Велимир Вукмановић, *Прва скела и први понтонски мостови*, Нови Сад 2000.
Љуба Вукмановић, *Житије архимандрита Дамаскина* у књизи: Шум речи, Нови Сад 2005, 227-245.
Никола Вулић, *Војводина у римско доба,* Војводина 1, Нови Сад 1939.

Г

Славко Гавриловић, *Коморски Срем у другој половини XVIII века*, Београд 1995.
Славко Гавриловић, *Обнова славонских жупанија и њихово разграничење са војном границом (1745-1749)*, Зборник за друштвене науке Матице српске, 25, 1960.
Славко Гавриловић, *Урбаријално питање у сремској жупанији средином XVIII столећа*, Зборник за друштвене науке Матице српске, 27, 1960, 5-33.
Славко Гавриловић, *Срем у Револуцији 1848-1849,* Београд 1963.
Никола Гавриловић, *Карловачка Богословија (1794-1920)* Сремски Карловци 1984.
Бартоломеј Георгијевић, *Моје робовање и обичаји Турака (са шест слика из 16. века)* Скопље 1926.
Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Срему 1919-1941.* Нови Сад 1975.
Филарет Гранић, *Војводина у византиско доба*, Војводина 1, Нови Сад 1939.
Манојло Грбић, *Карловачко владичанство 1-3*, приредио Славко Гавриловић, Топуско 1990.
Радослав Грујић, *Духовни живот*, Војводина 1, Нови Сад 1939.
Радослав М. Грујић, *Апологија српског народа у Хрватској и Славонији,* Београд 1989.
Ante Gulin, *Srednjovjekovna javna djelatnost i pečati srijemskog kaptola sv. Stjepana de Kw i sv. Ireneja kod Mitrovice,* Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Vol. 16(1998). – str. 13-42.

Д

Данило Други, *Животи краљева и архиепископа српских*. Службе, Београд 1988.
Ђуро Даничић, *Књижевност богословска у Бугара XI-XV века.* у: Ситнији списи Ђ. Даничића . САНУ, Посебна издања, књ. LIV. Философски и филолошки списи. књ. 14. Београд, 326-333.
Динко Давидов, *Иконе српских зографа 18. века*, Београд 1977.
Динко Давидов, *Стилски преображај фрушкогорских манастира*, у: Манастир Шишатовац. Збрник радова, Београд 1989.
Велика Даутова-Рушевљанин, *Занатски производи и нумизматички налази,* у: Фрушка гора у античко доба, Београд 1995.
Antun Dević, *Župe Čerević i Beočin*, Jarmina 2008.

Јован И. Деретић, *Античка Србија,* Темерин 2000.
Јован И. Деретић, *Константин VII Порфирогенет највећи историјски фалсификат*, у књизи: Измишљено досељавање Срба, Београд 2009.
Милорад Ђ. Деретић, *Пећина апостола Павла*, Београд 2008.
Михаило Динић, *Жупанија „Кеве“ између Дунава и Фрушке горе*, у књизи Српске земље у средњем веку, Београд 1978, 292-3.
Милена Душанић, *Становништво фрушкогорске области,* у: Фрушка гора у античко доба, Београд 1995.

Ђ

Branislav Đurđev, *„Prodaja crkava i manastira“ za vreme vlade Selima II,* Godišnjak Istoriskog društva BiH, IX, 241-247.

Е

I. H. Engel*, Povijest Dubrovačke Republike, Preveo, opaskama propratio i nadopunio Ivan kan. Stojanović*, Dubrovnik 1903., Фототипско издање: Светигора, Цетиње 1998.
Енциклопедија православља, уредник др Димитрије М. Калезић, Београд 2002.
Enciklopedija likovnih umjetnosti, 3, Zagreb 1964.
Епископ Николај*, Охридски пролог,* Београд 1999.
*Етимолошки речник српског језика, Свеска 2, у*редник Александар Лома, Београд 2006.

Ж

Драгојла Живанов, *Станоје Поповић (1698-1760) иконописац и свештеник*, каталог Галерије Матице српске, Нови Сад 2005.

З

Олга Зиројевић, *Цариградски друм од Београда до Будима у XVI и XVII веку*, Нови Сад 1976.
Олга Зиројевић, *Поседи фрушкогорских манастира*, Нови Сад 1992.

И

Алекса Ивић, *Историја Срба у Војводини*, Нови Сад 1929.
John W. Eadie (Џон В. Иди) – Petar Petrović, *The Destruction and Reoccupation of Bononia*, Sirmium IV, 1982.
Историја српског народа, књиге I, II, III-1, III-2, IV, Београд 1994.

Ј

Марко Јачов, *Срем на прелому два века (XVII-XVIII)- Sirmio tra i secoli (XVII E XVIII)*, Сремски Карловци 1990.
Саво Б. Јовић, *Христов Светосавац Михајло Пупин*, Београд 2004.

К

Јованка Калић, *Жупан Белош,* Зборник радова Византолошког института, XXXVI, Beograd 1997.
Јованка Калић, *Угарски двор у Срему,* Зборник радова Византолошког института, XXII, 1983.
Јованка Калић, *Рашки велики жупан Урош II,* Зборник радова Византолошког института, XII, 1970.
Јованка Калић, *Земун у XII веку*, Зборник радова Византолошког института, XIII, Београд 1971.
Јованка Калић, *Деспот Стефан и Никола Горјански,* Истраживања 16, Филозофски факилтет у Новом Саду, Нови Сад 2005, 95-102.
Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник* (1818) Београд 1969.
Павао Карано-Твртковић, *Србскіи споменици или старе рисовулѣ, Дипломе, повелѣ*... Београд 1840.
V. Klaić, *Sirmia citerior et ulterior*, Viestnik Hrvatskoga arkeologičkoga družtva, Godina IV. Zagreb 1882, 101-107.
Vjekoslav Klaić, *Porieklo banske časti u Hrvata*, Vjestnik kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog arkiva, godina I, Zagreb 1899, 21-26.

Vjekoslav Klaić, *Hrvatski bani za narodne dinastije,* Vjestnik kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog arkiva, godina I, Zagreb 1899, 65-72.
Vjekoslav Klaić, *Hrvatski bani za Arpadovića (1102-1301),* Vjestnik kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog arkiva, godina I, Zagreb 1899, 129-138.
Лепосава Кљаић, *Черевић,* Нови Сад 2007.
Василије Константиновић, *Тридесет дана на убавом путу*, Ср. Карловци 1899.
Мата Косовац, *Српска православна митрополија карловачка по подацима од 1905. год.* Сремски Карловци 1910.
Мита Костић, *Сликарски занат код Срба у XVIII веку*, Гласник Историског друштва у Новом Саду, књ. III, 1930.
Слободан Костић, *Фрула духа светога*, Православно дело, година I, број 4, Манастир Бањска 2004.
Артур Котерел, *Речник светске митологије,* Београд 1998.
Станислав Краков, *Живот човека на Балкану*, Београд 1997.
Бранка Кулић, *Манастир Раковац,* Београд – Нови Сад, 1999.

Л

Мирјана Лесек, *Уметничка баштина у Срему* I – III Нови Сад, 2000 и 2005.
Душко Лопандић, *Летопис великих жупана,* Београд 2004.
Miloš Lukić, *Putevima slobode. Naselja opštine Beočin u ratu i revoluciji,* Нови Сад 1987.

Љ

Љетопис попа Дукљанина, Београд 1988.

М

Gordon L. Mac Daniel, *On Hungarian-Serbian Relations in the Thirteenth Century: John Angelos and Queen Jelena*, Ungarn Jahrbuch 12 (1982-1983) 43-50.
Јанко Магловски, *Стари торањ манастира Шишатовца* у: Манастир Шишатовац. Зборник радова, Београд 1989, 233-240.
Љубомир Максимовић, *Северни Илирик у шестом веку,* Зборник радова Византолошког института, XIX, 1980.
Василије Марковић, *Православно монаштво и манастири у средњевековној Србији*, Сремски Карловци 1920.
Петар Марковић, *Одношаји између Србије и Угарске (1331-1355)* Нови Сад 1903-4.
Milica Marković, *Geografsko istorijski imenik naselja Vojvodine*, Novi Sad 1966.
Ксенија Марицки-Гаћански, *Племена у Срему у старом веку*, Истраживања, 15, Нови Сад 2004.
Амијан Марцелин, *Историја*, Београд 1998.
Војислав Матић, *Стара црква светог Николе у Сремским Карловцима,* Зборник Матице српске за ликовне уметности 11, 1975.
Војислав Матић, *Капела Светог Трифуна у Сремским Карловцима*, Зборник Матице српске за ликовне уметности, 16, 1980.
Војислав Матић, *Фрушкогорски манастири на основу турских докумената из XVI и XVII века*, Грађа за проучавање споменика културе Војводине, XI-XII, Нови Сад 1982/3,
Војислав Матић, *Архитектура фрушкогорских манастира,* Нови Сад 1984.
Војислав Матић, *Манастир Беочин*, Нови Сад, 2006.
Дејан Медаковић, *Један сликарски уговор из XVIII века*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XXI, 1-2, Београд 1955.
Дејан Медаковић, *Путеви српског барока*, Београд 1971.
Дејан Медаковић, *Барок код Срба,* Просвјета, Загреб 1988.
Милка Медић, *Стари сликарски приручници II*, Београд 2002.
Bruce W. McGOWAN, *Sirem Sancagi Mufassa, Tahrir Defteri*, Ankara 1983.
Чедомиљ Мијатовић, *Деспот Ђурађ Бранковић, Господар Србима, Подунављу и Зетском приморју, Прва књига,* Београд 1880. *Други део,* Београд 1882.
Чедомиљ Мијатовић, *Ко је краљица Јелена*?, Летопис Матице српске, књига 217, 1903, 1-30.

Оливера Милановић Јовић, *Аутори и дела ликовних и примењених уметности евидентираних у Банату*, Грађа за проучавање споменика културе Војводине VIII-IX, Нови Сад 1978-1979.
Мих. Ј. Миладиновић, *Историја Срема,* Београд 1903.
Слободан Милеуснић, *Црквено-уметнички предмети манастира Шишатовац*, Манстир Шишатовац, Зборник радова, Београд 1989, 215-222.
Вера Милосављевић, *Топоними Фрушке горе и Сремског подунавља,* у књизи: Чувари имена, Београд 2004.
Вера Милосављевић, *Спомен манастира Беочина у Рилској повести Владислава Граматика*, Црквене студије 2, Ниш 2005. 197-213.
Петар Милошевић, *Антички Сирмијум*, у књизи *Сремска Митровица*, Сремска Митровица 1969.
Петар Милошевић, *Срем у прошлости*, Сремска Митровица 1981.
Константин Михаиловић из Островице, *Јаничарове успомене или турска хроника,* Београд 1966.
Стеван Михаљић, *Православна епископија у Весприму*, Нови Сад 1935.
Стеван Михаљић, *Барања од најстаријих времена до данас,* Нови Сад 1937.
Петар Момировић, *Стари српски записи и натписи из Војводине,* Књиге I-VI, Нови Сад 1993-2004.

Н

Aleksandar Naumov, *Kult sv. Benedikta Nursijskog kod pravoslavnih Slovena*, Црквене студије, 1. Ниш 2004, 95-104.
Ђорђе Николајевић, *О Дубровнику и о Дубровчанима,* Ниш – Београд 2004.
Нова искра, година XVII, број 92, септембар 2010, Београд.

О

Мавро Орбин, *Краљевство Словена,* Београд 1968.
Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima, sv. III*, Split 1965.
Георгије Острогорски, *Историја Византије,* Београд 1996.

П

Миливој Павловић, *Теренске и етнонимске перспективе у Илирику*, Јужнословенски филолог, XXX, св. 1-2, Београд 1973.
Владислав Пандуровић, *Српска писма из светског рата 1914-1918.* Српска штампарија д. д, Осијек 1923.
Владислав Пандуровић, *Порекло и значење имена Бачка*, Летопис Матице српске, књига 352, 1939.
Ратко Пасарић – Дубровчанин, *Српско-православно житељство западних крајева Дубровачке Републике до у 14. стољеће*, Загреб 1983.
Bogdan J. Petrović, *Gospodsko selo Čerević*, Novi Sad, prva knjiga 2008. druga knjiga 2010.
Душан Н. Петровић, *Патријарх Георгије Бранковић (1890-1907). Животопис и рад на црквеној просвети,* Сремски Карловци 2005;
Душан Н. Петровић, *Патријарх Георгије Бранковић. Задужбинар и приложник*, Сремски Карловци 2006;
Душан Н. Петровић, *Патријарх Георгије Бранковић. Борба за очување народно-црквене аутономије*, Сремски Карловци 2007.
Душан Н. Петровић, *Патријарх Георгије Бранковић,* Православно дело, IV/13. Манастир Бањска 2007.
Илија Петровић, *Српски добровољачки покрет 1912-1918.* Београд 2008.
Коста Петровић, *Статистички подаци о Сремској епархији у 1750-1751. години,* Зборник за друштвене науке Матице српске, 15, 1956.
Петар Петровић, *Римски лимес на Дунаву...*, у: Фрушка гора у античко доба, Беград, 1995.
Манастир Радовашница – Летопис, сепарат отштампан из дела Атанасија М. Поповића *Поменик Шабачко-ваљевске епархије*, Београд 1940.
Vladislav Popović, *Igre u Sirmijumu*, Antički teatar na tlu Jugoslavije, Novi Sad 1981.
Душан Ј. Поповић, *Срби у Срему до 1736/7. године. Насеља и становништво,* Београд 1950, .
Душан Ј. Поповић, *Велика сеоба Срба 1690.* Београд 1954.
Душан Ј.Поповић, *Срби у Војводини. Књига друга*, Нови Сад 1990.

Мирослав Поповић, *Српска краљица Јелена између римокатоличанства и православља*, Београд, 2010.
Мита Поповић, *Цар Јован. Хисторијска трагедија у пет чинова*, Летопис Матице српске, 167, 22-53, 168, 80-127. Нови Сад 1891.
Дамјан Прерадовић, *Неколико српских речи којих нема у Вукову Рјечнику*, Летопис Матице српске, књига 184, 1895. свеска 4.
Попис сликарских и вајарских дела у друштвеној и приватној својини на подручју Срема III. Друштво музејских радника Војводине, Секција историчара уметности, Нови Сад 1977.
Popis žiteljstva od 31. prosinca 1900. u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji. Sastavio i izdao Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Zagreb 1914, 324-325.
Драган Поповић, *Где се налазио Батонов логор*, Сунчани сат, V/6, Сремска Митровица, 1996, 9-15.
Rade Predić, *Slikarstvo (srednjovekovnih) kanona i (nacionalnog) otpora,* Polja, God. 4, br. 33, Novi Sad 1958.
Радомир Прица, *Гргуревци у револуцији*, Нови Сад 1986.
Божидар Прокић, *Постанак Охридског патријархата*, Глас СКА, ХС, други разред 53. Београд 1912, 175-267.
Михајло Пупин, *Национално-политички рад 1908-1935*. Приређивач проф. др Драгољуб Р. Живојиновић, Београд 1998.
Миодраг Ал. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, Београд 1978.

Р

Никола Радојчић, *Промена у српско-мађарским односима крајем XII века*, Глас Српске академије наука CCXIV, Одељење друштвених наука, Нова серија 3. 1954.
Јован Радонић, *Од прве опсаде Беча до Велике сеобе*, Војводина 1, Нови Сад 1939.
Јован Радонић, *Гроф Ђорђе Бранковић и његово дело*, Београд 1911.
Јован Рајић, *Исторія разныхъ славенскихъ народовъ наипаче Болгаръ, Хорватовъ, и Сербовъ...,* Беч 1795. Фототипско издање: *Историја словенских народа* I-IV, Нови Сад 2002.
Јован Радонић, *Споразум у Тати 1426 и српско-угарски односи од XIII-XVI века*, Глас Српске краљевске академије CLXXXVII, Други разред 94, Београд 1941.
Речник српскохрватског књижевног и народног језика, 1, Српска академија наука, Београд 1959.
Речник српских говора Војводине 1, Матица српска, Нови Сад 2000.
Речник српскога језика, Матица српска, Нови Сад 2007.
Петар Рокаи, Золтан Ђере, Тибор Пал, Александар Касаш, *Историја Мађара*, Београд 2002.
Димитрије Руварац, *Ето, шта сте нам криви*, Земун 1895.
Димитрије Руварац, *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века*, Сремски Карловци 1902.
Димитрије Руварац, *Опис фрушкогорских манастира 1753. год.* Ср. Карловци 1903.
Димитрије Руварац, *Извештај Виђентија Стефановића, архиђакона од 15. септембра 1733. до 3. децембра 1734.* Архив за историју српске православне карловачке митрополије. Година III. 1913. Сремски Карловци, Српска манастирска штампарија 1913.
Димитрије Руварац, *Протокол о пленипотенција овлашчених и мирских депутатов что на Сабор приходили љета 1735. јулија 20. од свих епархија*, Летопис Матице српске, књига 165, 1891, свеска прва.
Димитрије Руварац, *Манастир Беичин,* Сремски Карловци 1924.
Димитрије Руварац, *Статистички подаци Архидијецезе Сремско карловачке...* Споменик СКА, том 62, други разред, књига 51, 1925.
Иларион Руварац, *Стари Сланкамен* у књизи Зборник Илариона Руварца, Београд 1934.

С

САНУ – Научни скупови, *Пловидба на Дунаву и његовим притокама кроз векове*, Београд 1983.
Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од 9. до 20. века*, Београд – Подгорица – Крагујевац, 1996.
Виктор Савић, *Српскословенски речник јеванђеља. Огледна свеска.* Београд 2007.
Петар Скок, *Топономастика Војводине,* Војводина 1. Нови Сад, 1939.

Петар Скок, *Топономастика Војводине*, Зборник Матице српске, Серија друштвених наука 2, Нови Сад 1951,59.
Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika,* Zagreb 1988.
Ђоко Слијепчевић, *Историја српске православне цркве*, Београд 1991.
Тадија Смичиклас, *Двјестогодишњица ослобођења Славоније, први дио,* Загреб 1891.
Tadija Smičiklas, *Diplomatički zbornik II*, Zagreb 1904.
Списи Димитрија Кантакузина и Владислава Граматика, приредила Јасмина Грковић-Мејџор, Београд 1993.
Момчило Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд – Бања Лука 1999.
Момчило Спремић, *Ђурађ Бранковић,* Београд 2006.
Ђорђе Сремац, *Посланица о пропасти Угарског Краљевства*, Београд 1987.
Српски биографски речник, 3, Матица српска, Нови Сад 2007.
Васа Стајић, *Новосадске биографије II,* Нови Сад 1936.
Milutin Stanišić Vuksanov, *Olujno doba. Hronika Iriga i okoline*, Нови Сад 1981.
Јован Суботић, *Автобиографија. Други део: пролеће*, Нови Сад, 2009.
Каменко Суботић, *Уговори између Леополда I и српског народа*, Летопис Матице српске, књ. 184, св. 4, 1895, 1-12.

Т

Мирјана Татић-Ђурић, *Богородица Владимирска*, Зборник за ликовне уметности Матице српске, 21, Нови Сад, 1985, 29-50.
Фридрих Вилхелм фон Таубе, *Историјски и географски опис Краљевине Славоније и Војводства Срема,* Нови Сад 1998.
Сава Текелија, *Описаније живота,* Београд 1966.
Мирослав Тимотијевић, *Богородица Нештинска*, Сунчани сат X/10, Сремска Митровица 2001, 187-210.
Јован Тодоровић, *Скордисци. Историја и култура,* Нови Сад – Београд 1974.
Јован Томић, *Срби у великој сеоби. Десет година из историје српског народа и цркве под Турцима (1683-1693),* Београд 1990.
Јован Томић, *Два нова податка о деспоту Ђорђу II Бранковићу*, Споменик СКА, XLII, други разред, књига 37, Београд 1905.
Душан Трбојевић, *Церско-мајевичка група корпуса 1941-1945. под командом пуковника Драгослава С. Рачића*, Крагујевац 2001.
Ђорђе Трифуновић, *Азбучник српских средњовековних појмова*, Београд 1990.

Ћ

Никола Ћириловић, *Прилог за историју српске православне цркве Светог Саве у Черевићу,* Черевић 2010.
Владимир Ћоровић, *Историја Срба 1-3*, Београд 1989.
Слободан Ћурчић, *Насеља Срема. Географске карактеристике*, Нови Сад, 2001.

Ф

Fermendžin, E. *Chronicon observantis provinciae Bosnae Argentine ordinis a. Francisci Seraphici.* Starine, JAZU, knj. XXII, Загреб 1890.
Павле Флоренски, *Иконостас,* превео и предговор написао Димитрије М. Калезић, Никшић 1990.

Х

Antal Hegediš, Katarina Čobanović, *Demografska i agrarna statistika Vojvodine 1767-1867.* Novi Sad 1991.
Josip Hrnčević, *Svjedočenja,* Zagreb 1984.

Ц

Григорије Цамблак, *Житије Стефана Дечанског,* у књизи: Књижевни рад у Србији, Београд 1989. 49-82.
Љубивоје Церовић, *Срби у Словачкој*, Бачки Петровац – Нови Сад 1999.
Црква Ваведења пресвете Богородице у Бешки, уредник Душко Лупуровић, Бешка – Сремски Карловци 2003.

Ч

Стефан Чакић, *Велика сеоба Срба и патријарх Арсеније III Црнојевић,* Нови Сад 1990.
Евлија Челеби, *Путопис. Одломци о југословенским земљама,* Сарајево 1973.

Ш

Јанко Шафарик, *Живот краља Стефана Дечанског*, Гласник друштва српске словесности, Београд 1859, 35-129.
Душан Шкорић, *Српске иконе на стаклу*, Сомбор 2000.
Душан Шкорић, *Манастир Моноштор у Мађарској*, у часопису Домети, Сомбор, пролеће – лето 2009.
Станко Шкреља, *Један историско-географски опис Срема са краја XVII века,* Гласник Историског друштва у Новом Саду, IX, 1936, 83-94.
Шмит Р. и Бошковић Ђ., *Средњевековни градови у Војводини*, Војводина 1. Нови Сад 1939.

Резюме

История маленькой, но значимой сремской деревни на Дунае под Фрушкой Горой, связывающаяся с историей всеобщего сербства, Балканов, Средней Европы и мира, становящаяся символом, так как в ней отражается лицо нескольких эпох – этими словами, словами академика Драгана Неделькович, можно коротко определить тему данной книги. Или, по другому: Сербы в эпоху христианства, наблюдаемые с одной точки зрения в Подунаве, с исторически известной отметки Баноштар, в той мере, в которой можно глазами воображения видеть с данной почви. Единственной неменяющейся в данном материале явилась Церковь, чем и объясняется название книги *Церковь в Баноштре*. Не имеется в виду только церковь-сабор, но и церковный приход в течении многих веков, живая Церковь, актуализирующаяся и манифестующаяся как „общество Бога, ангелов, святых и грешных, но верующих и спасающихся“ (С. Н. Булгаков), как это и подчеркнул протоерей ставрофор, академик Димитрий М. Калезич в рецензии данной книги.

Баноштар на Дунае, между Петроварадином и Илоком, а в общине Беочин, по большей степени своего двухвекового существования в эпоху христианства был укрепленным городом. Но, единственным в целом сохраненным материальным памятником прошлого в этом месте является сербский православный храм Св. Георгий, построен в 17. веке. С помощью письменных источников, литературы и предании, в книге описываются наружность и история храма. Также, указывается на святыни и ценности, которые хранятся в храме или которые из него вынешены - начиная с икон, до богослужебных книг; также, обращается внимание и на священников, служавших в нем, на архиереев и благодетелей, ухаживающих за ним, а между которыми были и благородны Вук Исакович и знаменитый ученый Михаило Пупин. Все это составляет содержание первой части книги, имеющей функцию помочь тем, кто будет работать над обновлением храма, над обновлением, какое и заслуживает памятник такого значения.

Предметом исследования второй части книги является живая Церковь Христа, то есть церковный приход Баноштра в Сремской епархии Сербской православной церкви. В турецких источниках 16. века сохранилось имя священника в Баноштре, а также и имена 49 христиан и 10 мусульман – глав семьей. В следующем веке, Баноштар – турецкое местечко, имеющее около 100 домов и отряд мартолозей, во главе с воеводом. В начале турецкого нашествия Королевства Угарской, Баноштар был свободным, попавшим в 1527г. в „сербское царство“ Царя Иована Ненада, выгнавшего турок с территории Баната и Бачки, а в Среме освободившего два укрепленна города: Баноштар и Черевич. В конце турецкого правления Сремом, в Баноштре пребывал известный ученый и писатель Луиджи Марсили; здесь он стоял лагерем пионерским полковником австрийского войска, а был и главным человеком в переговорах от имени Австрии на заключении примирия в Сремских Карловцах в 1699. году. Жители Баноштра имели возможность узнать про планы об обновлении сербского государства наследственного деспота сербского Георгия Второго или графа Джорджа Бранковича. Подчеркнуто и

то, как стало возможным во времена до великой австрийско-турецкой войны (1683 - 1699) здесь построить православный храм Св. Георгия (1682).

Баноштар, место которое война не пощадила, имел своего представителя, капитана Косана Рунича, на совещании сербских представителей с патриархом Арсением Чарноевичем, в Белграде 18. июня 1690г., на котором решено что сербы приймут австрийского царя за своего короля. Капитан Баноштра, Исак, взял на себя важную роль в подготовлении и в самой работе церковно-народного сабора в Крушедоле в 1708г, на котором его брата, владику Исаия Джаковича, посадили на место митрополита Крушедолской митрополии Сербской православной церкви, позже ставшей Карловачкой митрополией (1713). Сыновья капитана Исака, благородные Вук и Трифун, рождены в Баноштре, высшие офицеры в армии австрийского царя, воевающие на него, старались и о своем народе и о Церкви. Они оба были ктиторами монастырей и церквей, а в Баноштре у них были большие имения под виноградниками и плодовыми садами. В архивах и литературных источниках можно найти нескольких имен жителей Баноштра в 18. и 19. веках, которые указывают на непрерывное существование сербского населения в этом местечке до конца 20. века, при постоянном прибываний сербских жителей из других краев. В 18. веке началось поселение немцев в Баноштре, которые, как национальная группа, остались здесь до конца Второй мировой войны.

В двадцатом столетии жители Баноштра, сербы, участвовали в войнах за освобождение и уединение сербского народа; было много жертв, в большей мере, гражданских лиц, во Второй мировой войне. Во второй половине 20. века большое количество семей из Баноштра эмигрировало уехавши на „временную работу заграницей“. Они сейчас живут в Европе, в Канаде и Австралии, и нет реальных возможностей для их возвращения. Экономическое выздоравливание деревни произошло благодаря созданием новых рассадов виноградников и открытием винных заводов. Именно благодаря этому, деревня стала знаменитой. В конце 20. века Баноштар привлекал, своим положением и другими преимуществами, беженцев и сербов из западных районов бывшей СФРЮ, которые здесь населились. Воспоминания старых жителей Баноштра и обзор старых семей Баноштра в этой книге являются материалом для замечения перемен в жизни сербского общества, но и подъемов и падения на духовном плане.

В третьей части книги даны известные факты о древнейшему прошлому Баноштра. Здесь была римская Бонония, гарнизонная крепость на дунавскому лимесу (границе) Римского царства и дунайского порта Сирмиюма. В конце 4. века, на фундаменте римской ванной, была построена церковь. Нашествия и миграции народа в первом столетии христианской эры не пощадили то население, но жизнь в нем все-таки не угасла. Оставались те, у которых здесь лежали могили предков, покоряющихся разными царями на земле, а в душе они служили Богу, Небесному Царю и Спасе Исуссе Христе. Они дождали святых апостолов Кирила и Мефодия и их учеников, которые принесли святые книги на их сербском/славянском языке и письме. Такое наследие они хранили и после разорения Первого болгарского и Самуилового славянского царства, во время владении которого здесь правил их народный воевода Сермо до 1027г., а в Церкви употреблялся словянский язык.

В Среме, пограничной области Восточного Римского Царства (Византии) и Королевстве Угарской, большинство населения всегда составяли сербы, оставившие заметные следы в истории не только как хлебопашцы, скотоводы, солдаты, купци, ремесленники, художники, но и как государственные и духовные деятели. Первым наследником Святого Саввы на архиерейском престоле Сербской православной церкви был человек из Срема, святой Арсений. Известен во всей Европе, государственный деятель в 12 веке, Бан Белош, сербский бан и великий жупан, а угарский палатин (вицекороль) во время когда его сестра Елена была угарской королевой, в Баношторе посторил великий монастырь и посвятил его святому первомученике и архидьяконе Стефане, покровителе династии Неманича. Бан Белош правил Угарской во время пока его брат Урош Второй был великим жупаном Рашки (Сербия). Своей деятельностью он связывал сербов двух соседных держав. На этом месте в 13. веке пребывал греческий принц и угарский вельможа, властелин Срема, Кало Иован Ангел с титу-

лом comes de Kewe, что можно перевести как граф Баноштора. Здесь, наверное, родилась и его дочка Елена, позже ставшая святой сербской королевой - Еленой Ажуйской.

В монастыре Св. Стефана, дольше чем одно десятилетие, находился центр миссийской Сремской епархии Римокатолической церкви, основаной в 1231г. И после того, как центр переехал в монастырь Св. Иринея недалеко от Сремской Митровицы, здесь остался каптол, так что у Сремской епархии были два каптола. Когда римокатолические жители уехали на север из-за опасности перед турецким нашествием, которое началось после Боя на Косове, в 1389г. и каптол из Баноштра переехал в Бачку.

В сербском государстве короля Драгутина, в которое входил и Срем, жизнь была спокойной. Но сразу после его смерти в 1316г. начинаются сербско-угарские столкновения и войны, которые продолжатся и в течении 14. века. Опять станет спокойно в первых десятилетии 15. века, во время владения сербского деспота Св. Стефана Лазаревича, который созданием Белградско-сремской митрополии укрепил духовное, но и, можно сказать, общественное единение сербов в Сербии и Угарской. Во время деспота Джорджа Бранковича через Срем и Баноштар опять проходили войска. Во время сербских деспотов Вука Гргуровича Бранковича, Св. Максима и св. Иована Бранковича, Срем был своего рода угарской военной границы, в которую входил и Баноштар.

Последняя часть книги содержит ономастические и топономастические обсуждения, в которых особое внимание обращается на имя Бан Белоша и топонимы Баноштар и Беочин. Подчеркивается и научная подделка о „хорватском Бане Белуше со хорватским именем“. Указывается на исторические названия Баноштара (Malata, Bononia, Πετρίκων, Keu, Kö, Kewe... Monasterum Bani, Bán Monostora, Banoštor и Баноштар). Топоним Беочин (Белчин) и возникновение православного монастырья в этом месте связываются с исторической личностью Бана Белоша. Критически подчеркивается инертность и податливость сербской науки, ее тенденция поддаваться влиянию со стороны в толковании исторических и лингвистических фактов, касающиехся данного предмета исследования. Конкретно предлагается новый научный подход к сербской традиции в Угарской, особенно во первых пять веков Второго тысячилетии.

Превела мр Мелина Панаотовић

SUMMARY

The history of the small but important Srem village on the south bank of the Danube on the foothills of the Fruška Gora mountain range contains the history of Serbs, the Balkans, Central Europe and the whole world. In short – here history becomes a mirror of several epochs; these words of the Academician Dragan Nedeljković could define the subject of this book. Or, in other words, a look at the Serbs in the Christian era seen from a single point of the Danubian basin – a historical coordinate known as Banoštar – as much as an imaginative view from this point can reach. The only constant in such contents proves to be the church which explains the title of the book "The Church in Banoštar". It is not only the question of the church as a temple, but also of the parish, a living Church, in the long procession of centuries, being actualized and manifested as "the community of God, angels, saints and sinners who believe and reach salvation" (S. N. Bulgakov) – as emphasized by Archpriest Stavrophor Academician Dimitrije M. Kalezić in the review of this book.

Banoštar, during the most of its two millennia of existence on the Danube between Petrovaradin and Ilok, in the borough of Beočin, was a fortressed town. But the only completely surviving material monument of the past in this place is the Serbian Orthodox temple of St. George built in the 17th century. Using written primary sources, literature and the living word, this text describes the appearance and history of this temple. Mentioned are the holies and valuables which are kept there or have been taken from it – from icons to liturgical books, the priests who served there, the arch-hierarchs, and donators who took care of it – among whom were the inspirational military commander Vuk Isaković and the famed scientist Mihailo Pupin. That is the content of the first part of the book which should help those who will be working on the restoration of the temple in the manner in which a monument of such importance deserves.

The subject of the second part is the living Church of Christ, i.e. the Parish of Banoštar within the Serbian Orthodox Church Diocese of Srem. The Turkish sources of the 16th century preserve the names of the priests in Banoštar and the names of 49 Christians and ten Muslims – all heads of households. As a Turkish town, in the following century, Banoštar had around a hundred houses and a detachment of armatoles commandeered by a duke. At the beginning of the Turkish conquests of the Kingdom of Hungary, Banoštar experienced a moment of freedom having become a part of the short lived Serbian Empire of Tsar Jovan Nenad who expelled the Turks from Banat and Bačka, and two towns in Sermium – Banoštar and Čerević. At the close of the Turkish rule over Srem, the famed scientist and writer Luigi Ferdinando Marsili lived there while he camped as the head Colonel of the Austrian Army; he was the main negotiator of the Austrians at the conclusion of the Treaty of Karlovac of 1699. The inhabitants of Banoštar had an opportunity to hear about the plan of the renewal of the Serbian state as envisaged by the hereditary Serbian Despot Georgije II or Count Georgije Branković. The book also sets out the conditions at the time of the construction of the Serbian Orthodox temple of St. George in 1682, just before the great Austro-Turkish War (1683-1699).

As a place which was not bypassed by the consequences of wars, Banoštar had its representative in Captain Kosan Runić at the council of Serbian nobles chaired by Patriarch Arsenije Čarnojević in Bel-

grade on June 18th, 1690 at which it was decided that Serbs should recognize the Austrian Emperor as their King. Captain Isak from Banoštar had an important role in the preparation and proceedings of the Church and people's congregation in Krušedol in 1708 at which his brother Bishop Isaija Đaković was elected as the Metropolitan of the Krušedol Diocese of the Serbian Orthodox Church – which later became known as the Metropolitan Diocese of Karlovac (1713). The sons of Captain Isak – nobles Vuk and Trifun, born in Banoštar, were high ranking officers in the army of the Austrian Emperor, who while fighting for him, cared about the interests of their people and Church.

Both were founders of monasteries and churches and they had large estates in Banoštar which included vineyards and orchards. In the primary sources, many names of inhabitants of Banoštar in the 18th and 19th centuries testify to the continuity of Serbian habitation in this town until the end of the 20th century – with continuous immigration of Serbs from other regions. The immigration of Germans to Banoštar began in the 18th century and they remained there as an ethnic group until the end of the Second World War.

The 20th century is marked by the participation of Serbian inhabitants of Banoštar in the wars for national liberation and unification, and also by numerous sacrifices – primarily of the civilian population in the Second World War. In the second half of the 20th century a great number of Banoštar families emigrated abroad initially as „guest workers". These people live throughout Europe, America and Australia. The village has experienced an economic revival through enlargement of vineyards and opening of new vineries, and has become well known for these reasons. At the end of the 20th century, Banoštar became attractive for Serbs who sought refuge from the western parts of former Yugoslavia. The memories of the elders and the material collected in this book about the old families of Banoštar provides ample material for understanding the changes in the life of the Serbian society as whole, but also in particular of descents and ascents on the spiritual plane.

The third part of the book gives information about the most ancient past of Banoštar. This was the location of the Roman settlement of Bononia, a garrison fortress at the Roman boundaries and also the Danubian river port for Srem. Towards the end of the fourth century, a church was built over the foundations of Roman baths. Invasions and migrations of peoples in the first millennium have moved through this settlement and life was not extinguished. Those whose ancestral graves were here were the ones who stayed and who submitted to the changing worldly powers, but who spiritually served the God. These were the ones who received the holy apostles Cyril and Methodius, and their followers who brought the holy books in their Serbian/Slavonic language and script. They preserved this heritage beyond the end of the First Bulgarian Empire – which was the Slavonic Empire of Tsar Samuil – during whose rule the local governor was Duke Sermo who ruled until 1027, and the Church used the Slavonic language even at the time.

In Srem, which was the boundary district of both the East Roman Empire (Byzantium) and the Kingdom of Hungary, the more numerous inhabitants were always the Serbs; they left visible traces in history not just as agriculturalists, farmers, soldiers, traders, craftsmen and artisans but also as statesmen and spiritual leaders. The first heir of Saint Sava at the Archbishopric of the Serbian Orthodox Church, was the Srem born Saint Arsenius. Ban Beloš – an European statesman – Serbian Ban, Grand Zhupan, prince-elector of the Hungarian Palatinate during the time when his sister Jelena was the Hungarian Queen, built a great monastery in Banoštar and dedicated it to Saint Stephen Protomartyr and Archdeacon – the patron of the Nemanjić dynasty. Ban Beloš ruled over Hungary while his brother Uroš II was the Grand Zhupan of Raška (Serbia). Through his activities he connected the two Serbs torn between the two states. This place was also the capital of the Byzantine prince and Hungarian magnate – the ruler of Srem – Kaloioannes Angelos whose title was Comes de Kewe – count of Banoštar. This was the probable birthplace of his daughter Jelena of Anjou, later known as the first holy Queen consort of Serbia. For over a decade the monastery of St. Stephen was the centre of the missionary Bishopric of Srem which had been founded in 1231. Even after the bishopric moved to the monastery of St Ireneus near Sremska Mitrovica, the administrative seat remained here – so the bishopric had two seats. When the Roman Catholic population moved to the north due to the threats of Ottoman incursions which began before the Battle of Kosovo in 1389, the seat was moved from Banoštar to Bačka.

In the Serbian state of King Dragutin, to which Srem belonged, life was peaceful. But shortly after his death in 1316, the Serb-Hungarian conflicts and wars began lasting throughout the 14th century. Peace came in the first decades of the 15th century during the rule of the Serbian Despot Stefan Lazarević (later St. Stefan Lazarević) who strengthened the Serbian society in Serbia and Hungary spiritually and in certain ways socially by establishing the Belgrade-Srem Mitropoly. During the era of Despot George Branković armies yet again marched through Banoštar. During the times of the subsequent Serbian despots Vuk Grgurović Branković, Maksim and Jovan Branković (the latter two achieving sainthood status) Srem and Banoštar were somewhat of a Hungarian military frontier.

The last part of the book contains the onomastic and toponomastic discussions with special concentration on the name Ban Beloš and toponyms Banoštar and Beočin. Attention is drawn to the falsifications about the „Croatian ban Beluš with a Croatian name." The book discusses the historical names of Banoštar (Malata, Bononia, Πετρίκων, Keu, Kö, Kewe... Monasterum Bani, Bán Monostora, Banoštor и Баноштар). The toponym of Beočin (Belčin) and the founding of the Orthodox monastery in this place are connected with the historical personality of Ban Beloš. Critical analysis points to inertia and pliability of Serbian science and outside manipulation in the interpretation of historical and linguistic facts concerning this subject. Implicitly, the book recommends a review of the scientific treatment of Serbian tradition in Hungary, especially of the first five centuries of the second millennium.

Preveo Vladimir Maričić

*

БЕЛЕШКА О ПИСЦУ

Вера Милосављевић рођена је у Баноштру 25. октобра 1938. године. Основну школу је учила у Баноштру и Беочину, а гимназију у Новом Саду. На Филолошом факултету у Београду стекла је диплому професора опште књижевности са теоријом књижевности. Супруга је проф. др Петра Милосављевића и мати њихово двоје деце. Бавила се новинарством (*Дневник, Сремске новине,* Радио-Нови Сад) и радила је у друштвено-политичким организацијама. Била је уредник новосадске Трибине младих (1964-1967). Као управник Библиотеке Матице српске (1983-1987) ажурирала је библиотечко пословање, основала Реферални центар и започела припрему електронске обраде података. Посебно је значајан њен рад на сређивању Фонда старе и ретке књиге, на заснивању пројекта за опис ћирилских рукописних књига у БМС, покретању едиције штампаних каталога и на реконструкцији библиотеке (легата) Саве Текелије и Текелијанума. Била је председник Заједнице југословенских националних библиотека. Објавила је књиге: *Текелијина библиотека* (Нови Сад 1990) *Сава Текелија и српска мисао I, II,* (Београд 1998) и *Чувари имена* (Београд 2004). Објављује радове у часописима и научним зборницима. Живи у Новом Саду и у Баноштру.

Садржај

1. део
ХРАМ СВЕТОГ ГЕОРГИЈА
Подизање и освећење храма 9
Спољни и унутрашњи изглед храма 15
Иконостас из 19. века 19
Иконостас из 18. века 45
Чудотворна икона Богородица Винчанска 49
Зидни живопис 59
Покретне иконе 61
Стојковићева славска икона 62
Певнички столови и црквени мобилијар 63
Старе богослужбене књиге, записи и натписи 70
Панаотовићева Библија 80
Матичне књиге 82
Натписи на надгробним споменицима и други 83
Свештеници у храму Св. Георгија 85

2. део
ПАРОХИЈА ВАРОШКА И СЕОСКА

Од Цара Јована Ненада до деспота Георгија Другог – грофа Ђорђа Бранковића 97
Баноштар у српском царству Јована Ненада 98
На Цариградском друму 103
Војводалук и турска паланка 108
Баноштарски домаћини – порески обвезници у 16. веку 110
Подизање православног храма Св. Георгија 111
Проглас деспота Георгија II – грофа Ђорђа Бранковића стиже у Баноштар 115

Од патријарха Арсенија III Чарнојевића до патријарха Георгија Бранковића 123
Баноштарски капетан Косан Рунић на Београдском саветовању са патријархом Чарнојевићем 125
Баноштарски капетан Исак на Крушедолском црквенонародном сабору 133
Исаковићи – ктитори манастира Шишатовца и баноштарске цркве 137
Баноштар – граничарско па коморско место, а потом спахијски посед 144
Насељавање Немаца у Баноштру 149
Непослушни баноштарски кнез и ктитор Илија Живковић 150
Баноштарска парохија у доба српског културног покрета у првој половини 19. века 155
Баноштар у српском народном покрету 1848-1849 158
Сачували су језик и песму 162

Од краља Петра I до Слободана Милошевића 167
Баноштар на почетку 20. века 169
Општина Баноштар између два светска рата 174
Државна основна школа Краља Драгутина у Баноштру 177
Под окупацијом 181
У антифашистичким покретима 188
Граница код Илока 197
Баноштарска парохија у доба проглашеног безбожништва 203
У освит трећег миленијума 209
Казивања старих Баноштараца 217
Хроника Основне школе у Баноштру 242
Старе баноштарске фамилије 251

3. део
ГРАД СА РАНОХРИШЋАНСКОМ ЦРКВОМ И СРЕДЊОВЕКОВНИМ МАНАСТИРОМ

Од Батона до Серма 309
Бононија – гарнизонска тврђава и дунавска лука Сирмијума 313
Хришћански храм у Баноштру у четвртом веку 315
Римске старине у Баноштру 321
Име и језик староседелаца 326
Бононија или Петрикон у Византијском комонвелту 329
Краткотрајно доба слободе у Самуиловом словенском царству 332

Од Бана Белоша и светог Арсенија Сремца до светих деспота Бранковића 337
Ко је био Бан Белош 338
Римски папа о Баноштру 341
Православље у Угарској 346
Овострани и ностранн Срем 351
Сремски завичај српске краљице Јелене Анжујске 353
Баноштар – седиште Сремске бискупије 357
Краљ Драгутин у Срему 360
Срем у Душановом царству 363
У преломном времену 367
Митрополија београдскосремска у обновљеној Србији деспота Стефана 369
Сибињанин Јанко иде на Косово преко Баноштра 374
Титуларни деспоти Бранковићи 377

О именима Баноштар и Беочин 383
Мађарски или српски топоним 385
Баноштар Варош 387
О именима Белош и Бан 390
Белошев манастир у Беочину 399

Извори и литература 407
Резюме 416
Summary 419
Белешка о писцу 421

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

726.54(497. 113 Banoštar)
271.222(497.11)-523(497.113 Banoštar)
94(=163.41)
930.85(497.113 Banoštar)

МИЛОСАВЉЕВИЋ, Вера, 1938-
Црква у Баноштру / Вера Милосављевић ; [фотографије Бранко Милосављевић ... и др.]. - Сремски Карловци : Српска православна епархија сремска ; Ниш :Центар за црквене студије, 2014 (Челарево : Графоофсет). - 424 стр. : илустр. ; 21 cm

Тираж 500. - Белешка о писцу: стр. 421. - Библиографија. - Резюме ; Summary.

ISBN 978-86-84105-42-6

a) Црква Светог Георгија - Баноштар b) Срби - Историја c) Баноштар - Културна историја

COBISS.SR-ID 287395079

Рад Вере Милосављевић носи наслов Црква у Баноштру. Није у питању само црква-храм, него и црква-заједница, дакле парохија, кроз неколико етапа и током дугога низа вјекова, па се активно присуство Цркве – живе и активне „заједнице Бога, анђела, светаца и људи грешника, али који вјерују и спасавају се“ (С. Н. Булгаков) актуализује и види на разне начине. Присуство Цркве Божје у широкој Панонији, још из времена неподјељености, прије 1054. године, овдје је утемељено и проширено, а онда је, временом, све богатије подацима које учена ауторка широко прати, савјесно проучава, извлачи из њих релевантне закључке – потпуно логично, али не из логичких судова, него из провјерених података археолоших, историјских, филолошких, културолошких, организационих, државничких... – све до нашега времена; ту је заснивање насеља, његово ширење и сужавање, насељавање и расејавање – тако да ово последње стање, односно његова обрада, прелази у социологију насеља, па је прегледно и врло широко праћено и дато његово ширење и размрежавање по свијету и праћење тих појединаца и њихових новонасталих породица у разним подручјима новога свијета...

Без даљњега, ово је мултипликативна богата круна њеног научног рада, рађена ко зна од када – читав један не тако мали вијек – а урађена, довршена – сад. Богата и педантно дата библиографија употребљених радова, дата на крају књиге, јесте гарант и потврда тога. Треба бити поштен, а то значи – научно објективан, моралан, научан и признати: ауторка проф. Вера Милосављевић се одужила мјесту свога рођења и његовој непосредној близини, мјесту свога сталног боравка, а то значи да је вишестрано и вишеслојно обогатила нашу науку. Зато јој припада, и то изражавам, моје (и наше, наше генерације) искрено и топло признање и захвалност, похвала и захвалност за ово што улаже као трајну вредност у фонд културе и науке, не само уске и локалне, него шире и шире...

Из рецензије протојереја ставрофора проф. др Димитрија М. Калезића,
академика СКАИН

Ни мањег места ни веће, темељније и значајније студије, надахнуте љубављу према завичају, а крунисане сасвим узузетном ученошћу, која шири видике, обухватајући и повезујући повест села на Дунаву, под Фрушком гором са историјом свеколиког српства, Балкана, Средње Европе и света. Јер, Баноштар је на царском друму и моћној реци, на прелазу из Срема у Бачку, из српске земље, из Османлијског царства у Панонију, у царство које бране Хабзбурзи. У велику европску и светску драму уклапа се судбина малог али значајног сремског села, које је више него обично село, узвисујући се до симбола, јер у њему се прелама и огледа судбоносна повест више епоха. Вера Милосављевић се одужила свом родном месту, као и свом национу и нашој светој Српској православној цркви, која треба да својим верницима препоручи ово дело, које није само обична монографија него је и завештање.

Велику ерудицију испољава Вера Милосављевић расправљајући о загонетном Бану Белошу, утврђујући да је Бан Белош српско а не хрватско име. Задивљујућу ученост манифестује и у тумачењима имена Баноштар и Беочин.

Крцата грађом, пребогата чињеницама, ова монографија мами читаоца да јој се посвети. Писана чистим српским језиком и узвишеним стилом, она је више него монографија, јача него студија – она је чин вере, служба истини и величанствено завичајно завештање. Аксиос, Вера Милосављевић, достојно си крунисала и овим делом високо осмислила свој живот.

Из рецензије проф. др Драгана Недељковића,
редовног члана Европске академије наука, уметности и књижевности у Паризу

ISBN 978-86-84105-42-6